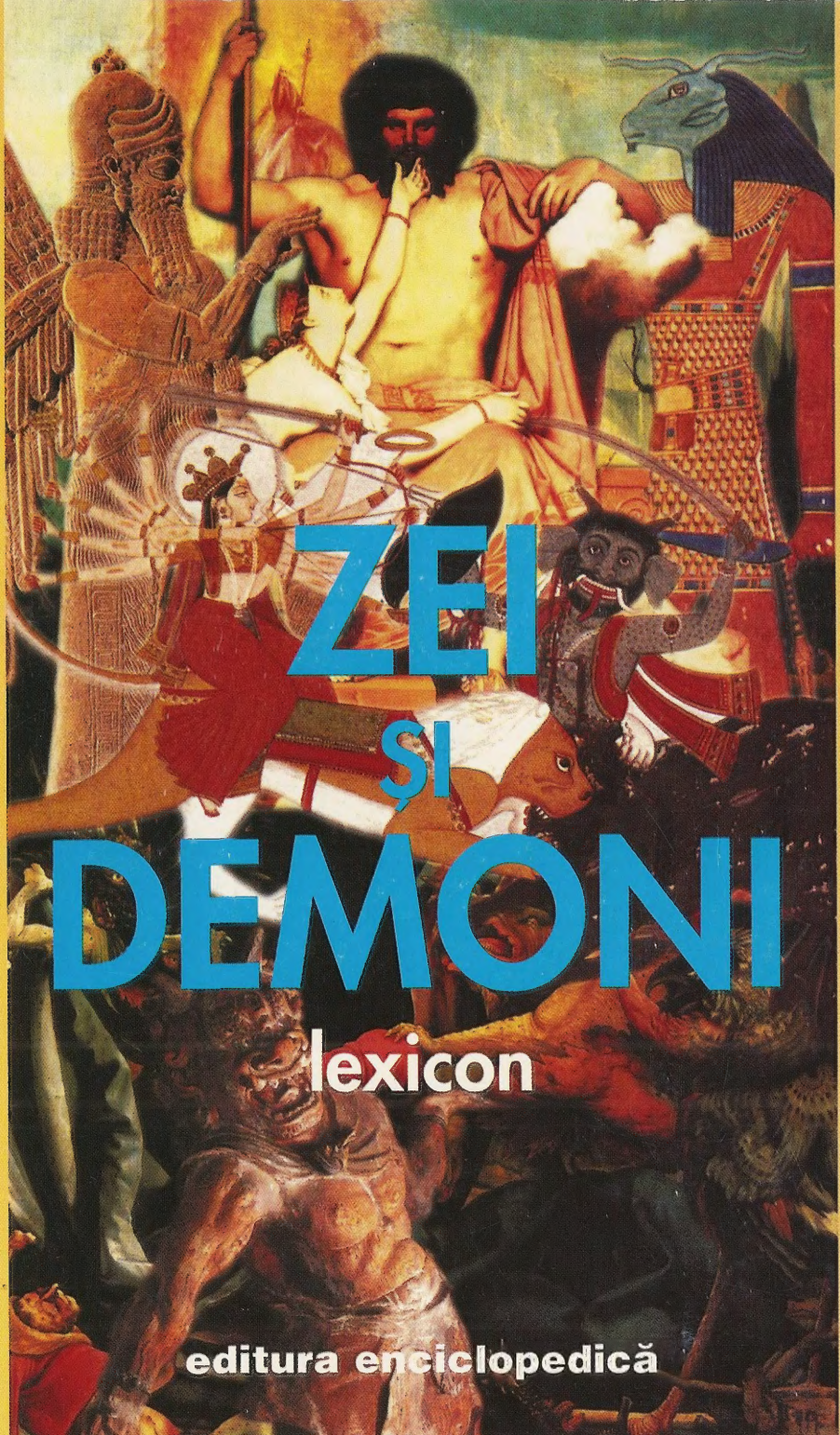

ZEI ȘI DEMONI

lexicon

editura enciclopedică

LEXICON DE ZEI ȘI DEMONI

Manfred Lurker, *Lexicon der Götter und Dämonen*,
2., erw. Aufl. — Stuttgart: Kröner 1989 (Kröners Taschenausgabe Band 463)
© 1989 by Alfred Kröner Verlag in Stuttgart. Alle Rechte vorbehalten

Toate drepturile asupra acestei versiuni sunt rezervate Editurii Enciclopedice

ISBN: 973-45-0290-5

MANFRED LURKER

LEXICON DE ZEI ȘI DEMONI

Nume • Funcții
Simboluri / Atribute

Traducere în limba română
de
ADELA MOTOC

Editura Enciclopedică
București, 1999

Tehnoredactor: Mihaela Mihalache

Cuprins

Prefață VII
Prefață la ediția a II-a IX
Cu privire la ortografie și pronunțare .....
Nota Editurii Enciclopedice XI
Indice de abrevieri pentru lexicoane, reviste și serii XII
Articole de la A la Z 1
Explicarea unor termeni 371
Indici
I. Supranume, cel de-al doilea nume și forme de nume derivate 375
II. Funcții, aspecte, domenii 385
III. Simboluri, atribute, motive 410
IV. Popoare și religii 440
Indicații bibliografice 461

Prefață

Cunoașterea și perceperea dependenței de forțe exterioare omului, imaginate ca persoane, cu care, de regulă, se intră într-un raport reciproc, constituie unul dintre enunțurile elementare ale tuturor religiilor. Zeii și demonii sunt întruchiparea, respectiv interpretarea accesibilă a acestor puteri și forțe, așa cum se văd ele în lumină și întuneric, în soare și lună, în apă și foc, în pasăre și șarpe. În toate fenomenele naturale se poate revela atât divinul, cât și demonicul.

Dar numenul nu se apropie de om numai din afară; el poate fi aflat spontan în trăirea religioasă ca „exponent al sentimentului" (Wilamowitz-Moellendorff) sau poate fi intuit ca „abis adânc..., care nu este accesibil înțelegerii noastre" (Rudolf Otto). Imaginile provenite din interior arată treapta de dezvoltare a structurii mentale și a ceea ce este de la sine înțeles; într-o anumită privință, fiecare imagine de zeu conține trăsăturile unei autoproiecții a omului. Ca existențe ideale, zeii sunt ceea ce ar vrea omul să fie, dar nu poate fi în imperfecțiunea sa condiționată de spațiu și timp.

Fiecare religie își are propriile convenții și simboluri pentru a exprima funcțiile, aspectele și domeniile existențelor superioare. De aceea, cei de altă credință și „necredincioșii" nu reușesc decât într-un anumit grad să pătrundă în sistemul de convenții, stabilite conștient și inconștient, al unei religii. Chiar și grecilor din Antichitate, zeii-animale egipteni le apăreau ca ceva înspăimântător, respingător. Omului modern, atât de mândru de logica sa, nu-i este mai ușor să recunoască, în spatele formelor și imaginilor de cult ale religiilor străine, adesea

derutante şi obscure în cel mai real sens al cuvântului, adevărata reprezentare a zeului.

Nu trebuie trecut cu vederea, în special, faptul că noţiunile „zeu" şi „demon" au o încărcătură diferită în fiecare religie. Nenumăratele zeităţi ale hinduismului şi budismului nu au, de cele mai multe ori, mai multă importanţă decât îngerii sau sfinţii religiilor monoteiste. Există zei care sunt muritori (ca Balder şi Osiris) şi fiinţe demonice, de care moartea nu se poate atinge (de ex., Devī). Graniţa dintre zei şi demoni este fluctuantă (vezi Asura sau nimfele); o dată cu creştinarea unui popor, aceste zeităţi pot să decadă, ajungând entităţi demonice (ca, de pildă, Dajbog, Pan) sau pot lua înfăţişarea unui sfânt (de ex., Brigit, Köndös). De spirite — de cele mai multe ori anonime —, zeii şi demonii se deosebesc prin profilarea lor mai accentuată, care-şi găseşte expresia în denumiri.

Prezenta lucrare de referinţă oferă o imagine de ansamblu asupra tuturor existenţelor supraomeneşti mai importante, imaginate ca persoane, din credinţa vechilor popoare civilizate şi a religiilor actuale, dar aşa-numitele popoare primitive sunt reprezentate şi ele prin numeroase exemple. Din capul locului s-a renunţat la înregistrarea exhaustivă a tuturor numelor, funcţiilor şi simbolurilor/atributelor, o asemenea iniţiativă riscând să se lovească de mari dificultăţi chiar şi într-o lucrare în mai multe volume. Figurile legendare au fost preluate numai când acest lucru era justificat de o zeificare; îi vom găsi, deci, pe Enea şi Hercule, dar nu şi pe celtul Arthur sau germanicul Siegfried. Acelaşi lucru este valabil şi pentru întemeietorii de religii şi pentru sfinţi; îi vom găsi pe Buddha şi Lao-zi, dar nu şi pe Mahomed sau Zoroastru. La citarea unor detalii mitologice s-a renunţat cu bună ştiinţă. Cuvântul-titlu Hristos nu a fost inclus, deoarece, din diferite motive, nu se preta la cadrul acestui lexicon.

Oberkirch, mai 1984 MANFRED LURKER

Prefață la ediția a doua

După primirea extrem de favorabilă făcută acestei lucrări de referință în cercuri largi și după o nouă verificare minuțioasă a tuturor articolelor, o a doua ediție poate să apară. Au fost incluse mai bine de 400 de articole noi, iar multe dintre cele deja existente au fost substanțial extinse. Noile date literare, adesea adunate în urma unei munci pline de migală și anevoioase, referitor la diferitele cuvinte-titlu, vor face, cu siguranță, să crească utilitatea acestei lucrări. Un deosebit accent a fost pus pe realizarea celor patru indici, care facilitează, din unghiuri diferite, accesul la zeități și demoni.

Mulțumim pentru valoroasa lor colaborare dlor prof. dr. Johannes Laube, Universitatea München, Institutul de studii est-asiatice (pentru domeniul religiei japoneze), Achim Sibeth, magistru, Muzeul Linden Stuttgart — Muzeul etnografic de stat (pentru domeniul religiei indoneziene vechi), prof. dr. Otto Zerries, Universitatea München și Muzeul etnografic de stat, departamentul America (pentru domeniul indienii din America de Sud).

Dlui prof. Laube îi mulțumim și pentru sfaturile date privitor la ortografierea numelor chinezești. Sperăm că lucrarea de față va veni nu numai în întâmpinarea nevoii de informare a cititorilor interesați de istoria religiilor și mitologie, ci va folosi și diferiților oameni de știință dincolo de propria lor disciplină.

Buhl, martie 1989 MANFRED LURKER

Cu privire la ortografie și pronunțare

În ceea ce privește transliterația, la numele mai cunoscute s-a păstrat, în cea mai mare parte, ortografia încetățenită: deci Ișstar în locul lui Ishtar, forma grecizată Suhos în locul egipteanului Sobek, care nu putea fi oricum asigurat din cauza ortografiei consonatice (SBK).

O bară deasupra vocalei marchează lungimea: ā, ī, ō, ū.

Spre deosebire de numele vechi-orientale, la care sunetul š se redă prin ș, purtătorii de nume iraniano-indo-budhisto-șintoiste vor fi găsiți uneori sub ortografia englezească uzuală, deci Sraosha, Shang-di. La numele slave și baltice se păstrează ș.

Numele indiene sunt redate într-o scriere simplificată; la semnele diacritice s-a renunțat în mare măsură. Indianul ñ va fi pronunțat nazal, de ex., Mañjushri. Vocalele se pronunță obișnuit.

Pentru numele chinezești s-a folosit așa-numita transliterație Pinyin. Pentru pronunțarea numelor chinezești regula este că mai multe vocale succesive se pronunță separat, deci fiecare vocală în sine este auzită.

Transliterația numelor japoneze se bazează pe sistemul Hepburn, preponderent în Japonia, cât și la scară internațională. Vocalele vor fi pronunțate întotdeauna scurt, cu excepția cazurilor în care deasupra lor este semnul de lungire. În aztecă și în limbaj maya c înainte de e și i se pronunță ca un s mut, iar înainte de a, o și u se pronunță c (de ex., Cihaucoatl); x îi corespunde lui ș (de pildă, la Xipe totec). Accentul în cuvintele aztece se află, de regulă, pe penultima silabă: Tezcatlipóca, Quetzalcóatl (nu Quetzalcoátl).

Nota Editurii Enciclopedice

Articolele-titlu incluse în volumul de față au fost alcătuite pe baza celor mai importante lucrări de referință în domeniu purtând semnătura numelor consacrate cum ar fi G. Dumézil, H. Bonnet, J. de Vries, ca și românii Mircea Eliade, Ioan Petru Culianu, I.I. Russu, Petre Alexandrescu și Cicerone Poghirc.

Întrucât din panteonul universal de zei, duhuri malefice și spirite binevoitoare lipseau figurile specifice panteonului românesc, Editura Enciclopedică, având asentimentul Editurii Alfred Kröner, l-a invitat pe reputatul etnolog Ion Ghinoiu, cercetător științific principal la Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu", să colaboreze la îmbogățirea prezentului dicționar. Domnia Sa a elaborat peste patruzeci de articole referitoare la personaje aparținând panteonului românesc (de ex. Joimărița, Drăgaica, Sânzienele, Călușarii etc.), care vor completa paginile acestui lexicon.

Indice de abrevieri pentru lexicoane, reviste și serii

AJA	American Journal of Archaelogy
ARW	Archiv für Religionswissenschaft
EB	Encyclopaedia of Buddhism
EJb	Eranos-Jahrbuch
ER	Encyclopaedia of Religion
HR	History of Religions
JA	Journal Asiatique
JNES	Journal of Near Eastern Studies
JRAS	Journal of the Royal Asiatic Society
KHM	Kinder- und Hausmärchen (Grimm)
KLNM	Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Medeltid
LÄ	Lexikon der Ägyptologie
MIO	Mitteilungen des Instituts für Orientforschung
PWRE	Pauly-Wissowa, Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft
RAC	Reallexikon für Antike und Christentum
RGG	Religion in Geschichte und Gegenwart
RHR	Revue de l'Histoire des Religions
RLA	Reallexikon der Assyriologie
SBAW	Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften
WdM	Wörterbuch der Mythologie
ZÄS	Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde
ZATW	Zeitschrift für Alttestamentliche Wissenschaft
ZDMG	Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft

A

AATXE (în bască „Taur tânăr"), duh basc cu înfăţişare de taur, care, în nopţile furtunoase, îşi părăseşte peştera şi ia uneori înfăţişare de om. În diferite sinonime se relevă culoarea roşie (*gorri*); astfel, el are şi numele Aratxegorri, adică „tânărul taur roşu". Sub numele Etsai („dracul") el îi iniţiază în arta sa pe cei care-i sunt devotaţi.

J. M. de Barandiarán, *Die baskische Mythologie* (WdM 2), 1973.

ABADDON (în ebraică „Decădere"), însemna iniţial în Vechiul Testament — de pildă, la Iov (Iov, 26, 6; 28, 22) — locul pierzaniei, lumea subpământeană, iar în Apocalipsă devine îngerul infernului, căpetenia lăcustelor demonice (Apocalipsa, 9, 7–11); numele său grecesc Apollion înseamnă „distrugătorul".

J. Michl, *Abaddon* (Lexikon für Theologie und Kirche 1), 1957.

ABATHUR, figură mitică la mandeeni, care cântăreşte sufletele, respectiv faptele lor la Judecata de Apoi. Interpretarea numelui derivat din persană este „Cel cu cântarul".

K. Rudolph, *Theogonie, Kosmogonie u. Anthropogonie in den mandäischen Schriften*, 1965.

ABELLIO, zeu galic local, atestat de inscripţii din valea Garonne-ului; s-a încercat interpretarea lui ca zeu-măr.

ABGAL (Apkallu), şapte spirite sumeriene, apărute din Abzu (→ Apsu) şi supuse lui → Enki. Sunt, probabil, reflectarea unor regi legendari antediluvieni. De unele dintre ele se leagă reprezentarea despre oamenii-peşti. Numele **A.** n-a fost clarificat din punct de vedere etimologic, în epoca mesopotamiană veche însemna „cei înţelepţi". Celor şapte înţelepţi li s-a alăturat şi eroul Adapa, care participa la invocările împotriva demonului → Lamaştu; întrucât a refuzat mâncărurile şi apa vieţii oferite de zeul cerului, a pierdut dreptul la nemurire.

H. Zimmern, *Die sieben Weisen Babyloniens* („Zeitschrift für Assyriologie", NF 1/1923); B. Kienast, *Die Weisheit des Adapa* (*Symbolae Biblicae et Mesopotamicae. F. M. Th. de Liagre Böhl dedicatae*), Leiden, 1973.

ABHIYOGA, denumire a zeilor slujitori în jainism; ei îi ajutau pe zeii supremi, → Indra, la producerea ploii şi întunericului şi participau la consacrarea unui → Tirthamkara.

ABNOBA, zeiță celtică a Pădurii Negre; apăra sălbăticiunile și izvoarele. Ca stăpână a marilor ținuturi împădurite a fost identificată de romani cu → Diana. În așezarea germană Badenweiler era patroana protectoare a izvoarelor medicinale.

W. Heinz, *Der Altar der Diana Abnoba in Badenweiler* (Achäolog. Nachrichten aus Baden 27/1981).

ABORA, ființă supremă venerată de locuitorii insulei Palma (Insulele Canare). Zeul tronează în cer și pune în mișcare stelele.

ABOSOM → ONYAME

ABRAXAS (și Abrasax, Abraxis), nume divin secret pentru cuvântul greco-oriental Gnosis. După numărătoarea grecească, literele numelui dau valoarea cifrică 365, corespunzând, astfel, numărului zilelor dintr-un an. Numărul șapte al literelor a fost pus în relație cu planetele. Pietrele abraxas, care serveau ca amulete, îl arată pe zeu de cele mai multe ori cu trunchi și brațe de om, cap de cocoș și picioare formate din șerpi. În literatura științifică, găsim pentru el și denumirea Angnipede, „cel cu picioare de șerpi". Teonimul rezultat, probabil, din inițialele numelui ebraic al zeului, a servit în Antichitate și în Evul Mediu ca un fel de formulă magică.

F. Dornseiff: *Das Alphabet in Mystik und Magie,* 1925; M. Pieper, *Die Abraxasgemmen* (Mitteilungen des Dt. Archäolog. Inst., Secția Cairo 5/1934); W. Drexel, *Abrasaxs* (Herzog-Hauck, Realencyclopädie f. protestant. Theologie u. Kirche 1), ed. nouă în 1969; H. Leisegang, *Die Gnosis,* 1985.

ABU, zeu sumerian al vegetației; tradiția spune că s-ar fi născut din coapsa lui → Enki, ceea ce simbolizează ivirea plantelor din pământ.

ABUNDANTIA, zeiță romană, personificare a abundenței (*abuntantia*). A continuat să existe în Dame Habonde (Abundia) din credința populară franceză; ea vizitează noaptea casele și le aduce oamenilor bunăstare.

ACALA („Cel de neclintit"), zeitate a budismului indian. Fiind „protectorul învățăturii", imaginea sa apărea în fața templelor, pentru a-i izgoni pe dușmanii învățăturii. Era înfățișat cu trei ochi, șase brațe și rânjind; armele sale erau sabia, Vajra (săgeata magică), barda și lațul. În Japonia este reprezentat foarte des (→ Fudō Myōō)

J. Oda, *Acalāgra Vidyarājā* (EB 1), Colombo 1961; M.Th. de Mallmann, *Étude iconographique sur Mañjuśri,* Paris, 1964 (128–130).

ACAVISER → LASE

ACORAN, ființa supremă la locuitorii din Gran Canaria (Insulele Canare), care i-au înălțat, pe munți greu accesibili, temple considerate drept un azil invulnerabil. Fete îmbrăcate în piei albe îi aduceau zilnic o jertfă de lapte. Pe insula Tenerife era numit Ahaman.

P. Barker-Webb/S. Berthelot, *Histoire naturelle des Iles Canaries,* tome I, Paris 1842 (168 ș. u.).

ADAD (în Siria, Hadad), zeu babilonian al vremii și ploii, scris, de regulă, cu cuneiforma pentru „vânt". Era considerat fiu al zeului cerului → An. Celelalte nume ale sale, „Mai-marele zăgazului cerului" și „Stăpânul abun-

denței" îl caracterizează ca pe cel ce aduce binecuvântarea. Dacă oprește ploaia, apar seceta și foametea. Animalul lui simbolic era taurul, semnul lui simbolic un mănunchi de fulgere. Potrivit unui vechi imn, cerul și pământul se cutremură în fața zeului numit și Ramman („tunetul"). Este reprezentat cu un veșmânt decorat cu simboluri astrale și cu o pălărie înaltă, împodobită cu o coroană din pene, în mâini cu semnul fulgerului ca un clește.

H. Schlobies, *Der akkadische Wettergott* (Mitteilungen der Altoriental. Gesellschaft 1, 3/1925); E. Ebeling, *Adad* (RLA 1), 1932; G. Furlani, *La frusta di Adad* (Rendiconti d. Accademia dei Lincei, Classa di science morali 1932); N. Wyatt, *The Relationship of the Deities Dagan and Hadad* (Ugarit—Forschungen 12/1980).

ADAM(M)AS, la naasieni, un curent gnostic din Frigia, zeitate parentală, „tatăl și mama" la un loc, perechea de părinți ai eonilor.

ADAM KADMON, potrivit Cabalei (curent mistic în iudaism) primul om, o emanație a desăvârșirii absolute. Este reprezentat plastic ca axa principală a zece cercuri concentrice, sferele Creației (Sefhirot); în felul acesta, omul primordial este simbolul universului. **A.K.** este considerat androgin și, în mistica iudaică mai veche, contaminat cu Dumnezeu. Cartea Bahir (secolul XII d.Hr.) cunoaște cele „șapte forme sfinte ale lui Dumnezeu", care, toate, își au corespondentele în membrele omului; omul revelează structura mistică a divinității.

G. Scholem, *Zur Kabbala u. ihrer Symbolik,* 1960 (Index).

ADAM KASIA („Adam cel ascuns"), numit și Adam Qadmaia, „primul Adam". Figură asemănătoare lui Dumnezeu la mandeeni, unind în sine micro- și macrocosmosul; este considerat sufletul corporalului Adam și, totodată, sufletul fiecărui om în parte. El este Mântuitorul și va fi, totuși, el însuși mântuit. Comp. în mistica iudaică → Adam Kadmon.

ADAMMA, veche zeitate siriană (masculină?), după care a fost denumită luna mai în calendarul de la Ebla, oraș-stat așezat în apropiere de Aleppo. În textele hitite pare să fi fost de gen feminin; se presupune că a servit la denumirea suplimentară a → Kubabei. Teonimul se compune din cuvintele infantile Ada („tatăl") și Amma („mama"). În ce măsură există o relație etimologică și semnificativă cu Adam(m)as, aceasta este o întrebare la care încă nu s-a răspuns.

W. Fauth, *Adamma Kubaba* (Glotta 45/1967); V. Haas, *Hethitische Berggötter und hurritische Steindämonen,* 1982 (Index).

ADAPA → ABGAL

ĀDIBUDDHA („Buddha primordial"), reprezentare a unui → Buddha existând de la începutul primordial care, prin dezvoltarea sa contemplativă, i-a creat pe cei cinci → Dhyāni-Buddha, adică acei Buddha ai contemplării, care, la rândul lor, îi vor produce pe cei cinci → Dhyāni-Bodhisattva, din care, în urma unor creații succesive, apare universul. Astfel, **Ā.** este un fel de creator primordial, purtând și numele de Vajradhara („purtătorul săgeții magice"); adesea este identificat cu → Vairocana

sau → Vajrasattva. Potrivit unei anumite doctrine, **Ā.** poate fi numit şi Kālacakra („Roata timpului"), pentru că uneşte în sine cunoaşterea vidului (adică a faptului că nu există o lume reală în afara Universului unic) cu mila care duce la mântuire.

H. v. Glasenapp, *Buddhismus und Gottesidee,* 1954 (vezi ş.u.). G.P. Malalasekera, *Adi-Buddha* (EB 1), Colombo, 1961.

ADITI, zeiţă indiană, stăpâna ordinii divine, mama divinităţilor → Aditya. Tradiţia ulterioară vede în ea o personificare a pământului; pântecele ei este considerat buricul lumii. Numele Aditi înseamnă, de fapt, „Independenţa"; zeiţa însăşi este o formă a Marii Mame, care cuprinde tot ce e viaţă şi existenţă. Se pare că zeiţa îi scăpa de boală, mizerie şi încărcare de păcate pe toţi cei ce i se încredinţau, este, deci, o figură mântuitoare. Ca încarnare a mamei zeilor, **A.** este considerată Devakï, mama lui → Krişna.

F.B.J. Kuiper, *De goddelijke moeder in de Voor-Indische religie,* Groningen, 1939; St. Kramrisch, *An Image of Aditi-Uttanapad* (Artibus Asiae 19/1956).

ADITYA, „Urmaşii lui Aditi" (→ Aditi), grup de zei ai vedismului, cuprinzând, de cele mai multe ori, şapte sau opt zei, în fruntea cărora se află Varuna, adesea în legătură cu → Mitra şi → Aryaman. Cel de-al optulea fiu al lui Aditi, Martanda, trece drept străbunul divin al oamenilor. Oamenii aşteaptă eliberarea lor de tot răul atât de la Aditi, cât şi de la Aditya. Scrierile postvedice cunosc doisprezece Aditya în rolul a doisprezece zei ai soarelui, care, la rândul lor, sunt în legătură cu cele douăsprezece luni. Forma singulară **A.** este pusă în relaţie cu → Surya.

J.N. Banerjea, *Surya, Adityas and the Navagrahas* (Journal of the Indian Society of Oriental Studies 16/Calcutta, 1948); J. Gonda, *Die Religionen Indiens, I: Veda und älterer Hinduismus,* 1960 (p. 73 ş. u.).

ADONAI (Adonaj, în ebraică „Stăpânul meu"), numele dat lui Dumnezeu în Vechiul Testament, textual un cuvânt de înlocuire pentru numele care nu trebuia rostit → Iahve. Nume divin întâlnit, începând din perioada elenistică, în cărţile de farmece şi pe amulete, în ritualul francmason servind drept cuvânt de recunoaştere.

O. Eissfeldt, *Adonis und Adonaj* (Sitzungsberichte der Sächs. Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Kl.), 1970.

ADONIS, iniţial zeu fenician-sirian (în semitică *adon* înseamnă „stăpân"), întruchipând vegetaţia arsă de soarele verii şi venerat în cultul misteriilor ca zeu care moare şi apoi învie. Potrivit mitului grec, el s-a născut dintr-un mirt, în care a fost prefăcută mama sa (Myrrha). El era frumosul iubit al → Afroditei; omorât la vânătoare de un mistreţ, zeiţa a făcut să răsară din sângele lui anemonele şi a dobândit eliberarea lui din lumea subpământeană pentru jumătate din an. Seminţele care încolţesc cu uşurinţă din aşa-numitele grădini ale lui **A.** (în vase sau lădiţe) erau considerate, deoarece înfloreau şi se ofileau rapid, aluzii simbolice la viaţa şi moartea zeului. Adepţii acestuia erau, mai ales, femeile, iar sărbătoarea sa (Adonia) nu avea un caracter oficial. **A.** a fost preluat de etrusci ca → Atunis.

G. Lücken, *Kult und Abkunft des Adonis* (Forschungen u. Fortschritte 36/1962);

W. Atallah, *Adonis dans la littérature et l'art grecs*, Paris, 1966; H. Wagenvoort, *The death of Adonis* (Hommages a Marcel Renard), Bruxelles, 1969; O. Eissfeldt, *Adonis und Adonaj* (Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Kl.), 1970; M. Detienne, *The Gardens of Adonis*, Highlands, N. J., 1977; S. Ribichini, *Adonis. Aspetti orientali di un mito greco*, Roma, 1981.

ADRASTE (sau Andraste, „Invincibila"), zeița războiului adorată în Britania, în cinstea căreia regina Boutica (61 d.Hr.) punea să fie ucise captive romane. Pe continentul galic îi corespunde, la tribul vocontierilor, zeița războiului Andarta.

ADRASTEIA („Cea care nu poate scăpa"), inițial zeița troian-frigiană a muntelui, apoi venerată și în Tracia și, de pe la 400 î.Hr., în Grecia, ca păzitoare a dreptății și răzbunătoare a tuturor nedreptăților, legată de → Nemesis. Potrivit unei tradiții mitice, a fost doica și păzitoarea micului → Zeus, căruia i-a dăruit — ca aluzie la viitoarea sa stăpânire asupra lumii — un glob de aur. Altădată se povestește despre ea că stă în fața unei peșteri și, prin bătăile tobei ei, îi ține pe oameni prinși în mrejele dreptății.

H. Posnansky, *Nemesis und Adrasteia* (Breslauer Philolog, Abhandlungen V, 2), 1980.

ADRO, zeul tribului lugbara (trib de pe malul lacului Albert, Africa de Est). Împreună cu femeile și copiii lui, trăiește pe pământ, mai ales în râuri; oamenii îl pot percepe în cicloane și iarba arsă. Prin denumirea de Adroa trebuie să se înțeleagă aspectul celest al zeului (pământean), ba mai mult, el este o zeitate aparte, și anume, cea care a creat odinioară oamenii, dar care acum trăiește la o nesfârșită depărtare.

AEGIR, monstru marin în nordul Germaniei, soțul lui → Ran. La un ospăț pentru aaseni a poruncit să fie adus aur strălucitor în sală, așa încât aceasta părea luminată de un foc. S-a încercat interpretarea aurului ca lumina mării netulburate de vânt. În poezia nordică veche valurile mării apar ca fiicele lui **A.** Un alt nume pentru **A.** este Hlér (în vechile limbi scandinavice „mare").

E.F. Halvorsen, *Aegir* (KLNM 20), 1976; R. Simek, *Ägir* (Lexikon der German. Mythologie), 1984.

AĒSHMA DAĒVA (*aēšma* „turbare"), în parsism demon al lăcomiei și mâniei. Vehemența lui se îndreaptă, mai ales, împotriva vitei, figură centrală printre creaturi. Doar un → Saoshyant îl va putea învinge definitiv. În Avesta nouă **A.** întruchipează în modul cel mai general răul; arma sa este „sângerosul lemn".

J. Hampel, *Aēšma* (Altiranische und zoroastrische Mythologie, WdM 4), 1986.

AETERNITAS, la romani personificarea eternității, atât a imperiului, cât și a suveranilor divinizați. Atributele sale sunt pasărea fenix, care renaște din propria cenușă și șarpele care se mușcă de coadă (Uroboros), ca simbol al lipsei de început și de sfârșit. Uneori, zeița reprezentată pe monede ține în mâini soarele care strălucește și luna în creștere.

E. Aust, *Aeternitas* (PWRE 1), 1894.

AFI, zeul ploii și al furtunii la abhazii care trăiesc în partea de vest a Cauca-

zului. Femeile nu au voie să-i pronunțe numele și-l numesc doar „Cel din înălțimi".

ĀFRITI, în vechiul Iran „urarea" binelui sau răului, era divinizată ca personificare încă în Avesta (Vendidad). În textele mediopersane zeitatea poartă numele Dahmān Āfrin. Ea ocrotește „prosperitatea" și scoate totul de sub puterea demonilor.

AFRODITA, zeiță greacă a frumuseții și amorului, identificată de romani cu → Venus. Încă din Antichitate s-a căutat ca numele ei, legat de castrarea lui → Uranos, să fie derivat din grecescul *aphros* „spumă", drept care zeița devine cea „născută din spumă" sau, după cum spune un alt nume — Anadyomene —, „cea răsărită din mare". Cultul ei este pregrecesc, probabil de origine orientală; anumite rituri, ca prostituarea în templu (în Corint), amintesc de → Astarte. După principalele ei locuri de cult pe insulele Cipru și Kythera, mai era numită și Kypris și Kythereia. În locurile de pe coastă era venerată ca Euploia („care dăruiește o călătorie plăcută"). În imnul închinat Afroditei de Homer, zeița apare ca stăpâna animalelor sălbatice, care se împerechează la un semn al ei. Platon și alții fac o deosebire între „celesta" **A.** (Urania) și zeița „care aparținea întregului popor" (Pandemos). După Homer, **A.** este fiica lui → Zeus și a Dionei și era căsătorită cu → Hefaistos, dar îl iubea pe → Ares, cu care a avut o legătură din care a rezultat → Eros. **A.** îl mai iubea și pe frumosul → Adonis. Atributul zeiței era porumbelul. Sub aspectul fertilității vegetative ea a fost venerată la Atena și ca zeiță a grădinilor; dintre plante i se atribuiau în special mirtul și trandafirul. La Amathus, în Cipru, zeița era cunoscută sub forma masculină a numelui, Afroditos, și era reprezentată cu un chip bărbos. Alte nume ale ei, Melainis („Cea neagră") și Androfonos („Cea care omoară bărbații"), fac aluzie la un aspect întunecat. Motivul iconografic al zeiței care privește de la fereastră are o semnificație erotică.

H. Herter, *Die Urspriinge des Aphroditekultus* (Élements orientaux dans la religion ancienne, Colloque de Strasbourg), Paris, 1960; W. Fauth, *Aphrodite Parakyptusa. Untersuchungen zum Erscheinungsbild der vorderasiatischen Prospiciens,* 1967 — pentru motivul fereastră; E.G. Suhr, *The Spinning Aphrodite. The evolution of the goddess from earliest prehellenic symbolism through late classical times,* New York, 1969; J.-E. Duggand, *Aphrodite — Astarte. De l'étymologie du nom Aphrodite* (Hommages à P. Fargues), Paris, 1974; G. Grigson, *Aphrodite, Göttin der Liebe,* 1978; P. Friedrich, *The Meaning of Aphrodite,* Chicago, 1978; E. Simon, *Die Geburt der Aphrodite,* 1980.

AGANJU → YEMAJA

AGASH (în Avesta „Privire rea"), în religiile iraniene demonul bolii, mai ales demonul păcatului săvârșit cu privirea.

AGATHOS DAIMON, geniu bun în credința vechilor greci; uneori imaginat ca șarpe înaripat, care plutește nevăzut în jurul omului și aduce casei sale binecuvântare. În epoca ptolemeică el coincide cu zeul egiptean → Șai. În papirusurile magice din Antichitate, pantocratorul care inspira pneuma vieții este desemnat ca **A. D.**

Vezi date bibliografice la → daimon.

AGDISTIS (Agditis), ființă hermafrodită din mitologia frigiană. Se trage din → Papas, este îmbătat de → Dionysos și, când se trezește din beție, se autocastrează. Din organele sale genitale răsare un migdal, din ale cărui fructe fiica lui Sangarios, zeul râurilor, rămâne însărcinată; aceasta îl va naște pe → Attis. **A.**, acum cu aspect feminin, este numele dat Marii Mame (→ Cibele). Ea îl iubește pe frumosul adolescent Attis și, când el o înșeală, îl face să-și piardă mințile.

AGLAIA → HARITE

AGLIBŌL, zeul lunii în Palmyra (în Antichitate oraș și stat, azi în Siria), poartă cornul lunii deasupra frunții, ulterior pe umeri. Numele său este interpretat în mai multe rânduri ca „Taurul lui Bōl", iar cornul lunii drept coarnele inițiale ale taurului. Cultul său s-a întins din Grecia până la Roma.

O. Eissfeldt, *Tempel und Kulte syrischer Städte in hellenistisch-römischer Zeit,* 1941 (p. 83 ș.u.)

AGNI (înrudit etimologic cu latinescul *ignis* „foc"), zeul focului în religia vedică. El duce zeilor ceea ce s-a ars în focul jertfei. Flăcările zeului erau imaginate ca șapte limbi, cu care el linge untul jertfei. Mitul povestește de două sau trei nașteri; pe de o parte, una din cer, soare sau fulger; pe de altă parte, din ceea ce e pământesc, din piatră sau chiar și din apă (în care se odihnește focul stins). **A.** este reprezentat plastic cu un corp roșu, o barbă lungă și un veșmânt de flăcări; în mâini ține o flacără, un trident și un vas pentru apă. Un berbec sau un țap reprezintă animalul pe care călărește (*vahana*, de fapt, „vehicul"). În textele vechi **A.** este numit „Taurul apei", ceea ce înseamnă că el fecundează apa: aluzie simbolică la procesul cosmic prin care focul masculin trece în apa feminină. Zeul este (în special în focul jertfei) un mijlocitor între oameni și zei. În calitatea sa de foc coborât din cer, **A.** mai poartă și numele de Vaishvānara, adică „Cel care aparține tuturor bărbaților". În hinduism el și-a pierdut semnificația și mai joacă un rol doar ca păzitor al Sud-Estului.

R. Otto, *Gottheit und Gottheiten der Arier,* 1932; J. Gonda, *Die Religionen Indiens. I. Veda und älterer Hinduismus,* 1960 (p. 67–73); J.C. Harle, *Two Images of Agni and Yajnapurusa* (Journal of the Royal Asiatic Society, 1962); E. Banks Findly, *Agni* (ER 1), New York, 1987.

AGNOSTOS THEOS (în greacă „Zeul necunoscut"), se pare că, la Atena, ar fi existat altare pentru „zei necunoscuți". În cuvântarea sa din Areopag (Faptele apostolilor 17, 23) Pavel folosește singularul, aceasta corespunzând unei interpretări monoteiste. Istoria religiilor certifică faptul că „toți zeii" (panteon), care, ce-i drept, nu sunt pomeniți cu numele, dar nici nu sunt lipsiți de nume, erau invocați și venerați. Un zeu necunoscut, resp. anonim, a cunoscut și Arabia preislamică; în Palmyra există inscripții votive (din secolul II până în secolul III) care sunt adresate celui „al cărui nume este slăvit în eternitate"; el se mai numește și „Stăpânul lumii" și „Cel bun".

W. Eltester, *Agnostos Theos* (RGG 1), 1957; W. Fauth, *Agnostos Theos* (Der kleine Pauly 1), 1964; E. Norden, *Agnostos Theos,* 1974;

R. Turcan, *Agnostos Theos* (ER 1), New York, 1987.

AH BOLOM TZACAB, în americanistică numit şi zeul K sau, din cauza ornamentului său nazal în formă de frunză, „Zeul cu nasul de frunză". La populaţia maya era zeul cultivării pământului şi trecea drept stăpânul ploii şi al tunetului, dar şi ca patronul sărbătorilor cultice, al muzicii şi dansului. În textele cărţilor Hilam-Balam apare ca „Zeul infernului". La diferiţi autori poate fi întâlnit sub numele de Bolon Zacab.

AHELOOS, zeu grec al râurilor, având acelaşi nume ca şi râul care se varsă în Marea Ionică. Fiul lui → Okeanos şi al lui → Tethys. În mit, **A.** s-a luptat cu eroul Hercule pentru Deianeira şi a luat mai întâi înfăţişarea unui şarpe, apoi pe cea a unui taur. Căsătorit cu muza → Melpomene, drept fiice ale sale erau considerate → sirenele (Aheloide). **A.** poate fi găsit în Etruria începând din secolul VI î.Hr. sub numele de Ahlae şi este reprezentat cu un cap bărbos şi coarne de taur.

F. Matz, *Naturpersonifikation in der griechischen Kunst.* Diss., Göttingen, 1913 (90 ş.u.); H. P. Isler, *Acheloos. Eine Monographie,* 1970.

AHILE (în lat. Ahiles), erou al legendei greceşti. Tânărul **A.** a fost cufundat de mama sa → Thetis în apa Styxului, pentru a deveni invulnerabil, dar apa nu i-a udat şi călcâiul (călcâiul lui **A.**), de care ea îl ţinea. A fost ucis de Paris în războiul troian. **A.** s-a bucurat în întreaga Grecie de veneraţia cuvenită unui erou; în zona Mării Negre el trecea drept zeul care, încă de pe timpul lui Hadrian, purta numele de Pontarhos („Stăpânul mării").

H. v. Geisau, *Achilleus* (Der kleine Pauly, 1), 1964; H. Hommel, *Der Gott Achilleus,* 1980.

AHONE, zeu superior la indienii care trăiau înainte în spaţiul Virginiei (tribul powhatan). Era atât de depărtat de oameni, încât ei abia dacă-i mai acordau onoruri exterioare — spre deosebire de → Okeus.

AHRIMAN, forma medio- şi neopersană a numelui avestic Angru Mainyu („Duhul rău"), denumire imprimată de Zoroastru pentru adversarul lui → Ahura Mazda, care opunea fiecărei creaţii anticreaţia sa negativă. **A.** este întruchiparea a tot ce e rău şi declanşatorul a 9999 de boli; sălăşluieşte într-o lume subpământeană plină de un întuneric fără început, din care el aduce în lume fum şi întunecime, nenorocire şi moarte. Animalul său simbolic este şarpele. La sfârşitul timpurilor, el se întoarce neputincios înapoi, în întuneric. În mithraism şi în zervanism, **A.** este venerat în ritualuri ca zeu; în cinstea lui se jertfesc animale care ţin de puterea răului. Pe reliefurile mithraice el apare cu cap de leu şi încolăcit de un şarpe (mai înainte era interpretat ca → Aión) şi adesea poartă două chei; probabil avem de-a face aici cu ipostaza sa de zeu al lumii subpământene.

A.V. Williams Jackson, *Zoroastrian Studies,* New York, 1928 (p. 72–80); J. Duchesne-Guillemin, *Ormazd et Ahriman,* Paris, 1953; J. Duchesne-Guillemin, *Symbolik des Parsismus,* 1961 (p. 87 ş. u.); S. Shaked, *Some Notes on Ahreman, the Evil Spirit, and his Creation* (Studies in Mysticism and Religion presented to G. Scholem), Ierusalim, 1967; C. Colpe, *Ahriman, Angra Mainyu* (WdM 4), 1986.

AHTI, duh finlandez al apelor, care inițial pare să fi avut însemnătatea unei zeități. Lui i se adresau pescarii pentru a avea un pescuit bogat.

AH UOH PUC, la populația maya demonul distrugerii, care, ca „Stăpân al celor șase infernuri", se numea Uac mitun ahau și era reprezentat ca un schelet. Printre însoțitorii săi permanenți se numărau câinele și pasărea Moan, un demon mitic al norilor.

AHURA MAZDĀ, ulterior în forma de nume O(h)rmazd, în persana veche „Stăpânul înțelepciunii". În Iran, în perioada dinaintea lui Zoroastru, era zeul suprem; ca stăpân al cerului avea epitetul de „Cel care vede departe"; firmamentul presărat cu stele era mantia sa. În India veche corespondentul lui era → Varuna. Zoroastru l-a proclamat drept unicul zeu, care a stăpânit inițial peste perechea de contrarii a lui → Spenta Mainyu și Angru Mainyu (→ Ahriman). Ulterior s-a contopit ca importanță cu Spenta Mainyu. La Zoroastru lumina devine vizibilă prin **A.** și slujește la proslăvirea lui; mai târziu, lumina supremă, soarele, apare ca înfățișare a zeului; în Avesta soarele și luna sunt numiți ochii săi. Lumii adevărului și luminii create de el i se opune lumea înșelăciunii și a întunericului. Cu ajutorul focului, **A.** poate deosebi binele de rău. Pe piețile ahemenidice zeul a fost reprezentat într-un inel cu aripi (soare sau lună), bustul lui depășind uneori cadrul; această reprezentare a fost preluată din Asiria. La regele Darius cel Mare, Auramazda este „Supremul între zei", din fața căruia toți ceilalți zei se retrag. În timpul parților, numele lui se întâlnește sub forma Oromasdes. Pe reliefurile sasanide zeul apare pe cal și poartă o coroană țuguiată. În legătură cu schimbarea semnificației la maniheeni, vezi → Ohrmizd.

J. Duchesne-Guillemin, *Ormazd et Ahriman,* Paris, 1953; F.B. Kuiper, *Avestan Mazda* (Indo-Iranian Journal, 1/1957); U. Bianchi, *Zaman i Ohrmazd,* Roma, 1958; G. Widengren, *Die Religionen Irans,* 1965; C. Colpe, *Ahura Mazdā* (WdM 4), 1986.

AHURANI, „Cea care ține de Ahura", zeiță a apei în vechiul Iran, de la care se spera creștere, iluminare și succesori, și căreia i se aduceau libații.

AIAKOS, zeu grec al lumii subpământene, fiu al lui → Zeus și al Eginei. Datorită dragostei lui pentru dreptate a devenit judecătorul celor morți, menționat de Platon pentru prima dată cu acest nume.

AIDOS, la greci forță divină care acționează în oameni și care se manifestă prin sentimentul onoarei și al rușinii. Influența ei era atât de intens percepută încât a fost personificată și i s-a ridicat un altar în cetatea Atenei. **A.** păzește secretele nopții. La Hesiod este strâns legată de → Nemesis.

AIOLOS (în lat. Eolus), fiul lui → Poseidon, potrivit mitologiei grecești, strămoșul eolienilor, instaurat de → Zeus ca stăpân al vântului. Lui Ulise i-a dat vânturile potrivnice, închise într-un burduf, pentru a-i ușura astfel călătoria spre casă.

AIÓN (în gr. „timp", lat. eon), poate desemna atât vârsta lumii, cât și divinitatea legată de misteriile zeului Mithra;

atât una, cât şi cealaltă apar în spaţiul de cultură roman ca Saeculum („eră"). Sincretismul răspândit în epoca romano-elenistică îngreunează conturarea exactă a figurii divine al lui **A.**, ca şi recunoaşterea certă a reprezentărilor sale plastice. Figura umană, încolăcită de şerpi, cu cap de leu, adesea cu aripi, în care cercetătorii îl vedeau pe **A.**, este interpretată, în ultima vreme, ca → Ahriman. În figura antropocefală, încolăcită de şerpi din zodiacul (oul cosmic) de pe relieful de la Modena, pare să fie vorba de → Mithras ca tânăr zeu al timpului. Reprezentările lui **A.**, prevăzute cu inscripţii însoţitoare, îl arată de data aceasta ca bărbat mai în vârstă, cu barbă şi înveşmântat. Stăpânul asupra timpului este şi zeul primordial (de pildă sub numele de **A.**, la maniheeni), iar la greci ia înfăţişarea lui → Cronos, care apoi coincide în speculaţii mentale cu → Cronos, având aceeaşi rezonanţă sonoră. Ideea de **A.** este de provenienţă persană (→ Zervan).

H. Junker, *Über iranische Quellen der hellenistischen Aion-Vorstellung* (Vorträge der Bibliothek Warburg 1), 1923; J. Duchesne-Guillemin, *Aion et le Léontocéphale, Mithra Ahriman* (Nouvelle Clio, X/1958–1960); D.W. Bousset, *Der Gott Aion* (Religionsgeschichtliche Studien. Aufsätze zur Religionsgeschichte des hellenist. Zeitalters), Leiden, 1979; H. v. Gall, *Aion* (WdM 4), 1986.

AIRĀVATA, elefant divin venerat în India, numele său înseamnă „Cel apărut din mare". Potrivit unui mit, el a apărut împreună cu zeiţa lotusului Şri (→ Lakşmi) din agitarea oceanului de lapte. **A.** este paznicul punctului cardinal Est şi animalul de călărie al lui → Indra.

H. Zimmer, *Mythen und Symbole in indischer Kunst und Kultur,* 1951 (p. 117).

AIRYAMAN, înrudit verbal cu neopersanul *erman* = „oaspete"; zeu din religia veche iraniană, care corespunde vedicului → Aryaman. La început a fost un fel de divinitate colectivă, din a cărei sferă de misiuni făcea parte supravegherea legăturilor sociale (ca ospitalitatea şi încheierea căsătoriilor). Este vechiul zeu arian al căsătoriilor, dar apare în lucrări şi ca medic-preot divin. În perioada finală îi pescuieşte cu o plasă din infern pe cei condamnaţi temporar. Ca importanţă escatologică poate coincide cu → Sraosha.

G. Dumezil, *Les dieux des Indo-Européens,* Paris, 1952 (p. 60–68); P. Thieme, *Mitra and Aryaman,* New Haven, 1958.

AI TOJON, la iakuţi (în Siberia) creatorul luminii, este imaginat ca un uriaş vultur bicefal, care stă în vârful arborelui cosmic. Zeul aduce şi lumina cunoaşterii, arătându-se şamanilor în vis.

AITU, în Samoa (Polinezia) un cuvânt rezumativ pentru zeităţile inferioare, în insulele Marchize numit Atua. Aici sunt incluşi în special zeii protectori cu înfăţişare de animale sau plante ai diferitor familii sau sate. Un **A.** numit Fe'e („sepie") era iniţial zeu al războiului şi a intrat apoi în rolul unui stăpân peste împărăţia morţilor. Adesea **A.** denotă trăsături de caracter mai mult demonice decât divine; la maori cuvântul *aitu* înseamnă, pe lângă „zeitate", şi „boală" sau „mizerie".

H. Nevermann, *Götter der Südsee. Die Religion der Polynesier,* 1947.

AITVARAS, zeu lituanian al casei, înfăţişat ca un cocoş sau un motan negru şi — când zboară — ca o linie şerpuită.

Este o ființă diabolică, ce îi cere gazdei sufletul, despăgubind-o cu generozitate.

AIUS LOCUTIUS (în lat. „Cel care vorbește"), zeu roman al clipei, care ar fi vestit apropierea galilor (391 î.Hr.).

AKA MANAH („Gândul cel rău"), în vechea religie iraniană (începând de la Avesta mai nouă) întruchiparea răului, solul lui → Ahriman și adversarul lui → Vohu Manah. Spiritul rău, numit în sursele mediopersane Akaman, provine din întuneric.

ĀKĀSHAGARBHA („A cărui origine este eterul"), în budismul indian un → Bodhisattva cu caracterul unei zeități celeste; în mâna sa dreaptă ține un lotus alb cu un mic disc al soarelui, a cărui lumină străpunge eterul (*ākāsha*); în mod semnificativ este numit și Khagarbha, adică „Cel al cărui pântece este cerul". Atunci când este reprezentat în picioare, poartă în mâna stângă o bijuterie vrăjită, invizibilă din cauza transparenței sale, care îndeplinește toate dorințele. În Cărțile tibetane ale morților este reprezentat în culoarea galbenă, sub numele de Nam-mkhai snyingpo, și are ca atribute o sabie și un clopot. În Japonia el se numește → Kokuzō și trece drept personificarea cunoștințelor supreme referitoare la vidul absolut.

M.W. de Visser, *The Bodhisattva Akaśa garbha (Kokuzo) in China und Japan*, Amsterdam, 1931; A. Getty, *The gods of northern Buddhism*, Tōkyo, 1962 (p. 101 ș.u.).

AKEPHALOS, de fapt, nu este un nume, ci definirea unei ființe „fără cap", care în Antichitate trecea drept demon. Inițial decapitați din cauza unei fărădelegi, Akephaloi au devenit spirite fantomatice sau ajutoare în magie. În papirusurile magice elenist-egiptene „cel fără cap" este invocat chiar ca zeu, în a cărui imagine este posibil să se regăsească reprezentarea lui → Osiris îmbucătățit.

A. Delatte, *Akephalos* (Bulletin de Correspondence Héllenique 38/1914); K. Preisendanz, *Der kopflose Gott*, 1926.

AKER, în textele egiptene vechi numele său este transcris prin semnul grafic pentru „pământ", zeul însuși fiind o întruchipare a pământului. El este reprezentat ca o fâșie îngustă de pământ, la capăt fie cu cap de om, fie cu unul de leu, mai târziu și sub înfățișarea a doi lei care își întorc spatele și care poartă semnul pentru soarele care răsare. Unul din animale privește spre vest, unde apune soarele, celălalt privește spre est, unde soarele răsare din nou din împărăția întunericului. Amândoi leii și, o dată cu ei, zeul care-i reprezintă, păzesc intrarea și ieșirea din lumea subpământeană; ei stau și în pragul dintre ziua de ieri și cea de mâine.

C. de Wit, *Le rôle et le sens du lion dans l'Egypte ancienne*, Leiden, 1951 (p. 91–106); E. Hornung, *Aker* (LÄ 1), 1975.

AKERBELȚ („Țapul negru"), în credința populară bască este considerat drept locțiitorul zeului → Mari și, după cum arată și numele, este reprezentat ca un țap negru. De la el se spera, în primul rând, o influență favorabilă asupra animalelor. Odinioară, pentru a feri turmele de molime, în grajd se ținea un țap negru. În secolele XVI–XVII era venerat de vrăjitori și vrăjitoare un zeu

căruia i se aduceau jertfe şi în cinstea căruia se dansa.

J.M. de Barandiarán, *Die baskische Mythologie* (WdM 2), 1973.

AKONGO, zeu superior la populaţia ngombe care trăia în regiunea fluviului Congo. În calitate de creator purta şi numele de „Modelator"; el este cel care a dat chip lumii.

AKSHOBHYA („Imperturbabilul"), unul dintre cei cinci → Dhyāni-Buddha, probabil ipostaza istoricului → Gautama Buddha, când acesta s-a opus (legendarelor) încercări ale diabolicului → Māra. În iconografie este înfăţişat ca Buddha în rasă călugărească, mâna sa făcând un gest de atingere a pământului (*Bhumisparsha-Mudrā*). Punctul cardinal care i-a fost atribuit este Estul; în tantrism îi mai sunt atribuite elementul eter şi ca anotimp iarna. Vehiculul său se compune dintr-o pereche de elefanţi, o aluzie la numele de „imperturbabilul". Expresia plastică pentru depăşirea polarităţii lumii fenomenelor, pentru contopirea contrariilor în absolut este unirea lui **A.** cu partenera sa (în tibetană yabyum). Atributul său principal este săgeata magică (*vajra*); în picturi apare albastru. Din **A.** mai târziu vor emana mai multe zeităţi, printre care → Heruka, → Jambhala şi → Candarosana.

W. Kirfel, *Symbolik des Buddhismus,* 1959 (Index); G. Grönbold, *Akshobhya* (WdM 5), 1984.

ALA, zeiţa pământului la populaţia ibo din Nigeria de Est; reprezintă dublul aspect al pământului: fertilitatea şi moartea. Este zeiţa-mamă, care a creat toate vieţuitoarele; soţul ei este → Hi.

ALAKO, zeu la ţiganii norvegieni. La început s-a numit Dundra şi a fost trimis sub înfăţişare umană pe pământ de către tatăl său, Marele Zeu, pentru a le releva ţiganilor legea lor secretă. Apoi el s-a întors în împărăţia sa, luna, şi de atunci se numeşte **A.** Numele este înrudit verbal cu finlandezul *alakuu*, „luna în descreştere".

H. Berger, *Mythologie der Zigeuner* (WdM 5), 1984.

ALALU, potrivit învăţăturii despre zei influenţate de reprezentările babiloniene şi răspândite printre hurriţii care trăiau în nordul Siriei (Hurri), primul rege din cer. El a stat timp de nouă ani pe tronul zeilor, după care a fost răsturnat de Anu (→ An), primul dintre zei. **A.** era numit de greci Hypsistos („Supremul").

ALARDI, în centrul Caucazului, la osetini, duh popular, pe de o parte provocând variola, pe de altă parte ocrotind femeile. În cântece mai poartă numele de „Înaripatul".

ALATALA, nume influenţat de islamism al celui mai important zeu al populaţiei toraja de vest din Sulawesi (Indonezia). Ca la bare'e toraja (→ Pue mPalaburu), vechile fiinţe creatoare au scăzut ca importanţă. **A.**, originea omenirii şi cel ce-i stabileşte destinul, este stăpânul lumilor. În cult el este centrul, adesea împreună cu Buriro, zeul fertilităţii şi cultivării pământului, care era imaginat ca un uriaş cu organe genitale supradimensionate.

A.C. Kruyut, *De West-Toradja's op Midden Celebes,* 3 vol., Amsterdam, 1938; W. Stöhr,

Die altindonesischen Religionen (Hdb. der Orientalistik, secțiunea 3, vol. 2, 2), 1976.

ALAUNUS, zeu local celtic cu semnificația lui → Mercur. În spațiul Mannheim Mercur se mai numea și Alannus, iar la Salzburg s-au găsit inscripții sub forma „sacrum... Alounis".

ALBIORIX (în celtică „Regele lumii"); epitet, poate chiar și o formă proprie a zeului galic al războiului → Teutates. **A.** pare să fi fost legat și de un cult al munților.

ALCIS, pereche divină de frați la tribul est-germanic al naharnavalilor (în Silezia?). Potrivit relatării istoricului roman Tacit, zeii erau venerați într-o pădure sacră; nu au existat imagini ale acestora. În *interpretatio romana* ei sunt identificați cu perechea de gemeni → Castor și Pollux. Derivarea numelui de **A.** este incertă; este posibil ca el să fie înrudit cu cuvântul transmis de Cezar, *alces*, pentru „elan"; ca urmare, **A.** ar fi un fel de zeități ale elanilor sau cerbilor. O altă încercare de deducere îl compară cu cuvântul englezesc vechi *ealgian* („a apăra") și vede în **A.** zeități protectoare.

H. Rosenfeld, *Die vandalischen Alkes „Elchreiter", der ostgermanische Hirschkult und die Dioskuren* (German.-Roman. Monatsschrift, 28/1940); W. Schwarz, *Germanische „Dioskuren"?* (Bonner Jahrbücher, 167/1967); H. Kuhn, *Alci* (Reallex. der german. Altertumskunde 1), 1973.

ALEXIE, reprezentare mitică românească, patron al viețuitoarelor care iernează sub pământ, în scorburi și sub scoarța copacilor, sub pietre sau în ape. El descuie Pământul la 17 martie pentru a ieși vietățile care au iernat într-însul și îl încuie, după șase luni, la 14 septembrie.

Candrea I.A., *Iarba fiarelor, Studii de folclor,* Editura Cultura Națională, București, 1928; Marian Sim. Fl., *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor. Studiu folcloristic,* Institutul de Arte Grafice, București, 1903.

ALISANOS (și sub forma deus Alisanus), zeu galic local, atestat conform inscripțiilor pentru regiunea Coasta de Aur; probabil numele localității Alesia este legat de el. S-a încercat definirea lui mai amănunțită ca zeu — scorus de munte.

ALLAH (în arabă *al-ilah*, „Dumnezeu"), în perioada preislamică suprema divinitate, creatorul pământului și cel care dăruiește apa. În învățătura monoteistă a lui Mahomed, unicul dumnezeu, căruia se cuvine ca oamenii să-i arate supunere (*islam*). **A.** este cu totul diferit de tot ce a fost creat (de el); așa se explică și interdicția de a-l reprezenta plastic; „Frumoasele nume" ale zeului corespund epitetelor cu care este desemnat **A.** în Coran; 99 de nume (de aici și cele 99 de perle din rozariul islamic) sunt cunoscute, însă „marele nume", cel care întregește numărul la o sută, nu este cunoscut de nici un muritor. **A.** este „lumina cerului și a pământului" (sura 24, 35); în mistica arabă (sufism) el este comparat cu un soare care-și aruncă razele în jur; tronul său este un semn al atotputerniciei sale și al distanțării lui de Creație. Afirmații din Coran, care-i atribuie lui **A.** părți ale corpului omenesc și însușiri ale acestuia, au fost interpretate de cei mai mulți teologi, care resping trăsăturile

antropomorfe, ca metafore. În timp ce doar lumea a apărut prin cuvântul lui Dumnezeu („fie"), la omul creat din lut, respectiv argilă (de ex., sura 6, 3 şi 55, 15) se găseşte ideea de olar. Din cauza interdicţiei de a fi reprodus plastic, **A.** este „vizualizat" doar caligrafic.

C. Brockelmann, *Allah und die Götzen, der Ursprung des islamischen Monotheismus* (ARW, 21/1922); A. Wensinck, *The Muslim Creed,* Cambridge, 1932; L. Gardet/ M.M. Anawati, *Introduction à la Theologie Musulmane,* Paris, 1948; R.C. Stade, *Ninety-Nine Names of God in Islam,* Ibadan, 1970; T. Nagel, *Die religiosgeschichtl. Wurzeln des sogenannten Bilderverbotes im Islam* (in: Götterbild in Kunst u. Schrift, ed. de H.-J. Klimkeit), 1983; L. Gardet, *God in Islam* (ER 6), New York, 1987.

ALLAT (în arabă „Zeiţă"), divinitate venerată în Arabia de Nord şi Centrală preislamică; Herodot cunoaşte numele semit sub forma Alilat şi o compară cu → Afrodita Urania. A fost în mod deosebit venerată la Ta'if, unde era idolatrizată sub forma unui bloc alb de granit. Era considerată una dintre cele trei fiice ale lui → Allah şi era pusă în relaţie cu constelaţia Venus. Din unele texte rezultă că se poate stabili şi o relaţie solară.

M. Höfer, *Allat* (Die Stammesgruppen Nord- und Zentralarabiens in vorislamischer Zeit, WdM 1), 1965.

ALLEKTO → ERINII

ALMAQAH, zeu al lunii şi al imperiului în imperiul Saba, din Arabia de Sud. Cei din tribul saba se autointitulau „copiii lui **A.**". Semnele sale simbolice sunt mănunchiul de fulgere şi o armă care aminteşte de un S uşor arcuit. Animalul său simbolic este taurul; în unele texte este numit „stăpânul ţapilor".

G. Garbini, *Il dio sabeo Almaqah* (Rivista degli Studi orientali, 48/1973–1974).

ALOIZI, în mitologia greacă fiii uriaşi ai lui Aloeu (sau ai lui → Poseidon), pe nume Otos şi Ephialtes. În lupta lor împotriva zeilor, ei încearcă să asalteze Olimpul şi-l leagă cu lanţuri pe zeul războiului → Ares, pe care-l ţin captiv treisprezece luni. Când → Artemis, luând înfăţişarea unei căprioare, se aruncă asupra lor, ei se omoară între ei în vârtejul acestei oarbe vânători. Este posibil ca **a.** să fi fost zei preeleni, învinşi în lupta cu noua religie a lui Zeus.

ALONKOK, în tradiţia populaţiei pangwe (Camerun) mama primordială, care, împreună cu soarele şi luna, munţii şi râurile, a apărut din oul cosmic, care a plesnit. **A.** a născut gemeni de sexe diferite, al căror fiu este marele zeu → Nsambe.

ALOV, zeul Creaţiei la populaţia kahari care trăieşte în statul indian Assam (la nord de Brahmaputra); fiul zeiţei primordiale → Arikina. Din marea întindere de apă primordială el a creat lumea, fiind ajutat şi de raci, care au zgâriat pământul, adunându-l. Apoi **A.** a format modelul pentru bărbat şi femeie; când cei cinci fraţi ai săi au distrus modelele care încă nu fuseseră însufleţite, el le-a creat din nou şi le-a pus sub paza a doi câini.

S. Endle, *The Kachâris,* Londra, 1911.

ALP, ALB (în lb. nord. *alfr.*), la plural Alben, de unde a derivat cuvântul Elben. În mitologia germană, ei sunt

ființe supranaturale, jumătate divine, jumătate pitice; aici trebuie să amintim și de regele piticilor, Alberich, din legenda Nibelungilor, cunoscut pentru gluga lui fermecată și cingătoarea puterii. Erau imaginați ca forțe ale fertilității și spirite protectoare, uneori amintind de sufletele morților. Mai târziu au fost percepuți ca ființe demonice, care provoacă boli și coșmare. În superstiții, coșmarul (în germ. *Alpdruck* înseamnă coșmar) este înțeles ca amenințare din partea unui demon (→ Incubus, → Succubus). În Edda se face deosebirea între albii de lumină (*liosalfar*) care locuiesc cu zeii și albii de întuneric (*döckalfar*) care trăiesc sub pământ; albii negri (*svartalfar*) sunt identificați cu piticii. În spațiul bavarez-austriac le corespund → druzii. Compară și cu → elfii.

N. Thun, *The Malignant Elves* (Studia Neophilologica 41/1969); J. de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte*, 1970; H. Kuhn, *Alben* (Reallexikon der german. Altertumskunde 1), 1973.

ALPAN (și Alpanu, Alpnu), zeiță etruscă reprezentată cu sau fără aripi, de tipul → laselor. Pe trupul gol poartă o mantie care abia dacă o acoperă, podoabe bogate și sandale ușoare. După unele indicii ar fi putut fi o zeitate a artei amorului, pe de altă parte ea are și trăsăturile unei zeițe a lumii subpământene.

A.J. Pfiffig, *Religio Etrusca*, 1975 (Index).

ALTJIRA, ființă supremă la populația aranda (primii locuitori ai Australiei), apărând sub înfățișarea unui bărbat solid, cu pielea roșie și picioare de struț australian. Locuiește în cer, stelele sunt focurile sale de tabără.

ALU (în sumer. *a. lá* „rău", „răutăcios"), zeu al vântului în vechea Mesopotamie, care, ca o stafie fără corp, „culcă la pământ" oamenii „ca un năvod"; provoacă boli, în special dureri de cap.

ALURVA (sau Anangama), zeu suprem al populației baule care trăiește în Côte d'Ivoire (Africa de Vest); el a creat-o pe zeița pământului, Asye, oamenii și spiritele. În miturile ulterioare apare ca fratele mai tânăr și, deci, mai puțin puternic, al lui Niamye.

AMA (1) → **HAMKÄR**

AMA (2) este citirea pur japoneză a semnului grafic chinezesc pentru „cer" Tian (citit sino-jap.: Ten). Ca un cuvânt de sine stătător, **A.** este rar întâlnit; el apare mai ales în combinații de cuvinte, care îi definesc pe zeii șintoiști sau ceea ce ține de ei. Comp. → Kami.

AMADHI OHA → **HI**

AMAETHON, zeu agrar celtic din Wales, considerat cel mai mare agricultor. Făcea parte din familia divină a zeiței din Wales → Don.

AMALTEEA (în lat. Amalthea), o nimfă, potrivit altei versiuni o capră, care l-a hrănit cu laptele ei pe micul → Zeus, pentru care faptă a fost mutată pe cer ca stea (Capella = lat. „capră"). Cornul rupt al **A.** a fost prefăcut de Zeus în cornul binecuvântat al abundenței (simbolul bunăstării).

AMATERASU (în jap. „Cea care strălucește din cer"), zeița soarelui în șintoism. Este venerată ca străbuna divină

a împăratului, resp. a dinastiei Yamato în sanctuarul de la Ise (atestat din secolul al VII-lea). Se mai numeşte şi Omikami, „Mare, sublimă zeitate". Potrivit textelor mitologice Kojiki şi Nihongi, ea a apărut, împreună cu fratele ei, (zeul) lunii → Tsukiyomi, când zeul cerului întors din lumea subpământeană → Izanagi (care-şi căutase acolo soţia → Izanami) şi-a şters ochii, pentru a-i curăţa de murdăria din lumea subpământeană. În continuare se povesteşte că zeiţa soarelui s-a retras într-o peşteră (şi ameninţă astfel să stingă orice lumină şi viaţă de pe pământ), pentru că cel de-al doilea frate al ei, zeul furtunii → Susano(w)o, le făcea mereu, ei şi slujitoarelor ei, farse urâte, pentru a o împiedica să stăpânească asupra pământului. Râsetele zeilor care erau adunaţi în faţa peşterii şi ovaţionau dansul erotic al zeiţei → Uzume, i-au stârnit zeiţei curiozitatea. Ea s-a lăsat ademenită din peşteră şi, o dată cu ea, lumina ei dătătoare de viaţă. În şintoismul iniţial — în special la aşa-numitele secte Shinto — se observă o tendinţă spre henoteism, resp. spre monoteism. În acest caz, adorarea exclusivă (monolatria) se îndreaptă adesea spre Amaterasu Omikami (pe lângă tendinţa spre preţuirea superioară a lui Amenominakanushi).

A. Wedemeyer, *Das Verbergen der Sonnengöttin in der Felsenhöhle* (Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ostasiens XXV, partea B/1935); O. Taryo, *Die Amaterasu-Mythe im alten Japan und die Sonnenfinsternismythe in Südostasien* (Ethnos, 1960); M. Takeshi, *Origin and Growth of the Worship of Amaterasu* (Asian Folklore Studies XXXVII, nr. 1/1978); H. Zachert, *Die Mythologie des Shintō* (WdM, 20. Lief.), 1986; K. Fumio, *Amaterasu Omikami* (ER 1), New York, 1987.

AMATSUKAMI („Zeii cerului"), în şintoism denumirea unui grup de zei, din care făceau parte, mai ales, → Amenominakanushi, apoi → Izanagi şi → Izanami (părinţii primordiali ai celorlalţi zei şi oameni) şi copiii lor → Amaterasu, → Tsukiyomi şi → Susano(w)o. Patria lor propriu-zisă este „câmpia marelui cer" (Takamagahara); de acolo ei vin pe pământ, pentru a-şi guverna regiunea.

AMAUNET, aparţine grupului de zei egipteni ai → octoadei. Era considerată mama zeului epocii primordiale şi se putea contopi cu Neith. Inscripţiile o numesc „mama, care era tată", adică aceea care nu avea nevoie de soţ. În cadrul octoadei, ca partener îi era repartizat → Amun. În epoca ptolemeică era considerată întruchiparea vântului de Nord care dădea viaţă.

K. Sethe, *Amun und die acht Urgötter von Hermopolis,* 1929.

AMBIKĀ (în sanscrită „Măicuţă"), nume postvedic pentru soţia zeului → Şiva. Când cei doi demoni, Sumbha şi Nisumbha, s-au ridicat împotriva zeilor, din fruntea zeiţei mânioase s-a desprins o formă îngrozitoare a lui → Durga, care a nimicit toţi demonii. Despre însemnătatea ei ca mamă (*amba*) → Devi. În jainism, **A.** este parţial o zeitate independentă, parţial o figură însoţitoare (→Shasana-devi) a unui → Tirthamkara.

AMENOMINAKANUSHI (în jap. „Stăpânul sublimului mijloc al cerului"), zeul suprem al cerului în şin-

toism. Spre deosebire de → Izanagi (şi → Izanami), el abia dacă joacă un rol în mit şi cult. Nu există un sanctuar special, construit în cinstea lui. Cu toate acestea, el ocupă locul cel mai înalt în panteonul zeilor din şintoism. Înălţându-se deasupra tuturor zeilor, el stă singuratic pe o înnoită pătură de nori (aluzie simbolică la cele nouă ceruri). Cei doi zei (menţionaţi după el în mitologiile Kojiki şi Nihongi) → Takamimusubi şi → Kamumusubi sunt interpretaţi uneori ca zei zămislitori de sine stătători, altădată ca activităţile sale zămislitoare (masculine şi feminine). Toţi trei sunt consideraţi şi ca triada de zei din şintoism. În şintoismul modern există o tendinţă spre henoteism sau chiar spre monoteism. În acest caz, **A.** capătă o importanţă mai mare ca mai înainte.

K. Genichi, *The Ancient Shintō-God Ame-no-minaka-nushi-no-kami seen in the Light To-day* (Transactions of the Asiatic Society of Japan, XXXVI, partea 1/1908); K. Numazawa, *Die Weltanfänge in der japanischen Mythologie*, 1946.

AMENTET, zeiţă egipteană a Vestului şi a ţărilor aflate în acest punct cardinal. Întrucât soarele apune la vest (simbolic pentru intrarea în lumea subpământeană), **A.** este şi zeiţa necropolei şi-i întâmpină pe morţii care intră în lumea de dincolo. Începând cu Regatul Nou, ea este împinsă tot mai mult pe planul al doilea, ca importanţă, de către → Hathor, care trece acum drept „stăpâna frumosului Vest"

AMERETĀT („Nemurire, „Viaţă"), în vechea religie iraniană făcea parte din cercul → Ameshna Spenta şi reprezenta nemurirea. De obicei este numită împreună cu → Haurvatāt; în timp ce aceasta din urmă stăpâneşte asupra apei, **A.** guvernează plantele. În Yasna, ambele apar ca băutură şi mâncare celestă. Pentru credincios, amândouă constituie răsplata după moarte. Ca noţiuni abstracte sunt feminine, amândouă putând însă personifica genul masculin. În jertfa mai nouă **A.** se uneşte cu simbolul ei (pământesc), lumea plantelor.

J. Darmesteter, *Zend-Avesta*, vol. II, Paris 1892–1893 (p. 319–322); J. Hampel, *Ameretat* (WdM 4), 1986.

AMESHA SPENTA („Nemuritorii sacri"), în parsism denumire colectivă pentru personificarea noţiunilor abstracte, care îl servesc ca spirite supreme pe → Ahura Mazdā. Se pare că, prin interpretare, din spiritele elementare au apărut cinci **A.S.**: Asha (în avestică „adevăr") este simbolizat în Gatha prin foc, → Xsathra vairya („Împărăţia dorită") este patronul metalelor, → Armaiti („Gândire devotată") se află în strânsă relaţie cu pământul, → Haurvatāt („Desăvârşirea") este în legătură cu apa, → Ameratāt („Nemurirea") cu plantele. La acest vechi grup de cinci se adaugă, de la Zoroastru, → Vohu mana („Firea bună") şi → Sraosha („Supuşenia") ca forţe îngereşti. Mai sunt numiţi ca „sfinţi nemuritori" şi → Spenta Mainyu sau chiar Ahura Mazdā. Cu toate acestea, în învăţătura lui Zoroastru domină concepţia după care Ahura Mazdā este esenţa tuturor **A.S.**, stăpânul tuturor elementelor. Învăţătura despre Amesha Spenta a influenţat şi învăţătura iudaică despre îngeri.

B. Geiger, *Die Amesha Spentas, ihr Wesen und ihre ursprüngliche Bedeutung*, 1916;

K. König, *Die Amesha Spentas des Avesta und die Erzengel im Alten Testament,* 1935; P. Thieme, *Die vedischen Aditya und die zarathrustrischen Amesha Spentas* (Zarathustra. Ed. de B. Schlerath, p. 397–412), 1970; G. Dumézil, *Naissance d'Archange,* Paris, 1944; C. Colpe, *Reflections on the history of the Amesa-Spenta-Conception* (Actes XXIXe Congrès internat. Oriental., Sect. Iran Ancien), Paris, 1975.

AMFITRITE, probabil zeiţa preelenă a mării, în mitologia greacă fiica lui → Nereu şi soţia lui → Poseidon. Însoţită de nercide şi de tritonii care suflă în scoici, ea călătoreşte peste ape într-un car de scoici. S-a bucurat de un cult propriu-zis doar împreună cu Poseidon.

O. Kern, *Die Religion der Griechen,* vol. 1, 1926 (p. 198 ş.u.)

AMIDA sau Amida Butsu este versiunea japoneză a lui → Amitābha Buddha („Buddha al luminii nemăsurate") sau Amitāyus Buddha („Buddha al vieţii nemăsurate"). În „Trei Sütra ai budismului din tărâmul pur" el apare ca mântuitor. Ca „fiinţă, care luptă pentru iluminare" (= Bodhisattva, în jap. Bosatsu), el a promis, într-o serie de 48 de legăminte, din milă pentru fiinţele încă nemântuite, să-i ajute pe toţi să ajungă la budism, şi anume pe fiecare în parte cu mijloacele mântuitoare (*upāya,* în jap. *hōben*) care i se potriveau. Dar mântuitorul **A.** nu-i lipseşte pentru totdeauna de orice activitate proprie pe cei eliberaţi. Mai degrabă el îi aduce în împărăţia sa ideală, în „tărâmul pur" (Jōdo) sau „Paradisul din Vest", pentru ca acolo, împreună cu el şi cu toţi ceilalţi, să săvârşească lucrările lui Bodhisattva şi să intre în Nirvana. În cadrul învăţăturii mahāyāna-budiste despre cele „trei corpuri" (= moduri de existenţă) ale unui Buddha Dharmakara Bodhisattva (Hōzō Bosatsu) îi corespunde lui Nirmānakāya („trupul aparent", modul de existenţă pământesc). Amitābha Buddha (Amida Butsu) este considerat apoi ca Sambhogakāya („corpul de bucurie", modul de existenţă ideal). Dar, în cele din urmă, acest Buddha trebuie să intre şi el în modul de existenţă supraindividual (care, de fapt, nu mai poate fi definit ca mod de „existenţă"): în Dharma sau Dharmakāya („corpul legii"). Aceasta înseamnă: Buddha Amida este o figură de mântuitor trecătoare, un mijloc de mântuire, care creează Dharma suprapersonală în adaptarea la capacitatea de integrare a vieţuitoarelor nemântuite din aceste timpuri şi o anulează din nou, atunci când şi-a îndeplinit misiunea.

H. Haas, *Amida Buddha unsere Zuflucht,* 1910; H. de Lubac, *Aspects de Bouddhisme,* 2, *Amida,* Paris, 1955; A. Bloom, *Shinran's Gospel of Pure Grace,* Tucson (Arizona), 1965.

AMITĀBHA (în indiana veche „Lumina nemăsurată", în chineză A-mi-to), cel mai popular şi, din punct de vedere istoric, cel mai bătrân dintre cei cinci → Dhyāni-Buddha. El tronează în cer ca stăpân al ţării paradisiace Sukhāvati, în care-i lasă să ajungă pe toţi cei care cred în el. Dintre punctele cardinale, îi este repartizat Vestul, dintre elemente apa şi, dintre momentele zilei, cina. Iconografic este reprezentat ca un Buddha roşu, culoare care corespunde apusului; amândouă mâinile cu palma deschisă i se odihnesc în poală într-o poziţie meditativă (*dhyāna-mudrā*).

Vehiculul lui se compune dintr-o pereche de păuni, atributul său este un lotus sau o oală pentru pomeni (*patra*), din care apar fructe ca simbol al fertilității spirituale. Un alt nume a lui **A.** este Amitāyus („cel cu viață nemăsurată"), care, în reprezentările plastice, ține în mâini, în locul oalei pentru pomeni, un vas pentru apă cu băutura nemuririi Amrita. După unele indicii, **A.** ar fi o ipostază a lui → Gautama Buddha în clipa deplinei iluminări. În secolele 4–6 învățătura despre **A.** a ajuns în China, mai târziu în Japonia (→ Amida).

J. Eracle, *La terre heureuse du Buddha Amitābha* (Asiatische Studien 20/1966); D. Suzuki, *Amitābha, The Buddha of Infinite Light*, Kyoto, 1971; G. Grönbold, *Amitābha* (WdM 5), 1984; H.W. Schumann, *Buddhistische Bilderwelt*, 1986 (p. 92–94).

AMM, în Arabia de Sud preislamică zeul lunii, în împărăția Qataban deținea poziția unui zeu al împărăției; locuitorii Qatabanului se autointitulau „copiii lui A.". Epitetul de „Cel care crește" se referă la caracterul său lunar, dar dincolo de aceasta el are și funcția de zeu al vremii; ca atare, simbolul său este mănunchiul de fulgere.

H. Gese/M. Höfner/K. Rudolph, *Die Religionen Altsyriens, Altarabiens und der Mandäer*, 1970.

AMMA, zeul Creației la dogoni (în statul vest-african Mali). El a creat universul sub forma oului cosmic, care s-a împărțit în două placente, din care a apărut lumea de două genuri. Potrivit unei alte tradiții, secrete, zeul a violat pământul, al cărui organ genital era un mușuroi de furnici.

M. Griaule, *Dieu d'eau*, Paris 1948 (p. 24 ș.u.) M. Griaule, *Schwarze Genesis. Ein afrikanischer Schöpfungsbericht*, 1971; J.S. Thayer, *Amma* (ER 1), New York, 1987.

AMMAVARU, zeitate-mamă la poporul dravidian al populației telugu (în estul Indiei centrale). Potrivit mitului, ea exista încă înaintea celor patru ere, deci înainte de crearea lumii. Dintr-un ou pus de ea în Marea laptelui au apărut trei zei → Brahma, → Vișnu și → Șiva. Animalul de călărie al lui **A.** este șacalul.

K. V. Zvelebil, *Ammavaru* (WdM 5), 1984.

AMMIT, demon feminin de la Judecata de Apoi egipteană, temută ca „devoratoare de morți", având cap de crocodil, partea din mijloc a corpului ca la pisica sălbatică și partea din spate ca la hipopotam. Monstrul pândește la Judecata de Apoi lângă balanță, pentru ca, la aflarea condamnării, să-i poată înghiți pe păcătoși.

AMMON, zeul oazei Siwa din vestul Egiptului și al lăcașului oracular renumit în Antichitate (Ammonium); era reprezentat ca berbec. **A.** este forma grecească a numelui egiptean → Amon. După ce a vizitat oaza Siwa, Alexandru cel Mare s-a considerat fiul zeului **A.**, după cum faraonii erau fiii lui Amon-Ra. Semnele de pe stâncile nord-africane cu berbecul purtând discul soarelui sunt considerate iradieiri ale cultului lui **A.** (Amon).

C.J. Classen, *The Libyan God Ammon in Greece before 331 B. C.* (Historia, 89/1959).

AMOGHAPĀSHA („Șarpele infailibil"), în budismul māhāyana o formă a lui → Avalokiteshvara. Este alb, are o singură față și opt brațe și stă pe lună

cu picioarele adunate. Principalul său atribut este şarpele (*pāsha*) ca o aluzie la mila cu care-şi prinde, spre binele lor, credincioşii sau îşi leagă duşmanii. **A.** este considerat cel care eliberează din circuitul cosmic, lucru pe care-l indică, printre altele, şi vasul din mâna sa; el conţine Amrita, cuvânt care înseamnă băutura nemuririi şi este, totodată, un sinonim pentru Nirvana. Ideea că, în anumite condiţii, **A.** se poate arăta adoratorilor săi în vârful unui copac, are, probabil, la bază un cult popular extra-budist.

O. Meisezahl, *Amogapāsha. Some Nepalese representations* (Monumenta Serica, 26/1967); P. Pal, *The iconography of Amogapāsa Lokeśvara* (Oriental Art, NS 12/1966 şi 13/1967).

AMOGHASIDDHI („Desăvârşirea fără greş"), în budism unul dintre cei cinci → Buddha-Dhyāni, având culoarea verde şi fiindu-i repartizat punctul cardinal nordic. Vehiculul lui se compune dintr-o pereche de garudas (păsări mitologice de tipul vulturului), atributul său este o săgeată magică dublă (*vishvavajra*). Mâna dreaptă face gestul lipsei de teamă, respectiv de încurajare (*abhaya-mudrā*). Cu el sunt puşi în relaţie: ochiul corporal, timpul ploios şi, ca element, apa. În tantrism el poate fi reprezentat cu trei feţe şi cu şase braţe; ca Prajñā a sa este considerată Tārā, care-i stă în poală, ambii formând un simbol al unirii tuturor contrariilor.

A.G.S. Kariyanwasam, *Amoghasiddhi* (EB 1), Colombo, 1961; G. Grönbold, *Amoghasiddhi* (WdM 5), 1984.

AMON („Cel ascuns"), numit de profeţii din Vechiul Testament Amon şi în documentele din mijlocul perioadei babiloniene Aman. Încă din textele piramidelor este menţionat, împreună cu soţia sa, Amaunet, ca zeu primordial. Potrivit vechii interpretări egiptene, el era cel care acţiona în adierea invizibilă, mai întâi, deci, un zeu al vântului, stăpânitorul aerului. În imnuri este slăvit ca „stăpânul razelor, cel care creează lumina". Începând din dinastia a 11-a, se poate dovedi existenţa lui ca zeu al Tebei, unde el devine, o dată cu creşterea oraşului, regele zeilor şi zeul regatului (soţia sa: → Mut). Ca zeu primordial al Creaţiei, el este venerat sub înfăţişarea unei gâşte, altminteri berbecul este animalul său sacru, acesta în calitatea sa de zeu al fertilităţii. Sub forma specială de Amanapet el poate, ca şi → Min, să fie reprezentat ithifalic; ambii zei poartă chiar şi acelaşi acoperământ al capului: o scufie încoronată de o pereche de pene înalte, de care atârna la spate o panglică împodobită. După decăderea Tebei, cultul lui **A.** a înflorit în Etiopia şi la locuitorii oazelor (→ Ammon). Grecii îl identificau, ca rege al zeilor, cu → Zeus al lor.

K. Sethe, *Amun und die acht Urgötter von Hermopolis*, 1929; E. Otto, *Osiris und Amun. Kult und heilige Stätten*, 1966; W. Schenkel, *Amun-Re* (Studien zur altägyptischen Kultur, 1/1974); J. Assmann, *Re und Amun. Die Krise des polytheistischen Weltbildes in Ägypten*, 1983.

AMOR, zeul roman al amorului, care corespunde grecului → Eros. În poezia latină Amor este numit şi Cupido (de la *cupiditas* „aviditate", „patimă"). În Evul Mediu creştin se făcea deosebirea între **A.** sau Amor Dei (= zeu) şi Cupido (= diavol). În arta antică **A.** este reprezentat ca *puer alatus* (tânăr cu

aripi); arcul şi săgeata şi/sau o făclie sunt atributele sale. În motivul cunoscut din perioada elenistică timpurie, **A.** şi Psyche, vulnerabilitatea vieţii omeneşti este simbolizată de Psyche, care este transpusă în eternitate prin sărutul lui **A.**

H. Fliedner, *Amor und Cupido. Untersuchungen über den römischen Liebesgott,* 1974; A. Wlosok, *Amor and Cupid* (Harvard Studies in Classical Philology 79/1975).

AN (Anu), numele înseamnă în sumeriană „Sus", „Cer" şi este scris în cuneiforme cu acelaşi semn ca şi cuvântul „zeu" (*dingir*). Ca soţie a sa este considerată Ki (pământul) sau zeiţa → Antum. **A.** este zeul suprem al panteonului sumerian cu centrul de cult în oraşul Uruk. În epoca babiloneană, continuă să fie suveranitatea sa ca zeu al cerului, dar în cult el nu mai joacă un rol important. Oamenilor nu le este deosebit de binevoitor; el îi trimite pe demonul → Lamaştu şi pe zeiţa morţii → Mamitu. La hurriţi **A.** era considerat succesorul lui → Alalu; după o domnie de nouă ani, a fost detronat de → Kumarbi.

E. Dhorme, *Les religions de Babylonie et d'Assyrie,* Paris, 1949 (p. 22–26); H. Wohlstein, *Die Gottheit An-Anu in sumerisch-akkadischen Urzeitmythen* (In memoriam Eckhard Unger. Beiträge zu Geschichte, Kultur und Religion des Alten Orients, ed. de M. Lurker), 1971.

ANA (sau Anu), zeiţa celtic-irlandeză a pământului şi a fertilităţii. Este considerată mama zeilor. După ea, două coline de lângă Killarney în Munster vor fi numite Da Chich Anann, adică cei doi sâni ai **A.**

ANAHIT, cea mai importantă zeitate feminină din vechea Armenie. A fost preluată din Persia (→ Anahita), unde, probabil, asimilase o zeitate locală mai veche a mamelor. **A.** era considerată zeiţa protectoare a Armeniei, cea care aducea apa dătătoare de viaţă, şi garantul fertilităţii. Poporul o slăvea ca „mama de aur"; era reprezentată ca o fată frumoasă cu podoabe bogate şi o cunună de stele.

K. Ishkol-Keropian, *Mythologie der vorchristlichen Armenier* (WdM 4), 1986.

ANĀHITĀ („Imaculata"), iniţial zeiţă semită, înrudită cu → Anath, apoi preluată în panteonul parsismului ca zeiţă a fertilităţii şi a victoriei. Este prezentată ca o fecioară cu mantie aurie strălucitoare, diademă şi bijuterii. În reprezentările plastice ea poartă o coroană înaltă, în mâna stângă ţine uneori un ulcior pentru apă (în calitatea ei de zeiţă a apei) şi, în dreptul pieptului, o floare de rodie. Animalele ei sacre sunt porumbelul şi păunul. Din cultul ei făcea parte şi prostituţia în templu. În Yashts ea apare ca zeiţă gata să ajute la nevoie; ea face ca sămânţa bărbaţilor şi uterul femeilor să fie desăvârşite. În calendarul avestic i s-a consacrat ziua a 10-a şi luna a 8-a. În tradiţia medio-persană ea se numeşte Ardvi Sur. În Asia Mică era comparată cu Marea Mamă. După cucerirea Babilonului de către persani unele trăsături ale lui → Iştar ca zeiţă a amorului şi planetelor au fost transferate asupra **A.** Începând din perioada medio-persană, **A.** este numele planetei Venus (în neopersană Nahid). În Asia Mică zeiţa era venerată sub numele grecizat de Anaïtis, în Armenia era cunoscută ca → Anahit. As-

pectele de forţă vitală, înţelepciune şi magie atribuite **A.** în Antichitatea târzie au condus la identificarea ei cu Afrodita, → Atena şi → Hecate.

H. Weller, *Anāhitā,* 1938; G. Widengren, *Die Religionen Irans,* 1965 (Index); B. Schlerath/Chr. Elsas, *Aredvi Surā Anāhitā* (Altiranische unde zoroastrische Mythologie, WdM 4), 1986.

ANANKE, zeiţă greacă a destinului; ca personificare a necesităţii inevitabile, ea este chiar superioară zeilor. Potrivit învăţăturii orficilor, ea străbate — chiar şi sub formă imaterială — întreaga lume. Ea se poate contopi şi cu înfăţişarea → Adrasteii. Este reprezentată ca o cârmuitoare a lumii cu fusul.

ANANSI (Nannj), fiinţă primordială mitică înfăţişată ca păianjen la populaţia aşanti (în Coasta de Aur, azi statul vest african Ghana); din însărcinarea zeului ea a ţesut pânza din care a fost creat omul.

ANAT(H), iniţial zeiţă fenician-canaaniană, al cărei nume este interpretat ca „prevedere", „precauţie". Este sora feciorelnică, dar apoi şi soţia lui → Baal. Ea îşi răzbună într-un mod oribil fratele mort (în textele din Ugarit) pedepsindu-l pe zeul morţii → Mot. Ea surprinde de altminteri şi prin furiile ei îngrozitoare; potrivit ciclului de legende despre Baal transmis din Ugarit, ea se bălăceşte în sânge şi poartă ca podoabe mâinile şi capetele tăiate ale victimelor ei. Ca zeiţă a forţei vitale şi a naturii, a fost preluată de diferite seminţii din vestul Asiei şi s-a contopit, în parte, cu chipurile lui → Astarte şi → Atargatis. Începând din perioada dinastiei fondată de Ramses (dinastia 19) a fost venerată şi în Egipt şi anume, ca zeiţă a războiului; atributele ei sunt, pe lângă scut, lance şi securea de luptă, o coroană înaltă cu două pene de struţ. În Vechiul Testament numai câteva nume de localităţi mai amintesc de **A.** (de ex., Bet Anat „Casa lui **A.**") şi nume de persoane Samgar ben **A.,** adică Samgar „fiul (servitorul) lui **A.**". În colonia iudaică din Elefantine din Egiptul de Sus se aminteşte de Anat-Jahu, ceea ce înseamnă că zeiţa a fost pusă într-o legătură cu → Iahve.

M.-Th. Barrelet, *Les déesses armées et ailées* (Syria, 32/1955); A. Herdner, *Remarques sur la déesse 'Anat* (Revue des études sémitiques 1942–1945); W. Röllig, *Anat* (WdM 1), 1965; A.S. Kapelrud, *The violent goddess Anat in the Ras Shamra Texts,* Oslo, 1969; W. Helck, *Betrachtungen zur Grossen Göttin und den ihr verbundenen Gottheiten,* 1971.

ANBAY, zeu preislamic din Arabia de Sud; numele său putea fi, iniţial, un plural al maiestăţii şi ţine, poate, etimologic, de zeul vechii Mesopotamii → Nabu („Vestitorul"). Este zeul-oracol şi „stăpânul dreptului". Ca „vorbitor" („vestitor"), **A.** face aluzie la zeul lunii care se află deasupra lui (→ Amm).

M. Höfner, *Anbay* (Südarabien, WdM 1), 1965.

ANDHAKĀ, în mitologia indiană demon cu o mie de braţe şi o mie de capete. Când a vrut să-i fure lui → Şiva soţia, acesta l-a rănit cu o săgeată, dar din sângele demonului au apărut noi duşmani ai zeilor (→ Asura). El a implorat îndurare abia când Şiva şi-a trimis lancea împotriva lui. **A.** a devenit apoi conducătorul cetelor (→ Ganas) lui Şiva şi a primit numele de Bhringin.

ANDVARI (Andwari), pitic cu înfățișare de pește din mitologia nordică. Zeul → Loki îl prinde și îl eliberează cerându-i în schimb comoara sa de aur și inelul fermecat Andvarananaut. Jignit, piticul blestemă inelul, care își va recăpăta forța magică la → Fafnir și la eroul Sigurd.

ANEZTI (Anedjiti), zeu din noma a 9-a din Egiptul de Jos; de la → Oriris a preluat, probabil, cârja episcopală și biciușca, însemnele suveranului.

ANGIRA (*ang* „a spune", „a anunța", înrudit cu grecescul *angelos* „înger"), în vedism și hinduism „vizionarii care se trag din zei", „fiii cerului" care, prin jertfe, au dobândit nemurire și prietenia lui → Indra.

ANGRBODA (Angurboda), în Edda un demon uriaș, feminin, care a zămislit cu → Loki trei uriași: → Fenrir, → șarpele Midgar și zeița morții → Hel. Numele care o definește înseamnă „Cea care aduce griji".

L. Motz, *Giantesses and their Names* (Frühmittelaterliche Studien 15/1981).

ANI, zeu etrusc; este localizat pe ficatul de bronz exact în punctul de Nord (adică în punctul cel mai înalt al cerului). Din punct de vedere etimologic, numele **A.** ar putea fi pus în legătură cu cel al zeului roman → Ianus. Nu este sigur dacă monedele cu două chipuri sunt o aluzie la etruscul Ianus bifrons, nici dacă **A.** vine de la *ianus* („arc-butant", „poartă arcuită") și dacă, deci, îl indică pe zeul cerului (bolta cerului).

A. Pfiffig, *Religio Etrusca,* 1975 (p. 247–249).

ANKY-KELE, zeul mării la ciucii din nord-estul Siberiei; ca stăpân al animalelor (acvatice) și deci al hranei, are putere de viață și moarte asupra oamenilor.

ANNA PERENNA, veche zeitate romană care, potrivit legendei, în lupta dintre patricieni și plebei i-a salvat pe aceștia din urmă de la foamete. Zeița era venerată într-un crâng aflat la nord de Roma; în afară de aceasta era sărbătorită în fiecare an la 15 martie, într-o serbare populară la iarbă verde. Este posibil ca **A.P.** să fie o figură apărută din reprezentarea Mamei-Glie.

W.F. Otto, *Anna Perenna* (Wiener Studien 34/1912); O. Imrisch, *Der Hain der Anna Perenna* (Philologus 82/1927).

ANȘAR ȘI KIȘAR, potrivit epopeii babiloniene a Creației Enuma Eliș, cea de-a treia generație de zei și părinții zeului cerului → An(u). Numele de **A.** este interpretat ca „totalitate a cerului", resp. ca „orizontul cerului", **K.,** în schimb, ca „totalitate a pământului", resp. „orizontul pământului". În epoca asiriană nouă — datorită rezonanței identice a numelui? — zeul imperiului asirian → Assur a fost identificat cu **A.** și ridicat deasupra tuturor celorlalți zei.

E. Ebeling, *Anshar* (RLA 1), 1932.

ANTAIOS (în lat. Antaeus), potrivit mitului grec, fiul lui → Poseidon și al zeiței pământului → Gaia. Cuvântul grec *antaios* înseamnă „cel care întâmpină". Uriașul care trăia în Libia îi provoacă la lupta corp la corp pe toți cei întâlniți și-i omoară. Doar Hercule a reușit să-l învingă, ridicând uriașul de

la pământ şi întrerupând astfel contactul cu Mama-Glie.

F.G. Jünger, *Antaios* (Antaios 1/1960); Z. Kiss, *Antaios et Kronos* (Iconographie classique et identités regionales. Actes du Colloque international du Centre national de la recherche scientifique, Paris 1983, ed. L. Kahil, p. 331–340), Paris 1986.

ANTI, zeu cu înfăţişare de şoim din cea de-a 12-a nomă din Egiptul de Sus, „Stăpânul ţării de Est". Teonimul înseamnă „Cel cu ghiare", dar mai recent numele este citit şi ca Nemti („călătorul").

ANTUM (Antu), soţia zeului din vechea Mesopotamie → An, din al cărui nume a derivat forma feminină. Nu are o individualitate marcată. Potrivit unei tradiţii mitice, akkadianul An o face pe zeiţa Iştar soţia sa şi-i dă numele de Antu.

ANUBIS, zeu egiptean al morţilor, sub înfăţişarea unui câine sau a unui şacal, şi de asemenea antropomorf cu cap de câine. Numele lui nu poate fi explicat cu certitudine, dar forma egipteană Inpu pledează pentru semnificaţia de „cătel". Încă în textele piramidelor era legat de ţara morţilor din Vest, unde „număra inimile". La Assiut, **A.** mai era numit şi „stăpânul deschiderii peşterii" (adică intrarea în necropolă). Ca zeu al morţii el este „stăpânul sălii zeului" şi „stăpânul locurilor de purificare" şi, implicit, conducătorul mumificării; el preia, deci, pregătirea rituală a cadavrului şi transfigurarea lui. Încă din textele vechi este cunoscută reprezentarea „**A.** pe soclul său", iar în Regatul Nou este reprezentat ca un câine care stă de pază pe lada sa (sarcofag, respectiv vas canopic). În urma creşterii importanţei lui → Osiris, **A.** devine supusul noului stăpân al morţilor; el conduce cântărirea inimilor la judecata morţilor. Grecii au dat unor importante locuri de cult numele de Kynopolis („oraşul câinilor"). În *interpretatio graeca* **A.** este identificat cu conducătorul sufletelor → Hermes (→ Hermanubis); uneori, în funcţia sa de deschizător al lumii subterane, ţine o cheie.

W. Helck, *Anubis* (WdM 1), 1965; H. Kees, *Anubis* (Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte, ed. de H. Bonnet), 1971; J.C. Grenier, *Anubis Alexandrin et Romain,* Leiden, 1977.

ANUKET (în forma greacă Anukis), zeiţă egipteană a regiunii cataractelor, venerată în special la Elefantine, numită şi „Stăpâna Nubiei". Animalul consacrat era gazela. Era pusă în relaţie cu revărsarea Nilului, având funcţia de zeiţă a apei.

D. Valbelle, *Satis et Anoukis,* Mainz, 1981.

ANUNNA (în sumeriană „Care sunt seminţe princiare"), denumire colectivă pentru zeităţile unui cerc local de zei, de ex., Anunna de la Lagaş, sau pentru zeii cerului şi pământului. În akkadiană (vorbită în Babilon şi Asiria), cuvântul împrumutat Anunnaku denumeşte zeii inferiori în opoziţie cu → Igigi care locuiesc în cer.

ANYIGBA → TROWO

APAM NAPAT („Nepotul apei"), o „zeitate care se află în apă" în vechea religie iraniană. El dăruieşte oamenilor apă, dar are şi funcţii războinice: ca erou, ţine în frâu ţările care se răzvrătesc. Se mai numeşte şi „Cel ce stă-

pâneşte armăsari rapizi". India vedică cunoaşte un zeu cu nume identic care, după Rigveda, este o figură de aur şi distribuie apa. Este posibil ca → Poseidon de pe monedele bactriene să fie o formă modificată a vechiului zeu iranian al apei.

B. Schlerath, *Apam napat* (Altiranische und zoroastrische Mythologie, WdM 4), 1986.

APARĀJITA („Invincibilul"), face parte din grupul zeilor Krodha din budismul indian. Are o culoare albă şi este împodobit cu şerpi. Are trei feţe în culorile alb, negru şi roşu. Potrivit unei reprezentări mai vechi, ar fi fost considerat drept conducător al demonilor şi, ca atare, zace la picioarele lui → Bhūtadāmara.

APARĀJITĀ („Invincibila"), zeitate feminină a budismului indian, galbenă, cu un singur cap şi două braţe, împodobită cu bijuterii. Are un chip care provoacă groaza şi îl calcă în picioare pe → Ganesha. Distruge toate fiinţele diavoleşti (→ Māra), iar zeităţile sălbatice, cum ar fi → Brahma, trebuie să-i ţină o umbrelă de soare deasupra capului.

APASMĀRA PURUSHA, în hinduism un demon pitic al uitării sau neatenţiei (*apasmāra*), figură simbolică pentru orbirea spirituală a omului. Zeul care dansează → Şiva îşi pune piciorul pe el şi-i rupe coloana vertebrală.

APE-HUCI-KAMUY, zeiţa focului la populaţia ainu, care, ca protectoare a familiei şi ca apărătoare a dreptului şi cutumelor, se bucura de cea mai mare veneraţie. Lăcaşul ei este vatra casei, unde se crede că lua parte la consfătuirile importante ale familiei. Miturile povestesc despre originea ei că a apărut dintr-un copac (un soi de ulm) sau că a venit împreună cu zeul tunetului din cer. Fiul ei este eroul civilizator → Aynurakkur.

H.A. Dettmer, *Die Mythologie der Ainu* (WdM 6, 21 Lief.), 1986.

APHAIA, zeiţă greacă; îi era consacrat marele templu de pe insula Egina. Considerată zeiţa munţilor şi a vânătorii, a fost uneori identificată cu → Artemis, dar era şi protectoarea navigaţiei atât de importante pentru locuitorii insulei. Ulterior a preluat înfăţişarea → Atenei. Proveniența ei din Creta (era avută în vedere o identitate de esenţă cu → Diktynna) este controversată.

A. Furtwängler, *Das Heiligtum der Aphaia,* 1906.

APIS (în egipteană Hapi), taur sacru venerat la Memphis. Iniţial un simbol al fertilităţii, ulterior i s-au atribuit şi alte trăsături. Era considerat, în special, „sufletul minunat" al lui → Ptah. „Ieşirea lui Apis" (un fel de procesiune), atestată din timpuri străvechi, se lega de ideea binecuvântării câmpurilor şi turmelor. După moartea sa, **A.** a trecut în zeul → Osiris, de aceea se vorbeşte despre Osiris-Apis, în forma grecizată → Serapis. **A.** a devenit un zeu al morţilor, care — în reprezentările plastice — poartă în spinare mumiile spre groapă. Începând cu Regatul Nou, podoaba sa de pe cap este discul soarelui. Taurii **A.** consideraţi sacri erau îngropaţi în aşa-numitul Serapeum, în camerele funerare subterane. Herodot îl identifică pe **A.** cu → Epaphos.

E. Otto, *Beiträge zur Geschichte der Stierkulte in Ägypten,* 1964 (p. 11–34); J. Vercoutter, *Apis, Apisbestattung* (LÄ 1), 1975.

APLU, zeu etrusc împrumutat din panteonul grecesc (→ Apollon), în epoca târzie în special zeul fulgerului. Reprezentările sale plastice îi arată corpul gol acoperit parţial de o mantie, pe cap poartă o coroană de laur şi în mâini ţine un toiag, terminat, de regulă, cu o ramură de laur. Zeul apare numai în context mitologic, nu s-a constatat vreun cult propriu-zis al său.

A. Pfiffig, *Religio Etrusca,* 1975 (p. 251–255).

APOFIS, şarpe uriaş egiptean, sălăşluia în întuneric şi-l ameninţa pe zeul soarelui în călătoria sa zilnică. **A.** este un „răzvrătit" împotriva ordinii divin-cosmice. Imnurile soarelui povestesc cum demonul şerpilor este tăiat cu cuţitul sau străpuns cu lancea; sângele său colorează în roşu cerul. În epoca egipteană târzie **A.** a fost, ocazional, identificat cu → Seth. Numele este interpretat ca „şarpele uriaş".

H. Kees, *Apophis* (H. Bonnet: Reallexikon der ägypt. Religionsgeschichte), 1971; J.F. Borghouts, *The Evil Eye of Apophis* (The Journal of Egyptian Archaelogy 59/1973).

APO KATAVAN (şi Apo Kilad, Tolan Dian, Apo Dios), una dintre zeităţile populaţiei aeta, negrizii filipinezi. El trimite fulgerul şi tunetul ca să-i pedepsească pe oameni pentru păcatele săvârşite. Ca şi la grupurile negride din peninsula malaeză (→ karei), el poate fi potolit printr-o jertfă de sânge. Este considerat şi stăpânul animalelor sălbatice, căruia i se aduc jertfe după o vânătoare reuşită.

M. Vanoverbergh, *Negritos of Northern Luzon* (Anthropos 20/1925; 25/1930); M. Vanoverbergh, *Negritos of Eastern Luzon* (Anthropos 33/1938); P. Schebesta, *Die Negrito Asiens,* 3 vol., 1952–1957; J.M. Garvan, *The Negritos of the Philippines* (Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte u. Linguistik XIV/1963).

APOLLO, galicul, zeu menţionat de Cezar (De bello Gallico VI, 17), care alunga bolile. Epitetele cu care e însoţit în diferite inscripţii par să se refere la zeităţi iniţial de sine stătătoare (→ Borvo, → Grannus); dincolo de regiunea galică propriu-zisă apar → Belenus şi → Maponos. În Irlanda îi corespunde zeul vindecător → Dian Cecht.

J. de Vries, *Keltische Religion,* 1961; J.J. Hatt, *Apollon guérisseur en Gaule. Ses origines, son caracter, les divinités qui lui sont associeès* (Revue archéologique du Centre 22/1983); J. Markale, *Die Druiden, Gesellschaft und Götter der Kelten,* 1985 (p. 80–92).

APOLO (lat. Apóllo), zeu grec, probabil originar din Asia Mică. Părinţii săi erau → Zeus şi → Leto, sora sa geamănă → Artemis, fiul său → zeul medicinei Asclepios. La naşterea sa pe insula Delos, viitoarea mamă a cuprins un palmier; de faţă era şi un cocoş (vestitorul luminii), iar întreaga insulă era scăldată într-o lumină aurie; la scurtă vreme copilul divin l-a omorât pe → Piton şi a primit supranumele de Pythios. Iarna, Pythios intra în ţinutul hiperboreenilor, situat în Nord, de unde în fiecare an se întorcea într-un echipaj tras de lebede; printre animalele care-i erau apropiate se număra şi delfinul, în care s-a şi transformat odată. Motivul cunoscut din Antichitate cu **A.** omorând o şopârlă (Sauroktonos) este interpretat ca simbol al dorului animalului de a muri de mâna zeului luminii. Dintre plante îi era consacrat laurul. Dintre iubirile sale vom menţiona, în special, pe cea pentru frumosul adolescent →

Hyakinthos şi pentru nimfa → Daphne. A. are multe funcţii: ca protector al creşterii vitelor apăra animalele de lupi (de aici numele său Lykeios), ca stimulator al cultivării pământului alunga şoarecii de câmp (Smintheus), ca stâlp de piatră care stă în faţa casei apăra casa şi pe locuitorii ei (Apollon Agyieus). Este zeul tămăduirii (având ca atribut şarpele) şi zeul ispăşirii, a cărui săgeată aduce boala şi moartea. Dar el este, mai ales, zeu oracular, cele mai renumite locuri de oracol ale sale fiind Delfi şi Delos. Ca zeu al muzelor (Apollon Musagetes) este adesea reprezentat cu lira; el împarte darul cântului şi al muzicii. În sfârşit, venerarea ca zeu al soarelui (Helios) poate fi atestată începând din secolul al VI-lea î.Hr. Numele de Phoibos („Luminosul", „Purul"), conceput iniţial cultic, a căpătat curând şi o semnificaţie etică. **A.** a fost primul zeu grec introdus în Italia (în etruscă — Aplu). Împăratul Augustus vedea în el patronul său personal.

M. Claesen, *Le palmier, symbole d'Apollon* (Bulletin de l'Institut historique belge, Rome, 1938); R.D. Miller, *The Origin and original Nature of Apollo*, Philadelphia, 1939); F.G. Jünger, *Griechische Götter. Apollon Pan, Dionysos*, 1943; K. Kerényi, *Apollon*, 1953; J. Gagé, *Apollon Romain, Essai sur le culte d'Apollon et le dévelopement du „ritus graecus" à Rome*, Paris, 1955; B.A. van Groningen, *Apollo*, Haarlem, 1956; F. Bömer, *Gedanken über die Gestalt der griechischen Frömmigkeit* (Athenaeum 41/1963); P. Boyannce, *L'Apollon solaire* (Mélanges d'Archéologie, d'Epigraphie et d'Histoire offerts J. Carcopino), Paris, 1966; H. Kothe, *Apollons ethnokulturelle Herkunft* (Klio 52/1970); E. Simon, *Apollo in Rom* (Jahrbuch des Dt. Archäeolg. Instituts 93/1978); G. Miroux, *Sur quelques épithètes d'Apollon et d'Artemis* (Dialogues d'histoire ancienne 7/1981).

APSARA, vechi spirite indiene ale apei, care, ca existenţe celeste, se împerecheau cu muzicanţii lumii zeilor (→ Gandharrva). Le place jocul de zaruri şi poartă noroc la jocuri. După Atharvaveda ei pot tulbura minţile. Etimologic s-a încercat derivarea numelui din *ap* („apă") şi *sar* („a izvorî"). Apariţia mitică a spiritelor apei este plasată în momentul agitării oceanului de lapte.

G. Borsani, *Contributio alla studio... dell'Apsaras*, Milano, 1938; J. Gonda, *Die Religionen Indiens I. Veda und älterer Hinduismus*, 1960 (p. 100).

APSU (în akkadiană; sumeriană Abzu), personificarea oceanului de apă dulce aflat sub pământ, care s-a unit în timpurile primordiale cu → Tiamat. După mitul sumerian, Abzu este locul în care zeiţa → Nammu a format din lut primii oameni. Potrivit epopeii babiloniene a Creaţiei, **A.** este omorât de armele vrăjite ale zeului → Ea. În **A.**, adică în apă, se naşte, în cele din urmă, → Marduk.

P. Garelli/M. Leibovici, *Akkadische Schöpfungsmythen* (în: Quellen des alten Orients. Die Schöpfungsmythen), 1964.

ARALEZ, la armeni fiinţe mitice asemănătoare câinelui şi înzestrate cu puteri supranaturale. Misiunea lor propriu-zisă constă din lingerea războinicilor răniţi sau căzuţi în luptă, pentru a-i vindeca sau a-i trezi din nou la viaţă. Potrivit superstiţiilor populare, sunt spirite bune, cu înfăţişare de câine, care trăiesc în cer, iar odinioară erau concepute ca fiinţe divine inferioare.

K. Ishkol-Kerovpian, *Mythologie der vorchristlichen Armenier* (WdM 4), 1986.

ARALO → ARAY.

ARAMAZD (din vechi-persanul Ahura Mazda), zeitate supremă la vechii armeni, creatorul cerului şi al pământului; fiul său este → Mihr, fiica sa → Nanē. În Georgia precreştină şi-a făcut intrarea sub numele de → Armaz. O dată cu intensificarea procesului de elenizare a fost identificat cu → Zeus.

ARANNZAH → KUMARBI

ARAPACANA, un → Bodhisattva cu o singură faţă, de culoare albă sau roşie şi strălucind ca o lună plină. Stă, într-o poziţie meditativă, pe un lotus dublu, în mâna dreaptă cumpăneşte o sabie, cu stânga strânge la piept o carte. **A.** este o formă specifică a lui → Mañjushri. Zâmbetul de pe faţa sa exprimă o stare de iubire.

M.Th. de Mallmann, *Étude iconographique sur Manjushri,* Paris, 1964 (p. 26 ş.u.); G. Grönbold, *Arapacana* (WdM 5), 1984.

ARAY (şi Ara), zeu al războiului la vechii armeni, supranumit „cel frumos", probabil de origine indo-europeană comună cu → Ares, care la obârşie era trac. Dar vădeşte şi trăsăturile unui zeu care moare şi învie, ceea ce conduce la presupunerea că **A.** armean era identic cu zeul câmpiilor omonim hitit. Această zeitate continuă, probabil, să trăiască în zeul georgian al agriculturii.

K. Ishkol-Kerovpian, *Mythologie der vorchristlichen Armenier* (WdM 4), 1986.

ARDUINNA, zeiţă galică locală, după care şi-au luat numele munţii Ardeni. Era o zeiţă a vânătorii, în *interpretatio romana* îi corespundea → Dianei. Animalul consacrat ei era porcul mistreţ.

E. Krüger, *Diana Arduinna* (Germania 1/1917).

AREBATI, zeu mitic al cerului la bambuti (pigmei din regiunea râului Ituri, Congo), era considerat stăpânul lunii, care a creat primul om, frământându-şi din lut propriul trup, acoperindu-l cu piele şi turnând în el sânge — aşa trebuie înţeles şi numele său de „tată" (*afa*).

ARES (intonaţia latină: Áres), zeu grec al războiului. Numele său nu poate fi explicat etimologic complet, dar ar putea avea semnificaţia de „distrugătorul" sau „războinătorul". Este însoţit de → Eris (cearta), Enyo (groaza) şi Phobos (teama). Patria sa propriu-zisă era Tracia, în Elada avea doar puţine lăcaşuri de cult; nefiind un zeu iubit, a fost puţin reprezentat în arta antică. Părinţii lui **A.** sunt → Zeus şi → Hera, iar iubita sa → Afrodita. Războinicele amazoane trec drept fiicele zeului. Unul dintre numele sale era Enyalios, care ar putea avea la origine un zeu precreştin, căruia i se aduceau ca jertfe, netipice pentru eleni, câini — obicei care s-a păstrat pentru **A.** în Sparta şi la kareii din Asia Mică. Romanii îl identificau pe **A.** cu → Marte al lor.

W. Pötscher, *Ares* (Gymnasium 66/1959); A. Giacalone-Ramat, *Studio intorno ai nomi del dio Marte* (Archivio Glottologico Ital., 47/1962); E. Simon, *Die Götter der Griechen,* 1969; A. U. Strutynski, *Ares. A Reflex of the Indo-European War God* (Arethusa 13/1980).

ARETHUSA → KORE-ARETHUSA

ARETIA, la armeni pământul venerat ca divinitate şi considerat ca soţia lui Noe (din Vechiul Testament) şi mama tuturor vieţuitoarelor.

ARGUS, în mitul grec un uriaş cu mulţi ochi, pe care → Hera l-a însărcinat cu păzirea lui → Io, dar care a fost adormit şi ucis de → Hermes. Proverbial: ochi de **A.,** cărora nimic nu le scapă.

ARHAT (în indiana veche „Demn de venerare"), în budism şi jainism o fiinţă sacră aflată pe cea mai înaltă treaptă pământească de desăvârşire. În Hinayana figura ideală, care, prin asceză şi meditaţie, a atins ţelul automântuirii; în Mahāyāna este mai apreciat → Bodhisattva care le arată celorlalţi oameni calea mântuirii şi se sacrifică pentru ei. Deşi este, de fapt, un om, **A.** are ochi cereşti, cu care pătrunde devenirea şi moartea fiinţelor în diferite lumi. În panteonul budist al Chinei arhatii (în chineză Lo-han) constituie, după numeroşii Buddha şi Bodhisattva, cea de-a treia clasă, aflându-se astfel deasupra zeilor. În jainism arhatii, ca desăvârşiţi, sunt rupţi de orice activitate pământească şi sunt numiţi „zei supremi".

M.W. de Visser, *The Arhats in China and Japan,* Berlin, 1923; E. Rousselle, *Vom Sinn der buddhistischen Bildwerke in China,* 1958; A. Barcau, *Les controverses relatives à la nature de l'Arhat dans le Boudhhisme ancien* (Indo-Iranian Journal 1/1957); H.W. Schumann, *Buddhistische Bilderwelt,* 1986 (p. 215–233).

ARIADNA, iniţial o zeiţă minoică, al cărei nume cretan Aridela înseamnă „Cea care străluceşte măreţ". Moartea ei, relatată de Homer, duce cu gândul la o zeiţă a vegetaţiei. În mit **A.** este fiica regelui cretan → Minos şi a lui → Pasiphae; cu ajutorul unui ghem de lână ea îi înlesneşte lui → Teseu ieşirea din Labirint. După moarte, **A.** este scoasă de soţul ei → Dionysos din lumea subpământeană şi urcată în Olimp; coroana ei e pusă de → Zeus ca astru (Corona borealis) pe cer.

J. Meedink, *Ariadne. Een onderzoek naar de orspronkelijke gestalte en de ontwikkeling der godin* (Diss.), Amsterdam, 1939; C.F. Herberger, *The thread of Ariadne,* New York, 1972; H. Schavernoch, *Ariadne, der Minotauros und das Labyrinth* (Antike Welt 6/1975).

ARIEL, numele ebraic se traduce, în parte, ca „Vatra de jertfă a zeului", în parte ca „Leul zeului". Potrivit învăţăturii iudaice târzii, este un nume dat îngerului animalelor de uscat, în literatura medievală un spirit al aerului, preluat, în cele din urmă, în opera lui Shakespeare („Furtuna") şi Goethe („Faust").

ARIKINA, la kahari (statul Assam, în nord-estul Indiei) zeiţa primordială, care convieţuia cu un Raja. Într-o zi a ouat şapte ouă, din şase dintre ele au apărut zei, printre care → Alov; când s-a spart şi cel de-al şaptelea ou, au ieşit mii de spirite rele.

ARIMANIUS (Areimanios), la autorii antici formă a numelui persan → Ahriman; după Herodot, un zeu subpământean, *kakodaimon* opus spiritului bun. După Plutarh, el întruchipează Hadesul şi întunericul, invocate de magicienii persani. Ulterior el va fi identificat cu → Serapis (ca zeu al morţii), care provenea din Egipt.

ARINNA, de fapt, numele unui oraş hitit, după care zeiţa a fost numită „Soarele din Arinna". După principalul ei loc de cult se numeşte şi Ariniddu.

Este „Regina cerului şi a pământului", apără regatul şi ajută în bătălii. Simbolul ei cultic este discul soarelui. Uneori este identificată şi cu zeiţa hurrită a cerului → Hebat. Soţul ambelor este zeul vremii.

E. von Schuler, *Sonnengottheiten* (Die Mythologie der Hethiter und Hurriter, WdM 1), 1965.

ARISTAIOS, vechi zeu grec al ţăranilor, protectorul turmelor şi inventatorul apiculturii. În Elada a fost împins pe planul al doilea ca importanţă de → Apolo, fiind considerat fiul acestuia. La Kyrene (Libia) s-a păstrat venerarea sa ca fiu al zeiţei oraşului (→ Kyrene).

ARMA, zeu hitit al lunii, îi corespunde hurritului → Kuşu. În hitita hieroglifică secera lunii (*lunula*) este semnul pentru zeu. Pe reliefuri poartă cornul lunii pe scufia de zeu ascuţită şi cu coarne, pe spinare are o pereche de aripi.

ARMAITI (şi Aramati), personificare a „discursului cuviincios", ţinând de → Amesha Spenta, asemănător cu vedicul → Sarasvati. În Gāthā, **A.** — în strânsă relaţie cu pământul — hrăneşte vaca. În sfârşit, ea este zeiţa pământului şi, implicit, a fertilităţii şi a morţilor (intraţi în pământ).

Wesendonk, *Aremati als arische Erdgottheit* (ARW 1929).

ARMANY (în ung. *ármányos,* „vicleşug", „şiretlic"), în vremea romantismului în Ungaria denumire dată aspectului întunecat şi personificat al lunii. Sub numele de **A.** divinitatea apare pentru prima oară la M. Vörösmarty în 1825.

ARMAZ, zeitate supremă în Georgia precreştină, îi corespunde armeanului → Aramazd. Potrivit unei descrieri, imaginea sa cultică era împodobită cu o platoşă aurită, un coif de aur şi pietre preţioase; în mână purta o sabie strălucitoare.

ARSNUFIS (şi Harensnufis), forma grecizată a numelui unui zeu egiptean, care înseamnă „Frumosul tovarăş". Este un zeu nubian („Primul dintre nubieni") cu semnificaţia egipteanului Şu, identificat şi cu zeul nubian al ţării → Dedun. Adesea este definit ca leu.

E. Winter, *Aresnuphis, sein Name und seine Herkunft* (Revue d'Egyptologie 25/1973).

ARSU, unul dintre zeii invocaţi mai ales la Palmyra (în vechea Arabie de Nord). Este fratele geamăn al lui Azizu (→ Azizos); ambii corespund astrului serii şi celui al dimineţii şi sunt reprezentaţi la Palmyra mânând cămilele, resp. caii.

ARTEMIS, zeiţa greacă a vânătorii, la care se observă şi funcţii ale altor zeităţi. Este stăpâna animalelor (*Potnia theron*) şi în această calitate poate fi urmărită până în epoca minoică; în reprezentări plastice are aripi şi este însoţită de lei, cerbi şi păsări. Apare, mai ales, ca vânătoare feciorelnică cutreierând pădurile cu însoţitoarele ei → nimfele. Ca şi fratele ei — Apolo — poate să trimită cu săgeţile o moarte blândă sau stricăciuni subite. Este cumplită la mânie; se pare că jertfele de oameni nu i-au fost străine — să ne gândim la legenda despre Ifigenia, care a fost preschimbată într-o căprioară. Ca zeiţă a naşterii, la Delos femeile îi jert-

leau şuviţe de păr în semn de credinţă. Alte funcţii sunt cea de zeiţă a vegetaţiei şi fertilităţii (aşa, de pildă, în Pelopones); în Asia Mică cultul ei se întretaie cu cel al Marii Mame (Artemis cu mulţi sâni — Diana din Efes). Sub numele de Orthia şi în relaţie cu copacii este întâlnită în Sparta şi ca Brauronia la Atena, unde slujitoarele ei sunt travestite în ursoaice (*arktoi*), aşa încât se poate presupune că în spatele ei se află o veche zeitate a urşilor. Ulterior **A.** a fost identificată şi cu zeiţa lunii → Selena. Ca purtătoare de lumină (Phosphoros), ea avea un templu în portul Atena. În mit este fiica lui → Zeus şi → Leto.

G. Bruns, *Die Jägerin Artemis* (Diss.), 1929; K. Hoenn, *Artemis. Gestaltwandel einer Göttin*, 1946; U. v. Wilamowitz-Moellendorff, *Der Glaube der Hellenen*[3], 1959; I. Chirassi, *Miti e culti arcaici di Artemis nel Peloponese e Grecia centrale*, Triest, 1964; G. Miroux, *Sur quelques epithètes d'Apollon et d'Artémis* (Dialogues d'histoire ancienne 7/1981).

ARTIMPAASA, zeiţa amorului, poate şi cu funcţie selenară, venerată de poporul de stepă al sciţilor care trăiau la nord de Marea Neagră în primul mileniu precreştin.

ARTIO, zeiţa vânătorii şi a pădurii venerată în nord-estul Galiei şi la helveţi (în Elveţia). Atributul ei este un urs.

ARUNA (1) → **KAMRUŞEPA**

ARUNA (2) („Roşiaticul"), în religiile indiene zorile, personificate în Puranas ca surugiul soarelui. El se numără printre → Ādityа şi este considerat fratele vulturului soarelui → Garuda.

ARURU, zeiţă babiloniană, reprezentare a Magnei Mater. Cu ajutorul ei → Marduk creează oamenii; potrivit unei tradiţii din epoca asiriană nouă, ea le hotărăşte soarta oamenilor.

ARYAMAN, aparţinând grupei vedice de zei → Ādityа. Este o personificare a ospitalităţii şi apare în Rigveda ca întemeietorul căsătoriei. În Iran se întâlneşte sub numele de → Airyaman.

P. Thieme, *Mitra and Aryaman*, New Haven, 1958.

ASA, neam germanic de zei, care locuieşte în Asgardhr. Numele este derivat din vechiul nordic *ass* („stâlp", „bârnă") şi ar putea duce la concluzia că cea mai veche reprezentare a acestor zei erau stâlpii sculptaţi. În fruntea lor stă → Odin, apoi urmează → Thor, → Tyr, → Baldr, → Heimdall şi zeiţele → Frigg, → Nanna şi → Sif. În istoria goţilor scrisă de istoricul Iordanes **A.** (în gotică *ansis*) apar ca străbuni zeificaţi. Limita dintre **A.** şi celălalt neam germanic de zei (→ Vana) nu este unitară. La sfârşitul lumii (Ragnarök) asa vor fi ucişi de uriaşi demonici; fiii lui Odin → Vali şi → Vidar se numără printre zeii supravieţuitori.

H. Kuhn, *Asen* (*Reallexikon der german. Altertumskunde*, vol. 1)[2], 1973; R. Simek, *Asen* (*Lexikon der german. Mythologie*), 1984.

ASAG, în mitologia sumeriană un demon care seacă fântânile, acoperă pământul cu plăgi şi-şi toarnă deasupra otrava; iniţial era considerat cel care provoacă bolile. Forma akkadiană a numelui este Asakku; ca denumire a bolii, numele înseamnă „devorare".

V. Haas, *Magie und Mythen in Babyloniein*, 1986 (p. 153–155).

ASALLUHI (sau Asariluhi), zeu sumerian, ajutor în ritualul invocării, fiul lui → Enki, căruia el îi raportează faptele rele ale demonilor.

ASASE, zeița pământului la triburile akan din vestul Africii; cuvântul *ase* înseamnă „partea de jos", „pământul". O găsim sub numele de Afua („Cea născută vinerea") și Yaa („Cea născută joia"); pentru prima, cifra opt este sacră și-i sunt repartizate capricornul și planeta Venus; cea din urmă este legată de cifra șase, de scorpion și de planeta Jupiter — probabil este vorba de două aspecte ale uneia și aceleiași zeițe. La baule se întâlnește sub numele de Asyse.

W.F. Bonin, *Die Götter Schwarzafrikas,* 1979.

ASASEL (Azazel), numele ebraic al unui demon al pustiului căruia, de ziua împăcării (Leviticul 16, 8–10) i se trimitea unul dintre țapii ispășitori. În scrierea apocrifă Enoh **A.** apare ca un conducător al îngerilor răzvrătiți.

H. Kaupel, *Die Dämonen im Alten Testament,* 1930 (p. 81–91).

ASCLEPIOS (intonația latină: Asclépius), zeu grec al vindecării. Cel mai vechi sanctuar cunoscut al său se află la Trikka în Thessalia. Abia din secolul V î.Hr. cultul său se răspândește în întreaga Eladă și-l îndepărtează din funcția de medic divin pe tatăl său → Apolo. Poate, inițial, un zeu al șerpilor; la fondarea noilor sanctuare ale lui **A.** era adus un șarpe ca încarnare a zeului. În reprezentările plastice el apare mai ales ca bărbat cu barbă, atributul său fiind un toiag în jurul căruia se încolăcește un șarpe sacru. Cel mai important loc de cult al său era Epidauros. Ca fiică a sa era considerată → Hygieia. După el, medicii antici se numeau asclepiazi. Potrivit mitului, **A.** a învățat arta vindecării de la înțeleptul centaur → Hiron. Ca zeu vindecător a dobândit un deosebit prestigiu la romani (→ Esculap); în Egiptul romano-elenistic numele său s-a transformat în → Imhotep.

U. Hausmann, *Kunst und Heiligtum. Untersuchungen zu den griechischen Asklepios-Reliefs,* 1947; K. Kerényi, *Der göttliche Arzt. Studien über Asklepios und seine Kultstätte,* 1948; H. Grégoire/R. Goosens/M. Mathieu, *Asklèpios, Apollon Smintheus et Rudra,* Bruxelles, 1950; R. Herzog, *Asklepios* (RAC, 1), 1950; K.-H. Hunger, *Der Äskulapstab,* 1978.

ASHA (în Avesta „adevăr", și sub forma Arta), personificare a opoziției față de „minciună" (→ Drug). **A.** face parte din → Amesha Spenta și este simbolizată de foc. Cel ce se hotărăște pentru învățătura lui Zoroastru, își alege **A.** și devine, astfel, un *ashavan,* „un adevărat", unul care trăiește în adevăr.

J. Duchesne-Guillemin, *Symbolik des Parsismus,* 1961 (p. 24–26).

ASHOKAKĀNTĀ, subformă a zeiței budiste → Mārīcī. Călărește pe un porc și are o culoare galben-aurie. Poate fi văzută și stând pe lună deasupra unui lotus. Veșmintele îi sunt albe, este împodobită cu bijuterii, cu mâna dreaptă face un gest de împlinire a dorințelor (*varada-mudra*).

ASHTABHUJA-KURUKULLA (*ashtabhuja* „Cea cu opt brațe"), formă specială a zeiței budiste → Kurukulla. În textele Sadhana este descrisă cu un singur cap, cu opt brațe și având o

culoare roşie. Stă meditând pe soare deasupra unui lotus roşu, cu opt petale.

ASHTAMANGALADEVĪ („Zeiţa celor opt fericiri"), zeiţă budistă a fericirii. Păzitoare a celor opt simboluri ale fericirii, de care este încadrată în reprezentările plastice: roata învăţăturii (*dharma-cakra*), scoica (*shanka*) simbolizând binecuvântarea generală, ulciorul de apă (*kalasha*) cu băutura nemuririi, perechea de peşti (*mastya-yugma*) ca simbol al fertilităţii, umbrela albă (*sitapatra*) ca simbol al rangului înalt, lotusul (*padma*) pentru puritatea dorinţelor, nodul fără capăt (*granthi*) ca simbol al bogăţiei fără sfârşit şi stindardul-umbrelei rotunde (*dhvaja*) ca semn al victoriei învăţăturii lui Buddha.

ASHVINI (*ashvin* „prevăzut cu cai"), doi zei indieni cu însemnătatea → Dioscurilor. Apar pe cerul dimineţii mânând caii şi dăruind miere. În Rigveda este atestată natura lor geamănă. Ca medici divini ei îi pot vindeca pe bolnavi şi-i pot întineri pe bătrâni. Ei înşişi traversează apele cereşti ale fericirii cu ajutorul băuturii soma. În epoca târzie sunt menţionaţi împreună cu → Surya. Ca fii ai lui → Dyau, gemenii sunt numiţi şi Nāsatya.

H. Lommel, *Vedische Skizzen* (Beiträge zur indischen Philologie u. Altertumskunde, W. Schubring zum 70. Geburstag), 1951; V. Moeller, *Asvins* (WdM 5), 1984.

ASMODEU (în lat. Asmodeus, talmudic Ashmedai), demon (→ Aeshma Daeva) preluat din religia iraniană-veche de iudaism după exil (cartea biblică Tobit 3, 8, 17). În literatura rabinică el ajunge, în cele din urmă, cel mai mare dintre toate spiritele rele. Într-o anumită privinţă **A.** aminteşte de asirianul → Pazuzu. Ca **A.** se întâlneşte în indicele îngerilor şi demonilor orelor din astrologia medievală.

ASOPOS, zeu beoţian al râurilor (numit astfel după râul omonim din centrul Greciei), fiul lui → Poseidon. Când → Zeus îi răpeşte lui **A.** una dintre fiice, tatăl este lovit de trăznet.

ASSUR, mai întâi zeu al oraşului cu acelaşi nume, apoi înălţat la rangul de zeu asirian al regatului. Originea şi etimologia numelui sunt incerte. Din secolul XIII î.Hr. el începe să-l îndepărteze pe → Enil din poziţia sa dominantă şi-i preia epitetele „Marele munte" şi „Tatăl zeilor". Începând din secolul IX este identificat cu → Anşar. Printre funcţiile sale se numără cea de judecător, atribuită altminteri zeului soarelui, şi cea a ducerii războiului. Pe monumentele de artă apare ca zeu care întinde sau susţine arcul în discul înaripat al soarelui. În timpul poziţiei de mare putere asiriană s-a vorbit mereu despre „arma" lui **A.** Ca reprezentant al său pământesc era considerat regele, care se autodesemna drept „preotul" zeului şi juca rolul acestuia la sărbătoarea Anului Nou marcată prin drame cultice.

E. Ebeling, *Aššur* (*Reallexikon der Assyriologie,* 1). 1928; K. Tallqvist, *Der assyrische Gott,* Helsinki, 1932; E. Dhorme, *Les religions de Babylonie et d'Assyrie,* Paris 1945 (p. 156–164); E. Unger, *Die Symbole des Gottes Assur* (*Türk Tarih Kurumu Belleten*), Ankara, 1965; G. van Driel, *The Cult of Assur,* Assen, 1969; W.G. Lambert, *The God Aššur* (Iraq 45/1983).

ASTAR (în etiopiană „cer"), menționat în repetate rânduri în inscripțiile din epoca imperiului aksumit (Etiopia, prima jumătate a mileniului întâi) ca zeu al cerului. Numele este înrudit cu → Attar din sudul Arabiei.

ASTAROTH, în demonologia din Evul Mediu târziu un prinț al infernului înfățișat ca un înger urât; stă pe un balaur și ține în gheare un șarpe. Pătrunde trecutul, prezentul și viitorul, nimic nu-i poate fi ascuns. În afară de aceasta, este patronul artelor liberale.

ASTARTE (Ashtarat), zeiță semitică, în special în spațiul siriano-palestinian, forma numelui Attart a fost preluată din Ugarit; în Vechiul Testament se întâlnește ca → Asthoreth, în Babilonia ca → Ișțar. Cultul ei ca zeiță orientală a amorului și a fertilității a produs unele excese (prostituția în templu); a fost reprezentată mai ales goală. La preluarea ei de către egipteni predominau trăsăturile unei zeițe a războiului, atributele ei erau scutul și lancea; împreună cu → Anat ea îl apără pe rege în luptă. La greci **A.** a fost identificată, ca zeiță a amorului și a cerului, cu → Afrodita. Animalul ei sacru era — ca și la alte zeițe ale fecundității — porumbelul. După Filon din Byblos, zeița își pusese un cap de taur ca simbol al domniei, dar și altminteri se întâlnesc aluzii la coarnele ce-i erau atribuite.

Ch. Virolleaud, *Die grosse Göttin in Babylonien, Ägypten und Phönizien* (Eranos-Jahrbuch 6/1938); S. Ronzevalle, *La déesse poliade de Beryte* (Mélanges de l'Université St. Joseph, vol. 25, 2), Beyrouth 1942–1943; J. Leclant, *Astarté a cheval d'après les représentations égyptiennes* (Syria 37/1960); W. Hermann, *Aštart* (MIO 15/1969); R. du Mesnil, *Asthart cavalière et arme dans le mythe de la planète Venous* (Mélanges de l'Université St. Joseph 45), Beyrouth, 1969; M. Delcor, *Le hieros gamos d'Astarte* (Rivista di Studi Fenici, 2/1974).

ASTERIA → PERSES

ASTHORETH, zeiță venerată în spațiul palestinian, îi corespunde sirienei → Astarte. Era în primul rând zeița amorului și a fertilității, iar la filisteni și zeiță a războiului. Solomon a slăvit-o un timp și i-a înălțat chiar la Ierusalim un sanctuar (3 Regi 11, 5; 2 Regi 23, 13). Pluralul numelui **A.** sună Astharoth și este folosit în legătură cu → Baal ca nume colectiv pentru zeitățile feminine ale canaanenilor (Judecători 2, 13; 1 Samuel 12, 10). Numele biblic al locului Astharoth-Karnaim („Astharoth cu două coarne") sugerează ideea unei zeițe cu coarne.

Fr. Rienecker, *Lexikon zur Bibel,* 1969.

ASTLIK (de la *astl* „stea"), zeiță armeană cu caracter astral, identificată cu Ișțar din vechea Mesopotamie și, în perioada elenistică, cu → Afrodita, când se manifesta sub aspectul de zeiță a amorului. O dată cu creștinarea țării, **A.** a preluat rolul de străbună a zânelor și a nimfelor.

ASTŌ VĪDĀTU (în avestică *ast* „os"), numele înseamnă ceva de genul „Descătușătorul trupului". La început doar un demon inferior, apoi un zeu al morții, căruia nici un muritor nu-i scapă. Tuturor oamenilor le-a aruncat de gât, chiar din clipa zămislirii lor, lațul morții; de aceea el se mai numește Marg, adică „moartea". În textele medio-persane poate apărea ca mai-marele spiri-

telor demonice (sub numele Astvidāt); în zurvanism el ajunge zeul morţii.

J. Hampel, *Astō Vīdātu* (Altiranische und zoroastrische Mythologie, WdM 4), 1986.

ASTREIOS („Înstelatul"), la greci „bătrânul tată al stelelor"; era căsătorit cu zeiţa dimineţii (→ Eos), copiii lor erau zeii vântului şi steaua dimineţii (→ Phosphoros).

ASTRONOË → EŞMUN

ASURA (în indiana veche *asu* „forţa vitală"), în vedism un grup primordial de zei (printre alţii → Varuna, → Mitra, → Daksha), care au fost înlăturaţi de → Deva, a căror importanţă a crescut încă în Atharvaveda; ulterior numele mai desemnează doar demoni. În budismul indian Asura sunt un grup de demoni, care au locuit odinioară în cer, dar care au fost aruncaţi de zei în ocean; în canonul Pali se povesteşte deseori despre lupta dintre aceştia. Numele **A.** este înrudit etimologic şi ca semnificaţie cu Ahura („stăpân") din religia iraniană veche.

T. Segerstedt, *Les Asuras dans la religion védique* (RHR, 55/1908); J. Masson, *La religion populaire*, Louvain, 1942 (p. 114—119); F.B.J. Kuiper, *Basic Concept of Vedic Religion* (HR, 15/1975).

ASURA-KUMĀRA („Prinţii demonilor"), în jainism primul grup al zeilor → Bhavanavāsin. Ei ţin de regiunea superioară a lumii subpământene; culoarea lor este neagră, îmbrăcămintea este roşie. Ca şi zeii, şi ei pot produce ploaia şi tunetul.

ASYE → ALURVA

AŞ, zeu egiptean din cele mai vechi timpuri, denumit „Stăpânul Libiei", şi reprezentat fie antropomorf, fie cu cap de şoim. Ulterior a mai fost venerat doar în oazele pustiului libian şi vădeşte trăsăturile lui → Seth, uneori poartă capul lui Seth-animalul.

AŞAR, zeu-călăreţ din vechea Arabie, atestat în unele inscripţii din Palmyra şi pe câteva reliefuri.

AŞERA(T), iniţial zeiţă a amoniţilor semitici, în funcţiile ei de zeiţă a amorului şi a fertilităţii asemănătoare lui → Astarte sau chiar identică cu ea. Este reprezentată mai ales goală. În textele de la Ugarit este soţia zeului suprem → El şi este numită „Stăpâna mării" şi „Mama zeilor", altă dată este doica divină, la care suge regele copil. Venerarea ei a ajuns şi la israelieni (3 Regi 15, 13); trunchiul sacru de arbore numit şi **A.** (3 Regi 14, 23) putea fi imaginea ei cultică.

R. Patai, *The Goddess Asherah* (JNES 24/1965); K.-H. Bernhardt, *Ashera in Ugarit und im Alten Testament* (MIO, 13/1967).

AŞERTU, zeiţă semită, în forma hitită Aşerduş. Este identică cu sirian-ugarita Atirat. Într-un mit de origine canaaniană **A.** îi este necredincioasă soţului ei → Elkunirşa, vrând să-l seducă pe zeul vremii.

H. Otten, *Ein kanaanäischer Mytus aus Boghazköi* (MIO 1/1953).

AŞNAN (în sumeriană „Emmer"), veche zeiţă mesopotamiană a cerealelor, fiica lui → Enki. Împreună cu → Lahar se îngrijeşte de hrana oamenilor.

AŞTAR, zeu amintit în textele ugarite cu supranumele Ariz („Îngrozitorul"), care l-a reprezentat un timp în funcţia sa de rege pe → Baal (1), coborât în lumea subpământeană. Se poate ca la **A.** să fie vorba de o separare a unei zeităţi iniţial androgine, al cărei aspect feminin îl constituie Aştarat (→ Astarte).

ATAECINA, veche zeiţă hispanică, venerată în regiunea dintre Tajo şi Guadalquivir, în *interpretatio romana* desemnată ca Proserpina (→ Persefona). Din inscripţii reiese clar caracterul ei subpământean; pe o stelă îi este atribuită o ramură de chiparos.

ATAENSIC, zeiţă primordială la huronii din America de Nord; a fost sedusă de o fiinţă fără nume din lumea subpământeană şi a rămas însărcinată. A născut pe spinarea unei broaşte ţestoase gemeni, care apoi au creat ziua şi noaptea, în timp ce moscul aducea din adâncurile mării teren solid, din care a apărut pământul.

ATAR, vechi cuvânt iranian pentru foc şi numele zeului focului; este considerat fiul lui → Ahura Mazda. În cult, focul venerat ca divin joacă un rol cu mult mai mare decât zeul.

ATARGATIS, zeiţă-mamă siriană, numită, de aceea, şi Dea Syria; principalul loc de cult era Bambyke (Hierapolis) în Siria. Numele **A.** este o contopire a lui → Astarte şi → Anat, ale căror funcţii, mai ales ca zeiţe ale fertilităţii, şi le-a asumat. Zeul masculin atribuit ei era Hadad (→ Adad). Locul ei de pe tron era flancat de lei sau ea stătea pe un asemenea animal. Atributele ei erau spicele şi un coronament, animalele consacrate erau porumbelul şi peştele; la Askalon era venerată sub numele Derketo şi apărea sub înfăţişare de sirenă. În epoca romano-elenistică — sub numele diferite de → Afrodita şi → Artemis — a avut adepţi în Asia Mică, precum şi în Grecia.

S. Ronzevalle, *La couronné d'Atargatis à Delos* (Mélanges de l'Université St. Joseph Beyrouth, 22, 5/1939); P. Noyen, *Recherches sur le culte d'Atargatis dans le monde grec* (Nouvelle Clio 6/1954); M. Hörig, *Dea Syria. Studien zur religiösen Tradition der Fruchtbarkeitsgöttin in Vorderasien,* 1979.

ATE, zeiţă greacă a nenorocirii, orbirea personificată, care tulbură spiritul şi simţurile omului şi-l aruncă în nenorocire. Era considerată fiica lui → Zeus.

J. Stallmach, *Ate, Beitrag zur Frage des Selbst-und Weltverständnisses des frühgriechischen Menschen* (Diss.), 1950.

ATEA, potrivit tradiţiei polineziene, zeul primordial; este spaţiul în lumină, care era încă asexuat şi care s-a împărţit în zeul → Rangi (cerul) şi zeiţa Papa (pământul). Aceştia doi din urmă sunt părinţii tuturor zeilor. Potrivit mitului tahitian, **A.** a fost creat mai întâi ca zeiţă feminină de → Tangaroa.

ATHENA (sau Athene), zeiţă fecioară a oraşului Atena, zeiţă greacă a înţelepciunii. Iniţial zeiţă cretan-minoică de palat, poate identică cu o zeiţă cretană a şerpilor; şarpele i-a fost atribuit mai târziu (imaginea în Parthenon). Supranumele ei *glaukopis* („cea cu ochi de bufniţă") duce cu gândul la o altă zeitate care iniţial avea înfăţişare de pasăre; bufniţa care vede în întuneric

(simbolul înţelepciunii) a rămas atributul ei. La Homer **A.** apare sub două aspecte: ca Promachos („Luptătoarea") este zeiţa bătăliei şi purtătoarea înfricoşătoarei egide (platoşă cu cap de meduză), ca Ergane („Cea pricepută la lucru") ea iniţiază în arta manuală. Ca zeiţă-protectoare **A.** se mai numeşte şi Pallas, imaginea cultică denumită după ca (Palladion) trebuia să păzească de nenorociri casa şi oraşul. Despre naşterea ei mitul povesteşte că s-a ivit din capul tatălui ei → Zeus. Ea refuză orice legătură de dragoste şi rămâne Parthenos, „Fecioara". La o întrecere mitică pentru cel mai nobil dar, **A.** dăruieşte ţinutului atic măslinul şi astfel învinge. Ea a adus ţăranilor plugul, femeilor războiul de ţesut şi a inventat fluierul; pe lângă funcţia ei războinică, a avut şi una de zeiţă a păcii. După Platon, oamenii trebuie să-i mulţumească pentru darul culturii. Romanii au identificat-o cu → Minerva.

M.P. Nilsson, *Die Anfänge der Göttin Athene,* Kopenhagen, 1921; K. Kerényi, *Die Jungfrau und Mutter der griechischen Religion. Eine Studie über Pallas Athene,* 1952; C.J. Herington, *Athena Parthenos and Athena Polias,* Manchester, 1955; F. Brommer, *Athena Parthenos,* 1957; J. Fink, *Die Eule der Athena Parthenos* (Mitteilungen des Dt. Archäolog. Instituts, Secţia Atena, 71, 1/1958); H. Hager, *Athene — Minerva. Ihr Bild im Wandel der Zeiten* (Jahrbuch der Max-Planck — Gesellschaft 1961); W. Pötscher, *Athene* (Gymnasium 70/1963); R. Luystev, *Symbolic Elements in the Cult of Athena* (History of Religions 5/1965–1966); C. Meillier, *La chouette et Athéna* (Revue des Études Anciennes 72/1970).

ATIRAT, zeiţă semită, denumită de regele Hammurabi al Babilonului „Nora regelui cerului" şi „Stăpâna voluptăţii". Numele este derivat fie din *atir,* „prieten", fie dintr-un cuvânt arab cu semnificaţia de „strălucire", „luminozitate", ceea ce duce cu gândul la un caracter solar. În Ugarit **A.** era soţia lui → El şi avea titlul de „Stăpână a mării". În Arabia de Sud zeiţa apare în repetate rânduri asociată zeului lunii → Amm.

W. Röllig, *Atirat* (WdM 1), 1965; H. Gese/M. Höfner/K. Rudolph, *Die Religionen Altsyriens, Altarabiens und der Mandäer,* 1970; W.J. Fulco, *Athirat* (ER 1), New York, 1987.

ATLAS („Purtătorul") fiul titanului → Iapetos şi al oceanidei Climene; pentru că a luat parte la lupta împotriva zeilor a fost condamnat să susţină bolta cerului; o imagine înrudită a purtătorului cerului se întâlneşte în tradiţia hitită (→ Upelluri). Identificarea cu muntele din nordul Africii poate fi găsită încă la scriitorul antic Herodot.

E. Tièche, *Atlas als Personifikation der Weltachse* (Museum Helveticum 2/1945); A. Lesky, *Hethitische Texte und griechischer Mythos* (Anzeiger der Österreich. Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Kl. 87/1950).

ATLAUA, vechi zeu mexican al apei (*atl,* „apă"), care este asociat şi cu „săgeata" (*atlatl*). Este „maestrul apei". Când îşi ia în mână săgeata, aceasta se înalţă ca pasărea Quetzal.

ATON (şi în forma Jati), în vechiul Egipt mai întâi denumirea discului vizibil al soarelui, care era considerat forma de manifestare a lui → Ra. În Regatul Nou discul soarelui era personificat şi avea în mod sincretist înfăţişarea lui Ra → Harakte → **A.** cu cap de şoim. Sub regele Amenofis IV, care se numea pe sine Echnaton (adică „El îi

place lui A."), A. a fost declarat drept unica zeitate; în renumitul imn al soarelui din perioada Amarna el e slăvit ca „soare viu" şi ca „mama şi tata, pentru cei pe care tu i-ai creat". Reprezentări din acea epocă înfăţişează discul soarelui, ale cărui braţe-raze se termină cu nişte mâini şi poartă funda vieţii (semnul Anch). În A. se manifestă Ra, el chiar purtând numele de Uanre, adică „Unicul lui Ra" — ambele nume de zei desemnează unul şi acelaşi zeu. Monoteismul legat de A. va fi din nou abandonat după moartea lui Echnaton.

H. Bonnet, *Aton* (Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte), 1971[2]; E. Hornung, *Der Eine und die Vielen,* 1971 (p. 240–246); S. Tawfik, *Aton Studies* (Mitteilungen des Dt. Archäologischen Instituts, Secţia Cairo 29/1973); J. Assmann, *Aton* (LÄ 1), 1975.

ATRI, unul dintre cântăreţii de cântece sacre (→ Rishi) zeificat în vechea Indie; numele său — „devoratorul" — era un epitet al focului. După Rigveda, el a descoperit soarele înghiţit de un demon şi l-a pus pe cer. După Purânas el este tatăl lui → Soma.

ATROPOS → MOIRE

ATTAR, zeu venerat în sudul Arabiei precreştine; la invocarea triadei zeilor se afla pe primul loc. Lui îi este subordonată planeta Venus (steaua dimineţii); este o zeitate a protecţiei şi războiului cu epitetul de „Cel curajos în luptă". Pe de altă parte, el este cel care asigură apa necesară vieţii şi, în această funcţie, se suprapune cu zeul lunii. Animalul său sacru este antilopa, unul dintre semnele sale simbolice este vârful lăncii. În afara sudului Arabiei, A. poate lua trăsături androgine, ca de pildă în Ugarit, unde poate fi găsit şi sub înfăţişarea lui → Aştar.

A. Caquot, *Le dieu d'Attar et les textes de Ras Shamra* (35/1958); M. Höfner, *Attar* (WdM 1), 1965; H. Gese/M. Höfner/K. Rudolph, *Die Religionen Altsyriens, Altarabiens und der Mandäer,* 1970.

ATTIS, zeu frigian al vegetaţiei, iubitul Marii Mame (→ Cibele). Într-o versiune mai veche a mitului el este un frumos adolescent, care este omorât la o vânătoare de către un mistreţ. Potrivit versiunii mai recente şi mai cunoscute, A. îşi pierde minţile iubind-o cu patimă pe Cibele şi se castrează sub un pin. Din sângele muribundului cresc flori de primăvară şi copaci. În timpul Imperiului Roman misteriile lui A. cu ospeţele lor sacramentale şi Taurobolium (botez cu sânge de taur) erau larg răspândite. La sfârşitul lui martie se celebra festivitatea zeului (reprezentat printr-un pin) care moare şi învie. Adolescentul divin poate fi recunoscut după scufia ascuţită frigiană. Nu este îmbrăcat sau poartă pantaloni orientali, închişi în nasturi şi bustul gol. În veşmânt lung până la genunchi apare pe pietrele funerare ca expresie simbolică pentru speranţa în renaştere.

H. Hepding, *Attis, seine Mythen und sein Kult,* 1903, ed. nouă 1967; P. Lambrechts, *Attis. Van Herdersknaap tot god,* Bruxelles, 1962; M.J. Vermaseren,*The Legend of Attis in Greck and Roman Art,* Leiden, 1966; St. Karwiese, *Der tote Attis* (Jahreshefte des Österreich. Archäolog. Instituts 49/1968–1971); M.J. Vermaseren, *Cybele and Attis, The Myth and the Cult,* Londra, 1977; G. Thomas, *Magna Mater and Attis* (Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, Festschrift Vogt), 1984.

ATUM, zeu primordial şi creator al lumii din vechiul Egipt, venerat în spe-

cial la Heliopolis. Numele său este interpretat ca „Cel care încă nu este desăvârşit" sau ca „Cel care nu există". Înainte ca cerul şi pământul să se fi separat, el era „Stăpânul unic". În textele piramidelor apare sub forma colinei primordiale, adică este primul care a răsărit din haosul primordial. Înfăţişările sale zoomorfe pot fi scarabeul, şarpele şi, în epoca târzie, ihneumonul. **A.** a zămislit prima pereche de zei → Şu (adierea aerului) şi → Tefnut (umiditatea) prin autofecundare; mâna care a participat la acest act era personificarea elementului feminin odihnit în zeu (→ Jusas). Potrivit sincretismului solar al egiptenilor, **A.** şi → Ra pot fi identificaţi; când se făcea o diferenţiere, **A.** corespundea aspectului de seară al zeului soarelui.

K. Sethe, *Athum als Ichneumon* (ZÄS, LXIII/1927); L. Kakosy, *Atum* (LÄ 1), 1975; K. Myśliwiec, *Studien zum Gott Atum*, vol. 1: Die heiligen Tiere, vol. 2: Name, Epitheta, Ikonographie, 1977, 1979.

ATUNIS, → Adonis preluat de etrusci din panteonul grecesc în secolul IV î.Hr.; reprezentat exclusiv pe oglinzi şi însoţit în special de → Turan, corespund împreună perechii oriental-mediteraneene Magna Mater cu fiul ei.

A.J. Pfiffig, *Religio Etrusca*, 1975 (p. 336—338).

AUDHUMLA → BURI

AUFANIAE (Deae Aufaniae), matroane (→ Matres) venerate pe cursul inferior al Rinului; inscripţiile găsite provin, în cea mai mare parte, din zona Bonnului, dar există şi unele hispanice, ceea ce duce la concluzia unui context celtic comun. Înainte s-a presupus o origine germanică şi numele a fost interpretat pornindu-se de la goticul *ufjō* („abundenţă") ca „străbune generoase".

R. Much, *Germanische Matronennamen* (Zeitschrift für deutsches Altertum 35/1891); B. u. H. Galsterer, *Neue Inschriften aus Köln* (Epigraphische Studien 12/1981).

AURORA, la romani zorile şi zeiţa care le aduce; la greci → Eos.

AUSCKLIS (în letonă „Steaua dimineţii"), zeu astral baltic, subordonat lunii, dar adesea şi în slujba soarelui. La nunţile cereşti face parte din cortegiul miresei; apoi lucrează activ în odaia de baie cerească. Odaia de baie era, ca loc al naşterii şi vindecării, locaşul unor forţe vitale speciale.

AUXO → HORE

AVALOKITESHVARA (şi Avalokita sau Lokeshvara), în budism cel mai desăvârşit dintre toţi → Bodhisattva. Era considerat emanaţia lui → Amitābha şi aşa-numitul — Dhyani-Bodhisattva al erei actuale. Interpretările numelui redate în sanscrită diferă: „Stăpânul, cel care coboară", „Cel care este în stare să atingă cunoaşterea supremă" sau „Maestrul luminii" (al lumii interioare, al iluminării). Este o întruchipare a milei, virtutea cea mai de seamă în budism. Din milă coboară în infern, pentru a mântui fiinţele în suferinţă. Iconografic poate apărea sub multe forme, de cele mai multe ori cu două braţe, în tantrism şi cu patru sau şase braţe; unul dintre cele mai importante atribute ale sale este coroana de trandafiri, adesea şi luna (→ Amoghapāsha, → Khasarpana). În coroana sa împletită

poartă chipul lui Amitābha. Când este reprezentat cu zece sau unsprezece fețe, aceasta este o aluzie la universalitatea sa. Este îndrăgit și în ipostaza Cintāmanicakra-Avalokiteshvara, adică are ca atribute o piatră prețioasă (*cintāmani*) ținută în dreptul pieptului și o roată (*cakra*). Compară apoi → Harihariharivahänodbhava și → Padmanarteshvara. Mai puțin o formă specială, cât, mai degrabă, un supranume este Padmapäni, adică „Cel care ține un lotus în mână"; floarea de lotus este simbolul absolutului, al comprimării trecutului, prezentului și viitorului într-un „vid" atemporal. În China **A.** s-a transformat într-o zeitate feminină → Guan-yin, în Japonia a luat numele de → Kannon, în Tibet sPyan-ras-gzigs (→ Chenresi).

H. Zimmer, *Der Name Avalokiteśvara* (Zeitschrift für Indologie und Iranistik, 1/1922); G. Tucci, *Buddhist Notes 1. A propos Avalokiteśvara* (Mélanges chinois et bouddhiques, 9/1951); A. Getty, *The Gods of Northern Buddhism*, Tokyo, 1962 (p. 55 ș.u.); M.-Th. Mallmann, *Introduction à l'étude d'Avalokiteçvara*, Paris, 1967; P. Pal, *The Iconography of Cintanami Cakra Avalokiteśvara* (Journal of the Indian Society of Oriental Art, N. S. 2/ 1967–1968); S.K. Nanayakkara, *Avalokiteśvara* (EB 2), Colombo, 1968; G. Grönbech, *Avalokiteśvara* (WdM 5), 1984.

AWONAWILONA, zeul creației la zuñi (tribul indienilor pueblo), este originea vieții și este desemnat prin epitetul „El-Ea" ca bisexuat. El l-a creat pe tatăl ceresc și pe mama pământeană, aruncând în apele primordiale bile din pielea sa.

M.C. Stevenson, *The Zuñi Indians*, Washington, 1904

AYIYANAYAKA (și Ayiyan), zeu binevoitor, păzitor al câmpiilor, zeu protector al părții nordice a insulei Ceylon (Sri Lanka), venerat de dravidieni și sinhalezi. După o versiune mitică ar fi apărut ca statuie de aur din mâna dreaptă a lui → Vișnu; după o altă legendă este fiul lui → Mohini și poartă numele de Aiyanār. Și astăzi încă zeul mai este invocat pentru a ocroti recolta și a apăra de epidemii.

L. Dumont, *Définition structurale d'un dieu populaire Tamoul: Aiya Nar, le Maitre* (Journal asiatique 241/1953); H. Bechert, *Ayiyanayaka* (WdM 5), 1984.

AYNURAKKUR, și sub forma Oynakamuy. La populația ainu care trăiește în Hokkaido și în Sahalin este considerat erou civilizator; mama sa este zeița focului → Ape-hu-ei-kamuy, iar tatăl este zeul soarelui → Tokap-cup-kamuy sau zeul tunetului. Potrivit unei tradiții a populației ainu, din însărcinarea zeului → Kotan-kav-kamuy el i-a instruit pe oameni, iar potrivit unei versiuni mitice, i-a și creat. Despre el se mai spune că a eliberat soarele de sub puterea unui demon mai întunecat.

H.A. Detter, *Die Mythologie der Ainu* (WdM 6, 21. Lief.), 1986.

AYS, la armeni cuvântul desemnează atât vântul, cât și un spirit care aleargă prin vânt, pătrunde în oameni și le tulbură mintea.

AŽI DAHĀKA (în Avestia *aži* „șarpe", în neopersană *aži-dahā* „balaur"), figură mitică putând fi urmărită până în cele mai vechi timpuri indo-arice, un șarpe uriaș cu trei capete, inițial hoț de vite și dușmanul oamenilor buni, apoi

uzurpatorul imperiului iranian şi încarnarea minciunii (→ Drug). Învins pentru un timp, la sfârşitul vremurilor, ca aliat al lui → Ahriman, va ajunge din nou o ameninţare, după care va fi definitiv înfrânt.

B. Lincoln, *Aži Dahāka* (Altiranische und zoroastrische Mythologie, WdM 4), 1986.

AZIEL (Aciel), demon menţionat des în literatura vrăjitorilor din Evul Mediu târziu şi Renaştere, ca şi → Mefistofel, tot un prinţ al infernului. Este tot atât de rapid ca şi gândul oamenilor şi este adesea invocat pentru a face rost de bani.

AZIZOS şi MONIMOS, sub aceste nume erau veneraţi în vechea Sirie luceafărul dimineţii şi luceafărul serii, reprezentaţi ca doi băieţi cu un vultur. Neoplatonicianul Iamblicos îl identifică pe **A.** cu → Ares. În Palmyra, în locul lui **M.** se găseşte zeul → Arsu.

H.J.W. Drijvers, *The cult of Azizos and Monimos at Edessa* (Ex Orbe Religionum Studia Geo Widengren), Leiden, 1972.

AZRAIL, înger islamic al morţii ale cărui aripi sunt acoperite de 4 000 de limbi şi ochi; le smulge oamenilor sufletul în ziua înscrisă pe răbojul divin.

B

BA (1), în vechiul Egipt denumirea unei forţe spirituale, redate (nu foarte exact) de scriitorul Horapollon din Antichitatea târzie prin psyche („suflet"). În literatura egipteană mai veche zeii anonimi sunt desemnaţi Bav. Pur şi simplu „suflete" sunt numiţi şi regii zeificaţi de la Buto (egipteanul Pe) şi Hierankopolis (Nehen). Mai târziu, cuvântul **B.** înseamnă forma de apariţie a unui zeu: taurul Apis era considerat **B.** al lui → Osiris, steaua Sirius (egipteanul → Sothis) **B.** al lui → Isis; faraonul era considerat „sufletul viu" al zeului soarelui → Ra. Ca suflet al lui Ra era considerat şi berbecul de la Mendes (→ Ba neb Dedet), cuvântul *ba* putând să însemne atât „berbec", cât şi „suflet". Pe lângă acestea mai există şi reprezentarea lui **B.** cu înfăţişare de pasăre ca fiinţă legată strâns de soarta omului, care continuă să trăiască şi după moartea fizică; în reproduceri (pasăre cu cap de om) se întâlneşte adesea cu o barbă de zeu, pentru a sugera caracterul divin.

E. Otto, *Die beiden vogelgestaltigen Seelenvorstellungen der Ägypter* (ZÄS 77/1942); L.V. Zabkar, *A Study of the Ba Concept in Ancient Egyptian Texts,* Chicago, 1968; H. Kees, *Ba* (Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte, ed. de H. Bonnes), 1971; L.J. Cazemier, *Die Baw der alten Hauptstädte* (Symbolae Biblicae et Mesopotamicae, Liagre Böhl dedicatae), Leiden, 1973.

BA (2), scris Pa după o transcriere mai veche, zeiţă chineză, personificare a arşiţei. În unele surse literare este desemnată ca fiica împăratului mitic → Huang-di.

BAAL (1), cuvântul semitic *ba'l* înseamnă „proprietar, stăpân" şi servea în vechea Sirie la desemnarea mai multor zeităţi, ale căror aspecte trebuie parafrazate prin natură, fertilitate şi vreme. Unii zei locali sunt desemnaţi prin adăugarea numelui locului, cum ar fi Baal-Sidon sau Baal-Liban; **B.** din Tyr era cunoscut ca → Melqart. În Ugarit, apelativul Baal a devenit numele personal al zeului; el este „stăpânul" pur şi simplu, care are epitetul de Alijan („Puternicul"). Iniţial era un zeu al naturii, care făcea ca pământul să fie fertil; ca atare are drept tată pe zeul cerealelor → Dagan; e drept că, genealogic, tatăl său era → El. În figura sa complexă el se combină cu zeul vremii Hadad (devenind Baal-Hadad) şi, în cele din urmă, ca şi mesopotamianul vechi

Tammuz (→ Dumuzi), prezintă trăsăturile unui zeu care moare şi învie. Regatul său, vânătorile şi luptele sale împotriva zeului mării → Yamm şi a zeului morţii → Mo, coborârea în lumea subpământeană şi revenirea sa se află în centrul textelor epice. Este reprezentat cu o măciucă şi un simbol al fulgerului în mâini, purtând pe cap o scufie cu coarne. O dată cu hicsoşii, credinţa în **B.** a intrat şi în Egipt, unde, mai târziu, a fost identificat cu → Seth. Semiticul **B.** îi corespunde etimologic mesopotamianului → Bel.

R. Dussaud, *Le vrai nom de Ba'al* (RHR 113/1936); A.S. Kapelrud, *Baal in the Ras Shamra Texts,* Kopenhaga, 1952; H. Schmidt, *Baals Tod und Auferstehung* (Zeitschrift für Religions-und Geistesgeschichte 15/1963); U. Oldenburg, *The conflict between El and Baal,* Leiden, 1969; P.J. van Zijl, *Baal, A Study of Texts in Connexion with Baal in the Ugarite Epics,* Neukirchen-Vluyn, 1972; Kl. Koch, *Zur Entstehung der Ba'al-Vereehrung* (Ugarit-Forschungen 11/1979).

BAAL (2), în Evul Mediu târziu creştin numele unui prinţ al infernului, având trei capete, unul de broască, unul de om şi unul de pisică. Imperiul său se află în Est.

BAAL-ADDIR („Puternicul Baal"), mai întâi zeu al oraşului fenician Byblos, apoi venerat şi în Africa punică (cartagineză) — dacă era zeu al fertilităţii sau al lumii subpământene, acesta este un punct controversat. La trupele africane era identificat cu Jupiter Valens.

BAALAT(H), „Stăpâna", partenera zeului sirian-canaanian Baal, care se poate contopi cu alte zeităţi feminine ale fertilităţii (ca → Aşera şi → Astarte); mai cunoscută este **B.** din Byblos (Baalat Gebat) atestată de la începutul mileniului III î.Hr.

BAAL-BIQ'ĀH ca „Stăpân al câmpiei" (dintre Liban şi Antiliban) era zeitatea după care şi-a luat numele oraşul Baalbek. Mai întâi o zeitate a vremii (ca → Hadad), el a căpătat, în epoca elenistică, rolul unui zeu al cerului, resp. al soarelui şi a fost identificat cu Zeus; în epoca romană trecea drept Jupiter Heliopolitanus (Baalbek avea acum numele de Heliopolis, „oraşul soarelui").

BAAL-CARMELOS („Stăpânul Carmelului"), zeu canaanian venerat pe muntele Carmel; preoţii lui au fost chemaţi la o judecată a Domnului de către profetul Ilie din Vechiul Testament (3 Regi 18, 19 ş. u.). Zeul muntelui care împărţea oracole mai era venerat în epoca romană, printre alţii, de împăratul Vespasian.

O. Eissfeldt, *Der Gott Karmel* (Sitzungberichte der Deutschen Akademie der Wissenschaften, Berlin 1953, 1).

BAAL-HAMMON, zeu menţionat pentru prima oară într-o inscripţie din Sendşirli (Zincirli), Fenicia. Numele este interpretat ca „Stăpânul altarelor de jertfă". Este cunoscut mai ales ca zeul principal din Cartagina, de unde a fost introdus în Malta, Sicilia şi Sardinia. În Africa de Nord era considerat, în principal zeu al fertilităţii, în acest sens pledând şi epitetul adăugat în epoca romană, Frugifer („Purtătorul de roade"). În Sicilia şi în Africa jertfele de copii făceau parte din cultul său. Datorită asemănării de nume cu zeul

oazelor → Ammon, şi în el se vedea un zeu-oracular. La greci **B.-H.** era identificat cu → Cronos, la romani cu → Saturn.

M.H. Pope/W. Röllig, *Die Mythologie der Ugariter und Phönizier* (WdM 1), 1965; L. Faucher, *Die Darstellungen des Baal Hammon* (Archaelogia viva, 1/1968–1969).

BAAL-MARQŌD („Stăpânul dansului"), vechi zeu sirian care avea un sanctuar în apropierea oraşului Beirut de astăzi. Un izvor tămăduitor care i-a fost atribuit îl recomandă ca medic divin. Pe pietrele votive apare în forma grecizată ca Balmarcos. În perioada romană a fost identificat cu → Iupiter.

BAAL-QARNAIM („Stăpânul celor două coarne"), zeu punic numit astfel după cele două vârfuri de munte care străjuiau Golful Tunis, era reprezentat ca → Saturn şi numit Saturnus Balcarnensis. Probabil era o formă de apariţie locală a lui → Baal Hammon.

BAAL SAPON, zeu canaanian, denumit după muntele Sapon din nordul Palestinei. În Ugarit zeul se numea Baal Sapān; ca învingător al zeului mării → Yamm, are şi funcţia de patron al marinarilor. În perioada elenistică a luat chipul lui → Zeus de pe muntele Kasios.

BAAL-ŞAMĒM (Baal-Şammin, Baal-Şamajin), numele fenician înseamnă „Stăpânul cerului" şi putea desemna o zeitate celestă. Cultul său era larg răspândit (vechea Sirie, nordul Mesopotamiei, Cipru, Cartagina). În Palmyra, ca regent al stelelor, forma împreună cu → Aglibol şi → Malakbel o triadă. Animalul consacrat era vulturul. Seleucizii îl reprezentau pe monede cu fruntea împodobită de o semilună şi purtând în mână un soare cu şapte raze. Romanii îl numeau Caelus („cerul") sau Iupiter Caelestis.

O. Eissfeldt, *Baalšamem und Jahwe* (ZATW, 57/1959); M.H. Pope/W. Röllig, *Die Mythologie der Ugariter und Phönizier* (WdM 1), 1965; M. Höfner, *Die Stammesgruppen Nord- und Zentralasiens* (WdM 1), 1965; P. Collart, *Aspects du culte de Baal-shamin à Palmyre* (Mélanges Michalowsski), 1966.

BABA (1), şi sub forma de Bau. Zeiţă sumeriană a oraşului Lagaş, fiica zeului cerului → An şi soţia zeului fertilităţii → Ningirsu. Iniţial poate să fi fost zeitatea-mamă („Mama Baba"), din epoca babiloniană veche este cunoscută ca zeiţă tămăduitoare („Doctoriţa celor cu capul negru") şi este identificată deseori cu → Gula. Regele Gudea o slăvea ca pe „Stăpâna abundenţei".

E. Dhorme, *Les religions de Babylonie et d'Assyrie*, 1945 (p. 105–110); W. Heimpel, *Der Tod der Göttin Baba von Lagaš* (Festschrift für H. Heimpel, 3 vol.), 1972.

BABA (2), în credinţa populară maghiară iniţial o fiinţă asemănătoare unei zâne, dar care apoi e reprezentată ca o vrăjitoare, numită şi „Bătrâna cu nasul de fier".

BABA-IAGA, vrăjitoare din poveştile est-europene, cunoscută şi sub numele de Jezi-Baba. Apare parţial ca spirit al pădurii, parţial în fruntea unui mare cortegiu de spirite şi capătă astfel dimensiuni demonice. Potrivit unei tradiţii bieloruse, ea zboară prin aer într-un cazan de fier, pe o mătură de foc.

R. Bleichsteiner, *Frau Bercht und Baba Jaga* (Mitra, 1914); M. Gimbutas, *Baba Yaga* (ER 2), New York, 1987.

BABI, demon al întunericului menţionat în literatura egipteană a morţilor. Probabil îi corespunde forma Bapho folosită pentru → Seth în papirusurile greceşti de vrăji; la Plutarh, unul dintre tovarăşii lui Seth sau chiar el însuşi se numeşte Bebon.

BACAB, la maiaşi zeii celor patru regiuni ale lumii; erau consideraţi purtătorii cerului şi au jucat un mare rol în vrăjitorie. Numele lor şi culorile care-i caracterizau erau: în Est — Hac (roşu), în Sud — Can (galben), în Vest — Ec (negru) şi în Nord — Zac (alb).

J.E.S. Thompson, *The Bacabs* (Monographs and Papers in Maya Archaelogy, ed. de W. Bullard, nr. 3), Cambridge, 1970.

BACAX, zeu venerat la vechii berberi care pare să fi locuit într-o grotă la a cărei intrare erau aduse jertfele.

BACHUS, zeu roman al fertilităţii şi al vinului. Numele latin vine de la grecescul Bakchos (→ Dionysos), a cărui venerare a fost introdusă devreme la Roma. Zeul era deosebit de apropiat de ccea ce e pământean-matern; cei mai zeloşi slujitori ai săi erau de gen feminin. La Vergiliu se întâlneşte caracterizarea „nocturnul **B.**" (*nocturnus Bacchus*). La serbările cultului său secret se petreceau nu numai excese sexuale, ci şi crime de tot felul, aşa încât, un timp, cultul lui **B.** a fost interzis. Cele mai importante reprezentări ale misteriilor dionisiace provin de la Pompei; detaliile riturilor iniţiatice rămân totuşi ipotetice, la fel şi însemnătatea exactă a „jucăriilor mistice" (sfârleaza, rombul, arşicele şi oglinda), care trebuie să fi fost strâns legate de mitul copilului Dionysos (→ Zagreus), cu ademenirea, omorârea şi ciopârţirea lui de către titani.

H. Jeanmaire, *Dionysos, histoire du culte de Bacchus,* Paris, 1951; F. Matz, *Dionysiake telete, Archäologische Untersuchungen zum Dionysos-Kult in hellenistischer und römischer Zeit,* 1964; Fr. W. Hamdorf, *Dionysos-Bacchus, Kult und Wandlungen des Weingottes,* 1986.

BADB (Bodb), zeiţă irlandeză a războiului. După ea, câmpul de luptă se numeşte „ţara lui **B.**". Se spunea că uneori se arăta sub înfăţişarea unei ciori. În bătălia mitică de la Mag Tured ea a decis lupta.

BAGA, veche denumire persană pentru zeu, ţinând etimologic de indianul → Bhaga. → Ahura Mazdă este *baga vazraka,* „marele zeu".→ Mitra este denumit pur şi simplu *baga.* În epoca parţă cuvântul **B.** a devenit şi numele unui zeu dinastic.

A. Dietz, *Baga and Mitra in Sogdiana* (Acta Iranica 17/1978).

BAGVARTI, zeiţă a poporului oriental al urarţilor (în regiunea Georgiei de mai târziu), soţie a zeului urart al imperiului → Haldi.

BAHRAM, zeu persan, regent al planetei Marte, de asemenea identic cu → Verethragna ca zeu al vântului.

BAIAME, fiinţă supremă la wiradyurii şi kamilaroii australieni. Numele înseamnă „creatorul" sau „cel mare"; femeile îl numesc „tatăl nostru". S-a creat pe sine însuşi şi apoi a creat toate lucrurile şi fiinţele. **B.** stă în cer pe tron,

este invizibil şi nu poate fi auzit decât în tunet. Fiul său este → Daramulun.

A.W. Howitt, *The Native Tribes of South-East Australia*, Londra, 1904; H. Nevermann/ E.A. Worms/ H. Petri, *Die Religionen der Südsee und Australiens*, 1968 (p. 233 ş.u.).

BALARĀMA („Puternicul Rāma"), zeu al agriculturii care poate fi întâlnit în India încă din vechile timpuri; atributul lui e plugul; este considerat fratele mai mare al lui → Krişna. În epopeea eroică Mahābhārata se povesteşte că cei doi fraţi au apărut dintr-un fir de păr alb şi unul negru, pe care şi le-a smuls → Vişnu, de aceea **B.** are pielea albă iar Krişna are o culoare întunecată.

BALDER (în islandeza veche Baldr, în islandeza nouă Baldur), zeu nord-germanic; după Edda este frumos, curajos şi blând şi cu o înfăţişare strălucitoare; lăcaşul său este Breidablik („marea strălucire"), cel mai frumos palat din cerul zeilor. Este fiul lui → Odin şi al lui → Frigg şi opusul pozitiv al răului → Loki, care îl pune pe orbul → Hodhr să arunce cu o crenguţă de vâsc în → Balder şi astfel să-l omoare. Încercarea de a-l aduce înapoi pe **B.** din împărăţia lui → Hel nu are succes. Interpretările funcţiilor lui **B.** — legate de numele său controversat din punct de vedere etimologic — ajung de la un zeu al luminii până la un fel de zeu al vegetaţiei care moare şi învie; ultima interpretare se bazează pe un pasaj din Voluspa, după care, după „apusul zeilor" (sfârşitul lumii), **B.** părăseşte din nou împărăţia morţilor. În sfârşit, derivându-se teonimul din *baldr* („curajos"), se dorea să se vadă în el o ipostază a zeului războiului Odin.

G. Neckel, *Die Überlieferungen vom Gotte Balder*, 1920; J. de Vries, *Der Mythos von Balders Tod* (Arkiv för nordisk filologi 70/ 1955); A. Kabell, *Balder und die Mistel*, Helsinki, 1965; K. Schier, *Balder, Loki, Heimdall Untersuchungen zur german. Religion*, partea 1: *Balder* (*Habilitation*), 1969; K. Schier, *Balder* (Reallexikon der german. Altertumskunde, II), 1976; A.D. Mosher, *The Story of Baldr's Death* (Scandinavian Studies 55/1983).

BALI, demon indian, care a stăpânit în a perioada cosmică (*kalpa*) peste toate cele trei lumi, apoi a fost nevoit să-i cedeze lui → Vişnu cerul şi pământul; de atunci **B.** este regele lumii subpământene. După Mahabhārata, duşmanul zeilor **B.** sălăşlueşte, sub înfăţişare de măgar, într-o colibă părăsită.

BALITOK şi **BUNGAN** sunt consideraţi strămoşii populaţiei ifugao (în nordul Filipinelor). Sunt frate şi soră şi au o poziţie remarcabilă printre strămoşii zeificaţi. Din lumea extrem de derutantă a zeilor populaţiei ifugao, care, împărţită în numeroase clase de zei, cunoaşte mai bine de 1 500 de divinităţi, vom numi aici numai clasa fondatorilor de cultură Matungulan în care, pe primul loc — ca învăţător al ritualului — stă Lidum. Ocazional sunt pomeniţi, ca zeităţi creatoare, Wigan şi Bugan.

R.F. Barton, *The religion of the Ifugao* (Memoirs of the American Anthropological Association, 65), Menasha, Wisc., 1946; W. Stöhr, *Die altindonesischen Religionen* (Handbuch der Orientalistik, sect. 3, vol. 2, 2), 1976.

BALTIS, zeiţă din vechea Arabie, venerată la Carthae (în nord-vestul Mesopotamiei), care a fost identificată cu constelaţia Venus. Prin intermediul legiunilor romane cultul ei a fost introdus şi în alte ţări mediteraneene.

BANDĀRA (mai exact Bandāra deviyō), inițial titlul unor înalți funcționari din regatul sinhalez, apoi denumirea unui grup de zei care se afla deasupra semizeilor → Yakku. Deseori principalele zeități locale sunt numite de-a dreptul **B.** Din acest grup de zei face parte, printre alții, și → Dadimunda. De asemenea, din grupul zeilor **B.** puteau face parte și personalități istorice renumite ca, de pildă, primul ministru Solomon Bandaranaike, omorât în secolul XX, care a fost zeificat sub numele de Horagollē devată bandāra.

C.G. Seligmann, *Note on the „Bandar" Cult of the Kandyan Sinhalese* (Man 9/1909); T.S. Dharmabandhu, *Horagollē devată bandāra,* Pānadurē, 1960; H. Bechert, *Mythologie der singhalesischen Volksreligion* (WdM, 5), 1984.

BA NEB DEDET („Berbecul din Dedet"), denumire a zeului cu înfățișare de berbec, venerat la Dedet (în greacă Mendes). Turmele și câmpiile îi datorează fertilitatea; femeile speră ca el să le binecuvânteze copiii. Un timp pretenția regatului la un zeu a fost subminată de faptul că berbecul din Mendes a fost proclamat tatăl suveranului. În epoca târzie zeul ia înfățișarea unui capricorn, din care cauză a putut fi comparat de greci cu → Pan. Întrucât cuvântul pentru berbec suna la fel sau asemănător cu cel pentru „suflet" (→ Ba), Berbecul din Mendes a fost perceput ca Ba al lui → Osiris sau al lui → Ra.

H. Bonnet, *Widder* (Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte), 1971.

BANGPUTYS, zeu lituanian al mării; numele său înseamnă „Cel care suflă valurile", într-un cântec popular este numit chiar „zeul valurilor".

BANSHEE → **ZÂNĂ**

BAPHOMET (Bafomet, Baffometi), numele unei ființe diavolești cu mai multe capete, a cărei venerare a fost reproșată mai-marilor templieri. Se pare că, la primirea în ordin, ei trebuiau să sărute idolul; dacă acest lucru corespunde realității, atunci **B.** ar putea fi un fel de pseudonim al adevăratului zeu. Etimologic, numele a fost interpretat ca o deformare a numelui Mahomet (Mahomed) sau o combinație de cuvinte din greacă: *bapto* „a boteza", *metis* „înțelepciune". Este posibil și ca numele să fie stâlcirea lui → Behemoth. Recent s-a lansat ideea unei derivări din arabicul *abufihamat* „tatăl cunoașterii".

I. Shah, *Die Sufis,* 1976 (p. 198 ș.u.); H. Biedermann, *Handlexikon der magischen Künste,* vol. 1, 1986.

BARASTIR (Barastaer), stăpân al lumii morților la osetinii din Caucaz. Le indică morților locul lor în lumea subpământeană sau în paradis.

BARBELO (Barbero), mamă a lumii la unele secte gnostice din secolul IV; este, de fapt, o divinitate compusă din patru persoane: tatăl, fiul, pneuma feminină și Hristos; ca atare, numele ei a fost interpretat (fără a fi confirmat) făcându-se legătura cu ebraicul *Barbhe Eloha,* adică „în patru este Dumnezeu". **B.** este acea forță divină bună, care ține de împărăția de sus a luminii. Forța care i se opune este fiul ei, „Archon al acestei lumi" → Jaldabaoth.

H. Leisegang, *Die Gnosis,* 1985.

BARDHA („cele albe"), creaturi ceţoase, albe, care, potrivit credinţei populare albaneze, trăiesc în lumea subpământeană; sunt un fel de zâne. Pentru a le câştiga bunăvoinţa, li se oferă prăjituri sau zahăr.

BARSHAMIN, zeu al vechilor armeni, s-ar putea să fi fost o divinitate cerească. Există unele indicii după care ar fi fost preluat din Siria şi ar fi totuna cu Baal-Samem.

BASAIAUN, „Stăpânul pădurii", spirit basc, care trăieşte în pădure sau în peşterile de pe înălţimi. Este spiritul protector al turmelor; în tradiţia populară el este un fel de erou civilizator care-i învaţă pe oameni să cultive grâne şi de la care aceştia au furat meseria de fierar.

BASSI-NSI → OBASSI-OHA

BASTET, zeiţă egipteană, a fost interpretată ca personificarea pomezii. A fost imaginată încă de timpuriu sub înfăţişare de leu, contopindu-se, sub acest aspect, cu → Sahmet. Conform tendinţelor sincretice ale religiei egiptene, ea întruchipează concomitent „ochiul lui → Ra" şi pe → Tefnut. Începând din Regatul Nou, **B.** este înfăţişată din ce în ce mai des cu cap de pisică; pisicii i se atribuia o semnificaţie solară. Potrivit tradiţiei din Memphis, zeiţa este mama zeului îmbălsămării → Anubis; zeul-leu → Mahes apare ca fiul ei. Întrucât Bubastis era principalul ei loc de cult, scriitorii antici au numit-o şi Bubastis; în *interpretatio graeca* locul ei e luat de → Artemis.

H. Kees, *Bastet* (Reallexikon der Ägyptischen Religionsgeschichte, ed. de Hans Bonnet), 1971.

BASUKI, la populaţia primitivă bhuiyas (în Orissa şi Bengalul de Vest) din India peninsulară o străveche creatură care susţine Pământul şi care a creat din lumina ochilor săi soarele şi luna. Numele s-ar putea să fie legat de regele-şarpe Vasuki (→ Nāga).

BAŞĀMUM, zeu din antica Arabie de Sud. Este posibil ca numele său să provină din arabul bashām („tufa cu balsam"); din această cauză, ca şi datorită unui text vechi, potrivit căruia el ar fi vindecat doi ţapi, era considerat un zeu doctor.

BAT, zeitate din Egiptul antic, înrudită îndeaproape, prin înfăţişarea sa cu cap de vacă, cu → Hathor. A fost venerată în noma a 7-a din Egiptul de Sus.

H.G. Fischer, *The cult and name of the Goddess Bat* (Journal of the American Research Center în Egypt 1/1962).

BATA, zeu egiptean din noma a 17-a din Egiptul de Sus, avea înfăţişare de taur şi era cunoscut din basmul din Regatul Nou despre cei doi fraţi. El este fratele mitic al lui → Anubis în Kynopolis.

BATARA GURU, cel mai venerat zeu al triadei de zei toba-batak din Sumatera (Indonezia). Este considerat stăpânitorul cerului, tatăl oamenilor (→ Si Boru Deak Parujar) şi zeul dreptăţii. În el, în Soripada, zeul bunăvoinţei, şi în Mangalabulan, reprezentantul principiului

rău, pot fi recunoscute relicve ale trinității hinduse Brahma → Vișnu → Șiva → Debata.

J. Warneck, *Die Religion der Batak*, 1909; J. Winkler, *Die Toba-Batak auf Sumatra in gesunden und kranken Tagen*, 1925; P.O.I. Tobing, *The structure of the Toba-Batak belief in the High God*, Amsterdam, 1956; A.B. Sinaga, *The Toba-Batak High-God*, St. Augustin, 1981.

BAUBO, inițial personificarea fertilității feminine în Asia Mică. Potrivit tradiției orfice (grecești), ea este o femeie bătrână care, arătându-și părțile rușinoase, o face să râdă pe întristata → Demeter. Gestul obscen trebuie interpretat ca o vrajă de apărare împotriva puterilor morții (comp. → Uzume în Japonia). Ca demon, **B.** era imaginată și fără cap sau acesta era plasat direct deasupra picioarelor. S-a încercat să se interpreteze numele **B.** ca „burtă", „peșteră", „uter".

W. Fauth, *Baubo* (Der kleine Pauli, I), 1964; G. Devereux, *Die mythische Vulva*, 1981; M. Oleander, *Aspects de Baubo. Textes et contextes antiques* (RHR 202/1985).

BA-XIAN (Pa-hsien, „Cei opt nemuritori"). Potrivit credinței populare chineze, există un mare număr de bărbați și femei care, datorită unui fel de viață deosebit, despărțiți de ceilalți oameni, pot duce o viață fericită, fără sfârșit; aparțin grupului → Xian. Un grup general cunoscut îl formează cei Opt Nemuritori, dintre care unii erau personalități istorice, alții de origine mitică. Primele descrieri ale acestora provin din dinastia Tang. Fiecare din ei întruchipează o anumită condiție a vieții: tinerețea, bătrânețea, sărăcia, bogăția, nobilimea, poporul, femininul și masculinul. Simbolurile și atributele lor servesc adesea ca semne purtătoare de noroc. Numele lor sunt: → Cao Guo-jiu, → Han Xiang-zi, → He Xian-gu, → Lan Cai-he, → Li Dieguai, → Lu Dong-bin, → Zhang Guo-lao, → Zhong-li Quan.

P. Yetts, *The Eight Immortels* (JRAS 1916); W. Münke, *Die klassische chinesische Mythologie*, 1976; I. Fischer — *Schreiber, Pa-hsien* (Lexikon der östlichen Weisheitslehren), 1986.

BEBELLAHAMON, zeu (palmyrian) din Arabia de Nord, considerat o variantă a punicului → Baal Hammon.

BELZEBUT (Beelzebub, Beelzebul), derivarea etimologică din Baal-Zebub, „stăpânul mușteIor", nu este sigură, mai probabilă este semnificația corespunzătoare reprezentării feniciene a zeului „Principele Baal" (*zebul* = principe). Era dumnezeul Ecronului în țara filistenilor (4 Regi, I, 2) Textele rabinice au explicat numele ca „stăpânul grămezii de gunoi"; cuvântul *zabal* („a îngrășa pământul") este folosit în literatura rabinică pentru slujirea idolilor. În Noul Testament, **B.** este căpetenia demonilor (Matei, 12, 24). În perioada următoare el poate apărea ca demonul lui Saturn (rugăciunile iudaice ale planetelor), ca patron al magiei, în literatura magică medievală la teologii creștini, el a devenit prințul împărăției întunericului, diavolul.

K.R.H. Frick, *Das Reich Satans. Satan und die Satanisten*, 1982 (p. 144 ș.u.)

BEFANA, în credința populară din nordul Italiei demon feminin al solstițiului de iarnă; ea aduce daruri (în Ticino lângă Bambino Gesù) dar poate

de asemenea să pedepsească şi să apară ca fantomă. Ea aminteşte de → Bercht din credinţa populară germană. Numele **B.** (sau Befania) vine de la sărbătoarea epifaniilor de pe 6 ianuarie.

BEG-TSE (Beg-ce, în tibetană „cămaşa de zale ascunsă"), zeu al războiului în lamaism; este în întregime acoperit cu zale şi poartă o ghirlandă de capete de oameni şi o coroană de cranii; pe frunte are un al treilea ochi. Este posibil să fie un zeu de origine mongolă. Uneori apare sub numele de Lcam-srin (adică „frate şi soră"); se poate ca ciudatul nume să se refere la cele două zeităţi însoţitoare, la dreapta Srog-bdag dmar-po călare pe un lup şi la stânga Rigs-kyi bumo care călăreşte goală pe un leu.

BEHANZIN, zeu-peşte venerat în Dahomey (Africa).

BEHEDTI (Edfu), zeu venerat în oraşul egiptean Behdet sub înfăţişarea unui şoim ghemuit. A devenit de timpuriu o formă locală a marelui zeu-şoim → Horus. Simbolul propriu-zis al divinităţii solare este discul soarelui prevăzut cu o pereche de aripi. **B.** ajunge să preia şi rolul regelui identificat cu Horus. Începând din Regatul de Mijloc, soarele înaripat a devenit un simbol protector foarte răspândit. Cei doi şerpi (Uraeus) care înconjoară discul solar fac parte din simbolistica regală, şi aceasta în mod deosebit de evident atunci când ei poartă coroana Egiptului de Sus şi a Egiptului de Jos.

H. Bonnet, *Behedti* (Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte), 1871.

BEHEMOTH (în ebraică *behema* = „animal"). Denumire a hipopotamului (Iov, 40). În Apocalipsa iudaică apare ca animal în perioada finală. În Evul Mediu creştin, legat de textele patristice, ajunge → Satana. Este posibil să fi avut şi o viaţă ulterioară ca o figură simbolică, pretins tainică → Baphomet, la cavalerii templieri.

J. Gutmann, *Leviathan, Behemoth and Ziz* (The Hebrew Union College Annual 39/1968).

BEHĒR, zeu etiopian al mării, amintit adesea împreună cu → Astar.

BEL (1), cuvântul akkadian înseamnă „stăpân" şi este o componentă a diferitelor nume de zeităţi. Mai târziu îl denumeşte pe **B.** zeul → Marduk, ceea ce este valabil şi pentru respectivele locuri din Biblie (de ex., Ieremia, 46, 1; Daniel, 14, 3). Regalitatea Babilonului era legată de ceremonia „apucării mâinilor lui Bel" cu prilejul sărbătorii Anului Nou (*akitu*). Animalul consacrat lui Bel-Marduk este un zmeu → Mushhushu. Într-o versiune greacă a epopeii babiloneene a creaţiei, zeul este numit Belos.

A. Deimel, *Pantheon Babylonicum,* Roma, 1914 (nr. 2078); E. Unger, *Babylon,* 1970 (p. 207–211).

BEL (2), zeu suprem al Palmyrei, al cărui nume era iniţial Bol (din semiticul Baal?), transformându-se apoi sub influenţă babiloniană (Bel, 1). Era un zeu al cerului având ca atribute un mănunchi de fulgere şi un vultur. A format o triadă împreună cu zeul lunii (→ Aglibol) şi zeul soarelui (→ Yarhibol).

H. Seyrig, *Bel de Palmyre* (Syria 48/1971).

BELENUS, zeu celtic, venerat în special în ţările alpine estice, dar şi în nordul Italiei şi în sudul Galiei. Elementul *bel* putea să însemne „a străluci", deci **B.** putea fi un zeu al luminii. În Aquilea zeul trecea drept Apolo.

J. Gourvest, *Le culte de Belenos en Provence occidentale et en Gaule* (Ogam 6/1954); F. Maraspin, *Il culto di Beleno-Apollo ad Aquileia* (Atti del Centro Studi e Documentazione sull' Italia Romana 1/1967–1968).

BELET-ILĪ (în akkadiană „Stăpâna zeilor"), în Babilon numele zeiţei-mame, care putea apărea în diferite ipostaze (→ Aruru, → Mama, → Ninhursanga). **B.** apare şi ca supranume a lui Iştar.

BĒLETSĒRI, zeiţă babiloniană, care în lumea subpământeană este „socotitoare" şi „scrib". Întrucât lumea subpământeană era transcrisă prin cuvântul „stepă", ea mai are şi porecla „stăpâna stepei". Este soţia zeului nomazilor → Martu.

BELIAL, numit şi Beliar („Cel pierdut, netrebnicul"); Vechiul Testament îi numeşte în special pe oamenii răi „oamenii lui Veliar" (2 Samuel 16, 7); în Psalmul 18, 5 cuvântul apare în sintagma „pâraiele stricăciunii", iar în ediţiile catolice ale Bibliei este redat adesea cu „pâraiele diavolului". Semnificaţia de Satana, diavolul, apare evident înainte de Noul Testament (2 Corinteni 6, 15) şi în textele de la Qumran; **B.** este spiritul (şi prinţul) întunericului.

W. Huppenbauer, *Belial in den Qumran-Texten* (Theologische Zeitschrift 15/1959); K.R.H. Frick, *Das Reich Satans. Satan und die Satanisten,* partea I, 1982 (p. 140–144).

BELILI, zeiţă din vechea Mesopotamie, ţinând probabil de lumea subpământeană; este sora zeului vegetaţiei → Dumuzi. Din ea s-a încercat în diferite feluri să se deducă figura biblică a lui Belial.

BELISAMA, zeiţă galică a luminii, pe care romanii au echivalat-o cu → Minerva. Particula *bel* din nume înseamnă „strălucitor", „strălucind".

BELLONA (1), zeiţă din Asia Mică (capadociană), luată în suita zeiţei-mame Cybele. Compară şi → Ma.

BELLONA (2), forma mai veche: Duellona. Zeiţă războinică din mitologia germană, mai exact o personificare a războiului; numele ei vine din latinescul *bellum* „război". Era considerată uneori soţia zeului → Marte. În faţa templului ei de pe Câmpul lui Marte din Roma se afla *columna bellica,* coloana de la care colegiul preoţilor al feţialilor declarau război aruncând lancea.

BENDIS, zeiţă fecioară a tracilor, purtând arme, identificată de greci cu → Artemis iar sub altă formă cu → Hecate. Cultul ei a fost introdus în Atena în timpul lui Pericle.

M.P. Nilsson, *Bendis in Athen* (From the Collections o Ny Carlsberg Glyptothek 3/1942).

BENG, nume generic dat de ţigani diavolului. Se află des în luptă cu Dumnezeu, dar este întotdeauna învins. Trăieşte în pădure şi bântuie mai ales noaptea. Etimologia numelui nu este certă; există probabil o legătură cu cuvântul dravidian pentru Dumnezeu,

resp. demon, cum ar fi *pen* (plural *penk*) la gondi şi → Bonga la munda.

H. Berger, *Teufel* (Mythologie der Zigeuner, WdM 5), 1984.

BENZAI-TEN (1), îndrăgită zeiţă japoneză, ţinând de → Shichi-Fukujin. Se mai numeşte şi Ben-ten şi-i corespunde indianei → Sarasvati; nu trebuie confundată cu → Benzai-ten (2). Iniţial a fost, cu siguranţă, o zeiţă a fluviului. Ca o aluzie la apele curgătoare, ea este considerată patroana muzicii. Este reprezentată stând şi cântând la instrumentul biwa (uneori cu două, alteori cu şase mâini). Ea dăruieşte elocvenţă, înţelepciune, viaţă lungă şi noroc în luptă. Este considerată sora stăpânitorului lumii subpământene → Emma-o.

BENZAI-TEN (2), zeiţă japoneză, corespunzându-i indianei → Lakşmi. Numele se aseamănă, dar nu este identic cu → Benzai-ten (1). De altfel este şi redat prin alt fel de semne. Este considerată patroana săracilor.

BERCHT, numită şi Perchta, doamna Berta sau Eisenberta (Berta de fier), figură legată de solstiţiul de iarnă, apărută în epoca precreştină, apoi, o dată cu creştinarea, devenind un fel de personificare a nopţii de Bobotează (6 ianuarie), în vechea germană de sus *perahtun*. Poate apărea ca aducătoare de daruri (Butzenbercht) şi ca „torcătoare" care cutreiera noaptea prin case, dar şi ca spintecătoare de burţi, sperietoare de copii şi vrăjitoarea „Percht cu nasul de fier". De adorarea ei cultică mai aminteşte doar obiceiul din unele regiuni alpine de a-i aduce de Bobotează mâncăruri pe acoperiş. În literatura medievală **B.** apare lângă → Diana (2) ca stafie (*nahtfrowa*). De la **B.** şi-au luat numele → Perchte.

V. Waschnitius, *Percht, Holda und verwandte Gestalten* (Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften 174, 2/1913); R. Bleichsteiner, *Frau Bercht und Baba Jaga* (Mitra 1914); E. Kranzmayer, *Name und Gestalt der „Frau Bercht" im südostdeutschen Raum* (Bayerische Hefte für Volkskunde 12/1940); M. Rumpf, *Spinnstubenfrauen, Kinderschreckgestalten und Frau Perchta* (Fabula 17/1976).

BEREKYNDAI, în Frigia slujitorii divini ai lui Magna Mater (→ Cybele).

BES, în credinţa vechilor egipteni creatură jumătate divină, jumătate demonică (apare şi la plural). **B.** are un chip grotesc şi o statură pitică. Iniţial purta pe spinare o piele de leu, din care ulterior n-au mai rămas decât urechile de animal şi o coadă. Cele mai importante atribute sunt funda-Sa (un simbol protector), cuţitul ca mijloc de apărare şi instrumente muzicale, ale căror sunete goneau spiritele rele. Penele purtate ca podoabă a capului ne duc cu gândul la influenţa nubiană, mai ales că Nubia era desemnată ca patria sa. Sub o altă ipostază este numită Aha şi ţine în mâini o pereche de şerpi.

F. Ballod, *Prolegomena zur Geschichte der zwerghaften Götter in Ägypten* (Diss.), 1912; M. Werbrouck, *Les multiples formes du dieu Bes* (Bulletin du Musée des Beaux-Arts de Belgique 1939).

BESET, femininul lui → Bes, atestată începând din Regatul de Mijloc, dar răspândită mai ales în epoca ptolemeică. Coada de leu lipseşte, în schimb, ea poartă adesea o coroană de pene. Are o

funcție apotropaică, chiar și într-o atitudine obscenă, cu picioarele desfăcute.

BESTLA, potrivit Eddelor, fiica uriașului Bolthorn și mama zeului → Odin. Numele ei este interpretat fie ca „cea care dăruiește rafie" (în acest context este și zeița tisei), fie ca „scoarța de copac"; astfel, Odin ar fi cel născut dintr-un copac.

BETHEL, numele înseamnă, de fapt, „Casa lui Dumnezeu", dar în Canaan îl găsim și ca teonim. În Vechiul Testament exista o localitate omonimă care, în mod cert, nu are nici o legătură cu zeul extrabiblic (1 Moise, 31, 13), dar la Ieremia, 48, 13 se poate să fie vorba de zeul **B.** Din papirusuri reiese că în colonia iudaică Elefantine (Egipt), pe lângă alți zei, era venerat și **B.**

O. Eissfeldt, *Der Gott Bethel* (ARW 28/1930).

BHAGA (în indiana veche „Cel care dă", în iraniană *baga* înseamnă „Dumnezeu"), în mitologia vedică unul dintre Aditya. De la el se așteaptă noroc și bunăstare; în afară de aceasta el este zeul căsătoriei și îi este consacrată luna martie. După Rigveda, aurora este sora lui.

BHAGAVĀN (Bahgwān, în indiana veche „Sublimul"), în secta indiană Bhagavata denumirea zeului suprem, care mai târziu va fi identificat cu zeul → Vișnu și încarnarea sa → Krișna. Unele popoare indiene primitive (cum ar fi bhil) au preluat denumirea → Bhagwān, ca nume al zeului lor principal.

BHAGWĀN, mare zeu la populația bhil (în nord-vestul Indiei centrale). La început **B.** a fost singur, apoi el i-a creat pe ceilalți zei și a făcut din ei purtătorii luminii. Alte nume ale marelui zeu sunt Parmesar („Supremul") și Andate („Cel care dă sămânță"). **B.** este considerat și judecătorul morților.

W. Koppers, *Bhagwan, the suprem deity of the Bhils* (Anthropos 35–36/1940–1941).

BHAIRAVA (în indiana veche „Groaznicul"), zeu indian. Este considerat o emanație a lui → Șiva și pare să fi apărut dintre sprâncenele acestuia. Are patru sau opt brațe, un chip feroce cu dinți colțoși proeminenți și poartă o podoabă din șerpi, o coroană de cranii și un văl însângerat. Animalul său sacru este câinele, uneori chiar călărește pe un câine. **B.** este considerat paznicul cerului și i se oferă mici figurine de zahăr reprezentând câini. În budism cei opt → Dharmapala sunt denumiți Ashta-Bhairava („Cei opt groaznici").

H. von Stietencrom, *Bhairava* (ZDMG, Supplementum 1, partea 3/1969).

BHAISHAJYAGURU (în sanscrită „Maestrul medicinei"), un Buddha vindecător care apare încă în secolul IV. Este probabil o zeificare a lui → Gautama Buddha în funcția sa de medic; istoricul Buddha și-a denumit învățătura (*dharma*) drept medicina pentru suferințele lumii. Paradisul lui **B.** se află la răsărit și este presărat cu lapislazuli. În reprezentări apare, de obicei, ținând în mâna dreaptă mirobolanul, amarul fruct al medicinii, iar în mâna stângă un vas pentru pomeni sau un mojar pentru pregătirea medicamen-

telor. În China Buddha se numeşte → Yao-shih, în Japonia — Yakushi.

S. Hummel, *Der Medizin-Buddha und seine Begleiter im lamaistischen Pantheon* (Sinologica 2/1950); S. K. Nanayakkara, *Bhaisajya-guru* (EB 2), Colombo, 1968; R. Birnbaum, *Bhaisajyaguru* (ER 2), New York, 1987.

BHAVA → RUDRA

BHAVANAVĀSIN, unul dintre cele patru tipuri principale de zei din jainism; locuiesc în regiunea superioară a lumii subpământene, cea „strălucind de pietre preţioase", în „palate" (*bhavana*) somptuoase. Se împart, în total, în zece clase, primele două ca importanţă fiind → Asura-kumāra („Prinţii demonilor") şi → Naga-kumāra („Prinţii şerpilor").

BHIMA (în indiana veche „Cel groaznic"), nume preluat din mitologia indiană de mai multe popoare indiene primitive pentru un zeu, care pare să aibă o legătură cu cerul şi cu vremea. Potrivit unui mit, **B.** prepara apa bolii, pentru ca oamenilor să nu le meargă prea bine.

BHRKUTI („Cea care-şi ridica sprâncenele"), zeitate feminină din panteonul budist. Are un singur cap, patru braţe, culoarea ei este galbenă şi este tânără. Cu mâinile drepte face un gest de împlinire a dorinţelor şi ţine o coroană de trandafiri, în mâinile stângi ţine ca atribute toiagul triplu (toiagul din trei beţe legate la un loc ale brahmanului care renunţă la lume) şi un vas pentru apă. Ea se află pe lună şi pe cap poartă imaginea lui → Amitābha.

A. Grünwedel, *Bhrikuti* (în: Ethnologisches Notizblatt, vol. 2, p. 6–10), 1899.

BHŪMI, („pământul"), zeiţă indiană a pământului (Bhū-Devī). În templele din sudul Indiei, Shri (→ Lakşmi) şi **B.** sunt reprezentate ca soţiile zeului → Vişnu.

BHŪTA, denumire dată în India demonilor, care pot lua cele mai diferite înfăţişări (cal, porc, uriaş etc.) Aduc oamenilor boli şi nenorocire, dar pot fi îmblânziţi prin jertfe. Căpetenia lor poartă numele de Kalkuti. „Domnul" propriu-zis „al demonilor" (Bhutanatha) este → Şiva într-una din înfăţişările sale înspăimântătoare.

BHŪTADĀMARA („Domnul demonilor"), una dintre zeităţile fioroase ale budismului. Avea un singur cap, patru braţe, un chip fioros; cei trei ochi sunt roşii. În ciuda culorii sale negre, el străluceşte ca mii de sori. Podoaba sa se compune din opt şerpi, coroana este decorată cu cinci cranii. Misiunea lui este de a-i învinge pe toţi demonii; îl calcă în picioare chiar şi pe zeul → Aparājita.

B. Bhattacharyya, *The cult of Bhūtadāmara* (Proceedings and Transactions of the 6th All-India Oriental Conference, Patna, 1933).

BIA, copil al stăpânei lumii subpământene la greci → Styx şi însoţitorul permanent al lui → Zeus. După nume (*bia* „putere, forţă") ar putea fi vorba de o ipostază a părintelui zeilor.

BIBI-SE-ŞAMBE („Doamna marţi"), la tadjicii de limbă persană zeiţa protectoare a torsului, preluată din perioada preislamică; când femeile îi aduc o jertfă, bărbaţii nu au voie să asiste.

BIEGG-OLMAI → OLMAI

BILIKU → **BULUGA**

BILWIS (în germana medie de sus Pilwiz), într-o tradiție mai veche numele său desemnează în spațiul bavarez-austriac un spirit al naturii, care provoacă boli. La sfârșitul Evului Mediu se produce o modificare de sens de la demon la vrăjitor sau la vrăjitoare. **B.**, cunoscut și în estul Germaniei, este un om înzestrat cu puteri demonice, care, având seceri la picioare, taie noaptea cărări înguste în lanul de cereale sau îi strică țăranului o parte din recoltă. În credința populară de astăzi el mai semnifică doar sperietoarea copiilor. Numele de **B.** n-are nici o legătură cu măselariță (Bilsenkraut), ci cu „cunoștințele, înțelepciunea" („Wissen, Weisheit").

G. Brachmann, *Der Bilwis* (Oberösterreichische Heimatblätter 2/1948); W. Deboy, Der Bilwis (Diss. Marburg), 1954.

BIMBAJO, zeița lunii, adorată la papuașii din Noua Guinee de Vest ca o „zeiță bună"; corabia ei este semiluna, luceafărul este câinele consacrat ei. Soțul său este → Mangossi.

BINBEAL → **BUNJIL**

BIRUSHANA-NYORAI → **NYORAI.**

BISHAM sau Bishamonti, unul din cei „Patru regi cerești" (→ Shi-tennō) care apără sanctuarele budiste; **B.** era protectorul părții de nord. În sanscrită îi corespunde lui → Vaishravana care era la început, în mitologia vedică, o ființă misterioasă, întunecată, temută. În epopeea Mahabharata, a dovedit, sub numele Kumbhira (în japoneză: Kompira) însușiri bune și a fost îndrăgit. În budism el este considerat zeul protector al dharmei (adică al învățăturii). Deoarece în comentariul la Lotus-sūtra este menționat adesea în legătură cu Buddha predicând, și, pentru că, de aceea, „a auzit multe (din învățătura lui Buddha)", el se mai numește și Tamon-ten. În Japonia făcea parte din grupul celor „Șapte zei ai fericirii" (→ Shichi-Fukujin). Este căsătorit cu → Shrimahā-devi (în japoneză — Kichijō-ten).

U.A. Casal, *Die sieben Glücksgötter* (Mitteilungen der deutschen Gesellschaft für Natur-und Völkerkunde Ostasiens XXXIX, partea D), 1958.

BI-XIA YÜAN-CHÜN (Pi-hsia yüan-chün) în chineză „prințesa norilor albaștri ca azurul"), numită și zeița — jad, în timpul dinastiei Sung zeiță a zorilor și a milosteniei preluată în panteonul taoist; în această ultimă calitate ea este un pandant al → Guan-yin. Este considerată în special protectoarea femeilor și a copiilor. Templul care i-a fost consacrat pe muntele sfânt T'ai-shan este vizitat de numeroase femei care se roagă să fie binecuvântate cu copii.

I. Fischer-Schreiber, *Pi-hsia yüan-chün* (Lexikon der östlichen Weisheitslehren), 1986.

BLAJINII, reprezentări mitice ale oamenilor primordiali, ale moșilor și strămoșilor, celebrați primăvara, în ziua numită Paștele Morților sau Paștele Blajinilor (în prima luni sau duminică după Paștele ortodox). Sunt făpturi umane de statură mică, umblă goi și au corpul acoperit cu păr. Locuiesc la hotarul dintre „lumea de aici" și „lumea de dincolo", pe malurile Apei Sâmbetei, la vărsarea acesteia în Sorbul Pă-

mântului. **B.** trăiesc separat de blajine, pe care le întâlnesc o singură zi pe an. Băieții sunt crescuți de mame până merg și se hrănesc singuri, după care trăiesc, în izolare și asceză, împreună cu bărbații. Sunt credincioși, duc o viață austeră, cu posturi severe, dar nu știu să calculeze și să țină evidența sărbătorilor. De aceea, ei sunt anunțați că a sosit Paștele de credincioșii „lumii de aici" care aruncă pe apă cojile de ou roșu. După o săptămână, la Paștele Blajinilor, când ajung cojile de ou la ei, se întâlnesc și se înveselesc.

Cartojan N., *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I., Editura Enciclopedică, București, 1974; Kernbach V., *Dicționar de mitologie generală*, Editura Albatros, București, 1983; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Păresimile*, Institutul de Arte Grafice, București 1901.

BOBO-I-DIHKON, la tadjici (în regiunea Munților Pamir) soarele personificat, considerat protectorul țăranilor.

BOBO-KYLDAR („Bunicul celor care tună și fulgeră"), zeitate a furtunilor la tadjici. Este marele vânător; când aprinde cu oțel și piatră fitilul puștii sale, apare fulgerul.

BOCHICA, erou civilizator la populația muisca din Columbia (chibca) în perioada prespaniolă. Este reprezentat ca un bătrân cu barbă. I-a învățat pe oameni să cultive pământul și i-a învățat legile, ca și arta meșteșugurilor, mai ales țesutul. **B.** este o figură solară; potrivit legendei, a străbătut odinioară țara muisca de la est la vest și l-a înfrânt pe zeul lunar al Pământului Chibchachum. Cu toiagul său aurit el a despărțit stâncile care rețineau între ele apa, și a creat astfel renumita cascadă Tequendama.

W. Krieckeberg, *Märchen der Azteken und Inkaperuaner, Maya und Muisca*, 1928; J. Perez de Barradas, *Los Muiscas antes de la Conquista*, Madrid, 1950/51; G. v. Podewils-Dürnitz, *Legenden der Chibca*, 1930.

BODHISATTVA, în doctrina budistă o ființă (*sattva*), al cărei țel este trezirea (*bodhi*), cunoscută în China sub numele de Pu-sa, în Japonia — ca Bosatsu. **B.** este viitorul → Buddha care, din milă pentru oameni, a renunțat pentru un timp să obțină calitatea de Buddha. Inițial, prin aceasta se înțelegea doar istoricul Buddha înainte de trezirea sa, dar, în cele din urmă, numărul de **B.** a crescut la nesfârșit prin prezentarea viitorilor Buddha. Aceștia sunt ființe cerești care fac numai fapte bune (de ex. → Avalokiteshvara și → Mañjushri), se bucură de adorare cultică și sunt chemați la nevoie. Cei opt „mari **B.**" sunt numiți → Mahābodhisattva; pe lângă toți aceștia, mai există concentrarea într-un grup de cinci: → Dhyāni-Bodhisattva. În iconografie **B.** sunt îmbrăcați ca niște prinți și poartă o coroană cu cinci frunze, dar numai → Kshitigarbha apare ca figură monahală binevoitoare cu capul ras. La sinhalezi este frecventă denumirea de → Bosat.

B.L. Suzuki, *The Bodhisattvas* (Eastern Buddhist I/1921); H. Dayal, *The Bodhisattva doctrine in Buddhist Sanskrit literature*, Londra, 1932; W. Kirfel, *Symbolik des Buddhismus*, 1959 (p. 52–62); W. Rahula, *L'ideal du Bodhisattva dans le Theravāda et le Mahāyana* (Journal Asiatique 259/1971); H. Saddhatissa, *The Birth-Stories of the Ten Bodhisattvas*, Londra, 1975; Y. Kajiyama, *On the Meaning of the Words Bodhisattva and Mahāsattva* (Indological and Buddhist

Studies: Articles in honour of J.W. de Jong), Canberra, 1982.

BOLDOGASSZONY (şi Kisboldogasszony sau Nagyboldogasszony), fecioara divină la vechii unguri, „Stăpâna bogată şi mare", al cărei lapte este sfânt. Este protectoarea mamei şi copilului. O dată cu creştinarea, ea preia figura Fecioarei Maria şi devine „prinţesa divină" (Nagyasszony), „regină", mama naţională a ungurilor.

M. de Fernandy, *Boldogasszony* (Die Mythologie der Ungarn, WdM 2), 1973.

BOLLA, în credinţa populară albaneză şarpe demonic, numit în sudul Albaniei Bullar. Îşi deschide ochii doar în ziua de Sf. Gheorghe; dacă atunci vede un om, îl înghite. După doisprezece ani **B.** devine înfricoşătorul → Kulshedra.

BOLTHORN → BESTLA

BOLON TI KU → KU

BONA DEA (în latină „Zeiţa cea bună"), zeiţă romană a fertilităţii feminine. Cultul ei secret excludea bărbaţii; anumite prescripţii de castitate interziceau folosirea cultică a mirtului. În calitatea ei de zeiţă vindecătoare, ţinea şerpi în templul ei de pe Aventin. În mitologie simboliza → Fauna.

K. Latte, *Römische Religionsgeschichte,* 1976 (p. 228–231).

BONCHOR, zeu adorat la vechii berberi din ţinuturile actualului Tunis de Nord, care ar putea fi identic cu romanul → Iupiter.

BONGA, un grup de zei la populaţiile munda şi hos (în India peninsulară); cel mai important dintre ei → Singbonga, a recreat omenirea (potrivit tradiţiei hos), împreună cu zeitatea apelor Nage Bonga. Supremul **B.** se numeşte la santali Maran Buru („Marele munte").

BON-TEN, în japoneză pentru Brahma-deva, zeul (suprem) hindus → Brahma, creatorul universului. Este considerat protectorul budismului, împreună cu → Taishaku-ten (în sanscrită: Shakro devānām Indra); amândoi sunt în special protectorii templelor budiste şi, ca pereche, în Japonia se numesc Ni-ō. Vezi şi → Jūni-ten.

BOR(R), în mitologia germană fiul lui → Buri şi tatăl zeilor → Odin, → Vili şi Ve. N-a jucat nici un rol în cult.

BOREAS, în mitologia greacă personificarea vântului aspru de nord; o surprinde pe Oreithyia, fiica regelui din Atena, pe când se juca şi o răpeşte, ducând-o în patria sa Tracia. După ce flota persană este decimată într-un război din cauza unei furtuni puternice, **B.** va fi venerat cultic la Atena.

BORVO, zeu galic. Vocala de bază a numelui său (*bor*) pare să aibă semnificaţia principală „a fierbe, a clocoti". Zeul însuşi este pus în legătură cu izvoarele termale terapeutice.

BOSAT, denumire la sinhalezi (în Sri Lanka) pentru viitorul Buddha (→ Bodhisattva). În Ceylonul medieval regii erau consideraţi **B.,** la fel ca astăzi unii zei, cum ar fi → Natha şi → Saman.

H. Bechert, *Bosat* (Mythologie der singhalesischen Volksreligion, WdM 5), 1984.

BOŞINTOI, la populaţia mongolă a buriaţilor fierarul divin de la cuptorul soarelui, care-şi trimite cei nouă fii învăluiţi în flăcări printre oameni, pentru ca aceştia să deprindă meşteşugul prelucrării metalelor.

BOYNE (Boinn), zeiţă celtică în Irlanda, din a cărei legătură cu → Dagda apare → Oengus. Teonimul este interpretat ca „alba vacă" (Bo-Vinda), recunoscându-i-se astfel funcţia de zeiţă a fertilităţii. Potrivit unei tradiţii mitice, numele fluviului Boyne din estul Irlandei vine de la această zeiţă.

BRAGI (în islandeza veche *bragr* înseamnă „Cel mai nobil"), zeu nord-germanic al poeziei, dar menţionat abia în textele târzii, aşa încât s-a presupus că este vorba de un skald atestat de istorie având acelaşi nume şi inclus în mit. Nu s-a bucurat de venerare cultică; drept soţie apare → Idun.

H. Klingenberg, *Bragi* (Reallexikon der germanischen Altertumskunde 3), 1978.

BRAHMA, de fapt Brahman (folosit la masculin). În credinţa indiană personificatul → Brahman. Iniţial **B.** era considerat primul element în → Trimurti, creatorul şi cârmuitorul lumii, zeul (suprem) al zeilor (Devadeva). Numele care i s-a atribuit: Vidhātri îl desemnează drept „creator". Este imaginat cu patru chipuri, în cele patru mâini ale sale ţine cele patru Vede (scrieri religioase). Alte atribute sunt un vas cu apă din Gange şi un lanţ de rugăciune (*akshamālā*), care simbolizează ciclul etern al timpului. **B.** călăreşte pe Hamsa, o gâscă, văzută poetic o lebădă. Soţia lui este → Sarasvati. În epoca mai nouă importanţa zeului scade tot mai mult. Este zeul înţelepciunii şi părintele brahmanilor. Un nume frecvent care i se da este Kamalasana, adică „Cel care stă pe lotus". O bună bucată de timp **B.** pare să fi avut un al cincilea cap, care privea spre zenit, dar care i-a fost retezat de → Şiva. În budism există trei „mari **B.**" (Mahābrahmā), care stăpânesc lumea senzorială în diferite trepte ale lumii lui **B.**; sunt zeităţi care meditează, dar care sunt departe de mântuire în lumea lui Buddha.

P. Mus, *Has Brahmā four faces?* (Journal of the Indian Society of Oriental Art 5/1937); P. Thieme, *Brahman* (ZDMG 102/1952); T.P. Bhattacharya, *Brahma-cult and Buddhism* (Journal of the Bihar Research Society 42/1956); T. Battacharya, *The Cult of Brahmā*, Patna, 1957; A. und P. Keilbauer, *Die Bildsprache des Hinduismus*, 1983.

BRAHMAN (folosit la modul neutru), iniţial în vedism formulă magică, sacră, apoi forţa cuprinsă în cuvântul rostit, care le da putere zeilor în faptele lor mitice şi-i califica pe preoţii vedici (brahmani) pentru acţiunile lor magic-cultice. În cele din urmă, forţa sacră devine în Upanişade principiul atotstăpânitor, creator, cauza primordială a cosmosului, sufletul universal. Într-unul din texte brahmanul este desemnat „lemnul", din care s-au clădit cerul şi pământul. În çatapatha-brahmana, brahmanul este conceput ca fiinţă personală (şi supralumească).

A. Hillebrandt, *Bráhman* (Beiträge zur Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte Indiens. Festgabe H. Jacobi), Bonn, 1926; L. Renou, *Sur la notion de „bráhman"* (Journal Asiatique 1949); J. Gonda, *Notes on*

Brahman, Utrecht, 1950); J.C. Heesterman, Brahman (ER 2), New York, 1987.

BRESS, zeu irlandez al fertilității. Potrivit mitului, el este fiul regelui → Fomorilor, apoi este adoptat de → Tuatha De Danaan. În cele din urmă, **B.** însuși ajunge rege și-i oprimă pe Tuatha De Danaan, până ce aceștia învinș într-o luptă decisivă. După ce **B.** i-a învățat pe locuitorii Irlandei să cultive pământul, zeii i-au dăruit libertatea. Mama lui **B.** este → Eriu.

J. de Vries, *Keltische Religion*, 1961 (vezi Indicii).

BRHASPATI (Brihaspati și Brahmanaspati, „Domnul Marelui Cuvânt"), zeu vedic, care transmite zeilor rugăciunile oamenilor. „S-a născut în spațiul cel mai înalt al marii lumini" și printr-un muget din gura sa înșeptită alungă întunericul. **B.** este creatorul cuvântului, cu ajutorul căruia se ajunge la cunoaștere. În mitologie el apare ca protectorul vacilor și zeul patronal al planetei Jupiter și, ca atare, este reprezentat auriu, cu toiag, coroană de rugăciune și vas pentru apă.

O. Strauss, *Brhaspati im Veda* (Diss. Kiel), 1905; H.-P. Schmidt, *Brhaspati und Indra. Untersuchungen zur vedischen Mythologie und Kulturgeschichte*, 1968).

BRIGIT (în irlandeză *brig* înseamnă „putere, autoritate"), fiica zeului → Dagda, în Irlanda celtică zeița protectoare a fierarilor, poeților și medicilor, corespunzându-i astfel galicei → Minerva. Era considerată stăpâna formulelor magice și poetă (*banfile*, tradus greșit prin „druidă") și era pusă în legătură cu focul ritual de purificare; în cinstea ei, la 1 februarie, se celebra sărbătoarea imbolc. Ulterior a fost preluată în hagiografia creștină și venerată la Kildare ca Sfânta Brigit; se spune că, împreună cu 19 călugărițe, a păzit focul sacru.

G. Lehmacher, *Die Göttin Brigit* (Anthropos 46/1951); J. de Vries, *Keltische Religion*, 1961.

BRIMO („Cea puternică"), zeiță greacă, al cărei iubit era considerat → Hermes. Nu trebuie separată de → Pheraia, venerată în Pherai, în Thessalia; în spatele celor două pare să fi stat → Demeter, Mama-Glie.

BRITOMARTIS, zeiță fecioară limitată doar la spațiul cretan; s-a contopit ulterior cu → Artemis. Potrivit tradiției din Antichitatea târzie, numele pregrecesc pare să fi însemnat „dulcea fecioară".

J.B. Harrod, *The Tempering Goddess. A Phenomenological and Structural Analysis of the Britomartis-Diktynna-Aphaia-Mythologem*, Ann Arbor, 1980.

BROWNIE, mai ales un spirit casnic invizibil în Scoția și nordul Angliei. În legende joacă un rol asemănător cu → Heinzelmännchen din Europa Centrală. În Cornwall **B.** are misiunea de a păzi albinele.

BUDDHA, denumire sanscrită pentru „trezit", „iluminat", adică cel care a dobândit idealul suprem al budismului, știința eliberatoare („iluminarea" *bodhi*). Ca stăpân (spiritual) al lumii, el poate fi recunoscut după 32 de mari semne pe corp (*lakshana*), printre care Ushnīsha (o excrescență conică pe cap), Urnă (o bucă între sprâncene, un semn pe frunte), lobii lungi ai ure-

chilor, brațe ajungându-i până la genunchi și pe fiecare talpă o roată cu o mie de spițe. Pe lângă acestea, mai sunt numite încă 80 de semne mai mici. Semnul de pe frunte, din care izvorăște lumina înțelepciunii care ilumineză toate ființele, este redat de obicei printr-un punct auriu, un cristal sau o piatră semiprețioasă. Adesea **B.** stă pe un tron de lotus simbolizând iluminarea și domnia asupra universului. Tuturor **B.** le sunt proprii anumite gesturi ale mâinii (*mudra*). Cel mai important **B.** pentru religia budistă ca o comunitate religioasă istorică este → Gautama Buddha, apărut pe Pământ în epoca istorică. Înaintea lui pare să fi trăit pe Pământ șase **B.:** 1. Vipashyin, 2. Shikhin, 3. Vishvabhu, 4. Krakuc-chanda, 5. Kanakamuni, 6. → Kāshyapa (2). Potrivit altei tradiții, primul **B.** din epoca preistorică ar fi fost „Cel care face lumină" → Dīpamkara. După Gautama trebuie să vină **B.** din perioada finală → Maitreya. În Lalitavistara-Sutra sunt enumerați 54 de **B.**, al căror număr crește în final la infinit. Un grup special îl formează cei cinci → Dhyāni-Buddha, care sunt imaginile spirituale în oglindă ale lui → Ādibuddha, care se consideră metaistoric. Și Dhyāni-Buddha dau naștere, prin meditație (*dhyāna*) altor „ființe bodhi" (adică Bodhisattva → Dhyāni-Bodhisattva). Sunt îndrăgite grupările de **B.** și de Bodhisattva (și amestecat) în grupe de câte trei (→ Sanzon). În chineză, **B.** se numește → Fo, în japoneză este numit → Butsu. În hinduism, (istoricul) **B.** este considerat ca Avatara („apariția trupească") a lui → Vișnu.

A.K. Coomaraswamy, *The Buddha's cuda, hair, usnisa and crown* (Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain 1928); A. Foucher, *La vie du Bouddha, d'après les textes et les monuments de l'Inde*, Paris, 1949; A. de Silva-Vigier, *The Life of the Buddha retold from ancient sources*, Londra, 1955; E.D. Saunders, *Mudra, A Study of symbolic gestures în Japanese Buddhist sculpture*, New York, 1960; B. Rowland, *The Evolution of the Buddha Image*, New York, 1963; R. Panikkar, *Das erste Bild des Buddha* (Antaios 6/1965); H. Dumoulin, *Buddha-Symbole und Buddha-Kult* (Religion und Religionen. Festschrift G. Mensching), 1967; L.W. Bloss, *The Buddha and the Nāga* (HR 13/1973); D.L. Snellgrove (ed.), *The Image of Buddha*, Warminster, 1977; H. Uhlig, *Das Bild von Buddha*, 1979).

BUDDHA-DĀKINI → **DĀKINI**

BUDDHAKAPALA („Buddha — craniu"), zeul tantrismului, similar cu → Heruka. Are o statură uriașă, este albastru-negru, cu un singur chip și patru brațe și împodobit cu oase. Ca atribute ține un cuțit, un tambur de ceas cu nisip, o măciucă și o calotă craniană. Este înlănțuit de partenerul său feminin (→ Prajñā).

BUDHA, în India zeul patronal al planetei Mercur. Este considerat fiul nelegitim al zeului Lunii (→ Soma), poartă veșminte galbene și coroane. Atributele sale sunt sabia, scutul și măciuca, iar animalul pe care călărește este leul.

BUGAN → **BALITOK**

BUHIS, taurul sacru al orașului Hermonthis, lângă Teba, în Egiptul antic. Era considerat „imaginea vie" a zeului → Month, dar și vestitorul zeului soarelui → Ra. Vacile-mame ale lui **B.** erau considerate sacre, ca fiind cele

„care l-au născut pe Ra". Însemnul taurului era pigmentaţia albă a corpului şi capul negru. În rândul poporului, **B.** se bucura de un mare prestigiu ca zeu-oracular.

E. Otto, *Beiträge zur Geschichte der Stierkulte in Ägypten,* 1964 (p. 49 s. u.)

BUKURA E DHEUT („Frumuseţea pământului"), făptură asemănătoare zânelor în credinţa populară şi basmele din Albania. Ajută cu drag şi este atât de puternică, încât poate prelua funcţii care altminteri îi revin lui Dumnezeu sau unui înger. Palatul ei este păzit de tot felul de animale fabuloase. Uneori poate lua şi trăsături demonice şi are legături cu lumea subpământeană. Este păzită de un câine cu trei capete.

Kl.-H. Schroeder, *Bukura e dheut* (Die Mythologie der Albaner, WdM 2), 1973.

BUKURI I QIELLIT („Frumosul cerului"), denumirea creştină uzuală în Albania a lui Dumnezeu provine din epoca ilirică veche, în care trei zei îşi împărţeau între ei lumea (cerul, marea, lumea subpământeană).

BULAING, zeitate creatoare feminină la karadjerii din Australia. Ca fiinţă nemuritoare care trăieşte în cer, a creat toate lucrurile şi făpturile. Prin cuvântul **b.** sunt desemnaţi şi şerpii mitici.

BULUGA (şi Puluga) este pentru negrizii din insulele Andaman, situate în Oceanul Indian, între Golful Bengal şi Marea Andaman, creatorul lumii şi al oamenilor, personificare a musonului, furtunilor şi averselor cu tunete şi fulgere. Răsuflarea lui este vântul, glasul lui este tunetul. Încălcarea poruncilor o pedepseşte cu furtuni pustiitoare. Un cult special al lui **B.** nu există, iar în miturile transmise nu joacă decât un rol subordonat. Biliku şi soţul ei Tarai sunt creatorii arhipelagului nordic.

A.R. Radcliffe-Brown, *The Andaman Islanders,* Cambridge, 1922; E.H. Man, *The Aboriginal Inhabitants of the Andaman Islands,* Londra, 1932; S.A. Tokarev, *Die Religion in der Geschichte der Menschen,* 1968.

BUMBA, fiinţă supremă, creator şi strămoş la tribul bantu al populaţiei bushongo. La început a fost singur, nu era nimic în afară de întuneric şi apă. Atunci **B.** a avut dureri groaznice de burtă şi a scuipat soarele şi luna şi, în cele din urmă, vietăţile, iar la urmă de tot oamenii.

E. Torday/T.A. Joyce, *Les Bushongo,* Bruxelles, 1910; M. Leach, *The Beginning,* New York, 1956 (p. 145 ş.u.).

BUNGAN → BALITOK

BUNJIL (Bundjil înseamnă „şoim"), fiinţă supremă la kulinii din Australia; a format din lut primii oameni, a dansat în jurul lor şi le-a suflat în gură şi ombilic respiraţia sa, până când au mişcat. De obicei nu i se spune pe nume ci, pur şi simplu, „tatăl nostru". Fiul lui este Binbeal, curcubeul. În tribul kurnai numai bărbaţii iniţiaţi cunosc fiinţa lui **B.**

A.W. Howitt, *The Native Tribes of South-East-Australia,* Londra, 1904 (p. 491 s. u.); H. Nevermann/E.A. Worms/H. Petri, *Die Religionen der Südsee und Australiens,* 1968 (p. 233 ş.u.); Cl.B. Wilpert, *Kosmogonische Mythen der australischen Eingeborenen* (Diss. München), 1970.

BURA PINNU („Zeul luminii"), zeu suprem şi creator în credinţa k(h)ond, un popor din estul Indiei Peninsulare care vorbeşte dravidiana; poartă şi numele de Bela Pinnu, adică „zeul soarelui". Soţia lui este zeiţa Pământului, Darni Pinnu.

BURI (sau Bur), fiinţă mitică străveche a germanicilor, primul om şi totodată strămoşul zeilor. A apărut dintr-un bloc de gheaţă sărat, când l-a lins vaca primordială Audhumla. Fiul lui este → Bor.

BURIJAŞ, zeu al kasiţilor care au năvălit în secolul XVI î.Hr. în Babilon; este considerat „stăpânul ţărilor".

BURIRO → ALATALA

BU-SA (Pu-sa), denumire pentru → Bodhisattva în budismul chinez; pentru a deveni aşa ceva trebuie străbătute zece „nivele" (staţii) ale autodesăvârşirii: dăruirea, moralitatea, răbdarea, forţa de acţiune, contemplarea, înţelepciunea, îndemânarea, puterea de decizie, forţa magică şi ştiinţa supremă. Din **B.** fac parte, printre alţii → Guan-yin, → Mi-lo-fo (sau Mi-lo-bu-sa) şi → Wen-shu. În timp ce aceştia trei aparţin stării monahale, Wei-mo-lo-jie (Wei-mo-lo-chieh), care era înzestrat cu puteri magice şi era deosebit de îndrăgit în China, era considerat laic. Pe de o parte, **B.** se aflau într-o stare aproape de mântuire, pe de alta mai erau încă întorşi spre lume.

A. Getty, *The Gods of Northern Buddhism,* Oxford, 1914 (p. 43 ş.u.); Fr.J. Meier, *Pusa* (Die Mythologie des chinesischen Buddhismus, WdM, 24. Lief.), Stuttgart, 1988.

BUTSU, denumire a lui → Buddha în Japonia. Dacă vrem să-l accentuăm pe istoricul Buddha, vorbim de Shaku-son (în sanscrită: Shākyamuni → Gautama Buddha), dacă vrem să-l subliniem ca obiect al venerării, folosim Seson (Bhagavat: „cel venerat de întreaga lume"). O altă denumire japoneză pentru Buddha este Hotoke. Printre diferitele figuri de Buddha, o deosebită importanţă au căpătat în Japonia → Amida şi → Dainichinyorai.

BUTZ (Butzemann, în dialectul german de jos Bussemann), un fel de → Cobold şi sperietoare de copii în Europa Centrală. Numele ar putea să derive din germ. *verbutzen* = a învălui; înrudit lingvistic este longobardul *pauz,* care înseamnă „a învălui, a deghiza". Este posibilă şi o derivare din *bossen,* care înseamnă „a ciocăni, a bate". Despre spiritele morţilor se spune că „gespenstern, spuken, butzen" (bântuie ca stafiile, nălucile, învăluie). Un alt nume pentru **B.** este Mummelmann, adică bărbatul deghizat. În sfârşit, **B.** şi Mummel formează împreună denumirile Butzenmummel, Mummelputz şi Mumpitz; în reg. Hessen Mombotz înseamnă stafie.

C

CABIRI (în greacă Kábiroi), inițial zeități orientale (din Asia Mică) ale vegetației, al căror cult a ajuns în Grecia pe drumul care trecea prin insulele Mării Egee (mai ales Samothrace și Lemnos), și s-a modificat sub influența ideilor orfice. Acum erau considerați fiii lui → Hefaistos, invocați ocazional ca „mari zei", avându-și propriile mistere. Erau venerați mai ales în număr de doi, adesea identificați cu → Dioscurii și considerați protectori ai călătoriilor pe mare.

K. Kerényi, *Mysterien der Kabiren* (Eranos-Jahrbuch 11/1944); B. Hemberg, *Die Kabiren*, Uppsala, 1950; W. Fauth, *Kabeiroi* (Der kleine Pauly 3, Lief. 14), 1967.

CACA, zeiță din Roma antică, sora lui Cacus. Potrivit scriitorului Servius, imaginea ei era legată de focul veșnic (*pervigile igne*).

CACUS, inițial zeu preroman al focului, al cărui cult a fost înlăturat de pe Palatin de eroul grec Evandru. Cacus a devenit fiul lui → Vulcanus și un monstru care scuipă foc, locuind într-o peșteră de pe Aventin și omorând călătorii care-i treceau prin preajmă.

CAGN (Kaggen sau Kaang), mare zeu creator la boșimanii care trăiesc în Africa de Sud. El nu poate fi văzut, dar poate fi simțit cu inima. Este marele vrăjitor, „maestrul tuturor lucrurilor"; de la el vin ploaia și seceta, viața și moartea. Este imaginat cu chip de om, dar poate apărea și ca libelulă.

CAII LUI SÂNTOADER, herghelie divină formată din opt reprezentări mitice românești care purifică spațiul în prima săptămână din postul Paștelui. Conducătorul lor, Sântoaderul cel Mare, este invocat de fetele necăsătorite în timp ce scot din pământ homanul (*Inula helenium L.*), plantă folosită la scalda rituală, să le dea păr frumos: „Toadere, Sântoadere, / Dă cosiță fetelor / Cât e coada iepelor!".

Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian al poporului român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oravița, 1883; Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, București, 1988.

CAI-SHEN (Ts'ai-shen), în China zeul bogăției, pus în relație cu diferite personalități istorice. Pare să fi trăit ca sihastru și să fi avut mari puteri miraculoase; astfel, el putea să călărească

pe un tigru negru, să prevină fulgerul şi tunetul şi să combată bolile.

W. Eberhard, *Reichtumsgott* (Lexikon chinesischer Symbole), 1983.

CAKRAVARTIN („Cel care întoarce roata"), apelativ în India şi în budism pentru un stăpânitor al lumii. Naşterea şi tinereţea se petrec ca la → Buddha, ca şi acesta are pe corp 32 de semne mari. Este stăpânul roţii (*cakra*), care simbolizează învăţătura. Un **C.** se naşte numai atunci când pe Pământ nu este nici un Buddha. Potrivit jainismului, un **C.** posedă 14 „comori" (*ratna*), în primul rând o roată, apoi blană de animal, toiag, umbrelă de soare, bijuterie, scoică, femeie, sabie, comandant de oşti, tată de familie, meşter constructor, preot de casă, armăsar şi elefant. Uneori se disting patru tipuri de „stăpâni ai roţii", care sunt simbolizaţi printr-o roată de aur, argint, aramă sau fier.

K.V. Soundara Rajan, *The Chakravarti concept and the Chakra* (Journal of Oriental Research, Madras 27/1962); J. Deleu, *Cakravartin* (Die Mythologie der vedischen Religion und des Hinduismus, WdM 5), 1984; W.K. Mahony, *Cakravartin* (ER 3), 1987.

CALIOPE (Kalliópe = „Elocvenţă"), una dintre → Muze, în special cea a epopeii eroice şi a elegiei.

CALIPSO (Kalypso), nimfă greacă; îl salvează pe naufragiatul Ulise şi-l reţine la ea timp de şapte ani. Pornindu-se de la numele ei (de la *kalypto* „a învălui, ascunde"), s-a încercat interpretarea ei ca zeiţă a morţilor; în acest sens ar putea pleda şi peştera împrejmuită de plopi şi chiparoşi, care era reşedinţa sa.

H. Güntert, *Kalypso*, 1919.

CALISTO (Kallistó) („Cea mai frumoasă"), iniţial poate o veche zeiţă-ursoaică arcadiană (din sudul Greciei), care, ulterior, a fost înlăturată de → Artemis. În mit ea a fost iubită de → Zeus, transformată într-o ursoaică şi, în cele din urmă, aşezată pe bolta cerească („Ursa mare").

CALOIANUL, sol iniţiat şi trimis la divinitatea pluviometrică să dezlege sau să lege ploile, substituit de o păpuşă confecţionată din lut, cârpe, paie sau crenguţe de lemn îmbrăcată cu hăinuţe din cârpe. În unele cete de Caloian mesagerii perechi, Caloian şi Caloiana sau Mama Ploii şi Tatăl Soarelui sunt expediaţi la divinitate printr-un rit funerar (înhumare sau scufundare în apă) cu mesaje diferite: Ea să aducă, El să oprească ploile pe pământ. Data fixă a ceremoniei, de obicei în a treia săptămână după Paşte, a devenit, în vremurile recente, o practică ocazională, efectuată primăvara sau vara în perioada secetelor sau ploilor prelungite.

Cuceu I., Cuceu M., *Vechi obiceiuri agrare româneşti,* Editura Minerva, Bucureşti, 1988; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiţia populară românească,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989; Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic,* Academia Română, Bucureşti, 1910.

CAMAEL (Chamael), în scrierile Renaşterii un prinţ al îngerilor sau un principe infernal (comp. → Samael); în mistica iudaică a Evului Mediu el face parte din *gubernatores mundi.* Este considerat şi stăpânitorul planetei Marte (la Agrippa von Nettesheim).

CAMAXTLI, zeu tribal astral al chichimecilor, apoi zeu aztec al vânăto-

rilor şi destinului, care poartă pe corp semnele a douăzeci de zile. Este şi însoţitorul războinicilor căzuţi sau sacrificaţi, ale căror suflete devin stele pe cerul de răsărit.

CAME, la quiché mesoamericani cei doi zei ai lumii subpământene (Xibal-ba); numele lor sunt Hun Came şi Vucub Came. Patru bufniţe le slujesc ca soli, care îl cheamă pe → Hun Hunapu să se joace cu mingea.

CAMENE (lat. Camenae), zeiţe italice ale izvoarelor; vestalele scoteau zilnic apă la sanctuarul lor din Roma. În perioada târzie ele au fost identificate, ca zeiţe ale creaţiei poetice italice, cu → Muzele greceşti.

CAMPIR-DAR-GAR, personificare a iernii sub înfăţişarea unui bătrân orb la tadjici (sunniţi cu rămăşiţe de credinţă preislamică). Numele înseamnă „Bătrânul din peşteră".

CĀMUNDĀ, zeiţă hindusă, formă de manifestare a groaznicei → Durga. Numele este derivat de la cei doi demoni Canda şi Munda, pe care ea pare să-i fi nimicit. Este reprezentată în culoarea roşie sau neagră şi adesea stă pe un demon. Vehicolul ei este o bufniţă, locul preferat este cimitirul. C. ţine de → Matrika.

W. Kirfel, *Symbolik des Hinduismus und des Jinismus,* 1959.

CANDA → CĀMUNDĀ

CANDAMIUS, vechi zeu hispanic de care se leagă mai multe nume de localităţi din centrul şi nord-vestul Spaniei. A fost probabil un zeu al muntelui, care avusese şi funcţii celeste şi a fost asimilat de romani cu → Iupiter.

J. Gonzalez (Boletin del Instituto de estudios asturianos 29/1956, p. 370 ş.u.)

CANDAROSANA (Candamahārosana, „Mâniosul şi pătimaşul"), aparţine grupului de divinităţi sălbatice ale budismului. Avea un singur cap, patru braţe, era saşiu, cu o gură mare şi colţi. Ca şnur sacru poartă un şarpe alb şi drept veşmânt o piele de tigru. În coroana sa se află imaginea lui → Akshobhya. În mâna dreaptă ţine o sabie, în stânga apăsată pe inimă un arcan. Este identificat cu Acala. În tantrism cultul lui e secret, iar statuia lui este ţinută într-un loc ascuns.

Ch.S. George, *The Candamahārosana Tantra; cap. I–VIII,* New Haven, 1974; G. Grönbold, *Candamahārosana* (WdM 5), 1984.

CANDRA (şi Chandra, în indiana veche „Strălucitorul"), zeu indian al lunii, cu capul de culoare albă, purtând veşminte albe şi mergând cu un car alb luminos, tras de o antilopă albă sau de zece armăsari albi. Ulterior C. n-a mai fost decât un alt nume pentru → Soma; mai era numit şi Somadeva, adică „zeul lui Soma".

E. Schleberger, *Die indische Götterwelt,* 1986.

CAO DAI (în chineză Gao-tai, „Terasa înaltă"), fiinţă supremă în religia sincretistă a caodaismului apărută în Vietnam abia în 1919. Simbolul ei este un ochi înscris într-o inimă. Este considerată un creator şi mântuitor şi identificată atât cu → Iehova, cât şi cu → Yühuang shang-di, zeul suprem al taoismului.

G. Prunner, *Die Religionen Vietnams* (în: Die Religionen Südostasiens, ed. de A. Höfer, p. 349 ş.u.), 1975.

CAO GUO-JIU, aparţine grupului „celor opt nemuritori" (→ Ba-xian). Tradiţia spune că pentru el, bogăţia şi onorurile nu erau mai mult decât praf. Este patronul actorilor. Atributul lui sunt două castaniete semănând cu nişte scândurici.

CARAGABI, vindecător la indienii catios (Columbia); porumbelul creat din saliva sa le arată oamenilor cum să se salveze dintr-un fluviu care inundă totul.

CARIOCIECUS, vechi zeu hispanic al războiului, în *interpretatio romana* identificat cu → Marte.

CARMENTA, zeiţă a naşterilor în mitologia romană, care avea un sanctuar la poalele Capitoliului din Roma. Sărbătoarea consacrată, Carmentalia, era celebrată de femei în ianuarie. În încercarea de a explica etimologic teonimul se apelează la cuvântul latin *carmen* („formulă magică", „cântec").

CARNEIOS, iniţial un bătrân zeu la dorienii eleni, al cărui nume înseamnă „berbec" şi a fost trecut apoi în Sparta asupra lui → Apollon.

CARUINCHO → PARIACACA

CASTOR ŞI POLUX (în greacă Kastor şi Polydeukes, în latină Castor şi Pollux), numele → Dioscurilor, care s-au evidenţiat prin multe fapte eroice, în special ca îmblânzitori de cai, Polux şi ca pugilist. Când muritorul Castor cade în luptă, nemuritorul Polux obţine de la → Zeus, ca ei doi, legaţi pentru totdeauna, să poată petrece câte o zi în lumea pământeană şi una în lumea subpământeană. Ambii au avut în Sparta un vechi lăcaş de cult; la Roma, Castor avea în Forum un templu.

Vezi date bibliografice la → Dioscuri.

CASTUR ŞI PULTUCE, la etrusci perechea divină de fraţi → Castor şi Polux, preluată de la greci, care s-a contopit cu o pereche mai veche de fraţi, Tindarizii („mlădiţele lui → Tin"). Reprezentarea lor corespunde iconografiei clasic-antice.

CATH (Cautha), zeu etrusc al soarelui, cunoscut şi sub numele de Usil („soare"?). Un mod singular de reprezentare îl arată înălţându-se din mare cu un disc cu raze pe cap; în mâini ţine o minge de foc. Cultul zeului este atestat pentru Tarquinia şi Toscana. Teonimul, găsit şi ca apelativ pentru „soare", se leagă probabil, etimologic, de însoţitorii (solari?) ai lui Mithra: → Cautes şi Cautopates.

A. Pfiffig, *Religio Etrusca,* 1975.

CATURMAHĀRĀJAS (în chineză Tian-wang, în japoneză — Shitennō), în imaginea budistă a lumii, cei patru mari regi ca păzitori ai regiunilor lumii, corespund indienilor → Lokapāla. Locul unde tronează ei este nevăzutul munte sacru Meru, de unde protejează adevărul budist (*dharma*) în toate regiunile lumii. Iniţial fiinţe binevoitoare, o dată cu ascensiunea tantrismului au devenit figuri războinice, care insuflă groaza. Nordul este păzit de → Vaishravana, vestul de roşul → Virūpāksha, sudul de → Virūdhaka şi estul de → Dhrtarāshtra. Toţi cei patru păzitori ai lumii pot fi reprezentaţi cu o aureolă de

flăcări (jvălamălă) ca expresie a furiei lor războinice.

L.A. Waddell, *Evolution of the Buddhist Cult* (Imperial and Asiatic Quarterly Review 33/1912); J. Masson, *La religion populaire dans le canon bouddhique Pali*, Löwen, 1942 (p. 39 ş.u.); H.W. Schumann, *Buddhistische Bilderwelt*, 1986 (p. 167–170).

CAUTES ŞI CAUTOPATES, însoţitorii zeului → Mithra, în special în scena jertfirii taurului. Prin făclia lor înălţată sau coborâtă s-a încercat interpretarea lor ca reprezentanţi ai zilei şi ai nopţii, ai începutului primăverii şi ai toamnei, ai vieţii şi ai morţii. Etimologia numelor nu este certă.

M. Schwartz, *Cautes and Cautopates, the Mithraic torchbearers* (Mithraic Studies, ed. de J.R. Hinnels), Manchester, 1975; R. Beck, *Cautes and Cautopates Some Astronomical Considerations* (Journal of Mithraic Studies 2/1977).

CĂLUŞUL, zeu cabalin, protector al cailor, substituit în ceremonialul Călu-şului de un bărbat mascat, numit Mut, Zău (Zeu), emblemă şi notă distinctivă a românilor în Evul Mediu. Anturajul său divin, format din ceata ierarhizată a călu-şarilor (vătaf, ajutor de vătaf, stegar, călu-şari obişnuiţi), caută să semene sau să se confunde cu caii. Zeul cabalin îşi trăieşte fulgerător viaţa: se naşte în ziua de Todorusalii, se desfată, joacă în zilele de Rusalii şi moare violent în ziua numită Marţea Ciocului. Actele şi practicile magice efectuate în săptămâna Călu-şului sau a Rusaliilor au diferite finalităţi imaginare: alungă Ielele sau Rusaliile şi vindecă bolile provocate de acestea (luatul din Iele), fertilizează holdele de grâu, cirezile de vite şi femeile sterile etc.

Bîrlea Ov., *Eseu despre dansul popular românesc*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1988.

CENTAUR (Kentauros), fiinţe fabuloase sălbatice cu trup de cal şi bust omenesc în mitologia greacă, influenţată probabil de vechi reprezentări orientale. Sălăşluiesc în păduri şi munţi în care nu se poate pătrunde şi sunt un fel de demoni ai naturii. Unul dintre cei mai cunoscuţi centauri a fost → Hiron.

G. Dumézil, *Le problème des Centaures. Étude de mythologie comparée indo-européenne*, Paris, 1929; A. Isard, *Le centaure dans la légende et dans l'art*, Lyon, 1939; E. Buschor, *Kentauren* (AJA XXXVIII/1934).

CEPHISUS → NARCIS

CERBER (Kérberos), câine monstruos din mitologia greacă, având trei capete acoperite de şerpi, fiul lui → Typhon şi al → Echidnei. Pe cei ce intrau în lumea subpământeană îi întâmpina bucuros, dar îi împiedica să iasă. Doar → Herakles l-a putut învinge.

M. Bloomfield, *Cerberus, the dog of Hades*, Chicago, 1905; H. Scholz, *Der Hund in der griechisch-römischen Magie und Religion*, 1937; Fr. Kretschmar, *Hundestammvater und Kerberos*, 1938.

CERES, zeiţa agriculturii în mitologia romană, în cult strâns legată de zeiţa pământului → Tellus. C. era considerată fiica lui → Saturn şi a zeiţei → Ops. Ea face ca din poala ei să răsară ceea ce e viu, pentru ca, după moarte, să-l închidă din nou în sine. Ca şi zeiţa greacă → Demeter, a fost şi o zeitate a fertilităţii şi a căsătoriei. Templul ei de pe Aventin era centrul comunităţii plebeiene; sărbătoarea ei (Cerealia) era celebrată la 19 aprilie. Comerţul cu cerea-

le se afla sub protecția ei specială. Etimologic se încearcă interpretarea lui **C.** ca „creștere" personificată.

F. Altheim, *Terra Mater, Untersuchungen zur altitalischen Religionsgeschichte,* 1931; J. Bayet, *Les Cerealia* (Revue Belge de Philologie et d'Histoire 29/1951); H. Le Bonniec, *Le culte de Cérès à Rome des origines à la fin de la République,* Paris, 1958; D. Sabbatucci, *La «transcendenza» di Ceres* (Ex Orbe Religionum Studia Geo Widengren), Leiden, 1972.

CERES AFRICANA, zeiță nord-africană a recoltei menționată de Tertulian, numită și Ceres punica. În spatele teonimului latin stă de fapt o zeiță locală a fertilității.

CERNOBOG („Zeul negru"), zeu slav menționat de cronicarul medieval Helmold, care n-a mai fost atestat și în alte locuri. Speculațiile legate de numele său cu privire la un „zeu alb" (Belbog), care i se opune în mod dualist, nu sunt concludente.

CERNUNNOS (Cerunnos), zeu celtic, reprezentat stând (așa-numita poziție Buddha), pe cap poartă coarne de cerb; la fel apare și pe un cazan de argint. S-a încercat să se interpreteze numele lui ca „încornoratul". Funcțiile zeului au fost legate de fertilitate și bogăție, dar și de lumea subpământeană (cerbul ca însoțitor al morților). Unele imagini, puține la număr, îl arată pe zeu cu câteva monede. Este posibil ca **C.** să dateze din epoca preceltică (conservarea vânatului?).

P.P. Bober, *Cerunnos. Origin and Transformation of a Celtic Divinity* (AJA 55/1951); Fr. Le Roux, *Cernunnos* (Ogam 5/1953); P. Lebel, *Cerunnos* (Revue archéologique de l'Est 18/1954); J. de Vries, *Keltische Religion,* 1961.

CGHENE, ființă supremă la populația isoko din sudul Nigeriei. **C.** este considerat creatorul și părintele tuturor isoko; se află la o distanță de neatins și nu are nici temple, nici preoți. Mijlocitor între el și oameni este considerat un stâlp sculptat dintr-un copac (Oyise).

CHAAK, zeu maya al ploii, corespunzând aztecului → Tlaloc; în afară de aceasta, este unul dintre zeii care reprezintă cele patru puncte cardinale (→ Bacab). Sanctuarul său este fântâna sacră de la Chichen Itzá; animalul consacrat este șarpele (simbolul ploii), în mâini ține două mănunchiuri de fulgere. În vechile manuscrise ilustrate se pare că el îi corespundea zeului → B. Cuvântul *chaak* servește la definirea culorii roșii; **Ch.** Ahau („Domnul roșu") este numele zeului Estului.

Chr. Rätsch (ed.), *Chactun, Die Götter der Maya,* 1986.

CHALCHIHUITLICUE (Chalchiuhtlicue, „Cea cu fusta de peruzea verde"), zeiță aztecă a apelor curgătoare, soția regelui ploii → Tlaloc. A fost și o zeiță a plantelor; în seama ei era mai ales creșterea porumbului. Atributul ei este o vergea care zornăie, cămașa ei de culoarea apei și fusta îi sunt împodobite cu nuferi.

CHAPANGA, ființă supremă la diferite triburi din Tanzania, de exemplu, la njasa. Numele este derivat din *kupanga* („a orândui", „a crea").

CHARONȚI, demoni masculini și feminini ai morții la etrusci; atributul lor cel mai frecvent este un ciocan. Numele este derivat din → Charun.

CHARUN, demon masculin al lumii subpământene la etrusci; atributul său este un ciocan purtat pe umăr sau în care se sprijină. Are un nas ca un cioc de vultur, urechi ascuțite de animal, uneori și plete alcătuite din șerpi; adesca apare cu aripi. **Ch.** este însoțitorul morților și paznic la intrarea în mormânt; numele său este legat de grecul → Haron. Potrivit gramaticului bizantin Tzetzes, *charon* însemnă „leu".

Fr. De Ruyt, *Charun — Démon etrusque de la mort,* Rom Bruxelles, 1934. A. Pfiffig, *Religio Etrusca,* 1975 (p. 332–334).

CHASCA COYLLUR, în Peru precolumbian zeul florilor și protectorul fecioarelor.

CHATERI („Ihneumon"), în Egiptul antic o formă de apariție a solarului → Horus.

CHĀYĀ („Umbra"), întruchiparea apusului în India. Este mama (planetei) Saturn.

H. Lommel, *Vedische Einzelstudien* (ZDMG 99/1945–1949).

CHENG-HUANG (Ch'eng-huang), în China inițial denumire a zeităților htoniene, apoi a zeilor locali care răspundeau de o anumită regiune și de locuitorii acesteia. Cheng-huang sunt zei ai pământului cu funcția de administratori regionali, care păzesc dreptatea și ordinea și apără de pericole. Ca zei ai orașelor erau foarte îndrăgiți și erau cinstiți prin serbări și cortegii. În subordinea lor erau Tu-di, zeitățile pentru diferitele drumuri și clădiri publice.

E.T.C. Werner, *Dictionary of Chinese Mythology,* New York, 1961.

CHENOȘ, zeu principal al moabiților (în Iordania de astăzi), identificat pe o listă de zei cu mesopotamianul → Nergal. Israeliții îl venerau și ei, Solomon punând să i se ridice un lăcaș de cult (3 Regi, ll, 7). În *interpretatio graeca* el apare cu accentuarea funcției sale războinice ca → Ares.

CHENRESI, în tibetană sPyanras-gzigs, „Privind cu ochi limpezi", în Tibet forma venerată a lui → Avalokiteshvara. Este considerat părintele întemeietor al poporului tibetan și un fel de zeu protector al „Țării zăpezilor". Iconografic este reprezentat cu patru brațe, stând în picioare pe un lotus, alături există și o figură cu unsprezece capete și o mie de brațe. Mantra consacrată lui era *Om mani padme hum,* ca expresie a atitudinii principiale de îndurare și a dorinței de eliberare din roata vieții. Dalai-Lama este considerat încarnarea lui **Ch.**

A. Getty, *The Gods of Northern Buddhism,* Rutland, 1962 (p. 57 ș.u.).

CHENSIT, zeiță a celei de-a 20-a nome din Egiptul de Jos care se manifesta ca șarpele Uraeus, intrând în legătură cu zeul locului → Sopdu. Ea poate să poarte coroana lui → Hathor, dar și penele lui → Maat.

CHENTECHTAI, forma egipteană a numelui grecizat era Chenti-cheti. Inițial un zeu-crocodil, a luat curând înfățișare de șoim, dar este pus în legătură și cu → Kemver, taurul negru din Athribis. În sfârșit, el este apropiat de → Osiris, ba chiar numit „Osiris care locuiește în Athribis".

W. Barta, *Zur Urgestalt des Gottes Kentechthai* (ZÄS 99/1973).

CHENTI-IRTI (Machenti-irti), zeu-şoim venerat la Letopolis în Egipt, care încă în Regatul Vechi a fost interpretat ca → Horus. Caracteristica sa specială constă în aceea că a fost imaginat fără ochi (corespunzător miturilor despre ochiul pierdut al lunii, resp. al soarelui). Ca stăpân al dreptăţii el veghează la ordine şi drept.

E. Brunner-Traut, *Chenti-irti* (LÄ 1), 1975.

CHEPRE (Chepri), denumire dată scarabeului venerat la Heliopolis (gândacul de gunoi, sacrul cărăbuş-spiţer) ca zeu primordial. Este „cel apărut din sine însuşi", care a ieşit din pământ fără a fi zămislit. Încă de timpuriu a fost perceput ca formă de apariţie a lui → Atum şi, în cele din urmă, identificat cu → Ra. Zeul soarelui se înalţă nou-născut precum **Ch.** din lumea subpământeană, pentru a apărea apoi pe cer. Ca zeu primordial, **Ch.** poate lua şi înfăţişarea unui şarpe; sub înfăţişare antropomorfă el este reprezentat având un scarabeu drept cap.

H. Bonnet, *Chepre* (Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte), 1971.

CHERTI, zeu cu înfăţişare de berbec, menţionat deseori pe monumentele din Egiptul antic, şi venerat în special în zona oraşului Letopolis (a 2-a nomă din Egiptul de Jos). În textele piramidelor el apare ca zeu al morţilor cu funcţia specială de luntraş.

CHERUFE, fiinţă fabuloasă uriaşă, care înghiţea oameni, la araucanii care trăiesc în Chile/Argentina. Sălăşluieşte în vulcani şi se hrăneşte cu fete tinere.

CHESŎK, zeu al fericirii supreme în viaţă în şamanismul coreean. Numele este redarea sinocoreeană a numelui sanscrit → Shakra (2). Sub numele de Sejon, el este un spirit protector al casei şi veghează asupra vieţii şi morţii membrilor familiei.

Fr. Vos, *Die Mythologie der Koreaner* (WdM 6, 22. Lief.), 1987.

CHIA, denumire dată lunii şi numele zeiţei lunii şi a mamei primordiale a indienilor muisca (în Columbia de astăzi). Suveranul din Muikita, cunoscut sub titlul Zipa, era considerat reprezentantul lunii pe pământ.

CHIBCHACHUM, zeu al Pământului la muisca din Columbia; este considerat patronul agriculturii, negustorilor şi giuvaergiilor. Mitul povesteşte că el a fost învins de → Bochica şi, de atunci, trebuie să susţină Pământul; când îşi mută povara de pe un umăr pe altul, pământul se cutremură.

CHICOME COATL („Şapte şerpi"), zeiţă a hranei la azteci; se credea că aduce, în special, porumb. Printre atributele ei se numără ştiuletele de porumb şi — la fel ca → Chalchihuitlicue — toiagul cultic zornăitor.

CHIMALMAN → **TLAHUIZ-CALPANTECUTLI**

CHINNA-MASTĀ („al cărei cap este tăiat", şi sub forma Cinnamastakā), înfricoşătoare zeiţă a tantrismului, care-şi ţine propriul cap în mâini, în timp ce gura se deschide pentru a capta sângele din gâtul deschis. Zeiţa este venerată

mai ales în Bengal; poate fi considerată o ipostază a zeiței → Durgā.

CHRONOS, personificarea timpului la greci, în Antichitatea târzie coincizând deseori cu figura lui → Aion. Potrivit teogoniei orfice, el este ființa primordială, care apare din oul primordial; acesta se mișca încoace și încolo în eter sau în spațiul gol, până când din el a apărut primul zeu născut → Phanes. În special în Renaștere și în Baroc a fost îndrăgită reprezentarea lui **Ch.** ca un moșneag bărbos cu seceră și clepsidră.

E. Panofsky, *Father Time* (Studies in Iconology); New York, 1939; M. P. Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion,* vol. 2, 1961.

CIBELE, frigiana Magna Mater, inițial o zeiță a muntelui având pitici drept slujitori. După muntele Ida și-a primit supranumele de Idaea Mater; în mit apare și ca → Agdistis. Cultul ei s-a răspândit în zona Egeii, ea însăși fiind asimilată zeițelor-mame ale grecilor → Demeter și → Rhea. În anul 205/204 î.Hr. piatra ei sacră neagră din Pessinunt, Frigia, a fost adusă la Roma. În reprezentările plastice carul ei e tras de lei și pantere; atributele ei sunt oglinda și rodia, uneori o cheie. Ca zeiță protectoare a orașelor ea poate purta și un coronament. Coribanții dansând în extaz sunt însoțitorii demonici ai zeiței, care a fost venerată ca stăpână a naturii și a fertilității. Preoții ei erau Galloi castrați. De cultul ei era legat cel al iubitului ei → Attis. Prin misterele zeiței credinciosul spera să-și câștige renașterea într-o nouă viață.

P. Boyancé, *Cybele aus Megalésies* (Latomus 13/1954); Ch. Picard, *Les cultes de Cybèle et d'Attis* (Numen 4/1957); Th. Köves, *Zum Empfang der Magna Mater in Rom* (Historia 12/1963); F. Bömer, *Kybele in Rom* (Rheinisches Museum für Philologie 71/1964); M. Bieler, *The image of Cybele in Roman coins and sculpture* (Hommages a Marcel Renard), Bruxelles, 1969; M.R. Gusmani, *Der lydische Name der Kybele* (Kadmos 8/1969); M.J. Vermaseren, *Cybele and Attis. The Myth and the Cult,* London, 1977; Fr. Naumann, *Die Ikonographie der Kybele in der phrygischen und der griechischen Kunst,* 1983.

CICLOPI (în greacă „Ochi rotunzi"), potrivit lui Homer uriași antropofagi având un singur ochi în frunte. La Hesiod ei apar ca fiii → Geei, care i-au făurit lui → Zeus săgeata magică. Mai târziu au fost considerați ajutoarele lui → Hefaistos și au fost localizați în diferite locuri vulcanice. Mitul povestește că au fost închiși de → Uranos și → Cronos în Tartar, dar au fost din nou eliberați de Zeus în lupta cu → Titanii.

P. Julien, *Le thème du Cyclope dans la littérature greque et latine,* Paris, 1941.

CIHUACOATL („Șerpoaica"), zeiță a pământului și zeița-mamă venerată în orașul Colhuacan; este redată deseori cu un copil în brațe. Ea l-a ajutat pe → Quetzalcoatl să-i creeze pe primii oameni. Uneori apare sub înfățișarea lui → Teteo.

CINTEOTL (Centeotl), zeu aztec al porumbului, cea mai importantă plantă în America. **C.** reprezintă un anumit aspect al lui → Quetzalcoatl.

CIPACTLI, pește cu înfățișare de crocodil în vechea epopee mexicană a Creației; trăia în apele primordiale. Cei patru zei → Quetzalcoatl, Huitzilo-

pochtli, → Tezcatlipoca cel roşu şi cel negru au format din trupul lor Pământul.

CIRCE, fiica zeului grec al soarelui → Helios, o vrăjitoare care i-a prefăcut în porci pe însoţitorii lui Ulise. Dintre trăsăturile ei selenare (este fiica zeiţei lunii → Perse) face parte şi asocierea cu marele, nemuritorul război de ţesut (Odissea 10, 222).

K. Kerényi, *Töchter der Sonne,* 1944; R. Wildhaber, *Kirke und die Schweine* (Schweizerisches Archiv für Volkskunde 47/1951).

CIRCOVII DE IARNĂ, năprasnice divinităţi meteorologice, celebrate de români în zilele de 16–18 ianuarie, răspunzătoare de manifestările violente ale naturii (viscole, vârtejuri, grindină, trăsnete) şi de pagubele aduse de lupi turmelor de vite. Împreună cu fraţii lor calendaristici, → Circovii de Vară, sărbătoriţi la miezul verii pastorale (15—17 iulie), cu care împart simetric anul pastoral în două anotimpuri, iarnă şi vară, provoacă diverse boli neuropsihice, numite *luatul* sau *lovitul din Circovi.*

Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian al poporului român pe anul 1882,* Tipografia Alexi, Oraviţa, 1881; Ghinoiu I., *Vârstele timpului,* Editura Meridiane, Bucureşti, 1988.

CIRCOVII DE VARĂ, temute forţe diavoleşti cinstite în mediile pastorale româneşti la mijlocul lunii lui Cuptor (15–17 iulie sau 16–18 iulie). Ei se înrudesc cu → Circovii de Iarnă (15—17 ianuarie), aduc boli neuropsihice în casa oamenilor („luatul din Circovi" sau „lovitul din Circovi"), grindină în holde, incendii în gospodărie, lupi şi alte fiare sălbatice în turmele de vite.

Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1883,* Tipografia Alexi, Braşov, 1882; Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţiile legate de ele,* Socec, Bucureşti, 1909.

CITIPATI („Stăpânul cimitirelor"), demoni budişti ai cimitirelor, în special în Tibet. Erau consideraţi însoţitorii zeului morţilor → Yama şi sunt reprezentaţi ca două schelete care dansează.

CITLALINICUE, zeiţă a Căii Lactee în mitologia mexicană; trecea drept regenta celor treisprezece ceasuri ale zilei.

CIURICA, reprezentare mitică care dădea dreptul femeilor să-şi pedepsească bărbaţii în ziua ei de celebrare, 15 iulie. În această zi se evitau loviturile de orice fel, certurile şi neînţelegerile din familie pentru a nu avea parte de ele în cursul anului. Amintirea ei este păstrată de unele expresii populare: „Astâmpără-te că vine Ciurica!" sau „Stai cuminte! Capeţi Ciurica!", cuvinte adresate copiilor neascultători, ca ameninţare cu bătaia.

Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic,* Academia Română, Bucureşti, 1910; Fochi A., *Datini şi eresuri la sfârşitul secolului al XIX-lea. Răspunsuri la chestionarele lui N. Densusianu,* Minerva, Bucureşti, 1976.

CLIO (în greaca Kleió „Slăvita"), concepută, de regulă, ca muza istoriei; atributul ei este un sul de pergament.

COATLICUE („Cea cu fusta de şerpi"), zeiţă aztecă a focului şi a pământului şi Maica-Glie. Statuia ei din Mexic poartă, în afară de obişnuita fustă cu şerpi, un cap cu doi şerpi şi o salbă din mâini şi inimi omeneşti, acestea din urmă ca aluzie la necesitatea

jertfei umane pentru menţinerea ordinii cosmice. Pe spinare îi atârnă treisprezece curele de piele împodobite cu melci ca simbol al cerului mitic. Zeiţa, rămasă însărcinată cu o minge de fulgi sau cu un smarald, l-a născut pe Quetzalcoatl.

I. Nicholson, *Mexikanische Mythologie,* 1967 (p. 85–87).

COBOLD, în credinţa populară din centrul Europei un spirit straniu al casei, bucuros de răul altuia, dar şi aducător de bunăstare. Numele se compune dintr-un cuvânt pentru „încăpere, casă" (comp. engl. *cove*) şi *old* „a administra, a domni"; **C.** este, prin urmare, cel care guvernează casa. **C.** sunt imaginaţi şi ca mineri care fură argint, dând în schimb cobaltul considerat înainte ca lipsit de valoare. Trecerea la demonii din natură este curentă; adesea ci sunt imaginaţi cu un acoperământ pe cap care-i face invizibili, aşadar, cu un fel de scufie care-i ascunde. Şi în lumea ţăranilor din Franţa este răspândită credinţa în **C.**; în Franche-Comté ei poartă numele caracteristic „Esprits servants"; ca spirite slujitoare acţionează spre binele casei, dar se pot preface şi în spirite rele.

H.F. Feilberg, *Der Kobold in nordischer Überlieferung* (Zeitschrift für Volkskunde 8/1898); I. Weiser-Aall, *Kobold* (Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens 5), 1933.

CONCORDIA, zeiţă romană, personificare a armoniei. Sanctuarul ei a fost consacrat după terminarea războaielor civile. În imagini (de pildă, pe monede) este reprezentată cu cornul abundenţei şi vasul de jertfă. În timpul Imperiului a fost una dintre cele mai venerate zeităţi ale Romei.

CONFUCIUS, latinizat din Kong fu-zi (Kong Qiu, „Maestrul Kung"), filozof chinez. În anul 174 î.Hr., pentru prima oară, un împărat din dinastia Han a adus jertfă la mormântul său care s-a păstrat până astăzi; la scurtă vreme după aceea i s-a înălţat primul templu. În sfârşit, într-un edict din ultimii ani ai imperiului (1906) a fost asimilat cu cele mai înalte divinităţi ale cerului şi pământului. Legenda povesteşte că la naşterea lui **C.**, deasupra casei părinteşti au apărut trei dragoni. În panteonul budist **C.** a fost preluat ca → Bodhisattva.

F.D. Lessing, *Bodhisattva Confucius* (Oriens 10/1957); W. Eichhorn, *Die alte chinesische Religion und das Staatskultwesen,* 1976.

CONSUS („Cel care pune deoparte"), zeu roman al recoltei bine puse la adăpost. Îşi avea altarul subpământean la sud de Palatin. Din cauza caracterului său htonic a fost pus în relaţie şi cu morţii.

CORIBANŢI, însoţitori demonici ai Marii Mame a Zeilor (→ Cibele) din vechea Asie Mică (Frigia), apoi şi ai zeiţei grecilor → Rhea. Acompaniaţi de instrumente de suflat şi de percuţie stridente, executau dansuri rituale frenetice până la delir. Potrivit mitului, se trag din → Zeus, care a fecundat pământul sub formă de ploaie.

J. Pöiner, *De Curetibus et Corybantibus,* 1913.

CORRIGAM, pitici de o forţă supraomenească în legendele celtic-bretone,

puși în relație cu construcțiile megalitice preistorice.

CORUPIRA (Kurupira sau Kaapora), demon al pădurii și stăpân ambivalent al animalelor la vechii tupi de est, astăzi la unele triburi tupide, ca și la părți din populația caboclo din Brazilia. Este spiritul protector al vânatului și al pădurii, care-i pedepsește pe cei care distrug vânatul și-i răsplătește pe cei care-l ascultă sau de care i se face milă. Apare ca pitic cu un singur ochi, chel, dar acoperit cu păr pe tot corpul și cu picioarele arcuite înapoi. Pofte**ș**te cu lăcomie tutun, pe care i-l oferă vânătorul. Poartă cu sine un topor cu carapace de broască țestoasă.

J. Barbosa Rodriguez, *Poranduba Amazonense,* Rio, 1890; A. Métraux, *La religion des Tupinamba,* Paris, 1928; O. Zerries, *Wild-und Buschgeister in Südamerika,* 1954.

COYOTE, la apași și navajos (America de Nord) numele dat eroului civilizator, care a trebuit să-i înlăture pe copiii monstrului acvatic Tieholtsodi, pentru ca fluxul să se retragă și să apară lumea (cea de-a cincea, actuala). **C.,** al cărui nume înseamnă „lup de preerie", le-a adus oamenilor semințele. La Miwok (California) este creator și ființă supremă, la triburile maidu din centrul Californiei este adversarul divin; în rest poate prelua și rolul unui trickster.

J.Fr. Dobie, *Coyote. Hero-God and Trickster* (Southwest Review 32/1947); W. Bright (ed.). *Coyote Stories,* Chicago, 1978; J. Bierhorst, *Die Mythologie der Indianer Nordamerikas,* 1988 (Indici).

CRĂCIUNUL, zeu solar specific teritoriilor locuite de strămoșii autohtoni ai românilor, geto-dacii, identificat cu zeul roman Saturn și cu zeul iranian Mithra. Determinativul de „moș" (Crăciun) indică vârsta zeului adorat care trebuie să moară și să renască împreună cu timpul calendaristic la Anul Nou. Obiceiurile și sărbătorile de Crăciun formează scenariul antic al morții și renașterii anuale a divinității adorate: sacrificiul ritual al porcului la Ignat (20 decembrie); prepararea alimentelor rituale, în special colacii de Crăciun; abundența actelor rituale și practicilor magice care ilustrau degradarea timpului, dezordinea și haosul dinaintea morții (excesele de băutură, mâncare, distracție, avalanșa cuvintelor și expresiilor licențioase, dansul ritual al Periniței, jocurile grotești ale unor măști etc.); „sfârșitul" Anului Vechi, prin stingerea rituală a luminilor la miezul nopții de Crăciun sau de Anul Nou; nașterea Anului Nou prin aprinderea luminilor; explozia de bucurie, însoțită de îmbrățișări și felicitări, că lumea a fost salvată de la pieire; alungarea spiritelor malefice prin strigăte, pocnituri și zgomote produse de bice, tulnice, buhae, iluminații nocturne, purificarea oamenilor prin stropitul cu apă și prin scăldatul feciorilor în apa rece a râurilor, curățirea văzduhului prin alergatul cailor; Colindatul, Pluguș**o**rul, Semănatul, Sorcova, Vasilca, etc.

Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului, Studiu etnografic,* Academia Română, București, 1914; Fochi A., *Datini și eresuri la sfârșitul secolului al XIX-lea. Răspunsuri la chestionarele lui N. Densusianu,* Minerva, București, 1976.

CRONOS, inițial un zeu pregrec al fertilității, pe seama căruia trebuie pusă sărbătoarea recoltei (comparabilă cu sa-

turnaliile romane). În mitologia greacă el este un → Titan, fiul zeului cerului → Uranos și al zeiței Pământului → Gaia. Și-a atacat tatăl, l-a castrat și a pus stăpânire pe univers. Pentru ca, la rândul său, să fie la adăpost de o soartă asemănătoare, el și-a înghițit toți copiii afară de → Zeus, în locul căruia, soția sa → Rhea, a pus o piatră învelită în scutece. Crescut în ascuns, Zeus l-a detronat în cele din urmă pe tatăl său, aruncându-l în Tartaros. Pe insula Rhodos, la sărbătoarea zeului (Cronia), se tăia cu o secure capul unui sclav, iar sângele era împrăștiat pe pământ. În speculațiile orfice, C. a fost interpretat, din cauza asemănării numelui, și ca zeul timpului (→ Chronos); romanii l-au identificat cu → Saturn.

K. Marót, *Kronos und die Titanen,* Bologna, 1932; H. Schwabl, *Weltschöpfung* (PWRE, Suppl 9), 1962; U. v. Wilamowitz-Moellendorff, *Kronos und die Titanen,* 1964; W. Fauth, *Kronos* (Der kleine Pauly, Lief. 15), 1968; Z. Kiss, *Antaios et Kronos* (Iconographie classique et identités régionales, Actes du Colloque international, ed. I, Kahil), Paris, 1986.

CULSU, demon feminin la etrusci, stând la poarta lumii subpământene. Are ca atribute o torță aprinsă și o foarfecă (pentru a tăia firul vieții?). Este posibil să fie un echivalent al divinităților grecești Atropos (→ Moire).

R. Enking, *Culsu und Vanth* (Römische Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts 58/1943); A. Pfiffig, *Religio Etrusca,* 1975 (p. 330 ș.u.).

CUNDĀ (și Candrā sau Cuntī), zeitate feminină în budism, emanație a lui Buddha → Vajrasattva, al cărui portret îl poartă în coroană. Are o singură față, patru brațe și știe câte în lună și în soare. O mână dreaptă este în mudra care face daruri, o mână stângă ține un lotus, pe care se află o carte. Perechea de mâini rămasă ține un castron. Silaba care o caracterizează (*bija*) este Cum.

B. Bhattacharyya, *The only image of Cundā* (Proceedings and Transactions of the 5th Indian Oriental Conference 1928, vol. 2), Lahore, 1930; G. Grönbold, *Cundā* (WdM 5), 1984.

CURCHE, zeu al fertilității la vechii prusieni; a fost numit și „zeul mâncării și al băuturii".

CUREȚI, demoni din perioada pregreacă, încetățeniți în Creta, care se aflau în strânsă relație cu vegetația. De multe ori au fost identificați cu → Coribanții. În mitul grec, prin zgomotoasele lor dansuri pe care le executau înarmați, l-au apărat pe copilul Zeus de → Cronos.

J. Pörner, *De Curetibus et Corybantibus,* 1913; H. Jeanmaire, *Couroi et Courètes,* Lille, 1939.

D

DĀDIMUNDA (sau Dēvatā bandāra), unul dintre cei mai populari zei la sinhalezi; pare să fi venit în Ceylon ţinând un arc de aur în mâna dreaptă. Iniţial a fost un zeu păzitor al templelor (*vāhala*), apoi „trezorier" al zeului → Upulvan, în cele din urmă zeu protector al budismului. Animalul său consacrat este un elefant; din suita sa fac parte numeroase → Yaksha.

H. Bechert, *Dādimunda* (Mythologie der singhalesischen Volksreligion, WdM 5), 1984.

DAĒNĀ, în mitologia iraniană întruchiparea religiei. Cuvântul *daēnā* înseamnă „ceea ce se revelează". Zeiţa este considerata fiica lui → Ahura Mazdā şi a lui → Armaiti.

DAĒVA (daiwa, în medio-persană dew), în perioada indoarică denumire dată zeilor (comp. indianul → Deva, Devi). Pentru Zoroastru **D.** erau, pur şi simplu, vechii zei, care, în comparaţie cu → Ahura Mazdā, nu aveau importanţă, apoi, în cele din urmă, au fost percepuţi ca îngeri căzuţi sau demoni. Au culoarea neagră şi se manifestă ca duşmani ai adevăratei religii, necrofagi şi spirite care torturează sufletele în infern. La sogdienii din sudul Iranului, **D.** apar ca ajutoarele forţelor ahrimanice (diavoleşti).

H. Humbach, *Ahura Mazdā und die Daēvas* (Wiener Zeitschrift für die Kunde Süd-und Ostasiens und Archiv fur indische Philosophie 1/1957); Chr. Elsas, *Daēvas* (WdM 4), 1986.

DAG (Dagr), „zi", în mitologia germană fiul lui → Delling şi al lui → Nott. Înconjoară Pământul într-un car tras de iapa Skinfaxi („coama strălucitoare").

DAGAN (în ebr.: Dagon), zeul semit al cerealelor; numele înseamnă „sămânţă" (*dāgān*), dar a fost greşit pus în legătură de israeliţi cu ebraicul *dag* „peşte", de unde şi imaginile zeului cu coadă de peşte (pe monedele oraşului Arados din nordul Feniciei). În Ugarit, **D.** trecea drept tatăl lui → Baal, în Vechiul Testament apare ca dumnezeul filistenilor (Judecători, 16, 23). Canaanenii i-au adus cultul în Mesopotamia, unde ca soţie i-a fost dată → Şalaş; diferite texte sugerează o identificare cu → Enlil. **D.** a jucat un rol deosebit la amoriţii din Mari unde, pe lângă zeul vremii, mai este numit şi Itürmer (→ Wer).

H. Schmökel, *Der Gott Dagan* (Diss.), Heidelberg, 1928; E. Dhorme, *Les religions de Ba-*

bylonie et d'Assyrie, Paris, 1949 (p. 162–167); E. Dhorme, *Les avataras du dieu Dagon* (RHR 138/1950); F. J. Montalbani, *Canaanite Dagon. Origin and Nature* (Catholic Biblical Quarterly 13/1951); M. Fantar, *Le Dieu Dagan. Les sources* (Les Cahiers de Tunisie 21/1973); N. Wyatt, *The Relationship of the Deities Dagan and Hadad* (Ugarit-Forschungen 12/1980); W. J. Fulco, *Dagan* (ER 4), New York, 1987.

DAGDA, zeu în mitologia irlandeză, numele său înseamnă „zeul cel bun". În familia de zei → Tuatha De Danann el ocupa o poziţie de vârf. Cuvântul Ollathir care i s-a ataşat poate fi tradus cu „tatăl tuturor". Este zeul înţelegerilor şi are trei atribute: o măciucă uriaşă, care ucide, dar poate să şi redea viaţa; o harfă magică, la care poate fi interpretată câte o melodie de culcare, râs şi jale; un cazan de la care nimeni nu pleacă fără să se fi săturat. Din cauza măciucii sale a fost comparat cu galicul → Sucellos. Fiica lui **D.** este → Brigit, fiul său → Oengus.

G. Lehmacher, *Der Dagde, das Haupt der irischen Götter* (Anthropos 48/1953); Chr.-J. Guyovarc'h, *A propos du théonyme irlandais Dagda* (Ogam 12/1960); J. de Vries, *Keltische Religion*, 1961 (p. 37–40).

DAHO, zeitate din Pirinei în perioada romană; comparabil ca funcţie cu → Marte.

DAIKOKU-TEN (1), în jap. „marele deva negru" (în sanscrită: — Mahākāla-deva). Este considerat renaşterea lui Mahesvara-deva, adică a zeului hindus → Şiva. În Japonia se crede că este un zeu al războiului sau al cimitirului, care apare noaptea în pădure. Este venerat şi ca zeu al fericirii şi al forţei. În această calitate el se numără printre cei „Şapte zei ai fericirii" (→ Shichi — Fukujin). După obişnuita identificare a zeilor budişti cu cei şintoişti, începând din secolul IX, **D.-t.** îi corespundea în Japonia, ca reîncarnare în şintoism, lui → Okuni-nushi-nomikoto.

DAIKOKU-TEN (2), nume pentru un zeu al bucătăriei, un însoţitor al lui Şiva. În budismul japonez se spune că el l-ar proteja pe Buddha, învăţătura (*dharma*) şi comunitatea (*sangha*), şi că s-ar îngriji de mâncare şi de băutură.

DAIMON, la greci, iniţial, zeitate care hotărăşte soarta. La Homer, zeii din Olimp se numesc *daimones;* de la Hesiod, prin aceştia se înţelege o treaptă intermediară între zei şi eroi, care influenţează soarta oamenilor în bine şi în rău. Credinţa populară vedea în ei spirite protectoare personale. În filozofia greacă, *daimonion* a devenit denumirea părţii divine din om; la Eschil *daimon* este expresia poetică a puterii care continuă să zămislească păcatul primordial; după Menandru, fiecare om este însoţit de la naştere de un *daimon.* Platon cunoaşte, pe lângă forţa demonică din om, *daimones* parţial invizibili care trăiesc în toate elementele. Sub influenţa orientală, romană şi în creştinismul timpuriu, **D.** au devenit spirite rele, nefaste.

R. Ganschinietz, *Agathodämon* (PWRE, Suppl. III), 1918; O. Jakobson, *Daimon och Agathos Daimon* (Diss.), Lund, 1925; U. von Wilamowitz-Moellendorf, *Der Glaube der Hellenen*, 1955 (vol. 1, p. 356–363); H. Nowak, *Zur Entwicklungsgeschichte des Begriffs Daimon*, Bonn, 1960; R. Schlesier, *Daimon und Daimones bei Euripides* (Saeculum 34/1983).

DAINICHI-NYORAI (în sanscrită: Mahāvairocana — tathāgata, „Tathāgata marelui soare"), legat de → Vairocana; în special în budismul ezoteric este considerat simbolul adevăratei realități a universului ca întreg. Toate realitățile individuale formează trupul său. Toți ceilalți → Buddha și → Bodhisattva sunt născuți din el. Într-una din sutrele principale ale budismului Shingon japonez, în Dainichi-kyo (în sanscrită: Mahāvairocana-sūtra), el apare ca cel care revelează misterul legității universului.

DAITȘIN TENGRI → **TENGRI**

DAITYA, în India dușmani demonici ai zeilor, fiii zeiței → Diti; pentru că se împotriveau jertfelor, au fost surghiuniți de → Indra în adâncurile oceanului. Prahlāda, fiul lui → Hiranyakashipu, ridicat de → Vișnu la rangul de rege al **D.,** va vădi în mitologia ulterioară trăsături de ascet înțelept. Nepotul lui Prahlāda este → Bali, cel care râvnește la dominația asupra lumii.

Sh.M. Shakti, *From Daityas to Devatas,* Bombay, 1973.

DAJBOG, zeul soarelui la slavii de sud. Particula *bog* din nume poate însemna „bogăție" sau „zeu". În legenda sârbă, **D.** apare ca stăpânitor peste Pământ. Zeul este menționat și printre statuile de zei expuse la Kiev; în *Cântecul despre oastea lui Igor* se vorbește despre poporul rus ca fiind „nepotul lui **D.**". Sub influența creștină, zeul a fost coborât în rolul lui → Satana. La polonezi îi corespunde Dazbog.

V. Jagić, *Dazbog-Dabog* (Archiv für slawische Philologie 5/1881); E. Dickenmann, *Serbokroatisch dabog* (Zeitschrift für slawische Philologie 20/1950); M. Gimbutas, *Dazhbog* (ER 4), New York, 1987.

DĀKINĪ, în budism ființe supranaturale care cutreieră văzduhul; au anumite puteri magice, inițiază în învățăturile secrete ale tantrismului și pot să formeze spiritual un yoghin. Sunt înfățișate ca fete tinere cu îmbrăcăminte urâtă sau teriocefale (cu cap de leu, urs sau pasăre și față ca de cal sau câine) și pot mânca oameni. Când sunt reprezentate goale, aceasta simbolizează cunoașterea adevărului neînvăluit. **D.** cunoscute și cinstite în special în Tibet ca zeități protectoare (→ Yidam) sunt → Vajravārāhi și → Vajrayogini. Un grup deosebit îl formează cele cinci **D.** „care au și părăsit lumea"; ele sunt în relație cu → Buddha Dhyānī și cu o anumită regiune a lumii: Buddha-Dākinī (cu → Vairocana, centru), Vajra-Dākinī (cu → Akshobya, Est), Ratna-Dākinī (cu → Ratnasambhava, Sud), Padma-Dākinī (cu → Amitābha, Vest) și Vișva-Dākinī (cu → Amoghasiddhi, Nord).

H. Hoffmann, *Die Religionen Tibets,* 1956 (Indici: Luftwandlerinnen); G. Grönbold, *Dākinī* (WdM 5), 1984; H.W. Schumann, *Buddhistische Bilderwelt,* 1986 (p. 173–185)

DAKSHA, în India în legătură cu ideea forței de creație. Este considerat fiul creatorului lumii (→ Prajapati), născut din degetul mare de la piciorul drept al acestuia. Este revendicat și ca strămoș al neamului omenesc. Printre numeroasele sale fiice se numără → Diti și → Satī. În încăierare a fost decapitat de → Șiva, apoi reînviat; întrucât capul său nu a mai fost găsit, el a căpătat un cap de capră.

DAKTYLI (în greacă *daktylos* „deget"), în mitologia greacă, ființe demonice care au inventat prelucrarea metalelor. Inițial par să fi avut o semnificație falică. Încetățeniți în Asia Mică și în Creta, fac parte din suita Magnei Mater. Uneori se face o diferențiere între **D.** drepți, care lucrau ca făurari, și cei stângi, care erau vrăjitori.

DALA KADAVARA (numit și Gara yaka), la început probabil o zeitate a elefanților în Ceylon; *dala* înseamnă „colț". Mai târziu, în perioada budistă, se credea despre zeul demonizat că aduce boli și nenorocire. Pentru a-l potoli, se executa un dans cultic cu măști.

O. Pertold, *Gara and Giri, the Obsolete Gods of the Sinhalese* (Actes du IVe Congrès International d'Histoire des Religions), Leiden, 1913.

DAMBALLA, ființă divină venerată în Haiti, care-i recunoștea pe toți ceilalți → Loa ca tată. Culoarea consacrată era albul, simbolul său șarpele. De aceea, evanghelistul Ioan reprezentat cu un șarpe, ca aluzie la legendă (despre vinul otrăvit din cupă) este considerat o ipostază a lui **D.** În cultul voodoo (Wudu) el este considerat misterul suprem, prin care a fost creat tot ce există.

A. Ramos, *Die Negerkulturen in der Neuen Welt,* 1947 (p. 9 ș.u.); A. Metraux, Haiti. *La Terre, les Hommes et les Dieux,* 1957.

DAM-ČAN, a fost desemnat de → Padmasambhava, prin smulgerea unui jurământ (*dam*), ca zeu protector al budismului tibetan; cu mâna sa stângă duce la gură o inimă și un plămân de la dușmanii religiei. Mai are și numele caracteristic mGar-ba nag-po, adică „făurarul negru".

DAMGALNUNNA (Damkina, în forma greacă și Dauke), zeitate din vechea Mesopotamie, soția lui → Enki și mama lui → Marduk. În miturile sumeriene ia adesea înfățișarea mamei zeilor → Ninhursanga.

DAMONA, zeiță galică, pusă adesea alături de zeul → Borvo. Numele ei înseamnă „marea vacă".

DAMU, zeu sumerian, fiul zeiței tămăduitoare → Nin'insina; principalul său loc de cult era Isin; unul dintre supranumele sale era „marele preot invocator". De la mama sa a primit darul de a vindeca.

DANA (și în forma Ana), mama zeilor (→ Tuatha De Danann) în Irlanda; în legendă aproape că nu poate fi separată de → Ana.

DĀNAVA, ființe jumătate divine, jumătate demonice în India, care au fost surghiunite de → Indra în apele oceanului și din grupul cărora fac parte uriașii → Bali.

DAPHNE (în greacă „laur"), fiica zeului fluviului → Peneus. Era o → Nimfă frumoasă, care fugea de → Apolo, îndrăgostit de ea. Când acesta a continuat s-o urmărească, ea a fost prefăcută, la rugămintea ei, într-un laur.

W. Stechow, *Apollo und Daphne,* 1932, ed. nouă 1965.

DARAMULUN, fiul zeului australian al creației → Baiame. Era considerat mijlocitor între tatăl său și oameni, al

căror strămoş este. În afară de aceasta, a fost ridicat la calitatea de fiinţă selenară. Numele său înseamnă „cel cu un singur picior". Statuile acestui zeu, confecţionate din argilă, sunt arătate doar rareori, în cadrul ceremoniilor iniţiatice.

A.W. Howitt, *The Native Tribes of South-East Australia,* Londra, 1904; W. Schmidt, *Der Ursprung der Gottesidee,* vol. 3, 1931 (p. 718–827).

DARNI PINNU → BURA PINNU

DA-SHI-ZHI (Ta-shih-chih, „Cea mai puternică"), în China Bodhisattva feminin (→ Mahāsthāmaprāpta). Prin forţa dragostei a rupt legea-karma şi a deschis astfel făpturilor calea din circuitul naşterilor. Reprezentările plastice o arată primind în paradisul ceresc sufletele sub formă de flori.

DATIN, zeu invocat adesea în inscripţiile thamude (din vechea Arabie de Nord). Funcţia şi semnificaţia numelui său sunt incerte; se presupunea că ar fi „cel care atacă" sau se avansa semnificaţia fundamentală de „fertilitate", „abundenţă".

DATTĀTREYA, figură divină complexă în hinduism, în care este întruchipată câte o parte din → Vişnu ca „cel care îndepărtează păcatul" (Hari), → Şiva ca forţa distructivă a timpului (Hara, „cel care răpune") şi → Brahma ca tatăl zeilor sau, pur şi simplu, „bunicul" (Pitāmaha); imaginat de adepţii săi ca ascet cu trei capete. **D.**, considerat creatorul textelor tantrice, este reprezentat cu şase braţe cu câte două atribute de la trei zei: tridentul şi toiagul cu craniu (Hari), discul şi măciuca (Hara), lanţul pentru rugăciune şi vasul pentru apă (Pitāmaha).

J. Chamarajendra, *Wadiyar, Dattātreya,* Londra, 1957; E. Schleberger, *Die indische Götterwelt,* 1986 (p. 51 ş.u., 64 ş.u.).

DA-ZI-TAI-TIAN (Ta-tzu-tsai-t'ien), în budismul chinez zeul → Şiva preluat din India. Făcându-se abstracţie de aspectele negative, este considerat înnoitorul lumii şi stăpânitorul celor trei lumi (lumea poftelor, lumea formelor, lumea nonformelor); sediul său mitic este în înaltul cerului. Într-o interpretare a „nivelurilor" pe care trebuie să le străbată un → Bu-sa, i se atribuie nivelul suprem („norul învăţăturii budiste"). Animalul consacrat este un bivol.

Fr. J. Meier, *Ta-tzu-tsai-t'ien* (Die Mythologie des chinesischen Buddhismus, WdM, 24. Lief.), Stuttgart, 1988.

DEA DIA, zeiţă romană a Pământului, venerată în special de frăţia religioasă a Fraţilor Arvali (Arvales), „Fraţii plugari". Sărbătoarea ei principală, Ambarvalia, celebrată în luna mai, consta, printre altele, din ocolirea ogoarelor, ritual care trebuia să apere semănăturile de forţele rele. **D.** este probabil identică cu → Ceres.

I. Chirassi, *Dea Dia e Fratres Arvales* (Studi e Materiali di Storia delle Religioni 39/1968); R. Schilling, *Dea Dia dans la liturgie des frères Arvales* (Hommages à M. Renard), Bruxelles, 1969; J. R. Fears, *Dea Dia* (ER 4), New York, 1987.

DEBATA, o denumire pentru divin la populaţia toba-batac din Sumatera (Indonezia). Noţiunea este folosită aproape exclusiv atributiv, ca parte a numelui zeilor: Debata (→) Mula Jadi na Bolon sau Debata (→) Batara Guru, dar

uneori se renunţă la ea sau este înlocuită pur şi simplu cu „ompu" (= bunicul).

J. Warneck, *Die Religion der Batak,* 1909; J. Winkler, *Die Toba-Batak auf Sumatra in gesunden und kranken Tagen,* 1925; P.O.L. Tobing, *The structure of the Toba-Batak belief in the High God,* Amsterdam, 1956; A.B. Sinaga, *The Toba-Batak High God,* St. Augustin, 1981.

DECUMA → PARCE

DEDUN (Dewden), zeu egiptean, stăpân şi distribuitor de tămâie. **D.** îi aduce regelui popoarele şi comorile ţărilor sudice. A fost reprezentat mai ales antropomorf, dar putea lua — identificându-se cu → Arsnufis — şi înfăţişare de leu.

DEIVE, denumire lituaniană pentru zeitate; pietrele venerate erau numite *deyve.* După adoptarea creştinismului, prin acest cuvânt se înţelege o zeitate păgână sau o zână.

DELLING (Dellingr), „luceafărul din zori" la germanici, este soţul lui → Nott (noaptea), cu care îl zămisleşte pe → Dag (ziua).

DELPHYNE → PITON

DEMETER (forma prescurtată Deo), zeiţă greacă a pământului şi a fertilităţii, fiica lui → Cronos şi a → Rheei. În timp ce o căuta pe fiica sa, → Persefona, care fusese răpită de → Hades, este mângâiată în jalea ei de → Baubo şi este primită prietenește în Attica; drept mulţumire, ea l-a învăţat pe → Triptolemos, fiul regelui, să cultive pământul. Spicele şi macul sunt plantele consacrate; la Megara şi Selinunt (în Sicilia) zeiţa a fost venerată ca „cea care poartă mere" (Malophoros). Supranumele ei Melissa („albina") face aluzie la funcţia ei maternă, de hrănire. Potrivit lui Hesiod, ea l-a zămislit pe → Pluto, zeul bogăţiei şi prototipul tuturor darurilor de pe pământ. Supranumele Thesmophoros („cea care aduce regulamentele") se referea iniţial la ordinea din viaţa casnică şi conjugală. La sărbătoarea ei principală, Thesmophoria, de la care bărbaţii erau excluşi, predomina caracterul fertil: pentru stimularea forţelor creşterii pământului, în peştera lui **D.** erau aruncaţi purcei şi şerpi vii şi conuri de pin (ultimele două cu semnificaţie falică). Misteriile celebrate în cinstea ei la Eleusis aveau loc într-un spaţiu de cult accesibil doar iniţiaţilor şi erau legate de o riguroasă obligaţie a tăcerii. Semnificaţia fundamentală a teonimului este neclară; de obicei se presupune o derivare din *ge — meter,* „mama-glie". Zeiţa, pe care romanii au identificat-o cu → Ceres, era reprezentă deseori stând pe tron; ca atribute are sceptrul, diadema şi un mănunchi de spice.

Ch. Picard, *Die Grosse Mutter von Kreta bis Eleusis* (Eranos-Jahrbuch 1938); U. Wilamowitz-Moellendorf, *Der Glaube der Hellenen,* 1955 (Index); Y. Béquignon, *Déméter, déesse acropolitaine* (Revue archeologique II/ 1958); R. Stiglitz, *Die grossen Göttinnen Arkadiens,* 1967; E.A. Hamp, *The name of Demeter* (Minos N 5, 9/1968); N.J. Richardson (ed.), *The Homeric Hymn to Demeter,* Oxford, 1973; A. Peschlow-Bindokat, *Demeter und Persephone in der attischen Kunst des 6. bis 4. Jahrhunderts v. Chr.* (Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts 87/1973); E. Simon, *Die Götter der Griechen,* 1980).

DENG, strămoş divin al populaţiei dinka (în Sudan); cu măciuca sa produce fulgerul şi aduce ploaie şi fertilitate. În **D.,** oamenilor li s-a revelat spiritul universal.

DERCETIUS, zeu al muntelui venerat în vechea Galicie hispanică. Rădăcina indo-europeană *derk* înseamnă „a privi".

DEVA (1), în sanscrită „ceresc", „divin", în vedism denumire generică pentru divinitate; după Rigveda, existau 33 **D.** În hinduism ele desemnează un anumit cerc de zei legendari, depăşiţi ca importanţă de zei populari ca → Şiva sau → Vişnu. Mahābhārata vorbeşte de 3333 zei. Din **D.** fac parte → Āditya, care stăpânesc cerul, → Rudra ai spaţiului aerian şi → Vasu, care ţin de pământ. În timp ce perioada vedică mai veche considera că **D.** sunt nemuritori, după Rigveda ei sunt plasaţi dincoace de creaţie. În jainism şi budism zeii se află sub legea karma; este drept că ei îi întrec infinit pe oameni în putere, frumuseţe şi spirit, dar, ca şi aceştia, sunt muritori şi au nevoie de mântuire. În textele budiste **D.** apar aproape numai ca adoratori sau servitori ai lui → Gautama, însă în credinţa oamenilor simpli pot apărea şi în rolul de aducători de fericire, ajutor la nevoie şi modele pe calea spre trepte mai înalte ale existenţei.

P. Wodilla, *Niedere Gottheiten des Buddhismus,* 1928; C.W.J. van der Linden, *The concept of deva in the Vedic age,* Utrecht, 1954; H. von Glasenapp, *Buddhismus und Gottesidee,* 1954; V. Moeller, *Deva* (Die Mythologie der vedischen Religion und des Hinduismus, WdM 5), 1984.

DÉVA (2), divinitate supremă, zeul cerului la populaţia ngada din insula Flores (estul Indoneziei) cu un nume de influenţă hinduso-indoneziană. De la el toţi zeii îşi trag puterea lor supraomenească, printre care şi Nitu, zeiţa pământului, care i se opune polar, dar şi ca o completare. Ambii sunt consideraţi strămoşii primordiali ai populaţiei ngada, care astăzi este catolică.

P. Arndt, *Der Hinduismus der Ngadha* (Folklore Studies, Tokio 17/1958); P. Arndt, *Totenfeiern und – bräuche der Ngadha, Tod und Jenseitsvorstellungen* (Anthropos 54/1959); P. Arndt, *Opfer und Opferfeiern der Ngadha* (Folklore Studies 19/1960); W. Stöhr, *Die altindonesischen Religionen* (Handbuch der Orientalistik, secţiunea 3 vol. 2, 2), 1976.

DEVAKI → KRIŞNA

DEVAPUTRA („Fiul zeilor"), denumire dată în budism zeilor (inferiori), care nu erau specificaţi nominal; poate fi folosit şi în sens depreciativ pentru zeii hinduşi.

DEVEL (sau Del), denumire dată de ţigani fiinţei supreme. O dată cu adoptarea creştinismului, se face deosebire între *baro,* resp. *phuro devel* („marele", resp. „bătrânul zeu") şi *tikno* sau *tarno devel* („micul" sau „tânărul zeu"), ultimul fiind Hristos. Cuvântul *devel* trebuie derivat din sanscritul → Deva („zeu").

H. Berger, *Gott* (Mythologie der Zigeuner, WdM 5), 1984.

DEVI, în credinţa armenească un fel de duhuri, corespunzând iranienilor → Daēva. Se credea că sunt nemuritori, că trăiesc printre ruine şi se revelează oamenilor sub diferite înfăţişări. Un tip

diferit îl reprezintă → Ay. După adoptarea creştinismului, cuvântul *dev* servea la desemnarea vechilor zei.

K. Ishkol'kerovpian, *Dev* (Mythologie der vorchristlichen Armenien, WdM 4), 1986.

DEVĪ, în religiile indiene denumire dată zeităţilor feminine; ele întruchipează fenomene ale naturii (de exemplu → Usha) sau sunt ipostaze cereşti (de exemplu → Vac). Soţia lui → Şiva, numită de obicei → Durgā sau Mahādevī, adică „marea zeiţă", este denumită, simplu, **D.**; sub aspectul ei prietenos ea apare împodobită ca o mireasă, sub aspectul înfricoşător, mortal, i se ataşează şerpi şi o salbă de cranii. În credinţa populară **D.** este, pur şi simplu, mama (*ambā*) lumii, care poate fi identificată cu numeroase zeiţe locale. Astăzi, sub numele Ambā, constituie un aspect aparte al lui → Ambikā, pe care o vedem în reprezentările plastice purtând un copil (*bāla*).

E. Schleberger, *Die indische Götterwelt,* 1986 (p. 112–117).

DEWI SRI, zeiţă a orezului, la mare cinste în Jawa (Indonezia), care poate să dateze din epoca indoneziană veche.

DHANVANTARI, zeu vedic al medicinii, învăţător care preda ştiinţa vindecării; supranumele său Sudapani înseamnă „Cel care poartă nectar în mâini".

DHARAM, numele zeului principal, identificat de regulă cu soarele, la poporul primitiv juang din nordul Indiei; poate fi comparat cu zeul Dharmes la populaţia oraon (Bihar, centrul Indiei). Ambele teonime pot fi derivate din cuvântul vedic hindus → Dharma. Din subsuoarele lui **D.** a apărut o pereche de tigri, ai căror copii au fost primii oameni.

V. Elvin, *Notes on the Juang* (Man in India 28/1948).

DHARANA → PĀRSHVA

DHĀRANĪ (şi Dhārinī, „Cea care ţine"), în budism mai întâi numele anumitor texte magice scurte, în parte formule de apărare împotriva demonilor. Ulterior, diferite **D.** au fost personificate ca zeiţe (aşa, de pildă → Pañcarakshā), care prin magie îşi ajutau adepţii să intre în contact cu anumite zeităţi.

L.A. Waddel, *The „Dhāranī" cult in Buddhism* (Ostasiatische Zeitschrift 1/1912–1913); J.W. Hauer, *Die Dhāranī im nördlichen Buddhismus,* 1927; F. Bernhard, *Zur Entstehung einer Dhāranī* (ZMDG 117/1967).

DHARMA (în Rigveda Dharman), iniţial denumirea „legii" interioare (*dharma*), care determină acţiunea, apoi personificarea acestei legi. **D.** devine un fel de → Prajāpati, Creatorul lumii. Este venerat în special ca zeu al legislaţiei şi al legalităţii. Ca Dharmarāja cu pielea de culoare albastră şi măciucă, îi ia locul lui → Yama.

DHARMADHĀTUVĀGISHVARA, o formă a lui Bodhisattva — Mañjushri. Are un corp de culoare albă, patru feţe, opt braţe şi stă într-o poziţie graţioasă, pe o lună, deasupra unei flori de lotus. În propria sa Mandala este numit → Mañjugosha. Forma **D.** se compune din două cuvinte: *dharmadhatu* („rădăcina lui Dharma", adică a legii) şi *vagishvara* („stăpânul cuvântului"). Ca Vagish-

vara avea în budismul indian drept soție pe → Sarasvati.

M.-Th. de Mallmann, *Étude iconographique sur Mañjusri*, Paris, 1964 (p. 61–66).

DHARMAPĀLA („Ocrotitorul învățăturii", în chineză Hu-fa), în budism, în special în Tibet, zeități care trebuie să-i apere pe credincioși de demonii răi. Și → Caturmahārājas puteau să apară în această funcție. Apărătorii învățăturii sunt, de regulă, în număr de opt: → Yamāntaka, → Shridevi, Sitabrahman („brahmanul alb"), reprezentat doar arareori, → Beg-tse, → Yama, → Kubera, → Mahākāla și → Hayagrīva.

A. Getty, *The gods of northern Buddhism*, Tokio, 1962 (p. 147 ș.u.); H.W. Schumann, *Buddhistische Bilderwelt*, 1986 (p. 186–203).

DHRTARĀSHTRA (în pali Dhatarattha, în China Chi-guo), unul dintre cei patru păzitori budiști ai lumii (→ Caturmahārājas). Veghează asupra Estului. Culoarea consacrată este albul; el ține în mâini o mandolină și este stăpânul muzicanților divini (→ Gandharva).

DHRUVA („Statornicul"), în mitologia indiană steaua polară, făcând parte din grupul de zei ai lui → Vasu. În mitologia vedică steaua polară era invocată în ritualul de nuntă ca simbol al statorniciei.

DHVAJĀGRAKEYŪRĀ („Inelul din vârful steagului"), zeiță budistă, care apare sub o formă albastră (cu trei capete) și galbenă (cu patru capete). Forma albastră ține în cele patru mâini o sabie și un laț (în dreapta), un băț prevăzut cu o săgeată magică și o roată (în stânga). Părul ei brun-roșcat îi stă ridicat și este împodobit cu cinci cranii mumificate; poartă un veșmânt galben, iar partea de jos a corpului este acoperită cu o blană de tigru. Steagul, resp. stindardul (*dhvaja*) din numele zeiței simbolizează victoria învățăturii lui Buddha.

G. Grönbold, *Dhvajāgrakeyūrā* (Die Mythologie des indischen Buddhismus, WdM 5), 1984.

DHYĀNI-BODHISATTVA, cele cinci potențe meditative creatoare ale lumii, numite și Bodhisattva transcendentale. Cuvântul dhyāna înseamnă „meditație". **D.-B.** se remarcă prin iluminare (*bodhi*), înțelepciune (*prajñā*) și milă (*karunā*) și sunt considerați fiii spirituali ai celor cinci → Dhyāni-Buddha. Numele lor sunt: → Samantabhadra („Cel care dăruiește binecuvântare în jurul său"), → Vajrapāni („Cel care poarta săgeata magică"), → Ratnapāni („Cel care poartă comoara"), → Avalokiteshvara și → Vishvapāni („În mâinile căruia este totul").

H.W. Schumann, *Buddhistische Bilderwelt*, 1986 (p. 119 s. u.).

DHYĀNI-BUDDHA, cei cinci Buddha „meditativi", apăruți din Buddha primordial (→ Ādibuddha), care se caracterizează prin anumite puncte cardinale, culori, anotimpuri și grupe sonore din alfabetul indian. Aceștia sunt: → Vairocana, → Akshobya, → Ratnasambhava, → Amitābha și → Amoghasiddhi. Acești Buddha divini sunt, într-o oarecare măsură, trupul dharma, în timp ce cei cinci → Buddha „umani" ai erei noastre care apar pe pământ sunt trupul vizibil. În locul expresiei **D.-B.**,

care nu apare în sursele originale, se impune tot mai mult denumirea → Tathāgata („Desăvârşitul"), sau se vorbeşte de Buddha transcendentali. În Nepal sunt reprezentaţi adesea toţi cinci unul lângă altul, între ei aflându-se cele opt semne budiste ale fericirii. În Cărţile tibetane ale morţilor (Bardo Thödol) învăţătura despre cei cinci Tathāgata se referă la posibilitatea limpezirii conştiinţei în viaţa pământească, ca şi a dobândirii mântuirii pe calea care trece prin starea intermediară de după moarte (*bardo*).

V.S. Agrawala, *Dhyāni-Buddhas and Bodhisattvas* (Journal of the United Provinces Historical Society 11/1938); E. D. Saunders, *A note on Śakti and Dhyāni-buddha* (HR 1/ 1961); D.-I. Lauf, *Geheimlehren tibetischer Totenbücher*, 1975 (p. 123–132); G. Grönbold, *Tathāgathas* (Die Mythologie des indischen Buddhismus, WdM 5), 1984.

DIANA (1), zeiţă italică arhaică a pădurilor; la Roma şi în Latium a fost venerată ca ocrotitoare a virginităţii şi ca zeiţă selenară. Numele ei poate fi derivat din *diviana* („Cea care luceşte"). Ca zeiţă latină îşi avea templul pe Aventin. Ca zeiţă a vânătorii şi a pădurii este îmbrăcată cu un costum de vânătoare scurt şi poartă cu sine arcul şi tolba cu săgeţi. În funcţia ei de zeiţă selenară apare într-un veşmânt lung şi cu văl, pe creştet cu o semilună şi în mâini torţe. Povestirile cunoscute din miturile greceşti despre vânătoreasa divină → Artemis au fost trecute de romani asupra Dianei. În afara Italiei, diferite zeiţe locale au fost identificate cu Diana, ca de pildă → Abnoba şi → Arduinna.

F. Altheim, *Griechische Götter im alten Rom*, 1930; A. E. Gordon, *On the origin of Diana* (Transactions and Proceedings of the American Philological Association 63/1932); F.-H. Pairault, *Diana Nemorensis, déesse latine, déesse hellenisée* (Mélanges d'Archéologie et d'Histoire 81/1969); R. Schilling, *Diana* (ER 4), New York, 1987.

DIANA (2), figură demonică cu o semnificaţie similară cu → Bercht sau cu doamna → Holle, menţionată în scrierile religioase medievale. Îşi are originea în Diana (1), venerată de populaţia locală în secolele V şi VI ca zeiţă a pădurii şi a câmpiei şi percepută mai târziu ca zeiţa vrăjitoarelor. Împreună cu o ceată de femei care au făcut legământ cu diavolul, cutreiera noaptea prin lume.

J.C. Baroja, *Die Hexen und ihre Welt*, 1967 (comp. Indici).

DIANA DIN EFES (Artemis din Efes), în perioada preelenă că zeiţă-mamă în Asia Mică; a luat chipul lui → Artemis şi întruchipează aspectul fertil al acesteia. Apariţia ei cu mai mulţi sâni — de aici numele de Diana *multimammia* — o caracterizează ca pe cea care-i hrăneşte pe toţi. Imaginile de animale cu care e acoperită sunt o relicvă din vremea când zeiţa era stăpâna animalelor (*potnia theron*). Denumirea **D.** din Efes se întâlneşte abia în timpul Imperiului Roman.

H. Thiersch, *Artemis Ephesia* (Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Phil.-hist. Kl., 3. F. 12), 1935; Ch. Picard, *Die Ephesia von Anatolien* (Eranos-Jahrbuch 1938); E. Heinzel, *Zum Kult der Artemis von Ephesos* (Jahreshefte des österreichischen Archäologischen Instituts 50/ 1972–1973); R. Fleischer, *Artemis von Ephesos und verwandte Kultstatuen aus Anatolien und Syrien* (Festschrift F.K. Dörner), Leiden, 1978.

DIAN-CECHT, medic divin în mitologia celtică, putând vindeca într-un mod miraculos rănile. Zeului → Nuadu i-a înlocuit mâna pierdută în bătălie cu o mână artificială din argint.

DIEVA DĒLI („Fiii zeului"), două, uneori trei ființe divine în mitologia letonă, fiii zeului cerului → Diev. Ei cosesc pajiștile cerului, pe care fiicele soarelui (→ Saules meitas) strâng fânul. În baia cerului ei toarnă apă pe pietrele încinse.

DIEVINI, zeități inferioare la letoni, cărora le este încredințată paza casei. Cuvântul leton *diev* („zeu") poate fi explicat, ca și cuvântul lituanian → Deive, printr-o rădăcină indo-europeană *deiwos,* „cer".

DIEVS, zeu leton al cerului, care apare în legendă ca un țăran înstărit din cer. Poartă căciulă și o sabie la cingătoare. Călărește un armăsar, dar poate merge și într-un car. Mitul descrie amănunțit cum el și fiii săi (→ Dieva dēli) pețesc soarele (→ Saule) și pe fiicele acestuia.

H. Biezais, *Die Gottesgestalt der lettischen Volksreligion,* Uppsala, 1961; J. Balys/ H. Biezais, *Dievs* (Baltische Mythologie, WdM 2), 1973.

DII MAURI, „zei mauri" menționați în inscripțiile latine din Africa de Nord, care rămân aproape întotdeauna anonimi; se crede că „aduc binele" (*salutares*), sunt „nemuritori" (*immortales*) și „sublimi"(*augusti*).

DIKE (în greacă „ordin"), personificare a echității, aparține grupului → Horelor. La poetul Eschil, norocul răufăcătorilor eșuează în fața stâncilor lui **D.** După Parmenide, **D.** are cheia de la poarta dintre zi și noapte. O altă legendă povestește că, în epoca fierului, când oamenii nu mai respectau legile, **D.** s-a refugiat în cer, unde a devenit constelația Fecioarei, numită de romani Astrea.

DIMME, demon feminin sumerian al febrei puerperale și a bolilor sugarilor, numită adesea „fiica lui → An". Îi corespunde akkadienei → Lamaștu.

DIOMEDES, unul dintre cei mai renumiți eroi greci în războiul troian, inițial un bătrân zeu al războiului în Argos. Acest fapt explică și de ce în Iliada, în lupta împotriva lui → Ares și → Afrodita, apare ca adversar egal, în parte superior. Este considerat fondatorul mai multor orașe grecești din sudul Italiei, unde mai târziu a fost venerat ca zeu.

DIONE, zeiță venerată în ținutul grec Epir ca soție a lui → Zeus. Potrivit lui Hesiod, făcea parte din grupul → Oceanidelor, era deci o zeiță a apei. Îi era consacrat porumbelul, legat de întemeierea oracolului de la Dodona. După Homer, → Afrodita este fiica **D.**

DIONYSOS, zeu grec al fertilității, vinului și beției. Numele este interpretat ca „fiul lui Zeus". Inițial patria lui fusese în Tracia și/sau Asia Mică; al doilea nume al său, Bachus (în latină Bacchus) poate să fie de origine lidiană. Potrivit mitului, mama lui **D.,** → Semele, a murit când iubitul ei → Zeus i s-a arătat sub înfățișarea sa divină de fulger. **D.** are diferite supranume, așa, de pildă, este Bromios („Zgomotosul")

şi Lyaios („Dezlegătorul"), cel care-i scapă pe oameni de griji. Dar el este, în primul rând, zeul care a creat viţa de vie şi face să curgă lapte şi miere din natură. Cultul său era zgomotos şi legat de extaz şi orgii. Femeile aflate sub forţa sa (menade, bacante) cutreierau pădurile dansând, în mâini cu torţe şi thirsus. Thirsul înfăşurat în iederă şi viţă de vie erau atributul principal al zeului; teriomorf era imaginat ca ţap sau taur (ambii simboluri ale fecundităţii animalice). În procesiunile dionisiace era purtat un falus. **D.** era considerat un zeu care moare şi învie, a cărui renaştere ca liknit, copil-zeu în vânturătoare (*liknon*), era celebrată în Parnas din doi în doi ani. În Atena intrarea sa triumfală într-un car era percepută ca întoarcerea din lumea subpământeană. În orfismul de mai târziu el a fost identificat cu → Zagreus.

W.F. Otto, *Dionysos. Mythos und Kult,* 1933; F.G. Jünger, *Griechische Götter. Apollo, Pan, Dionysos,* 1943; H. Jeanmaire, *Dionysos. Histoire du culte de Bacchus,* Paris, 1951; M.P. Nilsson, *The Dionysiac Mysteries of the hellenistic and roman age,* Lund, 1957; W. Fauth, *Dionysos* (Der kleine Pauly 2), 1967; P. McGinty, *Interpretation and Dionysos. Method in the Study of a God* (în: Religion and Reason, ed. de J. Waardenburg), Haga, 1978.

DIOSCURI (în greacă Dioskuroi, „fiii lui Zeus"), perechea de fraţi → Castor şi Polux, căreia îi corespunde tipul de gemeni răspândit la indo-europeni: în India → Aşvini, la germani → Alci. Ei poposeau la oameni şi îi ajutau în luptă şi la nevoie. În funcţie cosmică — ca fii ai cerului — erau imaginaţi cu înfăţişare de animal; la greci erau numiţi *leukippoi* („ca armăsarii albi"). Aici trebuie menţionată şi legătura lor cu cultul astral (constelaţia Gemenilor, Gemini).

F. Chaponthier, *Les Dioscures au service d'une déesse,* Paris, 1935; Ch. Peyre, *Castor et Pollux et les pénates pendant la période républicaine* (Mélanges d'Archéologie et d'Histoire 74/1962); H. Rosenfeld, *Germanischer Zwillingsgottkult* (Märchen. Festschrift für F. von der Leyen), 1963; D. Ward, *The Divine twins* (Folklore Studies 19/ 1968); K. Hauck, *Dioskuren* (Reallexikon der germanischen Altertumskunde 4), 1984.

DIPĀ → PŪJĀDEVATĀS

DĪPAMKARA („Cel care aprinde lumina"), un Buddha premergător lui → Gautama, venerat mai ales în Nepal. În estul Asiei era îndrăgită reprezentarea a trei → Buddha: **D.** pentru perioada trecută, Shākyamuni (= Gautama) pentru cea prezentă şi → Maitreya pentru cea viitoare. Numele chinezesc pentru **D.** este → Ran-deng-fo.

DISANE, zeiţa fertilităţii la kafirii din Hindukush, a apărut din partea dreaptă a pieptului Creatorului lumii → Indra.

DISCORDIA → ERIS

DISE (în vechile limbi scandinave Disir, în vechea germană de sus Idisi), denumire colectivă pentru forţele germane ale fertilităţii şi destinului sub înfăţişare feminină. Jertfa **D.** (*disablot*) celebrată toamna aminteşte de zeităţile vegetaţiei. Zeiţele ajutau la naştere şi, în această funcţie, → Freya poartă numele de „**D.** a vanilor" (Vanadis). La germanii din vest idisele au preluat rolul de ursitoare şi zeităţi ale luptei (ca în prima formulă magică de la Merse-

burg). Edda menționează → Valkirii și → Norne și ca **D.**

E. Brate, *Disen* (Zeitschrift für deutsche Wortforschung 13/ 1911–1912); E.O.G. Turville, *Myth and Religion of the North*, Londra, 1964 (p. 221–227); J. de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte*, 1970; H.-P. Naumann, *Disen* (Reallexikon der germanischen Altertumskunde 5), 1984.

DIS PATER, zeu roman al lumii subpământene, cel care aduce bogăție. La Roma era venerat împreună cu Proserpina (→ Persefona). În cinstea lui, o dată într-un secol, se sărbătoreau *ludi Tarentini*. Cultul său avea caracter de răscumpărare; animalul de jertfă era un taur negru. **D.P.** îi corespunde zeului grec Pluto (→ Hades).

DITI, zeiță din vechea Indie, cea care făcea darurile dorite. Pentru a-și răzbuna fiii (→ Daitya) omorâți sau surghiuniți, a vrut să nască un fiu care să-l omoare pe Indra. Acesta însă a separat embrionul în șapte părți, care s-au transformat în → Marut.

DIUS FIDIUS, zeu roman al jurământului, de fapt autonomizarea unei funcții a lui → Iupiter. Aspectul celest se vădește în faptul că se putea jura numai sub cerul liber.

DIVA ANGERONA (numită și doar Angerona), zeiță romană, al cărei nume neexplicat este derivat din etruscă. Învățații romani vedeau în ea o zeiță protectoare, care alunga temerile (*angoras*) sau angina (*angina*). Sărbătoarea ei (Divalia) era celebrată la solstițiul de iarnă, la 21 decembrie.

DIVUS (în latină „Divinul"), în perioada romană târzie ființă umană, care, după moarte, a fost ridicată la rangul de divinitate de stat; astfel, Cezar era venerat ca **D.** Iulius. Adesea era adăugat epitetul Soter („Mântuitorul"), provenit din greacă. Împăratul Aurelian a cerut să fie numit, încă din timpul vieții, *dominus et deus* („stăpân și zeu").

DIWE, uriași antropofagi cu chip de animal și purtând coarne, în basmele iraniene; pot lua însă și alte înfățișări, ca de pildă cea de măgar negru. Sunt demoni creați de zeu din fumul primului foc. Numele **D.** (Dive) vine de la → Daēvas.

DI-YA ȘI TIAN-LONG (Ti-ya și T'ien-lung), pereche de zei chinezi, pe de o parte, reprezentați ca servitorii zeului literaturii → Wen-chang, pe de altă parte, din unirea lor par să fi apărut toate creaturile. În timp ce numele Tian-long indică cerul (*tian*), Di-ya se întâlnesc și sub numele Di-mu, adică „mama pământului".

DI-ZANG (Ti-tsang P'u-sa, transcris și Di Dsang), → Bodhisattva chinez, stăpân asupra infernului, din care încearcă să-i salveze pe oameni. Este, astfel, un fel de însoțitor al sufletelor, care-l aduce la țărmul înțelepciunii pe cel ce i se încredințează. Inițial pare să fi fost o zeitate a pământului. Este reprezentat ca un călugăr cu un toiag de metal, care deschide porțile spre iad; în mâna stângă ține giuvaerul care îndeplinește dorințele și care alină chinurile celor condamnați. În sanscrită îi corespunde → Kshitigarbha.

M.W. de Visser, *The Bodhisattva Ti-tsang* (Jizo) in China und Japan, Berlin, 1914;

Fr.J. Meier, *Ti-tsang-p'u-sa* (Die Mythologie des chinesischen Buddhismus, WdM, 24. Lief.), Stuttgart, 1988.

DJALL, numele diavolului în Albania, derivat lingvistic din latinescul *diabolus*. Un alt nume al lui este Dreqi, din latinescul *draco* („dragon", „şarpe").

DJAMAR, zeul creaţiei la populaţia bad din nord-vestul Australiei. După ce s-a ridicat din mare, s-a odihnit trei zile, sprijinit de un copac. Mai târziu propriul său sânge i-a servit ca hrană (băutura rituală). Prima zbârnâitoare confecţionată de el a zburat spre cer, unde a rămas în puterea morţilor.

E.A. Worms, *Djamar, the Creator* (Anthropos XLV/1950).

DJANGGAWAL, părintele mitic al triburilor estice din Arnhem (Australia). Împreună cu cele două surori ale sale a venit de pe insula morţilor Baralgo pe uscat şi a atins pământul cu beţe Ranga (simboluri falice), făcând să apară copaci, plante şi animale. Surorile lui — numite deseori şi ele **D.** sau Djanggawul — care trăiau cu el în incest, reprezintă o dublă manifestare a mamei fecundităţii.

R.M. Berndt, *Djanggawul. An aboriginal religious cult of north-eastern Arnhem Land,* Londra, 1952; Kl.-P. Koepping, *Australier. Arnhem Land (Menschenbilder früher Gesellschaften,* ed. de Kl. E. Müller, p. 117–124), 1983.

DJEBAUTI (Zebauti), zeu local egiptean sub înfăţişarea unui bâtlan, cocoţat pe un par. Mai târziu s-a contopit în figura lui → Horus.

DJIN, fiinţe demonice datând din epoca preislamică. Iniţial *ginn* erau considerate duhuri ale naturii dar şi provocatoare de obsesii, o clasă specială a lor constituind → Ghul. Spiritele rele joacă un rol important nu numai în Coran ci şi în basme (ca de pildă în *1001 de nopţi*). Legenda spune că l-ar fi ajutat pe regele Solomon să-şi construiască templul.

P.A. Eichler, *Dschinn, Teufel und Engel im Qoran,* 1928; E. Zbinden, *Die Djin des Islam und der altorientalische Geisterglaube,* 1953; W. Beltz, *Die Mythen des Koran,* 1980 (p. 223 ş.u.).

DOBEIBA, zeiţa furtunii în legendara ţară Dabeiba (în Columbia) pe timpul conchistadorilor. Când e furioasă, distruge recoltele; se pare că sclavii jertfiţi erau arşi în faţa chipului său.

DOHITT → KERI

DOLIHENUS, zeu sirian al vremii şi al războiului (semănând cu → Baal), apoi epitetul lui → Zeus, venerat în oraşul Dolihe din nordul Siriei. Soldaţii romani i-au răspândit cultul, trecut acum asupra lui → Iupiter, peste Asia Mică, până în ţările de la Dunăre. A fost reprezentat ca un bărbat cu barbă, stând în picioare pe spinarea unui taur; atributele sale sunt securea dublă şi mănunchiul de fulgere.

H. Demircioglu, *Der Gott auf dem Stier,* 1939; A.H. Kan, *Juppiter Dolichenus. Sammlung der Inschriften und Bildwerke,* Leiden, 1943; P. Merlat, *Jupiter Dolichenus. Essai d'interprétation et de synthèse,* Paris, 1960; M.P. Speidel, *Jupiter Dolichenus. Der Himmelsgott auf dem Stier,* 1980; M. Hörig, *Iupiter Dolichenus* (Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, Festschrift Vogt), 1984.

DOMOVOI, la ruşi spirite apărute din sufletele morţilor, care protejează familia şi vitele; elementul *dom* înseamnă „casă".

DON, zeiţă din Wales, mama lui → Amaethon, → Govannon şi → Gwydion. Într-o anumită privinţă îi corespunde mamei irlandeze a zeilor → Dana.

DONBITTIR, la osetini (în Caucaz) stăpân peste ape şi peşti, invocat de aceea de pescari.

DONG-YO DA-DI (Tung-yo Ta-ti, „marele împărat de pe vârful de Est"), în mitologia chineză ajutorul zeului cerului → Yü-di. Este un fel de ministru în guvernul din cer, de al cărui resort ţine supravegherea domeniilor parţiale ale vieţii umane. La el se hotărăsc datele naşterii şi morţii tuturor făpturilor.

DORIS → OCEANIDE

DOU-MU (Tou-mu), zeiţă taoistă a milei, al cărei nume înseamnă „mama marelui car". Este reprezentată aşezată pe un tron de lotus, are opt braţe şi patru capete. În multe temple taoiste îi sunt închinate încăperi întregi. Sub numele Tian-mu este mama cerului şi are nouă fii ai cerului.

S. Behrsing, *Tou-mou, eine chinesische Himmelsgöttin* (Ostasiatische Zeitschrift 27/1941).

DRACUL, zeu detronat, frate dintr-un început cu Dumnezeu, devenit apoi, sub influenţa creştinismului un demon periculos, negru şi urât, cu coadă şi coarne, stăpân al Iadului etc. Ingenios şi neastâmpărat, inventează, din joacă sau din întâmplare, din proprie iniţiativă sau la sugestia Fratelui (Dumnezeu), lucrurile, plantele şi animalele de pe pământ. A contribuit la zidirea Pământului şi la facerea Lumii. Este puternic dar mai puţin inteligent ca Dumnezeu. Creaţiile lui rămân fie neterminate, urmând să le finalizeze Dumnezeu, nu ştie ce să facă cu ele sau le utilizează în scopuri distructive: construieşte casa dar nu i-a făcut ferestre; ca să care apa inventează ciurul, Dumnezeu îi spune să facă oala; face capra, Dumnezeu oaia; inventează tutunul şi ţuica, Dumnezeu tămâia şi vinul etc.

DRAGOBETE, zeu al dragostei şi bunei dispoziţii în Panteonul românesc, fiu al zeiţei Dochia, identificat cu Cupidon, zeul dragostei în mitologia romană, şi cu Eros, zeul iubirii în mitologia greacă. În calendarul popular, numit Cap de Primăvară sau Cap de Vară, este celebrat pe 24 februarie sau pe 1 martie. Local, este numit Năvalnicul, fecior frumos care ia minţile fetelor şi nevestelor tinere. În ziua de **D.** păsările se strâng în stoluri, ciripesc, se împerechează şi încep să-şi construiască cuiburile. Fetele şi băieţii trebuiau să se întâlnească şi ei, să facă Dragobetele, pentru a fi îndrăgostiţi pe parcursul întregului an: ieşeau la pădure hăulind şi chiuind, culegeau primele flori ale primăverii, ghiocelul şi brânduşa, se sărutau spunând că „Dragobetele sărută fetele!". Din zăpada rămasă netopită în ziua de **D.** fetele şi nevestele tinere îşi făceau rezerve de apă, cu care se spălau la marile sărbători ale primăverii.

Fochi A., *Datini şi eresuri la sfârşitul secolului al XIX-lea. Răspunsuri la chestionarele lui N. Densusianu,* Editura Minerva, Bucureşti,

1976; Mușlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului după răspunsurile la chestionarele lui B.P. Hasdeu,* Editura Minerva, București, 1970.

DRUDEN (Truden, din goticul *trudan,* în vechile limbi scandinave *trotha* „a călca", „a lovi"), denumire răspândită în sudul Germaniei și în Austria pentru ființe demonice feminine, care, în somn, provoacă spaimă (de aceea similare cu → Alp) sau fac vrăji rele. Cuvântul Trute (în germana medie de sus „stafie") devine sinonim pentru vrăjitoare. În credința populară, mijlocul de protecție împotriva spiritelor rele este pentagrama magică.

H. Marzell, *Hexen und Druden in deutschen Pflanzennamen* (Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde 1962).

DRUG, sub forma Druh, probabil o clasă de demoni în vechea Indie (Rigveda). În religiile iraniene este subordonat lui → Ahriman, ca „minciună", devenind o ipostază a acestuia. Sălășluiește într-o peșteră întunecoasă. **D.** poate însemna pur și simplu demonul minciunii.

C. Colpe, *Drug* (Altiranische und zoroastrische Mythologie, WdM 4), 1986.

DRYADE (în greacă *drys* „stejar"), în mitologia greacă demoni feminini ai naturii (→ Nimfe), care trăiesc în trunchiurile arborilor. Soarta nimfelor arborilor este strâns legată de cea a copacului care le adăpostește.

DUA, zeu egiptean; numele este interpretat ca „cel din zori". Este un zeu al toaletei, care spală fața regelui și-l bărbierește. Potrivit textelor piramidelor, are de lucru și la așa-numita deschidere a gurii, când trebuie să i se restituie mortului, printr-un ritual magic, folosirea organelor sale.

DUAMUTEF („Care-și preamărește mama"), unul dintre cei patru fii ai lui → Horus, cărora le era încredințată ocrotirea cadavrului. Stomacul decedatului ține de domeniul lui **D.** cu cap de șacal. Dintre punctele cardinale îi era consacrat Estul.

bDUD, în religia bon din Egiptul antic denumire dată spiritelor cerești, care ulterior au fost degradate de lamaism în diavoli. Ei sunt negri și sălășluiesc într-un palat negru.

DUILLAE, în vechea Spanie zeițe duale; erau zeități fenomenale, protectoare ale vegetației. A existat și ideea unei semnificații similare cu cea a galicelor → Matres.

DUMUZI (în sumeriană „Fiul cel drept"), de cele mai multe ori numit sub forma preluată din ebraică sau aramaică, Tammuz. În vechea Mesopotamie zeu al vegetației, reprezentând principiul natural masculin (așa cum → Ișțar îl reprezintă pe cel feminin). Unul dintre supranumele sale este Ama'ușumgal („A cărui mamă este un dragon al cerului"). **D.** era considerat iubitul și soțul lui → Inanna, care l-a lăsat pradă demonilor din lumea subpământeană, unde domnește ca rege. Coborârea în lumea subpământeană și întoarcerea sa simbolizează moartea și renașterea vegetației. Mai multe legende povestesc cum este căutat printre trestii și copaci în deșert și, în cele din urmă, se întoarce în triumf „din fluviu"; el poate

lua numele zeului de sine stătător → Damu. Cultul lui Tammuz a fost răspândit şi în afara Mesopotamiei (comp. Iezechiel 8, 14).

A. Moortgat, *Tammuz. Der Unsterblichkeitsglaube in der altorientalischen Bildkunst,* 1949; T. Jacobsen, *Toward the Image of Tammuz* (HR 1/1961); S. N. Kramer, *Le rite de mariage sacré Dumuzi-Inanna* (RHR 181/1972); B. Alster, *Dumuzi's Dream. Aspects of oral poetry in a Sumerian Myth,* Copenhaga, 1972; S. N. Kramer, *The Death of Dumuzi. A New Sumerian Version* (Anatolian Studies 30/1980).

DUMUZIABZU (în sumeriană „Copilul cel drept al lui Abzu" → Apsu), veche zeiţă mesopotamiană, încadrată în anticul Babilon în grupul din jurul lui → Enki. Era în special zeiţa oraşului Kinirsa.

DUR, zeu kasit, care-i corespunde zeului babilonean al lumii subpământene → Nergal.

DURGĀ (în vechea Indie „Cea greu accesibilă"), zeiţă indiană de tipul Marii Mame, venerată în special de largile pături populare din Bengal, Assam şi Deccan; în speculaţia religios-filozofică este considerată de-a dreptul originea feminină a existenţei, din a cărei putere (→ Şakti) zeul → Şiva, soţul ei, se dezvoltă şi acţionează în lume. Adepţii lui → Vişnu o consideră sora acestuia. Sub aspectul ei prietenos, zeiţa apare ca → Gauri, dăruieşte hrană ca Annapurna (reprezentată cu castronul de orez şi lingura); sub aspectul înfricoşător ea apare drept Candi („Înspăimântătoarea"), Bhairavi („Groaznica") şi → Kāli („Cea neagră"): în cele din urmă ea este şi → Tārā („Mântuitoarea") şi se contopeşte cu → Pārvati. În Nepal, sub numele de Taleju, este zeiţa protectoare a dinastiei regale. Diferitele nume desemnează iniţial divinităţi de sine stătătoare, contaminate de cultul **D.** Sărbătoarea ei principală (Durgāpūjā) era celebrată în septembrie/octombrie. În artă ea este reprezentată adesea ca Mahishā(sura)-mardinī călare pe un leu, adică cea care l-a învins pe demonicul → Mahishā.

B.C. Mazumdar, *Durga. Her origin and history* (Journal of the Royal Asiatic Society 1906); G. Tucci, *La gran madre,* în *Forme delle Spirito Asiatico,* Milano, 1940; O. Viennot, *The goddess Mahişāsuramardini* (Artibus Asiae 19/1956); D.D. Kosambi, *At the cross-roads. Mother Goddess cult-rites in ancient India* (Journal of the Royal Asiatic Society 1960); J.C. Harle, *Durgā, goddess of victory* (Artibus Asiae 1964); V. Moeller, *Durgā* (Die Mythologie der vedischen Religion und des Hinduismus, WdM 5), 1984.

DUSARES (Duş-Şara), zeul principal al nabateenilor. Numele înseamnă „zeul de la eş-Sara" (regiune dintre Marea Roşie şi Marea Moartă). În epoca elenistică este identificat cu → Dionysos şi reprezentat cu un butuc de viţă de vie. Iniţial locul de cult al lui **D.** a fost o piatră neagră la Petra; animalele consacrate erau pantera şi vulturul. Naşterea lui, chipurile, feciorelnică, era sărbătorită la 25 decembrie, ceea ce ar putea conduce la o semnificaţie solară.

D. Sourdel, *Les cultes du Hauran à l'époque romaine* (Bibl. archéologique et historique 53, p. 59 ş.u.), Louvain 1952; M. Höfner/H. Merkel, *Dusares* (Die Stammesgruppen Nord-und Zentralarabiens, WdM 1), 1965.

DVĀRAPĀLA (în sanscrită, „Paznicii"), zeităţi budiste, care păzesc în Mandala „porţile" sau stau de strajă la intrările în temple şi mănăstiri. Sunt

reprezentaţi ca demoni → Yakşa sau ca luptători puternici în armuri impresionante. În China ei sunt numiţi Er Jiang (Erh Chiang, „cei doi conducători de oşti"); numele lor sunt Heng (Hong) şi Ha, dar amândoi împreună sunt consideraţi o fiinţă unică, sunt reprezentanţii celor două jumătăţi ale absolutului; Ha reprezintă matricea lumii elementelor, Heng lumea de diamant a spiritului. Ambii paznici sunt desemnaţi şi ca „doi regi", în chineză Er Wang, în japoneză — Ni-ō.

A. Foucher, *The tutelary pair in Gaul and in India* (în: The beginnings of Buddhist art, p. 139–146), Paris, 1917; E. Rousselle, *Vom Sinn der buddhistischen Bildwerke in China*, Darmstadt, 1958 (p. 9–19).

DYAUS (Dyaus pitar, în sanscrită: „tatăl ceresc"), în vechea Indie zeul cerului şi tatăl zeilor, numit, de obicei, împreună cu zeiţa Pământului → Prithivi. Ambele zeităţi sunt imaginate simbolic ca taur şi vacă. Drept fiu al lui **D.** trece, printre alţii, zeul soarelui → Surya. Încă pe timpul Rigvedei, **D.** pierde din importantă şi devine un *deus otiosus*.

E

EA, zeu babilonean, căruia îi corespunde sumerianul → Enki. S-a încercat interpretarea numelui **E.** drept „casa apei" (controversat). Sfera de putere a zeului era oceanul subpământean de apă dulce; templul său este casa lui → Apsu. **E.** este zeul înţelepciunii şi al artei descântecului; apa care servea la purificarea bolnavilor în ceremoniile de descântec era numită „apa lui **E.**"; preotul descântecului era reprezentantul zeului. **E.** este marele artist, ale cărui mâini au modelat omul; supranumele Nudimmud îl caracterizează drept „creator". Animalul său emblematic este capra-peşte, o fiinţă mixtă cu partea de sus a corpului ca de ţap şi cea de jos ca de peşte. Hitiţii l-au preluat pe **E.** sub forma de nume A'aş; era considerat păzitorul Tăbliţelor Destinului şi „regele sfatului bun".

E. Ebeling, *Enki/Ea* (Reallexikon der Assyriologie 2), 1938; M.Th. Barrelet, *Etude de glyptique akkadienne. L'imagination figurative et le cycle d'Ea* (Orientalia, N.S. 39/1970).

EACUS (Eaecus), vechi zeu hispanic din zona Castiliei, identificat în *interpretatio romana* cu → Iupiter (Salutarius), cu care, în cele din urmă s-a şi contopit; cu teonimul roman sunt cunoscute 16 inscripţii.

EATE (numit şi Egata), zeu basc al focului şi al furtunii, al cărui glas poate fi auzit înainte de o furtună cu grindină sau de un incendiu devastator.

EBEH, zeu canaanean al muntelui, care a fost învins de → Inanna.

EBISU, în mitologia japoneză zeul protector al marinarilor, al pescarilor şi al negustorilor. Aparţine grupului celor „şapte zei ai fericirii" (→ Shichi-Fukujin). În reprezentarea lor în grup el poate fi recunoscut după undiţa cu care a prins un peşte.

S. Katsunori, *The Ebisu-gami in Fishing Villages* (în R. Dorson, Studies în Japanese Folklore), Indiana Univ. 1963; N. Naumann, *Whale and Fish Cult in Japan. A Basic Feature of Ebisu Worship* (Asian Folklore Studies XXXIII/1974).

ECHIDNA (în greacă „şarpe"), în mitologia greacă uriaş demonic pe jumătate femeie, pe jumătate şarpe. Din împreunarea ei cu → Typhon au apărut → Cerberul şi → Himera.

EFIALTES → **ALOIZI**

EGERIA, nimfă romană a izvoarelor, preluând parţial şi funcţia de zeiţă a naşterii. Potrivit legendei, era sfătuitoarea regelui Numa Pompilius, căruia, în timpul întâlnirilor lor nocturne, îi dezvăluia voinţa zeilor.

EGRES (Äkräs), zeul vegetaţiei şi fertilităţii la finlandezi, venerat în special în Karelia. Era considerat în primul rând un ocrotitor şi cel care dăruia sfecla; fructul dublu al sfeclei era simbolul său şi era numit „sacrul Äkräs".

L. Honko, *Äkräs* (Finnische Mythologie, WdM 2), 1973.

EHECATL, la populaţiile nahua din America Centrală zeul vântului, o manifestare a lui → Quetzalcoatl. I-a învăţat pe oameni dragostea, atingându-se de fecioara → Mayahuel.

EHEIE (Ehye, Vehujah), primul dintre cele zece teonime din Cabala; este numele naturii divine, care dă existenţă tuturor lucrurilor; de el ţine fiinţa angelică → Metatron.

EIRENE (în latină Irene), zeiţa greacă a păcii, una dintre cele trei → Hore, fiica lui → Zeus şi a lui → Themis. La Atena a fost venerată de la sfârşitul secolului V î.Hr.; la sărbătoarea Synoikia i se aducea o jertfă nesângeroasă.

EK („Cel negru"), la maya zeul regiunii vestice a lumii, în cartea lui Chilam-Balam era numit **E.** tenel, adică „Stăpânul trupului negru"; la Diego de Landa el se întâlneşte în forma **E.** Pauahtun („Reţeaua neagră de pietre preţioase"). Reţeaua de pietre preţioase este un sinonim pentru „punga de leacuri"; în felul acesta zeul însuşi este nu numai păzitorul unei regiuni a lumii, ci are şi funcţie de medic.

EKAJATĀ (în sanscrită „Cea care are doar un smoc de păr"), zeiţă a aspectului înfricoşător în budism. De cele mai multe ori este înfăţişată cu un cap, trei ochi, o faţă albastră schimonosită de furie şi în jurul şoldurilor cu o blană de tigru. Când are două braţe, atributele ei sunt cuţitul dinţat şi craniul; când are patru braţe, în dreapta ţine săgeata şi sabia, în stânga arcul şi craniul. Zeiţa este desemnată şi ca Ugra-Tārā („înfricoşătoarea → Tārā). Adoratorilor ei le aduce fericire. O formă proprie este → Vidyujjvālākarāli. Numele tibetan al **E.** este Ralgčig-ma.

G. Grönbold, *Ekajatā* (Die Mythologie des indischen Buddhismus, WdM 5), 1984.

EKHUAH, la maya zeul negustorilor ambulanţi, în literatura ştiinţifică de specialitate desemnat ca zeul M. Era reprezentat cu trupul de culoare neagră, cu buza de jos atârnându-i şi cu o lungă coadă de scorpion; aici se potriveşte teonimul cu sensul de „scorpionul negru". Adeseori **E.** poartă o armă care seamănă cu o lance, din care cauză este interpretat ca zeu al războiului.

EKHI (Eguzki), denumire bască a soarelui şi a personificării lui, considerată ca fiica mamei Pământ (→ Lur). Vrăjitorii şi spiritele rele îşi pierd puterea când sunt atinşi de o rază de soare.

EL, denumirea unei zeităţi la vechii sirieni şi canaaneni, la vechii arabi de sud II; de asemenea, numele zeităţii supreme. În etimologia cuvântului se

oscilează între „puternicul" şi „cel dintâi". În miturile din Ugarit E. apare ca tată al zeilor şi „creator al făpturilor". Apoi mai are şi supranumele de „creator al pământului" (Qone'ars) şi, ca aluzie la semnificaţia sa simbolică de fecunditate, „taurul". Zeul îşi are tronul la „izvorul râurilor". Însuşirile sale sunt bunătatea, înţelepciunea şi vârsta înaintată. În Palmyra era cunoscut sub numele de Elqonera; ca cel „care face să curgă izvoarele" a fost identificat cu Poseidon. (Comp. şi → Elkunirşa). În povestirile biblice ale patriarhilor, prin El Eljon (→ Eljon) este înţeles Dumnezeul Israelului.

F. Lokkegaard, *A plea for El, the bull* (Studia Orientalia J. Pedersen didacta), Copenhaga, 1953; O. Eissfeldt, *El im ugaritischen Pantheon,* 1951; W. Röllig, *El als Gottesbezeichnung in Phönizien* (Festschrift J. Friedrich), 1959; W. Röllig, *El* (WdM 1), 1965; U. Oldenburg, *The Conflict between El and Baal in Canaanite Religion,* Leiden, 1969; J.C. de Moor, *El, the Creator* (The Bible World, Essays in Honor of C.H. Gordon), New York, 1980; O. Eckart, *El und Jhwh in Jerusalem* (Vetus Testamentum 30/1980).

ELAGABAL (în greacă Heliogabalos sau Elaiagabalos), zeu local al oraşului sirian Emesa (astăzi Homs). Imaginea sa cultică se compunea dintr-o piatră neagră în formă de stup. Teonimul este derivat din Elah-Gabal („zeul-munte"); în epoca elenistică a fost pus în relaţie cu zeul soarelui → Helios. Vulturul ca animal simbolic conduce la concluzia unui aspect solar. Împăratul roman provenit din neamul preoţesc al zeului, purtător al numelui acestuia, a dus cultul la Roma, unde, însă, nu s-a putut afirma pe deplin.

F. Cumont (PWRE 5), 1905; F. Altheim, *Helios und Heliodor von Emesa,* 1942; M. Höfner/E. Merkel, *Die Stammesgruppen Nord-und Zentralarabiens* (WdM 1), 1965.

ELAL (Heller în sursele mai vechi), erou civilizator divin la populaţia tehuelche din Patagonia. Spre deosebire de → Elel, are un aspect preponderent pozitiv, ceea ce se vădeşte şi în amplul său ciclu mitic.

J. Wilbert/K. Simoneau (Editors), *Folk Literature of the Tehuelche Indians,* Los Angeles, 1984.

ELEL, fiinţe demonice răuvoitoare în lumea imaginară a indienilor pampas (Argentina). Este un spirit care provoacă furtuni, boli şi moarte, dar are un anumit rol şi în iniţierea fetelor, când este reprezentat ca bărbat îmbrăcat cu o mantie specială şi purtând pe cap o podoabă din pene.

J. Sanchez Labrador, *Paraguay Catolico... Misión de los Indios Pamapas... Puelches... Patagones 1772 (1778?),* Buenos Aires, 1936.

ELENA, fiica lui → Zeus şi a → Ledei, sora → Dioscurilor. Iniţial o zeiţă a vegetaţiei, venerată în unele locuri ca zeiţă a arborilor (Dendritis); în Sparta platanul era arborele ei sacru. În mit este răpită de Paris, fiul regelui Troiei, ceea ce a dus la dezlănţuirea războiului troian.

M. Becker, *Helena. Ihr Wesen und ihre Wandlungen im klassischen Altertum,* 1939; K. Kerényi, *Die Geburt der Helena,* 1945; L.I. Clader, Helen. *The Evolution from Divine to Heroic in Greek Epic Tradition,* Leiden, 1976.

ELF (în engleza veche *aelfen*). Reprezentarea Albilor (→ Alp) a căpătat la anglo-saxoni accente noi. Se făcea o

deosebire, de pildă, între *bergaelfen* („elfii de munte"), *waeterelfen* („elfii de apă") şi *wuduaelfen* („elfii de pădure"). **E.** au fost preluaţi în secolul XVIII din tradiţia engleză în literatura germană ca denumire a unor graţioase spirite feminine. Ele iubesc dansul şi muzica şi, de cele mai multe ori, sunt binevoitoare faţă de oameni. Stăpânul lor este — ca o aluzie la regele piticilor, Alberich — regele **E.**, în daneză *elverkonge*, pe care Goethe şi Herder l-au preluat ca „Erlkönig". În credinţa populară şi în limba vorbită în sudul Germaniei cuvântul Elben/Elfen abia dacă apare ca atare, în schimb este prezent în cuvinte compuse şi semnifică un caracter demonic: prostul satului şi/sau spaima copiilor se numesc Elpentrötsch, Ilmedreschde, Trilpentritsch (probabil, „cel călcat de **E.**").

R. Beitl, *Wörterbuch der deutschen Volkskunde*, 1974.

ELJON, zeitate din vechea Sirie. Numele poate fi dedus din *alaj* („a urca", „a fi sus"). Filon din Byblos îl numeşte Eliun sau, în forma greacă, Hypsistos („cel mai înalt"). În Vechiul Testament numele **E.** poate fi perceput identic cu → Iahve, acesta din urmă fiind El Eljon „Domnul Dumnezeul cel Prea înalt" (Facerea, 14, 22).

ELKUNIRŞA, numele zeului hitit înseamnă, probabil, „El (zeul), Creatorul pământului". Într-un mit, → Aşertu apare drept soţie a sa. Există indicii pentru preluarea zeului dintr-un cult canaanian.

H. Otten, *Ein kanaanäischer Mythus aus Bhogazköi* (Mitteilungen des Instituts für Orientforschung 1/1953).

ELLEL (şi Elliluş), zeu hitit preluat de babilonieni (→ Enlil) şi identificat, în cea mai mare parte, cu bunicul hurrit → Kumarbi.

ELOHIM (în semită → El, „zeu"), denumire curentă pentru Dumnezeu în Vechiul Testament; cuvântul are semnificaţie de singular şi plural, deci şi „zei". Prin acest cuvânt pot fi desemnate divinităţi străine, dar şi Dumnezeul Israelului (→ Iahve). **E.** este Dumnezeul atotcuprinzător, care a creat cerul şi pământul.

A. Murtonen, *A Philological and Literary Treatise on the OT Divine Names'I, 'Iwh, Ihjim and jhwh*, Helsinki, 1952; N. Walker, *Elohim und Eloah* (Vetus Testamentum 6/1956).

EMELI-HIN, denumire pentru zeu la tuaregi (vestul Saharei centrale); numele înseamnă „stăpânul meu" şi poate fi transformat în Emeli-neneg „Stăpânul nostru" sau în Emeli n terna „Stăpânul puterii".

EMMA-Ō (în sanscrită: Yamaraja, → Yama), regele infernului, stăpânul lumii subpământene sau al lumii morţilor. Este desemnat şi ca stăpân al lumii spiritelor flămânde. A fost preluat de budism din mitologia vedică. În credinţa populară chineză Yeh-mowang a devenit unul dintre „cei zece regi-judecători" ai lumii morţilor. În budismul ezoteric din Japonia **E.-ō** sau Emma-ten a devenit, de asemenea, unul dintre cei „doisprezece Ten" (→ Jūni-ten).

EMPUNG LUMIMU'UT (şi Empung Luminuut), zeitate feminină a populaţiei minahasa din Sulawesi de Nord

(Indonezia). Ca mamă primordială, ea apare dintr-o stâncă, resp. este scoasă din aceasta prin transpirație; apoi ea este fecundată de vântul de vest și-l naște pe zeul soarelui → Toar. După ce, despărțiți multă vreme, mama și fiul nu se mai recunosc, se căsătoresc; din împreunarea lor incestuoasă apar zeii și oamenii. Din **E.L.** se revendică genealogic în special familiile nobile.

N. Graafland, *De Minahasa,* 2 vol., Haarlem, 1898; K. Tauchmann, *Die Religion der Minahasa-Stämme,* 1968; W. Stöhr, *Die altindonesischen Religionen* (Handbuch der Orientalistik, secțiunea 3, vol. 2, cap. 2), 1976.

EMPUSA, monstru feminin în credința populară din Grecia antică; poate apărea ca o fată frumoasă, dar și ca o stafie urâtă cu picioare de măgar; de multe ori face parte din suita lui → Hecate.

EN, teonim în vechea iliră, denumit după cuvântul pentru „joi" din albaneză. O dată cu adoptarea creștinismului, **E.** a devenit apelativ al demonilor.

ENBILULU, zeu sumerian al irigațiilor și al agriculturii. În epoca babiloniană era considerat fiul lui → Ea; în cele din urmă devine unul din cele cincizeci de nume ale lui → Marduk.

ENDOUELLICUS (Endouolicus), zeu venerat în Lusitania (astăzi Portugalia), le împărtășea bolnavilor formule oraculare pentru a-i vindeca. La unele din altarele sale sunt reprezentați porci — aduși probabil ca jertfe. Dar aceste animale pot să aibă și o semnificație htonică și să fie o aluzie la funcția de zeu al lumii subpământene. Pe unele altare este reprezentat un palmier.

J.-M. Blázquez, *Religiones primitivas de Hispania, I. Fuentes literarias y epigráficas,* 1962 (p. 147 ș.u.); J.-M. Blázquez, *Endouellicus* (Die Mythologie der Althispanier, WdM 2), 1973.

ENDYMION, în mitologia greacă un păstor sau un vânător adormit pe veci. Zăcea într-o grotă, unde era mereu vizitat de zeița lunii (→ Selene), îndrăgostită de el. Poate că **E.** a fost inițial un zeu preelen, al cărui cult a fost adus în Elada de karii din Asia Mică. S-a încercat și interpretarea lui ca zeu al soarelui care se odihnește într-o peșteră.

I. Rademacher, *Das Jenseits im Mythos der Hellenen,* 1903 (p. 113–115); O. Kern, *Die Religion der Griechen,* vol. 1, 1926 (p. 44).

ENEA, inițial erou grec (forma numelui: Aineias) în războiul troian. Fiu al regelui Anchises și al zeiței → Afrodita, mama zeilor de pe muntele Ida. În secolul VI î.Hr. etruscii și romanii cunoșteau legenda despre fuga sa din Troia distrusă, iar el însuși a fost curând venerat ca erou. Faptul că **E.** l-a salvat pe tatăl său paralizat în urma unui trăznet și l-a scos din țară împreună cu chipurile zeilor, purtându-i cu el în pelegrinările sale, i-a făcut pe romani să-l considere întruchiparea virtuții romane antice *pietas* (pietate, respectul vârstei și al tradiției). Împăratul Augustus credea că familia sa se trage din fiul de zeu Enea.

I. Malten, *Aineias* (ARW 28/1931); H. Boas, *Aeneas'Arrival in Latium,* Amsterdam, 1938; K. Schauenberg, *Aeneas in Rom* (Gymnasium 67/1960); K. McLeish, *Dido, Aeneas and the concept of Pietas* (Greece an Rome XIX/1972).

ENEADĂ, probabil un grup de zei egipteni apărut în epoca preistorică; centrul de cult se afla în Deltă (Junu, în greacă Heliopolis). În frunte se afla zeul creaţiei → Atum, care îi produce, prin autofecundare, pe → Şu şi pe → Tefnut. Aceştia sunt părinţii zeului pământului (→ Geb) şi ai zeiţei cerului (→ Nut), ai căror copii sunt → Osiris, → Isis, → Seth şi → Neftis. Noţiunea de **E.** pentru un grup mai mare de zei a fost preluată şi de alte locuri, fără ca întotdeauna să fie vorba de acest număr; astfel, Teba a avut, sub conducerea zeului → Month, o „**E.**" de 15 zei.

W. Barta, *Untersuchungen zum Götterkreis der Neunheit* (Münchner Ägyptologische Studien), 1973.

ENKI (în sumeriană „Stăpânul pământului" sau „Stăpânul a ceea ce e jos"), în epoca sumeriană stăpânul oceanului de apă dulce despre care se credea că există sub pământ, şi al izvoarelor care dăruiesc fertilitate, apoi este zeul înţelepciunii şi al descântecului. În akkadiană îi corespunde zeul → Ea. În mit, **E.** apare drept Creatorul vegetaţiei şi al oamenilor. Pe sigiliile cilindrice este reprezentat aşezat pe tron în templul său înconjurat de torenţi de apă; din umeri îi tâşnesc jeturi de apă. Numărul consacrat este patruzeci. Soţia lui **E.** este → Ninbursanga; amândoi trăiesc în ţara Dilmun (un fel de paradis) unde, din sămânţa scuturată de zeu asupra stepei, apar opt plante, pe care el — fără a face vreo legătură — le devorează. Opt din organele sale se vor îmbolnăvi, până când soţia furioasă este potolită din nou şi, ca zeiţă a naşterii, îl va ajuta pe gravidul **E.**: el naşte opt zeităţi, dintre care primul este → Abu.

E. Ebeling, *Enki/Ea* (Reallexikon der Assyriologie 2), 1938; E. Dhorme, *Les religions de Babylonie et d'Assyrie,* Paris, 1945 (p. 31–38, 50–51); S.N. Kramer, *Enki and his Inferiority Complex* (Orientalia, N.S. 39/1970); B. Alster, *Enki and Ninursag. The Creation of the First Woman* (Ugarit-Forschungen 10/ 1978).

ENKIMDU, zeu sumerian al irigaţiilor şi al agriculturii, cu care → Enbilulu este egal sau înrudit, prin esenţă. Într-o dispută mitică el apare ca adversar al lui → Dumuzi, căruia îi revine funcţia de păstor.

ENLIL (în sumeriană „Stăpânul adierii vântului"), în akkadiană şi Ellil, în greacă Illinos. Principalul zeu al panteonului sumerian. Este „regele ţărilor", datorită forţei sale este numit şi Rimu („boul sălbatic"); un alt supranume este Kur-gal („marele munte"). Arma sa este potopul sau îşi doboară duşmanii cu năvodul. Tatăl lui **E.** este zeul cerului An, soţia lui → Ninlil. Ca stăpân al Tăbliţelor Destinului, el hotărăşte mersul lumii. Faţă de oameni nu este întotdeauna binevoitor; pentru a-i pedepsi, trimite potopul şi pe uriaşul → Labbu. Ca simbol al puterii sale **E.** poartă un acoperământ al capului împodobit cu coarne (aşa-numita coroană cu coarne). Numărul consacrat este cincizeci. Poziţia predominantă a lui **E.** se vădeşte în noţiunea enlilūtu; cel asupra căruia este trecută, devine stăpân peste oameni.

F. Nötscher, *Ellil in Sumer und Akkad,* 1927; E. Dhorme, *Les religions de Babylonie et d'Assyrie,* Paris, 1949 (p. 26–31, 48–50); D.O. Edzard, *Die Mythologie der Sumerer und Akkader* (WdM 1), 1965; H. Behrens, *Enlil und Ninlil. Ein sumerischer Mythos aus Nippur,* Roma, 1978.

ENMEŞARRA, numele zeului sumerian însemnând „Stăpânul tuturor Me";

prin această noţiune se înţeleg legile şi forţele divine. Într-o veche listă de zei **E.** apare înainte de zeul cerului → An. Potrivit funcţiei sale el este un zeu al lumii subpământene.

E. Ebeling (Reallexikon der Assyriologie 2), 1938.

EOS, zeiţă greacă a aurorei, numită ocazional şi Hemera („zi"). Este „cea cu degete trandafirii", tânără şi frumoasă, sora soarelui (→ Helios) şi a lunii (→ Selene). În fiecare dimineaţă ea iese din adâncurile mării într-un car tras de armăsari. Jelindu-şi fiul, pe Memnon, căzut în faţa Troiei, lacrimile ei picură ca roua pe pământ. **E.** îi corespunde zeiţei romane → Aurora.

EPAFOS, fiu al lui Zeus preschimbat în taur, şi → al lui Io preschimbată în vacă (1). Potrivit unei legende greceşti mai târzii, **E.** trecea drept strămoşul egiptenilor.

EPONA (în mitologia celtică „marea iapă"), zeiţă venerată în Galia, reprezentată mai ales călare pe un cal; ca atribute are un corn al abundenţei, uneori şi un câine. Ipoteza după care, la **E.**, calul şi câinele ar fi animalele morţilor, iar zeiţa ar trebui interpretată ca stăpână a lumii subpământene, este controversată. Cornul abundenţei (sau un castron) duce cu gândul la fertilitate. Venerarea ei cultică este atestată în special pentru estul Galiei şi zona Rinului de mijloc, apoi în Peninsula Pirineilor; prin intermediul legiunilor romane şi-a făcut intrarea şi în Italia şi în ţările de la Dunăre.

P. Lambrechts, *Epona et les Matres* (L'Antiquite Classique 19/1950); J. Gricourt, *Epona-Rhiannon – Macha* (Ogam 6/1954); F. Benoît, *Archétypes plastiques en Ibérie de l«Epona» Gallo-Romaine* (Ogam 6/1954); R. Magnen, *Epona,* Bordeaux, 1956; K.M. Linduff, *Epona. A Celt among the Romes* (Latomus 38/1979).

ERANORANHAN, în insula Hierro din Canare zeu protector al bărbaţilor, în timp ce femeile o venerau pe zeiţa Moneiba; ambii îşi aveau sediul pe câte o stâncă.

ERATO, una din cele nouă → Muze; este muza liricii, în special a poeziei de dragoste. Este reprezentată cu un instrument cu coarde în mâini.

EREHTHEUS → ERIHTHONIOS

EREŞKIGAL, zeiţa sumeriană a lumii subpământene, unul dintre supranumele ei este „Marele pământ". Cel asupra căruia îşi îndreaptă „ochiul morţii" este sortit lumii subpământene. Este sora şi partenera subpământeană a lui → Inanna/Iştar, care trăieşte în înaltul cerului. Soţul ei este → Nergal, fiul ei → Ninazu.

E. Dhorme, *Les religions de Babylonie et d'Assyrie,* Paris, 1949 (p. 39–40).

ERGE, în credinţa populară cu rădăcini mitice a bascilor, un spirit care le ia oamenilor viaţa.

ERIHTHONIOS, în mitologia greacă copilul divin apărut din sămânţa lui → Hefaistos care, după o ceartă (*eris*) cu potrivnica → Atena, a căzut pe pământ (*hton*). Şarpele sacru de pe Acropolis, Atena, era considerat întruchiparea lui **E.** O dată cu el cade figura eroului atenian Erehtheus, care primea jertfele

într-un templu propriu (erehtheion) împreună cu → Poseidon.

M. Fowler, *The Myth of Erichthonios* (Classical Philology, 38/1943).

ERINII (în greacă Erinyes, singular Erinys), în mitologia greacă zeiţe subpământene ale răzbunării. Au apărut din picăturile de sânge pe care pământul (→ Gaia) le-a înghiţit atunci când a fost mutilat Cronos. La tragicii greci ele se numesc fiicele nopţii. În număr de trei, pot avea numele de Allekto („Necondiţionata"), Tisifone („Cea care răzbuna omorul") şi Megaira („Invidioasa"). Venind din lumea subpământeană, ele îi urmăresc cu capetele lor acoperite de şerpi şi cu torţe agitate ameninţător pe toţi criminalii, dar în special pe cei care-şi omoară rudele. Într-o transpunere eufemistică ele au devenit Semnai („Onorabilele") şi Eumenide („Binevoitoarele"). La Roma erau cunoscute sub numele de furii (Furiae).

E. Wüst, *Erinys* (PWRE, Suppl. 8), 1956.

ERIS, zeiţa greacă a discordiei, a certei, sora zeului războiului → Ares. Hesiod face o deosebire între înfricoşătoarea **E.**, care provoacă duşmănie şi nevoi, şi buna **E.**, care stârneşte întrecerea între oameni. Este cunoscută scena mitologică în care ea aruncă printre nuntaşi un măr (mărul discordiei) pe care era înscris „celei mai frumoase", dezlănţuind astfel o ceartă între zeiţele de faţă. Scriitorii romani au preluat-o pe **E.** sub numele Discordia.

J. Gruber, *Über einige abstrakte Begriffe des frühen Griechischen,* 1963.

ERIU (Eire), numele Irlandei, personificată ca zeiţă a insulei. Soţul ei este Mac Greine dar, într-o zi, regele → Fomorilor a venit şi a învins-o; fiul lor a fost → Bress.

ER-LANG, zeu chinez, care scăpa lumea de demonii răi. Animalul consacrat este câinele.

ERLIK, la populaţia din Altai, în sudul Siberiei, adversarul zeului, care i-a împins pe primii oameni spre rău. Dar cerul său este sfărâmat şi el însuşi alungat în lumea subterană, unde ajunge stăpân peste împărăţia morţilor. Mongolii îl cunosc pe zeul morţilor care călăreşte pe un armăsar negru sub denumirea de Erlik Han; el joacă un rol important în descântecele şamanilor.

U. Harva, *Die religiösen Vorstellungen der altaischen Völker,* Helsinki, 1938; Kl. Sagaster, *Erlik* (ER 5), New York, 1987.

EROS, zeu grec al iubirii, fiul lui → Ares şi al → Afroditei. Hesiod îl cântă ca pe cel mai frumos dintre zei. În credinţa populară şi în reprezentările plastice el este un tânăr înaripat care, cu arcul şi săgeata, îi nimereşte în inimă pe oameni şi pe zei, aprinzându-le iubirea. Cum zeul veghea şi la prietenia dintre bărbaţi şi băieţi, înainte de luptă spartanii îi aduceau jertfe. Zeul a avut un cult străvechi în beoţianul Thespai, unde era venerat sub forma unei pietre. În puterea lui **E.**, care pune în mişcare lumea, orficii l-au văzut pe Creatorul lumii (*kosmogonos*), iar scriitorul Lucian din Antichitatea târzie vorbea de demiurgicul **E.**, care a aruncat haosul în adâncuri şi a străpuns noaptea cu forţa

luminii. Grecului **E.** îi corespunde la romani → Amor.

A. Dyroff, *Das Märchen von Amor und Psyche*, 1941; F. Lasserre, *La figure d'Eros dans la poésie grecque* (Diss.), Lausanne, 1946; C. Schneider/A. Rumpf, *Eros* (RAC VI), 1964; M.L. West, *Eros* (ER 5), New York, 1987.

EROTI, zei ai iubirii, băieţandri, în arta din Antichitatea târzie, numiţi în latină Amoretti, pe care-i mai întâlnim în Renaştere, în stilul baroc şi rococo, sub chipul unor genii sau adolescenţi.

A. Greifenhagen, *Griechische Eroten*, 1957.

ERRA (Irra), zeu babilonean al ciumei. Înţepat de demonicii → Sebettu, el aduce oamenilor ciuma, ca şi alte nenorociri. Sfătuitorul său, care îl şi potoleşte, este → Ishum. Nu este sigur dacă numele akkadian **E.** are vreo legătură cu hititul → Jarri.

E. Gössmann, *Das Erra-Epos*, 1956; L. Cagni, *The Poem of Erra*, Undena, 1977.

ES, zeul cerului la tribul ket din bazinul Ienisei, Siberia; deşi nevăzut, el este descris ca un bărbat bătrân cu o lungă barbă neagră. Este Creatorul lumii şi i-a frământat pe primii oameni; ceea ce arunca cu mâna dreaptă în stânga devenea bărbat, ceea ce arunca cu mâna stângă în dreapta devenea femeie.

ESCULAP (Aesculapius), zeul vindecător → Asklepeos, introdus la Roma în timpul epidemiei din 293 î.Hr.; în prima perioadă a Imperiului, în calitatea sa de vindecător universal, a devenit unul dintre cei mai veneraţi zei. Pe monezi apărea împreună cu fiica sa → Salees. Împăratul Marc Aureliu a pus să fie reprezentat el însuşi ca **E.**, având ca sceptru un toiag din şerpi. În perioada mai nouă, toiagul lui **E.** a devenit simbolul profesiunii de medic.

E.J. Edelstein/L. Edelstein, *Asclepeus. A collection and interpretation of the testimonies*, 2 vol., Baltimore, 1945; J.P. Bayard, *Le symbolisme de caducée*, Paris, 1978; K.-H. Hunger, *Der Äsculapstab*, 1978.

ESENHEBIS, numele grec înseamnă, de fapt, „Isis în Chembis". Este vorba de zeiţa → Isis, venerată pe insula Chembis, dar şi în alte locuri (ca Bubastis).

ESHU, personaj asemănător unui trickster la yoruba care trăiesc în Nigeria şi Dahomey; el îi derutează pe oameni, se poate înfuria, dar poate face şi bine. Cunoaşte taina oracolului şi este legat de bogăţie (în imaginea scoicii Kauri). Simbolurile sale speciale sunt pipa de tutun şi sferele de argilă aşezate la intersecţii; fiind un mâncău, are adesea o lingură ca atribut.

J. Westcott, *The sculpture and myths of Eshu-Elegba, the Yoruba trickster* (Africa 32/1962); W.F. Bonin, *Die Götter Schwarzafrikas*, 1979.

ESTANATLEHI, zeiţă la navajos (indieni nord-americani). I-a creat din mălai şi din praful de pe sânii ei pe strămoşii populaţiei navajos; apoi a devenit stăpână în ţara soarelui care apune (împărăţia morţilor), de unde aduce oamenilor doar bine, în timp ce bolile şi războaiele vin din Est.

ESUS, zeu galic, al cărui nume (făcând abstracţie de ipoteze) nu a fost clarificat. Scriitorul antic Lucian relatează despre setea sa lacomă de sânge omenesc, de jertfele atârnate de un pom. Pe două altare zeul loveşte cu toporul un

pom — de ce, nu se ştie sigur. La el se întâlneşte şi motivul neinterpretat al taurului cu trei păsări (cocori?). Merită menţionată comparaţia cu romanul → Mercuri, pe de altă parte şi cu → Marte.

W. Deonna, *Les victimes d'Esus* (Ogam 10/1958); P.M. Duval, *Teutates, Esus, Taranis* (Etudes Celtiques 8/1958–1959); A. Ross, *Esus et les trois «grues»* (Etudes Celtiques 8/9/1960–1961); P.M. Duval, *Esus und seine Werkzeuge auf Denkmälern in Trier und Paris* (Trierer Zeitschrift 36/1973).

EŞETEWUARHA, mama universală la populaţia tumereha (chamakoko) în Gran Chaco. Este mama nenumăratelor spirite ale pădurii, pe care ea i le-a născut unui demon-câine (Pohicio). Îşi domină soţul şi tot ce există pe lume şi se îngrijeşte ca omenirea să primească apă, căci ea este şi mama păsărilor Osasero (= nori). De aceea i se aduc rugăciuni pentru ploaie, iar ea aşteaptă ca oamenii să-i cânte în fiecare noapte.

H. Baldus, *Die Allmutter in der Mythologie zweier südamerikanischer Indianerstämme* (Kagaba und Tumereha) (ARW 29/1931).

EŞMUN, zeu fenician al sănătăţii, al cărui cult era răspândit în Cipru, Sardinia şi Africa de Nord (Cartagina). Era considerat un tânăr frumos şi ca atare, legat de → Melqart. Ca mulţi alţi zei era numit şi *adon* („Stăpânul"). Potrivit unei povestiri a filozofului Damaskios din Antichitatea târzie, el s-a autocastrat încercând să scape de zeiţa Astronoe (Astarte?) care-l urmărea şi a murit, dar a fost din nou trezit la viaţă de căldura dătătoare de viaţă a zeiţei.

W. Röllig, *Heilgötter* (Syrien. Die Mythologie der Ugariter und Phönizier, WdM 1), 1965; E. Lipinski, *Eshmun, „Healer"* (Annali dell' Instituto Orientale di Napoli 33/1973).

ETEMMU („spiritul morţilor"), în credinţa babilonienilor, morţii care n-au fost îngropaţi rătăceau ca spirite încoace şi încolo şi, ca demoni răi, puteau aduce nenorociri oamenilor.

EUNOMIA („ordinea legală"), face parte din grupul → Horelor, cărora li se încredinţează porţile cerului şi ale Olimpului.

EUPHROSYNE → HARITE

EUROPA, în mit fiica regelui fenician → Agenor. A fost răpită de → Zeus preschimbat în taur şi dusă în Creta; nunta sacră (*hieros gamos*) a celor doi este pusă în legătură cu un platan sacru. Dacă în spatele **E.** se afla o zeiţă preelenă a lunii sau a pământului, este un aspect controversat, la fel ca şi derivarea etimologică de la semiticul *ereb* („întunecat"). Motivul apărut în elenism al vălului arcuit deasupra capului **E.** este interpretat ca un simbol al cerului.

L. De Brauw, *Europe en de stier* (Diss.), Amsterdam, 1940; J. Babelon, *Le voile d'Europe* (Revue Archéologique Ve s., 20/1942—1943); W. Bühler, *Europa. Ein Überblick über die Zeugnisse des Mythos in der antiken Literatur und Kunst,* 1968; P.B.S. Andrews, *The myth of Europa and Minos* (Greece and Rome, Serie 2), 1969.

EUROS, zeu grec al vântului care bate din Sud-Est; are supranumele Argestes, adică „cel care însenineză". Ca şi alţi zei ai vântului legaţi de punctele cardinale, el este un fiu al lui → Eos.

EURYALE → GORGONE

EURYBIA, în mitologia greacă fiica zeiței pământului → Gaia și a zeului mării → Pontos; i-a născut soțului ei, titanul Krios, pe zeul astral → Astreios. Numele ei înseamnă „violență".

EURYNOME → OPHION

EUTERPE („Cea care aduce bucurie"), una din cele nouă → Muze; este reprezentată cu un flaut dublu și întrupează poezia lirică însoțită de sunetul flautului. Ca și surorile ei, ea asista la ospățul zeilor în Olimp, dar poate fi întâlnită și pe pământ, unde-i inspira pe cântăreții ambulanți (rapsozi).

EXU (Eshu), în cultul brazilian makumba o divinitate care acționează ca mijlocitor între lumea zeilor și cea a locuitorilor pământului.

F

FAFNIR („Cuprinzătorul"), ființă demonică în mitologia germană; și-a ucis tatăl și păzea, sub înfățișarea unui dragon, o mare comoară (comoara Nibelungilor), până când a fost omorât de Sigurd (Siegfried).

FAGUS, zeitate a pomilor din Pirinei din perioada romană. Așa cum o arată și numele, este vorba de fagul venerat ca divinitate.

FAMA, personificare romană a zvonului. Din punct de vedere istorico-religios nu avea nici o importanță, ea apărând din gândirea alegorică a poeților; Vergiliu o descrie ca pe o făptură înfricoșătoare cu mai multe limbi și boturi care trâncăneau. La scriitorul grec Hesiod apare ca zeiță sub numele Pheme.

FAN-TIAN (Fan-t'ien), în budismul chinez zeul care-i corespunde lui → Brahma. Este „cel pur", care în toate evenimentele importante din viața lui → Gautama Buddha a jucat un rol și, de aceea, apare adesea cu ceilalți → Zhu-tian în operele plastice ale templelor.

E. Rousselle, *Vom Sinn der buddhistischen Bildwerke in China,* 1958 (p. 88 ș. u.).

FARO, zeu al cerului și al apei la populația bambara care trăiește în vestul Africii. Ca ființă androgină a fost fecundat de oscilațiile universului și a născut gemeni: strămoșii oamenilor. **F.** le-a dat oamenilor limbajul și uneltele pentru pescuit și agricultura. Dintre culori, albul este simbolul zeului.

G. Dieterlen, *Essai sur la religion Bambara,* Paris, 1951.

FATIT (singular: Fati), ursitoare în credința populară din sudul Albaniei. În a treia zi de la nașterea unui copil ele vin în număr de trei la leagăn și îi hotărăsc soarta. Sunt numite și Mire (de la grecescul → Moire) și sunt imaginate ca fluturi călare.

FAUNA, veche zeiță italică a câmpurilor și a pădurii; poate apărea ca soția sau sora lui → Faunus. Întrucât face să crească fertilitatea vitelor și a ogoarelor și-i aduce țăranului binecuvântare, a fost venerată și ca → Bona Dea („Zeița cea bună").

FAUNUS, vechi zeu italic al naturii, patronul păstorilor și al țăranilor; ca Innus („cel care fertilizează") sporește cirezile. Era considerat fiul lui →

Saturn. Era preţuit pentru profeţiile sale, dar şi mai mult era temut ca spiriduş. Identificat cu zeul grec → Pan, a fost reprezentat cu coarne şi picioare de ţap. Templul său se afla pe insula Tibru. Faunus a fost identificat încă din antichitate cu zeul-lup Lupercus.

F. Altheim, *Römische Religionsgeschichte*, vol. 1, 1951; J. Gagé, *Enée, Faunus et le culte de Silvain „Pélasge"* (Mélanges d'Archéologie et d'Histoire 73/1961).

FAVONIUS → ZOPHYROS

FEE, denumire dată unor zeităţi inferioare din natură, ce au un caracter parţial demonic şi care sălăşluiesc în izvoare, păduri şi grote. Faţă de oameni sunt, în general, binevoitoare, dar pot şi să-i pedepsească pe cei nerecunoscători. Fiinţe de tipul **F.** sunt la germani → Elfii, la baltici → Laumë. Cuvântul Fee vine din latinescul *fatua* „prezicătoare" şi *fatum* „soarta". Legat de divinităţile greceşti → Moire şi de cele romane → Parce a apărut reprezentarea cele trei **F.** ca ursitoare. În credinţa populară a slavilor de sud cele trei **F.** de la naştere au de jucat un rol; ursita hotărâtă de ele va fi scrisă, fără să se vadă, pe fruntea noului născut. Un personaj din credinţa populară irlandeză este Banshee (Bean sidhe „femeia de pe colina elfilor"), care aminteşte întrucâtva de „femeia albă" din legendele populare germane. Comp. şi cu **F.** celtică → Morgane.

B. Kummer, *Fee* (Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens 2), 1930; Voretzsch, *Fee* (Handwörterbuch des deutschen Märchens 2), 1940; N. Reister, *Geburtsfeen* (Myhtologie der alten Slaven, WdM 2), 1973; K.M. Briggs, *Abbeys, lubbers, banshees and boggarts. A who's who of fairies*, Harmondsworth, 1979; A. Packer, *Fairies in Legend and Arts*, Londra, 1980; V. Newall, *Fairies* (ER 5), New York, 1987.

FE'E → AITU

FEI-LIAN (Fei-lien, şi sub forma numelui Feng-bo), zeu chinez al vântului, care eliberează vânturile dintr-un sac mare. În epoca primordială mitică el apare ca instigator, dar este potolit de „arcaşii cereşti" (→ Shen Yi). Unele mituri îl descriu pe **F.-l.** ca pe o pasăre-dragon cu cap de cerb şi coadă de şarpe.

FELHANOS (Velhanos), vechi zeu preelen al naturii în insula Creta, care a fost identificat de greci cu → Zeus tânăr şi reprezentat ţinând în poală un cocoş. Este un fel de divinitate a vegetaţiei, care moare în fiecare an şi, după scurgerea unui anumit timp, renaşte.

Fr. Altheim, *Griechische Götter im alten Rom*, 1930 (p. 206).

FENE, demon ungar, care mai apare astăzi în expresii, cum ar fi „înghiţi-te-ar Fene". Cuvântul *fene* desemnează şi un sediu al fiinţelor demonice.

FENRIR (Fenrisulfr, „lupul Fenrir"), în mitologia nordică demon cu înfăţişare de lup, fiul lui → Loki şi al uriaşei Angrboda; fraţii lui sunt şarpele → Midgard şi stăpâna lumii subpământene → Hel. Când → Asa au început să se teamă de **F.**, ei l-au ferecat cu lanţul magic Gleipnir; cu acest prilej zeul → Tyr şi-a pierdut mâna, pe care o vârâse în beregata monstrului ca să-l păcălească. La sfârşitul lumii lupul îşi va rupe lanţul şi-l va ucide pe → Odin.

R. Simek, *Lexikon der germanischen Mythologie*, 1984.

FERĪDŪN (Faridun), erou iranian; în Avesta apare sub numele Thraetona. Înarmat cu o măciucă „cu cap de taur", el îl răpune pe demonul minciunilor → Azi Dahaka şi apără, astfel, lumea de rău.

FERONIA, zeiţă romană a recoltelor de cereale, venerată, după cât se pare, mai întâi de sabini; era considerată în special patroana liberţilor.

FIDES, zeiţă romană a fidelităţii şi a bunei-credinţe, al cărei cult este atestat începând din secolul III î.Hr. Printre atributele ei schimbătoare se număra cornul abundenţei, spicul şi coşul cu fructe; simbolul ei este o pereche de două mâini drepte (*dextrarium iunctio*) care se strâng reciproc, semnificând păstrarea fidelităţii promise.

P. Boyance, *Fides et le serment* (Collection Latomus 58/1962); C. Becker, Fides (RAC 7), 1969.

FIDI MUKULLU, zeu al creaţiei la bena lulua (în regiunea fluviului Congo); din obrazul său drept a apărut soarele, din cel stâng luna. Pe oameni i-a învăţat să mânuiască arcul şi săgeata şi le-a dat fierul şi hrana.

I. Frobenius, *Atlantis, Volksmärchen und Volksdichtungen Afrikas,* XII (p. 360 ş.u.), 1928.

FILIPII, haită divină a lupilor a căror căpetenie, Filipul cel Mare sau Filipul cel Şchiop, este sărbătorită, în mediile pastorale româneşti, la 21 sau 30 noiembrie, în perioada lor de împerechere.

Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţiile legate de ele,* Soccec, Bucureşti, 1909); Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.

FINN, erou al unei cerc de legende foarte extins în Irlanda (provincia Leinster), în al cărui centru se afla cerbul. Urmaşii lui **F.** se numesc Oisin, adică „cerbişori", iar el însuşi poate apărea ca om, câine sau cerb, după cum îşi roteşte gluga. Mai poate să ia şi înfăţişarea regelui Mongan, care este un fiu al zeului mării → Manannan.

J. Weisweiler, *Die Kultur der irischen Heldensage* (Paideuma IV/1950).

FJÖRGYN, zeiţă nord-germanică. În Volupsa apare ca mamă a lui → Thor; nu se ştie dacă a avut vreun cult. După interpretarea etimologică a numelui se poate să fi fost o zeiţă a munţilor sau a pădurii; este probabil să fi avut funcţia de zeiţă a fertilităţii.

FJÖRGYNN, zeitate masculină, tatăl lui → Frigg, amintită în Snorra-Edda. Deşi altminteri nu se ştie nimic despre el, s-a dorit interpretarea lui ca zeu al furtunii, care poate fi întâlnit încă din epoca pregermanică.

FLORA, zeiţă romană a înfloririi cerealelor şi a florilor, venerată mai întâi la oskeri şi sabini. La Roma, sărbătoarea zeiţei (Floralia) era celebrată de la 28 aprilie până la începutul lui mai. Era o sărbătoare populară desfrânată, în dispreţul moravurilor; anumite lascivităţi — **F.** însăşi era numită şi *meretrix* („târfa") — aveau, cu siguranţă, o semnificaţie de stimulare a creşterii, ea fiind interpretată şi drept contrapondere la lumea morţilor.

F. Altheim, *Terra Mater,* 1931 (p. 129–146); H. Le Bonniec, *Le culte de Cérès à Rome des*

origines à la fin de la Republique, Paris, 1958 (p. 195–202).

FO, nume chinez pentru → Buddha. Venerat în mod deosebit este Shi-jia-mu-ni, adic Shākyamuni (→ Gautama Buddha), „marele erou". El este reprezentat stând jos, fără nici un fel de podoabe, cu picioarele încrucișate în poziția diamantului, cu piciorul drept peste genunchiul stâng, piciorul stâng peste genunchiul drept. Poartă vechea îmbrăcăminte monahală indiană; în mâna stângă are, de cele mai multe ori, vasul pentru pomeni. Caracteristicile sale speciale sunt ochiul ceresc ca semn pe frunte (*urna*), craniul țuguiat (*ushnisha*) și lobii alungiți ai urechilor. În artă, Shi-jia-fo (adică Shi-jia-mu-ni) este reprezentat deseori într-o triadă de zei Buddha împreună cu → Ran-deng-fo și → Mi-lo-fo.

E. Rousselle, *Vom Sinn der buddhistischen Bildwerke în China*, 1958 (p. 50 ș.u.); W. Eberhard, *Buddha* (Lexikon chinesischer Symbole), 1983.

FOCA, reprezentarea mitică a Panteonului românesc, vizitiu al carului ceresc cu care călătorește zeul focului și soarelui Sântilie, care pedepsește cu foc, arșiță solară și grindină oamenii care nu-i respectă ziua de celebrare (23 iulie). Sfântul Mucenic Foca, personaj real care a trăit în timpul împăratului Dioclețian, când era respectat și ca patron al corăbierilor, a devenit la români, prin simpla schimbare de sens a numelui, o zeitate aducătoare de mari primejdii, în primul rând de incendii.

Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia română, București, 1910.

FOMORI (Fomhoiri), în tradiția irlandeză demoni, dușmani ai zeilor (→ Tuatha De Danann). **F.** pot să-și domine un timp dușmanii, dar apoi sunt definitiv învinși în bătălia de la Magh Tuiredh și trebuie să-i restituie harfa lui → Dagda.

Th.F. O'Rahilly, *Early Irish History and Mythology*, 1946.

FORNEUS, este posibil ca numele să fi apărut din denaturarea numelui Fornjotr. În literatura magică din Evul Mediu târziu **F.** este o ființă demonică, spirit infernal și monstru marin.

FORNJOTR, în mitologia germană uriaș primordial, strămoșul uriașilor; potrivit unei legende tatăl uriașilor Hler, Logi și Kari, care stăpânesc asupra mării, focului și vântului.

FORRAS (Forcas), în demonologia din Evul Mediu târziu un principe al infernului, care cunoaște însușirile ierburilor și ale pietrelor și ajută magii să descopere comori și să regăsească obiectele pierdute.

FORSETI, zeu germanic; interpretarea numelui său este controversată, a existat și înțelegerea lui ca „cel care stă dinainte". După Snorra-Edda el este un fiu al lui → Baldr, locuiește în strălucitoarea sală Glitnir și judecă zeii și oamenii. Probabil, nordicul **F.** îi corespunde zeului frizon Fosite.

T. Siebs, *Der Gott Fos(e)te und sein Land* (Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 35/1909).

FORTUNA (și sub forma Fors Fortuna), în mitologia romană inițial zeița femeilor; de cultul ei era legat un ora-

col. **F.** a fost în primul rând zeița norocului, ea însăși — așa cum o arată și numele — este norocul care acționează într-o anumită situație. Încă de pe timpul lui Cicero, a fost identificată cu zeița greacă → Tyhe. În reprezentările artistice atributele ei sunt cârma, cornul abundenței și sfera. După funcția ei specială are anumite supranume: ea este în primul rând zeița norocului poporului roman (Fortuna Populi Romani), apoi și „cea care dă ascultare" (Respiciens), „stimata" (Obsequens) sau „cea care potolește" (Tranquilla). În Renaștere **F.** devine un motiv îndrăgit, de data aceasta împreună cu roata care sugerează cât de schimbător este norocul.

K. Latte, *Römische Religionsgeschichte,* 1960 (p. 176–183); E. Leube, *Fortuna în Karthago,* 1968; I. Kajauto, *Fortuna* (RAC, lief. 58), 1970; A. Göttlicher, *Fortuna Gubernatrix. Das Steuerruder als römisches Glückssymbol* (Antike Welt 12/1981); J. Champeaux, *Fortuna dans la religion archaique,* Rome, 1982.

FRAVASHI (tradus, de regulă, cu „Mărturisitoarea" sau „Aleasa"). În mitologia iraniană **F.** înseamnă preexistența spirituală a credinciosului, care veghează asupra lui ca spirit protector. Ca noțiune colectivă **F.** ajută la crearea lumii → Ahura Mazdă; ele fac să crească plantele și apără cerul, sub înfățișarea unor călăreți înarmați cu lăncii. În funcția lor războinică se aseamănă indienilor → Marut.

N. Söderblom, *Les Fravashis. Etude sur les traces dans le Mazdéisme d'une conception sur la survivance des morts,* Paris, 1899; B. Schlerath, *Fravši* (Altiranische und zoroastrische Mythologie, WdM 4), 1986.

FREYA (în mitologia scandinavă „Stăpâna", „Femeia"), zeiță nord-germanică a iubirii și a fertilității; printre funcțiile ei se numără și cea de ajutor la naștere. Atributele ei sunt salba Brisingamen (*brisa* „a străluci" — piatră prețioasă, poate cu semnificație solară), un veșmânt din penaj de șoim și un car tras de pisici; ca animal de călărie folosește mistrețul cu părul de aur Hildeswin. Ca fiică a lui → Njord, ea face parte din neamul → Vana, dar ulterior trece la → Asa pe care-i învață o magie (*seidr*) și devine soția lui Od (forma secundară a lui → Odin); atunci când îl pierde, îl plânge cu lacrimi de aur. Un timp figura **F.** trece în cea a lui → Frigg. După poetul islandez Snorri (secolul XII) **F.** era singura zeitate „păgână" care încă mai era venerată în acea vreme. Comp. și → Gefjon.

J. de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte,* 1970; E.O.G. Turville-Petre, *Myth and Religion of the North,* Westport, 1975.

FREYR (în mitologia scandinavă „Stăpân"), zeu nord-germanic al creșterii, recoltei și prosperității pașnice; făcea parte din grupul zeilor Vana, era fiul lui → Njördhr și fratele → Freyei. Într-un templu din vechea Uppsala zeul era reprezentat falic, sub aspectul său fertil. Familia regală suedeză Ynglinge își vedea în el strămoșii; în această calitate el avea numele de Yngvi (cu semnificație neexplicată). La Snorri întâlnim identificarea zeului cu regele Frodi, sub a cărui regență a domnit o pace legendară. Marele prestigiu de care se bucura **F.** este dovedit de supranumele ce i-au fost atribuite: → Folkvaldi Goda („patronul zeilor") și Veraldar God („zeul lumii"). Mitul îl cunoaște ca

posesor al corabiei miraculoase Skidbladnir şi al mistreţului cu părul de aur Gullinbursti; soţia lui era → Gerdhr, fiica unui uriaş. Funcţia sa de zeu al soarelui ar putea fi sugerată, în afară de mistreţul (solar), şi de numele servitorului şi solului său Skirnir („strălucitorul").

S. Bugge, *Fricco, Frigg und Priapos,* Christiana, 1904; G. Turnville-Petre, *The Cult of Freyr* (Proceedings of the Leeds Phil. and Lit. Soc. 3/1935); F. R. Schröder, *Ingunar — Freyr,* 1941; W. Baetke, *Yngvi und die Ynglinger,* 1964; J. de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte,* 1970.

FRIGG (în sudul Germaniei Frija, în longobardă Frea), zeiţă germanică, pe de o parte de o accentuată senzualitate (i se reproşează adulterul), pe de altă parte predominând la ea principiul matern. Numele ei este tradus ca „soţie", precum şi ca „iubită". Este protectoarea vieţii (chiar de la naştere, unde vine în ajutor) şi se împărtăşeşte din înţelepciunea soţului ei → Odin. Nu se ştie nimic despre vreun cult care i-ar fi fost dedicat. Numele latin al unei zile din săptămână *dies Veneris* („ziua lui Venus") a fost preluat din germanicul Freitag („ziua Frijei"). La istoricul Paulus Diaconus zeiţa apare ca protectoare a longobarzilor.

J. de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte,* 1970; R. Simek, *Lexikon der germanischen Mythologie,* 1984.

FUDŌ MYŌŌ (în jap., „regele neclintit, clarvăzător"). Îi corespunde zeului indian → Acala. În budism avea iniţial doar funcţia de sol al lui Buddha. Ulterior a fost perceput ca o apariţie a lui → Dainichi-nyorai (= Mahāvairocana) sub înfăţişarea sa mânioasă. Este reprezentat de cele mai multe ori stând jos, în fundal având o aură de foc. În mână ţine, de cele mai multe ori, o sabie. În Japonia venerarea lui ca zeu protector a devenit populară în secolul IX î.Hr., mai întâi în rândurile păturii nobile care adera la cultul Shingo-shu al călugărului Kukai (= Kōbō Daishi), apoi şi printre asceţii din munţi (Shugen-ja/Yamabushi) şi, în cele din urmă, în popor. **F.M.** lupta cu sabia cunoaşterii împotriva neştiinţei şi a lăcomiei nelimitate izvorâte din ea.

W. Gundert, *Japanische Religionsgeschichte,* 1943 (p. 73, 75, 140).

FUFLUNS, zeu ertusc, îi corespunde zeului grec → Dionysos; numele poate fi derivat dintr-o rădăcină indo-europeană cu sensul de „a crea" sau „a creşte", „a inunda". Pe un altar din Tarquinia zeul are numele de cult Paha.

FUJIN (în jap. „Zeul vântului"). În şintoism era considerat zeul vântului şi al furtunilor. În budism el aparţine grupului din jurul lui → Kannon, cel cu o mie de braţe. Ca zeu al vântului el poartă în spinare un sac umflat, ca zeu al furtunilor el bate într-o tobă.

FUKUROKUJU, în Japonia şi China aparţine grupului „celor şapte zei ai fericirii" (Shichi-Fukujin). Atât datorită semnificaţiei numelui său (*fuku* = fericire, *roku* = bogăţie, *ju* = viaţă lungă), cât şi datorită aspectului său (de statură mică, cu un cap mare şi ţuguiat, cu toiag şi suluri scrise) este deseori confundat cu → Jurōjin. Animalul său consacrat este cocorul (şi broasca ţestoasă).

U. Casal, *Die sieben Glücksgötter* (Mitteilungen der deutschen Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ostasiens, partea D), 1958.

FULLA („Abundenţa"), zeiţă germanică, servitoare a zeiţei → Frigg, iar în a doua formulă magică de la Merseburg sora acesteia.

FURII → ERINII

FU-SHEN, zeu chinez al fericirii, reprodus de regulă îmbrăcat cu roba albastră a funcţionarilor, ţinându-şi în braţe fiul. Deseori, împreună cu → Shou-Lao şi Cai-shen, face parte dintr-un grup de trei.

FU-TEN → JŪNI-TEN.

FU-XI (Fu-hsi), primul dintre cei trei eroi civilizatori chinezi, care a inventat căsătoria, şi căruia oamenii îi datorează deprinderea pescuitului. El este înainte de toate creatorul muzicii şi al celor opt trigrame, care au constituit baza scrierii. Căsătoria cu sora sa → Nü-gua semnifică echilibrarea forţelor Yin-Yang. Nü-gua are busola şi compasul ca atribute, **F.-x.** un echer, toate la un loc simbolizând construirea lumii, cerul (rotund) şi pământul (pătrat). Sculpturile din epoca Han îi arată pe amândoi cu partea de jos a trupurilor împletite în formă de şerpi.

FU-XING → SAN-XING

FYLGIEN (Fylgir, Fylgjur), în mitologia germanică spirite protectoare, care se pot lega de anumite persoane; se pot arăta sub înfăţişare de animale sau de femei, dar pot fi percepute doar în vis sau de către vizionari. La moarte părăsesc omul şi devin fiinţe de sine stătătoare. Numele — la singular Fylgja — este explicat de obicei ca „însoţitoarea" (din limbile scandinave vechi *fylgja* „a urma"). Nu au avut parte de venerare cultică.

M. Rieger, *Über den nördischen Fylgjenglauben* (Zeitschrift für deutsches Altertum 42/1898); F. Ström, Fylgja (KLNM 5), 1960; A.V. Strom/H. Biezais, *Germanische und baltische Religion,* 1975.

G

GABIJA (Gabieta, Gabeta), spirit lituanian al focului, un timp şi cu funcţie de zeiţă. Era stăpâna „focului sacru", căreia i se aducea o jertfă presărând sare pe foc şi spunând: „sacra **G.**, satură-te".

J. Balys/H. Biezais, *Gabia* (Baltische Mythologie, WdM 2), 1973.

GABJAUJA, zeiţă lituaniană a cerealelor, de la care se aştepta bunăstare generală (bogăţie). O dată cu trecerea la creştinism, a ajuns un spirit malefic.

GABRIEL (în ebr. „Puterea lui Dumnezeu"), în Biblie un înger, care apare ca sol al Domnului pentru prima oară, la Daniel (8, 16–27); în Noul Testament, el îi aduce Mariei vestea că Dumnezeu a ales-o ca mama fiului său (Luca, 1, 26–28). În apocalipsa iudaică el apare ca înger răzbunător şi înger al morţii, în creştinism, împreună cu → Mihail, → Rafael şi → Uriel, se numără printre arhangheli. Sursele rabinice îl denumesc „principele focului". În tradiţia islamică figurează sub numele Gabra'il în fruntea tuturor îngerilor. În Evul Mediu şi în Renaştere, ca spirit planetar, **G.** este subordonat lunii.

S.A. Horodetzky, *Michael und Gabriel* (Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums 72/1928); A. Rosenberg, *Engel und Dämonen,* 1986 (vezi *Indici*).

GAD, denumire dată diferitor zeităţi care aduc binecuvântare în vechea Arabie de Nord. **G.** înseamnă, de fapt, norocul (personificat) şi-i corespunde, la greci, lui → Tyhe. La nabateeni **G.** era numele unei anumite zeităţi. Zeiţa semitică → Atargatis avea, ca „**G.** din Palmyra", un sanctuar propriu.

GAIA (1) (Ge „pământ"), zeiţă greacă a Pământului; împreună cu Haosul şi cu → Eros constituie principiile primordiale ale cosmosului. Din ea apar cerul (→ Uranos) şi marea (→ Pontos). Fecundată de Uranos, ea naşte → Titanii şi → Ciclopii. Din împreunarea ei cu lumea subpământeană (Tartar) se va naşte monstrul → Typhon. O importanţă propriu-zisă ea a avut aproape numai în Attica. La Homer, numele ei este invocat în jurăminte alături de soare (→ Helios). În artă, ca semn al fertilităţii ei binefăcătoare, primeşte adesea ca atribute cornul abundenţei şi fructe.

A. Dieterich, *Mutter Erde,* 1925; M.P. Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion,* 1967 (vol. I, p. 456–461).

GAIA (2), zeiță pasăre în Panteonul românesc care ia sufletul la moartea omului. În folclorul funerar, în special în cântecele de Zori, zeița morții apare în ipostaza păsării prădătoare, de zi sau de noapte: corboaica, gaia, bufnița, cucuveaua, vulturul. Prototipul zeiței pasăre este gaia, pasăre migratoare care urmărește neîncetat prezența omului dându-i târcoale pe deasupra capului. În Evul Mediu, ea a fost supranumită Pasărea Turcului întrucât turcii în expedițiile lor descopereau ascunzișurile bătenarilor din păduri observând zborul pe cer al găii, pasăre cunoscută de la ei de acasă, unde iernează. Expresiile populare, *A da de Gaia,* sinonimă cu *A da de Dracu,* sau *Vezi că te ia Gaia,* sperietoare pentru copiii neascultători, fac parte din limba vorbită a tuturor românilor. Pasărea gaia (*Milvus milvus* și *Milvus migrans*) a îndeplinit criteriile de bază după care oamenii culturilor preistorice și-au ales, din lumea vieţuitoarelor, zeii: e misterioasă atât prin apariția și dispariția neașteptată din peisajul cotidian, datorită migrației, cât și prin ascensiunile ce le face în zbor până dispare în înaltul cerului; dintre răpitoare, este cea mai frumoasă, aleasă de altfel ca model de Brâncuși pentru Măiestrele sale; prevestește, așa cum făcea și cu milenii în urmă, ploaia și, împreună cu aceasta, rodul și fertilitatea, în verile secetoase și zilele caniculare; este puternică, invincibilă; și-a impus numele prin propriul ei glas ga! ga!, când anunță ploaia în zilele caniculare ale verii. Este puțin probabil ca oamenii să o fi numit vreodată altfel decât se recomandă ea însăși, gaia!

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Idem, *Gaia, Zeița Pasăre în Panteonul românesc,* în Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor pe anul 1998.

GAKI, în mitologia japoneză → Preta: spirite flămânde (și însetate). Trăiesc într-o lume a lor proprie, fiind născute într-o viață anterioară ca urmare a faptelor lor rele. Foamea și setea lor nu pot fi potolite. În total se disting cinci sau șase asemenea lumi (de jos în sus): iadul, lumea spiritelor flămânde și însetate, lumea animalelor, lumea lui → Asura (diavolul care luptă cu zeii), lumea oamenilor, cerul. Aceste „șase lumi (sau drumuri)" se numesc în budismul japonez Rokudō.

GALĒ DEVIYŌ → KIRI AMMĀ

GALLA (în akkadiană Gallu), demon sumerian al lumii subpământene. Zeul vegetației → Dumuzi a fost dus de demonii **G.** în lumea subpământeană. Diferiți scriitori greci au preluat demonul sub forma Gella și cu semnificația unui spiriduș care răpește copii.

V. Haas, *Magie und Mythen in Babylonien,* 1986 (p. 150–153).

GANA (în sanscrită „Ceată"), suită de pitici, inițial de demoni, a lui → Rudra și → Șiva; în calitatea de conducători ai cetei (Ganapati) sunt numiți → Andhaka și → Ganesha.

GANDAREVA, după Avesta un demon care trăiește în apă și se străduiește permanent să înghită buna Creație, până când va fi ucis de eroul Keresāspa.

GANDHĀ → PŪJĀDEVATĀS

GANDHARVA, o clasă de semizei indieni, spirite ale naturii care, împreună cu → Apsara, populează cerul lui → Indra. În perioada cea mai veche se vorbeşte de un **G.** din a cărui împreunare cu Apsara a apărut (după Rigveda) prima pereche de oameni (→ Yama şi Yami). Mai târziu, apar **G.** neindividuali ca muzicanţi şi cântăreţi la curtea regală a lui Indra. Ei se prezintă deseori ca păsări sau cai. Etimologic nu s-a stabilit o legătură sigură cu → Centaurii greci.

O.H. de Wijesekara, *Vedic Gandharva and Pali Gandhabba* (Ceylon University Review III/1945); R.S. Panchamukhi, *Gandharvas and Kinnaras in Indian Iconography, Dharwar* (Kanada Research Institute), 1951.

GANESHA (sau Ganapati, „Stăpânul cetei"), zeu sapienţial indian, zeul artei scrisului, venerat în egală măsură de hinduşi şi jainişti. El învinge toate obstacolele (la examene, călătorii etc.) şi ca atare, poartă numele Vighneshvara. **G.** este fiul lui → Pārvatī şi al lui → Şiva, a cărui suită (→ Gana) o conduce. Este reprezentat cu un cap de elefant, (numai) cu un colţ şi cu un pântec proeminent. Animalul său este şobolanul sau şoarecele; în mâini ţine un toiag cu spini ca semn al victoriei şi succesului, un lanţ pentru rugăciune, un castron cu dulciuri (prăjitura de orez) şi un laţ cu care înlănţuie orice tip de amăgire, uneori chiar şi un al doilea colţ rupt. Pe monumentele din sudul Indiei el poartă o coroană; în Nepal, sub denumirea Heramba, există o formă a lui **G.** cu cinci capete de elefant; în Siam (Thailanda), zeul este reprezentat adesea cu patru capete şi două braţe. Ganapati a fost preluat şi de budism.

A. Coomaraswamy, *Ganesha,* Boston, 1928; A. Getty, *Ganeśa, A monography on the elephant-faced god,* Oxford, 1936; L. Renou, *Note sur les origines védiques de Ganeśa* (Journal Asiatique 229/1937); J. Herbert, *Ganeśa précédé d'une étude sur Dieu chez les Hindous,* Lyon, 1946; V.S. Agrawala, *Meaning of Ganapati* (Journal of the Oriental Institute, Baroda 13/ 1963); H. Hera, *The Problem of Ganapati,* Delhi, 1972; E. Schleberger, *Die indische Götterwelt,* 1986 (p. 130–135).

GANGĀ, după model grec, şi masculin: Ganges. Zeiţa indiană a fluviului, reprezentată cu două sau patru braţe, în dreapta ţinând un vas pentru apă, în stânga un lotus. **G.** pare să fi ieşit dintr-un picior al lui → Vişnu, curgând, în cele din urmă, în lună şi în cercul stelelor.

O. Viennot, *Les divinités fluviales Gangā et Yamunā aux portes dans sanctuaires de l'Inde,* Paris, 1964; H. Stietencron, *Gangā und Yamuna. Zur symbolischen Bedeutung der Flussgöttinnen an indischen Tempeln,* 1972.

GANIMEDE, la început probabil paznic demonic al izvoarelor vieţii; în legenda greacă apare ca un tânăr frumos, pe care → Zeus, care-l iubea, îl răpeşte cu ajutorul vulturului său, ducându-l în Olimp. Acolo, ca paharnic, el le oferă zeilor licoarea zilnică a vieţii. În epoca elenistică târzie şi în cea romană, **G.** a fost transpus pe cer sub forma unei constelaţii.

H. Sichtermann, *Ganymed. Mythos und Gestalt in der antiken Kunst,* 1953; G. Kempter, *Ganymed. Studien zur Typologie, Ikonographie und Ikonologie,* 1980.

GAO YAO (Kao Yao), numit şi Ting-jian (T'ing-chien), în mitologia

protochineză zeu-judecător; animalul consacrat era berbecul, care trebuia să-i vină în ajutor la descoperirea nedreptății.

GAPN, în vechea Sirie un zeu care apare ca sol al lui → Baal. Numele său înseamnă „butuc de viță de vie". În textele rituale nu este menționat.

GARM (în mitologia islandeză Garmr), câine mitic care, la pieirea lumii (Ragnarök) latră în fața unei peșteri și luptă în ultima bătălie cu zeul → Tyr.

GARMANGABI(S), zeiță care aduce binecuvântarea la șvabii germani de pe Neckar. Particula din nume *gabi* ar putea fi în legătură cu „geben" („a da") și „Gabe" („dar") și poate fi întâlnită și în ținutul Rinului, la un grup de zeități matroane, numite Alagabiae („cele care dau din plin"). Comp. și → Gefjon.

GARUDA (în sanscrită *garut* „Aripă"), în mitologia indiană principele păsărilor, dușmanul șerpilor și cel mai înfocat adorator al lui → Vișnu, căruia îi servește drept animal de tracțiune (*vahana* „vehicul"). Trupul său antropomorf este auriu și are cap, aripi și gheare de vultur. **G.** a fost interpretat ca simbol al soarelui. În budism, **G.** sunt păsări divine, → Gautama pare să fi fost într-o naștere anterioară un rege-garuda. Pasărea devoratoare de șerpi și dușman al demonilor se întâlnește în Tibet sub numele de Khyun (K'yun) și, pe lângă relația sa cu soarele, are și una cu un nor de furtună.

J. Boisselier, *Garuda dans l'art khmer* (Bulletin de l'Ecole francaise d'Extrême Orient XLIV/1951); V. Moeller, *Garuda* (Die Mythologie der vedischen Religion und des Hinduismus, WdM 4), 1986.

GATSU-TEN → JŪNI-TEN

GATUMDU(G), zeiță sumeriană, fiica zeului cerului → An. Era zeița-mama locală din Lagaș.

GAUEKO, în credința populară bască și în mitologie stăpânul întunericului, un spirit al nopții. Poate fi prietenos și poate veni în ajutor, dar se poate manifesta și ca diavol. Uneori apare sub înfățișarea unei vaci sau ca rafală de vânt.

GAUNAB, la hotentoți (Africa de Sud-Vest) cel care pricinuia mai ales nenorocirile; este adversarul zeului creației → Tsui-Goab și locuiește într-un cer negru.

GAUNTIKEMBONG → PUANG MATUA

GAURI, în religia indiană aspectul prietenos, binevoitor al Marii Mame. Potrivit numelui, ea este „cea albă" și se afla, astfel, în opoziție cu cea neagră → Kali.

GAUTAMA BUDDHA, de fapt numele era Siddhārta din familia Gautama (în pali: Gotama), numit poetic și Shākyamuni, adică „Înțeleptul din neamul Shākya". El a rezistat tuturor ispitelor adversarului său → Māra. **G.B.** a devenit Buddha („Iluminatul") care, după intrarea sa în Nirvāna, nu a mai avut nici o legătură cu lumea și pe care nu l-au mai putut ajunge nici un fel de rugi. Cu toate acestea, în decursul timpului, el a fost zeificat, a devenit prototipul unui

→ Buddha, o pildă pentru cei dinainte, ca şi pentru cei viitori. Bodhisattva şi Dhyāni-Buddha sunt un fel de ipostaze ale sale. Cele mai importante simboluri ale lui Buddha sunt în legătură cu Vita sa: urmele picioarelor (prezenţa sa), arborele Bodhi (iluminarea), roata (predicarea învăţăturii) şi stūpa (intrarea în Nirvana). Figurile de Buddha au drept caracteristici deosebite ushnisha, adică o excrescenţă în creştetul capului şi o urnă, un punct strălucitor (iniţial o buclă de păr?) între sprâncene, care este interpretat ca „ochiul înţelepciunii". Mâna dreaptă ridicată este gestul lipsei de teamă, resp. al protecţiei asigurate (*abhaya mudrā*). O reprezentare îndrăgită a istoricului Buddha în imaginile de pe pereţi şi de pe suluri este moartea sa: în timp ce trupul său aurit zace mort sub copacii înfloriţi, el intră în Nirvāna.

W. Printz, *Buddha's Geburt* (ZDMG 79/1925); B. Rowland, *Buddha and the sun god* (Zalmoxis 1, 1938); A. de Silva-Vigier, *Das Leben des Buddha,* 1956; A. Bareau, *The superhuman personality of Buddha and its symbolism* (Myths and Symbols. Studies in honor of M. Eliade, p. 9–21), Chicago, 1969; S. Hummel, *Die Fußspur des Gautama-Buddha* (Asiatische Studien 25/1971); H. Brinker, *Shussan-Shaka-Darstellungen in der Malerei Ostasiens,* 1983; G. Grönbold, *Gautama Buddha* (Die Mythologie des indischen Buddhismus, WdM 5), 1984.

GAUTEOVAN, mama primordială a populaţiei cagaba (tribul chibcea în Columbia). Ei i se atribuie întreaga creaţie, chiar şi lucrurile rele. Din sângele ei menstrual a apărut soarele. Din **G.** se trag cei patru preoţi primordiali, care în mituri joacă rolul unor eroi civilizatori.

K.Th. Preuss, *Forschungsreise zu den Kágaba,* 1928; H. Baldus, *Die Allmutter in der Mythologie zweier südamerikanischer Indianerstämme* (ARW 29/1931).

GAUVA, zeu al populaţiei nharo (un grup de boşimani), asemănător unui trickster, căruia îi este subordonat cerul inferior, dar care poate sălăşlui şi pe pământ, într-un mare muşuroi de termite. El provoacă boli, dar este şi un stăpân al leacurilor. Pe de o parte este un mare vrăjitor, pe de altă parte se poate comporta ca un nebun nerod. Îl invidiază pe → Nleri, care-i este superior, şi încearcă să-i zădărnicească faptele bune. Vijeliile sunt considerate „respiraţia lui **G.**"

I. Marshall, *Kung Bushman Beliefs* (Africa 31/1962); M. Guenther, *Bushman religion and the (non)sense of anthropological theorie of religion* (Sociologus 29/1979).

GĀYATRI, în hinduism o strofă sacră către puterea soarelui care răsare (→ Savitar), apoi şi personificarea acestuia, zeitate a tagmei preoţilor şi, alături de → Sarasvati (cu care se poate contopi), a doua soţie a lui → Brahma, **G.** este reprezentată de obicei cu cinci capete, aşezată pe un lotus.

GAYŌMART (*Gayo Marta*), în mitologia iraniană primul om; numele său înseamnă „viaţa muritoare". Potrivit tradiţiei, din trupul său ar fi fost create părţile cosmosului. Potrivit altei versiuni, sămânţa sa a fecundat pământul, din care s-au ivit primul bărbat şi prima femeie; din trupul în descompunere al lui **G.** au apărut şapte metale (prin care pot fi înţelese, potrivit corespondenţei babiloniene, şi şapte planete). Omul primordial va fi prima fiinţă muritoare care va renaşte.

S. Hartmann, *Gayōmart,* Uppsala, 1953; G. Widengren, *The Death of Gayōmart* (Myths

and Symbols. Studies in honor of M. Eliade), Chicago/London, 1969; M. Eliade, *Gayōmart et la Mandragore* (Ex Orbe Religionum Studia Geo Widengren), Londra, 1972; C. Colpe, *Gayōmart* (Altiranische und zoroastrische Mythologie, WdM 4), 1986.

GEB (înainte era citit în mod greşit Seb), zeu egiptean al Pământului. Probabil că **G.** este o denumire veche, ulterior abandonată, pentru „pământ"; astfel, în textele piramidelor (308) se spune că mortul intra în **G.** Potrivit unui mit, zeul Pământului a procreat soarele împreună cu zeiţa cerului (→ Nut); astfel, **G.** devine „tatăl zeilor". Dominaţia lui **G.** asupra lumii este trecută asupra fiului acestuia → Osiris şi, în cele din urmă, prin → Horus, asupra regilor egipteni, care se autointitulau „moştenitorii lui **G.**" Zeul este reprezentat de regulă antropomorf, purtând pe cap coroana Egiptului de Jos. În mod excepţional poate purta pe cap şi o gâscă drept podoabă (gâsca este semnul său grafic).

K. Sethe, *Urgeschichte und älteste Religion der Ägypter*, 1930 (§ 70 ş.u.); H. Bonnert, *Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte*, 1971.

GEBELEIZIS, zeu al cerului înnorat şi pluvial la tracii din Balcani, menţionat de Herodot; pretinsa identitate cu → Zamolxe este contestată.

GEFJON, zeiţă germanică din neamul → Asa. Numele ei ar fi putut însemna „a da"; ea se autocaracteriza ca o zeiţă care aduce fericire şi binecuvântare. În Danemarca apare ca plugăriţă. La germanii din sud poate să-i fi corespuns → Garmangabis. În spatele celor doi se presupunea că se află zeiţa fertilităţii → Freya, ea însăşi purtând şi supranumele **G.**

A. Olrik, *Gefion* (Danske Studier 1910); M.C. Ross, *The nyth of Gefjon and Gylfi* (Arkiv for nordisk Filologi 93/1978).

GENGHIS (Ginghis-Han), istoricul conducător mongol a fost divinizat ca spirit strămoşesc şi, în cele din urmă, ca zeu protector al lamaismului mongol. Într-o tradiţie mitizantă el apare ca întruchiparea lui → Qormusta,

W. Lüdtke, *Die Verehrung Tschingis-Chans bei den Ordos-Mongolen* (ARW 25/1927)

GENII (pluralul de la → Genius), fiinţe care-i conduc pe oameni, spirite protectoare. În arta etruscă şi romană sunt reprezentaţi ca tineri înaripaţi, goi. Începând din secolul XVII, denumirea de genii a fost transferată asupra unor personaje înaripate masculine şi feminine, în vechea orientalistică şi asupra unor fiinţe mixte, cu cap de pasăre şi în poziţie de salut sau fecundând copacul sacru, ca de pildă, pe plăcile sculptate asiriene, şi de asemenea pe gemele cretane. În epoca mai nouă prin **G.** se înţelegea adesea doar nişte fiinţe spirituale, înzestrate cu capacităţi supraomeneşti.

A.Cl.M. Beck, *Genien und Niken in der altchristlichen Kunst* (Diss.), Giessen, 1936; U. Seidl, *Torschützende Genien in Urartu* (Archäologische Mitteilungen aus Iran, N.F. 7 1974). Bibliografie suplimentară, vezi → *Genius.*

GENIUS, zeitate romană, personificare a forţei de procreere aflate în bărbat; partenerul feminin este → Iuno. Fiecărui bărbat i-a fost recunoscut propriul **G.**, care-i reprezenta forţa masculină; sub influenţa greacă el a corespuns

ulterior → Daimonului. În capelele particulare ale romanilor nobili din Pompei apare **G.** stăpânului casei (*pater familias*) sub înfăţişare de şarpe. Din epoca Imperiului Roman datează credinţa că orice loc îşi are propriul spirit protector (*genius loci*). → Genii.

E. Rink, *Die bildlichen Darstellungen des römischen Genius,* 1933; A. Blanchet, *Le Genius populi Romani* (Comptes Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, Paris, 1943); W.F. Otto, *Die Manen,* 1958 (p. 74–78); H. Kunckel, *Der römische Genius* (*Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts,* Secţiunea Rom., Caiet Complementar XX/1974).

GERDHR (în vechea islandeză Gerdr), soţia zeului germanic → Freyr, fiica gigantului Hymir. S-a încercat deducerea numelui ei din vechiul cuvânt scandinav *gardr* („ţara îngrădită"); ea însăşi este interpretată — e drept, controversat — ca zeiţă a Pământului.

GERYONEUS (în lat. Geryon), în mitul grec un uriaş cu trei capete sau trei trupuri, a cărui cireadă de vite roşcate păşunează pe insula Erytheia („Ţara roşie") aflată în vestul îndepărtat şi care va fi omorât de → Herakles. Interpretarea istoric-religioasă, după care **G.** ar fi o divinitatea preelenă, demonizată de greci, este controversată.

W. Kirfel, *Die dreiköpfige Gottheit,* 1948 (p. 111–119); J.H. Croon, *The herdsman of dead,* Utrecht, 1952.

GESAR (Ke-sar), figură principală a epopeii naţionale tibetane. Este fiul trimis de zeii din cer jos pe pământ, care, la început, sub înfăţişarea unui băiat invizibil pe nume Jo-ru, învinge demonii, se urcă pe tronul regelui şi, în cele din urmă, ia înfăţişare divină. Numele său propriu-zis este „marele leu sacru"; numele **G.** poate să-şi aibă obârşia în titlul roman Caesar (împărat), cunoscut până în Asia Centrală, şi se întâlneşte şi la mongoli (→ Geser Han).

H. Hoffmann, *Ge-sar-gyi sgrungs* (Kindlers Literatur Lexikon III), 1967; Kl. Sagaster, *König Gesar. Zur Symbolik des tibetischen Nationalepos* (Symbolon. N. F. 4/1978).

GESER HAN, zeu protector mongol al războaielor şi turmelor; el are putere asupra demonilor şi aduce noroc la vânătoare. Este considerat „fiul cerului" şi locuieşte într-o casă din nori şi ceaţă; în epopee coiful său alb este împodobit cu soarele şi luna.

G. Tucci/W. Heisig, *Die Religionen Tibets und der Mongolei,* 1970 (p. 401–411).

GEŞTINANNA (în sumeriană „viţa de vie a cerului"), zeiţă din vechea Mesopotamie, sora zeului vegetaţiei → Dumuzi şi soţia lui → Ningişzida. În favoarea unei relaţii cu lumea subpământeană pledează identificarea ei cu scriitoarea babiloniană a lumii subpământene → Bēletsēri.

D.O. Edzard, *Geštinanna* (Reallexikon der Assyriologie 3), 1957–1971; Fr. Carroué, *Geštinanna à Lagas* (Orientalia 50/1981).

GEUSH TASHAN („Cel care făureşte vita"), în religia veche iraniană făuritorul divin al vitelor, uneori identificat cu → Ahura Mazdā.

GEUSH URVAN (şi Goshurvan, Goshurun), în religia veche iraniană paznicul ceresc al vitelor. În poezie apare el însuşi ca vită sau vacă. Numele înseamnă „sufletul vitei".

GHILGAMEŞ, rege arhaic în oraşul sumerian Uruk. În mit el apare ca un luptător împotriva taurului ceresc şi a lui → Humbaba, demonicul stăpânitor al pădurii de cedri. Este cunoscut şi prin căutările sale zadarnice, pe urmele vieţii veşnice. După zeificarea sa, s-a numărat printre zeii lumii subpământene. La hitiţi eroul poate fi găsit sub forma de nume Giş. gim. maş., la hurriţi ca Galgamis; în textele vechi din Asia Mică numele este scris mereu cu determinativul de zeu. Numeroase imagini de pe peceţi şi sculpturi arată cum **G.** luptă cu un leu sau cum îl ţine sub braţ, învins; în literatura de specialitate, ultimul motiv este atribuit şi lui → Dumuzi.

G. Contenau, *L'epopée de Gilgamesh. Traduction et commentaires,* Paris, 1939; H. Otten/P. Calmeyer, *Gilgameš* (Reallexikon der Assyriologie 3), 1957–1971; A. Schott, *Das Gilgamesch-Epos,* trad. nouă, 1958; P. Garelli, *Gilgameš et sa légende,* Paris, 1960; H. Schmökel, *Das Gilgamesch-Epos,* 1966.

GHUL, spirite arabe ale deşertului, care fac parte din grupul → Djini; apar sub înfăţişare de animale şi sunt temuţi ca vampiri şi antropofagi.

GIBIL, zeu sumerian al focului, în akkadiană (babiloniană) se numeşte Girra sau Girru. Zeul era considerat ca cel care aduce lumina, dar şi cel care provoacă incendii. La descântece era invocat pentru combaterea vrăjii. Însuşi → Marduk s-a dus odată la zeul focului, pentru a cere să i se cureţe însemnele de suveran, care se murdăriseră.

R. Frankena, *Girra und Gibil* (Reallexikon der Assyriologie 3), 1957–1971.

GIGANŢII, în mitologia greacă un neam sălbatic de uriaşi muritori, duşmani neîmpăcaţi ai zeilor din Olimp. Au apărut din picăturile de sânge căzute pe pământ (→ Geea) de la castratul → Uranos. Se poate ca iniţial giganţii să fi fost întruchipări ale anumitor forţe ale pământului (cum ar fi erupţiile vulcanice, cutremurele). Zeii pot câştiga lupta împotriva giganţilor (Gigantomahie) numai cu ajutorul unui muritor (→ Herakles). Încă dramaturgii greci (Euripide) i-au perceput pe **G.** ca reprezentanţi ai barbarilor (atei), care trebuie să cedeze în faţa ordinii şi culturii (din porunca lui Dumnezeu).

F. Vian, *Répertoire des Gigantomachies figurées dans l'art grecque et romain,* Paris, 1951; F. Vian, *La guerre des Géants. Le mythe avant l'époque héllenistique,* Paris, 1952; W. Speyer, *Gigant* (RAC 10), 1978.

GILTINE, zeiţă lituaniană a morţii; numele vine de la *gelti,* „a înţepa", „a produce durere". Îmbrăcată în alb, ea se apropie de casa în care zace bolnavul, pe care apoi îl sugrumă sau îl zdrobeşte.

GIRTABLULU, în vechea Mesopotamie om-scorpion, paznic demonic la muntele mitic Maşu, unde în fiecare dimineaţă şi seară zeul soarelui trece de orizont (epopeea lui Ghilgameş, tăbliţa IX). Omul-scorpion a fost creat de → Tiamat pentru a lupta împotriva zeilor. Pe pietrele de granit din mijlocul Babilonului, **G.** apare ca arcaş.

GITĀ → PUJĀDEVATĀS

GLAUKOS (în greacă *glaukos* „albastru strălucitor"), zeu al mării, popular printre marinarii şi pescarii antici

datorită profeţiilor sale. Se presupune că ar fi fost un pescar care, după ce s-a delectat cu o iarbă fermecată şi a sărit în mare, a devenit un zeu. Ocazional poartă — ca şi alţi zei ai mării — numele de Halios Geron („bătrânul mării").

GLUSKAP (Gluskabe, Kluskave), la algonkinii de nord-est (Canada), erou civilizator născut de o fecioară. Vine din ţara soarelui-răsare, Estul, luptă împotriva fratelui său geamăn rău şi creează, după marele potop, un pământ nou dintr-o bucată de noroi. O femeie bătrână, venerabilă, conduce menajul celibatarului iar tovarăşul său este jderul. După ce s-a retras dintre oameni, el trăieşte în nord şi acţionează mai departe spre binele oamenilor. În unele legende, Gluskap capătă trăsături jumătate viclene, jumătate prosteşti (Trickster); este imaginat şi ca iepure.

W. Müller, *Die Religionen der Waldlandindianer Nordamerikas,* 1956; H.P. Beck, *Gluskap the Liar and Other Indian Tales,* Freeport/Maine, 1966; J. Bierhorst, *Die Mythologie der Indianer Nordamerikas,* 1988 (p. 194–198).

GLYKON, demon gnostic-mitraic cu cap de om şi corp de şarpe. Uneori şarpele G. este considerat reîncarnarea lui → Asclepios.

GNOMI, grup de figuri demonice în credinţa populară şi în basmele populare; ei populează pădurea, muntele şi apele. Numele poate fi dedus din grecescul *genomoi* „locuitor al pământului", dar şi din grecescul *gnomé* „inteligenţă".

GODAI-MYŌŌ, în japoneză „Cei cinci mari Myōō" (→ Vidyā-rājas): 1. → Fudomyōō (Acalanatha vidyā-rāja), 2. Gosanze-myōō (Trailokya-vijaya vidyā-rāja), 3. Dandari-myōō (Kundali vidyā-rāja), 4. Dai-i-tokum-yōō (→ Yamantaka vidyā-rāja). Mai sunt numiţi şi dai-son (cei „Cinci mari venerabili").

GOIBNIU, în vechea Irlandă zeul fierarilor înzestrat cu puteri magice, care face arme infailibile. Numele trebuie derivat din *goban* („fierar"). Într-o luptă cu → Fomorii este rănit grav, dar se însănătoşeşte când găseşte o fântână a sănătăţii. G. poseda miedul vieţii veşnice. În legenda kymrică (Wales) zeul se numeşte → Govannon; de ajutorul său are nevoie plugarul pentru a curăţa fierul plugului.

J. de Vries, *Keltische Religion,* 1961 (p. 88–90).

GONG-DE-TIAN, zeiţă chineză a fericirii, îi corespunde indienei → Lakşmi. Ca semn al fericirii pe care o aduce, ea ţine în mâna stângă perla care îndeplineşte dorinţele, în timp ce ridică mâna dreaptă într-un gest de liniştire. Este ocrotitoarea maternă a celor care cred în ea.

GONG GONG (Kung Kung), diavol chinez, cel care a dezlănţuit potopul primordial, adversarul zeului stăpânitor; întruparea sa este un dragon negru, slujitorul său este Xiang Yao (Hsiang Yao) cu nouă capete şi trup de şarpe, a cărui flegmă produce izvoarele rău-mirositoare şi mlaştinile.

W. Münke, *Kung Kung* (Die klassische chinesische Mythologie), 1976.

GORGONE, în mitologia greacă cele trei fiice ale zeului mării → Phorkys, surorile → Graielor. Numele lor sunt Stheno (de la *sthenos* „putere"), Euryale (de la *eurys* + *hals* „marea largă") şi → Meduza. Ele locuiesc de cealaltă parte a mării, în direcţia nopţii (vest). Sunt înzestrate cu aripi, părul e plin de şerpi, au colţi. Când se vorbeşte de o singură gorgonă, este avută în vedere Meduza.

GOU-MANG şi RU-SHOU, solii zeului chinez al cerului; primul promite fericire şi o viaţă lungă, în timp ce al doilea anunţă pedepse şi nenorociri. Atributul lor comun este dragonul dublu. **G.-m.** (Kou Mang) este asociat cu primăvara şi Estul, Ru-shou cu toamna şi Vestul.

GOVANNON, zeu celtic al locuitorilor din Wales, îi corespunde irlandezului → Goibniu şi este stăpânul focului şi al metalelor.

GRAIA (în greacă „femeie bătrână", „babă"), fiicele zeului mării → Phorkys, care păzesc drumul spre → Gorgone. Au laolaltă un ochi şi un dinte. Potrivit unei legende, ele ar fi fecioare bătrâne, care seamănă cu lebedele.

dGRA-IHA (în tibetană „zeul-duşman"). Potrivit vechii religii bon, fiecare om are un **dG.-I.** ca un fel de spirit protector, care se opune demonilor ameninţători.

GRAMADEVATĀ („zeitate sătească"), zeitate protectoare locală în India; păzeşte câmpiile şi graniţele comunităţilor, apără de epidemii şi vine în întâmpinarea dorinţelor personale ale băştinaşilor. O piatră neprelucrată, de culoare roşie simbolizează sediul unei asemenea zeităţi săteşti.

H. Whitehead, *The Village Gods of South India,* Madras, 1921; L.S.S. O'Malley, *Popular Hinduism,* Cambridge, 1935 (p. 139–169).

GRANNUS, zeu vindecător galic. Un loc important al venerării sale era Aquae Granni (Aachen). Numele ar putea veni de la o rădăcina *ghrena* „fierbinte", „cald" şi ar putea fi în legătură cu izvoarele calde. **G.** aparţine grupului de zeităţi desemnate de Cezar ca Apolo(n).

GRAŢII (Gratiae) (în latină *gratia* „drăgălăşenie"), la romani făpturi divine de o drăgălăşenie şi dragoste de viaţă feciorelnică, care le corespund, la greci, → Haritelor. Ele întruchipează poezia şi artele plastice. Sunt reprezentate mai ales goale, adesea cu coroane şi flori.

R.M. Rosado Fernandes, *O tema das Gracas na poesia clássica,* Paris, 1962; E. Schwarzenberg, *Die Grazien,* 1966.

GUAN-DI (Kuan-ti), zeu chinez al războiului, al promovării literaturii şi patron al comerţului şi negustorilor. În timp ce, sub dinastia manciuriană Qing, este stimat mai ales pentru funcţia sa războinică, în alte vremuri este considerat patronul dreptăţii, care apără oamenii de certuri şi rele. Este reprezentat cu o faţă roşie ca racul, cu o barbă lungă şi înarmat cu o halebardă. Iniţial **G.-d.** a fost un om simplu pe nume Guan-zhong (Kuan-chung), care a fost executat de adversarul său şi, mai târziu, datorită virtuţilor sale nemăsurat

de mari, a fost zeificat. Pentru zeul războiului se găseşte şi forma Guan yu.

O.H. Bedford, *Kuan yü, China's god of war* (China Journal 27/1937); A. Christie, *Chinesische Mythologie*, 1968.

GUAN-YIN (Kuan-yin), Bodhisattva feminin venerat în China, care s-a dezvoltat din → Avalokiteshvara. Ea tronează pe un munte sau pe o insulă în Marea Estului. **G.-y.** dăruieşte binecuvântarea copiilor, ajută toate fiinţele să ajungă la iluminarea mântuitoare şi este, generic, „zeiţa îndurării". Reprezentările o arată adesea pe ţărmul mării, meditând sau ţinând în braţe un copilaş. Adeseori este redată cu mai multe braţe ca o aluzie simbolică la activitatea ei de ajutor multilateral; atunci se numeşte „**G.-y.** cu o mie de braţe". Iniţial **G.-y.** a fost imaginată ca fiind de genul masculin; numele înseamnă: „cel care ascultă sunetele (lumii)", pentru că astfel el poate ajuta la mântuirea oamenilor. În Japonia Bodhisattva este cunoscut sub numele → Kannon.

D.T. Suzuki, *The Kuan yin Cult in China* (Eastern Buddhist 6/1935); E. Rousselle, *Der Kult der buddhistischen Madonna Kuan-yin* (Nachrichten der deutschen Gesellschaft für Natur-und Völkerkunde Ostasiens 68/1944); E. Erkes, *Zum Problem der weiblichen Kuanyin* (Artibus Asiae 9/1946); J.H. Chamberlayne, *The development of Kuan yin, chinese goddess of mercy* (Numen 9/1962); C.N. Tay, *Kuan-yin. The cult of half Asia* (HR 16/1976); J. Blofeld, *Bodhisattva of Compassion; the mystical tradition of Kuan yin*, Londra, 1978; I. Fischer-Schreiber, *Kuan-yin* (Lexikon der östlichen Weisheitslehren), 1986; Fr.J. Meier, *Kuan-shih-yin* (Die Mythologie des chinesischen Buddhismus, 23. Lief.), Stuttgart, 1988.

GUDATRIGAKWITL, zeu al creaţiei, venerat mai ales de tribul wiyote (sau wishok) din Africa Centrală. El a făcut mai întâi o luntre, apoi l-a creat pe om şi i-a dat, în cele din urmă, un arc şi săgeţi. Toate acestea le făcea ţinând mâinile împreunate şi apoi desfăcându-le din nou; nu s-a folosit de nici un mijloc ajutător ci, pur şi simplu, şi-a dorit ceea ce urma să apară.

A.L. Kroeber, *Wishok Myths* (Journal of American Folklore XVIII/1905).

GUHYAKA-VAJRA, în budism un nume dublu (Guhyaka „urma secretă" şi Vajradipati „eroul de diamant") pentru un personaj, care este deseori identificat cu → Nārāyana sau cu → Vajrapāni. Este reprezentat cu partea superioară a corpului dezgolită, cu ochi mânioşi, gura deschisă şi o săgeată magică (*vajra*). În China se numeşte Mi Dsi Gin Gang şi se poate descompune în două fiinţe separate, care apar ca paznici ai locurilor sacre, comp. → Dvārapāla.

E. Rousselle, *Vom Sinn der buddhistischen Bildwerke in China*, 1958 (p. 9 ş. u.)

GUHYASAMĀJA („unirea tainică"), zeu protector budist (→ Ishtadevatā); în tantrism zeitate mistică iniţiatică cu trei capete şi şase braţe. El uneşte în sine fiinţa şi cunoştinţele tuturor Buddha şi este simbolul absolutului (*tattva*).

GUI-XIAN (Kuei-hsien), în China denumire pentru fiinţele demonice. Expresia Gui (Kuei) înseamnă, de fapt, „diavol". **G.-x.** erau sufletele celor înecaţi şi sinucigaşi, cărora nu li se acorda reîncarnarea şi care nu făceau decât să bântuie ca spirite rele, fără a-şi găsi

liniştea. Unul dintre ele a fost zeificat (→ Zhong-kui). Corpul **G.**-ilor nu aruncă umbră, iar oamenii îi pot percepe numai ca o adiere.

Fr.J. Meier, *Dämon* (Die Mythologie des chinesischen Buddhismus, WdM, 23. Lief.), Stuttgart, 1988.

GULA (în sumeriană „Cea mare"), zeiţă a medicinei în Mesopotamia, soţia lui → Ninurta. În epoca babiloniană a fost identificată cu → Nin'-insina; animalul simbolic al ambelor era câinele. A fost identificată şi cu Nintinugga, „Doamna, care învie mortul".

R. Frankena/U. Seidl, *Gula* (Reallexikon der Assyriologie 3), 1971.

GULLVEIG, vrăjitoare din neamul nordic al zeilor Vana, având de fapt un caracter mai mult demonic. Prin **G.** a ajuns în lume pofta de aur, o dorinţă căreia nu i-au rezistat nici zeii → Asa. Aceştia din urmă au ars-o de trei ori pe **G.**, dar fără succes.

R.W. Fischer, *Gullveigs Wandlung* (Antaios 4/1963); W. Krause, *Gullveig und Pandora* (Skandinavistik 5/1975); R. Simek, *Gullveig* (Lexikon der germanischen Mythologie), 1984.

GUL-ŞEŞ (şi Gul-ash-shesh), zeiţe hitite, semnificaţia numelui lor (contestată) pare să fie „scriitoarele", „ursitoarele". În panteonul hurrit ele se numesc Hutena. Sunt ursitoare divine, care aduc binele şi nenorocirile, viaţa şi moartea. Ca menire seamănă, la greci, cu → Moirele.

H. Otten/J. Sieglelová, *Die hethitischen Guls-Gottheiten und die Erschaffung des Menschen* (Archiv für Orientforschung 23/1970).

GURZIL, zeu sub înfăţişare de taur, venerat în Tripolitania; potrivit unei legende, a fost zămislit de → Ammon cu o vacă.

GUTA, în credinţa populară maghiară fiinţă demonică, reprezentantul aspectului tenebros al lumii. Jertfele sale sunt omorâte chiar de el. Pentru cei loviţi de apoplexie este demonul bolii.

GWYDYON, zeu venerat în Walesul antic, născut într-un chip secret. Printre domeniile sale se număra arta războiului şi arta poeziei; vădeşte şi trăsăturile unui zeu al lumii subpământene, aşa că, în credinţa populară de mai târziu, Calea Lactee înţeleasă ca drumul morţilor va fi numită Caer Gwydyon.

J. de Vries, *Keltische Religion*, 1961 (p. 55 ş.u.).

H

HA (I), în Egiptul antic zeul pustiurilor din Vest, de aceea avea şi supranumele de „stăpânul libienilor". Ca zeu al Vestului el joacă un rol în cultul morţilor; pe sarcofagele din perioada herakleopolită este aşezat de partea dreaptă (= vestică) a mortului. **H.** este înfăţişat ca om şi poartă pe cap semnul pentru pustiu.

HA (2) şi **HENG** → **DVĀRAPĀLA**

HADAD, zeu asirian-aramaic al furtunii şi al vremii cu supranumele Ramman („tunetul"); numele **H.** înseamnă, probabil şi el, „tunetul" şi ar putea fi legat de arabicul *haddat* „zgomot"; îşi are corespondentul babilonian în → Adad. În contopirea cu → Baal (1) el preia rolul de zeu al imperiului, care ridică regele pe tron. Potrivit inscripţiilor de la Sendşirli (Zincirli) el dăruieşte binele, dar se înfurie pe cei care nu-i sunt pe plac. Ca zeu al vremii are supranumele „Cel care călăreşte norii"; animalul său sacru este taurul (simbolul fertilităţii). Într-unul din texte se spune că are două coarne şi capul său „se mişcă în cer". Reşedinţa sa sau tronul este un munte, el apărând şi sub numele → Baal-Sapan.

R. Dussaud, *Le vrai nom de Ba'al* (RHR 113/1936); A. S. Kapelrud, *Baal in the Ras Shamra Texts,* Copenhaga, 1952; M. H. Pope, *Baal-Hadad* (Die Mythologie der Ugariter und Phönizier, WdM 1), 1965.

HADES (Aidoneus, din grecescul *aides* „Cel Nevăzut"), zeu grec al lumii subpământene. Fiul lui → Cronos şi al Rheei, soţul → Persefonei. O legătură cu numele ar putea avea şi gluga fermecată pe care o poartă. La împărţirea lumii (cu fraţii săi → Zeus şi → Poseidon) i-a revenit lumea subpământeană. Ca Pylartes („Cel care închide uşa"), zeul sta de pază la intrarea în imperiul său, pentru a împiedica sufletele odată intrate să se mai întoarcă. **H.** avea un cult doar în Pylos. Întrucât interiorul pământului ascunde comori, el a fost numit Plutos (de la *plutos* „bogăţie") şi contopit cu → Pluton. La romani îi corespunde → Orcus.

M.P. Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion,* 1967 (1 vol., p. 452–456); E. Wüst, *Pluton* (PWRE 21, 1/1951).

HADUR (în maghiară *had* „armată" şi *ur* „principe"), în prima jumătate a secolului XIX nume dat în Ungaria zeităţii războinice a aspectului luminos al lumii, în opoziţie cu → Armany.

Reprezentarea aflată în spatele numelui se leagă de tradiții mai vechi, după care zeul suprem al ungurilor este comparat cu → Marte, zeul roman al războiului.

HAH (Huh), zeu egiptean, personificarea infinitului și eternității. Este considerat cel care poartă cerul și este reprezentat cu brațele ridicate (uneori purtând cerul). Imaginea zeului servește la scrierea numeralului „milion". Ca simbol ornamental întâlnim figura lui **H.** cu un tamarisc pe cap sau în mâini. Deseori **H.** este pus în relație cu zeul aerului → Șu.

HAHAL KU („Adevăratul zeu"), la mayașii creștinați nume pentru Dumnezeu, în care puteau să venereze mai departe în secret pe → Hunab Ku. Dumnezeul creștin este numit și Ku Citbil Ti Caan („Zeul, tatăl cerului").

HAHIBU-SHU, cele „opt grupe" de ființe care protejează budismul (preluate din vedism/hinduism): 1. → Deva („zeii" ten), 2. → Nāga („dragonii" sau „șerpii" ryu), 3. → Yaksha („diavolii" yaksha), 4. → Gandharva (Kendatsuba: muzicanții cerești), 5. → Asura (Ashura: diavolii care luptă cu zeii), 6. → Garuda (Karura: păsările care înghit șerpi), 7. → Kinnara (muzicanții cerești, al căror trup este parte divin, parte uman, parte animalic), 8. Mahoraga (Magoraga: zeii cu cap de șarpe).

HAHIMAN (în japoneză și Yahatano-kami), este considerat unul dintre cei mai populari zei ai Japoniei, inițial pur șintoist. Casa imperială are o relație deosebită cu el, pentru că este considerat zeificarea celui de-al 15-lea împărat (*tenno*) Ōjin. Pe locul apariției sale a fost construit mai târziu scrinul shintō din Usa, Usa-hahiman-gū, devenit ulterior celebru. Au existat mai multe încercări de explicare a numelui: 1. la nașterea împăratului Ōjin se pare că au căzut din cer „opt steaguri" (sau opt „flamuri": *ya-hata*); 2. părinții (divini) ai copilului imperial par să fi anunțat ei înșiși ca nume: Hiro-hata-no-yahatamaro); 3. numele (hahiman sau yahata) se referă la cele „opt falange" din arta războiului; 4. explicația cea mai plauzibilă suna astfel: numele vine de la locul apariției lui **H.**, un sat din districtul Usa, *hata* neînsemnând „steag", ci „câmpie". 5. După legătura dintre șintoism și budism numele a fost interpretat ca o aluzie la „cărarea cu opt răspântii" a lui Buddha. În perioada Kamakura șogunii Minamoto au promovat venerarea lui **H.** ca strămoș al stirpei lor și al casei imperiale, precum și ca zeu protector al cavalerilor (samurai). Animalul sacru al lui **H.** este porumbelul.

U.A. Casal, *Hachiman. Der Kriegsgott Japans* (Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Natur-und Völkerkunde Ostasiens XLI, partea D), Tokyo, 1962; R. Bender, *The Hachiman Cult and the Dokyo incident* (Monumenta Nipponica XXXIV, No 2/1979); H. Zachert, *Hachiman* (Die Mythologie des Shintō, WdM, 20. Lief.), 1986.

HAINUWELE, una dintre cele trei fete divine din mitul creației la populația wemale din insula Ceram situată în estul Indoneziei (provincia Maluku). A apărut dintr-o nucă de cocos și a fost omorâtă, din invidie, de oamenii primordiali. Din părțile îmbucătățite și îngropate ale cadavrului au apărut primele plante folositoare, în special plantele

cu tuberculi (→ zeităţile Dema). Repetarea cultică a acestui fapt preistoric se afla în centrul religiei wemale. (→ Satene, → Tuwale).

A.E. Jensen/H. Niggemeyer, *Hainuwele. Volkserzählungen von der Molukkeninsel Ceram,* 1939; A.E. Jensen, *Die drei Ströme. Züge aus dem geistlichen und religiosen Leben der Wemale,* 1948; A.E. Jensen, *Mythos und Kult bei Naturvölkern,* 1951; A.E. Jensen, *Die getötete Gottheit,* 1966.

HALA, zeiţă tămăduitoare kasită, corespunzând babilonienei → Gula.

DU-L HALASA, zeu preislamic din sud-vestul Arabiei, perceput ulterior ca idol. Simbolul său de cult pare să fi fost o piatră albă.

R. Klinke-Rosenberg, *Das Götzenbuch,* 1942 (p. 48 ş. u.).

HALDI, zeul imperiului Urartu (secolele IX–VII î.Hr., în Armenia). Cercetările mai vechi voiau să-l recunoască în tipul iconografic al zeului călare pe un leu, mai recent este identificat cu zeul din soarele înaripat.

S. Eichler, *Götter, Genien und Mischwesen in der urartäischen Kunst,* 1984 (p. 72).

HALITA, un anumit tip de spirite la populaţia wemale din Ceresul de Vest (Indonezia), care fură oameni, mănâncă copii şi posedă bogăţii uriaşe. Animalele consacrate sunt jderul şi şoarecele, care, în multe povestiri, vădesc clar trăsături lunare.

A.E. Jensen, *Mythos und Kult bei Naturvölkern,* 1951 (p. 373 ş. u.).

HALKI, zeu hitit al cerealelor; numele înseamnă „orz". Era considerat şi zeul protector al vinului.

HALTIA („paznic", „posesor"), denumire finlandeză pentru spirite; se vorbeşte, astfel, de Haltia casei, cel al morii sau al focului. Un anumit tip de spirite ale casei sunt → Para. Potrivit credinţei populare, putea să devină spiritul casei cel care a întemeiat casa sau cel care a scăpărat cel dintâi focul.

L. Honko, *Geisterglaube in Ingermanland I,* Helsinki, 1962.

HAMAKOM, teonim iudaic pentru → Iahve, semnificând „ubicuitatea" acestuia; în Vechiul Testament (2 Regi 5, 11 şi Ieremia 7, 12) **H.** este loc al revelării divine şi sălaş înconjurat cu deosebită veneraţie.

HAMKĀR („Tovarăş de luptă"), în vechiul Iran denumire dată zeităţilor care îi ajutau pe zeii principali; de pildă Ama („Forţa de atac"), este personificarea vitejiei şi îi este subordonată zeului victoriei → Verethragna. Dar **H.** pot să ajute şi forţele răului.

HAMMON, zeu al soarelui care apune, venerat de vechii libieni. A fost reprezentat şi cu coarne de berbec şi, ca însemnătate, putea fi pus în legătură cu zeul oazei → Ammon. Independent de aceasta, punicul → Baal este **H.**

HANANIM, zeu al înaltului şi al cerului în vechea Coree, care pune în mişcare astrele, răsplăteşte binele şi pedepseşte răul. Teonimul vine din *hanul* („cerul") şi *nim* („domnul", „stăpânul").

HANNAHANNA, zeiţă hitită a naşterii şi a mamelor. Cuvântul *hanna* înseamnă „bunică". În scrierea cuneiformă

(preluată de la babilonieni) ea se numeşte Dingir. mah., adică „sublima zeitate" sau Nintu, „doamna naşterii". Animalul care o serveşte este albina. În mit ea joacă un rol în căutarea unui zeu dispărut.

HANUMAN (şi Hanumat, „Cel cu fălci"), maimuţă venerată ca un zeu în India. Pentru că a vrut să apuce soarele (crezând că este ceva de mâncat), → Indra i-a zdrobit cu săgeata magică obrazul stâng. **H.** trece drept un promotor al învăţăturii. În epopeea Rāmāyana din vechea Indie el este ministrul lui Sugriva, regele maimuţelor, şi cel mai fidel aliat al lui → Rāma în lupta împotriva insulei Lankā, a cărei zeiţă învinsă este redată în reproduceri sub piciorul stâng al lui Hanuman. Zeul-maimuţă este considerat fiul zeului vântului → Vayu.

V. Moeller, *Hanumat* (Die Mythologie der vedischen Religion und des Hinduismus, WdM 5), 1984.

HANWASHUIT, zeiţă hitită a tronului, a cărei patrie propriu-zisă era, probabil, oraşul regal Zalpa de pe ţărmul Mării Negre. De la ea a primit regele domnia.

HAN XIANG-ZI (Han Hsiang-tzu), unul dintre cei „opt nemuritori" în credinţa populară chineză (→ Ba-xian). El poate face să crească repede florile şi să înflorească. Atributul său este un flaut sau un coş cu flori.

HAOMA, în vechile religii iraniene numele unei plante zeificate, din al cărei suc se realiza o băutură narcotică sau de jertfă (comp. în India → Soma). **H.** este stăpânul tuturor plantelor medicinale şi conferă nemurire, căci „moartea fuge" din faţa lui (Yasna 42, 5).

Altiranisches Wörterbuch, ed. de Chr. Bartholomae, 1904 (p. 1732–1734); B. Schlerath, *Haoma* (Altiranische und zoroastrische Mythologie, WdM 4), 1986.

HAPI (1), unul dintre cei patru fii ai lui → Horus, sub a căror protecţie este pus cadavrul (în special intestinele). **H.** reprezentat ca maimuţă, mai are de păzit un plămân. Dintre punctele cardinale îi este atribuit Nordul.

HAPI (2), zeu egiptean, personificarea Nilului, reprezentat ca un bărbat bine hrănit cu sâni aproape femeieşti, purtând un şorţ scurt de pescar. Deşi este desemnat ca „tatăl zeilor", nu avea un cult propriu. În imagini apare, de regulă, ca unul care aduce ofrande zeilor şi regilor (= darurile sale). În Regatul Nou zeul Nilului care apare dual este identificat cu zeul local din Egiptul de Jos.

Ch. Palenque, *Le Nil à l'époque pharaonique*, Paris, 1903; H. Bonnet, *Nil* (Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte), 1971.

HARA → DATTĀTREYA

HARAKTE, zeu egiptean al soarelui de dimineaţă. Numele înseamnă „Horus la orizont", adică locul unde răsare soarele (→ Horus). **H.** reprezentat ca şoim se contopeşte cu zeul soarelui → Ra în figura lui Ra-**H.** (şi în forma Ra Hor-aştih), care era venerat în special la Heliopolis. Într-un templu fondat de Ramses III el este invocat ca „zeu puternic, stăpânul cerului".

HARENDOTES („Horus, care-şi apără tatăl"), în textele egiptene o formă specială a lui → Horus, care-i asigura tatălui său → Osiris viaţa mai departe, în lumea subpământeană. Astfel, **H.** a devenit unul dintre zeii protectori, care înconjoară mortul pe pereţii sarcofagului.

D. Meeks, *Harendotes* (Lexikon der Ägyptologie 2), 1977.

HARI → DATTĀTREYA

HARIHARA, denumire pentru → Vişnu (Hari) şi → Şiva (Hara) ca zeitate dublă; începând din secolul VI reprodus în Cambodgia ca statuie cu două capete. Când ambele zeităţi sunt reproduse într-o singură figură, atunci partea dreaptă a corpului (cu tridentul în mână) îl reprezintă pe Şiva, partea stânga (cu roata) pe Vişnu.

M.E. Adiceam, *Les images de Šiva dans l'Inde du sud. V, Harihara* (Arts Asiatiques 13/1966).

HARIHARIHARIVĀHANODBHAVA, o formă cu şase braţe a lui Avalokiteshvara, în urma venerării căruia se aştepta sănătate şi înţelepciune. În mâna dreaptă din mijloc ţine o coroană de trandafiri, în stânga din mijloc o piele neagră de antilopă. Stă pe umerii lui → Vişnu (numit şi Hari); acesta tronează pe → Garuda (Harivahana), care, la rândul său, tronează pe spinarea unui leu (denumit tot hari).

HARINAIGAMAISIN, în jainism solul principelui zeilor → Shakra; este reprezentat cu capul unei antilope.

HARITE (în greacă *charein* „a se bucura"). Iniţial se poate să fi existat o singură Harite; ea era soţia lui → Hefaistos. La Hesiod apar în număr de trei; numele lor sunt Aglaia (Splendoarea), Euphrosyne (Veselia) şi Thalia (Bucuria). În mit şi în artă apar în suita → Afroditei şi aduc oamenilor frumuseţe şi bucurie. Apropiate de ele sunt → Horele; la romani **H.** corespund → Graţiilor.

E. Schwarzenberg, *Die Grazien,* 1966; K. Deichgräber, *Charis und Chariten. Grazie und Grazien,* 1971; M. Rocchi, *Contributi allu studio delle Charites* (Studii Clasice. Societatea de studii clasice din Republica Socialistă România 18/1979).

HARITI (în japoneză → Karitei; în chineză He-li-di, înainte transcris Ho-li-ti), demon feminin budist devorator de copii, care, sub influenţa lui Buddha, a devenit protectoarea copiilor şi zeiţa care aducea binecuvântarea cu copii. Atributul ei este rodia (simbolul fertilităţii). Supranumele de Mahāyakshini duce la presupunerea că, iniţial, ea a făcut parte din grupul → Yaksha. Încă în arta Gandhara (secolul I până în secolul III) ea apare cu un copil la piept sau în poală, mai târziu mai ales înconjurată de mai mulţi copii.

N. Peri, *Hariti, La mère des démons* (Bulletin de l'école francaise d'Extrême Orient XVII/1917 und XVIII/1918); J.B. Aufhauser, *Háriti-Kuany-in. Die Maria des Ostens* (Ostasiatische Rundschau 11/1930); G. Grönbold, *Hariti* (Die Mythologie des indischen Buddhismus, WdM 5), 1984.

HARMAHIS, formă greacă a unui nume egiptean cu semnificaţia „Horus la orizont". Astfel era desemnat → Sfinxul (1) de la al-Giza (iniţial imaginea faraonului Chefren), în care mai târziu

s-a văzut copia zeului soarelui din zori (→ Horus).

HARMERTI („Horus al celor doi ochi"), zeu egiptean al oraşului la Şeden (în deltă), care îl desemnează pe → Horus ca şoim al cerului; cei doi ochi sunt soarele şi luna. Ca erou victorios el îl învinge pe → Apofis.

HAROERIS (la Plutarh Harueris); formă egipteană a numelui Her-ur, însemnând „Horus cel bătrân". Prin această denumire vechiul zeu-şoim → Horus trebuia delimitat de Horus din mitul lui Osiris; zeul este, deci, de fapt, o construcţie teologică. **H.** este zeul cerului, potrivit legendei despre Kom Ombo, el este fiul zeului soarelui → Ra şi, în cele din urmă, se contopeşte cu → Şu. În urma luptei sale pentru ochiul pierdut al soarelui el devine zeul medicilor oftalmologi.

H. Bonnet, *Haroeris* (Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte), 1971.

HARON, în mitologia greacă luntraşul care îi duce pe morţi în luntrea sa peste râul de graniţă (Aheron, Styx), în lumea subpământeană. O monedă (*obolos*) pusă în gura decedatului, reprezenta răsplata luntraşului. Iniţial **H.** a fost un demon al morţii cu înfăţişare de câine. În credinţa populară neogreacă el continuă să existe ca Haros şi este imaginat ca un călăreţ pe un armăsar negru, care duce morţii pe o cosoroabă.

I. Radermacher, *Das Jenseits im Mythos der Hellenen,* 1903.

HARPII (în greacă Harpyai „Hrăpăreţele"), în mitologia greacă demoni femini funeşti; numele lor schimbătoare → Aello, Aellopus, Podarge, Okypete, Kelaino — sugerează furtunile. Sunt descrise ca monştri cu trupuri combinate de fete şi păsări.

HARPOKRATES (în egipteană Horpe-hrod „Horus copil"). Venerarea copilului → Horus era deosebit de răspândită mai ales în epoca târzie, iar în perioada greco-romană el se număra printre zeităţile cele mai populare. Un mod îndrăgit de a-l reprezenta îl arată pe zeu în chip de copil al soarelui aşezat pe o floare de lotus. Formele Hor-Amun şi Harpokramun (sau Harpokrammon) trimit la combinaţia cu → Amon. În epoca târzie, în Egiptul antic zeul trecea drept cel care aduce fertilitate (în special la legumele cu păstăi) şi era reprezentat cu o oală, iar în epoca greacă cu cornul abundenţei.

HARPRE („Horus soarele"), zeu egiptean, la Hermonthis copilul venerat al lui → Month şi → Rat-taui. Funcţia sa este de a-l păzi pe rege de boli şi nenorociri.

HARSAFES („Cel de pe lacul său"), forma greacă a numelui egipteanului Herişef, zeul-berbec de la Herakleopolis. Iniţial Creatorul primordial, care apare din fluxul primordial; mitologic, lacul a apărut din sângele zeului. În Regatul de Mijloc **H.** este perceput deseori ca o ipostază a lui → Osiris, mai târziu este identificat cu zeul soarelui → Ra.

S. Morenz/J. Schubert, *Der Gott auf der Blume,* Ascona, 1954 (p. 22–30).

HARSIESIS (Harsiese „Horus, fiul lui Isis"), zeu egiptean, ipostază a lui →

Horus, pe care → Isis l-a zămislit de la mortul → Osiris şi pe care, în timpul copilăriei, îl păzeşte de toate pericolele. În textele magice **H.** apare ca un fel de zeu protector.

HARUN ŞI HARUNA, spirite de apă din Maroc, care pot lua înfăţişare de şarpe. Pentru a le câştiga bunăvoinţa, în fluviu se arunca pâine sau prăjituri.

HAŞAM(M)ELI, zeu fierar la hitiţi; îi era consacrat un anumit copac.

HATHOR, zeiţă egipteană a cerului. Numele ei înseamnă „Casa lui Horus", prin „casă" putându-se înţelege atât casa cosmică (cerul), cât şi pântecele mamei. În perioada mai veche **H.** era considerată mama zeului soarelui → Horus, până când locul ei a fost luat de → Isis. Datorită faptului că în delta Nilului cerul era imaginat ca o uriaşă vacă, zeiţa a căpătat ea însăşi înfăţişare de vacă. Dar de cele mai multe ori ea este reprezentată antropomorf şi atunci poartă pe cap coarne de vită cu discul soarelui; potrivit tradiţiei, tânărul soare-copil este ridicat între coarnele ei spre cer. Ca zeiţă a dansului, muzicii şi dragostei ea are ca atribut un sistru, un instrument care vâjâie. De **H.** este legat şi un vechi cult al copacului, ea fiind „stăpâna curmalului" şi „stăpâna sicomorului" şi le oferă morţilor mâncare şi băutură. La Teba era venerată ca zeiţă a necropolelor, Dendera fiind însă principalul ei loc de cult. Grecii o identificau pe **H.** cu zeiţa dragostei → Afrodita.

H. Frankfort, *Kingship and the Gods,* Chicago, 1948 (p. 162–180); R. Montet, *Hathor et le papyrus* (Kémi 14/1957); S. Allam, *Beiträge zum Hathorkult,* 1963; R. Moftah, *Die uralte Sykomore und andere Erscheinungen der Hathor* (ZÄS 92/1965); Ph. Derchain, *Hathor quadrifons. Recherches sur la syntaxe d'un mythe égyptien,* Leiden, 1972; C.J. Bleeker, *Hathor and Thoth. Two Key Figures of the Ancient Egyptian Religion,* Leiden, 1973; E. Hermsen, *Lebensbaumsymbolik im alten Ägypten,* 1981 (p. 62–86).

HATI, fiul lui → Fenrir şi al uriaşei Gyge. **H.** („Cel care urăşte") are şi numele de Managarm („câinele lunii"); el urmăreşte permanent luna, până când, în cele din urmă, o înghite în Ragnarök, resp. o poate răpi.

HATMEHIT („Prima dintre peşti"), zeiţă egipteană, principalul ei loc de cult era Mendes. Este reprezentată sub înfăţişare umană şi poartă pe cap un peşte (delfin?).

I. Gamer-Wallert, *Fische und Fischkulte im alten Ägypten,* 1970 (p. 98 ş. u.).

HATUIBWARI, şarpe parţial divin, parţial demonic din insula melaneziană San Cristoval (sau Makira). Partea superioară a corpului este omenească, are patru ochi şi patru sâni pentru a alăpta toate fiinţele create. Pe spinare poartă două aripi de pasăre. Se credea că şarpele înaripat ar fecunda mamele preoţilor. Şarpele poate apărea şi sub numele Agunua; din această fiinţă se trag oamenii.

H. Ritter, *Die Schlange in der Religion der Melanesier,* 1945 (p. 18 ş.u., 88–90).

HAUBAS (Hobas), în inscripţiile sabeice (Arabia de Sud) nume de zeu din perioada preislamică, menţionat deseori. În el se dorea să se vadă o formă a lui → Attar.

HAUHET → OCTOAGA

HAUKIM, zeitate din vechea Arabie de Sud. Numele vine dintr-o rădăcină *hkm* „a fi înțelept" sau de la *hakama* „a face dreptate".

HAURVATĀT („Sănătate"), personificare ținând de → Amesha Spenta, pusă în legătură cu apa. **H.** este legată și de viața de dincolo.

HAWENIO („Marele tunător"), Creatorul la irochezi; lui îi era destinat fumul tutunului ars și câinele alb jertfit în foc. Numele le servește irochezilor creștinați la desemnarea lui Dumnezeu.

HAYAGRĪVA („Cel cu gât de cal"), demon indian (comp. → Matsya), ținând în budism de → Krodhadevatā. Este pitic de statură, cu un pântece proeminent și un cap de cal; drept veșmânt poartă, de regulă, o blană de tigru. În literatura indiană este considerat un Avatār al lui → Vișnu, în budism o emanație a lui → Amitabha sau a lui → Akshobhya. În Tibet ține de zeii protectori care, când nechează, gonesc demonii.

W. Kirfel, *Symbolik des Buddhismus,* 1959 (p. 68 ș. u.); T.V. Mahalingam, *Hayagriva – the concept and the cult* (Adyar Library Bulletin 29/1965); P. Gangadhar, *Iconography of Hayagriva in new light* (Quarterly Journal of the Mythic Society 58/1967–1968); H.W. Schumann, *Buddhistische Bilderwelt,* 1986 (p. 200–203).

HAZZI, zeu al muntelui la hitiți și hurriți; făcea parte din suita zeului vremii și era invocat ca zeu al descântecului în contractele de stat hitite. Ca munte (din punct de vedere geografic este Sapon de la Ugarit), **H.** este reședința zeilor. Zeului îi corespunde semiticul din Vest → Baal Sapon.

V. Haas, *Hethitische Berggötter und hurritische Steindämonen,* 1982 (p. 115 ș. u.).

HEBAT (Hepat, Hapatu), zeiță principală a hurriților, „regină a cerului", soția zeului vremii → Tesub. A fost inclusă și printre zeitățile hitite și identificată deseori cu zeița soarelui → Arinna. În reprezentările plastice este așezată pe un leu sau pe o panteră sau stă pe un tron și poartă scufia ascuțită a reginelor.

E. von Schuler, *Hebat* (Die Mythologie der Hethiter und Hurriter, WdM 1), 1965.

HEBE (în greacă „Adolescenta"), fiica lui → Zeus și a → Herei, zeiță greacă a tinereții. Este paharnicul zeilor și soția zeificatului → Herakles. La romani îi corespunde → Iuventa.

HE-BO (Ho-po, altă formă de nume Bing-yi), în China stăpânitorul divin peste toate fluviile, numit, de asemenea, și „contele răului". Se spune că s-ar fi aruncat cu o povară de pietre în fluviu, dobândind, prin aceasta jertfă, nemurirea. Până la sfârșitul dinastiei Zhou de Est (256 î.Hr.) i se jertfea în fiecare an câte o fată, care era aruncată în fluviu ca mireasă a acestuia.

W. Münke, *Die klassische chinesische Mythologie,* 1976.

HECATE, zeiță din mitologia greacă, provenind inițial din Asia Mică (Karia). Homer încă n-o cunoștea. Este o zeitate htonică și stăpâna lucrărilor tainice nocturne, precum și a magiei. Supranumele ei Antaia („Cea care întâmpină") se leagă de ipostaza sa de

stafie; în vânătoarea ei nocturnă îl putea duce la pieire pe cel pe care-l întâlnea. În păr are şerpi, poartă o torţă şi este înconjurată de câini care urlă. Cu toate acestea era foarte îndrăgită în popor; în Atena, în faţa fiecărei case, îşi avea un altar. **H.** mai era considerată zeiţa răspântiilor şi atunci era numită Enodia sau Trioditis şi era reprezentată cu trei capete sau trei înfăţişări simultane. Ca Trivia a ajuns la italici, unde a fost pusă în legătură cu cultul, probabil mai vechi, al răspântiilor.

W. Kirfel, *Die dreiköpfige Gottheit,* 1948 (p. 101–110); Th. Kraus, *Hekate. Studien zu Wesen und Bild der Göttin in Kleinasien und Griechenland,* 1960; M.F. Nouveau-Piobb, *Hécate, la déesse magique des âmes,* Paris, 1961; U. v. Willamowitz-Moellendorf, *Der Glaube der Hellenen,* 1976.

HECCO, zeul soarelui şi Creatorul la locuitorii ţinutului etiopian Kaffa. Când se înfurie pe oameni, apele sacre ale Nilului seacă. Un alt nume al lui este Abo, adică "tatăl".

HECHET, zeiţă egipteană sub înfăţişarea unei broaşte (simbolul fertilităţii şi al vieţii). Are poziţia unei zeiţe primordiale şi a ajutorului la naştere. În oraşul Cus era considerată mama lui → Haroeris.

HEDAMMU, demonul şerpilor la hurriţi. Sălăşluieşte în mare şi este de-o lăcomie devoratoare nesfârşită, dar, până la urmă, cu ajutorul artei ispitei a lui → Iştar, poate fi făcut inofensiv.

HEDEDET, zeiţă-scorpion în textele egiptene ale morţilor care, ca „fiică a lui Ra", se contopeşte cu → Isis.

HEFAISTOS (în latină Hephaestus), zeu grec al focului, fierarilor şi meseriaşilor, fiul lui → Zeus şi al → Herei. Întrucât a venit pe lume infirm, mama sa l-a aruncat din Olimp. În fierăria lui subpământeană el făureşte preţioase arme şi diverse obiecte, cum ar fi sceptrul lui Zeus, carul lui Helios şi egida (platoşa) Atenei; ajutoarele sale sunt ciclopii. Este marele vrăjitor care o modelează pe → Pandora din lut şi-şi încătuşează propria mamă, Hera, cu fire invizibile, pe un tron de aur. Iniţial **H.** a fost un zeu din Asia Mică; pe insula Lemnos era întruchiparea focului izbucnit din pământ. La sfârşitul secolului VI î.Hr. cultul său a ajuns la Atena. Romanii l-au identificat cu → Vulcan.

I. Malten, *Hephaistos* (Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts 27/1912); F. Brommer, *Die Rückführung des Hephaistos* (Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts 52/1937); M. Delcourt, *Héphaistos ou la légende du magicien,* Paris, 1957; E. Simon, *Die Götter der Griechen,* 1969.

HE-HE (Ho-ho), zei gemeni chinezi, al căror nume înseamnă „înţelegere"; sunt reprezentaţi ca băieţi cu părul destul de lung, adesea unul ţine un lotus (simbolul purităţii şi armoniei), celălalt un castron, din care se ridică un nor de abur cu cinci lilieci (simbolul fericirii).

HEIMDALL (în vechile limbi scandinave Heimdallr), zeu germanic cu funcţia unui paznic al cerului; locuinţa lui se numeşte Himinbjorg („muntele cerului"). Este fiul celor nouă fete de uriaş (interpretate ca fiicele lui → Aegir). Explicaţia etimologică a numelui este incertă, înainte se presupunea că ar fi fost „Strălucitorul", deci o zeitate lu-

minoasă, resp. o zeitate solară. Numele zeului a fost comparat şi cu cuvântul poetic pentru berbec (*heimdali*), deducându-se de aici un zeu-berbec ca punct central al cultelor agrare primitive. Potrivit unui pasaj din Voluspa, se dorea să se vadă în el strămoşul oamenilor. Ca „paznic al zeilor", **H.** sta la podul divin Bifröst (Calea Lactee?) şi, suflând în cornul sacru Gjallarhorn, anunţa începutul bătăliei de la Ragnarök. Punerea cornului în legătură cu arborele cosmic a condus şi la interpretarea lui **H.** ca personificare a *axis mundi*.

A. Ohlmarks, *Heimdalls Horn und Odins Auge*, Lund, 1937; B. Pering, *Heimdall, Religionsgeschichtliche Untersuchungen zum Verständnis der altnordischen Götterwelt*, Lund, 1941; J. de Vries, *Heimdallr, dieu enigmatique* (Etudes Germaniques 10/1955); G. Dumézil, *Remarques comparatives sur le dieu scandinave Heimdallr* (Études Celtiques 8/1959); F.R. Schröder, *Heimdall* (Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 89/1967).

HEINZELMÄNNCHEN, în credinţa populară din Europa Centrală spirite domestice, gata să ajute, de statură pitică, purtând haine roşii sau verzi şi, de cele mai multe ori, cu părul roşu. Trebăluiesc fără odihnă spre folosul celor din casă şi le dau sfaturi bune. Spulberă observaţiile batjocoritoare şi curiozitatea (comp. poezia de A. Kopisch). Numele — şi Heinzlein, Hinzemann, Hinzelmännchen — vine de la Heinze (forma prescurtată de la Heinrich) şi este o denumire eufemistică a demonilor, percepuţi de Martin Luther ca diavoli.

I. Schmidt (Zeitschrift für Volkskunde 56/1960); N. Arrowsmith, *Die Welt der Naturgeister*, 1984.

HEITSI-EIBIB, erou naţional la hotentoţi (Africa de Sud). El le dăruieşte oamenilor noroc la vânătoare şi este numit „bunicul". **H.-E.** ar fi murit, chipurile, în mai multe locuri şi este venerat, în faţa unei grămezi de pietre (la fiecare din mormintele sale). Din punct de vedere istoric-religios trebuie clasificat ca un spirit superior al tufişului.

HEL (gotic *halja*, în vechea germană de sus *hella* „lumea subpământeană" „iadul"). Numele împărăţiei morţilor şi al stăpânei sale în mitologia germanică. Hel este fiica lui → Loki şi a uriaşei Angrboda; ca sora lui → Fenrir şi a → şarpelui Midgard are caracter demonic. **H.** pretinde să domnească peste toţi morţii care nu au pierit în războaie. Şi zeii trebuie sa meargă pe „drumul lui **H.**", de pildă → Baldr, după moartea sa timpurie.

H.R. Ellis, *The Road to Hel*, Cambridge, 1943; J. de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte*, 1970; R. Simel, *Hel* (Lexikon der germanischen Mythologie), 1984.

HELIADE → PHAETON

HELIOPOLITANUS, zeul principal al oraşului sirian-elenistic Heliopolis (oraşul zeului soarelui Helios), în care mai înainte era venerat → Baal Biq'ah (de unde Baalbek). Romanii l-au preluat ca Iupiter Heliopolitanus; era reprezentat cu un veşmânt împodobit cu busturile lui → Caelus, → Helios şi al → Selenei, şi cu rozete cu simbolizând stelele.

R. Dussaud, *Heliopolitanus* (PWRE 8, 1), 1912.

HELIOS, zeu grec al soarelui, fiul titanului → Hiperion şi al titaniţei →

Theia, fratele zeiței lunii → Selena. **H.** este cel care vede tot și aude tot, care este invocat ca martor la jurăminte. Ca zeu al luminii el îi poate vindeca pe cei orbi, dar poate și să-i pedepsească cu orbirea pe răufăcători. În cult nu avea prea mare importanță; a fost venerat pe insula Rhodos și, izolat, în Pelopones. În artă **H.** a fost adesea reprezentat conducând un car tras de patru armăsari (uneori înaripați), cu capul înconjurat de o cunună de raze. În Antichitatea târzie a fost identificat cu → Apolo, la romani îi corespundea lui → Sol.

K. Kerényi, *Vater Helios* (Eranos-Jahrbuch 10/1943); K. Schauenburg, *Helios. Archäologisch-mythologische Studien über den antiken Sonnengott*, 1955.

HEMEN, zeu-șoim venerat în orașul egiptean Hesfun (Asphynis), interpretat ca → Haroeris.

HEMERA → NYX

HEMSUT (Hemuset), zeități protectoare și ursitoare egiptene, perechea feminină a lui → Ka. Ele iau în brațe copilul regal nou-născut. Ca podoabă pentru cap poartă un scut pe care se încrucișează două săgeți. Săgețile reprezintă forța transmisă de **H.**

HENDURSANGA, zeu sumerian; printre funcțiile sale se numără păzirea ordinii de drept. Regele Gudea l-a numit „vestitorul țării Sumer". Îi corespunde zeului akkadian → Ishum. În textele mai recente, **H.** are un aspect htonic; el răspunde de drumul mortului spre *kur*, adică „țara muntoasă", prin care se înțelege lumea morților.

D.O. Edzard/C. Wilcke, *Die Hendursanga-Hymne* (Festschrift S.N. Kramer), 1975; H. Sauren, *Hendursanga, Genius des Saturn, Gott des Todes* (Orientalia Lovaniensia Periodica 10/1979).

HENG ȘI HA → DVĀRAPĀLA

HENG-E (Chang-e, Ch'ang-o), zeiță chineză a lunii, sora mai tânără a zeului fluviului → He-bo. După ce i-a furat soțului ei, zeul soarelui → Shen-yi, pilula nemuririi, a fugit pe lună, unde, de atunci, locuiește ca broască divină. Reprezentată în veșminte princiare, în mâna dreaptă ține discul lunii. **H.-e** este figura simbolică a principiului rece, întunecat, feminin (*yin*).

HERA (Here), zeiță greacă, fiica lui → Cronos și a → Rheei, sora și soția regelui zeilor → Zeus. Este mama lui → Ares, a lui → Hefaistos, a → Ilitiei și a → Hebei. Veghează, geloasă, la fidelitatea soțului ei divin, ale cărui abateri conjugale o aruncă într-o furie fără margini. **H.** era invocată ca protectoare a căsniciei și considerată zeița nașterii. Era venerată în special de femei și a primit supranumele de Teleia („Cea care aduce împlinirea"). La Atena și în insula Samos, legătura ei cu zeul cerului, Zeus, era celebrată ca nuntă sacră (*hieros gamos*), motiv pentru care a căpătat semnificația inițială de zeiță a Pământului; de aici și alegerea vacii ca animal al ei de jertfă, Homer numind-o în repetate rânduri „Cea cu ochi de vacă" (*boopis*). Atributele ei principale sunt, în orice caz, cele ale unei zeități din Olimp: păunul, a cărui coadă în evantai (roata) este un simbol ceresc, și diadema și sceptrul ca semne ale domniei regale. Numele **H.** înseamnă, probabil, „stăpâna" și o caracterizează ca zeiță protectoare (de ex., a

argonauților). Întrucât principalul ei loc de cult se afla în Argos, mai era numită și Argeia. La romani îi corespundea → Iuno.

F.R. Schröder, *Hera* (Gymnasium 63/1956); Chr. Kardara, *Problems of Hera cult images* (AJA 64/1960); W. Pötscher, *Hera und Heros* (Rheinisches Museum 104/1961); W. Pötscher, *Der Name der Göttin Hera* (Rheinisches Museum 108/1965); K.-H. Roloff/I. Huber/ K. Schauenburg, *Hera* (Lexikon der alten Welt), 1965; K. Kerényi, *Zeus und Hera. Urbild des Vaters, des Gatten und der Frau,* Leiden, 1972; R. Renehan, *Hera as earth-goddess, a new piece of evidence* (Rheinisches Museum für Philologie 117/1974); E. Simon, *Die Götter der Griechen,* 1980; W. Pötscher, *Hera, Eine Strukturanalyse im Vergleich mit Athena,* Darmstadt, 1987.

HERAKLES (în greacă „Celebru prin Hera"), fiul tatălui zeilor → Zeus și al muritoarei Alcmena. Geloasa soție a lui Zeus, → Hera, a trimis doi șerpi, care trebuia să-l omoare pe nou-născutul **H.**, dar acesta i-a sugrumat. Cele douăsprezece munci (*dodekathlos*) în slujba regelui Eurystheus — ultima fiind învingerea câinelui din infern → Cerber — și moartea sa voluntară pe rug (pe muntele Oite) caracterizează drumul eroului spre nemurire, intrarea sa în Olimp, unde i se dă ca soție pe → Hebe. În calitate de Kallinikos, ca strălucit și glorios învingător în toate luptele, a devenit eroul național al grecilor. În popor era iubit ca cel care ajută la nevoie și ca protector împotriva răului (Alexikalos); în special tineretul își vedea în el patronul și îl numea **H.** Enagonios. Poetul Pindar l-a preamărit ca model pentru *arete*, pentru îndemânare și virtute. Cultul semizeului s-a răspândit și în Italia (→ Hercule). Dintre atributele sale fac parte blana leului din Nemeia.

W. Derichs, *Herakles, Vorbild des Herrschers in der Antike,* 1951; F. Brommer, *Herakles, Die zwölf Taten des Helden in antiker Kunst und Literatur,* 1953; M. Detienne, *Héraclès, héros pythagoricien* (RHR 157/1960); K. Schauenburg, *Herakles unter den Göttern* (Gymnasium 70/1963); R. Flaceliere /P. Devambez, *Héraclès. Images et récits,* Paris, 1966; J. Pepin, *Héraclès et son reflect dans le néoplatonisme* (Le Néoplatonisme, Actes du Colloque International), Paris, 1971; G.K. Galinski, *The Herakles theme,* Oxford, 1972; F. Prinz, *Herakles* (PWRE, Suppl. 14), 1974.

HERCULE, forma latină a numelui grecului → Herakles. Eroul, care a călătorit el însuși mult, a devenit zeul comerțului și al transportului și era considerat patronul negustorilor. În timpul Imperiului Roman, ca invincibilul învingător al tuturor dificultăților (Hercules Invictus) și ca binefăcător al omenirii, a reprezentat simbolul virtuților suverane. Era deosebit de venerat ca zeu al norocului la descoperiri. Lui Hercules Magusanus, zeul soldaților, îi erau închinate solemnități în zona Rinului Inferior, dar și la Roma și în Dacia; derivarea etimologică în Magusanus este controversată, probabil este de origine germanică și însemna „cel puternic".

J. Bayet, *Les origines de l'Hercule Romain,* Paris, 1926; I. Schütz, *Herkules als „mythisches Exemplum" in der römischen Dichtung,* 1950; H.G. Horn, *Eine Weihung für Hercules Magusanus aus Bonn* (Bonner Jahrbücher 170/1970); K. Latte, *Römische Religionsgeschichte,* 1976; M.W. Mackenzie, *Hercules in the Early Roman Empire,* Ann Arbor, 1979.

HERENSUGUE, spirit diabolic în Ţara Bascilor, apare sub înfăţişare de şarpe; potrivit unei tradiţii, are şapte capete şi poate zbura.

HERMAFRODIT, fiul lui → Hermes şi al → Afroditei. A fost iubit cu patimă de nimfa izvoarelor Salmakis, care a cerut ca trupurile lor să fie unite într-unul singur pentru totdeauna — născându-se astfel fiinţa androgină. Cultul (poate oriental vechi) al zeităţii hermafrodite a ajuns din Cipru la Atena.

M. Delcourt, *Hermaphrodite. Mythes et rites de la bisexualité dans l'antiquité classique,* Paris, 1958; M. Delcourt, *Hermaphrodites,* Bruxelles, 1966.

HERMANUBIS, în cultul antic al lui Isis, zeul egiptean al morţilor → Anubis a fost contopit cu însoţitorul grec al sufletelor → Hermes într-o singură figură. Preoţii zeului purtau ca semne distinctive atât capul de câine, cât şi caduceul (kerykeion).

HERMES, unul dintre cei mai populari zei ai grecilor, născut într-o peşteră ca fiu al lui → Zeus şi al nimfei munţilor → Maia. Lui îi erau consacrate grămezile de pietre pentru orientarea călătorilor, de aici, probabil, şi numele său (*hermaion* „grămadă de pietre"). În pilonii de piatră (Hermen) din faţa caselor greceşti era văzut zeul, care trebuia să apere lăcaşul de nenorocire. Falusul reprezentat a fost interpretat apotropaic sau ca simbol al fertilităţii. Ca zeu protector al intrării, **H.** poartă numele de Pylaios sau Propylaios. El este, mai ales, solul zeilor cu caduceu (kerykeion), sandale înaripate şi pălărie cu boruri largi; este patronul negustorilor şi al celor care călătoresc, dar şi al hoţilor şi oratorilor. Mitul povesteşte cum **H.**, băieţel viclean, fură cirezile de vite ale fratelui său → Apolo. Iniţial, toiagul sau a servit la vrăjitorie, atingerea lui aducând somn, vise şi bogăţie. Ca Psyhopompos însoţeşte sufletele din viaţa aceasta în viaţa de dincolo. Este şi „păstorul cel bun", reprezentat uneori cu un berbec sub braţ sau pe umăr (kriophoros „cel care poartă berbecul"), iar ca zeu al turmelor poartă supranumele Nomios. Are o relaţie deosebită cu muzica; se spune că ar fi inventat lira şi conduce dansul celor trei → Harite. La romani, zeului grec îi corespundea → Mercur.

S. Eitrem, *Hermes und die Toten,* Christiana, 1909; P. Raingard, *Hermès psychagogue,* Paris, 1935; K. Kerényi, *Hermes der Seelenfuhrer,* 1944; F.E. Otto, *Die Götter Griechenlands,* 1956; A.J. van Windekens, *Réflexions sur la nature et l'origine du dieu Hermès* (Rheinisches Museum für Philologie 104/1961); K.-H. Roloff/L. Huber/K. Schauenburg, *Hermes* (Lexikon der alten Welt), 1965; N.O. Brown, *Hermes the thief. The evolution of a myth,* New York, 1969; F.K. Mayr, *Der Gott Hermes und die Hermeneutik* (Tijdschrift voor filosofie 30/1968); H. Herter, *Hermes. Ursprung und Wesen eines griechischen Gottes* (Rheinisches Museum für Philologie 119/1976).

HERMES TRISMEGISTOS (în greacă „Hermes, zeul triplu"), numele grec pentru → Thot, zeul egiptean al scrierii şi învăţăturii. Ca presupus întemeietor al filozofiei şi misticii, a fost numit şi Hermes Logios. În Antichitatea târzie era considerat solul Dumnezeului unic şi Creatorului lumii; în literatura hermeneutică joacă rolul înţeleptului şi legiuitorului. În Evul Mediu târziu era

considerat cel mai mare vrăjitor, care putea face inaccesibile comorile și vasele.

A.-J. Festugière, *La révèlation d'Hermes Trismegiste,* Paris, 1954; G. van Moorsel, *The mysteries of Hermes Trismegistus,* Utrecht, 1955.

HERMOD(U)R, erou zeificat în mitul nord-germanic al lui → Baldr. După uciderea acestuia, el o pornește călare ca — sol al zeilor — spre → Hel, pentru a se interesa de posibilitatea revenirii lui Baldr din lumea morților. **H.** este, probabil, identic cu regele demonilor Heremod în legenda Beowulf.

HERODIAS, în Evul Mediu creștin stăpâna (zeița) vrăjitoarelor, apărând și sub numele de Aradia. Numele este derivat de la soția nelegitimă a regelui evreu Irod Antipa (Herodes Antipas) sau de la fiica ei, Salomea Herodiana, condamnată să se învârtă la nesfârșit în dans; demonizarea lor era pusă pe seama vinovăției pentru moartea lui Ioan Botezătorul. **H.** poate apărea împreună cu → Diana (2) sau ca sinonim al acesteia.

H.P. Duerr, *Traumzeit. Über die Grenze zwischen Wildnis und Zivilisation,* 1985 (vezi *Indici*)

HERON, zeu reprezentat pe monumentele egiptene din epoca ptolemeică și romană în chip de călăreț, aducând unui șarpe care se ridică încolăcindu-se, o băutură drept jertfă. Este vorba, probabil, de zeul călăreț → Heros, venerat în Tracia și Asia Mică și adus în Egipt de soldații lui Alexandru cel Mare și ai diadohilor.

HEROS, zeu trac reprezentat în chip de călăreț, care apare ca învingătorul unui monstru. Era și zeul morților, prin urmare imaginea sa împodobea mormintele. Din punct de vedere lingvistic, teonimul este legat de cuvântul grec *heros* „erou", așa cum apare la Homer; în epoca tardivă folosit pentru mort, căruia i se consacra un cult general.

M. Opermann, *Zum Kult des thrakischen Reiters în Bulgarien* (Thracia 3/1974); M. Giacchero, *Heros, dio cavaliere dei Traci* (Scritti sul mondo antico in memoria di F. Grosso), Roma, 1981.

HERUKA, zeu budist, emanat de → Akshobya; în Tibet făcea parte din grupul zeilor protectori (→ Ishtadevată). În reprezentarea sa obișnuită are trei ochi, își arată dinții, are părul zbârlit, cap de om și este mânjit cu cenușă; dansează sau stă pe un cadavru. În unele forme apare cu partenera sa (→ Prajñā) în poziția Yab-yum, și mai poate să poarte și numele Hevajra („oh Vajra"); are șaisprezece brațe, toate mâinile țin cranii care pot fi imaginate ca umplute cu sânge și care sugerează că zeul primește jertfa și intervine în favoarea celui care aduce jertfa. O formă deosebită este → Saptākshara. Printre funcțiile lui Heruka se numără și acordarea calității de Buddha și protejarea lumii de forțele răului.

B. Bhattacharyya, *The iconography of Heruka* (Indian Culture 2/1935); G. Grönbold, *Heruka* (Die Mythologie des indischen Buddhismus, WdM 5), 1984; H.W. Schumann, *Buddhistische Bilderwelt,* 1986 (p. 212 ș.u.).

HERUVIMI (ebr. pl. kerûbim, înrudit cu asirianul karibu), în Vechiul Testament făpturi mixte cu înfățișare jumătate animală, jumătate umană. Sunt

păzitorii centrelor vitale sacramentale (copacul vieții, Chivotul Legii, templul) și indică prezența divinității; în viziunea lui Iezechiel ei formează carul-tron viu al lui → Iahve (Iezechiel 1, 5 ș.u.). În Apocalipsa ei stau de-o parte și de alta a tronului lui Dumnezeu — ca ființe vii — (Apocalipsa 4, 6 ș.u.); faptul că sunt „pline de ochi, dinainte și dinapoi" îi caracterizează ca ființe cosmice. Potrivit reprezentării creștine, care își are rădăcinile la Dionisie Areopagitul, heruvimii formează o clasă proprie de îngeri; iconografic, sunt caracterizați de obicei de patru aripi; reprezentați cu șase aripi, ei pot fi deosebiți de → Serafimi prin roata care le e adăugată.

H. Pfeiffer, *Cherubim* (Journal of Biblical Literature XLI/1922); E. Dhorme, *Le nom des chérubims* (Revue Biblique XXXV/1926); W.F. Albright, *What were the Cherubim?* (The Biblical Archaeologist 1/1938); J. Trinquet, *Kerub, Kerubim* (Dictionaire de la Bible, Supl. V), 1957; R. de Vaux, *Les Chérubins et l'arche d'alliance, les Sphinx Gardiens et les trônes divins dans l'ancien Orient* (Mélanges de l'Universite de Beyrouth XXXVII/1961).

HESAT („Furioasa"), vacă albă divină; era considerată „prima între vaci" și, mai târziu, a fost pusă în legătură cu → Isis. În texte este numită mama lui → Anubis și a lui → Imiut și-i servește regelui nou-născut drept vacă ce-l hrănește.

HESPERIDE, nimfe grecești, care, împreună cu dragonul → Ladon, păzesc în grădina zeilor pomul cu mere de aur. Se credea că sunt fiicele nopții (Nyx) sau ale uriașului → Atlas.

W. Amelung, *Herakles bei den Hesperiden,* 1923.

HESTIA (în greacă „foc"), zeiță greacă a vetrei și a focului din vatră, fiica lui → Cronos și a → Rheei. Vatra era centrul sacru, protector al casei, la care, înaintea mesei, zeiței i se aducea o mică jertfă. La romani îi corespunde → Vesta.

R. Merkelbach, *Der Kult der Hestia im Prytaneiron der griechischen Städte* (Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik 37/1980).

HETEPET, loc de cult egiptean la nord de Heliopolis. După el o zeiță și-a luat numele de „stăpâna de la Hetepet"; în teologie ea este identificată cu „mâna zeului" → Jusaas. Începând din dinastia a 18-a ea trece în figura lui → Hathor.

G. Björkman, *Hetepet* (Lexikon der Ägyptologie 2), 1977.

HE XIAN-GU (Ho Hsien-ku), singura femeie din grupul celor „Opt nemuritori" (→ Ba-xian). De cele mai multe ori este reprezentată cu o floare de lotus, uneori și cu o piersică (simbolul nemuririi) sau cu un polonic, acesta din urmă în funcția ei populară de zeiță protectoare a casnicelor.

HEZ-UR, zeu egiptean al pavianilor, „Marele Alb", care a fost imaginat încă din Regatul Vechi ca o ipostază a lui → Thot.

HII, ființă supremă și creatorul populației ibo din Nigeria. Locuiește în cer și este soțul zeiței pământului → Ala; copiii celor doi sunt oamenii, animalele și plantele. Emblema lui **H.** sunt stâlpul, piatra și vasul pentru apă; simbolul său este soarele care apare ca

ființă aparte și în care sălășluiește fiul lui **H.**, zeul vremii Amadhi Oha.

W.F. Bonin, *Die Götter Schwarzafrikas*, 1979.

HIISI, zeu karelian al pădurii, decăzut apoi ca duh al pădurii; în cele din urmă, cuvântul *hiisi* poate să desemneze și diavolul.

HIKE (citit și Heka), în vechiul Egipt forța magică personificată, care trebuie dedicată în esență zeilor. În speculațiile teologice **H.** era considerat fiul cel mai mare al zeului primordial → Atum și a fost identificat cu organele creatoare (inima și limba) ale acestuia. La On (Heliopolis) și la Memphis avea chiar propriile sale sanctuare. În mod semnificativ medicii se intitulau cu plăcere preoții lui **H.**, adică voiau să-și vindece pacienții cu forța lui magică.

H. te Velde, *The God Heka in Egyptian Theology* (Jaabericht van het Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap Ex Oriente Lux 21/1970).

HILAL (Hillaly), în vechea Arabie nume folosit pentru zeul lunii, în special sub aspectul său din faza de lună nouă. **H.** înseamnă „luna nouă".

HIMAVAT (*himavan* „Cel înzăpezit"), personificarea muntelui Himalaya. Zeul muntelui este tatăl lui → Pārvati și → Gangā.

HIMERA (Chimaira, gr. „capră"), în mitologia greacă animal fabulos, cu cap de leu, trup de capră, în locul cozii un șarpe. După Homer, **H.** este de loc de pe țărmul Lykiei; poate că inițial a fost un demon care simboliza focul din miezul pământului. După Vergiliu el trăiește la intrarea spre lumea subpământeană. Monstrul a fost omorât de eroul Belerofon.

A. Roes, *The Representation of the Chimaera* (Journal of Hellenic Studies 54/1934).

HINA, în Polinezia femeie-semizeu, care apare în lună, alternând uneori cu poziția de zeiță a lunii. **H.** este considerată mama sau soția eroului civilizator → Maui; potrivit tradiției din Tahiti era căsătorită cu Ti'i (-Tiki), ambii fiind strămoșii oamenilor.

R. Poignant, *Ozeanische Mythologie.*

HINE-NUI-TE-PO, la maori zeiță a lumii subpământene, care domnește asupra spiritelor și veghează ca nefastul → Whiro să nu le pricinuiască acestora nici un rău. Când → Tane a pătruns în corpul ei, ea l-a strivit cu părțile ei genitale — și așa a venit moartea în lume.

M. Eliade, *Geschichte der religiösen Ideen. Quellentexte*, 1981 (p. 111–113).

HINKON, zeul vânătorii și stăpânul animalelor la tungușii de pe Ienisei, în Siberia.

HINOKAGUTSUCHI, zeu japonez al focului. Când a fost născut de zeița Izanami, aceasta s-a prefăcut în cenușă — un fenomen, care a fost pus în legătură cu schimbarea anului.

HINTUBUHET (*hin, hina* „femeie"), ființă supremă în Noua Irlandă (Melanezia); în ciuda numelui este androgină, întrucât este considerată strămoașa ambelor clase de căsătorie, una fiind identificată cu soarele masculin și fluturele masculin Talmago, cealaltă cu

luna feminină şi fluturele feminin Heba.

HIRANYAGARBHA (în indiana veche „Embrionul de aur"), în Rigveda zeul nenumit al Creaţiei, care apoi a primit numele de → Prajāpati. În literatura de mai târziu este denumit → Brahman.

HIRANYAKASH IPU (în indiana veche „Cel îmbrăcat în aur"), în mitologia indiană făcea parte din grupul → Daitya. Era un duşman al lui → Vişnu, care l-a învins totuşi în avatara sa ca leu-bărbat (→ Narasimha). În timp ce **H.** este întruchiparea lipsei de măsură şi a egoismului şi înclină (din punct de vedere istoric-religios) spre → Şiva, fiul său Prahlada nutreşte o dragoste plină de dăruire faţă de Vişnu.

HIRGUAN → ORAHAN

HIRON (Cheiron, în greacă *cheir* „mână"), iniţial zeu al artei vindecării în Thessalia. Îşi datorează numele mâinii sale îndemânatice. În mitologia greacă este fiul lui → Cronos. El este un → Centaur înţelept, iubitor de oameni, care l-a instruit pe → Asclepios în arta vindecării şi a educat în peştera sa din munţii Pelion mulţi eroi renumiţi (ca de pildă, pe → Ahile), până când, în cele din urmă, a fost atins de o săgeată otrăvită trimisă de → Herakles şi a renunţat de bunăvoie la nemurire în favoarea lui → Prometeu.

Ch. Picard, *Le culte et la legende du centaure Chiron* (Revue des Etudes Anciennes 53/1951); M. Vogel, *Chiron, der Kentaur mit der Kithara*, 1978.

HITTAVAINEN (Hittauin), zeu al vânătorilor de iepuri menţionat într-un vechi indice de zei la karelieni (finlandezii din Est). Derivarea etimologică a numelui este controversată; de la *hitto* („diavol") sau, din timpul creştinării, de la numele sfântului vânătorii, Hubertus.

HLIN (în vechile limbi scandinave „protectoarea"), numele unei zeiţe desemnată de → Frigg să apere oamenii.

HLODYN (Hlödin), veche zeiţă islandeză a Pământului şi a fertilităţii, potrivit unei vechi legende apare — ca şi → Fyörgym — drept mama lui → Thor. Este posibilă o legătură etimologică şi semantică cu zeiţa vest-germanică Hludana; la aceasta din urmă pare să fi fost vorba şi de forma de la care s-a conturat figura femeii → Holle.

J. de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte*, 1957.

HLUDANA → HLODYN

HNUBIS, în perioada romană zeu în care se regăsesc reprezentări greceşti şi egiptene. Apare ca → Agathos Daimon şi ca → Aion gnostic, reprezentat ca şarpe care, de regulă, poartă un cap de leu înconjurat de o coroană de raze. Este posibil să existe o legătură între **H.** şi → Hnum, dar ea nu a fost dovedită.

HNUM (Chnumu), zeu egiptean cu înfăţişare de berbec, numele însuşi desemnează „berbecul". **H.** este reprodus ca bărbat cu capul unui berbec, ale cărui coarne sunt răsucite orizontal. În Elefantine zeul era considerat paznicul izvoarelor Nilului şi, de aceea, cel care

dăruia apa vitală. Funcţia sa principală era de creator, care modelează trupul copilului pe roata olarului şi apoi face ca acesta să ajungă în pântecele mamei. De aceea a primit epitetul „cel care formează, care dă viaţă". Ca zeu primordial, **H.** este „tatăl taţilor şi mama mamelor". În epoca elenistă el joacă un rol ca zeu al revelărilor; în literatura magică apare şi sub numele de Haruer-Hnuf, adică o formă a lui → Haroeris.

A. Badawi, *Der Gott Chnum, Diss,* Berlin, 1937; N. Etter, *L'iconographie du dieu Khnoum dans les temples ptolémaiques et romains* (L'Information d'Histoire de l'Art 16/1971); E. Otto, *Chnum* (LÄ 1), 1975.

HÖD(U)R, zeu nord-germanic, fiul lui → Odin. Deşi numele său înseamnă „ceartă, luptă", nimic nu denotă trăsături războinice. În mit **H.** este orb; el nu apreciază oamenii după apariţia lor exterioară, ci după valoarea lor interioară. Instigat de perfidul → Loki, el îl omoară fără voia sa pe fratele său → Baldr. El însuşi va fi răpus de → Vali, pentru a-l răzbuna pe Baldr.

G. Dumézil, *Hotherus et Balderus* (Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 83/1961–1962); G. Dumezil, *Gods of the Ancient Northmen,* Berkeley, 1977.

HOLLE, iniţial, ca şi → Bercht, conducătoarea unei cete mai mult sau mai puţin demonice de spirite (numite holle sau hulde), în credinţa populara fiinţă de pe lumea cealaltă când prietenoasă, când punitivă. Ea îi eliberează pe noii-născuţi din împărăţia ei subpământeană, în care primeşte şi sufletele celor decedaţi. Când îşi scutură pernele, ninge (KHM). Încă episcopul Burchard von Worms (pe la anul 1000) o cunoştea pe **H.** şi i-a redat numele prin latinescul → Diana. Este posibil să existe o legătură cu zeiţa vechi-germanică Hludana.

F. Mössinger, *Wildweibchen, Holle und Christkind* (Hessische Blätter für Volkskunde 37/1940); K. Paetow, *Volkssagen und Märchen um Frau Holle,* 1962; S. Rüttner-Cova, *Frau Holle. Die gestürzte Göttin,* 1986.

HÖNIR, zeu nord-germanic, care, împreună cu → Odin şi → Lodur (poate — Loki?), a fost implicat în antropogonie; Odin a dat viaţă primilor oameni, Lodur le-a dat limbajul, chipul şi auzul, lui **H.** aceştia îi datorează inteligenţa şi sensibilitatea. Despre **H.** se spune că ar fi fost cel mai rapid alergător şi cel mai bun vânător.

F.R. Schröder, *Hönir* (Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 49/1918); F. Strom, *Hoenir* (KLNM 7), 1962.

HONOS (în latină „onoare"), zeu roman, personificarea faimei în război, reprezentat ca un tânăr cu lance şi cornul abundenţei.

HONSU, zeu egiptean al lunii, fiul lui → Amon şi al zeiţei → Mut, cu care formează împreună triada de la Theba. Numele său înseamnă „Cel ce răzbate" şi se referă la caracterul său lunar. Ca „stăpân al timpului" se apropie de Thot, de la care preia uneori capul de ibis. De regulă este reprezentat ca mumia unui bărbat tânăr, cu picioarele strânse, pe cap cu semiluna şi discul lunii. La Theba **H.** a fost identificat cu → Şu şi era considerat susţinătorul cerului. Unul dintre supranumele sale este „Cel care dă sfaturi" (în greacă chespisichis). În calitate de **H.**-Ra, în el se vedea o ipostază a zeului tânăr al

soarelui, de la care se spera protecție în fața animalelor primejdioase.

Ph. Derchain, *Mythes et dieux luniares en Egypte* (La Lune. Sources orientales, 5), Paris, 1962; H. Bonnet (Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte), 1971.

HONTAMENTI (Chontiamentiu), zeu egiptean al morților; numele său înseamnă „Cel din fruntea vesticilor" — în vest apune soarele și se află împărăția morților. Zeul este reprezentat ca un câine sau un șacal culcat. În textele piramidelor, regele își dorește să se transforme în **H.**, pentru a putea astfel să domnească peste morți.

HORAGALLES, zeul laponilor; este „bătrânul" reprezentat de cele mai multe ori cu două ciocane. Îi erau jertfiți în special reni. Este → Thor, zeul tunetului preluat din religia nordică.

J. de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte,* 1957.

HORE (în greacă Horai, în latină Horae), zeițe, la greci, ale celor trei anotimpuri (primăvara, vara și iarna), inițial forțele creșterii în succesiunea anotimpurilor. Atenienii le numeau Thallo (zeița înfloririi), Auxo (zeița creșterii) și Carpo (zeița fructului copt). După Hesiod, ele sunt fiicele lui → Themis și au o semnificație etică; numele lor sunt → Eunomia (Ordinea legală), — Dike (Dreptatea) și — Eirene (Pacea).

G.M.A. Hanfmann, *The season sarcophages in Dumberton Oaks, Cambridge,* Mass., 1951.

HOR-HEKENU („Horus al pomezii"), în egipteanul Bubastis forma specială venerată a lui → Horus care, cu suflarea sa de foc, alunga forțele răului. Ca „stăpân al protecției", el este personificarea pomezii protectoare și a forțelor supranaturale care i se atribuie. Este reprezentat de cele mai multe ori sub înfățișare omenească, dar cu cap de șoim.

HORON, zeu asirian-canaanian care, printre altele, apare ca fiul și iubitul tânăr al → Astartei. Numele său (*hūr, hōr* înseamnă „groapa", „scobitura") conduce la concluzia unui caracter htonic. Cultul lui **H.** a ajuns și în Egipt, unde, în timpul dinastiei 18, a fost venerat sub chipul → Sfinxului de la Giseh (al-Giza).

W.F. Albright, *The Egypto-Canaanite Deity Hauron* (Bulletin of the American Schools of Oriental Research 84/1941).

HORS, zeu la slavii de est, cunoscut, printre altele, din așa-numita Cronică a lui Nestor (*Povest vremmenîh let,* începutul secolului XII). Era, probabil, un zeu al soarelui. Etimologia numelui nu este clarificată. **H.** era considerat un fel de ființă mixtă cu cap de câine și coarne.

HORUS, zeu egiptean, al cărui nume „Cel care se află sus, Depărtarea" este o aluzie la zeul cerului. Era reprezentat ca șoim, soarele și luna erau ochii săi. Încă din primele timpuri istorice regele era identificat cu acest șoim ceresc; de aceea, fiecare faraon se autointitula **H.** Corespunzător dualismului egiptean, disputa mitologică cu → Seth (care îi fură lui **H.** un ochi) duce la o împărțire a zonei lor de putere: **H.** este stăpânul Egiptului de Jos, Seth al Egiptului de Sus. Ca purtător al ochiului soarelui, **H.** se leagă de zeul soarelui (Ra) (comp. și → Harakte). Un rol deosebit joacă **H.** — copil (→ Harpokrates, → Harsiesis).

La Edfu zeul luminii era imaginat ca un soare înaripat (→ Behedti); la Letopolis chițcanul și ihneumonul erau animalele care-l reprezentau. Înarmat cu o lance ca un harpon, **H.** este adversarul forțelor typhonice (rele), despre care se credea că sunt întruchipate în hipopotam și în crocodil; funcția de zeu protector o arată în special sub înfățișarea lui → Hor-Hekenu. Se credea că → Duamutef, → Hapi, → Imset și → Kebehsenef sunt copiii lui **H.**

H. Junker, *Der sehende und der blinde Gott* (Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften 1942); S.A.B. Mercer, *Horus, Royal God of Egypt,* Grafton, 1942; G. Rudnitsky, *Die Aussage über das Auge des Horus,* Copenhaga, 1956; J.G. Griffiths, *The Conflict of Horus and Seth,* Liverpool, 1960; E. Brunner-Traut, *Spitzmaus und Ichneumon als Tiere des Sonnengottes,* 1956; H.W. Fairman, *The Triumph of Horus. An Egyptian sacred drama,* Londra, 1974; B.H. Stricker, *De geboorte van Horus,* Leiden, 1975.

HOSODAM, la keti (în Siberia), soția zeului cerului → Es; săvârșind o greșeală, a fost surghiunită pe pământ; era considerată zeiță a Pământului și întruchipare a răului.

HOTEI, aparține grupului „Celor șapte zei ai fericirii" din Japonia → Shichi-Fukujin. Este considerat prietenul celor slabi și al copiilor și simbolul prieteniei și al bunăstării. În China este identificat cu un călugăr Zen din epoca Tang (secolele VII–X), venerat de popor ca apariția lui Buddha la sfârșitul lumii (→ Mi-lo Fo). În reprezentările celor „șapte zei ai fericirii" poate fi recunoscut după statura sa mare cu pântecele gol și proeminent.

U.A. Casal, *Die sieben Glücksgötter* (Mitteilungen der deutschen Gesellschaft für Natur-u. Völkerkunde Ostasiens 39/1958).

HOU-JI → **TU** (2).

HRAESVELGR (în vechile limbi scandinave „Cel care se hrănește cu cadavre"), în mitologia germanică un vultur uriaș, ba chiar socotit într-un text printre uriași; stă la capătul lumii (la Nord?) și, prin fluturarea aripilor, stârnește vântul. O interpretare mai veche, probabil falsă, vedea în el un demon al morților.

HRIMTHURSEN → **THURSEN**

HU ȘI SIA, însoțitorii permanenți ai zeului soarelui → Ra în Egiptul antic. **H.** este personificarea cuvântului („maximci"), cu care Creatorul cheamă lucrurile la viață. **S.** este personificarea cunoașterii și a inteligenței, care fac posibilă creația.

HUACA, la popoarele din vechiul Peru denumirea ființelor superioare imaginate ca persoane, dar și a constelațiilor și locurilor sacre (izvoare, stânci, temple).

HUANG-DI, „Împăratul galben", suveran mitic, cu funcția unui erou civilizator, în China străveche; a inventat, printre altele, roata, ajutându-i astfel pe oameni să-și construiască un car. În lupta împotriva rebelului Chi-yu i-a stat alături dragonul înaripat. Uneori zeița Ba (2) apare ca fiica sa. Spiritul lui **H.-d.** poate apărea individual sub numele de Xian-yüan (Hsien-yuan) și atunci are corpul unui dragon galben; în sfârșit, el apare și în rolul de zeu al cerului.

W. Münke, *Die klassische chinesische Mythologie,* 1976; A. Seidel, Huang Ti (ER 6), New York, 1987.

HUANG-FEI-HU („Tigrul galben zburător"), numit pe scurt şi Fei. Zeu chinez, stăpânul muntelui sacru Tai-shan în estul imperiului. Iniţial o zeitate htonică cu înfăţişarea unui taur cu coadă de şarpe, a devenit cu timpul judecătorul morţilor, ale căror suflete poposesc în munţi.

HUAN-XI-TIAN (Huan-hsi-t'ien), „zeul bucuriei" la chinezi, corespunzând indianului → Ganesha; în China de Nord poartă şi numele de Xiang-tou (Hsiang-t'ou), ceea ce înseamnă „cap de elefant". De la el se spera înlăturarea dificultăţilor mai mari, din care cauză este invocat la încheieri importante de afaceri şi la nunţi. Era reprezentat cu două până la douăsprezece braţe şi una, trei sau patru feţe.

Fr.J. Meier, *Huan-hsi-t'ien* (Die Mythologie des chinesischen Buddhismus, WdM, 23. Lief.), Stuttgart, 1988.

HUBAL, zeu preislamic venerat în Arabia centrală. Imaginea sa de cult antropomorfă din carneol roşu mai există şi astăzi în Kaaba la Mecca; este posibil ca şi piatra neagră a Kaabei să aibă vreo legătură cu **H.** Zeul era renumit datorită oracolului său cu şapte săgeţi ale destinului.

R. Klinke-Rosenberger, *Das Götzenbuch,* 1942.

HUBEANE, marele zeu al populaţiei sotho din sud-estul Africii; a creat cerul, pământul şi oamenii; este considerat atoateştiutor şi nemuritor.

HUIRACOCHA (Viracocha), zeitate creatoare străveche în regiunea centrală a Anzilor. Joacă un rol covârşitor şi în panteonul de mai târziu al incaşilor. **H.** este imaginat ca existând de la început şi fără sfârşit. El sălăşluieşte în regiunile mai înalte şi are înfăţişare de om. Era deosebit de legat de centrul de cult preincaş de la Tiahuanaco şi este reprezentat, probabil, şi în figura centrală a „porţii soarelui" de acolo. Rugăciunile şi jertfele s-au transmis. Numele Viracocha poate fi întâlnit şi astăzi ca denumire de onoare a albilor în zona indiană a Anzilor.

Fr. Avila, *Dämonen und Zauber im Inkareich,* 1939; R. Karsten, *Das altperuanische Inkareich,* 1949; W. Krickeberg, *Märchen der Azteken und der Inkaperuaner, Maya und Muisca,* 1928; J. Tello, *Wira Cocha* (în: Inka, vol. I), Lima, 1923; I.V. Wedemeyer, *Viracocha. Der altperuanische Schöpfergott* (Antaios XI/1970); A.A. Demaresrt, *Viracocha,* Cambridge, 1981.

HUITACA, zeiţa dansului, beţiei şi vieţii sexuale la populaţia muisca din Columbia.

HUITZILOPOCHTLI („Colibriul Sudului"), zeu tribal al războiului la azteci, care are şi semnificaţie solară. Forma sa animală (*nahualli*) este colibriul (*huitzilin*) ca simbol al soarelui şi primăverii; arma sa este „şarpele turcoaz", simbolul focului pământesc şi ceresc. După mit, el se ridică din trupul zeiţei pământului → Coatlicue şi este adversarul lunii şi al stelelor. **H.** întruchipează soarele tânăr, cerul de zi, vara şi Sudul şi este astfel partenerul luminos al întunecatului → Tezcatlipoca.

W. Krickeberg, *Altmexikanische Kulturen,* 1975 (Index); G. Lanczkowski, *Götter und Menschen im alten Mexiko,* 1984 (p. 59–65); D. Carrasco, *Huitzilpochtli* (ER 6), New York, 1987.

HUMBAN (Huban), zeu venerat în Elam, care poate fi identificat cu mesopotamicul → Enlil. Din punct de vedere etimologic numele ar putea fi derivat din rădăcina *huba* („a comanda"). **H.**, „Cel mai mare dintre zei", este soţul lui → Pinikir.

W. Hinz, *Das Reich Elam*, 1964 (p. 37 ş.u.).

HUNAB KU, zeu suprem şi Creator la populaţia maya, este „zeul peste zei", invizibil şi insesizabil şi-i corespunde azteculuí → Ometeotl. Ca semnificaţie este depăşit de fiul său → Itzamna.

HUNAPU (Hunahpu), zeul indienilor quiché din Guatemala, fiul lui → Hun-**H.** şi al unei fecioare. Împreună cu fratele său geamăn → Ixbalanqué, îl învinge pe adversarul său → Vucub-Caquix. La fel ca tatăl său, **H.** şi-a pierdut şi el capul, de data aceasta în „casa liliecilor". După victoria asupra forţelor morţii şi lumii subpământene (Xibalba), cei doi gemeni ajung ca soare şi lună pe cer, de unde au fost creaţi primii oameni.

I. Nicholson, *Mexikanische Mythologie*, 1967; *Popol Vuh. Das Buch des Rates. Aus dem Quiché übertragen und erläutert von W. Cordan*, 1973.

HUN CAME → **CAME**

HUNHAU (numit şi Ahpu), zeul morţii la maya, domneşte asupra Mitlanului, lumea subpământeană, şi-i corespunde azteculuí → Mictlantecutli. Este reprezentat ca om cu cap de bufniţă, în rest este asociat cu un câine, simbolul morţii, resp. al trecerii în lumea de dincolo. **H.** este desemnat în literatura ştiinţifică de specialitate ca zeul A; în manuscrisele ilustrate este reprezentat în poziţie şezândă, cu corpul acoperit de pete negre (semn al descompunerii), cu un schelet de trunchi şi adesea cu un os trecut prin ureche.

Chr. Rätsch, *Chactun-Die Götter der Maya*, 1986 (p. 73–75).

HUN-HUNAPU, la indienii quiché tatăl gemenilor divini → Hunapu şi → Ixbalanqué. În Popol Vuh, o scriere sacră, se povesteşte cum, la un joc cu mingea în lumea subpământeană, zeul şi-a pierdut capul, care apoi a fost atârnat de un copac Kalebassen, sterp până atunci, dar care după aceea a rodit.

HUO-TIAN (Huo-t'ien, „zeul focului") la chinezi, îi corespunde indianului → Agni; din punct de vedere iconografic este reprezentat ca un bărbat bătrân, înconjurat de flăcări, uneori călărind o oaie albastră.

HURACAN, zeu suprem şi zeul creaţiei la indienii quiché din America Centrală. Este „Inima Cerurilor"; prin exclamarea cuvântului „pământ" el a creat prima ţară; actualul neam omenesc l-a făcut dintr-un aluat de porumb. Locuieşte simultan în cer, pe pământ şi în lumea subpământeană.

HURRI → **ŞERI**

HUVAVA (în noua asiriană Humbaba), paznic demonic al „Ţării muntoase a cedrilor" (Liban), numit de → Enlil, dar răpus de → Ghilgameş. În unele surse numele său este scris cu determinativul pentru zeu. Reliefuri de teracotă îl arată gol, cu faţa schimonosită şi ameninţând cu pumnul ridicat.

C. Wilcke, *Huwawa/ Humbaba* (Reallexikon der Assyriologie 4), 1975.

HVAR, cuvântul persan desemnează soarele, ca şi pe zeul soarelui care, ce-i drept, joacă un rol mai mic decât → Mithra. Unul dintre epitetele lui este „Cel care are armăsari iuţi". Prin venerarea lui se putea rezista în faţa forţelor întunericului şi demonicilor → Daēva.

HVAN'UNG → TAN-GUN

HYAKINTHOS (în latină Hyacinthus), zeu al vegetaţiei în epoca pregreacă, a cărui moarte simboliza pieirea şi renaşterea naturii. Potrivit mitului grec, era un favorit al lui → Apolo. Omorât la o aruncare nefericită a discului, din sângele tânărului a crescut floarea numită zambilă. În spartanul Amyklai **H.** era considerat un erou despre a cărui groapă se credea că ar fi sub tronul lui Apolo.

M.J. Mellinck, *Hyakinthos,* Utrecht, 1943.

HYGEIA, zeiţa greacă a sănătăţii, fiica zeului medicinii → Asclepios; animalul ei sacru era şarpele, căruia îi oferea apă dintr-o cupă cu picior înalt (*kantharos*) sau dintr-un castron.

HYMEN (şi Hymenaios), zeu grec al nunţii, care era invocat solemn la fiecare încheiere de căsătorie. Era considerat fiul lui → Dionysos şi al → Afroditei, uneori, ca părinţi, sunt numiţi şi → Apolo şi o muză. Era reprezentat ca un tânăr înaripat, cu o torţă de nuntă şi o cunună.

R. Muth, *„Hymenaios" und „Epithalamion"* (Wiener Studien 67/ 1954).

HYMIR, uriaş nordic care locuieşte la marginea cerului şi are un cazan mare de făcut bere. Colocatara lui este mama lui → Tyr, care, împreună cu → Thor, vrea să împrumute cazanul.

F. R. Schröder, *Das Hymirlied* (Arkiv för nordisk Filologi 70/1955).

HYPERION, vechi zeu grec al luminii, → Titan, soţul → Theiei; copiii celor doi erau zeul soarelui → Helios şi zeiţa lunii → Selene.

HYPNOS, zeul grec al somnului, fiul nopţii (→ Nyx), fratele morţii (→ Thanatos). În artă a fost reprezentat ca un tânăr cu aripi la tâmple, în mâini ţine o tulpină de mac şi un mic corn din care toarnă somnul. Romanii îl numeau Somnus.

H. Schrader, *Hypnos,* 1926; I. Hjertén, *Hypnos och Thanatos i dikt och konst,* Stockholm, 1951.

I

IAHVE (Jahve, Yahveh), numele zeului Israelului, care, din cauza respectării exagerat de temătoare a celei de-a treia porunci — „Să nu iei numele Domnului în râs" — era scris doar consonantic (J-H-V-H), dar era citit ca şi când acolo ar fi fost → Adonai („Stăpânul"). Semnificaţia etimologică nu este certă: Cel care există (?), Cel care adie (?), Cel care cheamă la existenţă (?) sau „Eu sunt Cel ce sunt" (A doua carte a lui Moise, 3, 14). Trebuie comparată şi forma incorectă → Iehova. **I.** este divinitatea unică, chiar dacă este citat cu denumirea de → Elohim. Când spune despre sine „Să facem om după chipul şi asemănarea Noastră" (Întâia carte a lui Moise 1, 26), acest „nostru" are semnificaţia unui *pluralis majestatis*. El este Creatorul, care, prin cuvântul său, a trezit totul la viaţă. Iniţial, **I.** pare să fi fost un zeu al muntelui (Sinai); pentru israelieni el era „căpetenia oştirilor sale" (**I.** Shebaoth). În timp ce la Samuel (1 Regi 17, 45) se spune „în numele Domnului Savaot, Dumnezeul oştirilor lui Israel", aceştia pot reprezenta şi îngeri (1 Regi 22, 19) sau aştri (A cincea carte a lui Moise 4, 19). La profeţi **I.** apare ca „erou" şi „războinic"; sabia din mâna sa este simbolul judecăţii. În repetate rânduri se întâlneşte reprezentarea după care fulgerul şi tunetul vestesc puterea Domnului; slujitorii săi sunt → Heruvimii, semnul vizibil al prezenţei sale este Chivotul Legii. Zeul însuşi nu putea fi reprezentat plastic. În arta creştină, cele patru litere ebraice (tetragrama) trimit la Domnul atotputernic. Numele Domnului în Vechiul Testament a fost redat, în Septuaginta, prin Kyrios („Stăpânul").

P. Volz, *Das Dämonische in Jahwe*, 1924; J. Hempel, *Jahwegleichnisse der israelitischen Propheten* (ZATW 42/1924); O. Grether, *Name und Wort Gottes im Alten Testament*, 1934; M. Rehmp, *Das Bild Gottes im Alten Testament*, 1951; E. Lipinski, *La royauté de Yahwé dans la poésie et le culte de l'ancien Israël*, Bruxelles, 1965; V. Maag, *Jahwäs Begegnung mit der kanaanäischen Kosmologie* (Asiatische Studien 18–19/1965); J. Koenig, *Aux origines des théophanies jahvistes* (RHR 169/1966); O. Eissfeldt, *El und Yahwe* (Kleine Schriften, III), 1966; W.F. Albright, *Yahveh and the Gods of Canaan*, New York, 1968; M. Metzger, *Himmlische und irdische Wohnstatt Jahwes* (Ugarit-Forschungen 2/1970); O. Eckart, *El und Jhwh in Jerusalem* (Vetus Testamentum 30/1980).

IAKHOS, tânăr demon sau chiar zeu în misterele eleusine. De fapt, este perso-

nificarea exclamației „iakhe!", a credincioșilor, la apariția cortegiului festiv, un strigăt de bucurie în cinstea zeițelor eleusine. În mit, **I.** era considerat fiul → Demetrei sau al → Persefonei, în el văzându-se renăscutul → Zagreus.

K. Kerényi, *Dionysos. Urbild des unzerstörbaren Lebens*, 1976 (p. 77 ș.u.).

IANUS, zeu roman al trecerilor prin porți, al oricărei intrări și ieșiri. Într-un sens extrapolat, zeul reprezentat cu două capete simbolizează și începutul și sfârșitul, stând pe pragul dintre anul vechi și cel nou; de aceea, luna ianuarie și-a primit numele după el. Printre atributele sale se numără cheile și toiagul de paznic. Templul său era o poarta dublă care, pe timp de pace era închisă, iar în timp de război era deschisă. Toate acțiunile importante erau puse sub protecția sa, ca de pildă, semănăturile și recolta. Potrivit mitului, oamenii îi datorează zeului cultivarea ogoarelor și legile; de numele său este legată și folosirea primelor corăbii și a primelor monede. În ultimul timp, funcția sa primară este văzută în efortul de a face accesibile orașele înconjurate de fluvii, deci în construirea podurilor.

F. Börtzler, *Janus und seine Deuter*, 1930; O. Huth, *Janus Ein Beitrag zur altrömischen Religionsgeschichte*, 1932; R. Pettazoni, *Per l'iconografi di Giano* (Studi Etruschi 24/1955–1956); L.A. Lackay, *Janus* (University of California Publications on Classical Philology 15/1956); R. Schilling, *Janus le dieu introducteur, le dieu des passages* (Mélanges d'archéologie et d'histoire 72/1960); L.A. Holland, *Janus and the Bridge*, Rom, 1961; G. Capdeville, *Les épithètes culturelles de Janus* (*Mélange d'archéologie et d'histoire* 1973); J. Gagé, *Sur les origines du culte de Janus* (RHR CXCV/1979).

IAPET, în mitul grec un → Titan ostil zeilor, tatăl lui → Atlas și al lui → Prometeu.

IASION → DEMETER

IBERUS, zeu hispanic al fluviului Ebro; numele ar putea fi derivat din bascul *ibai* („fluviu"), *ibar* („gura fluviului").

IBLIS (în arabă, din grecescul *diabolos*), denumire islamică a diavolului. Întrucât a refuzat să se plece în fața lui Adam și să i se închine, a fost alungat din cer.

A.J. Wensinck, *Iblis* (The Encyclopaedia of Islam 3), ed. nouă, Leiden, 1971; W. Beltz, *Die Mythen des Koran*, 1980 (p. 214 ș.u.).

IDĀ (în sanscrită „băutură răcoritoare", în Rigveda și sub forma Ilā), în religia indiană cea care jertfea lapte și unt, în mitologie fiica lui → Manu și soția zeului planetelor → Buddha. Este zeița rugăciunii sfinte. **I.** pare să fi fost de fapt un bărbat care a fost însă prefăcut în femeie atunci când a pătruns în regiunea în care se afla → Șiva cu chip femeiesc.

I-DA-TEN → WEI-TO

IDUN (în islandeza veche Idunn, „Înnoitoarea", „Cea care întinerește"), zeiță germanică posesoare a fructului vieții și tinereții veșnice. Când uriașul Thiassi a răpit-o pe zeiță, zeii → Asa au început să îmbătrânească, pentru că le lipseau merele de aur. Zeii l-au însărcinat pe → Loki s-o aducă înapoi pe cea care fusese răpită; o dată cu ea a revenit și tinerețea zeilor.

J. de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte*, 1970; E.O.G. Turville-Petre, *Myth and Religion of the North*, Westport, 1975.

IEHOVA, începând din secolul XIII, formă a numelui → Iahve. S-a format din amestecarea consoanelor teonimului real cu vocalele cuvântului ebraic *adonai* („Stăpânul"). Aceasta formă, care se poate dovedi că este greşită, a fost preluată de cercetătorii Bibliei (martorii lui **I.**). În francmasonerie, **I.** este folosit simbolic pentru „numele care nu se pronunţă" al lui Dumnezeu.

IELELE (Rusaliile), reprezentări mitice feminine care apar noaptea, înainte de cântatul cocoşilor, sinonime cu Zânele, Fetele Câmpului, Împărătesele Văzduhului. Sunt spirite rebele ale morţilor care, după ce au părăsit mormintele la Joimari şi au petrecut Paştele cu cei vii, refuză să se mai întoarcă la lăcaşele lor subpământene şi încep să facă rele oamenilor. Sunt fecioare îmbrăcate în alb care apar numai în cete, în număr fără soţ (3–5–7–9), mai rar în număr cu soţ (2–4–12) şi populează peisajul mitic românesc numai pe timpul verii. Locuinţa lor s-ar afla prin codrii, pe câmpii, pe ape mari, dar pot fi văzute plutind şi fâlfâind prin aer pe la fântâni, prin pomi, pe sub streşinile caselor. Umblă însoţite de lăutari (fluieraşi, cimpoieri), sună din clopoţei, bat din tobe şi trâmbiţe, joacă etc., întind mese pe iarbă, beau, petrec, chiuie şi cântă în cor. Pedepsesc oamenii care nu le ţin zilele (Sfredelul Rusaliilor, Rusalii, Sânziene, prima zi din Postul lui Sânpetru) prin ridicarea lor pe sus, în vârtejuri, prin pocire şi sluţire, provoacă bolile neuropsihice („luatul din Iele", „lovitul de Iele", „apucat de Iele", „luat din Rusalii", „rămas şoimărit", „ologit de Dânsele").

Bîrlea Ov., *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti,* Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Fochi A., *Datini şi eresuri la sfârşitul secolului al XIX-lea. Răspunsuri la chestionarele lui N. Densusianu,* Minerva, Bucureşti, 1976).

IFA, semizeu al populaţiei yoruba (în Nigeria), legat de arta prezicerii; a înălţat în oraşul sfânt Ife un oracol şi i-a învăţat pe oameni arta vindecării. Uneori **I.** este identificat cu → Orunmila.

IGIGI, denumire akkadiană pentru marii zei ai cerului în opoziţie cu subpământeana Anunnaka (→ Anunna).

IGNATUL PORCILOR, divinitatea solară care a preluat numele Sfântului Ignatie Teofanul (20 decembrie) din Calendarul ortodox. Sacrificiul sângeros al porcului şi ritul funerar de incinerare (pârlitul porcului) în ziua de Ignat (Ignius = foc), este o practică preistorică care supravieţuieşte în ţinuturile româneşti extracarpatice. Obiceiurile şi practicile magice referitoare la prevestirea morţii violente, semnele făcute pe corpul victimei, incinerarea simbolică a cadavrului, prepararea alimentelor rituale din diferite organe vitale, formule magice etc. sunt relicve ale sacrificiului porcului, animal care reprezenta la unele popoare ale antichităţii spiritul grâului.

Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului, Studiu etnografic,* Academia Română, Bucureşti, 1914; Rădulescu-Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele,* Socec, Bucureşti, 1909.

IHI (Ehi), fiu adolescent al zeiţei din Egiptul antic → Hathor; este stăpânul cântatului la sistru, cu ajutorul căruia erau alungate forţele răului; de aceea,

sistrul (instrument muzical) este atributul său.

IKENGA, la populaţia ibo (în Nigeria), zeul despre care se spune că poate să conducă bine mâinile (braţele) omului, de aici şi numele său, care înseamnă „braţul drept". Era reprezentat cu două coarne uriaşe (simbolul puterii sale) şi sabie, şi cu un cap de om în mâini; cele două coarne pot apărea şi ca nişte coarne duble (deci în număr de patru). Figurile lui **I.** expuse în casă trebuiau să aducă noroc şi bunăstare şi li se cerea adesea sfatul.

M.D.W. Jeffreys, *Ikenga — the Ibo ram headed god* (Asfrican Studies V. 13/1954); W.B. Kristensen, *Symbool en Werkeijkheid,* Arnhem, 1954 (p. 139–159).

ILAZKI (şi Illargui sau Iretargui), luna imaginată feminin la basci, numită şi „bunica" sau „bunica sfântă". În unele locuri copiilor li se spune că luna este faţa zeului. Numele **I.** înseamnă „lumina morţilor": astrul nopţii luminează sufletele celor morţi.

J.M. Barandiarán, *Ilazki* (Die baskische Mythologie, WdM 2), 1973.

ILITIA (în greacă Eileithya, în latină Ilithyia), zeiţă greacă a naşterilor, al cărei cult era răspândit în special în Creta şi în Laconia. Numele înseamnă, probabil, „Cea care vine în ajutor". Zeiţa trecea drept fiica lui → Zeus şi a → Herei. Ulterior → Artemis a preluat funcţia **I.**

S. Pingiatoglu, *Eileithya,* 1981.

ILLAPA (Ilyapa şi Katoylla), în imperiul precolumbian al incaşilor temut zeu al furtunii, dar venerat ca cel care aducea ploaia. Fulgerele ţâşnite din praştia sa (pietrele din praştie = săgeţi magice) provoacă distrugeri, în timp ce, aducând ploaie, el binecuvântează plantele câmpiilor. Armele de foc ale spaniolilor erau şi ele denumite **I.** După conquista, **I.** a fost identificat cu Santiago (San Diego, adică Sfântul Iacob).

J.H. Rowe, *Inca Culture at the time of the Spanish Conquest,* Handbook of South American Indians, vol. 2, Washington, 1946; H.D. Disselhoff, *Das Imperium der Inka,* 1972.

ILLUJANKA, demon hitit al şerpilor, omorât de zeul vremii. Mitul a ajuns şi la canaaneni (lupta lui → Baal Sapon împotriva lui → Leviatan) şi le-a parvenit grecilor sub forma poveştii despre → Typhon. Legenda mitică despre lupta zeului vremii împotriva lui **I.** era recitată ritual la sărbătoarea Anului Nou (*purulli*); o dată cu învingerea monstrului-şarpe, începe o nouă eră.

W. Porzig, *Illujankas und Typhon* (Kleinasiatische Forschungen, vol. 1, p. 379 ş.u.); E. v. Schuler, *Illujanka* (Die Mythologie der Hethiter und Hurriter, WdM 1), 1965.

ILMARINEN (*ilma* „aer", „vreme"), în credinţa finlandeză stăpânul vântului şi al vremii, care este şi un fel de patron al călătorilor. În mit el este fierarul divin, cel care acoperă cerul cu stele, care a creat nu numai bolta cerului, ci şi Sampo (probabil *axis mundi*). Fiind un fel de erou civilizator, reuşeşte să obţină pentru prima oară fierul spre folosul oamenilor.

K. Krohn, *Kalevalastudien III. Ilmarinen* (Folklore Fellows Communications 71/1927); U. Harva (Holmberg), *Ilmarinen* (Finnisch-ugrische Forschungen 29/1946); L. Honko,

Ilmarinen (Finnische Mythologie, WdM 2), 1973.

IMANA, mare zeu al populației rundi care trăiește în zona dintre lacuri în estul Africii; el este Rurema („Creatorul") și Rugira („Stăpânul universului"), în sfârșit, sub supranumele de Rugaba este venerat ca cel care aduce lucrurile necesare vieții; dar pentru el nu exista nici un cult. Pentru triburile bantu din Burundi, el este marea zeitate protectoare.

R.P. Zuure, *Immana, le Dieu des Barundi* (Anthropos 1926); R. Guilleband, *The Idea of God in Ruanda-Urundi* (în: E. Smith, African Ideas of God, p. 186, 192 ș.u.), Londra, 1950.

IMDUGUD, în vechea mitologie mesopotamiană, ființă parțial demonică, parțial considerată zeu sub înfățișarea unui vultur cu cap de leu. Ca putere nefastă, el amenință animalele domestice; pe de altă parte, el apare ca emblemă a zeului → Ningirsu.

IMHOTEP, renumit constructor și medic egiptean din timpul faraonului Djoser (pe la 2660 î. Hr.). În epoca târzie a fost venerat ca zeu al artei vindecării și era considerat fiul lui → Ptah. De obicei se întâlnește șezând, având pe genunchi un rulou de papirus deschis. Grecii îl numeau Imuthes și recunoșteau în el pe propriul lor zeu vindecător → Asclepios.

D. Wildung, *Imhotep und Amenhotep. Gottwerdung im alten Ägypten,* 1977.

IMIUT („Cel în dezvoltare"), zeu egiptean, venerat ca o blană fără cap, atârnată de o prăjină. În perioada mai veche, **I.** era expus ca semn protector la tronul regelui; ca zeu protector, el se leagă de zeul necropolelor → Anubis.

U. Köhler, *Das Imiut. Untersuchungen zur Darstellung und Bedeutung eines mit Anubis verbundenen religiösen Symbols,* 1975.

IMRA, zeu suprem venerat în Kafiristan (regiunea masivului Hindukush). Este Creatorul, cel care i-a însuflețit cu suflarea sa pe ceilalți zei. Potrivit credinței kafirilor, el i-a creat pe oameni bătând untul într-o piele de capră. În Prasunland el se numește zeul Mara.

K. Jettmar, *Die Religionen des Hindukush,* 1975.

IMSET (Amset), unul dintre cei patru fii ai lui → Horus, care păzesc intestinele în vasele canopice. Lui Imset, care este reprezentat antropomorf, i se încredințează ficatul, dintre punctele cardinale îi este subordonat Sudul.

INANNA (Inini, Innin), zeiță sumeriană a dragostei și a războiului; în forma Ninanna este „Stăpâna cerului", iar ca zeiță a constelației Venus se numește Ninsianna. Simbolul **I.** (și al scrierii cuneiforme) este așa-numitul mănunchi de stuf. Este considerată fiică a zeului cerului → An sau a zeului lunii → Nanna. Într-un imn se spune că cerul i-a fost așezat pe cap ca o coroană, iar pământul, fiindu-i opus, ca sandale în picioare. În funcția ei războinică agita lancea și securea războiului. Din punct de vedere iconografic, ține de tipul zeiței goale și este adesea reprezentată cu raze care-i țâșnesc din spate. În akkadiană îi corespunde → Ișțar.

E. Dhorme, *Les religions de Babylonie et d'Assyrie,* Paris, 1945 (p. 67–68, 89–93); B. Hruska, *Die Gestalt der Inanna in der Literatur altbabylonischer Zeit* (Acta Univer-

sitatis Carolinae, Philologica 4/1971); S.N. Kramer, *Le Rite du Mariage sacré Dumuzi-Inanna* (RHR 181/1972); G. Farber-Flügge, *Der Mythos „Inanna und Enki"*, Roma, 1973; C. Wilcke/U. Seidl, *Inanna/Ištar* (Reallexikon der Assyriologie 5), 1976–1980; D. Wolkstein/S.N. Kramer, *Inanna, Queen of Heaven and Earth*, New York, 1983.

INAR (Inara), zeiță din vechea Asie Mică, fiica zeului hattit al vremii → Taru. În mitul despre → Illujanka ea îl ajută zeului vremii să învingă demonul-șarpe.

A. Kammenhuber, *Die hethitische Göttin Inar* (Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie 66/1976).

INARI, zeul hranei în șintoism, reprezentat uneori ca bărbat cu barbă, care poartă două legături de vreascuri. Solul său este vulpea (în japoneză *kitsune*); de aceea, în fața sanctuarelor lui **I.** stau șase vulpi de lemn sau de piatră. În credința populară zeul și vulpea se contopesc într-o unitate (Inari-*kitsune* = vulpe). În legenda cultică a scrinului lui **I.** de la Fushimi, lângă Kyoto (scrinul principal al cultului lui **I.**), **I.** înseamnă nici mai mult, nici mai puțin decât „planta de orez crește". Creșterea ei este încredințată unei zeițe a orezului. În șintoism este identificată cu Uka-no-mitama-no-kami, Ogetsu-hime-no-kami, Ukemochi-no-kami, Toyouke-ime-no-kami și Wakauka-no-me-no-kami, zeii hranei (Mi-ketsu-kami), care sunt răspunzători mai ales pentru cele cinci tipuri de cereale. În budismul Shingon, **I.** și Dakini-ten (în sanscrită → Dākini ca diavol antropofag), care știe cu șase luni înainte că va muri un om, se contopesc.

D.C. Buchanan, *Inari: Its Origin, Development and Nature* (Transactions of the Asiatic Society of Japan XII/1935); U.A. Casal, *Inari-sama, the Japanese Rice-Deity and Other Crop-Divinities* (Ethnos 14/1949); H. Zachert, *Die Mythologie des Shintō* (WdM, 20. Lief.), 1986.

INĂTOAREA, reprezentare mitică a Panteonului românesc care pedepsește femeile surprinse că lucrează (torc, țes) în ziua de 20 decembrie. După locul unde își face apariția, în preajma rugului de incinerare a porcului, și după metodele de tortură folosite, focul și apa fiartă, ea se aseamănă cu → Joimărița și are semnificație funerară.

Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului, Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1914; Rădulescu-Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele*, Socec, București, 1909.

INCUBUS (în latină „Cel care stă întins peste ceva"), la vechii romani și chiar și astăzi în Italia numele îl desemnează pe → Alp; începând din Evul Mediu, este denumirea unui demon masculin care ataca femeia sexual, în somn; în literatura vrăjitorească este folosit și pentru diavolul amant. Pandantul său este → Succubus.

INDRA (1), zeu principal în epoca vedică. Aducea ploaia și era reprezentantul celest al războinicilor, arma sa era măciuca cu patru sau o sută de muchii (*vajra*). Teonimul are semnificația de „puternic", „tare". **I.** este venerat ca cel care aduce ploaie și fertilitate, dar este temut ca stăpânul vremii rele. Are o culoare roșiatică sau aurie și stă pe cal sau într-un car tras de armăsari. **I.** este marele omorâtor al monstrului → Vritra, eliberând torentele pe care acesta le ținea în loc, faptă în urma

căreia a primit epitetul Vritrahan. În hinduism, **I.** are o culoare albă, este îmbrăcat în roşu şi călăreşte un elefant → Airāvata, care a ieşit după ce oceanul de lapte a fost bine agitat; este stăpânul punctului cardinal estic. Ca soţie a sa este numită Indrani sau Shaci („puterea"), însoţitorii săi permanenţi sunt → Maruti. În jainism, **I.** desemnează cea mai înaltă treaptă ierarhică în ierarhia zeilor; fiecare clasă de zei îşi are propriul său **I.** Pentru budişti, **I.** este stăpânul împărăţiei celor „treizeici şi trei de zei" (cel de al doilea cer de jos al lumii senzoriale).

H. Lommel, *Der arische Kriegsgott,* 1939; V. Machek, *Name und Herkunft des Gottes Indra* (Archiv Orientálni 12/1941); J. Gonda, *Die Religionen Indiens I. Veda und älterer Hinduismus,* 1960 (p. 53–62); H.-P. Schmidt, *Brhaspati und Indra, Untersuchungen zur vedischen Mythologie und Kulturgeschichte,* 1968; V. Moeller, *Indra* (Die Mythologie der vedischen Religion und des Hinduismus, WdM 5), 1984.

INDRA (2), în vechiul Iran forma diavolească a zeului indian **I.** (1); este socotit printre demoni (→ Daēva), este duşmanul adevărului şi aduce ceartă între bărbaţi.

ING, strămoş divin al ingveonilor germani (care locuiau pe ţărmul Mării Nordului). Interpretarea numelui nu este certă; s-a propus „lance", „tisă" sau chiar „bărbat". Potrivit Cântecului runic anglo-saxon, zeul **I.** apare legat de danezii de Est, corespunzându-i lui Yngoi din tradiţia scandinavă. Vandalii par să fi adus cu ei cultul zeului **I.** din patria suedeză.

J. de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte,* 1957 (vol. 2, p. 165–168).

INGUMA, spirit din Ţara Bascilor asemănător unui → Alp; el îi caută noaptea pe oameni în locuinţele lor şi-i strânge de beregată.

INMAR, zeu al cerului la votiakii fino-ugrici. Particula *in* înseamnă „cer". Dincolo de aceasta, **I.** desemnează şi alte fiinţe divine, iar după adoptarea creştinismului şi pe Maica Domnului („Mama lui **I.**").

INMUTEF (Iunmutef), zeu egiptean; numele înseamnă „stâlpul mamei sale". În mod corespunzător era considerat susţinătorul cerului imaginat feminin şi se afla într-o comunitate de cult cu → Hathor. Ulterior va fi legat de rege şi de serviciul acestuia de jertfire.

INO, în mitologia greacă fiica regelui Kadmos al Feniciei. Fugind de soţul său Athamas, s-a aruncat în mare, a fost întâmpinată cu prietenie de → Nereide şi înălţată la rangul de zeitate marină; noul ei nume va fi Leukothea.

INPUT, zeiţă venerată în a 17-a nomă din Egiptul de Sus, al cărei nume înseamnă, probabil, „căţeaua". Este echivalentul feminin al zeului îmbălsămării → Anubis.

INTI (în limba kechua „soare"), iniţial zeu tribal al populaţiei kechua din Imperiul Incas, venerat în mod deosebit în Podişul Înalt alături de zeul creaţiei (→ Huiracocha); din el îşi trag obârşia conducătorii incaşilor. Este legat de religia dominantă în stat şi reprezentat în Coricancha („Curtea de aur"), templul principal de la Cuzco, printr-un disc de aur cu trăsăturile feţei omeneşti.

Supremul Inca este întruchiparea pământească a lui **I.**, iar soția sa a lumii feminine.

J.H. Rowe, *Inka culture at the time of the Spanish Conquest* (Handbook of South American Indians, vol. 2), Washington, 1946; R. Karsten, *Das altperuanische Inkareich*, 1949.

INUUS, vechi zeu latin invocat în apărarea turmelor; ulterior a fost identificat cu → Faunus.

IO (1), în mitologia greacă fiica lui Inahos, regele Argosului. Era preoteasa austerei → Hera, care a surprins-o într-o idilă cu → Zeus. **I.**; transformată în vacă de Zeus pentru a o ascunde sau, după o altă versiune, pedepsită astfel de Hera, a fost dată în seama paznicului cu o sută de ochi → Argus. Rătăcind fără odihnă, ea și-a recăpătat în Egipt înfățișarea omenească și l-a născut pe Epafos. Grecii care trăiau în țara de pe Nil au identificat-o cu → Isis sub înfățișarea ei de vacă.

IO (2), și sub forma numelui Kiho. Zeu suprem al populației maori (Noua Zeelandă). Diferite declarații făcute în privința lui conduc la presupunerea unor influențe creștine; astfel, el este „Veșnicul", „Atoateștiutorul", „Zeul iubirii", cel care a creat toate lucrurile prin „cuvânt". Despre el au cunoștință doar preoții și marii nobili. Numele său putea fi rostit doar în șoaptă, în locuri singuratice. Pe insula polineziană Mangaia cuvântul *io* înseamnă „măduvă", „sâmbure" și, în același timp, „zeu".

F.R. Lehmann, *Jo, die höchste Gottheit der Maori* (Ethnologische Studien 1/1939); H. Nevermann, *Götter der Südsee*, 1947 (p. 167–171).

IPALNEMOA, zeu suprem din panteonul aztec, numele său („Prin care se trăiește") îl definește drept creatorul și susținătorul oamenilor. Ca Tloque Navaque (Nahuaque) el este „stăpânul omniprezent" al universului. Aspectele duale ale zeului apar individualizate în → Omecihuatl și → Ometecutli.

IPET (în textele piramidelor Ipi), zeitate-hipopotam egipteană care s-a contopit curând cu o zeiță locală omonimă din Luxor și a căpătat aspectul unei mame primordiale. Ca însoțitoare a zeului imperiului → Amon, ea devine „stăpâna celor două țări", adică a Egiptului de Sus și a Egiptului de Jos.

IRIS (în greacă „curcubeu"), sora → Harpiilor, vestitoarea fecioară a zeilor, care coboară din Olimp, pentru a aduce poruncile lui → Zeus și ale → Herei. De regulă este reprezentată înaripată și cu toiagul de vestitor.

IRMIN, vechi zeu germanic, care trebuie identificat, probabil, cu zeul războiului Tivaz (→ Tyr). Numele **I.** ar fi putut avea inițial semnificația de „divin", „sfânt", apoi a fost înțeles ca „mare", „puternic". Numele de Irminsäule (în vechea Saxonie) are la bază probabil acest teonim. În cântul despre Hildebrand, care are deja o nuanță creștină, în zeul **I.** („zeul cel mare") s-ar putea identifica un ecou al reprezentării germanice a lui Dumnezeu.

G. Neckel, *Irmin* (Festschrift T. Siebs), 1933; E. Schröder, *Irmin* (Zeitschrift für deutsches Altertum 72/1935); J. de Vries, *La valeur religieuse du mot germanique irmin* (Cahiers du Sud 36/1952).

ISDES, zeu care apare în Egipt începând cu Regatul Mijlociu; era considerat „stăpânul Vestului" şi judecătorul morţilor; mai târziu s-a contopit cu → Thot sau cu → Anubis.

ISHTADEVATĀ (în sanscrită „zeităţi dorite"), zeităţi protectoare budiste (în special în Tibet), pe care neofitul şi le alege singur la iniţierea tantrică, de obicei aruncând cu ochii legaţi o floare într-o mandala. Credinciosul poartă, de regulă, asupra sa zeitatea sub forma unui simbol sau ca miniatură.

ISHVARA (în sanscrită „Cel care porunceşte"), denumire indiană pentru stăpânul suprem al lumilor, în special pentru → Şiva, în unele secte şi numele zeităţii supreme. În hinduism, de **I.** se leagă credinţa într-un zeu personal suprem, care-l poate scoate pe cel ce-i este devotat din cercul naşterilor. Diferiţii zei mari sunt percepuţi ca ipostaze ale lui **I.**

H. Jacobi, *Die Entstehung der Gottesidee bei den Indern,* 1923; J. Gonda, *Change and Continuity in Indian Religion,* Den Haga, 1965 (p. 139 ş.u., 144 ş.u.)

ISIMU, zeu cu capul lui Ianus în vechea Mesopotamie, forma akkadiană era Usmu sau Usumu. Era considerat solul lui → Enki (resp. al lui → Ea).

ISIS (în cuneiformă Eshu, în coptă Ese), zeiţă egipteană. Iniţial poate să fi fost personificarea locului tronului înţeles ca fiinţă divină, al cărui semn grafic ea îl poartă pe cap. În mit ea l-a căutat pe fratele şi soţul ei mort → Osiris, cu care l-a zămislit pe fiul lor → Horus; l-a îngropat şi l-a jelit împreună cu sora ei → Neftis. Întrucât mai târziu, fiecare mort era considerat Osiris, morţii se aflau sub oblăduirea ei; pe sarcofage este înfăţişată insuflând cu aripile desfăcute aerul vital şi oferind protecţie. În calitate de „Cea bogată în farmece" (Urthekau) şi-a făcut loc în magie. Începând cu Regatul Nou, aspectul ei solar se manifestă în supranumele „Ochiul lui → Ra"; mai târziu a fost stăpâna lui Sirius; autorii greci (de exemplu Plutarh) au interpretat-o ca zeiţă selenară. Cu puţine excepţii, **I.** a fost reprezentată cu înfăţişare umană; coarnele de vacă purtate pe cap împreună cu discul soarelui le datorează identificării ei cu zeiţa cerului → Hathor; uneori îl ţine în poală pe Horus copil. În epoca elenistică, **I.** a devenit stăpâna protectoare a călătorilor pe mare şi a primit ca atribut roata cârmei; ca zeiţă a portului din Alexandria, avea epitetul Pharia. Aspectul ei fertil se manifesta în contopirea cu zeiţa recoltei Thermuthis (→ Renenutet) şi în cornul abundenţei care-i este adesea alăturat. În semnificaţia ei universală au fost transpuse şi trăsături ale zeiţei dragostei şi destinului. În epoca romano-ptolemeică, principalul ei loc de cult se afla pe insula Philae.

Ch. Virolleaud, *Die grosse Göttin in Babylonien, Ägypten und Phönizien* (Eranos-Jahrbuch 6/1938); R. Merkelbach, *Isifeste in griechisch-römischer Zeit,* 1963; M. Münster, *Untersuchungen zur Göttin Isis vom Alten Reich bis zum Ende des Neuen Reiches,* 1968; J. Bergmann, *Ich bin Isis,* Uppsala, 1968; R.E. Witt, *Isis in the Graeco-Roman World,* Londra, 1972; F. Dunand, *Le culte d'Isis dans le bassin oriental de la Méditerrannée,* Leiden, 1973; F. Le Corsu, *Isis, mythe et mystères,* Paris, 1977; F. Solmsen, *Isis among the Greeks and Romans,* Cambridge, Mass., 1979;

R.A. Wild, *Water in the cultic worship of Isis and Sarapis*, Leiden, 1981.

ISRĀFIL, în islamism înger cu trâmbiță la Judecata de Apoi; capul lui ajunge până la tronul divin, în timp ce picioarele sale se află sub cel de-al șaptelea pământ.

ISTEN (1), și sub forma Isden. Teonim egiptean, atestat începând cu Regatul Nou și transferat asupra lui → Thot, sub înfățișarea sa de maimuță cu cap de câine. Existența unei legături cu → Isdes nu este confirmată.

ISTEN (2), zeu suprem al vechilor unguri, imaginat monoteist și considerat creatorul universului. Printre atributele sale se numărau săgeata, copacul, calul și falusul. Cu ajutorul vulturilor săi el își conduce poporul — ungurii — în noua patrie. Ur („Stăpânul") și Elo („Cel care există") erau epitetele sale. O dată cu creștinarea, **I.** a intrat în figura Tatălui ceresc.

M. de Ferdinandy, *Isten* (Die Mythologie der Ungarn, WdM 2), 1973.

IȘARA (forma mai veche a numelui Eșara), zeiță din vechea Mesopotamie; este „stăpâna judecății și a jertfirii" și garanta jurământului. Emblema ei este scorpionul; la Ugarit are supranumele Hulmittu, adică „șarpele, șopârla". Se bucura de un mare prestigiu la hitiți ca „stăpâna munților". În Siria era accentuată capacitatea ei sexuală.

W.G. Lambert, *Ishara* (Reallexikon der Assyriologie 5), 1977.

IȘDUȘTAIA ȘI PAPAIA, în antica Asie Mică zeițe ale destinului, care, cu fusul și oglinda, hotărau soarta oamenilor. Apartenența lor la → Gul-șeș nu este certificată.

IȘKUR, numele zeului sumerian al vremii, al cărui semn grafic sumerian a fost preluat de hitiți pentru desemnarea zeului vremii. Acesta din urmă poate fi comparat cu hurritul → Teshub. Numărul său sacru era 10, animalul consacrat era taurul; atributele sale sunt măciuca și razele fulgerului. Stă pe doi zei ai munților sau merge cu un car tras de tauri. **I.** se manifestă în furtuni, vreme urâtă și ploaie; este „regele cerului" și-l ajută în bătălie pe regele pământean.

E. von Schuler, *Wettergötter* (Die Mythologie der Hethiter und Hurriter, WdM 1), 1965.

IȘTANU, zeu hitit al soarelui, în hatică Eshtan („soare", „zi"); era scris cu cuneiforma sumeriană pentru → Utu. Principalul atribut iconografic este un soare înaripat cu scufie pe cap; în mâna dreaptă poarta lituus, adică un toiag curbat la capătul de jos. Întrucât zeul soarelui vede tot, el este judecătorul oamenilor și al animalelor.

IȘTAR (forma primară a numelui Eștar), zeiță babiloneană (akkadiană) a dragostei și a vieții sexuale. Un mit povestește drumul ei în lumea subpământeană, unde domnea sora ei → Ereș-kigal; drumul ei trecea prin șapte porți, la care, din când în când, își pierdea hainele și podoabele — aluzie simbolică la pierderea oricărei puteri. O dată cu pieirea lui **I.**, pe pământ înceta orice zămislire. Deși era numita „fecioară", a avut numeroși iubiți, mai ales pe Tammuz (→ Dumuzi). Pe lângă aspectul erotic, ea are și o funcție războinică, la

fel ca → Inanna care-i corespunde, şi de asemenea, o funcţie astrală. Este zeiţa planetei Venus şi este simbolizată pe pietrele de graniţă ale Babilonului printr-o stea cu opt raze. Fratele ei este → Şamaş. Datorită importanţei ei covârşitoare, numele ei putea însemna, ca apelativ, pur şi simplu, „zeiţa". Cultul lui **I.** a ajuns şi în Siria; aspectul ei erotic este simbolizat de porumbelul adesea dublu dispus heraldic. Este demn de menţionat un imn, care cânta o/un „**I.** cu barbă", în care nu se ştie dacă este vorba de o zeitate de sex oscilant sau de un caracter bisexual.

Ch. Virolleaud, *Die grosse Göttin in Babylonien, Ägypten und Phönizien. Ischtar, Isis, Astarte* (Eranos-Jahrbuch 6/1938); H. Ranke, *Istar als Heilgöttin* (Studies presented to F.Ll. Griffith), Londra, 1932; M.-Th. Barrelet, *Les déesses armées et ailées: Inanna-Ischtar* (Syria 32/1955); J. Bottéro, *Les divinités sémitiques en Mésopotamie ancienne* (Studi Semitici I), Roma, 1958; C. Wilcke/U. Seidl, *Inanna/Ištar* (Reallexikon der Assyriologie 5), 1975–1980; W. Fauth, *Istar als Löwengöttin und die löwenköpfige Lamaštu* (Die Welt des Orients 12/1981).

IŞUM, zeu akkadian, fratele zeului soarelui → Şamash, solul zeilor. E drept că el slujeşte zeului ciumei → Erra, dar este binevoitor faţă de oameni. Nu s-a dovedit dacă **I.** are vreo legătură cu *isătum* „focul".

ITRUJAN, zeiţă a georgienilor (Caucaz) precreştini pe care cronicile o desemnează ca „zeiţă a caldeenilor".

ITZAMNA, fiul zeului maya → Hunab Ku. Le-a atras oamenilor atenţia asupra alimentelor (porumb şi cacao) şi a inventat arta scrisului. Întrucât i-a adus poporului său cultura, a devenit zeul naţional maya. Identificat cu zeul soarelui, el este şi stăpânul Estului şi al Vestului. Un alt nume al lui este Yaxkokahmut, adică „stăpânul cunoştinţelor"; în relatarea spaniolului Landa (secolul XVI), figura sub forma Izam na, zeul medicinii. În sfârşit, el a fost conceput şi ca zeu al cerului, pentru care pledează legătura sa cu zmeul celest bicefal. Numele **I.** se traduce cu „Casa picăturii" (o perifrază a cerului) sau „Casa năpârcii", numele din urmă putând fi pus în relaţie cu reprezentarea cerului sub forma spinării curbate a unei năpârci. În manuscrisele ilustrate i-ar putea corespunde → Zeul D.

J.E.S. Thompson, *Maya History and Religion,* Norman, 1970; Chr. Rätsch (ed.), *Chactun — Die Götter der Maya,* 1986.

ITZPAPALOTL („Fluturele de obsidian"), zeiţa locală a focului la azteci, imaginată sub formă de fluture, dar care — ca fiinţă astrală — poate apărea şi ca cerb.

IUNO (Iunona), zeiţă romană. Iniţial a fost considerată forţa tinerească a femeii, devenind, astfel, pandantul masculinului → Genius. Este în primul rând zeiţa căsătoriei şi patroana femeilor măritate, iar sub numele Pronuba, însoţitoarea miresei; ca Lucina, este zeiţă a naşterii, adică cea care-i aduce la viaţă pe nou-născuţi. În calitate de **I.** Regina, ea proteja întregul Imperiu Roman. Un alt supranume era Moneta, cu semnificaţia de „amintire"; zeiţei i s-a atribuit numele de „moneda" după locul de batere a monedei, care se afla în templul Monetei. Iniţial **I.** a fost o zeiţă etruscă şi a fost venerată în special la Vei. La Roma femeile celebrau

în cinstea ei, la 1 martie, o sărbătoare de familie, Matronalia. Dintre plante îi era consacrat smochinul. O anumită însemnătate are legătura lui **I.** cu schimbarea regulată a fazelor lunii, de aici venerarea ei în timpul lunii noi şi denumirea, în cinstea ei, a lunii iunie, care corespundea semnului astronomic al racului, dominat de Lună. La scriitorii romani **I.** apare ca soţia şi sora lui → Iupiter şi capătă semnificaţia zeiţei→ Hera a grecilor (de la ea a luat şi păunul ca atribut).

E.I. Shields, *Juno. A Study in early Roman Religion,* Northampton, Mass., 1926; M. Renard, *Aspects anciens de Janus et de Junon* (Revue Belge de Philologie et d'Histoire 31/1953); M. Renard, *Juno Historica* (Latomus 12/1953); W. Eisenhut, *Iuno* (Der kleine Pauly 2), 1967; R. Schilling, *Rites, cultes, dieux de Rome,* Paris, 1979 (p. 233–239).

IUNO CAELESTIS, patroana Cartaginei romane, care a preluat funcţiile punicei → Tinnit. În Libia era denumită simplu Caelestis; fenicienii o numeau Astroarche („Stăpâna stelelor") şi vedeau în ea Luna.

IUPITER, numele latin (de fapt, Iuppiter) al zeului indo-european al luminii şi al cerului, apărut din Diu-pater, ceea ce înseamnă tatăl luminii (*dies* „zi" dintr-o rădăcină a lui *deieu* „luminând"). Îi erau consacrate zilele cu lună plină (Idele). Locurile sale de cult se aflau pe înălţimile munţilor; pe Capitoliu era venerat ca Cel mai bun, Cel mai mare: **I.** Optimus Maximus era zeul principal al Romei şi, împreună cu → Iuno şi → Minerva, formau o triadă. În calitate de Fulgur trimitea fulgerul, ca Tonans tunetul; ca Lucetius era creatorul luminii. Cel mai vechi supranume pare să fi fost Feretrius, care era reprezentat printr-un fetiş de piatră (de aici şi **I.** Lapis); era considerat zeul jurământului (→ Dius Fidius şi → Sancus) şi zeul victoriei, spre al cărui templu de pe Capitoliu era purtat pe o targă (*feretrum*) armamentul celor care s-au aflat în fruntea oştirilor duşmane înfrânte. O dată cu extinderea Imperiului Roman, funcţia războinică a fost şi mai puternic accentuată; ca **I.** Stator el împrumută armatei care luptă rezistenţă în luptă, iar ca **I.** Victor acordă victoria. Stindardele romanilor purtau animalul sacru care-i era consacrat, vulturul. Relaţia cu lumea subpământeană o denotă supranumele Taenarius, după locul Tainaron din Pelopones, unde se credea că exista o intrare spre lumea subpământeană. Zeul roman s-a contopit cu sirianul → Dolihenus. Mitul îi identifica pe → Zeus şi **I.**

C. Koch, *Der römische Jupitter,* 1937; G. Dumézil, *Jupiter, Mars, Quirinus,* Paris, 1941; K. Latte, *Römische Religionsgeschichte,* 1960; R. Schilling, *Rites, cultes, dieux de Rome,* Paris, 1979 (p. 131–148); D. Briquel, *Jupiter, Saturne et le Capitole. Essai comparaison indo-européenne* (RHR 198/1981); R. Fears, *The cult of Jupiter and Roman Imperial Ideology* (Festschrift Vogt), Berlin, 1981; H. Riemann, *Iupiter Imperator* (Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Secţia rom. 90/1983).

IUPITER, galicul. Zeu menţionat de Cezar pe locul patru, căruia i-a fost recunoscut cerul ca domeniu în care guverna (*imperium caelestum tenere*). În reprezentările plastice el are ca atribute tipic romane sceptrul, fulgerul şi vulturul, pe lângă care mai apare uneori şi roata; în ce măsură aceasta din urmă este o trimitere la → Tanaris, rămâne o

problemă. Reprezentări plastice galo-romane, în special din regiunea Rin-Mosela, îl arătau pe **I.** pe o coloană călare; calul calcă pe uriaşul cu coadă de şarpe sau de peşte întins pe pământ (interpretat şi ca victoria zeului celest asupra monstrului mării şi haosului). Dintre zeii irlandezi, zeului galo-roman al cerului îi corespunde mai ales → Dagda.

J. de Vries, *Keltische Religion,* 1961 (p. 30—37); P.M. Duval, *Les dieux de la Gaule,* Paris, 1979; W. Müller, *Die Jupitergigantensäule und ihre Verwandten,* 1975.

IUTURNA, zeiţă romană a izvoarelor, invocată în numeroase situaţii grele, mai ales când lipseşte apa.

IUVENTAS, zeiţă romană a tinereţii, identificată cu → Hebe a grecilor. I se aduceau jertfe atunci când băieţii îmbrăcau toga de bărbat.

IWALDI, în mitologia germanică un pitic meşter făurar, tatăl zeiţei → Idun. El şi fiii săi au construit barca lui Freyr, Skidbladnir, şi lancea lui Odin, Gungnir.

IXBALANQUÉ (Xbalanque „jaguarul femelă"), zeu al indienilor quiché, care, împreună cu fratele său → Hunapu, învinge spiritele duşmănoase ale naturii, şi anume pe demonul focului sub înfăţişare de Arara (→ Vucub-Caquix) şi pe zeii cutremurului → Zipakna şi Kabrakan.

IXCHEL, zeiţă selenară şi tămăduitoare la maya având o legătură specială cu procrearea şi naşterea. Numele poate fi dedus din *chel* („curcubeu") şi prefixul feminin *ix.* Există elemente care pledează pentru faptul că **I.** este identică cu zeiţa **I.** a manuscriselor, al cărei aspect sexual apare clar în numeroase scene plastice. Pe parcursul creştinării, în epoca dominaţiei coloniale spaniole, zeiţa maya s-a contopit cu Maria. Comp. şi zeiţa → O.

D. Dütting, *The Great Goddess in Maya Religion Belief* (Zeitschrift für Ethnologie 103/1976); Chr. Rätsch (ed.), *Chachtun — Die Götter der Maya,* 1986.

IXTAB, zeiţă maya, patroana sinucigaşilor, care intră în paradisul ei. Este, probabil, identică cu temutul demon Xtabay al triburilor care trăiesc în Yucatan, o femeie frumoasă, cu părul roşu, care pândeşte bărbaţii şi-i vrăjeşte.

IYA, la indienii sioux întruchiparea răului, un monstru demonic care înghite oameni şi animale sau le pricinuieşte necazuri. Respiraţia lui grea aduce boală, forma sa de manifestare este uraganul.

IZANAGI (Isanagi, în japoneză „Omul care invită"), împreună cu → Izanami formează perechea divină primordială din şintoism: strămoşii divini. Când perechea trecea puntea cerului (potrivit textelor mitologice Kojiki şi Nihongi din secolul VIII), **I.** îşi arunca lancea în marea primordială, care, imediat după aceea, năştea prima insulă. Aşa au zămislit/creat strămoşii toate ţările, fluviile, munţii, plantele, animalele şi, în cele din urmă, oamenii. Printre copiii săi cereşti se numărau în special zeiţa soarelui → Amaterasu, zeul selenar → Tsukiyomi şi zeul furtunii → Susano(w)o.

N. Naumann, *Das Umwandeln des Himmelspfeilers* (Asian Folklore, Studies Monograph 5), Tokyo, 1971; H. Zachert, *Izanagi und Izanami* (Die Mythologie des Shinto, WdM, 20. Lief), 1986; M. Takeshi, *Izanagi and Izanami* (ER 7), New York, 1987.

IZANAMI (Isanami, în japoneză „Femeia care invită"), împreună cu → Izanagi formează perechea primordială de zei din şintoism: strămoşii divini. Ea a murit la naşterea zeului focului şi s-a ascuns în lumea subpământeană. Soţul ei Izanagi a încercat zadarnic s-o aducă înapoi. Când Izanagi a revenit din lumea subpământeană şi s-a aşezat pe ţărmul lumii pământene, s-a curăţat de murdăria lumii morţilor. Aşa a luat naştere ritualul şintoist al purificării.

K. Numazawa, *Die Weltanfänge in der japanischen Mythologie,* Paris/Lucerna, 1946; H. Zachert, *Izanagi und Izanami* (Die Mythologie des Shinto, WdM, 20. Lief.), 1986; M. Takeshi, *Izanagi and Izanami* (ER 7), New York, 1987.

J

JABRU, zeu elamic, care a fost identificat cu vechiul zeul mesopotamian al cerului → An.

JAGANNĀTHA (în sanscrită „Stăpânul lumii"), în unele locuri din India (în special în Puri), nume uzual pentru Vişnu ca → Krişna. În cinstea lui are loc sărbătoarea carelor (Rathayatra), când chipul zeilor este plimbat încoace şi încolo şi deosebirile de castă sunt anulate. Venerarea la Puri şi-ar putea avea originea într-un vechi cult al pietrei; pe de altă parte, **J.** este forma vişnuizată a unui vechi zeu al peştilor din zona Golfului Bengal.

V. Elwin, *The Religion of an Indian Tribe,* Londra, 1955 (p. 27–31); R. Geib, *Indradyumna-Legende. Ein Beitrag zur Geschichte des Jagannātha-Kultes,* 1975; A. Eschmann/H. Kulke/G.C. Tripathi, *The Cult of Jaganath and the Regional Tradition of Orissa,* New Delhi, 1978.

JAGAUBIS, zeu lituanian al focului, care, ce-i drept, a fost îndepărtat în tradiţia populară de → Gabija.

JALDABAOTH (Ildabaoth), la gnostici numele Creatorului lumii materiale, care se afla sub zeul suprem, „Tatăl necunoscut"; acesta din urmă a creat lumea spirituală, superioară. Ca Arhon (Stăpânitorul) lumii de jos el se opune în aroganţa lui tiranică tatălui său şi mamei sale → Barbelo.

JAMBHALA, zeu budist al bogăţiei; după origine este un → Yaksha. Are un pântec proeminent şi în mâna dreaptă ţine o lămâie (simbolul fertilităţii), prin care se deosebeşte de → Vaishravana. Piciorul drept al lui **J.** stă pe o scoică (simbolul binecuvântării), care se află alături de perlele scuipate de Mungo (în mâna stângă) pe un taler întins. Potrivit tradiţiei, diferiţi învăţători ai budismului au primit de la **J.** aur sau hrană.

W. Kirfel, *Symbolik des Buddhismus,* 1959 (p. 72 ş.u.); D. Mitra, *Jambhala-Mandalas in sculpture* (Journal of the Asiatic Society 3/1961).

JAMM, zeu fenician-canaanian al apei, mai ales al mării, numit cu supranumele „Stăpânitorul fluviu". El îşi atribuie o poziţie de stăpânitor peste ceilalţi zei, dar este învins de → Baal. Potrivit unei tradiţii, pentru a se îmblânzi, **J.** o primeşte de soţie pe zeiţa Attart (→ Astarte).

JĀNGULI („Otrăvitoarea"), numită şi Mahāvidyā. În budism zeiţă care proteja împotriva muşcăturii de şarpe şi a otravei. Poate fi reprezentată cu un singur cap, cu patru braţe, cu un instrument muzical (*vinā*) şi cu un şarpe alb; pe lângă aceasta mai există o formă galbenă cu trei chipuri şi şase braţe.

G. Grönbold, *Die Mythologie des indischen Buddhismus* (WdM 5), 1984.

JA PUDEU, la populaţia ple-temiar (Malaezia), fiinţă supremă feminină, care, prin suflarea gurii sale, a creat lumea şi a făcut ca oamenii să apară din flori. La capătul timpurilor ea va distruge totul prin furtuni şi printr-un potop uriaş.

JARIH (Jarah, Erah), zeu selenar canaanian; soţia sa este zeiţa → Nikkal.

JAROVIT (în forma latinizată Gerovitus), zeu slav de vest, venerat în Pomerania. Elementul *jar* înseamnă „violent, focos, fierbinte". În timpul creştinării, **J.** a fost comparat de către un scriitor cu → Marte, adică i-a fost atribuită funcţia de zeu al războiului.

JARRI, zeu hitit al ciumei, care trebuie împăcat când izbucneşte o epidemie. Are epitetul „Stăpânul arcului" şi poate apărea ca ajutor al regelui în bătălie.

JATA (odinioară Djata), importantă zeitate la populaţia ngaju-dayak din Kalimantan (Indonezia). El şi fratele său → Mahatala sunt consideraţi ca fiind cei care au îndeplinit actul creaţiei. Domneşte în lumea subpământeană cu obligaţia de a păstra lumea. **J.** şi Mahatala sunt antagonici, dar creaţia se poate săvârşi numai prin colaborarea lor şi numai astfel poate fi păstrată. Emblema lui **J.** este luna, celor din ngaju le apare sub înfăţişarea unui şarpe de apă. El şi Mahatala reprezintă împreună totalitatea divinităţii, ceea ce-şi găseşte expresia şi în lucrări plastice combinate (pasăre-rinocer cu solzi sau şarpe de apă cu pene).

H. Schärer, *Die Gottesidee der Ngadju Dajak in Süd-Borneo,* Leiden, 1946; P. Zimmermann, *Studien zur Religion der Ngadju-Dajak in Süd-Borneo* (Ethnologica N.F. 4/1968); W. Stöhr, *Über einige Kultzeichnungen der Ngadju-Dajak* (Ethnologica N. F. 4/1968); W. Stöhr, *Die altindonesischen Religionen* (Handbuch der Orientalistik, secţiunea 3, vol. 2, 2), 1976.

JEMANIA, zeiţă venerată în cultul brazilian macumba.

JETAITA, temut duh al pământului la populaţia yamana din insula sud-americană Ţara de Foc; se spune că ar fi fost prezent în timpul iniţierii în coliba destinată festivităţilor, unde este reprezentat printr-un bărbat pictat în roşu şi alb.

JIAN-LAO (Hien-lao, Gien Lau, în chineză „sărbători"), zeiţă budistă a pământului şi a schimbării, venerată în China. Este reprezentată cu mâinile împreunate sau cu un spic (simbolul fertilităţii). Un alt nume al ei este Di-shen („Spiritul pământului"); însemnătatea ei deosebită constă în faptul că stă mărturie pentru → Buddha.

JIKOKU-TEN, îi corespunde zeului protector indian → Dhrtarāstra şi face parte şi din grupul celor „patru regi cereşti" ai budismului (→ Shitennō). El

păzește Estul. Atributul său este sabia, culoarea sa este albul.

JIN-GANG-SHOU (Chin-kang-shou), îi corespunde în sanscrită lui → Vajrapani, numele său chinezesc înseamnă „mâna-săgeată magică"; inițial aparținând → Yaksha, este conceput ulterior ca → Bu-sa și în textele ezoterice apare ca partener de discuții al lui → Buddha. În afară de aspectul său de ființă singulară, **J.-g.-s.** mai poate fi înțeles ca un grup mitic de spirite protectoare (→ Shen).

Fr.J. Meier, *Chin-kang-shou* (Die Mythologie des chinesischen Buddhismus, WdM, 23. Lief.), Stuttgart, 1988.

JI-TEN, în japoneză „Zeița pământului" (în sanscrită → Prithivi-de-vi). O zeitate a vedismului, preluată de budism în grupul celor „Doisprezece Deva" (→ Jūni-ten) și opusă lui → Brahmā-deva (→ Bonte)

JIZŌ (în japoneză pentru sanscritul → Kshitigarbha). Este invocat ca patron al femeilor însărcinate, al copiilor mici și al călătorilor, precum și ca zeu tămăduitor. În reprezentări apare chel ca un călugăr, având în mâna dreaptă un toiag de pelerin. Statuile sale pot fi găsite pe multe drumuri și în cimitire.

M.W. de Visser, *The Bodhisattva Ti-Tsang (Jizō) in China and Japan,* Berlin, 1914.

JOIMĂRIȚA, zeiță a morții care vizitează focurile rituale aprinse în unele cimitire românești în noaptea de Joimari (joia care precede Paștele ortodox). Dintr-o reprezentare mitică, strâns legată de cultul moșilor și strămoșilor, a devenit un personaj justițiar care descoperă și pedepsește fetele și femeile leneșe. În imaginarul popular **J.** are înfățișare înfiorătoare: cap uriaș cu păr lung și despletit, dinți lați și gură căscată, o babă zmeoaică, o stafie sau un duh necurat, un animal respingător. Locuința ei s-ar afla în păduri neatinse de topor și neumblate de picior de om. Uneltele de pedeapsă și tortură pe care le poartă cu sine sunt legate de foc: căldărușe sau oală de lut cu foc sau jar, vătrai. Neiertătoare, aceasta folosește mijloace cumplite de tortură: arderea degetelor și mâinilor, pârlirea părului, unghiilor și degetelor, incendierea cânepei, cârlților și fuioarelor netoarse.

Cantemir D., *Descriptio Moldaviae,* Editura Academiei, București, 1973; Rădulescu-Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele,* Socec, București, 1909; Mușlea I., *Cercetări etnografice și de folclor,* Editura Minerva, București, 1972.

JOH (Jah), cuvânt egiptean pentru Lună și pentru zeul selenar care, în timpurile străvechi, se bucura de un mare prestigiu mai ales la Theba, trecând însă apoi în reprezentarea lui → Thot.

JŌKŌ-NYORAI → **NYORAI**

JÖRD (în islandeza veche „pământ"), zeiță nord-germanică, după Snorra-Edda fiica și totodată soția lui → Odin; ca și → Fjörgyn, este considerată mama lui → Thor.

R. Simek, *Lexikon der germanischen Mythologie,* 1984.

JÖTUN (Jöten), denumire germanică pentru uriași demonici cu o forță monstruoasă. După Voluspa, ei sunt „Cei născuți de timpuriu", care erau deja

prezenți când s-a format lumea. Uriașii erau ființe primordiale înțelepte, dar ostile zeilor, și locuiau în Jötunheimr, în „Țara uriașilor"; unul dintre cei mai cunoscuți dintre ei este → Mimir. Deosebirea față de Thursen nu este întotdeauna clară.

JUDI, în credința populară albaneză temut ca duh rău, dar este și o formă de nume pentru trădătorul Iuda (în Noul Testament). În nordul Albaniei se vorbește de Xhuli.

JULUNGGUL, zeul creației și cel care a civilizat triburile australiene din Arnhem. Se spune că zeitatea, identificată cu șarpele curcubeului, înghite în timpul inițierii băieții, pe care îi scuipă mai târziu (trecere simbolică de la copil la bărbat).

C.H. Berndt, *Yuhunggul* (ER 15), New York, 1987.

JUMA (fino-ugricul *juma, jumala* „Zeul, celestul"), zeu celest la ceremișii care trăiesc între Volga de mijloc și Viatka. Supranumele său uzual este „Cel mare". Cuvântul Juma este însă folosit și pentru spiritele pământului, ale apei, vântului și casei.

JUMALA, în limba finlandeză denumire pentru „Zeu, sfânt"; inițial a fost, cu siguranță, numele unei zeități celeste, care, o dată cu trecerea la creștinism, a fost transferată asupra Tatălui ceresc.

JUMIS, zeu leton al fertilității; simbolul său îl constituie două fructe crescute împreună (spice de secară, nuci sau tulpini de in). Pentru ca puterea lui J. să treacă asupra ogorului, spicele din ultimul snop sunt îndoite spre pământ și țintuite acolo cu o piatră.

J. Balys/H. Biezais, *Jumis* (Baltische Mythologie, WdM 2), 1973.

JŪNI-SHŌGUN, în japoneză pentru cei „Doisprezece generali", însoțitorii slujitori ai lui — Yakushinyorai (Baishajyaguru Tathāgata): 1. Kompira/Kubira (în sanscrită: Kumbhira), 2. Washira/Bassetsura (Vajra), 3. Mikora/Mikira (Mihira), 4. Andara/Anteira (Andira), 5. Majira/Anjira (Majira), 6. Shuranra/Santeira (Shandira), 7. Indara/Intatsura (Indra), 8. Bayara/Ba-i-ra (Pajra), 9. Makyura/Makora (Makura), 10. Shindara/Shintatsura (Sindūra), 11. Shōtora/Shōzura (Catura), 12. Bikara/Bikatsura (Vikarāla).

JUNIT, zeiță egipteană de importanță locală, venerată la Tuphium (actualul el Tod) și de aceea legată de → Month. Probabil că inițial a fost personificarea unui stâlp sacru.

JŪNI-TEN, în japoneză pentru cei „Doisprezece Deva", adică zeitățile preluate din vedism (hinduism), care sunt folosite pentru a ocroti budismul: 1. Taisha-ku-ten (→ Indra, ocrotitorul Estului), 2. Ka-ten (→ Agni, ocrotitorul Sud-Estului), 3. Emma-ten (→ Yama, ocrotitorul Sudului), 4. Ra-sha-ten (Rākshasa → Nirrti/Nirrta, ocrotitorul Sud-Vestului), 5. Sui-ten (→ Varuna, ocrotitorul Vestului), 6. Fū-ten (→ Vayu, ocrotitorul Nord-Vestului), 7. → Bishamon-ten (→ Vaishravana, ocrotitorul Nordului), 8. Ishana-ten (Ishāna, ocrotitorul Nord-Estului), 9. Bon-ten (→ Brahma, ocrotitorul cerului),

10. Ji-ten (→ Prithivi, ocrotitoarea pământului), 11. Nichi-ten sau Nitten (→ Sūrya, Āditya, ocrotitorul soarelui), 12. Gatsu-ten sau Gatten (→ Candra, ocrotitorul lunii).

JŪRAS MĀTE („Mama mării"), zeița apei la letoni; a jucat un anumit rol și în vrăjile de vindecare.

JURŌJIN, în Japonia și în China era considerat unul dintre „Cei șapte zei ai fericirii"). Conferă viață lungă. Este reprezentat ca un bătrân, cu un toiag de care atârnă sigiliile cilindrice. Este însoțit de un cerb.

U.A. Casal, *Die sieben Glücksgötter* (Mitteilungen der deutschen Gesellschaft für Natur-und Völkerkunde Ostasiens XXXIX/ 1958).

JURUPARI (Yurupary), temut demon al pădurii (spiritul tufelor) la vechii tupi de est din Brazilia, identificat de primii misionari europeni cu diavolul din religia creștină. O dată cu Lingoa geral numele său s-a răspândit până în nord-vestul Amazoniei, în el ascunzându-se înfățișarea unui strămoș și erou civilizator al triburilor aruak și al unor triburi tukano din Est. Acestui „**J.**" îi este consacrat un cult al fertilității în timpul coacerii fructelor de pădure, de care era legată flagelarea participanților și cântatul la flautele sacre ca glasuri ale lui **J.** Legătura dintre cele două figuri aparent atât de diferite poate fi căutată în caracterul ambivalent al acesteia din urmă, care denotă și trăsături macabre, caracteristice inițialului **J.**

Th. Koch-Grünberg, *Zwei Jahre unter den Indianern,* vol. 1, 1909; A. Métraux, *La religion des Tupinamba,* Paris, 1928.

JUSAAS (Jusas, Juesaes), zeiță egipteană care este, de fapt, o construcție teologică și personifică „mâna zeului", cu care → Atum (prin autofecundare, masturbare) a creat din sine lumea. Potrivit unei legende, **J.** a ieșit din creștetul zeului pământului → Geb. Zeița este reprezentată ca femeie cu un scarabeu pe cap.

J. Vandier, *Iousâas et (Hathor-) Nébet-Hétépet* (Revue d'Egyptologie 16/1964 — 20/1968); H. Bonnet, *Jusas* (Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte), 1971.

JW (Ja'u sau Jawi), zeu antic sirian, dedus din nume de persoane, despre care nu se știe nimic, dar care ar putea fi identic cu Ao, zeul recoltelor, menționat de scriitorul latin Macrobius. Nu există nici un fel de indiciu pentru identificarea lui cu → Iahve, zeul israelienilor.

JYOTISHKA, zeul astrelor în jainism; se deosebesc cinci tipuri: soarele, luna (ambele la plural), planetele, stațiunile lunii (Nakshatra) și stelele fixe.

K

KA (1), denumire dată de egiptenii antici forţelor vitale creatoare şi păstrătoare de viaţă (în special ale bărbatului), apoi, în mod general, forţei vitale spiritual-sufleteşti. Semnul pentru **K.** (şi ca hieroglifă) cu mâinile ridicate spre apărare, serveşte la protejarea omului. Ca şi femininele → Hemsut, **K.** sunt un fel de spirite protectoare, care acţionează dincolo de moartea omului căruia îi aparţin. Mai târziu, **K.** poate fi interpretat chiar ca zeitate a destinului, dar încă în textele piramidelor (1623) se găseşte esenţa determinantă a lui **K.**, atunci când este transcrisă puterea lui → Geb: „Este **K.**-ul tuturor zeilor".

A. Moret, *Le Ka des Egyptiiens est-il un ancien totem?* (RHR 65/1923); I. Greven, *Der Ka in Theologie und Königskult der Ägypter des Alten Reiches*, 1952; U. Schweitzer, *Das Wesen des Ka im Diesseits und Jenseits der alten Ägypter*, 1956.

KA (2), iniţial pronume interogativ *ka* („cine?") legat de zeul primordial necunoscut (Rigveda 10, 121). În literatura brahmană **K.** devine denumirea lui → Prajāpatis, în Puranas numele propriu al zeului suprem.

KABANDHA (în sanscrită „butoi"), demon suprem în epopeea indiană Rāmāyana. → Indra îi apasă în trup capul şi coapsele, aşa încât el seamănă cu un butoi, un trunchi diform, a cărui gură care înghite totul se află în piept.

KA BLEI SYNSHAR → U BLEI NONGTHAW

KABRAKAN → ZIPAKNA

KADEŞ, zeitate canaaniană a vieţii erotice, reprezentată stând goală pe un leu şi ţinând în mâini un şarpe. În Regatul Nou a fost preluată de egipteni. Pentru explicarea numelui (şi sub forma Qadesh), s-a propus mai întâi vechea localitate **K.** din vestul Siriei; mai probabilă este însă o asociere cu *kedesh*, „consacratele" (prostituatele din temple). În Ţara de la Nil ea a fost asemănată cu → Hathor şi a primit drept podoabă a capului sistrul cu coarnele de vacă şi discul soarelui.

R. Stadelmann, *Syrisch-Palästinensische Gottheiten in Ägypten*, Leiden, 1967 (p. 110–123).

KĀHIL (ān), zeu invocat de multe ori în inscripţiile arabe preislamice. Numele înseamnă probabil „Puternicul".

KAHUKURA, zeul călătorilor la maori (în Noua Zeelandă), care putea fi văzut în curcubeu.

KAIA, figuri demonice la triburile din peninsula Gazelle (Melanezia). În împărăţia lor subpământeană (în special vulcani) preferă înfăţişarea ca bărbaţi, dar băştinaşilor le apar ca şerpi, dar şi ca anghile, porci mistreţi sau sub altă înfăţişare. În perioada primordială, **K.** au apărut drept Creatorii tuturor lucrurilor, dar acum semnifică numai Răul.

H. Ritter, *Die Schlange in der Religion der Melanesier,* 1945 (p. 72–79).

KAIAMUNU (Kaiemunu), demon la papuaşii din Delta Purari din Noua Guinee. Joacă un mare rol în iniţierea băieţilor, înghiţindu-i, chipurile, şi redându-i apoi vieţii. **K.** este reprezentat ca o împletitură din trestie; chiar şi casele destinate asociaţiilor de bărbaţi par să ia înfăţişarea sa.

KAIROS, zeu grec al clipei prielnice, care îi întâmpină pe oameni în mod fatal. Sculptorul Lysippos l-a reprezentat ca pe un tânăr cu o buclă mare pe frunte şi cu ceafa tunsă scurt (copiat adesea). Atunci când clipa prielnică (*kairos*) trece pe lângă tine, trebuie „să o apuci de moţ".

H. Lamer, *Kairos* (PWRE 10, 2), 1919.

KAITAB → MAHAPURUB

KAJI, în credinţa populară a georgienilor din Caucaz, spirite de ambele sexe care pot pricinui nebunie şi muţenie oamenilor care nu le iau în serios; în epoca păgână erau considerate demoni-fierari într-una dintre împărăţiile subpământene.

G. Charachidzé, *Le système religieux de la Géorgie païénne,* Paris, 1968.

KĀLA, timpul personificat ca o forţă cosmogonică în credinţa indiană, atestat pentru prima oară în Atharvaveda. **K.** este tatăl său şi totodată fiul său. Începând din secolul V, zeul morţilor → Yama poate fi desemnat ocazional şi drept **K.**

J. Scheftelowitz, *Die Zeit als Schicksalsgottheit in der indischen und iranischen Religion,* 1929.

KALEVANPOJAT („Fiii lui Kalevala"), fiinţe demonice gigantice în tradiţia finlandeză, care prefac o ţară mănoasă în grohotiş şi mlaştini şi fac din păduri pajişti mocirloase.

KĀLI (în sanscrită „Cea neagră"), zeiţă indiană de tipul Marii Mame. Este aspectul ameninţător, groaznic, al lui → Durgā. De obicei este reprezentată stând pe soţul ei → Şiva sau punându-şi pe el piciorul stâng. Pielea îi este neagră, iar părul pare o flacără; limba îi atârnă, iar în jurul gâtului poartă un colier de cranii. În calitate de Kālāratri („Noaptea cea neagră"), este întruchiparea mitică a unei forţe existenţiale, care în timpul creaţiei (sau al distrugerii lumii) învăluie universul. Sub numele Bhavani Kali este soţia fiorosului → Rudra; ei i-au fost aduse până în ultimul secol jertfe rituale umane de către casta tâlharilor Thug. În sudul Indiei, cultul lui **K.** se îmbină cu cel al zeităţilor-mame locale.

W.C. Beane, *The cosmological structure of mythical time; Kali-Sakti* (History of Religions

13/1973); M. S. Gopalakrisnan, *Goddess Kāli* (Journal of Madras University, Humanities 47/1975); D.R. Kinsley, *Freedom from death in the worship of Kāli* (Numen 22/1975); V. Moeller, *Kāli* (Die Mythologie der vedischen Religion und des Hinduismus, WdM 5), 1984.

KALIYA → KRIȘNA

KALKI (Kalkin), al zecelea și ultimul avatar al lui → Vișnu. Când, la sfârșitul erei noastre (Kaliyuga), viața socială și spirituală vor fi atins punctul de maximă profunzime, Vișnu va apărea pe Pământ, pentru a dirija pieirea lumii. Are un trup de om cu cap de cal sau călărește pe un cal alb, iar în brațul ridicat ține o sabie strălucitoare.

E. Abegg, *Der Messiasglaube in Indien*, 1928.

KALKUTI → BHUTAS

KALTEȘ, zeiță a ugricilor în vestul Siberiei. Este considerată soția, sora sau fiica zeului cerului (→ Num). Printre funcțiile ei se numără supravegherea nașterilor și hotărârea soartei. Este reprezentată în anumite perioade festive printr-un mesteacăn; iepurele și gâsca sunt animalele ei sacre, sub chipul cărora ea poate fi văzută.

KALUMBA, zeul creației la populația luba care trăiește în sudul regiunii congoleze. A venit din Est, a făurit soarele și i-a creat pe primii oameni dintr-un băț cioplit, pe care l-a animat. Cuvântul **K.** înseamnă și „vânt".

KALUNGA, ființă supremă la populația ndonga din Angola. **K.** și-a dat singur numele. Se aseamănă cu omul, dar corpul său nu poate fi niciodată bine văzut. Trăsăturile sale de caracter sunt înțelepciunea și caritatea. Vede și aude totul și este un judecător drept. Fiul său este → Musisi. La ambo, **K.** este un zeu celest al creației, care i-a chemat pe primii oameni dintr-un copac fiind, în același timp, și stăpânul morților. În regiunea congoleză de sud, **K.** este numele pentru împărăția morților sau pentru fluviul pe care trebuie să-l treacă morții.

C. Estermann, *Das Wort Kalunga* (Anthropos 1928); W.F. Bonin, *Die Götter Schwarzafrikas*, 1979.

KĀMA (în sanscrită „dorință"), zeu indian al dragostei; însoțitoarea sa este Rati, „Voluptatea". În primele timpuri era un spirit demonic, care l-a însuflețit pe → Prajāpati. În calitate de → Brahma a devenit zeu al creației; se credea că a apărut din inima sa. **K.** este un tânăr care nu îmbătrânește niciodată și călărește pe un papagal. Atributele sale sunt arcul și săgeata cu vârful din flori. Simbolul său (adesea pe un steag roșu) este un monstru marin (Makara). Supranumele său Ananga („Lipsit de corp") se leagă de un mit potrivit căruia → Șiva, care se înfuriase împotriva lui, l-a ars, prefăcându-l în cenușă.

E. Schleberger, *Die indische Götterwelt*, 1986 (Index).

KĀMĀKSHI (în sanscrită „Cea cu ochii dragostei"), zeiță venerată în special în sudul Indiei; este considerată Parashakti („cea mai înaltă → Shakti") și este înfățișată cu patru brațe și așezată pe un lotus. Zeița este venerată sub înfățișarea de Shri Cakra (disc).

KAMI, în şintoism denumire uzuală pentru ceva divin, un zeu (printre cei mulţi) sau, pur şi simplu, zeu; creştinii japonezi vorbesc şi ei adesea de dumnezeul lor tot pur şi simplu ca despre un **K.** (sau, cinstindu-l, **K.**-sama). Etimologia cuvântului este controversată; potrivit tezei prezentate des, **K.** vine de la *kami,* adică de „sus". Cele două cronici imperiale Kojiki şi Nihongi fac o distincţie între „zeii cerului" (→ Amatsukami) şi „zeii pământului" (→ Kunitsukami). În şintoism numărul total al zeilor este considerat nemăsurabil; în mod simbolic se vorbeşte de 80 sau 800 de miriade, o miriadă însemnând „zece mii". În epoca timpurie se observă tendinţa ascendentă, de a-l reprezenta pe Amaterasu ca simbolul unui zeu care-i include pe toţi zeii (henoteism inclusiv sau panenteism). Şi diferitele sufixe de cinstire merită să fie menţionate, pentru că ele clasifică zeii; astfel pentru Amaterasu erau rezervate iniţial denumirile Sumera-ōkami, Ōmikami şi Ōkami. Zeii mai puţin venerabili poartă adesea titlul de onoare Myojin sau Daimyojin. Zeii care iniţial sunt → Bodhisattva budişti, primesc în şintoismul Ryōbu (o îmbinare de budism şi şintoism) titlul de gongi/daigongi („apariţie corporală": Avatara). Comp. şi → Tenjin.

D.C. Holtom, *The meaning of Kami* (Monumenta Nipponica 3/1940, 4/1941); G. Rosenkranz, *Shintō — Der Weg der Götter,* 1944; S. Otto, *The Kami Way,* Tokyo, 1962.

KAMRUŞEPA, zeiţă hitită a vindecării; este mama zeului mării Aruna. În mitul despre → Telipinu ea nu poate să-l împace pe zeul mânios al vegetaţiei.

KAMULLA, zeu kasit cu semnificaţia babiloneanului → Ea.

KAMUMUSUBI (în japoneză „creator/creatoare divin/divină"). Împreună cu → Amenominakanushi şi → Takamimusubi formează o triadă de zei şintoişti. În cadrul acesteia ea reprezintă activitatea feminină conceptivă.

KAMUY (Kamui), la poporul ainu (în Hokkaido şi Sahalin) denumirea pentru „zeu"/"zeiţă". Zeităţile sunt concepute uman; dacă ajung în ţara oamenilor, îşi pun o „armură" (îmbrăcăminte) şi apar ca animal, mai rar ca plantă, pentru a le servi oamenilor drept hrană. La uciderea rituală a unui animal, de ex. a unui urs, spiritul zeităţii este pus în libertate şi trimis cu daruri înapoi în ţara zeilor. Cele mai importante zeităţi sunt Creatorul → Kotan-kar-kamuy, zeiţa soarelui → Tkapcup-kamuy şi cel care aduce civilizaţia → Aynurakkur. Potrivit unei teorii etimologice (controversate), de la cuvântul ainu **K.** vine cuvântul japonez → Kami.

N.G. Munro, *Ainu Creed and Cult,* New York, 1963 (p. 9 ş.u.); H.A. Dettmer, *Kamuy* (Die Mythologie der Ainu, WdM, 21. Lief.), 1986.

KAN (Kanal — Bacab, „Bacab cel galben"), zeul Sudului la populaţia maya. În timpul ocupaţiei spaniole era reprezentat, sub numele de Hobnil, ca patron al apicultorilor, căruia, cu prilejul sărbătorii sale, i se aducea ca jertfă miere.

KANGI-TEN, în japoneză nume pentru „Zeul bucuriei" (în sanscrită: Vināyaka, un nume mai vechi al lui → Ganeşa), numit şi Daishō **K.-t.** sau Daishō-den şi Shō-den. În hinduism

este considerat zeul bogăției, dragostei, fertilității, fericirii copiilor și chiar și al vindecării bolilor. În budism a devenit zeu-patron. Corpul său (asemănător omului) poartă un cap de elefant.

KANNON, denumirea japoneză pentru Bodhisattva → Avalokiteshvara (în chineză → Guan-yin). Este numit și Kanzeon (Kuan-shi-yin) și Kanjizai (Kuan-tsu-tsai). Unul dintre cei mai iubiți Bodhisattva din întreaga Asie orientală. Este mișcat profund de mila pentru suferințele oamenilor și făgăduiește să-i salveze pe toți. Inițial a fost reprezentat ca bărbat, dar chiar și cele mai vechi statui japoneze ale lui **K.** au trăsături feminine. Întrucât acest Bodhisattva, prin modul său de apariție plin de solicitudine, se adaptează nevoilor ființelor care suferă, este reprezentat în multe variante. Tradiția numără treizeci și trei de tipuri diferite ale figurii lui **K.** Cele mai cunoscute sunt „înfățișările lui **K.** cu o mie de brațe" și „înfățișările lui **K.** cu unsprezece capete". (În timpul interzicerii creștinismului, în 1640–1873, „creștinii ascunși" din Japonia o venerau pe Maria, Maica Domnului, sub înfățișarea lui **K.**-Bodhisattva). Când Bodhisattva Avalokiteshvara este reprezentat împreună cu → Mahāsthāmaprāpta-Bodhisattva (Daiseishi) și Amitābha-Buddha (→ Amida) ca (→ Sanzon), aceasta înseamnă că aceștia trei îl întâmpină pe cel răposat și îl introduc în „tărâmul pur".

D.T. Suzuki, *The Cult of Kwannon* (The Eastern Buddhist 6/1932–1935); W. Gundert, *Japanische Religionsgeschichte,* 1943 (p. 73, 75, 89, 140).

KAPPA, spirite japoneze ale apei care se hrănesc cu castraveți și sânge, fac tot felul de fapte rele, dar pot să-i și ajute pe oameni cu cunoștințele lor.

KAREI (și Karai, Kari), zeitate nemuritoare supranaturală a popoarelor negride (Semang) din peninsula Malaezia. Supraveghează respectarea poruncilor date de → Tak Pedn și pedepsește încălcările. Când e furtună, se crede că s-a înfuriat **K.**; pentru a-l împăca, i se aduc jertfă câteva picături de sânge. Yak Manoi, soția sa (uneori sora), trăiește pe pământ și este considerată apărătoarea omenirii.

W.W. Skeat/C.O. Bladgen, *Pagan Races of the Malaya Peninsula,* Londra, 1906; P. Schebesta, *Bei den Urwaldzwergen von Malaya,* 1927; P. Schebesta, *Die Negrito Asiens. Religion und Mythologie,* 3. vol., 1952–1957; I. Carey, *Orang Asli. The Aboriginal Tribes of Peninsular Malaysia,* Oxford UP, 1976.

KARITEI (în sanscrită: → Hariti, „Albastra") este numele unei „diavolițe" (în japoneză: → Yasha, în sanscrită: → Yaksha), care trăia în apropierea cetății Rājagriha în nordul Indiei. S-a căsătorit cu un diavol și a avut cu el cinci sute de copii. În virtutea unui jurământ făcut într-o viață anterioară, a început să devoreze copiii altor mame. Pentru a o face să înțeleagă răul pricinuit, Buddha i-a ascuns unul din copii. Când ea a început să se plângă din această cauză, el i-a explicat: dacă tu simți durere când îți pierzi unul dintre cei cinci sute de copii, câtă durere trebuie să cuprindă o mamă când tu îi omori singurul copil! În fața acestei explicații, **K.** a regretat comportamentul ei de până atunci și a promis ca, de acum înainte, să ocrotească viitoarele mame, mănăs-

tirile şi templele budiste. În japoneză se mai numeşte **K.**-mo („Mama albastră"), Kankibo („Mama bucuriei"), Kishi-mojin sau Kishi-bojin („Zeiţa diabolică a mamelor"). În Japonia este deosebit de îndrăgită de adepţii budismului nichirilor.

Japanese-English Buddhist Dictionary, Tokyo, 1965 (p. 164); *A Dictionary of Buddhist Terms and Concepts,* Nichiren Shoshu International Center Tokyo, 1983 (p. 227 ş.u.).

KARNOS (Karneios), iniţial un vechi zeu la grecii dorieni, al cărui nume înseamnă „berbec" şi care a fost trecut apoi în Sparta asupra lui → Apolo.

KARPO → HORE

KARTA, zeiţă a destinului pomenită în cântecele populare letone, care aminteşte de → Laima.

KARUILEŞ ŞIUNEŞ („vechii zei"), iniţial vechi zeităţi siriene, preluate apoi de hitiţi ca zei ai jurământului. Ei pot apărea câte şapte sau câte nouă ca zei-judecători, fiind în relaţie cu lumea subpământeană.

KASTOR ŞI POLYDEUKES, numele → dioscurilor, care s-au remarcat prin multe fapte eroice, în special ca îmblânzitori de cai, Polydeukes şi ca pugilist. Când muritorul **K.** a căzut în luptă, nemuritorul **P.** obţine de la → Zeus, ca amândoi să poată petrece întotdeauna împreună o zi în lumea pământeană şi una în cea subpământeană. Ambii au avut în Sparta un vechi lăcaş de cult; la Roma **K.** avea în Forum un templu. Date literare vezi la → dioscuri.

KĀSHYAPIA (1), în sanscrită numele înseamnă „broască ţestoasă". În India **K.** aparţine categoriei cântăreţilor sacri (→ Rishi) şi este venerat ca putere creatoare. Împreună cu soţia sa → Aditi, i-a creat pe zeii soarelui (→ Ādityа); este menţionat şi ca tatăl demonicilor → Daitya. Semnificaţia cosmogonică a broaştei ţestoase este transpusă asupra lui **K.** în calitate de creator al tuturor fiinţelor şi este identificat în cele din urmă cu → Prajāpati.

KASHYAPIA (2), Buddha care a trăit în primele timpuri; se spune că s-ar fi născut într-un desiş cu gazele, unde istoricul → Gautama Buddha îşi ţinea prima sa predică.

KAŞKU, numele protohattit al zeului lunii, care a intrat şi în panteonul hittit şi-i corespunde huşitului → Kuşhu.

KATARAGAMA, unul dintre cei patru mari zei din insula Ceylon. Este identificat cu zeul hindus → Skanda, iar în epoca mai nouă a devenit un fel de zeu naţional. În limba vechilor tamili **K.** se numea Cēyōn, adică „Zeul cu corpul de culoare roşie". De cele mai multe ori este reprezentat cu şase capete şi douăsprezece braţe, animalul său de călărie (vāhana) este păunul. În calitate de conducător al armatei zeilor el avea numele Mahāsēna. Simbolul zeului este vârful lăncii. Numele zeului derivă din renumitul său loc de pelerinaj Kataragama, aflat în zona împădurită din sud-estul Ceylonului.

H.E. Ameresekere, *The Kataragama God, Shrines and Legends* (Ceylon Literary Register, Third Series 1/1931); P. Wirz, *Kataragama, die heiligste Stätte Ceylons,* Basel,

1954; H. Bechert, *Kataragama* (Mythologie der singhalesischen Volksreligion, WdM 5), 1984.

KATAVI, ființă demonică din credința populației nyamvezi (în Tanzania); este căpetenia spiritelor apei, dar trăiește și în stepă și pustiuri.

KATAVUL (Kadavul), la tamilii din India peninsulară nume pentru ființa cea mai înaltă, omniprezentă, personală, care este sursa a tot ce există. Numele înseamnă: „El, care este". **K.** este judecătorul suprem care pedepsește sau recompensează oamenii după faptele lor.

KATHINAS, spirite ale morților la indienii hopi, care, în calitatea lor de locuitori mitici ai unui fund de mare, sunt și stăpânitori peste nori și ploaie. Sunt considerați ocrotitorii copiilor și creatorii fertilității câmpiei. La ceremoniile rituale (ca de pildă la inițiere) spiritele sunt reprezentate de dansatori mascați.

KA-TEN → JŪNI-TEN

KA TYELEO, cea mai importantă zeiță la populația senufo (Côte d'Ivoire, Africa de Vest). A fost făcută dintr-o bucată de cer dar, în rest, este legată mai mult de pământ. În zece pași — care trebuie interpretați din punctul de vedere al istoriei culturii — ea a instruit prima pereche de oameni, care a fost creată prin cuvântul zeului cerului Kulo Tyeleo. **K.T.** era considerată „mama satului"; uneori, în reprezentări figurative, este purtătoarea unei tobe de cult.

W.F. Bonin, *Die Götter Schwarzafrikas,* 1979 (vezi la Kulo Tyelo).

KAUKAS, la lituanieni un fel de duh, mai ales cu semnificația unui cobold care aduce fericire, legat parțial și de reprezentarea unui zmeu care păzește comoara. În finlandeză și estonă *kauko, kauki* înseamnă „spirit" sau „diavol".

A. Bezzenberger, *Litauische Forschungen,* 1882 (p. 63 ș.u.).

KAUKET → KUK

KAUMĀRĪ, în hinduism zeiță ținând de → Matrika; în aspectul ei pozitiv este legată de zeul Kumāra (→ Skanda) și, ca și acesta, are un păun ca vāhana; în aspectul ei negativ întruchipează orbirea (*moha*) sau, după o altă sursă, nemormăitul (*anasūya*).

KAVIDIVI, la populația bantu lubalulua, unul dintre cele patru „vechi spirite" (Mulapo majewa), care a fost creat de zeul → Mvidi Mukulu Maweja Nangila, dar care, ca reprezentant al răului, este adversarul său.

KAYDARA, zeul aurului și al cunoașterii la peulii din vestul Africii. Regatul lui este menționat în legendele despre „Țara piticilor". Ca și metalul, zeul aurului poate fi, și el, găsit sub pământ; tronul său așezat pe patru picioare (cele patru elemente) se rotește permanent și este un simbol cosmic, așa cum și **K.** însuși apare ca stăpânul timpului: cele șapte capete ale sale corespund celor șapte zile ale săptămânii, cele douăsprezece brațe corespund celor douăsprezece luni, iar cele treizeci de picioare corespund celor treizeci de zile ale lunii.

J. Chevalier/A. Gheerbraut, *Dictionnaire des Symboles,* Paris, 1982.

K'DAAI, demonul focului la iakuții din Siberia; trecea drept inventatorul meșteșugului fierăritului.

KEBEHET, zeiță egipteană, personificare a stropirii purificatoare cu apă, căreia în cultul morților i se atribuia o semnificație dătătoare de viață. Se spunea că este fiica zeului morților → Anubis și era reprezentată cu înfățișare de șarpe.

KEBEHSENEF (Kebehsenuf „Cel care-și răcorește frații și surorile"), fiul cu cap de șoim al lui → Horus, care păzește pântecele morților și căruia îi este atribuit punctul cardinal Vest.

KEFISSOS → NARCIS

KEKRI, veche sărbătoare finlandeză a fertilității, legată de omorârea unei oi. Din cauza unei neînțelegeri apărute la unii scriitori (și într-un indice al zeilor din secolul XV), **K.** a fost perceput ca zeu însărcinat cu creșterea vitelor.

I. Honko, *Kekri* (Finnische Mythologie, WdM 2), 1973.

KEKROPS, în tradiția greacă omul primordial pământean cu picioare de șarpe, cel mai vechi rege al Atenei. A arbitrat o ceartă între → Poseidon și → Atena. Cele trei fiice ale sale, numite argaulide (țărănci), se bucurau de onoruri divine.

KEL ASUF, la tuaregii păstori nomazi (în vestul Saharei centrale) spirite rele, care-i amenință pe copii și aduc boli.

KE'LETS, demoni ai morții la ciuci (în nord-estul Siberiei), care, însoțiți de câini, vânau oameni.

KEMATEF, în epoca egipteană târzie zeul primordial → Amon cu înfățișare de șarpe, apărut din → Nun. Numele înseamnă „Cel care și-a săvârșit timpul"; la autorii greci acest șarpe primordial divin se numește → Knef.

KEMVER (Kemur), taur negru venerat în egipteanul Athribis, identificat cu → Hentehtai, a cărui patrie era tot Athribis, sau chiar cu → Osiris, pentru ca, mai târziu, să fie interpretat ca ochiul stâng (al lunii).

KENOȘ, la poporul de vânători ona (indieni din Țara de Foc) demiurgul care a creat lumea; le aduce oamenilor bunăstare și, după întoarcerea sa în cer, devine stea.

KEREMET, patronul comunității sătești la finicii de pe Volga, ceremiși și mordvivi. Nu este, ce-i drept, un zeu, dar deseori este venerat ca atare — adesea pe ascuns; supranumele lui sunt „Zeul aspru" (Staca-pas) și „Stăpânul" (Soltan). Inițial pare să fi fost vorba de un fel de erou civilizator.

KEREN, în credința grecilor, demoni care pricinuiau pagube. Cuvântul înseamnă „stricăciune" sau „moarte". La Hesiod ei sunt denumiți copiii nopții (→ Nyx). Nu s-a confirmat dacă este vorba de sufletele morților.

M.P. Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion,* 1967 (vol. 3, p. 222–225).

KERI, eroi civilizatori la bakairii caribici (Brazilia), care ajută soarele. În mai multe limbi arauak cuvântul *keri* înseamnă „lună". La indienii moseteni din estul Boliviei **K.** este un condor alb,

care-l însoţeşte pe eroul civilizator Dohitt.

E. Nordenskiöld, *Forschungen und Abenteuer in Südamerika,* 1924 (p. 139 ş.u., 162).

KETO → PHORKYS

KETTU → ŞAMAŞ

KEURIMA, opt zeiţe furioase din clasa Dākinii, care joacă un rol în Cărţile tibetane ale morţilor. Apar cu mişcări sălbatice, înconjurate de flăcări în vâlvătăi şi sunt repartizate — sub diferite culori — punctelor cardinale. În tradiţia ezoterică sunt emanaţii din părţile orientate cosmic ale creierului (comparate cu lotuşi cu opt petale) şi au misiunea de a purifica conştiinţa.

D.-I. Lauf, *Geheimlehren tibetischer Totenbücher,* 1975 (p. 165).

KEYEME, la populaţiile arecuna şi taulipang (caribi) din nordul Americii de Sud stăpânul tuturor animalelor care sunt vânate, în special al păsărilor acvatice, ale căror suflete ajung, după moarte, la el. În afară de înfăţişarea unui mare şarpe de apă foarte colorat, de la care, potrivit unui mit, toate păsările şi toate animalele şi-au primit însuşirile şi sunetele lor tipice, **K.** ia şi înfăţişarea unui bărbat.

Th. Koch-Grünberg, *Vom Roroima zum Orinoco.* Vol. 2. *Mythen und Legenden,* 1916.

KHASARPANA („Cel care alunecă prin aer"), numit şi **K.**-Lokeshvara, o formă cunoscută în India a lui Bodhisattva Avalokiteshvara. De culoare albă, stă pe o lună deasupra unui lotus dublu. Chipul îi zâmbeşte, mâna dreaptă indică împlinirea dorinţelor, în stânga ţine un lotus.

KHMVUN, zeul creaţiei la pigmeii din Gabon (Africa Centrală) care, sub înfăţişarea unui elefant uriaş, le arată, în vis, tămăduitorilor şi vânătorilor, unde pot găsi vânat din belşug. Când apare ca un elefant uriaş, se numeşte Gor; a fost de la primele începuturi aici ca să susţină pe umerii săi cerul.

KHOLOMODUMO, uriaş mitic la populaţia soto din sud-estul Africii. A trăit în vremurile primordiale şi i-a devorat pe toţi oamenii cu excepţia unei bătrâne. Aceasta a născut gemeni, care, ca vânători ai pădurilor, împreună cu un câine respingător, prindeau în cursă şi omorau fiinţele demonice, din al căror interior ieşeau din nou oamenii înghiţiţi.

KI → AN

KIBUKA, zeul furtunii şi al războiului în Buganda (în statul Uganda din estul Africii).

KICHIJŌ-TEN sau Kichijōtennyo (în sanscrită: → Lakşmi, Mahāshri sau Shrimahādevi), zeiţa fericirii şi a virtuţii. Mama ei este → Hariti (în japoneză: Kishimojin, adică → Karitei), tatăl ei este Takshaka (în japoneză: Tokusaka). Este considerată soţia lui Vaishravana (în japoneză: Tamon-ten → Bishamon-ten). În unele reprezentări stă la subsuoara lui Bishamonten. Pe cap poartă coroana de aur a unei devi. **K.-t.** se contopeşte deseori cu înfăţişarea lui → Benzai-ten.

U.A. Casal, *Die sieben Glücksgötter* (Mitteilungen der deutschen Gesellschaft für Natur-und Völkerkunde Ostasiens, partea D), 1958.

KINEU, la triburile indiene din nordul Americii este vulturul de aur care aduce mingea (simbolul soarelui) pentru jocul cosmic dintre cei care tună în ceruri şi puterile subpământene.

KINGU, zeu menţionat în epopeea akkadiană a creaţiei Enuma elish; este fiul lui → Tiamat, care voia să-l facă stăpân asupra zeilor. Dar → Marduk învinge puterile lumii subpământene şi → Ea creează din sângele lui **K.** oamenii.

P. Garelli/M. Leibovici, *Akkadische Schöpfungsmythen* (Quellen des alten Orients. Die Schöpfungsmythen), 1964.

KINIH KAKMO („Focul Arara cu chip de soare"), zeul soarelui la maya, care corespunde aspectului solar al aztecului → Quetzalcoatl. Nu este prea clar în ce măsură se suprapune cu Knih Ahau („Stăpânul cu chipul soarelui"); hieroglifa numelui său înseamnă Ahau Kin sau Ah Kin („Stăpânul Soare"). Ne putem gândi şi la o suprapunere sau o contaminare cu zeul → G.

N.M. Hellmuth, *Monster und Menschen in der Maya-Kunst,* 1987 (p. 271 ş. a.).

KINNARA, grup de spirite indiene care fac parte din clasa → Gandharva. Sunt imaginate cu înfăţişare de pasăre, dar chiar şi ca centauri (jumătate om, jumătate cal). Adesea poartă un lotus uriaş; spiritele masculine ţin în mâini o citera (*vină*), pe a cărei muzică dansează spiritele feminine. Fac parte din suita zeului → Kubera şi sunt binevoitoare faţă de oameni. Potrivit unei tradiţii, ele au apărut dintr-un picior al lui → Brahma. În Birmania (azi Uniunea Myanmar) ele se numesc **K.,** dar pot fi găsite şi în arta Thailandei şi în Java.

P. Wodilla, *Niedere Gottheiten des Buddhismus,* 1928 (p. 66 ş.u.); R.S. Panchamukhi, *Gandharvas and Kinnaras in Indian Iconography,* Dharwar, 1951.

KINOROHINGAN, creator primordial al populaţiei dusun-dayak din nordul insulei Borneo, născut dintr-o stâncă împreună cu Varunsansadon. În timp ce, în calitate de Creator al cerului, a preluat şi funcţia de stăpânitor al lumilor, zeiţa pământului Varunsansadon a creat pământul. Ambii sunt consideraţi strămoşii populaţiei dusun. Apariţia plantelor folositoare este explicată de această populaţie prin uciderea şi îmbucătăţirea primordială a fetei Togoriong de către mama Varunsansadon. (→ zeităţile Dema).

J. Staal, *The Dusun of North Borneo* (Anthropos 18–19/1923, 20/1925); O. Rutter, *The pagans of North Borneo,* Londra, 1929; J.H.N. Evans, *The religion of the Tempassuk Dusuns of North Borneo,* Cambridge, 1953.

KINYRAS, zeu venerat în Cipru, care provine, de fapt, din Siria (→ Kōtar). Este considerat maestrul prelucrării fierului şi întemeietorul magiei şi muzicii. Numele zeului ar putea fi de origine canaaniană, derivat din *kinnôr* („Liră, harfă").

KIRI AMMA („Mama laptelui"), zeiţă binevoitoare la sinhalezi, în mituri este numită mama lui → Kataragama. De obicei este considerată soţia lui Galē deviyō, „Zeul stâncii".

KIRIŞSA → **PINIKIR**

KIS, zeu egiptean, venerat în oraşul Kusae, reprezentat ca om, care apucă de gât două animale cu gâtul lung (girafe, şerpi) şi le domesticeşte; de aici, probabil, şi numele său, care înseamnă „îmblânzitorul".

KISAYA TENGRI → TENGRI

KISKIL-LILLA, demon feminin sumerian al nopţii, care sălăşluieşte în copacul haluppu — doborât ulterior de Ghilgameş, al zeiţei → Inanna. Particula *lil* din nume a fost interpretată etimologic ca *lilu* „noapte".

KIŞAR → ANŞAR

KITANITOVIT, zeu suprem al indienilor algonkini atlantici. A fost prima fiinţă care a existat, veşnic şi ubicuu; numele său înseamnă „Bunul Creator". Zeu invizibil care cuprinde toată lumea; a fost reprezentat printr-un cerc sau un oval cu un punct în mijloc (centrul cosmic) şi la periferie patru puncte orientate (punctele cardinale).

W. Müller, *Die Religionen der Waldlandindianer Nordamerikas,* 1956.

KLABAUTERMANN (Kalfatermann), nume atestat din secolul XVI pentru coboldul vaselor, având capul roşu ca focul şi barba albă. În el trăieşte sufletul unui copil îngropat sub un pom, care a ajuns ca lemn de construcţie pe vas. Numele vine de la *kalfatern* (a călăfătui) care, la rândul său, trimite la cuvântul arab pentru asfalt. Reprezentarea spiritului se găseşte încă în epopeea din germana medie de sus „Ortnit", unde Alberich (→ Alp) sta invizibil pe catarg în călătoria sa pe Marea Mediterană.

H. Gerndt, *Fliegender Holländer und Klabautermann* (Schriften zur niederdeutschen Volkskunde 4), 1971; R.J. Buss, *The Klabauterman of the Northern Seas. An Analysis of the Protective Spirit of Ships and Sailors,* Berkeley, 1973.

KLOTHO → MOIRE

KNEF, la autorii (greci) antici târzii nume pentru zeul egiptean primordial şi al creaţiei, identificarea presupusă mai înainte cu Hnubis (→ Hnum) fiind mai puţin probabilă decât o identificare cu Amon când apare ca şarpe → Kematef. De la Filon din Byblos ştim că şi **K.** a fost conceput sub înfăţişare de şarpe. În ce priveşte importanţa sa, grecii îl aşezau aproape de → Aión. **K.** era legat şi de reprezentările lui Uroboros şi ale oului cosmic înaripat şi a intrat în patrimoniul de idei al cercurilor ezoterice.

H. Bonnet, *Kneph* (Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte), 1971.

KOIOS → PHOIBE

KOKŪZŌ, Kokūzō-bosatsu (în sanscrită: → Akāshagarbha), păstrează în sine nesfârşite comori de înţelepciune şi de forţă budistă şi o împărtăşeşte fiinţelor în nevoie din lumea suferinţei. În Japonia este venerat în special începând din secolul IX în budismul ezoteric. Un loc de frunte ocupă în mandala din budismul Shingon, uneori sub cinci înfăţişări corespunzând celor cinci → Nyorai ai celor cinci trepte de înţelepciune din Vajradhātu-mandala (Kongōkai-mandala).

M.W. de Visser, *The Bodhisattva Akasagarbha (Kokūzō) in China und Japan* (Ver-

handelingen der Koninlijke Akademie van Wetenschapen te Amsterdam, Afdeeling Letterkunde. Deel 30, 1931).

KOLANTES, zeu adolescentin venerat în oraşul egiptean Panopolis în perioada greco-romană, numit „fiul lui Isis şi al lui Osiris".

KŌMOKU-TEN, în japoneză pentru „Deva cu ochi mari" (în sanscrită: →. Virūpāksha). Unul dintre cei „patru regi ai cerului" (→ Shi-tennō). El păzeşte şi stăpâneşte Vestul (lumii, dar şi al templelor budiste). Este considerat stăpânul dragonilor, resp. al şerpilor (*nāga*) şi al demonilor (*pūtana*). Vezi şi → Jüni-ten.

KÖNDÖS, zeu finlandez al seminței; este posibil să fi fost o personificare a cerealelor. O dată cu creştinarea, în figura lui **K.** a intrat cea a Sfântului Urban, care, în ţările sudice, este patronul vinului, în regiunile de la Marea Baltică cel al cerealelor.

KONG-QIAO-MING-WANG (K'ung-ch'iao-ming-wang), zeiţă din budismul chinez, corespunzându-i indienei → Mahāmāyūri. Este „regina cunoştinţelor păunului", la început, probabil, chiar figura simbolică a păunului care stârpeşte şarpele otrăvitor (adică toate relele). Este considerată cea care ajută la nevoie în caz de catastrofe şi boli. Printre atributele ei se numără lotuşii, citricele, mirobolanul (fructul unei plante medicinale) şi pana de păun, uneori şi o sabie.

M.W. de Visser, *Die Pfauenkönigin in China und Japan* (Ostasiatische Zeitschrift 8/ 1919–1920).

K'OP'ALA, zeu protector al muntenilor păgâni din estul Georgiei. Arma sa este o măciucă în care, uneori, se transformă el însuşi. El ajută la eliberarea sufletelor posedate de demoni.

KORE-ARETHUSA, zeiţă greacă reprezentată pe monedele din Siracuza şi Cartagina, concepută de puni ca o ipostază a lui → Astarte-Tinnit. Caracteristica ei este capul de femeie încununat de spice, trimiţând la Kore (→ Persefona), care şi-a însuşit aspectul dătător de viaţă al zeiţei izvoarelor din Grecia antică, Arethusa.

KORRAVI, zeiţă a bătăliei şi a victoriei la tamili (India peninsulară). Templele ei aflate în adâncul pădurilor au fost apărate de demonii cadavrelor şi de spirite. În calitate de Kātukilal ea este zeiţa pădurii, „Doamna junglei". Fiul ei este → Murukān.

K.V. Zvelebil, *Mythologie der Tamilen und anderer drawidisch sprechender Völker* (WdM 5), 1984.

KOSENSAI (numit şi Gama-sennin „Broaştele Sennin"), în Japonia un sennin (ascet şi tămăduitor care trăieşte singur în munţi), care şi-a dobândit leacurile mai ales cu ajutorul broaştelor. Este menţionat în legendele sennin chinezeşti (Lie-hsien-chu-an). În taoism senninii sunt consideraţi sfinţi.

KOTAN-KAR-KAMUY, cel mai important dintre zei (→ Kamuy) la populaţia ainu. El a creat lumea pământeană, despărţind uscatul de mare, cu care prilej i-a venit în ajutor codobatura. Potrivit unei tradiţii, el i-a format şi pe primii oameni din pământ

şi ramuri de salcie; potrivit unei alte versiuni, oamenii au fost creaţi de → Aynarakkur, care este perceput ca identic cu zeul suprem.

KŌTAR (Kautar, ulterior pronunţat Kuşor), zeul fierăritului în vechea Sirie şi stăpânul formulelor magice. În miturile din Ugarit el este meşterul tuturor artelor; a înălţat un palat al zeului → Baal şi a făurit armele pentru lupta împotriva zeului mării → Jamm. Alte forme ale numelui **K.** sunt Husor şi, în insula Cipru, → Kinyras. Scriitorul fenician Sanchuniathon îl identifica pe Husor cu grecul → Hefaistos.

H. Gese/M. Höfner/K. Rudolph, *Die Religionen Altsyriens, Altarabiens und der Mandäer*, 1970.

KOTYS (şi Kotytto), zeiţă tracă, al cărei cult s-a răspândit în Grecia şi Italia.

KRIOS → EURYBIA

KRIŞNA (în indiana veche „Cel negru"), erou legendar indian zeificat, cea de-a opta formă de apariţie (*avatāra*) a lui → Vişnu. Fiul lui Vasudeva (din dinastia Lunii) şi Devaki, o încarnare a mamei zeilor → Aditi; fratele său este → Balarama. Purana povesteşte că el a crescut printre păstori, pentru a scăpa de urmărirea unchiului său. Este vizitiul prinţului Arjuna şi vesteşte Bhagavadgita, în care se autointitulează zeu suprem. Ca reprezentări sunt îndrăgite motive din copilărie şi tinereţe, ca de pildă, lupta sa victorioasă împotriva regelui şerpilor Kaliya, cântatul la flaut sau amorul cu păstoriţa → Rādhā. Printre supranumele sale se număra Govinda („Păstorul de vite") şi Gopāla („Păzitorul vitelor"). Flautul este un simbol pentru omul care este însufleţit prin suflarea Creatorului şi care răsună apoi în armonie cu el. Păstorul cântând la flaut (Venugopāla) este un îndrăgit motiv iconografic. **K.** a murit când, din greşeală, un vânător l-a nimerit cu săgeata în singurul loc vulnerabil (călcâiul drept).

W. Ruben, *Krishna*, Istanbul, 1943; W.G. Archer, *The loves of Krishna*, Londra, 1957; M. Singer, *Krishna. Mythes, rites and attitudes*, Chicago, 1966; M.R. Anand, *The Krishna theme in Indian art* (Cultural Forum 10/1967–1968); N. Frith, *The legend of Krishna*, Londra, 1975; A. Hiltebeitel, *The Ritual of Battle. Krishna in Mahabharata*, Londra, 1976; P. Banerjee, *The Life of Krishna in Indian Art*, New Delhi, 1979; J.S. Hawley, *Art Play with Krishna. Pilgrimage Dramas from Brindavan*, Princeton, 1981; A. und P. Keilhauer, *Die Bildsprache des Hinduismus*, 1983.

KRODHADEVATĀ (în indiana veche „Zeităţi furioase"), zei înspăimântători din budism. Au o culoare albastră bătând în negru sau roşu, un al treilea ochi, părul ca flăcările şi o podoabă formată din opt şerpi şi cranii. Funcţia lor este de apărare împotriva duşmanilor învăţăturii budiste. Dintre zeii Krodha fac parte de ex. → Acala, → Sumbarājā şi apărătorii speciali ai învăţăturii budiste (→ Dharmapāla).

H.W. Schumann, *Buddhistische Bilderwelt*, 1986 (p. 186–208).

KSHETRAPALA, în păturile inferioare ale populaţiei o formă venerată a lui → Şiva cu funcţia de patron al câmpurilor şi al regiunilor sfinte; animalul său însoţitor este un câine mare.

KSHITIGARBHA (în indiana veche „A cărui origine este pământul"), făcând parte din cei opt mari → Bodhisattva. Inițial patron al călugărilor pelerini, în Asia Centrală și de Est a jucat un rol mai mare ca zeu al morților și judecător al lumii subpământene. În China are numele de → Di-zang, în Japonia → Jizō.

KU, denumire pentru „zeu" la populația maya, și pentru tot ce este „sfânt". Ființa supremă avea numele de → Hunab Ku; cei nouă zei ai lumii subpământene se numeau Bolon ti Ku, cei treisprezece zei ai cerului Oxlahun ti Ku.

KUBABA (și Kupapa), veche zeiță asiatică, venerată în Mesopotamia superioară sub numele Gubaba. Cel mai important lăcaș de cult al ei era Karkemiș. În epoca târzie denotă trăsăturile unei zeități-mame. Ca atribute se găsesc oglinda și rodia; pasărea (porumbelul?) și iepurele trebuie înțelese ca simboluri ale fertilității. În unele trăsături se aseamănă cu zeița hurrită a amorului → Șauška. Ce-i drept, trecerea la frigiana-lidica → Cybele nu poate fi dovedită direct, dar este probabilă.

R. Eisler, *Kubaba-Kybele* (Philologus 1909); H.Th. Bossert, *Santas und Kupapa* (Mitteilungen der Altorientalischen Gesellschaft 1932); E. Laroche, *Koubaba, déesse anatolique, et le problème des origines de Cybele* (Elements orientaux dans la religion grecque ancienne), Paris, 1960; J.D. Hawkins/K. Bittel, *Kubaba* (Reallexikon der Assyriologie 6), 1983; V. Haas, *Hethitische Berggötter und hurritische Steindämonen,* 1982 (p. 96–99).

KUBAI-KHOTUM, la iakuți (nord-estul Siberiei), zeiță care trăiește lângă pomul vieții; este considerată „bunica" oamenilor și a animalelor și are sânii mari ca niște saci de piele.

KUBERA (Kuvera), zeu indian al bogăției, în perioada vedică era căpetenia spiritelor (→ Yaksha) care sălășluiau în abisurile întunecate. Regele demonilor → Rāvana este fratele său vitreg. Potrivit unei tradiții, a dobândit nemurirea prin aspre mortificări. Trupul său mărunt și obez are trei picioare. În primele timpuri avea ca atribute sacul și castronașul de băut, mai târziu măciuca și punga de bani. Locuiește în Himalaya și este păzitorul regiunii nordice a lumii. În budism îi corespunde → Vaishravana, în jainism este un → Shāsanadeva.

A. Getty, *The Gods of Northern Buddhism,* Tokyo, 1962 (p. 156 ș.u.); S G. Modhey, *God Kubera in the Rāmāyana* (Journal of the Oriental Institute, Baroda 21/1972).

KUCUMAȚ, zeul principal în Cartea sfântă a indienilor quiché; îi corespunde lui → Kukulcan al mayașilor și aztecului → Quetzalcoatl. Era perceput androgin, fiind tatăl și mama, „Întemeietoarea" și „Zămislitorul". Este „Inima cerului" care, împreună cu cele trei ipostaze ale sale descrise ca „fulger" (Cakulha), a „imaginat" pământul, plantele și animalele.

KUD, în vechea religie coreeană întruchiparea principiului întunecat și rău, care aduce lumii nenorociri, adversarul lui → Palk.

KUDAI-OKTU, la soioţii care trăiesc în regiunea munţilor Altai, tatăl primordial ceresc şi şamanul primordial, care are înfăţişare de iepure şi se află în legătură cu luna.

KUEI-XING (K'uei-hsing), zeu chinez al literaturii şi al studiului, iniţial un învăţat care, chipurile, după ce a încercat să se sinucidă, s-ar fi înălţat la ceruri, unde a luat forma unei constelaţii (Ursa Mare). A fost mai popular în epoca târzie, ca zeu al literaturii → Venchang.

KUJAKU, KUJAKU MYŌŌ (în sanscrită: Mayūri), este vorba de un → Myōō, adică de un zeu protector luptător din budism, în special din budismul ezoteric. Dar nu are, ca cei „cinci mari Myōō" (→ Godai-Myōō) un chip mânios, care să alunge spiritele rele din sfera unui templu budist. Călăreşte pe un „păun" (*kujaku/mayūri*) şi înlătură toate relele legate de otrăviri, spaime şi incendii. Există o teză care susţine că acest „rege al păunilor" nu este altceva decât divinizarea păunului care devorează şerpii. Iniţial nu era numit Myōō, ci → Bosatsu (Bodhisattva). În Japonia este venerat încă în secolul VIII.

M.W. de Visser, *Die Pfauenkönigin. Kujaku myō-ō* (Ostasiatische Zeitschrift 8/1919—1920).

KUK şi **KAUKET**, pereche egipteană de zei primordiali, aparţinând → Octoadei şi reprezentând bezna de dinaintea creării stelelor.

KUKSU → MARUNDA

KUKULCAN, la origine are la bază un zeu toltec, care a ajuns în ţinutul mayaşilor o dată cu populaţia itzá, sub căpetenia de oşti care se numea, de asemenea, Kukulcan. Ca nume („Şarpe cu pene") şi ca importanţă el îi corespunde lui → Quetzalcoatl al aztecilor; dacă şi în ce măsură se suprapune zeului → B. din manuscrisele ilustrate, aceasta este o problema controversată. El poate fi zeul pământului, al apei şi al focului, de aceea simbolurile sale sunt porumbul încolţit, peştele şi, pentru elementul foc, o şopârlă sau o făclie. Este în special un zeu al învierii şi al renaşterii; în acest sens trebuie înţelese şi falusurile de piatră construite în cinstea sa în oraşul-templu Uxmal.

Th.A. Willard, *Kukulcan, the bearded Conqueror,* Hollywood, 1941; W.J. Folan, *Kukulcán y un culto félico en Chichén-Itzá* (Estudios de Cultura Maya 8/Mexico 1970).

KUKUT (Kukudhi), la albanezi un demon feminin al bolii, care aduce în ţară ciuma. Kukudhi este numit şi sufletul sărman al unui avar, care bântuie fără să-şi găsească liniştea şi aduce nenorocire.

KULITTA ŞI NINATTA, în panteonul hurrit şi în cel hitit însoţitoarele permanente ale lui Iştar din Anatolia (→ Şauska); erau considerate „primele hierodule" ale zeiţei amorului, în a cărei slujbă îi ajutau pe oameni să ducă o viaţă de familie fericită.

KULO TYELO → KA TYELEO

KULSHEDRA (Kucedra), fiinţă demonică în credinţa populară albaneză, care era imaginată fie ca o femeie uriaşă cu sânii atârnând, fie ca un uriaş cu înfăţişare de dragon care scuipă flăcări. Ca armă se serveşte de urina sa. **K.**

poate provoca lipsa apei şi poate fi îmblânzită doar printr-o jertfă umană. Numele ei vine din latinescul *chersydrus,* care înseamnă „Şarpele care trăieşte în apă şi pe uscat". Ipostaza masculină Kulsheder îndeplineşte rolul de diavol.

M. Lambertz, *Kulshedra* (Die Mythologie der Albaner, WdM 2), 1973.

KUMA, marea zeiţă a populaţiei yaruro din regiunea râului Capanaparo (Venezuela), iniţial probabil o zeiţă a Lunii; are caracterul unui zeu suprem. A creat lumea cu ajutorul a doi fraţi, şarpele de apă Puana şi jaguarul Itciai, ca şi pe primii oameni, yaruro. **K.** domneşte în lumea de dincolo care se află la Vest şi este considerată ţara fericirii. Singurii care ştiu ceva despre **K.** sunt şamanii, care abia după ce au făcut o îndelungată pregătire pot întrezări ţara lui **K.** în vis sau într-o viziune.

V. Petrullo, *The Yaruros of the Capanaparo-River, Venezuela* (Smiths. Inst. Bureau of American Ethnology, Bull. 123, Anthrop. Papers 11), Washington, 1939.

KUMARBI, la hurriţi (în Asia Mică, în Antichitate) „Părintele zeilor", fiul zeului cerului Anu (→ An), pe care-l răstoarnă de pe tron; totuşi, în cele din urmă, el însuşi trebuie să cedeze domnia în cer în favoarea unor zei mai tineri. Un mit (cântul Ullikummi) povesteşte cum **K.** a creat cu o stâncă un fiu (→ Ullikummi), pentru a-şi redobândi, cu ajutorul acestuia, regatul său ceresc. O altă tradiţie relatează cum din sperma zeului cerului, înghiţită de **K.**, au apărut zeul vremii → Teşub şi zeiţa fluviului Aranzah (Tigris). Anumite texte mitologice lasă să se înţeleagă că, în comparaţie cu textele babilonice, **K.** îi corespunde mai degrabă lui → Enlil.

H. Otten, *Mythen vom Gotte Kumarbi,* 1950; H.G. Güterbock, *Kumarbi. Mythen vom churritischen Kronos,* 1946; C.M. Astour, *Semitic Elements in the Kumarbi Myth* (JNES 27/1968); V. Haas, *Hethitische Berggötter und hurritische Steindämonen,* 1982 (p. 130–134); H.G. Güterbock, *Kumarbi* (RLA 6), 1983.

KUMLI SIN → NING KONG WA

KUNAPIPI, un fel de Magna Mater la populaţia alawa, în Ţara Arnhem (Australia). Ucidea şi devora bărbaţi tineri, până când un şoim i-a adus ei înseşi moartea. Cu ajutorul unui lemn care zbârnâie, numele ei secret poate fi auzit în cadrul ritualului; bărbaţii intră în poala ei (un jgheab pe locul de cult), pentru ca mai târziu să fie din nou însufleţiţi.

R.M. Berndt, *Kunapipi, A Study of an Australian aboriginal cult,* Melbourne, 1951; R. Poignant, *Ozeanische Mythologie,* f.a.

KUNITSUKAMI („Zeii pământului"), grup şintoist de zei care-i cuprinde pe toţi → Kami, care au fost născuţi pe Pământ şi au ajuns la onoruri divine ca strămoşii zeificaţi, împăraţii ca „zei apăruţi vizibil" (Akitsukami sau Arahitokami), oameni înzestraţi cu însuşiri de medium şi cu forţe miraculoase deosebite, sfinţi remarcaţi prin pelerinaje virtuoase, eroi de război admiraţi pentru sacrificiul de sine ş.a. Printre ei se numără — potrivit tezei unor cercetători ai religiei — şi acei zei care au fost veneraţi de presupuşii locuitori primordiali ai Japoniei şi care au fost înlăturaţi şi subordonaţi de către japonezii de azi cu ajutorul zeilor aduşi de ei. Pe lângă acestea mai sunt fenome-

nele naturale venerate datorită forţelor lor supraomeneşti (marea, muntele, tunetul, vântul etc.) şi elementele naturii (focul, apa, aerul, pământul, metalele), ca şi fiinţele din natură considerate mai degrabă solii zeilor (cum ar fi şarpele, vulpea, căprioara ş.a.) sau copacii şi plantele considerate lăcaşul zeilor (de pildă, o ramură de sakaki).

KUNNECUP-KAMUY („Zeitatea care luminează noaptea"), zeul Lunii la ainu, uneori perceput şi feminin. El, resp. ea, este partenerul/partenera zeităţii soarelui → Tokapcup-kamuy. Lăcaşul său este lumea subpământeană. În cult, zeul Lunii este lipsit de importanţă.

KUN-TU-BZAN-MO, este energia feminină (un fel de → Shakti) a zeului tibetan — Kun-tu-bzan-po, marea mamă şi creatoarea tuturor Buddha, care poate apărea şi sub numele de → Satrig er sangs.

KUN-TU-BZAN-PO, cel mai înalt zeu din panteonul tibetan Bon; este „Zeul cel mai bun", care a creat lumea dintr-un bulgăre de flegmă şi fiinţele dintr-un ou. Îi corespunde indianului → Samantabhadra şi are ca pandant feminin pe → Kun-tu-bzan-mo.

KURDALAEGON, zeul făurar la oseţii din Caucaz. Supranumele său este „Divinul". Îi potcoveşte celui mort calul şi îl ajută astfel să călătorească în lumea de dincolo (corespunzător ritualurilor de înmormântare).

KURKIL, prima fiinţă la ciuci (în nord-estul Siberiei), care nu a fost creată de nimeni; apare, în calitate de creator al Pământului, sub înfăţişarea unui corb.

KŪRMA („Broasca ţestoasă"), în vedism broasca ţestoasă, ca întruchipare a forţei cosmice, a fost pusă în relaţie cu → Prajāpati, în Rāmāyana şi în Purāna a fost identificată cu → Vişnu. Vişnu însuşi a coborât ca broască ţestoasă pe pământ (de obicei cea de-a doua reîncarnare) şi a servit astfel la agitarea oceanului de lapte ca temelie solidă.

A. şi P. Keilhauer, *Die Bildsprache des Hinduismus,* 1983 (p. 79–82).

KURUKULLĀ, una din cele mai populare zeiţe budiste; îi poate vrăji pe femei şi pe bărbaţi, pentru a-i pune s-o slujească; este chemată în ajutor în special de cei nefericiţi în dragoste şi, de aceea, a avut şi faima de zeiţă a dragostei. În Tibet ea a devenit o zeiţă a bogăţiei. Principalele ei atribute sunt un lotus roşu şi săgeata şi arcul, acestea din urma fiind o aluzie la funcţia de zeiţă a amorului. Sub lotusul ei poate apărea şi zeul amorului → Kāma împreună cu partenera sa.

W. Kirfel, *Symbolik des Buddhismus,* 1959 (p. 96 ş.u.); G. Grönbold, *Kurukullā* (Die Mythologie des indischen Buddhismus, WdM 5), 1984.

KU-SHEN (în chineză „Zeiţa văii"), zeitate menţionată în Tao-te-king şi identificată cu femeiuşca întunecată (Hsüan-pin); poarta femeiuştii întunecate (sau a profundului feminin) este originea cerului şi a pământului. **K.** este nemuritoare.

KUŞUH, zeul lunii la hurriţi (în Asia Mică, în Antichitate), suprapunându-se

zeului hattit al lunii → Kaşku. Numărul său sacru este 30, corespunzându-i lunii lunare de treizeci de zile. Într-un mit, zeul lunii este urmărit de zeul vremii, dar primeşte sprijin de la zeiţa vindecării → Kamruşepa.

KUTKINNAKU, tămăduitor al coriacilor care trăiesc în estul Siberiei; i-a deprins pe oameni cu vânătoarea şi pescuitul şi le-a dăruit sfredelul pentru aprins focul şi toba şamanilor. În mituri apare sub înfăţişare de corb.

KVASIR, în mitologia nordică fiinţă de o înţelepciune divină, personificare a unei băuturi fermentate. Se spune că K. a apărut din saliva zeilor → Asa şi → Vana, când aceştia încheiau un război. Sângele său amestecat cu miere, după asasinarea sa, a devenit miedul scalzilor; oricine bea din el, devine poet.

N.S. Hagen, *On the Origin of the Name Kvasir* (Arkiv för nordisk Filologi 28/1912); R. Doht, *Der Rauschtrank im germanischen Mythos,* 1974.

K'VIRIA, la georgienii estici care trăiesc în Caucaz este, după → Morige, cel de-al doilea zeu puternic, păzitorul dreptului şi patronul urmaşilor masculini.

KWOTH, în limba nuer (niloţi), cuvântul pentru „zeu", de fapt înseamnă „spirit". Zeul este *kwoth a nial,* „spiritul cerului"; el este, ca şi vântul, creatorul şi cel care pune în mişcare toate lucrurile. Prin rugăciune şi jertfă se poate ajunge în legătură cu el. Un epitet poetic al său este Tutgar, adică un bou cu coarnele îndepărtate, care trebuie să exprime forţa şi măreţia sa.

E.E. Evans-Pritchard, *Nuer Religion,* London, 1957 (p. 1 ş.u.); M. Eliade, *Geschichte der religiösen Ideen. Quellentexte,* 1981 (p. 15 ş.u.); J.S. Thayer, *Kwoth* (ER 8), New York, 1987.

KYRENE, zeiţa oraşului cu acelaşi nume din Libia antică. Iniţial a fost considerată nimfa care l-a ademenit pe → Apolo în nordul Africii; fiul rezultat din căsătoria ei era → Aristaios.

sK'YUN KA'I MGO-SKAN, zeu vechi tibetan cu capul păsării mitice K'yun (corespunzând indianului → Garuda). Ca şi pasărea, zeul pare să fi avut şi el o legătură cu soarele.

L

LABBU, uriaş menţionat într-un vechi mit akkadian (vechea Mesopotamie), imaginat, probabil, cu înfăţişare de şarpe şi asociat cu Calea Lactee. Cu uciderea sa este însărcinat zeul → Tispak.

LAHESIS → MOIRE

LACTANS, zeu roman al cultivării pământului, care face să „dea lapte" (să prospere) seminţele.

LADON, în mitologia greacă un zmeu demonic, care păzea în grădina → Hesperidelor pomul cu merele de aur.

LAHAMA, la sumerieni demoni acvatici supuşi lui → Enki. La babilonieni Lahmu şi Lahamu erau copiii lui → Apsu şi → Tiamat şi părinţii zeilor primordiali → Anshar şi Kishar.

LAHAR, zeiţă sumeriană, care reprezintă mama-oaie şi care-i familiarizează pe oameni cu creşterea vitelor.

LAHURATI, zeu elamic, corespunzând sumerianului → Ninurta.

LAI → PUE MPALABURU

LAIMA, zeiţă letonă a fericirii şi destinului, care se ocupa şi de femeile care nasc. Este creatoarea oamenilor, în a căror soartă intervine la naştere, căsătorie şi moarte. Fericirea domneşte numai în casa în care sălăşluieşte **L.** În Lituania, în afară de **L.**, se găseşte o triadă de Laimo, trei surori, care corespund ursitoarelor altor popoare indo-europene (→ Moire, → Norne).

R. Schmittlein, *Laima, divinité baltique du bonheur* (Revue Internationale d'Onomastique 23/1971); J. Balys/H. Biezais, *Laima* (Baltische Mythologie, WdM 2), 1973.

LAKA, zeiţă a dansului şi a cântecului în Hawaii. Deşi clasificată printre zeii inferiori, senzualii insulari i-au organizat un cult special; în cinstea ei se manifestau dansatorii de hula. Imaginea ei de cult era un bloc de lemn învelit în rafie; **L.** a fost iniţial o zeiţă a pădurii.

H. Nevermann, *Götter der Südsee, Die Religionen der Polynesier,* 1947 (p. 163 ş.u.).

LAKŞMI, zeiţă indiană a fericirii şi a frumuseţii, numită şi Sri. În Vede era soţia lui → Varuna sau a lui → Sūrya; în hinduism este → Shakti a lui → Vişnu. În oricare din reîncarnările lui Vişnu ea îi este parteneră. Pentru re-

încarnarea sa în piticul Vāmana, ea a stat pe o floare de lotus şi, de aceea, s-a numit Padma; pentru Vişnu ca Rāma ea a fost credincioasa → Sitā, pentru → Krişna a fost mai întâi păstorița → Radha, apoi soția sa Rukmini. De obicei **L.** este reprezentată ca o zeiță aurie sau stând. În sudul Indiei este îndrăgit motivul Gaja-Lakşmi, în care zeița este stropită cu apă dătătoare de viață de doi elefanți (gaja). Zeița a fost preluată şi de budism; în China are numele → Gong-de-tian, în Japonia se numeşte → Kichijō-ten.

A.K. Coomaraswamy, *Early Indian Iconography, H. Śri Lakshmi* (Eastern Art 1/1928); G. Hartmann, *Beitrage zur Geschichte der Göttin Laksmi,* 1933; H. Rao, *The Symbolism of Gaja Lakshmi* (Journal of Indian History 48/1971); M. Chandra, *Studies in the Cult of the Mother Goddess in Ancient India* (Prince of Wales Museum Bulletin 12/Bombay 1973); C. Sivaramamurti, *Sri Lakshmi in Indian Art and Thought,* New Delhi, 1982.

LALITA TRIPURASUNDARI, zeiță din tantrism, considerată simbolul energiei cosmice şi stăpâna secretă a lumii. Ea este → Shakti, forța feminină, şi în India forța dinamică prin care, prin unirea cu spiritul-principiu masculin static al lui → Şiva, apare lumea trecătoare a amăgirii (māyā).

LAMA (1), în akkadiană Lamassu; demon feminin binevoitor la sumerieni. În epoca asiriană nouă, Lamassu feminină şi → Şēdu masculin au fost expuşi la intrările palatelor ca minotauri înaripați cu funcție protectoare.

LAMA (2), cunoscut ca zeu-protector hittit-luvic şi sub numele de Innara. A fost venerat încă în Kaniş. Într-un mit, **L.** preia domnia în cer, dar, din cauza înfumurării sale, este răsturnat de → Ea.

LAMARIA, zeița vetrei şi patroana femeilor şi vitelor la svanii din vestul Caucazului. Numele ei trebuie pus pe seama influenței creştine (Sfânta Maria).

LAMAŞTU, demon feminin akkadian al lăuziei şi al bolilor sugarului; îi corespunde sumerienei → Dimme. În reprezentările plastice este înfățişată cu sânii dezgoliți, la care sug un câine şi un porc; în mâini ține pieptenele şi vârtelnița. În textele de vrăji babiloniene este descrisă ca fiica viguroasă a zeului → Anu; are un cap de leoaică şi corp de măgar; mâinile ei sunt un năvod.

H. Klengel, *Neue Mamastu-Amulette aus dem Vorderasiatischen Museum zu Berlin und dem Britischen Museum* (Mitteilungen des Instituts für Orientforschung 7/1959–1960); W. Farber, *Lamastu* (RLA 6), 1983; V. Haas, *Magie und Mythen in Babylonien,* 1986 (p. 139–148).

LAMIA („Înghițitoarea"), încă în Grecia antică, dar şi în credința populară neogreacă, era un spirit vampiric care fura copii mici şi sugea sângele oamenilor. Seamănă cu romanele → Lemurii.

LAN CAI-HE (Lan Ts'ai-ho), unul din cei „opt nemuritori" (→ Ba-xian). Poate fi reprezentat ca băiat sau ca fată; potrivit unei legende, pare să fi fost hermafrodit. Ca atribut, ține un coş de flori sau un flaut. **L.C.-h.** pare să fi fost o cântăreață ambulantă, din care cauză această figură este venerată în mod special de muzicanții chinezi.

LAO-ZI („Bătrânul maestru"), întemeietorul taoismului, a devenit una din cele mai importante divinități ale panteonului chinez și făcea parte din triada → San-qing. Se spune ca mama sa l-a născut sub un prun din axila sa, la naștere el având părul alb și putând deja să vorbească. Potrivit unei legende, el călărește pe un bivol spre Vest și se reîncarnează ca Buddha. În taoismul popular este considerat patronul științelor oculte și al alchimiei și, sub forma sa zeificată, purta numele de Lao-jun (Lao Chün), adică „suveranul Lao".

A. Seidel, *La divination de Lai tseu dans le Taöisme des Han*, Paris, 1969.

LARAN, zeu etrusc al războiului, reprezentat de regulă ca un adolescent gol, cu hlamidă, lance și coif. Numele ar putea conține sensul fundamental de „puternic", „plin de forță".

LARI (în latină Láres), divinități protectoare romane ale casei și familiei. Lar familiaris era venerat la vatra casei. Imaginea lui, împreună cu aceea a → Penaților și a lui → Geniu, era expusă într-un scrin *(lararium)*. În timpul imperiului, **L.** apar în număr de doi, ca tineri dansând, fiecare înălțând o cunună sau un corn; între ei este reprezentat adesea geniul împăratului sau imaginea stăpânului casei. Lares compitales erau zei protectori ai răspântiilor, Lares viales asigurau călătorilor o întoarcere cu succes.

E. Tabeling, *Mater Larum, Zum Wesen der Larenreligion*, 1932; G. Radke, *Die Götter Altitaliens*, 1965; K. Latte, *Römische Religionsgeschichte*, 1976.

LARUNDA, zeiță sabină (Italia antică), interpretată uneori ca mama → Larilor, probabil este însă o ipostază a zeiței Pământului; numele ei este derivat dintr-un verb cu semnificația „Ea trimite salutări".

LASCOVITE (Leschia, derivat din vechiul cuvânt slav „pădure"), spirite ale pădurii, asemănătoare satirilor, din mitologia slavilor de Est și de Sud. Sunt patronii animalelor sălbatice; au o relație specială cu lupii.

LASE, la etrusci ființe asemănătoare zeilor, de gen feminin, înaripate sau nearipate, având ca atribute cununa și oglinda, adesea împodobite din belșug. Deseori se aflau în suita zeiței amorului → Turan; acest lucru este valabil în special pentru **L.** numită Acaviser (Ahvistr). Alte **L.** sunt → Alpan și → Evan. La fel ca → Geniile, **L.** trebuiau chemate ca ființe transcendentale, personale, care se deosebesc de zeii propriu-ziși (mai înalți) prin puteri mai reduse.

R. Enking, *Lasa* (Römische Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts 57/1942); A. Rallo, *Lasa. Iconografia e esegesia*, Firenze, 1974; A. Pfiffig, *Religio Etrusca*, 1975 (p. 273–284).

LĀSYĀ → PŪJĀDEVATĀ

LATURE DANŌ, zeul lumii subpământene la locuitorii insulei Nias (vestul Indoneziei). În timp ce fratele său mai tânăr, care domina în cult, → Lowalangi, este stăpânitorul lumilor, lui **L.D.** îi revine obligația de a susține pământul și de păstra lumea. Caracterul său ambivalent se exprimă în faptul că poate provoca cutremure și boli. Îi sunt

consacrate culorile negru şi roşu, şarpele, luna şi întunericul.

E.E. Schröder, *Nias, ethnographische, geographische en historische aanteekeningen en studien,* Leiden (2 vol.), (1917); A. Moller, *Beitrag zur Beleuchtung des religiösen Lebens der Niasser* (Internat. Archiv für Ethnographie 32/1934); P. Suzuki, *The religious system and culture of Nias,* 's-Gravenhage, 1959.

LAUKA MĀTE, zeiţă letonă a câmpiilor şi a fertilităţii, numită „Mama ogorului". I se înălţau rugăciuni şi i se aduceau jertfe, pentru ca roadele câmpurilor să fie bogate.

LAUMĒ, în credinţa populară a lituanienilor, o → Fee tipică; apare de cele mai multe ori goală, îi place să se scalde şi se ocupă cu plăcere de tors şi ţesut. Îi ajută pe săraci şi-i apără pe orfani. Mai târziu ea capătă trăsături demonice; în tradiţia populară poate lua şi înfăţişarea zeiţei destinului → Laima. Letonii o cunosc pe **L.** sub numele de Lauma şi o numesc şi „femeia albă".

J. Balys/H. Biezais, *Lauma, Laumē* (Baltische Mythologie, WdM 2), 1973.

LAVERNA, veche zeiţă italică; poate să fi fost stăpâna lumii subpământene, căci jertfele i se turnau cu mâna stângă, aşa cum se obişnuia în cultul subpământean. Pentru poporul simplu, **L.** reprezenta zeiţa hoţilor şi a falsificatorilor.

LĂZĂRELUL, zeu al vegetaţiei celebrat de români în Săptămâna Floriilor (o săptămână înainte de Paşte). Personajul central, Lăzăriţa, îmbrăcată mireasă, se plimbă cu paşi dansanţi în interiorul cercului format de fete-fecioare, pe o melodie simplă care povesteşte drama eroului vegetaţiei: plecarea de acasă cu oile sau cu caprele, cătărarea în copac pentru a doborî frunză animalelor, moartea lui năprasnică prin căderea din arbore, căutarea îndelungată şi găsirea trupului neînsufleţit de surioare, scalda mortului în lapte dulce şi îmbrăcarea lui în frunze de nuc, învierea şi metamorfozarea lui **L.** în flori şi vegetaţie luxuriantă. Moartea şi renaşterea anuală a eroului vegetaţional păstrează amintirea ceremoniilor antice dedicate zeilor vegetaţiei (Dionysos, Adonis, Afrodita, Attis, Osiris). Corpul neînsufleţit al lui **L.** ar fi fost găsit şi bocit de sora lui mai mare, care era nevasta lui → Dragobete, zeu al dragostei şi bunei dispoziţii pe plaiurile carpatice. De atunci ar fi rămas şi obiceiul românesc al jelitului la mort (Dobrogea, sudul Munteniei).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.

LEDA, în mitul grec este mama lui → Castor şi Polux, precum şi a → Elenei, după ce Zeus s-a apropiat de ea în chip de lebădă. Este posibil ca în spatele **L.** să se afle o formă a zeiţei pământului din vechea Asie Mică; la cei din Licia cuvântul *lada* însemna „femeie".

G. Catinella, *Il mito di Leda e l'uovo di Elena,* Bari, 1937.

LEGBA, trickster divin în Dahomey (Africa de Vest), căruia oamenii îi datorează arta interpretării oracolelor. Animalul său sacru este câinele, care-i serveşte şi ca sol. În cultul magic-religios Wodoo din Haiti, **L.,** imaginat ca un moşneag şchiop, este mijlocitorul

dintre oameni şi cei din viaţa de dincolo.

L. Makarius, *Le Mythe du „Trickster"* (RHR 1969).

LE-HEV-HEV, zeiţă înghiţitoare a morţii şi a lunii negre în Noile Hebride (Melanezia); este un monstru asemănător unui crab cu două foarfeci uriaşe. Jertfindu-i zeiţei porci, băştinaşii sperau să-şi asigure viaţă după moarte.

LEIBOLMAI, zeul vânătorii la laponii care trăiesc în nordul Scandinaviei, căruia i se aduceau ca jertfă săgeata şi arcul.

LEI GONG (în chineză „Prinţul trăznetelor"), zeu taoist al tunetului, reprezentat în multe temple, care are cioc, aripi şi ghiare de bufniţă; corpul său, de altfel antropomorf, poartă doar un şorţ în jurul şoldurilor; în mână ţine o tobă, cu care produce tunetul.

LEI ZU (Lei-tsu), zeiţă chineză a tunetului, cea care a introdus creşterea viermilor de mătase; era considerată soţia lui → Huang-di.

LELWANI, zeitate hitită a lumii subpământene, iniţial imaginată masculin (şi denumită „Regele"), apoi, sub influenţa mesopotamicei → Ereskigal, concepută feminin. Sălăşluieşte în „Pământul întunecat". Cei în primejdie de moarte îi jertfeau zeiţei imagini înlocuitoare. Templele ei erau legate de osuare, resp. mausolee. Ca şi alte divinităţi ale panteonului hitit, **L.** apare ca ajutorul regelui în luptă.

H. Otten (în: Journal of Cuneiform Studies 4/New Haven, p. 119 ş.u.); E. v. Schuler, *Lelwani* (RLA 6), 1983.

LEMURI sau **LARVE** (în latină Lemúres, Lárvae), la romani spiritele rele ale răposaţilor, care bântuie ca fantome nocturne. La sărbătoarea lor, Lemuria (la 9 noiembrie şi la 13 mai) templele rămâneau închise şi nu se celebrau căsătorii; la miezul nopţii, stăpânul casei, cu faţa întoarsă, le arunca boabe negre ca jertfă de împăcare.

E. Jobbé-Duval, *Les morts malfaisants „larvae, lemures" d'après le droit et les croyances populaires des Romains,* Paris, 1924; T.G. Thaniel, *Lemures et Larvae* (American Journal of Philology 94/1973).

LÉNA → MORI KERAÉNG

LERA WULAN („Soare-Lună"), zeitate supremă în estul insulei Flores şi în unele părţi din arhipelagul Solor (estul Indoneziei); pe seama lui este pusă crearea lumii. Trăieşte în cer şi răspunde de binele oamenilor, având grijă de fertilitate, sănătate, ploaie şi recolte bogate. Pandantul său este zeiţa Pământului, Tana Ekan, care pare să fi fost creată de el. Din această legătură au apărut oamenii. Influenţele islamice şi creştine au făcut ca această reprezentare a perechii divine să fie înlocuită de ideea de divinitate monoteistă, raportată doar la **L.W.**

E. Vatter, *Ata Kiwan,* 1932; P. Arndt, *Religion auf Ostflores, Adonare und Solor,* 1951; W. Stöhr, *Die altindonesischen Religionen* (Handbuch der Orientalistik, secţiunea 3, vol. 2. 2), 1976.

LETO (în latină Latóna), în mitologia greacă fiica → Titanilor Koios şi Phoibe. În urma legăturii ei cu → Zeus, rămâne însărcinată şi naşte pe insula Delos gemenii divini → Apolo şi → Artemis. Numele de **L.** este pus în

legătură cu cuvântul lician *lada* „femeie" şi desemna iniţial, după cât se pare, o zeitate din vechea Asie Mică. S-a dorit să se vadă în **L.** şi o zeiţă a nopţii, care îi dăruieşte existenţa lui Apolo, zeul luminii.

E. Bethe, *Das archaische Delos und sein Letoon* (Hermes 72/1937); T.R. Bryce, *The Arrival of the Goddess Leto in Lycia* (Historia. Zeitschrift für alte Geschichte 32/1983).

LEVIATAN (Liwjatan), monstru din mitologia feniciană, în Ugarit sub numele de Lotan (?). În Vechiul Testament este balaurul haosului învins de Iahve (Psalmi 73, 14), imaginat ca şarpe (Isaia, 27, 1). În general trăieşte în mare şi de aceea este identificat şi cu crocodilul şi balena. În Apocalipsă şi în epoca creştină **L.** este considerat o ipostază a diavolului.

O. Kaiser, *Die mythische Bedeutung des Meeres in Ägypten, Ugarit und Israel*, 1962; J. Gutmann, *Leviathan, Behemoth and Ziz* (The Hebrew Union College Annual 39/1968); E. Lucchesi Palli, *Leviathan* (Lexikon der christlichen Ikonographie 3), 1971.

LEZA, zeu suprem la triburile bantu din sud-estul Africii; este considerat imaterial şi asexuat. Este creatorul tuturor lucrurilor, iar într-un mit „mama animalelor". **L.** nu face decât lucruri bune, în primul rând trimite ploaie.

C.R. Hopgood, *Conceptions of God amongst the Tonga of Northern Rhodesia* (African Idea of God, ed. E. W. Smith), London, 1950.

LHA, în religia bon din vechiul Tibet denumire pentru „zei", în traducere sanscrită redat prin „deva". Lhamo este „zeiţa" înspăimântătoare (→ Shridevi).

LI, în China stăpânul divin al focului; sub numele de Hu-rong (H-jung) este regentul regiunii sudice a lumii. În mit, **L.** dă o mână de ajutor pentru a despărţi cerul de pământ. În reprezentări plastice, zeul călăreşte pe un tigru.

LIBER, zeu al fertilităţii animalice şi vegetative în Italia antică; ulterior identificat cu → Dionysos, apare aproape numai ca zeu al vinului. La sărbătoarea sa (17 martie), tinerilor li se punea pentru prima oară *toga virilis* ca semn al bărbăţiei; în unele regiuni din Italia era purtată în public reprezentarea plastică a unui falus.

A. Bruhl, *Liber Pater. Origine et expansion du culte dionysiaque à Rome et dans le monde romain*, Paris, 1953; G. Radke, *Die Götter Altitaliens*, 1965.

LIBERA, zeiţă din Italia antică, fiica lui → Ceres şi sora zeului fertilităţii → Liber. Toţi trei erau opuşi ca triadă htonică triadei capitoline de zei (→ Iupiter, → Iuno şi → Minerva). **L.** a fost identificată cu zeiţa greacă → Persefona.

LIBERTAS, zeiţă romană, personificare a libertăţii; avea un templu pe Aventin. Atributele ei sunt pălăria libertăţii (*pilleus*, adică acea pălăriuţă de pâslă purtată de sclavii eliberaţi) şi un sceptru sau o lance.

LIBITINA, zeiţă romană a înmormântării; templul şi crângul ei erau centrul tuturor obiceiurilor şi acţiunilor romane legate de înmormântare. În limbajul poeţilor, **L.** ia locul morţii. Identificarea ulterioară a **L.** cu → Venus are la

bază o interpretare a numelui ei (*libita* „voluptate", *libere* „a iubi").

LICURG (Lykurgos), numele grec al unui zeu venerat în nordul Arabiei; se poate să fi fost un zeu sirian care a stimulat cultivarea pomilor fructiferi.

D. Sourdel, *Les cultes du Hauran à l'époque romaine*, Louvain, 1952 (p. 48–52, 81 ş.u.).

LI DIE-GUAI (Li Tieh-kuai), adică „Li cu cârja de fier", unul dintre cei „Opt nemuritori" (→ Ba-xian), unul dintre cele opt genii. Pare să fi fost elevul lui → Lao-zi. Avea puteri magice. Atributele sale sunt cârja de fier, liliacul (simbolul norocului) şi tigva, în care trebuie să se găsească un mijloc secret de a-i învia pe morţi.

W. Eberhard, *Li Tieh-kuai* (Lexikon chinesischer Symbole), 1983.

LIDUM → BALITOK

LILIT, demon feminin din credinţa populară iudaică, menţionat încă în Vechiul Testament (Isaia 34, 14), în etimologia populară interpretat ca „năluca nocturnă", iniţial provenind din demonologia babiloniană (→ Lilitu). **L.** (plural Lilin) a fost imaginată ca o nălucă nocturnă care suge sânge; în tradiţia talmudică era considerată o fiinţă diavolească, prima femeie a lui Adam. Animalul consacrat era bufniţa. Din Palestina, **L.** a ajuns şi în Grecia, unde i s-a alăturat lui → Hecate. Fiicele ei, al căror posterior era cel al unei măgăriţe (simbolul lascivităţii şi cruzimii), obişnuiau să sugă sângele jertfelor lor.

R. Patai, *Lilith* (Journal of American Folklore 77/1964).

LILITU (sau Ardat-lili), demon feminin babilonian al nopţii, corespunzând sumerienei → Kiskil-lilla şi continuând să trăiască în ebraica → Lilit.

LILURI, veche zeiţă siriană a muntelui care, împreună cu zeul vremii Manuzi, formează o pereche; ambilor li se aduceau ca jertfă tauri. Cultul zeiţei a fost preluat de vecinii hurriţi.

V. Haas, *Hethitische Berggötter und hurritische Steindämonen*, 1982.

LIR (în legătură cu irlandezul *ler* „mare"), zeul mării în tradiţia irlandeză, cel mai viteaz bărbat din → Tuatha De Danann. În poezie, valurile mării sunt asemuite cu tărâmul lui **L.** În Wales zeul se numeşte Llyr.

LISA, soare (masculin) venerat de populaţia fong din Dahomey (Africa de Vest); prin unirea cu luna (feminină) → Mawu au apărut şapte perechi de gemeni divini, din care făceau parte gemenii de fier, care le-au dat oamenilor primele unelte şi arme.

LJUBI, demon feminin în Albania. Locuieşte într-o minunată grădină de legume şi poate face să sece apele, până când i se aduce ca jertfă o fecioară.

LOA, zeitate venerată în ritualul magic-religios voodoo din Haiti, a cărei origine rezidă în lumea imaginară a negrilor africani şi asupra căreia au fost trecute unele trăsături ale sfinţilor catolici; comp. → Damballa.

LOCANĀ (în sanscrită „ochi"), zeiţă budistă, atribuită ca parteneră (prajñā) lui → Vairocana sau → Akshobya; adesea este reprezentată stând în poala

acestuia din urmă şi înlănţuindu-l cu braţele şi picioarele. Culoarea ei albă exprimă starea de pace sufletească; atributul ei este roata.

G. Gronbold, *Locană* (Die Mythologie des indischen Buddhismus, WdM5), 1984.

LODHUR(R), zeu amintit în mitul german al creaţiei care, împreună cu → Hoenir şi → Odin, a luat parte la crearea oamenilor. Din punct de vedere etimologic s-a încercat explicarea numelui prin „Cel care arde cu vâlvătaie" şi a fost asociat cu → Loki („Limba de foc").

E.C. Polome, *Quelque notes àpropos de l'enigmatique dieu scandinave Lodurr* (Revue Belge 33/1955).

LOGOS (în greacă „cuvânt", „raţiune"), la stoici, cea mai puternică mişcare filozofică a elenismului, „legea lumii". Ca logos spermatikos el este forţa care pătrunde totul şi scoate la iveală totul; este spiritul divin, zeul însuşi, din care au apărut ceilalţi zei mitologici. La Filon din Alexandria **L.** căpăta trăsături personale şi antropomorfe. În Noul Testament **L.** serveşte la desemnarea persoanei lui Iisus ca fiu al Domnului. Potrivit credinţei ofiţilor gnostici, **L.** se întruchipează într-un şarpe, animalul remarcat pentru isteţimea sa, care apare prefigurativ încă în Vechiul Testament în şarpele de aramă (A patra carte a lui Moise, 21, 8 ş.u.).

F.E. Walton, *Development of the Logos-doctrine in Greek and Hebrew thought,* Bristol, 1911; W. Kelber, *Die Logoslehre, Von Heraklit bis Origines,* 1958; G.L. Prestige, *God in patristic thought,* Londra, 1952; E. Przywara, *Logos,* 1964.

LOKAPĀLA (în indiana veche „Paznicul lumii"), expresie folosită din timpul Upanişadelor pentru desemnarea zeilor, care păzesc cele patru puncte cardinale, numiţi şi Dikpālas „Paznicii punctelor cardinale". Aceştia sunt: → Indra în Est, → Varuna în Vest, → Yama în Sud şi → Kubera în Nord. Ulterior li se mai adaugă → Sūrya (SV), → Soma (NE), → Agni (SE) şi → Vayu (NV), în tantrism, în afară de aceştia şi → Brahma pentru zenit şi → Vişnu pentru nadir. În Japonia paznicii celor patru puncte cardinale se numesc → Shitennō.

J.E. van Lohnizen de Leeuw, *The Dikpālas in Ancient Java* (Bijdragen tot de Taal-, Land-en Volkenkunde 111/1955); A. şi P. Keilhauer, *Die Bildsprache des Hinduismus,* 1983 (p. 217–228).

LOKI, apariţie asemănătoare unui trickster printre zeii germanici, tatăl mai multor puteri ostile zeilor: lupul → Fenris, → Hel şi şarpele → Midgard. Transformat în iapă, **L.** l-a născut pe armăsarul Hengst. De altfel, el poate să se transforme în cele mai diferite apariţii, printre altele, într-un somon şi într-o femeie bătrână. Numele, în etimologia populară, este asociat cu *logi* („limba de foc"); mai probabilă este o legătură cu vechiul nordic *lúka* („a încheia"), ceea ce ar indica rolul său escatologic, căci el aduce Ragnarök, sfârşitul lumii. Alt nume atribuit lui este Loptr, ceea ce înseamnă „Vânturaticul" şi anume în sens de nestatornicie. Acolo unde **L.** apare împreună cu → Odin, el se manifestă ca un ajutor plin de şiretlicuri al zeilor, altminteri este adversarul lor, îi înjură în modul cel mai grosolan (Lokasenna, „Batjocura

lui **L.**") şi provoacă moartea lui Baldr. Ca pedeapsă, este pus în lanţuri; zvârcolindu-se din cauza otrăvii care picura dintr-un şarpe, el face să se cutremure pământul. Soţia lui **L.** este → Sigyn.

J. de Vries, *The Problem of Loki* (Folklore Fellows Communications 110), Helsingfors, 1933; F. Ström, *Loki. Ein mythologisches Problem,* Göteborg, 1956; G. Dumézil, *Loki,* 1959; A.B. Rooth, *Loki in Scandinavian Mythology,* Lund, 1961; U. Drobin, *Myth and Epical Motifs in the Loki-Research* (Temenos 3/1968); R. Simek, *Loki* (Lexikon der germanischen Mythologie), 1984; E.C. Polomé, *Loki* (ER 9), New York, 1987.

LORELEI, vechea denumire a stâncii care se înalţă pe Rin la St. Goarshausen, care i-a inspirat lui Clemens Brentano personajul fantastic „Die Lore Lay" (baladă, 1801). Sirena care-i atrăgea pe luntraşi spre pieire a devenit populară datorită poeziei lui Heinrich Heine; la poeţii francezi ea apare ca Fée du Rhin. Numele înseamnă „Stânca spiritelor" şi este înrudit lingvistic cu *lure* din germana medie de sus.

R. Ehrenzeller-Favre, *Loreley. Entstehung und Wandlung einer Sage (Diss.),* Zürich, 1948; R. Derche, *Quatre Mythes poétiques; Oedipe, Narcisse, Psyché, Lorelei,* Paris, 1962; E. Frenzel, *Stoffe der Weltliteratur,* 1988 (p. 442–444).

LOVA, zeul creaţiei la locuitorii insulelor Marshall (Micronezia); a creat insulele prin fredonatul său magic. Primii oameni au apărut dintr-o veziculă hemoragică a piciorului său.

LOVALANGI (Lovalani), pentru locuitorii insulei Nias (vestul Indoneziei) zeul lumii de sus şi izvorul tuturor lucrurilor bune; fratele său mai mare şi adversarul său este → Lature Danö. Perechea de fraţi este reciproc antagonistă, dar ambii se completează într-o unitate divină, care trebuie imaginată în zeiţa → Sileve Nazarata. **L.** este stăpân asupra vieţii şi morţii, este omniprezent şi atoateştiutor. Uneori este considerat creatorul oamenilor, dar nu şi al lumii, care a fost creată de o străbună, resp. o fiinţă primordială. Numele lui **L.** apare în rugăciuni şi în jurăminte. Cocoşul, pasărea rinocer şi vulturul sunt animalele sale sacre; este subordonat soarelui şi luminii (→ Sirao).

H. Sundermann, *Kleine niassische Chrestomathie mit Wörterverzeichnis* (Bijdragen tot de Taal-, Land-en Volkenkunde 41/1982); A. Moller, *Beitrag zur Beleuchtung des religiösen Lebens der Niasser* (Internat. Archiv für Ethnographie 32/1934); P. Suzuki, *Critical survey of studies on the anthropology of Nias,* ..., 's-Gravenhage, 1958; P. Suzúki, *The religious system and culture of Vias,* s'Gravenhage, 1959.

LUCIFER (în latină *lucifer* „cel care aduce lumina"), în creştinism un nume pentru diavol; provine de la Isaia (14, 12), unde călătoria în infern a regelui Babilonului este comparată cu căderea luceafărului strălucitor (în ebraică helal). Părinţii Bisericii au transpus numele Lucifer asupra → Satanei —, pornind de la Luca 10, 18, unde Satana a căzut ca un fulger din cer. Unele grupări gnostice l-au considerat pe **L.** ca forţă divină proprie sau ca „primul fiu născut al Domnului". De cele mai multe ori se trece cu vederea faptul că **L.,** ca nume antic al Luceafărului (comp. → Phosphoros), serveşte în Noul Testament şi la desemnarea lui Hristos, de pildă, în Apocalipsă 22, 16.

Literatura, vezi la → Satana.

LUCINA, zeiţă a naşterii în Italia antică, al cărei crâng se afla în Cispius.

Numele ei a fost transferat asupra zeiței → Iuno, în funcția ei de zeiță a femeilor.

LÜ DONG-BIN (Lü Tung-pin, numit și Lü-yen), unul dintre „Cei opt nemuritori" (→ Ba-xian). Despre el se povestesc numeroase fapte nemaipomenite. Este considerat patronul frizerilor. Atributul său este o sabie care omoară demonii.

LUG (Lugus), zeu celtic; după el și-a luat vechea reședință a Galiei numele de Lugdunum (Lyon). Funcțiile sale indică un aspect magic-războinic; el vine în ajutorul nu numai al războinicilor, ci și al poeților și vrăjitorilor. Ca animal este asociat cu corbul. Printre zeii galici are o poziție dominatoare; numele său este explicat în moduri diferite, probabil înseamnă „Strălucitorul", „Luminosul" și este înrudit prin rădăcină cu grecescul *leukos* („alb") și latinescul *lux* („lumină"). Există indicii care pledează pentru faptul că este aceeași divinitate pe care Cezar a desemnat-o drept (galicul) → Mercurius. În tradiția irlandeză, **L.** este numit Lamfada („Cu mâna lungă"); în speculația mitologic-naturală, se dorea să se recunoască razele soarelui, la fel ca fulgerul din lancea sa. Supranumele irlandez Samildanah („Atotputernicul") îl face să apară ca maestrul meșteșugurilor și al artelor. Joacă un rol hotărâtor în bătălia mitică a zeilor împotriva → Fomorilor. **L.** are o relație specială cu zeița Pământului → Tailtiu. În vechile inscripții hispanice zeul se găsește sub numele de Lugones sau Lugui.

R. Pettazoni, *Il dio gallico a tre teste* (L'onnisciencia di Dio), p. 286–316), Torino, 1955; J. de Vries, *Keltische Religion,* 1961; J.M. Bláquez, *Religiones primitivas de Hispania, I. Fuentes literarias y epigráficas,* 1962 (p. 91 ș.u.); P.M. Duval, *Les Dieux de la Gaule,* Paris, 1976.

LUGALBANDA, rege zeificat al orașului sumerian Uruk; face parte din categoria zeilor lumii subpământene. În Ghilgameș **L.** și zeița → Ninsun sunt numiți părinții lui → Ghilgameș.

LUGEILÄNG → OLIFAT

LUNA, zeiță romană a Lunii, templul ei principal se afla pe Aventin. A fost identificată cu zeița greacă → Selene și, ca și aceasta, a luat trăsături și de la → Hecate. Ca și zeul soarelui → Sol, este considerată în lumea circului o zeiță protectoare specială a vizitiilor.

LUNG-VANG (în chineză „Regele dragonilor"), figură mitică preluată de taoism, care, din însărcinarea cerescului „Venerabil al începuturilor primordiale" (→ Yüanshih Tian-zun), răspunde de ploaie și de înmormântarea răposaților.

LUPERCUS (în latină „Cel care apără de lupi"), zeu roman de care se leagă sărbătoarea romană a lupercaliilor (15 februarie). Dacă identificarea lui **L.,** în Antichitate, cu → Faunus are vreun temei, rămâne o problemă controversată.

LUR, cuvânt basc pentru „pământ" și numele zeiței Pământului; este considerată mama soarelui (→ Ekhi) și a lunii (→ Ilazki). O zeitate a Pământului din Pirinei se numea Lurgorr, adică „Pământul roșu".

LU-XING → SAN-XING

M

MA, zeiţa Pământului şi Zeiţa mamă în vechea Asie Mică (Cappadocia), o personificare a naturii roditoare, contopindu-se şi cu chipul → Cibelei. În cultul ei intrau dansuri extatice şi ritualuri sângeroase. Sub aspectul ei războinic a fost identificată de soldaţii romani cu zeiţa → Bellona.

A. Hartmann, *Ma* (PWRE 14, 1), 1928.

MAAHISET („Locuitorul Pământului"), pitic trăind sub pământ, în credinţa populară finlandeză; sunt numiţi şi Maanalaiset („Subpământenii") şi preiau rolul de spirite ale pământului, care în multe locuri sunt obiect de veneraţie, întruchipând forţa pământului care binecuvântează, dar şi ameninţă uneori.

L. Honko, *Maahiset* (Finnische Mythologie, WdM 2), 1973.

MAAT, la vechii egipteni personificare a ordinii lumii; întruchipează noţiunile de drept, adevăr şi echitate. Este considerată fiica Creatorului lumii → Ra. **M.** este asemănătoare unei substanţe care menţine lumea, de pe urma căreia trăiesc toate lucrurile, chiar şi zeii „trăiesc de pe urma lui **M.**", după cum se spune într-un text de pe sarcofage. Faraonul este „iubitul lui **M.**, care trăieşte în ea prin legile sale". Audierile judecătoreşti se ţineau cu predilecţie în locurile de cult ale zeiţei; judecătorii erau consideraţi preoţii ei. În reprezentări **M.** poartă pe cap o pană de struţ.

C.J. Blecker, *De beteekenis van de egyptische Godin Maat,* Leiden, 1929; W. Westendorf, *Maat, die Führerin des Sonnenlichtes in der Architektur* (ZAS 97/1972); W. Helck, *Maat* (LÄ 3), 1980.

MAC GRÉINE (Ceathur mac Gréine), zeu irlandez, căruia îi revine funcţia regală şi care, împreună cu Mac Cuill, războinicul, şi Mac Cecht, „Fiul brăzdarului", formează o triadă. Numele de Mac Gréine înseamnă „Fiul soarelui"; soţia sa este → Eriu.

MAFDET, zeiţă din Egiptul antic, sub înfăţişarea unui animal de pradă felin (ghepard?); îi revine puterea punitivă, reprezentată deseori împreună cu un aparat de execuţie. Ca duşman al şerpilor periculoşi, ea îi poate ajuta pe oameni, în special pe răposaţi, pe drumul lor în lumea subpământeană întunecată.

W. Westendorf, *Die Pantherkatze Mafdet* (ZDMG 118/1968).

MAGNI ŞI MODI, fiii lui → Thor, ale căror nume înseamnă „Puternicul" şi „Mâniosul", fiind astfel, de fapt, personificarea a două însuşiri importante ale zeului germanic al tunetului. Ambii supravieţuiesc sfârşitului lumii şi sunt moştenitorii ciocanului Mjolnir al lui Thor.

MĀH, cuvântul persan desemnează Luna, ca şi pe zeul Lunii. El se află la originea vitelor care, în religia şi în mitologia iraniană, reprezintă cele mai importante animale. Pe monedele kuşanilor zeul Lunii apare în mantie, haină şi pantaloni, din umerii săi privesc spre exterior vârfurile secerii Lunii.

B. Schlerath/H. von Gall, *Māh* (Altiranische und zoroastrische Mythologie, WdM 4), 1986.

MAHĀBODHISATTVA, grupul celor opt mari → Bodhisattva, care joacă un rol important în special în Cărţile tibetane ale morţilor. În bardo, starea intermediară de după moarte, ei îndeplinesc sarcina transformării conştiinţei, ajutându-i astfel pe oameni în drumul lor spre iluminare. În mandala, fiecărui M. îi revine un punct cardinal; fiecare din ei supraveghează un domeniu de comunicaţii; albul → Kshitigarbha în Est (vederea), „cel de culoarea norilor", adică alb-gălbuiul → Maitreya în sud-est (auzul), „cel de culoarea topazului → Samantabhadra în nord-vest (mirosul), galbenul → Akashagarbha în sud (gustul), roşul → Avalokiteshvara în vest (conştiinţa corpului), galben ca şofranul → Mañjuhsri în nord-est (conştiinţa gândirii), roşu-gălbuiul Nivaranavishkambhin în sud-vest (conştiinţa universului) şi „verde ca turmalinul" → Vajrapāni în nord (conştiinţa totală).

D.-I. Lauf, *Geheimlehren tibetischer Totenbücher*, 1975 (p. 132–136).

MAHADEO (în indiana veche Mahādeva „Marele zeu"), nume preluat din vedism/hinduism pentru zeul principal al unor popoare primitive indiene ca, de pildă, la gond şi baiga.

MAHĀKĀLA („Marele negru"), zeu budist care, pe de o parte, aminteşte de hindusul → Şiva (atributele tridentul şi craniul), pe de altă parte, este un zeu al bogăţiei. Principala sa reprezentare este cu două braţe, trei ochi, o piele de tigru şi un şnur sacru format din opt şerpi. Ca zeitate feroce, el îi distruge pe duşmanii învăţăturii budiste (dharma). Deseori stă pe un → Preta sau hălăduieşte pe → Ganesha cu cap de elefant. În lamaism este un zeu protector principal şi reprezentat cu şase braţe sub numele mGon-po. Este venerat şi în Mongolia ca protector puternic, în forma Panjara-Mahākāla, în special ca păzitor al cortului sau al iurtei; *panjara* înseamnă „cuşcă" şi se referă la beţele cortului.

M.-Th. de Mallmann, *Notes d'iconographie tantrique II, De Vighnāntaka à Mahāhāla* (Arts Asiatique 2/1955); H.W. Schumann, *Buddhistische Bilderwelt*, 1986 (p. 196–199).

MAHĀLAKSHMI, la diferite secte din tantrism zeitate supremă (imaginată feminin) care, la fel ca → Durga şi → Kali, este întruchiparea marii Zeiţe Mame. În rarele reprezentări poartă, de cele mai multe ori, un fruct, tridentul luat lui → Şiva şi măciuca lui → Vişnu.

MAHĀMĀYA, înfăţişare cu patru feţe a zeului budist → Vajrādāka; de cu-

loare albastru închis şi uns cu cenuşă, el are un aspect înspăimântător. Părul i se ridică asemeni unei flăcări; în cele patru mâini ţine, ca atribute, calota craniană, săgeata, măciuca şi arcul.

MAHĀMĀYŪRI („Marea păuniţă"), zeiţă budistă făcând parte din grupul → Pañcaraksha, care întruchipează o formulă magică protectoare (împotriva oricărei otrăvi). Apare colorată în galben şi verde şi poate avea opt sau şase braţe. În reprezentările Mandala i se atribuie Nordul. Un atribut permanent este pana de păun; ca duşman al şerpilor, păunul este interpretat solar.

D. Bhattacharyya, *The four-handed image of Mahamayuri* (Journal of the Asiatic Society 6/1966).

MAHAPRABHU (în indiana veche Mahārabhu „Marele stăpân"), zeu principal al populaţiei bondo care trăieşte în Orissa (India peninsulară). La început, când încă nu exista lumea, o broască ţestoasă a înghiţit un scuipat, a rămas însărcinată şi a născut o fată. Când aceasta a crescut, a fost omorâtă de **M.** şi din sângele ei s-a format Pământul, din ochiul stâng → Luna şi din ochiul drept → Soarele.

MAHĀPRATISARĀ → PAÑCARAKSĀ

MAHAPURUB, zeu principal la populaţia muria care trăieşte în centrul Indiei. În epoca primordială, în afară de el mai exista şi o femeie însărcinată care sta pe apă, pe nume Kaitab, în al cărei pântec se afla Pământul. **M.** a făcut din tina de pe fruntea sa un bărbat, care a omorât-o pe Kaitab; carnea ei s-a transformat în pământ, oasele ei s-au prefăcut în stânci. Cu nouă fire de păr de pe piciorul ei drept, **M.** a întărit cele nouă colţuri ale lumii.

MAHA(S), în vechea religie irlandeză un grup de trei zeiţe cu funcţii diferite în domeniile maternităţii, cultivării pământului şi războiului.

MAHĀSTHĀMAPRĀPTA („Care a dobândit o mare forţă"), un → Bodhisattva care n-a fost popular în India, în schimb, s-a bucurat de popularitate în China, sub numele de → Da-shi-zhi şi a fost venerat sub înfăţişare de femeie în Indonezia.

J.S. Speyer, *Mahāsthāmaprāpta* (Bijdragen tot de Taal-Land-en-Volkenkunde van Nedelandsch-Indie 69/1913).

MAHATALA (Mahatara), lângă fratele său → Jata, cea mai înaltă divinitate la populaţia ngaju-dayak din Kalimantan (Indonezia). Este stăpânul lumilor şi domneşte în lumea de sus. Ca rezultat al „luptei sacre dintre lumea de sus şi cea de jos" cei doi fraţi desăvârşesc creaţia, care fusese începută de strămoşii lor primordiali. Cu acest prilej ei distrug arborele cosmic şi copacul vieţii, din ale cărui rămăşiţe apar, printre altele, şi strămoşii oamenilor. Populaţiei ngaju **M.** îi apare ca pasărea rinocer şi este venerat sub această înfăţişare. Emblema este soarele.

H. Schafer, *Die Gottesidee der Ngadju Dajak în Sud-Borneo,* Leiden, 1946; H. Scharer, *Der Totenkult der Ngadju Dajak,* 's-Gravenhage, 1966; P. Zimmermann, *Studien zur Religion der Ngadju-Dajak* (Ethnologica 4/1968); W. Stohr, *Die altindonesischen Religionen* (Handbuch der Orientalistik, secţiunea 3, vol. 2, 2). 1976.

MAHĀVIRA (în indiana veche „Marele erou"), numele onorific al lui Vardhamāna; este ultimul → Tirthamkara al perioadei actuale. După doisprezece ani plini de chinuri el a dobândit atotştiinţa şi a ajuns un tămăduitor. Chiar şi zeii îl măgulesc. După cel de-al doilea nume onorific Jina („Învingătorul") a fost numită religia întemeiată de el, jainismul. Simbolul său este leul. Zeităţile însoţitoare (→ Shasanadeva) sunt Mātanga, având ca atribut elefantul şi Siddhāyikā cu o gâscă.

E. Leumann, *Buddha und Mahāvira,* 1926; K.C. Jain, *Lord Mahavira and his times,* Delhi, 1974; R. Bhagwan, *Mahavir Meri Drstimen,* Bombay, 1974; J. Deleu, *Mahāvira* (Die Mythologie des Jinismus, WdM 5), 1984.

MAHES („Leu cu privirea sălbatică"), în Egiptul antic, în special în Delta Nilului, zeu cu înfăţişare de leu, venerat în funcţie solară. Reprezintă forţele devoratoare ale pârjolitorului foc ceresc şi are supranumele „Stăpânul măcelului". La scriitorii greci el apare sub forma numelui Miysis sau Mios.

C. de Wit, *Le rôle et le sens du lion dans l'Egypte ancienne,* Leiden, 1951 (p. 230–234).

MAHESHVARI, partenera (→ Shakti) zeului indian → Şiva; în această calitate îi este atribuit taurul, în mâini ţine emblemele şivaite, cum sunt clepsidra, tridentul şi şarpele. Face parte din grupul de → Matrika.

MAHISHA, demon indian (→ Asura), care, în lupta împotriva oastei divine a lui → Indra, ia diferite înfăţişări, în cele din urmă cea de bivol (simbolul morţii); în final a fost învins de zeiţa → Durga.

MAHORAGA → HAHIBUSHU

MAHREM, zeu principal în Imperiul aksum (Ethiopia antică), ai cărui regi se numeau, înaintea creştinării, „fiul lui M.". Zeul avea o funcţie războinică şi, posibil, o semnificaţie lunară.

Deutsche Aksum-Expedition I–IV, Berlin, 1913 (vol. 2, p. 90 ş.u.).

MAHUIKE, zeu polinezian al focului şi cutremurelor, imaginat când masculin, când feminin.

MAIA (1), în greacă „Măicuţă", la început probabil o zeiţă a Pământului cu origini în perioada pregreacă. În mit ea este o nimfă a muntelui şi face parte din grupul → Pleiadelor; ea se căsătoreşte cu → Zeus pe muntele arcadian Kyllene şi devine mama lui → Hermes.

MAIA (2), zeiţă romană a creşterii, tovarăşa de cult a lui → Vulcan. Dacă numele lunii mai vine de la ea sau de la Iupiter Maius, aceasta este o problemă controversată.

MAIDERE → ÜLGÄN

MAIRA (şi Maira monan), erou civilizator mitic la tupinamba şi la unele triburi tupi de astăzi. A creat unele părţi ale lumii şi a putut preface lucrurile după bunul său plac. Este descris ca mare tămăduitor (şaman) şi i-a învăţat pe oameni să cultive solul şi le-a dat legile. Cu toate acestea nu a fost venerat, deci nu a fost o divinitate. **M.** este totuşi un sinonim al bunicului mitic Tamoi la vechii tupi estici. Aici există urmele unui cult al lui.

A. Métraux, *La religion des Tupinamba,* Paris, 1928; Ch. Wagley/E. Galvão, *The Tenetehara*

Indians of Brazil (Columb. Univ. Contributions to Anthropology 35), New York, 1949; F. Huxley, *Affable Savages. An Anthropologyst among the Urubu Indians of Brazil*, Londra, 1957.

MAITREYA (în sanscrită „Binevoitorul", în pali: Metteyya), numele viitorului (al cincilea) → Buddha, care arată din nou calea spre Nirvana şi care, în prezent, trăieşte ca → Bodhisattva în cerul Tushita. După iluminarea sa, el va primi un veşmânt aurit făcut de → Gautama. Caracteristicile iconografice sunt o floare albă (ca aluzie la copacul bodhi) şi un mic stupa ca podoabă a capului. Îndrăgită este reprezentarea sa împreună cu Buddha → Dipamkara şi Gautama. În China, viitorul Buddha poartă numele → Mi-lo-fo, în Tibet se numeşte Byams-pa, în Japonia → Miroku. În Mongolia cel mai înalt demnitar cu titlul Maidari Hutuktu este considerat o încarnare a lui **M.** La sinhalezi (în Ceylon), una din cele mai frecvente dorinţe de aspiraţie religioasă este aceea de a-l întâlni, într-o existenţă ulterioară, pe viitorul Buddha, numit Maitri, de a-i urma învăţătura şi, în felul acesta, de a dobândi mântuirea. O particularitate iconografică în raport cu celelalte reprezentări ale lui Buddha constă în aceea că ambele picioare ale lui **M.** sunt aşezate pe pământ: aluzie simbolică la disponibilitatea sa de a se ridica, la timpul potrivit, de pe locul său şi de a veni în lume.

L. Latourette, *Maitreya, le Bouddha futur*, Paris, 1926; E. Abegg, *Der Mesiasglaube in Indien und Iran*, 1928 (p. 145–202); J. Przyluski, *La croyance au messie dans l'Inde et Iran* (RHR 100/1929); S. Levi, *Maitreya le consolateur* (Etudes d'Orientalisme publiées par le Musée Guimet), Paris, 1932; E. Abegg, *Der Buddha Maitreya* (Bulletin de la Société Suisse des Amis de l'Extrême Orient 7/1945); P. Demieville, *Le paradis du Maitreya* (Bulletin de l'Ecole française d'Extrême-Orient 44/1954); G. Grönbold, *Maitreya* (Die Mythologie des indischen Buddhismus, WdM 5), 1984; A. Sponberg/H. Hardacre, *Maitreya*, Princeton, 1986.

MĀJAS GARS, spirit al casei la letoni; până în secolul XIX ţăranii sperau să-i câştige prin rugăciuni şi jertfe bunăvoinţa şi, în felul acesta, să asigure bunăstarea casei şi a locuitorilor ei.

MAJU, spirit divin al bascilor, soţul lui → Mari; când cei doi se întâlnesc, se porneşte o furtună îngrozitoare. **M.** apare deseori sub înfăţişare de şarpe.

MAKÉ → WUNEKAU

MAKEMAKE, cel mai important zeu din Insula Paştelui (insulă chiliană din Estul Oceanului Pacific); este zeul mării, animalul său sacru este rândunica-de-mare. Este considerat în special creatorul primilor oameni, când a dat Pământului o formă rotundă formând cu mâna o gaură şi apoi suflând în ea. Mai este considerat cel care aduce fertilitatea plantelor şi animalelor. Cele mai renumite reprezentări ale sale sunt figurile de piatră de pe Insula Paştelui.

A. Métraux, *Easter Island*, Londra, 1957; F. Felbermayer, *Sagen und Überlieferungen der Osterinsel*, 1971.

MĀL, vechi zeu dravidian al păstorilor (în India peninsulară). Numele său înseamnă „Întunecatul" sau „Marele". Corpul său avea o culoare albastru închis; ca arme avea scoica, discul, măciuca, arcul şi sabia. Dintre plante copacul bayan era copacul său sacru.

Ulterior, **M.** (sau Tiromal) a fost identificat cu → Krişna.

K.V. Zvelebil, *Mal* (Mythologie der Tamilen und anderer drawidisch sprechender Völker, WdM 5), 1984.

MALAKBĒL, zeul soarelui venerat în Palmyra (nordul Arabiei), care denotă şi trăsături ale juvenilului zeu al vegetaţiei. Animalul său simbolic este vulturul. **M.** a fost reprezentat adesea împreună cu zeul Lunii → Aglibol, uneori şi cu zeiţa → Allat. Un altar îl arată pe zeu în patru stadii diferite (ale zilei), prima fiind naşterea dintr-un chiparos.

O. Eissfeldt, *Tempel und Kulte syrischer Städte in hellenistisch-römischer Zeit* (Der Alte Orient 40/1941).

MALIK (Malka), zeu preislamic în nordul Arabiei; numele înseamnă „rege" şi poate fi găsit ca denumire a zeului la alte popoare semitice.

MALVIZII, zeităţi feminine ale fertilităţii venerate pe Rinul Inferior în perioada romană; apar în legătură cu zeul pădurii şi al ţăranilor → Silvanus.

MAMA (şi Mami), mai întâi nume gângurit pentru mamă, apoi numele Zeiţei Mame în antica Mesopotamie, care a participat hotărâtor la crearea omului din lut şi sânge. În akkadiană se găseşte supranumele „moaşa".

MAMA DRACULUI, întruchipare românească a răului care a născut Dracul, tutunul, obiceiul fumatului şi toate relele de pe pământ. Aceasta ar semăna cu o babă, bătrână cât lumea, neagră şi urâtă ca întunericul Iadului, cu coarne în cap, nasul lung şi încârligat, cu ochii umflaţi ca de capră înecată, cu colţi ca ai mistreţului, cu gheare ca secerele, cu coadă ca de vită, lungă şi împârligată, c-o lulea sau pipă mare între dinţi care duhneşte a tutun. (Oltenia).

MAMITU (Mammitu, Mammetu), iniţial o zeiţă akkadiană (din Mesopotamia) a jurămîntului, apoi judecătoare în lumea subpământeană şi soţia lui → Nergal. Într-o viziune din lumea subpământeană ea este caracterizată ca având cap de capră.

MAMMON (în arameică *mamon* „posesiune, avere"), în Noul Testament bogăţia sub aspectul câştigului nedrept (Luca 16, 9. 11. 13): omul nu-l poate sluji pe Domnul şi, în acelaşi timp, pe **M.** Acesta din urmă este personificarea bogăţiei, a idolilor aurului. În cărţile de vrăji bizantine este întâlnit ca Mamonas. În scolastica medievală şi la Agrippa von Nettesheim este numărat printre diavoli.

K.H.R. Frick, *Das Reich Satans und die Satanisten.* Partea I, 1982 (p. 151–153).

MA-MO, în religia tibetană un grup de opt demoni feminini cu părul lăţos şi pielea neagră. Ele sunt stăpânele jurămîntului şi aduc nenorociri oamenilor care-şi încalcă jurămîntul de jertfă. Dintre animale, deosebit de apropiate le sunt măgarii. În suita lui Che-mchog → Heruka, ele desemnează cele opt tipuri de conştiinţă.

E. Neumaier, *Mātarak und Ma-mo, Studien zur Mythologie des Lamaismus,* 1966.

MANANNAN, ca fiu al zeului irlandez → Lir, era însărcinat cu funcţia de zeu al mării. Printre capacităţile lui se număra prezicerea vremii bune sau rele.

M. este unul dintre conducătorii lui → Tuatha De Danann, pe care poate să-i facă nevăzuți prin cântecul său fermecat. Numele său este legat de Isle of Man și înseamnă „Locuitorul insulei Man". El este și stăpânul Țării celor fericiți (Tir Tairngire). În Wales — sub numele Manawyddan — se pierde aproape complet aspectul maritim; zeul apare ca un țăran destoinic și un cizmar îndemânatic.

D.B. Spaan, *The Place of Manannan Mac Lir in Irish Mythology* (Folklore 76/1965); J. Markale, *Die Druiden. Gesellschaft und Götter der Kelten*, 1985 (p. 124–128).

MĀNĀ RĀBBĀ, cea mai înaltă ființă divină la mandeeni, și sub forma Mara drabuta („Stăpânul măreției"). Marele **M.r.** (textual „vas") trezește prima viață; această formă de emanație este considerată într-un anumit sistem teologic ca identică cu „regele luminii" (Malka dnhura). Din **M.r.** apare mântuitorul → Manda d-Hiia.

G. Widengren, *Die Mandäer* (Handbuch der Orientalistik, 1. secțiune, vol. VIII, frag. 2), 1961.

MĀNASA, zeiță indiană a șerpilor, cu caracter de fertilitate. Este venerată îndeosebi în Bengal, unde este invocată pentru apărarea de mușcătura șarpelui. Vahana ei este un șarpe mare. În budism îi corespunde → Jānguli.

C.E. Dimock, *Manasa, the goddess of snakes* (Myths and symbols. In honor of M. Eliade), Chicago, 1969.

MANĀT, zeiță din vechea Arabie, una dintre cele trei așa-numite „Fiice ale lui Allah". Idolul ei principal era expus în regiunea dintre Mecca și Medina. Teonimul înseamnă „soartă"; în zona de contact eleno-arabă ea a fost concepută, de aceea, ca → Tyhe sau → Nemesis. În ea se dorea să se vadă o formă particulară a lui Allat. La nabateeni și în Palmyra ea se găsește sub forma Manāwat.

J. Wellhausen, *Reste altarabischen Heidentums*, 1897 (p. 25 ș.u.); R. Klinke-Rosenberger, *Das Götzenbuch*, 1942 (p. 36 ș.u.).

MANCO CAPAC, în Imperiul Incaș fiul zeului soarelui → Inti, apărut dintr-o grotă; a adus oamenilor civilizația și a fost primul rege al incașilor.

MANDA, regent divin al planetei Saturn în India, numit și Shani. Se spune că este bătrân, urât și paralitic și călătorește cu un car de fier tras de opt armăsari pag sau călărește pe o pasăre neagră (uliu sau corb).

MANDA D-HIIA (Manda d'Hayyē „Cunoașterea vieții"), zeul mandeenilor, după nume a personificat învățătura mandeică, și, cum aceasta are ca principal conținut mântuirea, el este și un mântuitor. El este marele doctor, care, prin botezare cu apă, ajută sufletele să se înalțe în cerul strălucirii.

J.J. Buckley, *Manda d-Hiia* (ER 9), New York, 1987.

MANDAH (Mundih), desemnează o categorie preislamică de zei, a căror funcție primară este legată de irigare, dar care apar și sub aspectul de zeități protectoare. Denumirea **M.** poate fi asociată cu numele unui zeu unic ca, de pildă → Attar.

A. van den Branden, *Les divinités sud-arabes mndh et wrfw* (Bibliotheca Orientalis 16/1959).

MANDULIS (Merulis), zeu nubian, care a avut un cult filial în egipteanul Philae. Încă în epoca romană este slăvit ca stăpân al cerului şi zeu al soarelui; această din urmă semnificaţie o are când, la fel ca → Horus —, este reprezentat copil (= soarele de dimineaţă).

MANGALA, zeu indian al stelelor, stăpânitorul şi reprezentantul planetei Marte; în calitate de patron al acesteia coincide cu → Skanda.

MANGALABULAN → BATARA GURU

MANGOSSI, fiinţă supremă la papuaşii din vestul Noii Guinee. Morţii vin la el şi sunt încărcaţi cu mâncare şi băutură. Soţia sa este → Bimbajo.

MANI (în latină Di manes, „Zeii buni"), sufletele morţilor în mitologia romană, pe care şi le imaginau ca zeităţi domnind în lumea subpământeană şi spre a căror venerare se organiza sărbătoarea parentaliilor. În imperiu, pe pietrele funerare, în faţa numelui răposatului, se punea adesea formula Dis Manibus sacrum (prescurtat DM), adică a fost închinat manilor.

F. Bömer, *Ahnenkult und Ahnenglaube im alten Rom* (ARW, Beiheft I), 1943; W.F. Otto, *Die Manen,* 1958 (p. 70–74).

MANI, potrivit tradiţiei nord-germanice (zeul) Lunii, fiul lui → Mundilferi (în care probabil trebuie recunoscută vechea lună) şi fratele soarelui (→ Sol, 2). Mani conduce vehiculul Lunii în cer. La sfârşitul lumii luna este înghiţită de un lup.

MANITU (şi Manito), la indienii algonkini din America de Nord numele unei forţe impersonale proprie tuturor lucrurilor. La unele triburi (ca de pildă, la lenape) desemnează şi fiinţa supremă, Marele Spirit, căpetenia tuturor celorlalţi zei, pe care el îi numeşte reprezentanţii săi *(manitowuk).* La algonkinii centrali Kitchi manido („Marele Manido") stă în cerul luminos şi, când vremea e frumoasă, zâmbeşte în jos, spre pământ. La nascapi (în Labrador) denumirea Tşe mentu a fost transferată asupra zeului creştin.

M.R. Harrington, *Religion and Ceremonies of the Lenape,* New York, 1921; R. Dangel, *Kiče-Manito, der „Grosse Geist"* (Baessler-Archiv XVII/1934); W. Müller, *Die Religionen der Waldland-Indianer Nordamerikas,* 1956.

MAÑJUGOSHA (în sanscrită „voce drăgălaşă"), formă a lui Bodhisattva → Mañjushri venerată în special în Nepal şi Bengal: are un singur cap, două braţe, este galben-auriu sau roşu-şofran. Călăreşte pe un leu sau stă pe un tron în formă de leu. Deseori este încadrat la înălţimea capului — ca şi Mañjushri — de două flori de lotus: pe cea din dreapta se înalţă o sabie, pe cea stângă se află cartea înţelepciunii transcendentale.

M.-Th. de Mallmann, *Étude iconographique sur Mañjuśri,* Paris, 1964 (p. 35 ş.u.).

MAÑJUSHRI (în sanscrită „Prinţul drăgălaş"), unul dintre cei mai îndrăgiţi → Bodhisattva, patronul înţelepciunii (prajñā), care aduce şi adepţilor săi înţelepciune şi elocvenţă. Cu el începe anul, a cărui primă zi îi este închinată lui. **M.** este considerat şi arhitectul

ceresc, după a cărui inspirație meșterii constructori pământeni înalță templele. Principalele sale atribute sunt sabia cunoașterii, cartea praijñā pāramitā și floarea de lotus. Iconografic poate apărea în paisprezece forme diferite, ca, de pildă, → Arapacana, → Mañjugosha și → Darmadhātuvagishvara. În budismul chinez împăratul era considerat încarnarea lui **M.** (în chineză Wensu). În Cărțile tibetane ale morților, **M.** (în tibetană: Jam-dpal-dbyangs) are o culoare galbenă ca șofranul și ține în mâini floarea albastră Utpala. În Japonia este venerat sub numele → Monju.

A. Getty, *The gods of Northern Buddhism,* Tokyo, 1962; E. Lamotte, *Manjuśri* (T'oung Pao 48/1960); M.-Th. de Mallmann, *Étude iconographique sur Manjuśri,* Paris, 1964; G. Grönbold, *Manjusri* (Die Mythologie des indischen Buddhismus, WdM 5), 1964.

MANNUS, la germanii (din vest) omul primordial apărut din → Tuisto, ai cărui trei fii au devenit strămoșii ingveonilor, herminonilor și istveonilor. Strămoșul ingveonilor ar putea fi identic cu → Ing, cel al herminonilor cu → Irmin, iar cel al istveonilor ar putea avea o legătură cu venerarea lui Wodan (→ Odin).

MANTUS, zeu etrusc al lumii subpământene, după care — potrivit tradiției romane — a fost denumit orașul Mantua.

MANU, strămoșul oamenilor la indieni și iranieni. În India veche el este fiul lui → Vivasvat sau al lui — Sūrya; în timpul Potopului a fost salvat de un pește (→ Matsya). Drept mulțumire, el a adus o jertfă de lapte și unt topit; după un an, această jertfă s-a transformat într-o femeie frumoasă, care i-a spus în taină că este fiica → Idei; cu ajutorul ei, el a devenit strămoșul oamenilor. În afară de **M.,** mai apar încă alți treisprezece **M.** drept creatori semidivini și păstrători ai ființelor dintr-o anumită perioadă de timp.

MANUZI → LILURI

MANZASHIRI, la kalmîci, un popor de origine mongolă din Federația Rusă, o ființă primordială, din al cărei corp a fost formată lumea: din ochii ei soarele și luna, din sângele său apa, din căldura organelor sale interne focul. Numele **M.** ar putea fi o modificare a lui → Mañjushri.

MAPONOS (în celtică *mapos* „fiu"), zeu venerat în Britania celtică, probabil cu funcția unui patron al tinerilor în creștere. Teonimul se găsește și în supranumele galicului → Apolo.

MAR (în poloneză Mora, în bulgară Morava), cuvânt comun slavilor și germanilor pentru o ființă demonică asemănătoare elfilor (→ Alp). Heimskringla, vechea istorie irlandeză, povestește despre un rege, strivit în somn de o *mara,* până ce a murit. Cehii și sârbo-croații cred că **M.** ar fi sufletul unui om care trăiește, noaptea își părăsește corpul sub înfățișarea unui fluture de noapte și suge sângele altor oameni, drept care seamănă cu un → Vampir. **M.** poate să apară și ca fire de păr sau paie.

A. Brückner, *Mitologia polska,* Varșovia, 1924; E. Schneeweis, *Grundriss des Volksglaubens und Volksbrauchs der Serbokroaten,* Celje, 1935; N. Reiter, *Mahr* (Mythologie der

alten Slaven, WdM 2), 1973; N. Arrowsmith, *Die Welt der Naturgeister,* 1984.

MĀRA (în indiana veche „moarte, distrugere"), în budism principiul răului, adversarul ispititor al lui → Gautama Buddha. În aparițiile exterioare este descris ca rege și reprezentat, corespunzător puterii sale, cu o sută de brațe. Ulterior sunt personificate diferite aspecte ale lui **M.**, astfel Skandha-Māra înseamnă „macularea" spirituală. **M.** este simbolul patimilor care-i copleșesc pe oameni și-i distrug; ca persoană este stăpânul lui Kāmaloka, adică sfera poftelor.

J. Masson, *Religion populaire dans le Canon Pāli,* Louvain, 1942; T.O. Ling, *Buddhism and the mythology of evil,* Londra, 1962; J.W. Boyd, *Satan and Māra, Christian and Buddhist Symbols of Evil,* Leiden, 1975; G. Grönbold, *Māra* (Die Mythologie des indischen Buddhismus, WdM 5), 1984.

MARAMA, zeiță a lunii la maori (în Noua Zeelandă). Trupul ei, care din când în când bolește slăbind, își recapătă strălucirea în apa vieții.

MARAN BURU → BONGA

MARCUL BOILOR, patron al vitelor de muncă, în special al boilor, celebrat în ziua de 25 aprilie, din Zodia Taurului. În această zi boii erau lăsați să pască pe nude și cât doreau, nu erau legați și, în nici un caz, nu se înjugau la căruță sau plug (Banat, Bucovina).

Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian al poporului român pe anul 1882,* Tipografia Alexi, Oravița, 1883; Ghinoiu I., *Vârstele timpului, Editura Meridiane,* București, 1988.

MARDUK (în sumeriană Amarutuk „viteluşul zeului soarelui", în ebraică Merodah), mai întâi zeul orașului Babilon, din timpul regelui Hammurabi înălțat ca zeu al imperiului. Poziția sa dominantă a fost consolidată de poemul creației Enuma Eliș, care narează despre victoria lui **M.** asupra lui → Tiamat. Prin identificarea sa cu Asalluhi, el a devenit zeul artei invocării, al magiei și înțelepciunii. El mai are trăsături de medic divin, de judecător și aducătorul luminii (zeul soarelui de primăvară); era considerat și stăpânul (→ Bel) zeilor. În tendința henoteistă, numeroși alți zei au fost percepuți ca diferite manifestări ale lui **M.**; astfel, se spune „Ninurta este **M.** al puterii, Nergal este **M.** al luptei, Enlil este **M.** al domniei". Într-un alt loc se spune că **M.** are cincizeci de nume, unul dintre ele fiind → Enbilulu. Zeul-șarpe Mușuhșșu era considerat animalul său emblematic; un alt atribut era sapa *(marru)* sau secera, steaua sa era planeta Jupiter. Soția sa era → Sarpanitu, fiul său zeul artei scrisului → Nabu. Cultul lui **M.** se afla într-o relație deosebită cu sărbătoarea Anului Nou *(akitu),* care se celebra în amintirea creației primordiale.

E. Dhorme, *Les religions de Babylonie et d'Assyrie,* Paris, 1945 (p. 139–150, 168–170); Fr.M.Th. Böhl, *Die 50 Namen des Marduk* (Opera Minora), Groningen, 1953; W. Sommerfeld, *Der Aufstieg Marduks. Die Stellung Marduks in der babylonischen Religion des 2. Jahrtausends v. Chr.* (Alter Orient und Altes Testament 213), 1982; W.G. Lambert, *Studies in Marduk* (Bulletin of the School of Oriental and African Studies 47/1984); T. Frymer-Kensky, *Marduk* (ER 9), New York, 1987.

MARHOCIAS, un principe al împărației iadului în demonologia medievală; are aripi ca un grifon și coadă de șarpe. Înaintea căderii lui → Satana,

stăpânul său, făcea parte din ierarhia îngerilor.

MĂRI (1), zeiță Mamă la popoarele de limbă dravidiană din India peninsulară. Pe de o parte, ea este înfricoșătoarea zeiță a variolei, pe de altă parte, este și zeița ploii. Una dintre cele mai venerate zeițe sătești. Din cultul ei fac parte un ritual al alergării pe foc, în care bărbații aleargă peste cărbuni încinși și, în cele din urmă, se aruncă la pământ în fața imaginii zeiței.

K.V. Zvelebil, *Māri* (Mythologie der Tamilen und anderer drawidisch sprechender Völker, WdM 5), 1984.

MARI (2), zeitate supremă a mitologiei basce al cărei nume înseamnă „Stăpâna". Ea apare ca o doamnă bogat împodobită, scuipând limbi de foc în aer sau călărind pe un berbec. Poate călători prin aer și cu un car tras de patru cai. În sfârșit, mai poate apărea ca un nor alb sau ca un curcubeu. Locuința lui **M.** se află în adâncul pământului, soțul ei este → Maju. În epoca creștină ambii au decăzut, ajungând spirite. Mai este și astăzi răspândită credința potrivit căreia te poți apăra de trăznet dacă pui în fața casei o seceră (simbolul lui **M.**).

J.M. de Barandiaran, *Mari* (Die baskische Mythologie, WdM 2), 1973.

MĂRĪCĪ („Rază de lumină", în China: Mo-li-zhi, Ma-li-chih), zeiță budistă cu trăsături solare. Potrivit textelor, este înconjurată de o coroană de raze strălucitoare și are un vehicul tras de șapte vieri. Este invocată în special la răsăritul soarelui. Există diferite reprezentări iconografice, astfel, ca Ashokakāntā, are două brațe, o culoare aurie, călărește pe un porc și ține în mâna stângă o ramură din copacul Ashoka. Cel mai frecvent este tipul cu trei fețe (cea din stânga îi aparține unui porc) și opt brațe, cu numele Samkshipta-**M.** Zeița **M.** este considerată emanația lui → Vairocana, a cărui imagine o poartă în coroana sa împletită. Sub forma Ubhayavarāhānana apare cu picioarele pe unii zei hinduși, ca Șiva, Vișnu și Brahma.

S. Behrsing, *Mārici-Figuren des Berliner Völkerkunde-Museums* (Baessler-Archiv 25/1943); W. Kirfel, *Symbolik des Buddhismus*, 1959 (p. 81–86); A. Getty, *The gods of northern Buddhism*, Tokyo, 1962; D.C. Bhattacharyya, *The concept of Mārici* (Journal of the Asiatic Society 9/1967); G. Grönbold, *Mārici* (Die Mythologie des indischen Buddhismus, WdM 5), 1984.

MARILAHA, zeu venerat în orașul sirian Harran în primele secole după Hristos; emblemele sale de cult erau o coloană sacră și un tron. Monede din Hatra arată inscripția „Sin Marihala", făcând astfel aluzie la funcția de zeu al Lunii (→ Sin). Etimologic, teonimul este comparat cu nabataianul *mara* („Stăpân"). Este foarte posibil ca **M.** să fi fost un zeu al sabilor care venerau planetele.

MARNA, zeu venerat pe litoralul palestinian, la Gaza, foarte respectat în calitatea sa de stăpân al ploii.

MARS (Marspiter, Mamers, Marmar, numit adesea de poeții romani Mavors), zeu și patron roman al câmpiilor și al rodirii lor; după el a fost numită luna martie (Martius). Romanii își ziceau „fiii lui **M.**", pe care-l considerau

părintele lui → Romulus şi Remus. Chezăşie a continuităţii Imperiului Roman era considerată pavăza sacră (*ancile*) căzută din cer în clădirea oficială a lui Pontifex maximux din Forum. Lancea era şi ea un simbol al zeului; animalele sacre care-i erau consacrate erau ciocănitoarea (comp. → Picus), lupul şi taurul. La fiecare cinci ani, pentru iertarea păcatelor cetăţenilor, i se oferea o jertfă festivă a statului (suovetaurilia, constând dintr-un porc, o oaie şi un taur). Preoţii lui **M.** şi-au luat numele de Salii (adică „Săritorii") după dansul lor de cult. Augustus i-a închinat un templu lui Mars Ultor („Răzbunătorul"). Începând din secolul III î.Hr., zeul a fost identificat cu grecul → Ares.

G. Hermanse, *Studien über den italischen und den römischen Mars,* Kopenhaga, 1940; G. Dumezil, *Jupiter, Mars, Quirinus,* Paris, 1941; J. Balkestein, *Onderzock naar de oorspronkelijke zin en betekenis van de Romeinse god Mars,* Leiden, 1963; M.D. Petruševski, *L'évolution du Mars italique d'une divinité de la nature à un dieu de la guerre* (Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae 15/1967); G.K. Radke/K. Ziegler, *Mars* (Der kleine Pauly 3), 1969; U.W. Scholz, *Studien zum altitalischen und altrömischen Marskult und Marsmythos,* 1970; V.J. Rosivach, *Mars, the Lustral God* (Latomus 42/1983).

MARS, galicul, zeu numit astfel de romani, care a fost venerat în Gallia sub diferite nume, ca de pildă, → Smertrios, Camulos (şi în Britania) şi Segomo, „Victoriosul" (în special în sudul Galliei). Caracterul lui **M.** îl poate lua şi zeul pe care romanii îl numeau altminteri → Hercule şi care — la prefacerea măciucii sale în trăznet — se contopeşte, în cele din urmă, cu → Taranis. Galicul **M.** nu este numai zeul războiului; la multe solemnităţi el este perceput ca zeu tămăduitor şi dătător de fertilitate, în care calitate se aseamănă cu → Teutates.

E. Thevenot, *Sur les traces des Mars celtiques,* Bruges, 1955; F. Benoit, *Mars et Mercure. Nouvelles recherches sur l'interpretation gauloise de divinités romaines,* Aix-en-Provence, 1959; J.J. Hatt, *Le culte de Mars indigène dans le Nord-Est de la Gaule* (Revue archéologique de l'Est et du Centre-Est, 1980).

MARS THINGSUS (Mars Thincsus), zeu al războiului şi al dreptului, căruia legionarii frizoni aflaţi în slujba romanilor i-au închinat două altare votive la Hadrianswall (Anglia). Numele **T.** ar putea ţine etimologic de Thing („Adunarea dreptăţii").

O. Höfler, *Mars Thingsus* (Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte, 18. Lief.), 1979; R. Simek, *Mars Thingsus* (Lexikon der germanischen Mythologie), 1984.

MARSYAS, numele unui demon venerat în Frigia, interpretat după imigrarea greacă drept un → Silen. Când → Atena a aruncat un flaut el a avut o asemenea dexteritate, încât l-a provocat pe → Apolo la o întrecere muzicală. Apolo a învins şi a poruncit ca **M.** să fie atârnat, pentru îndrăzneala lui, de un pom şi să i se jupoaie pielea.

K. Schauenburg, *Marsyas* (Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Roma 65/1958); M. Vogel, *Der Schlauch des Marsyas* (Rheinisches Museum für Philologie 107/1964).

MARTANDA → **ĀDITYA**

MARTINII DE IARNĂ, reprezentări mitice româneşti, patroni ai urşilor, celebrate de păstorii bănăţeni în zilele de 1–3 februarie. Cel mai puternic şi mai periculos dintre ei, Martinul cel Mare,

este prăznuit în ziua de 2 februarie. În zilele de Martini nu se pronunţă cuvântul urs sau, dacă este necesar, i se spune cu respect Ăl Bătrân, Moş, Moş Martin, sunt instituite severe interdicţii de muncă, iar în calea lor de trecere se lasă câte o pulpă de viţel.

Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian al poporului român pe anul 1883,* Tipografia Alexi, Oraviţa, 1882; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997

MARTU, zeu al stepelor în vechea Mesopotamie; este considerat fiul zeului cerului → An; ca soţie a sa apare → Bēletsēri. El mai poate apărea şi ca zeu al furtunii, care distruge aşezările. Iniţial, sub numele Amurru, era zeul principal al amoriţilor semiţi.

G. Dossin, *Amurru, Dieu cananéen* (Symbolae Biblicae et Mesopotamicae. F.M.Th. de Liagre Böhl dedicatae), Leiden, 1973.

MARŢOLEA, reprezentare mitică feminină a panteonului românesc, personificare a zilei de marţi. Este o femeie bătrână, cu putere diavolească, locuieşte în păduri, în codrii pustii sau în văzduhuri şi umblă prin sate în ziua de marţi spre miercuri, din care cauză se numeşte şi Sfânta Miercuri, pentru a surprinde femeile lucrând şi a le pedepsi. Dacă nu găseşte uşa deschisă, intră în casă folosindu-se de diferite şiretlicuri. Foloseşte ca metodă de tortură focul şi apa clocotită.

Muşlea I., *Cercetări etnografice şi de folclor,* Editura Minerva, Bucureşti, 1972; Bîrlea Ov., *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti,* Editura Minerva, Bucureşti, 1976.

MARUNDA, la tribul indian al esticilor pomo (California) un zeu care, împreună cu fratele său Kuksu, a creat lumea din părul de la subsuoara sa; în celelalte faze ale creaţiei fumul ieşit din pipa sa a jucat un rol important.

MARUNOGERE, erou civilizator mitic al papuaşilor kiwai (Noua Guinee). I-a învăţat pe oameni să-şi construiască mari case ale comunităţii şi a creat organele genitale feminine.

MARUTI, un grup de spirite indiene ale furtunii şi vremii proaste, fiii lui → Rudra şi ai vacii Prishni. Ei sunt însoţitorii permanenţi ai lui → Indra. Potrivit Rigvedei, ele poartă coifuri şi platoşe; cu securile lor de luptă au fărâmiţat stâncile norilor, aşa încât ploaia să poată să se reverse.

MĀTANGA → MAHĀVĪRA

MĀTARE („Mame, măicuţe"), în India un grup de şapte până la nouă zeiţe care, de regulă, sunt reprezentate plastic în compania lui → Şiva sau a lui → Ganesha şi ale căror nume şi funcţii sunt schimbătoare. Pe de o parte, ca mame gata de sacrificiu, ele sunt expresia lui → Devi, pe de altă parte, ele pot reprezenta întruchiparea însuşirilor negative, care trebuie învinse prin virtuţi. De obicei, printre ele este socotită → Māheshvarī (personificarea furiei), Vaishnavī (lăcomia), Brāhmi sau Brāhmānī (mândria), → Kaumarī (orbirea), → Indranī (sâcâiala), → Camundā (calomnierea), → Vārāhī (invidia) şi la o octoadă Yogeshvarī (pofta). M. se găsesc şi sub numele Mātrika.

MĀTE, la letoni cuvântul pentru „mamă" şi componentă a numelui diferitor

personaje mai mult sau mai puțin divine. Pe lângă „mama-mare" (→ Juras māte) și „mama-foc" (Uguns māte), există și „mama-boabă" (Ogu māte), „mama-ciumă" (Mera māte) și chiar „mama-diavol" (Joda māte).

MATER MATUTA, zeiță a luminii din zori și a aurorii în Italia antică, ce s-a transformat în zeiță a nașterilor și a femeilor și, mai târziu, prin identificarea cu → Ino, în zeița călătoriilor pe mare.

M. Halberstadt, *Mater Matuta,* 1934.

MATRES, în Gallia romană, în Britania și în Renania un grup de zeități materne, reprezentate de cele mai multe ori în triadă (uneori doar două) și așezate una lângă alta, în poală ținând coșuri cu fructe sau un corn al abundenței; femeia din mijloc are uneori un sugar. Venerarea lor pare să se fi limitat la comunitatea casnică; în regiunea din nordul Germaniei ele pot fi comparate cu → Disele. Pe Rinul inferior și în Italia Superioară, pentru **M.** întâlnim denumirea de Matroane, în Gallia sunt numite și Matrae. În total sunt cunoscute peste o sută de nume diferite date Matroanelor ca de pildă → Aufaniae și → Vaccallinehae.

H. Hempel, *Matronenkult und germanischer Mutterglaube* (Germanisch-Romanische Monatsschrift 27/1939); E.A. Philippson, *Der germanische Mütter-und Matronenkult am Niederrhein* (Germanic Review 19/1944); R.L.M. Delorez, *Götter und Mythen der Germanen,* 1974; P.M. Duval, *Les Dieux de la Gaule,* Paris, 1976 (p. 55 ș.u.); R. Simek, *Matronen, Matronenkult, Matronennamen* (Lexikon der germanischen Mythologie), 1984.

MATSYA, în mitologia indiană este ur avatar cu înfățișare de pește, în care → Vișnu l-a salvat pe → Manu de potop În această încarnare el i-a smuls Vedele răpite de → Hayagriva și le-a predat lu → Brahma.

A. Hohenberger, *Die indische Flutsage unc das Matsyapurana,* 1930.

MATUNGULAN → BALITOK

MAUI, figură năzdrăvană semidivină din Polinezia care, pe de o parte, i-a ajutat pe zei să ridice cerul și să hotărască cursul stelelor, pe de alta, a prins soarele în plasa sa și a furat focul pentru a-l aduce oamenilor. Aceștia îi datorează și numeroase descoperiri, cum ar fi coșurile pentru pescuit și jocul cu sfoara. Supranumele lui **M.** este Tikitiki (în Samoa Ti'it'i) și indică o legătură cu primul om (→ Tiki). **M.** nu a avut parte de o venerare divină, nici nu face parte dintre nemuritori, întrucât după naștere, formulele necesare fie că au fost greșite, fie n-au fost spuse.

H. Nevermann, *Götter der Südsee,* 1947 L. Makarius, *Le Mythe du „Trickster"* (RHR 1969); G. Grey, *Polynesian Mythology and Ancient Traditional History of the Maori,* New York, 1970; K. Luomala, *Maui* (ER), New York, 1987.

MAWU, zeul cerului la populația ewe (în Togo și Ghana); a creat spiritele (*mawuviwo* „Copiii zeului"), pentru a realiza o legătură cu oamenii. Este considerat cel care a dat toate lucrurile și căruia îi place culoarea albă; până și mâncarea pe care o înghite este albă Uneori, **M.** este identificat cu zeitatea Sodza (→ So). La populația fong din Dahomey, **M.** este feminin și identificat cu luna, după o altă versiune zei-

tatea este androgină; **M.** este sora soarelui (→ Lisa).

R.D. Pelton, *The Trickster in West Africa,* Berkeley, 1980; J.S. Thayer, *Mawu-Lisa* (ER), New York, 1987.

MĀYĀ („Forţa miraculoasă", ulterior şi „Iluzia"), în epoca vedică forţa zeilor, creată de → Vişnu ca o forţă primordială feminină, din care se naşte lumea. În Upanişade lumea apărută datorită forţei magice este un fel de iluzie, care se spulberă atunci când este recunoscută unicitatea lui → Brahma. În sfârşit, **M.** este imaginată şi personificată; în budism ajunge numele mamei lui → Gautama Buddha.

J. Gonda, *Four studies in the language of the Veda, IV. The „original" sense and etymology of Sanscrit māyā,* s'Gravenhage, 1959.

MAYAHUEL (Mayauel), veche zeiţă mexicană a pulque (băutura care te ameţeşte); este reprezentată stând goală, pe o broască ţestoasă, în faţa unei agave înflorite. Potrivit unei tradiţii, Quetzalcoatl a furat-o din cer şi, din oasele zeiţei îmbucătăţite de demonii întunericului, a făcut să apară primele agave.

MAYIN, zeu suprem al tunguşilor de pe Enisei; numele înseamnă „Cel care dă viaţă". El trimite sufletul în corpul nou-născuţilor şi ia în cer, după moarte, sufletul oamenilor buni.

MA-ZU (Ma-tsu), zeiţă venerată pe coasta sudică a Chinei, care ajută în special pescarii aflaţi în pericol pe mare. Supranumele ei este Tian-hou (T'ien-hou), adică „Stăpâna cerului". În credinţa poporului simplu ea se contopeşte cu milostiva → Guan-yin.

B. Wiethoff, *Der staatliche Ma-tsu Kult* (ZDMG 116. 2/1966); Pingchung Wu, *Matsu. Goddess of the Sea* (Echo 1/1971).

MAZZIKIN, spirite rele pomenite în Talmud împreună cu → Şedim; ele le fac oamenilor viaţa grea.

MÂNECĂTOAREA, divinitate feminină a panteonului românesc, soră cu → Sângiorzul, celebrată în noaptea de 22/23 aprilie, invocată în vrăjile de dragoste şi de obţinere a manei (rodului) vitelor şi holdelor. La **M.** vitele pasc libere, fără nici o opreliştе, prin holde şi livezi, se fură, prin farmece şi vrăji, mana laptelui şi rodul grâului, se pune la porţile şi uşile construcţiilor gospodăreşti ramura verde, substitut al zeului vegetaţiei şi apărător al holdelor şi vitelor domestice (Teleorman, Muscel, Dâmboviţa).

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea. Răspunsuri la chestionarele lui N. Densuşianu,* Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.

MBOTUMBO, zeu la negroizii baule (Côte d'Ivoire); are cap de maimuţă şi este patronul special al preoţilor, dar, în popor, are şi funcţia de zeitate protectoare.

MEDEEA (în latină Medéa), în mitul grec fiica regelui Aietes din Colhida, pricepută în ale vrăjitoriei şi nepoata zeului soarelui → Helios. Ea l-a ajutat pe argonautul Iason venit să fure Lâna de aur. Pentru a-l pedepsi pe Iason, care a rupt căsătoria cu ea, şi-a omorât

proprii copii; ea a „fiert într-un cazan pentru a-l întineri" un berbec ciopârțit și l-a înviat; printre ierburile ei vrăjite se numără brândușa de toamnă („iarba de Colhida"). Se presupune că, în spatele **M.**, s-ar afla o veche zeitate din Tessalia, care amintește de → Hecate.

K. Kerényi, *Töchter der Sonne,* 1944 (p. 91–116); H. von Geisau, *Medeia* (Der kleine Pauly 3), 1969.

MEDEINE (Mejdejn, de la *medis* „pom, pădure"), zeiță lituaniană a pădurii cunoscută din cronicile medievale.

MEDITRINA, veche zeiță tămăduitoare romană care, o dată cu ascensiunea cultului lui Esculap, a pierdut din importanță.

MEDR („pământ"), veche zeitate etiopiană a pământului; nu este sigur dacă era percepută de gen masculin sau feminin.

MEDUZA, fiica zeului grec al mării → Phorkys și a uriașului marin → Keto. Surorile ei (→ Gorgonele) erau nemuritoare, dar ei → Perseu a putut să-i taie capul, pe care zeița → Atena l-a pus pe scutul ei. Motivul capului care trezea groază (*gorgonaion*) a fost adus în temple și la morminte și trebuia să servească la apărarea de spiritele rele. Din gâtul **M.** a apărut un armăsar înaripat, → Pegas.

H. Besig, *Gorgo und Gorgoneia in der archaischen griechischen Kunst,* 1937; T.P. Howe, *The Origin and Function of the Gorgon Head* (American Journal of Archaeology 58/1954); E. G. Suhr, *An Interpretation of the Medusa* (Folklore 76/1965).

MEFISTOFEL (Mephisto), numele diavolului în literatura magică din Evul Mediu târziu și în legenda lui Faust (ca și la Goethe). Numele trebuie tradus, probabil, din ebraicul *mephir* („Distrugătorul") și *tophel* („Mincinosul").

MEFITIS, zeiță romană, care a fost asociată cu izvoarele de sulf; aburii amețitori de sulf sunt, de asemenea, numiți *mefitis.*

MEGAIRA, MEGÄRE → ERINII

MEGHAMALIN → PARSHVA

MEHET-URET („Marele potop"), veche zeiță egipteană cu înfățișare de vacă, în care sunt întruchipate apele primordiale, din care a apărut zeul soarelui. La Plutarh numele ei este Methyer și o vizează pe → Isis.

MEHIT (Mechit), zeiță egipteană a leilor venerată în regiunea Thinis, era considerată soția lui → Onuris. Semnificația numelui nu este certă, printre altele s-a presupus „Deplina", cu referire la ochiul însănătoșit al soarelui.

MELPOMENE (în greacă *melpein* „a cânta"), una din cele nouă muze, atribuită, de obicei, cântului și tragediei. Se caracterizează prin coturni (încălțăminte înaltă, legată cu șireturi, purtată de actori) și mască; uneori e împodobită cu o cunună din viță de vie.

MELQART (de fapt, Milk-qart „Regele orașului"), zeu principal în Tyr, Fenicia și venerat în orașul Cartagina. Este asociat cu marea și navigația; pe monede apare călărind un cal de mare. Mai târziu a fost considerat și zeul

soarelui, ceea ce pare să fi contribuit la identificarea lui cu → Herakles. Pe altarul său ardea un foc care nu se stingea niciodată.

W. Preisendanz, *Melkart* (PWRE Spl VI, 1935); W. Rollig, *Melqart* (Die Mythologie der Ugariter und Phonizier, WdM 1), 1965.

MELUSINE, o frumoasă zeiță a mării dintr-o veche legendă franceză; a fost surprinsă de soțul ei, care nu-i cunoștea adevărata înfățișare, având partea inferioară a trupului de șarpe sau de pește. Ca strămoașă legendară a conților de Lusignan, ea pare să-i fi prezis acestui neam toate nenorocirile care urmau să i se întâmple. Populara ei metamorfozare i-a adus și numele de → Sirena, fiind reprezentată uneori cu aripi de pasăre. Motivul zânei mării coboară cu siguranță mult timp în urmă; încă nu s-a dovedit dacă femeia goală, cu două cozi de pește ridicate simetric, reprezentată în arta medievală, are vreo legătură cu ea.

R. Kohl, *Das Melusinenmotiv,* 1934; K. von Spiess, *Die Sagen von der Fisch-oder Schlangenjungfrau* (Wiener Zeitschrift für Volkskunde 46/1941); F. Eygun, *Ce qu'on peut savoir de Melusine* (Bulletin de la société des antiquaires de l'Ouest 1949); K. Heisig, *Über den Ursprung der Melusinensage* (Fabula 3/1960).

MEN, zeu al lunii venerat în vechea Asie Mică, în special în Frigia; era considerat, în același timp, stăpânul cerului și al lumii subpământene. Influenței lui cerești i se atribuia creșterea plantelor și animalelor. Supranumele său era Tyrannos („Stăpânul"), un cuvânt pe care grecii l-au preluat din limba lidiană.

A. Krzyzanowska, *Le culte de Mén à Antioche de Pisidie* (Mélanges Michalowski), 1966.

MENEBUȘ, numele unui mântuitor în diferite versiuni mitice ale indienilor menomini din America de Nord care înseamnă „Marele iepuraș". El a inventat jocul cu mingea (comp. și → Kineu) și a luptat împotriva răilor anamaqkius. **M.** este nepotul, resp. fiul Mamei Glie și a venit pe lume sub o strachină. La alte triburi indiene el se găsește sub numele Manibozo, Manabuzo sau Nena-bu-șu și poate avea aspectul unui trickster.

St.M. Champrey, *Legends of Nena-Boo-Shoo, the trickster* (Michigan History Magazine 19/1935); L. Makarius, *Le Mythe du „Trickster"* (RHR 1969); A.K. Helbig, *Manabozho: Trickster, Guide and Alter Ego* (Michigan Academician 7/1975); J. Bierhorst, *Die Mythologie der Indianer Nordamerikas,* 1988 (indice: Manábozho).

MĒNESS, vechi zeu leton al lunii, soțul zeiței soarelui (→ Saule), patronul călătorilor. Zeul lunii era invocat la începerea unei campanii și la sfințirea steagului de luptă, avea, deci, și funcție războinică. În sfârșit, a jucat un rol în invocațiile magice.

E. Zicāns, *Die Hochzeit der Sonne und des Mondes in der lettischen Mythologie* (Studia theologica 2/Rigae 1935).

MENHIT (Menchit), veche zeiță egipteană cu înfățișare de leu, venerată în special în Latopolis (Esneh). Numele ei înseamnă „Luptătoarea" și o desemnează ca zeiță a luptei. Soțul ei este → Hnum, fiul ei → Hike.

MENRVA (Menerva), zeiță etruscă, care corespunde iconografic zeiței → Atena a grecilor: cu coif, lance și scut. Mitul nașterii Atenei a fost transferat,

şi el, asupra **M.,** care a apărut din capul lui → Tin(ia).

R. Enking, *Minerva Mater* (Archäologisches Jahrbuch 59–60/1944–1945); A.J. Pfiffig, *Religio Etrusca,* 1975 (p. 255–258).

MEN-SHEN, doi zei chinezi cu funcţia de păzitori ai uşii. În uniformă militară, înarmaţi cu halebardă, săgeată, arc şi semne magice, ei păzesc intrările caselor şi palatelor; pe umeri poartă, ca semn al rangului, mici steguleţe. Reprezentaţi în imagini de hârtie, erau lipiţi în timpul sărbătorii de Anul Nou pe uşile caselor, pentru a-i apăra pe locuitorii acestora de demonii răi.

MENULIS (Menuo), zeu al lunii venerat în credinţa vechilor lituanieni. Mitologic, este soţul soarelui, dar trăieşte despărţit de acesta, deoarece este îndrăgostit de luceafăr. Luna este numită şi Dangaus karalaitis, adică „prinţul celest"; ca atare ea poate vizita Pământul în haine de argint.

M. Gimbutas, *Ancient symbolism in Lithuanian folk art* (Memoirs of the American Folklore Society 49/1958).

MERCUR, zeu roman al comerţului şi meseriilor, al cărui sanctuar se afla la Roma în Circus Maximux. Iniţial era unul dintre zeii mai bătrâni ai bogăţiei şi câştigului *(dei lucri)* şi abia în urma identificării cu grecul → Hermes a devenit zeul negustorilor. De la acesta din urmă a preluat bastonul de vestitor *(caduceu)* cu capătul împletit în formă de 8, ulterior ca o pereche de şerpi. Diferitele animale consacrate, berbecul şi cocoşul, fac aluzie la fertilitate. Numele său a fost dedus iniţial din *mercari* „a face comerţ", dar este posibilă şi o origine etruscă. În panteonul etrusc este identificat cu → Turms.

G. Radke, *Die Götter Altitaliens,* 1979; B. Combet-Farnoux, *Mercure romain. Le culte publique de Mercure et la fonction mercantile,* Roma, 1980.

MERCUR, galicul, pentru zeul menţionat şi în sursele romane s-au transmis şi nume celtice, aşa, de pildă, el se numeşte la pictoni Adsmerius, la lingoni şi mediomatrici Clavariatis. Era venerat în special în vârfurile munţilor, de aici şi numele de munţi Mont-Mercure în Vendée şi Merkur la Baden-Baden. Ca şi modelul roman, atributul său este caduceul, în mână ţine o pungă de bani; animalele sale sunt cocoşul, broasca ţestoasă şi berbecul. În regiunea Moselei şi a Rinului a fost reprezentat împreună cu → Rosmerta. În ce măsură acest zeu galic coincide în unele trăsături cu → Teutates sau cu → Lug, aceasta este o problemă controversată.

Arzel Even, *Notes sur le Mercure Celtique* (Ogam 8/1956); F. Benoit, *Mars et Mercure. Nouvelles recherches sur l'interpretation gauloise des divinitées romaines,* Aix-en-Provence, 1959.

MERESGER (Meretseger „Cea care iubeşte tăcerea"), zeiţă cu înfăţişare de şarpe care proteja necropolele tebane (vechiul Egipt), având supranumele de „Stăpâna Vestului", acest punct cardinal desemnând împărăţia morţilor.

B. Bruyère, *Mert Seger à Deir el Médineh* (Mémoires publiés par les membres de l'Institut francais d'archaeologie orientale du Caire), 1929–1930.

MERET (Mert), zeiţă a bucuriei şi cântecului în Egiptul antic. Ca „Stăpână a

casei de aur" ea apare deseori pe semnul grafic pentru „aur". Apare şi separat într-o Meret a Egiptului de Sus şi una a Egiptului de Jos.

J. Berlandini, *Meret* (LÄ 4), 1982.

MESLAMTA'EA, zeu sumerian, care reprezintă aspectul războinic al zeului lumii subpământene → Nergal.

MESSINEG („Stăpânul meu"), la tuaregii berberi o denumire pentru zeul pe care îl numesc şi Amanai („Cel care vede") şi Emeli n terna („Stăpânul puterii").

MEŞARU → **ŞAMAŞ**

MEŞENET, în Egiptul antic personificare a cărămizii pentru naşteri, pe care era aşezată lăuza. S-a încercat interpretarea spiralei duble purtate de zeiţă pe cap ca un uter de vacă.

METATRON, demon bun menţionat în Cabala, îngerul chipului şi conducătorul forţei. El ia în primire rugăciunile oamenilor şi împleteşte din ele coroane, pentru a le aşeza pe capul lui Dumnezeu. În cercurile oculte de mai târziu este perceput ca arhanghel, pus în legătură cu prima emanaţie (Sephirah).

Jüdisches Lexikon, vol. IV, 1927.

METIS, zeiţa greacă a înţelepciunii, fiica lui → Okeanos şi a zeiţei → Tethys. A fost prima soţie a lui → Zeus, care însă, a înghiţit-o, pentru că se temea de naşterea unui fiu puternic. Copilul ei (Atena) a apărut din capul lui Zeus.

J.-P. Vernant, *Métis et les mythes de souverainité* (RHR 1971).

MEŽA MĀTE, zeitate inferioară a naturii la letoni, numele însemnând „mama pădurii". Potrivit cântecelor populare, ea ocroteşte toate făpturile pădurii; este numită şi „Patroana vânătorilor".

MICTLANTECUTLI („Stăpânul împărăţiei morţilor"), zeu aztec al lumii subpământene *(mictlan),* în care domneşte o răceală de gheaţă şi în care şerpii otrăvitori servesc drept hrană. Zeul morţii este reprezentat în majoritatea cazurilor cu dinţii rânjiţi ca în craniile morţilor. Soţia sa are numele de Mictlancihuatl.

MIDGARDHR, fiinţă demonică de proporţii uriaşe în mitologia germanică, provenind din → Loki. Şarpele se afla în marea lumii, de jur împrejurul pământului imaginat ca un disc (Midgard). Principalul său adversar este → Thor, care încearcă zadarnic să-l pescuiască din ocean. La sfârşitul lumii, Thor şi şarpele **M.** se omoară reciproc.

F.R. Schröder, *Das „Hymirlied"* (Arkiv för Nordisk Filologi 70/1955).

MIDIR, zeu irlandez, stăpânul lumii minunate Mag Mor, educatorul zeului → Oengus. Nimerit de un băţ de alun, pierde un ochi, pe care zeul tămăduirii (→ Dian Cecht) i-l înlocuieşte.

MIHAIL (în ebraică „Cine este ca Dumnezeu?"), prinţ biblic al îngerilor care luptă pentru Israel (Daniel 10, 13. 21; 12, 1) şi care i-a aruncat din cer pe îngerii conduşi de → Satana, pe care îi alungase Dumnezeu (Apocalipsa 12, 7–9). Creştinismul îl sărbătoreşte, ca şi pe Gavriil, ca arhanghel; fiind un lup-

tător pentru Dumnezeu, are ca atribute sabia şi steagul, iar în imaginile Judecăţii de Apoi ţine în mână o balanţă (cântărirea sufletelor). Este călăuza sufletelor, conducându-i pe răposaţi în faţa tronului de judecător al lui Dumnezeu şi, de aceea, în perioada creştină veche a fost identificat cu romanul → Mercurius în funcţia sa (preluată de la → Hermes) de psihopomp. În gnoza iudaică a Talmudului, **M.** este repartizat, ca spirit al planetelor, lui Mercur, iar în scrierile ermetice ale Evului Mediu creştin este repartizat soarelui. La mahomedani este considerat — sub numele de Mikal — stăpânul forţelor naturii.

O. Rojdestvensky, *Le culte de Saint Michel et le moyen âge latin,* Paris, 1922; A. Rosenberg, *Michael und der Drache. Urgestalten von Licht und Finsternis,* 1956; G. Lanczkowski, *Thot und Michael* (Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Secţia Cairo 14/1956); L. Kretzenbacher, *Die Seelenwaage,* 1958; A. Rosenberg, *Engel und Dämonen,* 1986 (p. 92–107).

MIHR (şi Mehr, Meher), zeu armean al soarelui, înrudit ca semnificaţie cu persanul → Mithra. A fost perceput ca fiul lui → Aramazd. Ipostaza sa pământeană este considerată focul. Un corb negru ca însoţitor şi peştera ca adăpost constituie simbolica contrariilor referitoare la fiinţa solară a zeului.

K. Ishkol-Kerovpian, *Mihr* (Mythologie der vorchristlichen Armenier, WdM 4), 1986.

MIKAL, zeu fenician venerat în Cipru, care pare să fi avut funcţia de zeu al ciumei.

MILKOM, zeul principal al amoniţilor care trăiesc în estul Iordaniei. Numele vine probabil din cuvântul semit pentru „rege" (*milk, melek,* comp. şi → Malik). **M.** este menţionat de câteva ori în Vechiul Testament; Solomon i s-a închinat un timp (3 Regi 11, 33).

MI-LO-FO (Mi-lo Fo, numit şi Busa), nume chinezesc al lui Bodhisattva → Maitreya. Este Messia al perioadei de sfârşit şi apare reprezentat ca un călugăr gras, stând ghemuit şi râzând vesel; în mâini ţine o coroană de trandafiri şi o pungă de bani. Pântecele mare arată că are „Nephrit în trup", adică înţelepciune şi cunoştinţe. Călugărul — cu numele de Bu Dai — este considerat „corpul schimbător" al lui Bodhisattva care stă în cerul Tushita şi aşteaptă ceasul apariţiei sale. În mănăstirile chinezeşti statuia sa se află în sala celor patru regi ai cerului.

M. Wegner, *Ikonographie des chinesischen Maitreya* (Ostasiatische Zeitschrift 5/1929); E. Rousselle, *Vom Sinn buddhistischer Bildwerke in China,* 1958 (p. 34–38); Fr.J. Meier, *Mi-lo-p'u-sa* (Die Mythologie des chinesischen Buddhismus, WdM, 24. Lief.), Stuttgart, 1988.

MILOMAKI, un fel de zeitate → Dema la populaţia yahuna din vestul Braziliei. Când a fost ars — încă de tânăr — pe rug, a cântat minunat, până când i-a pleznit trupul. Din cenuşa sa a crescut un palmier, din al cărui lemn s-au cioplit flaute mari. Oamenii îi datorează lui **M.** toate fructele.

Th. Koch-Grunberg, *Zwei Jahre bei den Indianern Nordwestbrasiliens,* 1921 (p. 386 ş.u.).

MIMIR, în mitologia nordică un demon uriaş al izvorului a cărui apă aduce înţelepciunea supremă. Zeul → Odin îşi pune chezăşie un ochi pentru a

putea bea din izvor. Potrivit unei versiuni ulterioare, **M.** cade jertfă disputei dintre zeii → Asa şi → Vana, dar Odin porunceşte să se păstreze capul tăiat al uriaşului, pentru a-l mai putea consulta din când în când în diferite împrejurări.

R. Simek, *Mimir, Mimirs Brumen, Mimirs Haupt* (Lexikon der germanischen Mythologie), 1984.

MIN, zeu al fertilităţii în Egiptul antic, în perioada preistorică venerat într-un fetiş, iar în epoca istorică sub o înfăţişare omenească cu un falus în erecţie. Dintre atributele sale face parte un strat cu frunze de lăptucă (afrodisiac!). Ca zeu local din Koptos, a devenit apărătorul drumurilor din deşert. Unul din supranumele sale este Kamutef, adică „taurul mamei sale", prin care el se caracterizează drept propriul său creator. Sărbătoarea sa principală era aşa-numita „sărbătoare a treptelor", în care zeul primeşte pe „treapta" sa (arie de treierat?) un snop tăiat chiar de rege. **M.** este nu numai stăpânul puterii de reproducere animalică, ci este sărbătorit — la fel ca zeul vegetaţiei — şi ca acela care dă hrana şi toate ierburile. Grecii îl identificau pe **M.** cu → Pan sau → Priap.

H. Gauthier, *Les fêtes du dieu Min,* Paris, 1931; G.D. Hornblower, *Min and his functions* (Man 46/1946); C.J. Blecker, *Die Geburt eines Gottes. Eine Studie über den ägyptischen Gott Min und sein Fest,* 1956; A. Badawy, *Min, the cosmic fertility god of Egypt* (MIO VII/1959–1960); B. Adams, *Lettuce for Min* (Göttinger Miszellen. Beiträge zur ägyptologischen Diskussion 37/1980).

MĪNĀKSHĪ (Mīnācī), zeiţă indiană, ipostază a lui → Pārvati. A apărut din focul de jertfă al unui rege lipsit de copii, sub înfăţişarea unei fete cu trei sâni. Soţul ei este → Şiva. Zeiţa, venerată mai ales de pescari, este reprezentată stând pe un peşte; numele ei înseamnă „Cea cu ochi de peşte".

W.N. Brown, *The name of the goddess Mīnākshī* (Journal of the American Oriental Society 67/1947).

MINERVA, zeiţă italiană, adusă probabil la Roma de etrusci (→ Menrva). Este ocrotitoarea meşteşugarilor şi a profesorilor; sărbătoarea ei principală, aşa-numitele Quinquatrus (19–23 martie), era celebrată în special de artişti şi meşteşugari. Ca Minerva Medica era patroana medicilor şi avea un sanctuar pe Esquilin. Templul ei principal — ca zeiţă a oraşului Roma — se afla pe Aventin. Ulterior a fost identificată cu zeiţa greacă Atena. Numele **M.** ar fi putut să fie derivat din rădăcina indo-europeană *men,* care desemnează activitatea spirituală.

R. Enking, *Minerva Mater* (Archäologisches Jahrbuch 59–60/1944–1945); F. Altheim, *Römische Religionsgeschichte,* vol. I, 1951; J.L. Girard, *Les origines du culte de Minerva* (Revue des Etudes Latines 48/1971).

MINERVA, galică, zeiţă a meşteşugului (*operum*) şi a artelor (*artificiorum*), menţionată de Cezar, al cărei nume celtic nu este cunoscut. I-au fost dedicate numeroase inscripţii, unele cu supranumele → Belisama; de regulă a fost reprezentată înarmată. Apărea şi ca *medica,* doctoriţa, al cărei cult era legat de izvoarele tămăduitoare. În vechea Irlandă îi corespundea → Brigit.

J. de Vries, *Keltische Religion,* 1961; J. Markale, *Die Druiden. Gesellschaft und Götter der Kelten,* 1985 (p. 111–119).

MINJO, strămoşul ales de zeul soarelui → Hekko pentru neamul de stăpâni din Kaffa (în Ethiopia). Un fel de erou civilizator, care a adus poporului său hrană şi legi.

MINOS, în mitul grec fiul lui → Zeus şi al fiicei de rege fenician → Europa. Datorită domniei sale exemplare în calitate de rege al Cretei a fost trimis după moarte — ca şi → Aiakos — în lumea subpământeană, ca judecător al morţilor. **M.** reflectă trăsăturile unui taur venerat ca zeu.

H. von Geisau, *Minos* (Der kleine Pauly 3), 1969.

MINOTAURUL („Animalul lui Minos"), fiinţă fabuloasă la greci, cu trup de om şi cap de taur; era ţinut de regele cretan → Minos în Labirint şi, în cele din urmă, a fost omorât de atenianul → Teseu.

L. Cottrell, *The Bull of Minos,* Londra, 1954; T. Michailovici, *Der Kult und kretische Mythos vom Minotauros* (Altertum 20/1974).

MIRSA, stăpânul luminii şi al focului la georgieni şi la mingrelieni (Caucaz). Este posibil ca numele său să fi fost derivat din iranianul → Mithra. De la el se spera protecţie împotriva bolilor de ochi.

MIRU, înfricoşătoare zeiţă a lumii subpământene la maorii din Noua Zeelandă; casa ei se numea „poarta nopţii".

MITHRA, zeu iranian al luminii şi păzitorul jurământului şi al contractului, la fel ca indianul → Mitra. Din poziţia sa iniţială dominatoare a fost înlăturat, prin reforma lui Zoroastru, de → Ahura Mazdă, dar din secolul IV î.Hr. pătrunde din nou în cult, chiar dacă împodobit zoroastric. După Avesta, **M.** are zece mii de urechi şi ochi şi călăreşte într-un vehicul tras de armăsari albi. El face să cadă ploaia şi să crească ierburile. În timp ce Ahura Mazdă rămâne în „Casa cântecului" (= paradis), **M.** se intoarce înapoi pe pământ pentru a lupta împotriva lui → Daēva. (Yasht 10).

J. Hertel, *Die Sonne und Mithra im Awesta,* 1927; H. Lommel, *Mithra und das Stieropfer* (Paideuma 3/1949); K. Rudolph, *Mitra. Mithra, Mithras. Altiranische Mithraverehrung und hellenistisch — römische Mithramysterien* (Orientalistische Literaturzeitung 74/1979).

MITHRAS, numele greco-latin al iranianului → Mithra, al cărui cult şi ale cărui misterii au fost răspândite în primul şi al doilea secol după Hristos de către soldaţi şi navigatori în întregul Imperiu Roman. Ca zeu al credinţei, al adevărului şi al luptei împotriva răului, **M.** a devenit zeul favorit al războinicilor. Cultul, care excludea femeile, se săvârşea noaptea în spaţii subpământene (Mithraeum); în centru figura omorârea unui taur — în epocile primordiale executată, chipurile, chiar de zeu, ceea ce a avut ca urmare apariţia lumii (resp. a vegetaţiei). Natura iniţială luminoasă a lui **M.** a căpătat asemenea proporţii, încât el a devenit Sol invictus („invincibilul soare"). Reprezentări remarcabile din punct de vedere iconografic sunt naşterea lui Mithras dintr-o stâncă (în mâini cu o făclie şi un snop de spice), jertfirea taurului şi ospăţul ceresc cu pâine şi vin luat împreună cu → Sol. Ca figuri care-i sunt atribuite, apar adesea → Cautes şi Cautopates. În calitatea sa de zeu al misteriilor, **M.** are şi supranumele, provenit

probabil din iraniană, de Nabarzes, cu semnificaţia de „invincibilul". În Antichitatea târzie, universalitatea zeului se vădeşte în diferite simbioze cu alţi zei (Mercurius, Zeus, Serapis).

Fr. Saxl, *Mithras. Typengeschichtliche Untersuchungen,* 1931; M.J. Vermaseeren, *Mithras. Geschichte eines Kultes,* 1965; R. Merkelbach, *Die Kosmogonie der Mithrasmysterien* (Eranos-Jahrbuch 34/1965); L.A. Campbell, *Mithraic Iconography and Ideology,* Leiden, 1968; W. Fauth, *Mithras* (Der kleine Pauly 3), 1969; J.R. Hinnels (ed.), *Mithraic Studies,* Manchester, 1975; G. Ristow, *Mithräische Ikonographie* (Symbolon, N.F. 3/1977); M.P. Speidel, *Mithras-Orion. Greek Hero and Roman Army God,* Leiden, 1980; R. Merkelbach, *Mithras,* 1984.

MITRA, zeu vedic al prieteniei şi al contractelor. În timp ce → Varuna domină noaptea şi primeşte jertfe întunecate, **M.** guvernează asupra zilei şi primeşte jertfe albe. Face parte din grupul divin → Āditya şi apare în epoca vedică târzie, în general, ca o zeitate prietenoasă. În Iran îi corespunde lui → Mithra.

G. Dumézil, *Mitra → Varuna. Essai sur deux représentations indoeuropéens de la souveraineté,* Paris, 1948; P. Thieme, *Mitra and Aryaman,* New Haven, Conn., 1957; J. Gonda, *The Vedic God Mitra,* Leiden, 1972.

MIXCOATL („Şarpele norilor"), ipostază a zeului aztec → Tezcatlipoca, în care el a aprins primul foc; cu acest prilej firmamentul care se rotea a servit drept sfredel pus în polul ceresc. **M.** însuşi este zeul stelei polare. Pe lângă aceasta, mai are şi funcţia de zeu al vânătorii; săgeata şi tolba de vânătoare sunt atributele sale. Drept deghizare (*nahualli*) poartă un cerb şi ca podoabă pentru ureche un picior de cerb. Fiul său este luceafărul de dimineaţă → Tlahuizcalpantecutli.

W. Krickeberg, *Altmexikanische Kulturen,* 1956 (Indici).

MNEMOSINA, zeiţă greacă a memoriei, pe care → Zeus o face mama celor nouă → Muze.

MNEVIS (în egipteană Mnever), „Taurul sacru din Heliopolis", care, ca şi → Apis, era considerat purtătorul fertilităţii. Era denumit şi „vestitorul" zeului soarelui → Ra.

E. Otto, *Beiträge zur Geschichte der Stierkulte in Ägypten,* 1964 (p. 34–40).

MODI → MAGNI

MOG RUITH, zeu irlandez, care călătoreşte într-un vehicul din bronz luminos sau zboară ca o pasăre prin aer. Particula Ruith din nume ar putea fi pusă în legătură cu *roth* („roată"), indicând un zeu solar. Potrivit unei legende, el şi-a pierdut un ochi.

MOHINI, în hinduism o nimfă, a cărei înfăţişare a luat-o → Vişnu, când a vrut să dobândească băutura nemuririi Amrita. → Şiva s-a îndrăgostit de ea; fiul lor este zeul Aiyanār (→ Ayianāyaka) venerat de populaţia din sudul Indiei.

MOIRE (Moirai, în greacă *moira* „parte"), iniţial partea care revine oamenilor în destin, apoi cele trei zeiţe ale destinului: Clotho („Torcătoarea"), care toarce firul vieţii, Lachesis, care-l trece prin toate întâmplările şi Atropos („Cea care nu se întoarce"), care-l taie, provocând astfel moartea. La Hesiod ele sunt fiicele lui → Zeus şi ale zeiţei → Themis. În arta antică erau reprezentate cu

fus, sul scris şi cântar. Romanii le-au identificat cu → Parcele. În credinţa populară neogreacă ele se numesc mire.

E. Leitzke, *Moira und Gottheit im alten griechischen Epos* (Diss.), Göttingen, 1930; E. Steinbach, *Der Faden der Schicksalsgottheiten*, 1931; W.Ch. Greene, *Moira*, Cambridge, 1948; B.C. Dietrich, *Death, Fate and the Gods*, Londra, 1965.

MOKOŠ, zeiţă a fertilităţii la slavii estici, menţionată în Cronica lui Nestor. Era considerată patroana naşterii. Funcţiile ei au fost transferate ulterior, o dată cu creştinarea, asupra Maicii Domnului Maria. Teonimul este pus, de obicei, în legătură cu *mocryi* „umed".

MOLOH, transcrierea greacă a ebraicului Molec dată unui zeu canaanian, căruia iniţial i se aduceau jertfe umane, în special copii. De asemenea, mulţi israeliţi îşi jertfeau copiii în foc în numele lui **M.** (4 Regi 23, 10). În ultima vreme, prin luarea în consideraţie a punicului *mlk* („oferire, jertfire"), **M.** nu mai este înţeles ca zeu, ci ca un anumit tip de jertfă.

A. Bea, *Moloch in den Mari-Tafeln* (Biblica 20/1939); O. Eißfeldt, *Molk als Opferbegriff im Punischen* (Beiträge zur Religionsgeschichte des Altertums, Heft 3/1935); E. Dhorme, *Le dieu Baal et le dieu Moloch dans la tradition biblique* (Anatolian Studies 6/1956); M. Weinfeld, *The Worship of Molech and of the Queen of Heaven and its Background* (Ugarit-Forschungen 4/1972).

MOMA, străbunul şi creatorul, zeitate atotcopleşitoare a populaţiei uitoto (witoto) din regiunea râului Putumayo (Columbia şi Peru). **M.** se detaşează clar, ca creator şi păstrător al lumii, din complexa religie a acestor indieni. Un mit povesteşte cum el a luat din propriul său corp (zeitate-dema) plantele şi animalele. Şi astăzi **M.** asigură fertilitatea plantelor folositoare. Pe lângă existenţa sa ca lună pe cer, el îşi are locaşul, ca stăpân al morţilor, în lumea subpământeană, după ce el însuşi a fost prima fiinţă care a trecut prin moarte. Dar el renaşte mereu în fructele pomilor.

K.Th. Preuss, *Religion und Mythologie der Uitotot*, 1921, 1923; A.E. Jensen, *Mythos und Kult bei Naturvölkern*, 1951.

MOMOS, în religia greacă personificare a batjocurii, pe care Hesiod îl definea ca unul dintre fiii nopţii (→ Nyx).

MON, prima făptură divină → Imras în credinţa kafirilor din estul Afganistanului; era reprezentat ca un bărbat cu o tolbă de aur sau ca un animal cu cocoaşă, care paşte în iarba aurie din munţi. **M.** este, mai ales, cel care luptă cu succes împotriva demonilor. La populaţia prasun, zeul se numeşte Mandu.

K. Jettmar, *Die Religionen des Hindukusch*, 1975 (Indici).

MONIMOS → AZIZOS

MONJU, Monu-bosatsu (în sanscrită; → Mañjushri), unul dintre cei mai îndrăgiţi → Bodhisattva, patronul meditaţiei şi al celei mai înalte înţelepciuni. Este considerat personificarea înţelepciunii lui Buddha însuşi. După Avatamsaka-sūtra (în japoneză: Kegonkyō) locuinţa sa se afla în Est, după alte texte în Nord-Est. Principalele sale atribute sunt sabia cunoaşterii şi Sūtra Prājnaparamitā. Adesea el stă pe un leu

în stânga lui Shakyamuni (→ Gautama Buddha). S-ar putea ca numele „Manciuria" să fie legat de el.

W. Gundert, *Japanische Religionsgeschichte*, 1943 (p. 74); *Sources of Japanese Tradition*. Compiled by R. Tsunoda, W.Th. de Bary, D. Keene, New York, 1958 (p. 156 ş.u.).

MONTH (forma egipteană a numelui: Montu), iniţial zeu cu cap de şoim având funcţie războinică şi fiind venerat la Hermonthis; îi răpune pe duşmanii zeului soarelui şi-i asigură faraonului victoria. În Teba a fost considerat iniţial zeu al războiului, înainte de a fi nevoit să-i cedeze această funcţie lui → Amon. Animalul sacru al lui **M.** era un taur alb cu cap negru, care a fost numit în epoca târzie → Buhis.

H. Bonnet, *Month* (Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte), 1971.

MORFEU (din grecescul *morphe* „figură"), zeu grec al viselor, fiul lui → Hypnos. În religie n-a jucat nici un rol; este cunoscut de fapt numai din Metamorfozele (11, 633 ş.u.) lui Ovidiu.

R. Hanslik, *Morpheus* (PWRE 16, 1), 1933.

MORGANE, zână din romanele ciclului Artus; ca şi cele opt surori ale sale, poate lua înfăţişare de pasăre. Ele trăiesc pe insula morţilor Avalon, unde domnesc pacea şi primăvara veşnică; se povesteşte şi despre merele care vindecau toate rănile şi bolile. Semnificaţia de Fata Morgana (iniţial „zeiţa destinului") se găseşte în credinţa populară italiană; puterea ei demonică se credea a fi recunsocută în mirajul drumului din Messina. Nu este cert dacă numele de Morgana este de origine celtică şi înseamnă „cea născută din mare" sau dacă există vreo legătură cu zeiţa irlandeză → Morrigan sau chiar dacă la bază stă cuvântul grec *margarites* („perle"), prin intermediul cuvântului arab *margan* („coral").

R.S. Loomis, *Morgain la fee in oral tradition* (Romania 80/1959).

MORIGE („Cel care face ordine"), zeu suprem la muntenii care trăiesc în estul Georgiei. Este creatorul lumii; înlocuitorul său pe pământ este → K'viria.

MORI KERAĒNG, zeitate supremă la locuitorii manggarai şi riung din vestul insulei Flores (Indonezia de Est). Religia acestor două etnii este influenţată puternic de islamism, dar denotă şi o serie de elemente vechi indoneziene, care îşi găsesc expresia în supranumele antagonice de **M.K.**: tată/bărbat sus — mamă/ femeie jos, cer — sus, pământ — jos, soarele şi luna. În mitul creaţiei al populaţiei riung, tema mamei primordiale Teze şi incestul cu fiul ei Lena ocupă un loc important, ca şi tema „apariţiei plantelor folositoare din corpurile îmbucătăţite ale fiinţelor din epoca primordială".

P. Arndt, *Aus der Mythologie der Riunger* (Tijdschrift voor Indische Taal-, Land-en Volkenkunde 75/1935); A. Burger, *Manggaraise verhaalen over het ontstaan van de rijst en de mais* (Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde 81/1941); J.A.J. Verheijen, *Het hoogste wezen bij de Manggaraiers*, Wien/ Mödling, 1951; W. Stöhr, *Die altindonesischen Religionen* (Handbuch der Orientalistik, secţiunea 3, vol. 2, 2), 1976.

MORMO, nălucă şi sperietoare a copiilor în credinţa populară greacă.

MORRIGAN (Morrigu), zeiţă irlandeză a războiului, al cărei nume este interpretat ca „regina fantomelor"; bân-

tuie (mai ales sub înfăţişare de pasăre) ca furie a luptei şi trece şi în rolul de zeiţă a lumii subpământene.

MORTA → PARCE

MŌT (cuvântul semit *mawt*, *mōt* „moarte"), zeu fenician al secetei, nefertilităţii şi morţii; este stăpânul lumii subpământene, „camera mortuară a pământului". **M.** este opusul lui → Baal, pe care-l ucide. Ca răspuns, zeiţa → Anat pleacă în lumea subpământeană şi, cu o sabie, îl face bucăţi pe **M.**, ceea ce are ca urmare învierea lui Baal. Probabil că Filon din Byblos îl avea în vedere pe **M.** atunci când vorbea de un zeu Mut, pe care fenicienii îl numeau „moartea".

U. Cassuto, *Baal and Mōt in the Ugaritic Texts* (Israel Exploration Journal 12/1962); S.E. Loewenstamm, *The Killing of Mōt* (Orientalia, N.S. 41/1972); M. Pope, *Mōt* (Die Mythologie der Ugariter und Phönizier, WdM 1), 1965.

dMU (scris şi rMu), în religia bon din Tibetul antic însemnă acelaşi lucru cu → Lha; este vorba despre duhurile care sălăşluiesc în cer. Zeul cerului are numele dMu-bdud kam-po sa-zan.

MUGASA (sau Mugu), zeu mitic al cerului la bambuţi (pigmeii din Africa Centrală), care în unele legende coincide cu zeul Lunii. Locuia iniţial împreună cu primii oameni, copiii săi, într-o ţară de paradis. Trăia într-o colibă şi nu voia să fie văzut de oameni. Când aceştia i-au încălcat porunca, el s-a îndepărtat. De atunci oamenii sunt muritori. În afara unor evocări izolate, **M.** nu s-a bucurat de un cult.

P. Schebesta, *Die Religion der afrikanischen Pygmäen* (în: Christus und die Religionen der Erde, ed. de Fr. König, vol. 1),1951.

MU GONG (Mu Kung), în literatura taoismului (China) zeul nemuririi, stăpânul Estului şi întruchipare a principiului yang. Este soţul lui → Xi-wang-mu, care locuieşte în Vest.

MULA JADI NA BOLON, zeu creator la toba-batak din Sumatera (Indonezia); numele său înseamnă „Marea origine a devenirii". Este creatorul triadei de zei → Batara Guru, Soripada şi Mangalabulan, care au suferit o influenţă hinduso-indoneziană. Sălăşluieşte în cel mai înalt din cele şapte ceruri şi a cedat „fiilor" săi dominaţia asupra lumii, dar în cult nu este mai prejos de aceştia. Cu ajutorul său, nepoata sa → Si Boru Deak Parujar a creat Pământul → Debata.

J. Warneck, *Die Religion der Batak*, 1909; J. Winkler, *Die Toba-Batak...*, 1925; P.O.L. Tobing, *The Structure of the Toba-Batak belief in the High God*, Amsterdam, 1956; A.B. Sinaga, *The Toba-Batak High God* (Studia Instituti Anthropos 38), 1981.

MULAPO MAJEWA → KAVIDIVI

MULO, un spirit al morţilor la ţigani, un fel de vampir, care sperie oamenii noaptea.

MULUNGU (uneori şi Mungu), zeu suprem la diferitele triburi din estul Africii (de ex. la kamba), cu apelativul *mumbi*, adică „Creatorul". Din punct de vedere etimologic, numele **M.** este legat de „imperiul strămoşilor" sau „sufletul strămoşilor". **M.** poate să fi fost căpetenia strămoşilor, resp. a strămoşilor.

J.S. Thayer, *Mulungu* (ER 10), New York, 1987.

MUMA ŞI FATA PĂDURII, temute spirite ale pădurii cu înfăţişare de femei înalte cât casa, acoperite din cap până în picioare cu păr lung şi îmbrăcate în scoarţă sau muşchi de copaci. Ele pot fi auzite jelindu-se sau vâjâind printre copaci. Fata Pădurii amăgeşte feciorii, luând înfăţişarea iubitei lor, sau de zână, îi răpeşte, le face uneori copii, şi apoi îi lasă rătăciţi prin pădure. Muma Pădurii este, în schimb, bătrână şi necăjită, mai ales atunci când i se taie copiii, copacii pădurii. Ea este stăpână peste tot ce creşte şi trăieşte în pădure, are copii urâţi şi plângăcioşi, motiv pentru care încearcă prin diferite mijloace să-i schimbe cu copiii femeilor din sate. Atât Muma, cât şi Fata Pădurii îmbolnăvesc nou-născuţii de sperietoare şi le fură somnul.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea. Răspunsuri la chestionarele lui N. Densusianu,* Minerva, Bucureşti, 1976; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B. P. Hasdeu,* Editura Minerva, Bucureşti, 1970.

MUMMU, sfetnicul zeului primordial al Mesopotamiei → Apsu; amândoi au fost învinşi de → Ea, care i-a răpit lui **M.** strălucirea şi şi-a însuşit astfel esenţa sa.

MUNDA → CĂMUNDĂ

MUNDILFERI → MANI

MUNTU-UNTU, zeu suprem la minahasa din Sulawesi de Nord (Indonezia); ca stăpânitor al lumilor el este legiuitor şi cel care hotărăşte destinul, veghează asupra dreptului şi ordinii şi a luat funcţia de zeu al soarelui de la tatăl său → Toar. Uneori este desemnat ca zeu creator propriu-zis.

K. Tauchmann, *Die Religion der Minahasa-Stämme,* 1968; W. Stöhr, *Die altindonesischen Religionen* (Handbuch der Orientalistik, secţiunea 3, vol. 2,2), 1976.

MURI-MURI, la pigmeii bambuţi din Ituri (regiunea Congo) spirit al pădurii şi stăpânul animalelor sălbatice; este imaginat sub forma unui cap.

MURUCAN, veche zeitate dravidiană. Numele său înseamnă „Tânărul". Mai este numit şi Cēyōn („Cel roşu"). Este vânătorul şi războinicul divin, de aceea este identificat cu hindusul → Skanda. Animalul pe care călăreşte este elefantul sau păunul. Steagul său este împodobit cu un cocoş; ca atribut are o lance, pe lângă aceasta poartă o ghirlandă de flori roşii din copacul Catampu. **M.** are epitetul Catampan („Zeul copacului Catampu") sau Velan („Cel cu lancea") cu referire la funcţia sa războinică. Forma ceyloneză a lui **M.** este → Cataragama.

H. Bechert, *Eine alte Gottheit in Ceylon und Südindien* (Wiener Zeitschrift für die Kunde Süd-und Ostasiens 12–13/1968–1969); K. Zvelebil, *Tiru Murukan,* Madras 1982; K. Zvelebil, *Murukan* (Mythologie der Tamilen und anderer drawidisch sprechender Völker, WdM 5), 1984.

MUŞHUŞŞU (în sumeriană *muš-huš* „dragon roşu ca focul"), monstru creat în mitul mesopotamic de → Tiamat; are trup de şarpe, cap de şarpe cu coarne, picioarele din faţă ale unui leu, picioarele din spate ale unui vultur şi, în plus, un ac de scorpion; este animalul emblematic al lui → Marduk şi trebuie

înțeles ca forța haosului îmblânzită și luată în slujba proprie.

E. Unger, *Der Drache zu Babel* (în: Babylon, p. 212 ș.u.), 1970.

MUSISI, zeu la populația ndong (în Angola), unicul fiu al lui → Kalunga. **M.** intervine în favoarea oamenilor. O zicală spune: „Ceea ce cere **M.** pentru tine, îți va da Kalunga".

MUSO KORONI (Mouso Koroni), în mitologia populației vest-africane bambara este prima ființă feminină pe care a creat-o zeul → Pemba din praful lăsat de picioarele sale și din salivă. **M.K.** face să crească din ea plante și animale, iar oamenii îi datorează cultivarea pământului; dar ea a adus în lume și nefericire și haos.

G. Dieterlen, *Essai sur la religion Bambara,* Paris, 1951.

MUT, zeiță din Egiptul antic; numele (în scrierea consonantică Mw.t) nu are o explicație etimologică certă, potrivit unei interpretări ar putea fi cuvântul pentru „mamă", dar poate fi și un cuvânt pentru „vultur", sub a cărui înfățișare zeița fusese venerată inițial. Ulterior a fost umanizată și mai poartă doar o scufie ca un vultur. La Teba era considerată soția lui → Amon și mama lui → Honsu. **M.** a fost identificată atât cu zeița cerului → Hathor, cât și cu zeița șerpilor → Uto. Când era desemnată „Mama creatorului ei", aceasta trebuia să demonstreze calitatea ei de mamă a tuturor lucrurilor; „ea a născut, fără a fi născută".

H. Bonnet, *Mut* (Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte), 1971.

MŪTU, zeul lumii subpământene și personificarea morții în noua creație poetică asiriană; este caracterizat printr-un cap de șarpe-dragon.

MUTUNUS TUTUNUS, zeu roman; reprezentat ithyfalic sau ca falus; femeile îi aduceau jertfe în speranța de a fi binecuvântate cu copii.

MUVU, zeu protector (alter Ego) la luba-lulea (regiunea Congo). Zeul suprem → Mvidi Mukulu Maveja Nangila are soarele ca protector al zilei și noaptea luna. Oamenii au și ei *miuvu* al lor.

MUZE (Musae), fiicele părintelui grec al zeilor → Zeus și ale zeiței → Mnemosina. Locuiesc în Olimp și, sub oblăduirea lui → Apolo, îi încântă pe zei cu cântul lor. Ulterior, diferitelor muze li s-au atribuit anumite domenii ale artei și științei: → Erato (poezia de dragoste), → Euterpe (cântatul la flaut și poezia lirică), → Caliope (creația epică, de asemenea filozofia), → Clio (istoria), → Melpomene (tragedia), → Polyhymnia (cântecul acompaniat de un instrument), → Terpsihore (dansul), → Thalia (comedia) și → Urania (astronomia). În diferite locuri muzele erau venerate ca nimfe ale izvoarelor, izvorul Castalia din Parnas fiind în mod deosebit sacru pentru ele. Filozofii Academiei platoniciene și învățații Bibliotecii din Alexandria s-au pus sub protecția muzelor și numeau locurile lor de manifestare *museion* (de aici cuvântul muzeu).

W.F. Otto, *Die Musen und der göttliche Ursprung des Singens und Sagens,* 1955; M. Wegner, *Die Musensarkophage,* 1966;

E. Barmeyer, *Die Musen. Ein Beitrag zur Inspirationstheorie,* 1968; W. Pötscher, *Musai* (Der kleine Pauly 3), 1969; P. Boyencé, *Le Culte des Muses chez les Philosophes Grecs,* Paris, 1972.

MUZEN CAB („Culegător de miere"), zei cu înfăţişare de albine la populaţia maya care, potrivit cărţilor Chilam Balam, se aflau (acum la singular: Ah Muzen Cab) la începutul tuturor lucrurilor. Triburile maya le mai aduc şi astăzi ca jertfe lumânări şi flori.

MVIDI MUKULU MAVEJA NANGILE, zeu suprem al populaţiei luba-lulea, aparţinând grupului bantu, creatorul soarelui şi al lunii, plantelor, animalelor şi, în cele din urmă, al oamenilor. În jurul lui — la fel ca în cele patru regiuni ale lumii — stau cele patru „spirite bătrâne", printre care se numără şi râul Kavidivi.

MYŌŌ, în japoneză „Regii luminii" (în sanscrită → Vidyārājas), grup de Daēva în suita lui Mahāvairocana-tathāgata (→ Dainichi-nyorai) din budismul ezoteric. De obicei apar sub o înfăţişare care inspiră groază (în special chipul), pentru a alunga spiritele rele care sunt răuvoitoare budismului. Deosebit de cunoscuţi sunt „Cei cinci mari Myōō" (→ Godai-myōō).

N

NABU (în babiloniana veche Nabium, în Vechiul Testament Nebo), zeul babilonian al artei scrisului şi înţelepciunii, fiul lui → Marduk şi → Sarpanitu. Atributul său este condeiul. Ca scriitor al tăbliţelor destinului se bucură în panteonul babilonian de un rang înalt. Oraşul Borsippa i-a servit drept principal loc de cult, împreună cu soţia sa → Taşmetu. Dintre planete i-a fost atribuită Mercur.

E. Dhorme, *Les religions de Babylonie et d'Assyrie,* Paris, 1949 (p. 150–156); W. von Soden, *Der grosse Hymnus an Nabu* (Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie 61/1971); F. Pomponia, *Nabu. Il culto e la figura d'un dio del Pantheon babilonese e assiro,* Roma, 1978; T. Frymer-Kensky, *Nabú* (ER 10), New York, 1987.

NĀGA (în indiana veche „şarpe"), în credinţa indiană fiinţe demonice, de la care unii puteau obţine totuşi, nemurirea. Au înfăţişare de şarpe şi, de regulă, au cinci sau şapte capete; în artă sunt reprezentaţi adesea cu înfăţişare de oameni, dar de la ombilic în jos ca şerpi. Şarpele Ananta este simbolul infinitului, iar sub numele → Shesha susţine pământul. Un **N.**, Vāsuki, servea ca sfoară la agitarea oceanului de lapte şi era folosit de → Şiva ca o cingătoare care apără împotriva demonilor. În credinţa populară indiană **N.** sunt veneraţi ca purtători de fertilitate (soclu de piatră cu reprezentări de şerpi); în budism joacă un rol în Vita lui → Gautamas. În Tibet, **N.** sunt consideraţi zeităţi acvatice, care supraveghează scrierile budiste. În Ceylon, dansurile cu măşti reprezintă adesea lupta mitică a păsării divine → Garuda (în sinhaleză: Gurula) împotriva **N.**

J.Ph. Vogel, *Indian serpent-lore or the Nagas in Hindu Legend and Art,* Londra, 1927; P. Wodilla, *Niedere Gottheiten des Buddhismus,* 1928 (p. 21–41); T.V. Mahalingam, *The Nagas in Indian history and culture* (Journal of Indian History 43/1965); Y. Krishan, *The Naga cult in Indian art and literature* (Oriental Art NS 13/1967).

NĀGAKUMĀRA („Prinţii şerpilor"), în jainism o subclasă de zeităţi → Bhavanavāsin. Pot produce ploaia şi tunetul şi, iniţial, erau zeităţi acvatice.

NAGA PADOHA → SI BORU DEAK PARUJAR

NAGA BONGA → BONYA

NAGUAL (în aztecă *nahualli, naualli* „deghizare, acoperire"), în America

Centrală un spirit protector personal înfăţişat ca animal, uneori ca plantă. Omul şi **N.** sunt legaţi între ei printr-o comuniune mitică de destin. Potrivit credinţei mexicane, chiar şi zeii au **N.** lor; aşa, de pildă, forma de manifestare a lui Huitzilopohtlis este un colibri sau un vultur, cea a lui → Quetzalcoatl, şarpele verde cu pene.

NAHHUNDI (Nahunte), zeul soarelui în Elam, stat antic situat în sud-vestul Iranului.

NAHI, zeu thamud (în vechea Arabie de Nord), care avea o funcţie atotprotectoare şi de ajutor general.

NAIADE (Naides), nimfe care sălăşluiesc în izvoare, iazuri şi râuri; despre ele se credea că aduc binecuvântarea şi că se aflau într-o strânsă legatură cu → Demeter, ca şi cu → Poseidon.

NAINUEAMA, în credinţa populaţiei uitoto din America de Sud fiinţă primordială mitică. A legat lumea (ceea ce există) de goala himeră. A coborât pe pământul visat şi l-a bătătorit. Apoi a scuipat, pentru ca să crească pădurea.

K.Th. Preuss, *Religion und Mythologie der Uitoto,* vol. I, 1921.

NAIRYŌSANGHA (Nēryōsang), sol divin al zeului → Ahura Mazda din vechiul Iran, făcând parte din grupul → Yazata. În sursele persane el se numeşte Naresahyazd sau scurt, Narsē; apare ca un tânăr frumos, gol, expus în spatele lui → Ahriman, pentru ca femeile rele să nu jinduiască după el, imaculatul, şi să nu-i strice pe cei drepţi. În maniheism zeul se găseşte, ca „al treilea trimis", şi cu numele de → Narisah.

NAMITA (Namite), la unele triburi de papuaşi (în Noua Guinee) femeia primordială divină, care s-a autofecundat cu degetul mare de la picior şi a născut gemeni, cărora le-a adus civilizaţia. La un alt trib de papuaşi, Kasuar este pasărea care o reprezintă; omorâtă din propria ei poruncă, din ei vor apărea primii oameni.

NAMMU, zeiţă sumeriană; este mama primordială, „care a născut cerul şi pământul". Apare şi în calitate de creatoare a oamenilor.

NAMTAR, numele sumerian înseamnă „Ceea ce este tăiat" şi desemnează personificarea destinului. Este solul divin (sau demonic) al zeiţei lumii subpământene → Ereşkigal, care aduce oamenilor moartea.

NANA, zeiţă armeană, fiica lui → Aramazd, în *interpretatio graeca* identificată cu → Atena. Etimologia numelui nu este certă; multe elemente pledează pentru un cuvânt indo-european cu sensul de „mamă", aşa cum se poate dovedi şi în sanscrită. În **N.** s-a vrut să se vadă ipostaza armeană a frigienei → Cibele. În epoca parţilor venerarea ei a ajuns până în Palmyra şi în împărăţia Kushan din estul Iranului. O **N.** divină este numită şi ca fiică a lui → Sangarios, zeul râurilor din Antichitate în Asia Mică.

K. Ishkol-Kerovpian, *Nana* (Die Mythologie der vorchristlichen Armenier, WdM 4), 1986.

NANA BURUKU, zeitate masculină, uneori şi feminină a creaţiei la evii din Est, în special în Dahomey. În Togo are funcţiile unui aducător de hrană şi zeu al tămăduirii; pentru venerarea lui se plantează un toiag special de ceremonii în faţa căruia se aşează zeul. Prima parte a teonimului, Nana, înseamnă „tata".

NANĀIA, zeiţă a vieţii sexuale în vechea Mesopotamie care, ca şi → Iştar, avea şi o funcţie războinică. Ulterior a fost identificată cu → Taşmetu. În epoca elenistică venerarea ei s-a extins asupra Siriei şi Iranului; pe monedele din împărăţia Kushan ea apare purtând pe cap o lună nouă.

D.O. Edzard, *Die Mythologie der Sumerer und Akkader* (WdM 1), 1965; E. Matsushima, *Problèmes des déesses Tašmetu et Nanaia* (Orient XVI/1980).

NANAUTIN (Nanauatin, Nanahuatin), zeu al aztecilor acoperit de tumori, care s-a aruncat în foc şi a ars, pentru a dărui lumii lumină şi putere de viaţă. Prin jertfa sa de sine el s-a transformat în soare. **N.** este forma inferioară de apariţie a lui → Quetzalcoatl.

NANDIN (tradus ca „Cel care aduce bucurie", de asemenea „Fericitul"), taur alb din suita zeului indian → Şiva, al cărui aspect de fertilitate îl întruchipează; urma lăsată de copita sa este considerată un semn de noroc. În Purāna, **N.** este invocat ca zeitate.

NAN-IHA, zeu tibetan al casei, căruia i se aduceau ca jertfă băuturi. Este reprezentat de cele mai multe ori antropomorf, dar şi cu cap de porc. El sălăşluieşte lângă diferite părţi ale casei, în special lângă vatră, ajungând astfel şi la contaminare cu zeul vetrei → T'ab-Iha.

NANNA (1), zeu sumerian al Lunii; principalul său loc de cult era Ur. Era considerat „Stăpânul destinului" şi avea supranumele de Aşimbabbar, adică „Al cărui început este strălucitor". **N.** îi corespunde akkadianului Sin, ca şi acesta călătoreşte pe cer într-o barcă strălucitoare. Poate lua şi trăsăturile unui zeu al judecăţii; pe o stelă este reprezentat tronând, toiagul şi inelul din mâna dreaptă sunt simbolurile justiţiei.

E. Dhorme, *Les religions de Babylonie et d'Assyrie,* Paris, 1949; A. Sjöberg, *Nanna-Suen I,* 1960.

NANNA (2), soţia zeului germanic → Baldr, mama lui → Forseti. După moartea lui Baldr moare şi ea de jale. În limbile nordice vechi numele serveşte la desemnarea poetică a unei femei tinere.

NANŞE, zeiţă locală sumeriană din Lagaş. Ca fiică a zeului înţelepciunii → Enki, este zeiţa care prezice, interpretează visele şi vesteşte voinţa divină. În acelaşi timp este păstrătoarea dreptului şi „cercetează inima poporului".

NANTOSUELTA, zeiţă galică. Asocierea ei cu → Sucellos duce cu gândul la o zeitate a morţilor, iar atributul ei, cornul abundenţei, la o zeiţă care aduce binecuvântarea. În regiunea Mediomatricilor se întâlneşte ţinând în mână o casă mică şi rotundă, ceea ce poate denota un caracter casnic, poate de tipul unei zeităţi protectoare.

NAPIR, zeul Lunii în Elam, ţara iraniană vecină cu Babilonul.

NAPRUŞA, zeu elamic invocat în seria de evocări Şurpu, care este identificat cu babilonianul → Ea.

NĀRADA, în hinduism un mesager între zei şi oameni. Făcând parte din grupul cântăreţilor sacri (→ Rishi), este inventatorul lăutei (*vina*) şi patronul muzicii. **N.** este şi o ipostază a lui → Vişnu.

NARASIMHA („Leul"), cea de a patra reîncarnare a zeului indian → Vişnu, în care a eliberat lumea de plăgile regelui demonilor → Hiranyakashipu, omorându-l pe acesta în amurg, în pragul uşii. Este de remarcat situaţia de graniţă timp/spaţiu.

A. und P. Keilhauer, *Die Bildsprache des Hinduismus,* 1983 (p.84–87).

NĀRĀYANA („Fiul omului primordial"), în India de acest nume se leagă imaginarea unei fiinţe supreme. Este considerat o ipostază a lui → Brahma sau → Vişnu. Potrivit unei tradiţii, a plutit pe o frunză de banană şi şi-a supt un deget de la picior (simbolul eternităţii), până când, în cele din urmă, din energia sa creatoare a format universul. O reprezentare iconografică cunoscută îl arată pe Vişnu-**N.** dormitând în timpul nopţii lumii pe şarpele Ananta; din ombilicul său creşte un lotus cu zeul → Brahma; **N.** este reprezentat fără atribute, întrucât forţele şi însuşirile sale încă nu s-au dezvoltat şi sunt invizibile.

R. Otto, *Vishnu-Nārāyana,* 1923; V. Moeller, *Narayana* (Die Mythologie der vedischen Religion und des Hinduismus, WdM 5), 1984; E. Schleberger, *Die indische Götterwelt,* 1986 (p. 59 ş.u.).

NARCIS (în latină Narcissus), fiul zeului grec al râului Kefissos şi al naiadei → Leiriope, distrus de iubirea sa nepotolită faţă de propriul chip oglindit în apă; a fost prefăcut în floarea care-i poartă numele. Ovidiu a văzut în aceasta pedeapsa pentru faptul că **N.** a respins dragostea nimfei Echo.

R. Derche, *Quatre Mythes poetiques: Oedipe-Narcisse-Psyché-Lorelei,* Paris, 1962.

NAREAU, zeul creaţiei la locuitorii insulelor Gilbert (Micronezia). A format cerul şi pământul dintr-o scoică, apoi a pus să se împerecheze nisipul şi apa, din care, în cele din urmă, a apărut **N.** cel Tânăr. Acesta a înlăturat întunericul, formând din ochii tatălui sau soarele şi luna; din carne a făcut stânci şi pietre, din coloana vertebrală „copacul străbunilor", din care au apărut strămoşii oamenilor. Cei doi **N.** au fost denumiţi „Păianjenul cel bătrân" şi „Păianjenul cel tânăr".

S. Koch, *Erzählungen aus der Südsee. Veröffentlichungen des Museums für Völkerkunde Berlin,* N.F.9, Secţiunea Südsee IV, 1966 (p. 15 ş.u.).

NARISAH, la maniheeni „Zeul lumii de lumină", tatăl celor douăsprezece „fecioare de lumină" (stăpânirea, înţelepciunea, victoria, convingerea, puritatea, adevărul, credinţa, răbdarea, cinstea, bunătatea, echitatea şi lumina), care corespund celor douăsprezece zodii. **N.** poate apărea şi ca „fecioară a luminii", fiind astfel, potrivit fiinţei sale, androgină.

NASR (şi Nasur), zeu din vechea Arabie, al cărui nume înseamnă „vultur", despre care însă nu se ştie nimic altceva.

NASU, zeiță a cadavrelor în vechiul Iran, înfățișată ca o muscă, numită uneori și Drug.

NATHA (în singaleză „patron, stăpânitor"), unul dintre cei patru zei principali ai Ceylonului, identificat cu Bodhisattva → Avalokiteshvara, ulterior identificat și cu viitorul Buddha → Maitreya. Ca soție a lui era considerată zeița budistă → Tārā. Ritualul prin care regii sinhalezi căpătau un nume se petrecea în templul lui **N.**, pentru a întări astfel identificarea regelui cu Bodhisattva.

H. Bechert, *Natha* (Mythologie der singhalesischen Volksreligion, WdM 5),1984.

NATURA, personificare a naturii în Antichitatea târzie (numită la greci *physis*); în cele trei veșminte ale ei sunt țesute toate fățurile aerului, pământului și apei. Într-un imn orfic este numită în același timp „tată" și „mamă". Creația poetică din Evul Mediu subliniază caracterul ei fertil, iar în artă este îndrăgită reprezentarea ei cu mulți sâni.

G. Freden, *Orpheus and the Goddess of Nature,* 1958; G.D. Economou, *The Goddess natura in mediaeval literature,* 1972.

NAUNET, în cosmogonia egipteană antică de la Hermopolis face parte din → Octoadă și este pandantul feminin al lui → Nun, personificarea apelor primordiale. În textele religioase vechi, **N.** apare ca o completare subpământeană a cerului (→ Nut) și devine, astfel, un fel de opus al cerului, pe care soarele îl străbate noaptea.

K. Sethe, *Amun und die acht Urgötter von Hermopolis,* 1929.

NAVI, la popoarele slave un anumit tip de demoni, care au apărut din sufletele copiilor născuți morți sau sugrumați în somn de mame; la slavii de vest așa sunt numite sufletele celor nebotezați. În credința populară bulgară, **N.** au înfățișare de păsări, la sârbi și croați sunt imaginați ca păsări mari cu cap de copil. Numele este înrudit cu rusescul *nav, navie, navei* („mortul").

N. Reiter, *Navi* (Mythologie der alten Slaven, WdM 2), 1973.

NDARA → PUE mPALABURU

NDENGAI, zeu primordial cu înfățișare de șarpe la locuitorii din arhipeleagul Fiji (în sud-vestul Oceanului Pacific); când se mișcă, se cutremură pământul. La porunca sa, fiul său Rokomoutu râcâie pământul pe fundul mării, pe care apoi **N.** clocește două ouă — din acestea au apărut un băiat și o fată: oamenii primordiali.

NDJAMBI, zeul cerului la poporul herero (sud-vestul Africii); toate binefacerile vin de la el. Cel care moare de moarte naturală, este luat de el. Pronunțarea numelui său este permisă doar cu puține prilejuri.

NEBTUU (Nebetu, adică „Stăpâna câmpiei"), zeiță locală venerată împreună cu → Hnum la Esneh, vechiul Latopolis. Prin asociere cu → Menhit poate apărea ca o leoaică însetată de sânge.

NEFERHOR (în forma greacă Nepheros sau Nopheros), zeu din vechiul Egipt care, împreună cu → Nehmetavai

şi → Thot, formează o triadă. Numele înseamnă „Cel cu chip frumos".

NEFERTEM (în forma greacă Nephthemis), zeul mirosului plăcut în Egiptul antic; de fapt, este floarea de lotus divinizată, pe care o poartă, în reprezentarea sa antropomorfă, pe cap sau o ţine în mână. Un text al piramidelor îl denumeşte „Floarea de lotus la nasul lui Ra". În aspectul său solar, **N.** devine copilul soarelui pe floarea de lotus şi zeul victorios al luminii. Uneori apare cu cap de leu, după cum, şi mama sa → Sahmet, are înfăţişare de leu. Numele **N.** înseamnă „Cel frumos de tot", „Desăvârşitul".

S. Morenz/J. Schubert, *Der Gott auf der Blume,* Ascona, 1954 (p. 14–22); P. Munro, *Nefertem und das Lotos-Emblem* (ZÄS 95/1968).

NEFTIS (Nebthut, consonantic Nb.t-hw.t, „Stăpâna casei"), zeiţă din Egiptul antic. Apare, ce-i drept, alături de → Seth, dar este de partea lui → Osiris, al cărui cadavru îl păzeşte împreună cu sora ei → Isis; devine astfel zeiţa morţilor (comp. şi → Neith). Stând în Est, Neftis şi Isis întâmpină soarele care răsare.

H. Bonnet, *Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte,* 1971.

NEHALENNIA, zeiţă germanică, despre care au fost găsite mărturii în spaţiul Ţărilor de Jos. Interpretarea numelui ei este incertă; se avea în vedere o aluzie la zeiţa fertilităţii, dar şi la cea a morţilor. Pe altarele ei sacre este reprezentată cu fructe (sau un coş cu fructe) şi un câine, uneori cu partea din faţă a unui vas, motiv pentru care s-a încercat interpretarea ei ca patroană a navigaţiei.

S. Gutenbrunner, *Die germanischen Götternamen,* 1936; J. de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte,* 1970; S.J. de Laet, *Nehalennia, déesse germanique ou celtique?* (Helinium 11/1971); O.V. Henkel, *De hond van Nehalennia* (Nederlands Theologische Tijdschrift 27/1973).

NEHBET, zeiţă protectoare a regelui în Egiptul de Sus, reprezentată ca femeie cu un pui de vultur pe cap sau ca vultur; atributele sale sunt toiagul de stăpânitor şi simbolul eternităţii. Animalul ei sacru, vulturul, devine animalul simbolic al Egiptului de Sus şi, împreună cu şarpele Egiptului de Jos → Uto, este inclus în podoabele faraonului. Dintre plante îi este repartizată floarea de lotus, care reprezintă Egiptul de Sus. În credinţa populară a Regatului Nou şi în epoca târzie **N.** era venerată ca zeiţă a naşterii şi de aceea era identificată de greci cu → Ilitia.

M. Werbrouck, *Fouilles de El Kab II,* 1940 (p. 46 ş.u.); J. Capart, *Quelques observations sur la déesse d'Elkab,* Bruxelles, 1946; H. Bónnet, *Nechbet* (Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte), 1971.

NEHEBKAU, în credinţa vechilor egipteni demon cu înfăţişare de şarpe. Se afla în slujba zeului soarelui (→ Ra), pe care îl însoţeşte în barca sa, şi era un fel de paznic la intrarea în lumea de dincolo. În cele din urmă, a ajuns în poziţia unui zeu primordial şi, ca stăpânitor al timpului (netrecător), era speranţa morţilor.

NEHMETAVAI (Nehmetawai), zeiţă egipteană venerată la Hermopolis; numele ei înseamnă „Cea care-şi ia ceea

ce i-a fost răpit". Este antiteza feminină a lui → Thot, care este un apărător al dreptului; fiul lor este → Neferhor. În epoca târzie zeița se contopește cu → Hathor; la Plutarh apare sub numele Dikaiosyne.

NEHTAN, zeu al apei în vechea Irlandă, după care un izvor din sanctuarul lui → Boyne a luat numele de *sid Nehtain.* Teonimul este pus în relație cu romanul → Neptun.

NEITH („Îngrozitoarea"), forma greacă a numelui pentru scrierea consonantică N.t a zeiței egiptene locale de la Sais. Natura sa propriu-zisă era cea a unei zeițe-regine; o pereche de săgeți care se încrucișează, la care se adaugă adesea un scut, reprezintă simbolul ei de cult, pe care-l poartă pe cap. Supranumele ei „Cea care deschide drumurile" arată că ea pășește înaintea regelui și oastei sale. Așezarea locului ei de cult în deltă explică legătura ei strânsă cu zeul-crocodil → Suhos, care este numit fiul ei. **N.** mai poate apărea și ca zeiță primordială, imaginată chiar androgin; începând cu Regatul Nou, este considerată patroana țesutului. Împreună cu → Isis, → Neftis și → Selket este zeița morților; toate patru sunt reprezentate adesea cu brațele desfăcute (= protector) pe laturile exterioare ale sarcofagelor.

C.J. Bleeker, *The Egyptian Goddess Neith* (Festschrift für G. Scholem), Jerusalem, 1967; H. Kees, *Der Gotterglaube im alten Ägypten,* 1977.

NEMESIS, zeiță greacă; are grijă de împărțirea dreaptă a fericirii și dreptății în viața oamenilor și pedepsește cum se cuvine fărădelegea și semeția (*hybris*). Numele are legătură cu *nemein,* care desemnează „împărțirea a ceea ce se cuvine". Principalele locuri de cult ale zeiței erau Rhamnus în Atica și Smirna. În epoca elenistică, **N.** a fost considerată și zeiță *agone* (a întrecerilor de lupte de tot felul), iar în epoca romană a fost venerată în amfiteatre și pe pistele de alergări.

B. Schweitzer, *Dea Nemesis Regina* (Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts 46/1931); J. Gruber, *Über einige abstrakte Begriffe des frühen Griechischen,* 1963 (p. 65 ș.u.).

NEMETONA, zeiță celtică, adesea pusă în legătură cu galicul → Marte. Numele ei a fost dedus din *nemeton* („sanctuar") și înseamnă „Cea venerată în sanctuar". Dacă **N.** a avut și o funcție războinică și are vreo legătură cu zeița irlandeză a războiului Nemon, aceasta rămâne o problemă controversată.

NEMON → NEMETONA

NENUN (Nenwen), zeu local egiptean din Kuș având înfățișare de șoim, ulterior identificat cu → Haroeris.

NEPER, cuvântul egiptean vechi înseamnă „sămânță" și, în același timp, numele zeului care o întruchipează. Este considerat fiul „șarpelui hranei" → Renenutet și, ca unul „care trăiește după ce a murit", a devenit speranța celor morți.

J. Leibovitch, *Gods of agriculture and welfare in Ancient Egypt* (JNES 12/1953).

NEPIT, pandantul feminin al zeului egiptean al seminței → Neper. De cele mai multe ori este reprezentată antro-

pomorf şi poartă pe cap un snop de spice; uneori are şi înfăţişare de şarpe.

NEPTUN, zeu al apelor curgătoare în Italia antică; sărbătoarea sa populară (Neptunalia) era celebrată la 23 iulie şi trebuia să servească la apărarea de seceta din toiul verii. **N.** a fost identificat cu zeul grec al mării → Poseidon. Dincolo de aceasta, el era şi zeul pistelor de alergări. Forma etruscă a lui **N.** este → Nethuns, corespondentul celtic trimite la → Nehtan; a existat ipoteza unei rădăcini comune *nept* „umed" (în Avesta: *napta*).

G. Radke, *Die Götter Altitaliens,* 1965.

NEREIDE, cele cincizeci de fiice ale zeului grec al mării → Nereu. Trăind în mare ca → nimfe, ele alcătuiesc suita lui → Poseidon. Merită a fi amintite în mod special → Amfitrite şi → Thetis. **N.** mai trăiesc şi astăzi ca zâne drăgălaşe în conştiinţa poporului grec.

F. Fischer, *Nereiden und Okeaniden in Hesiods Theogonie* (Diss.), Halle, 1934; A. Rumpf, *Die Meerwesen auf den antiken Sarkophagreliefs,* 1939.

NEREU, zeu grec al apei, în special al mării, fiul lui → Pontos şi al zeiţei pământului → Gaia, tatăl → Nereidelor. Ca şi alţi zei ai mării, are darul prezicerii şi capacitatea de a-şi schimba înfăţişarea.

NERGAL (în sumeriană Nerigal), zeu mesopotamian al lumii subpământene, soţul lui → Ereşkigal. A fost venerat îndeosebi în oraşul Kuthu, al cărui nume a servit, în mod semnificativ, ca sinonim pentru împărăţia morţilor. Alte nume ale zeului sunt Lugalgirra şi → Meslamta'ea. Iniţial, **N.** era un zeu aerian, care întruchipa arşiţa soarelui şi le aducea oamenilor febră şi molime. În epoca babiloniană târzie i-a fost atribuită planeta Marte.

E. von Weiher, *Der babylonische Gott Nergal,* 1971; W.G. Lambert, *Studies in Nergal* (Bibliotheca Orientalis 30/1973).

NERTHUS, zeiţă germanică transmisă de istoricul roman Tacit, numită Mater Terra. Descoperirile arheologice şi numele de localităţi pledează pentru o localizare a cultului lui **N.** în Danemarca. Zeiţa călătoreşte prin ţară într-un vehicul acoperit cu o pânză şi tras de vaci; întoarsă în sanctuarul ei, vehiculul şi pânza, ba chiar şi imaginea zeiţei, sunt spălate într-un lac sacru. În Norvegia şi Suedia **N.** a luat înfăţişarea masculinului → Njord, ambele înfăţişări putând fi explicate prin existenţa unei zeităţi a fertilităţii, iniţial androgine.

G. Schütte, *The cult of Nerthus* (Saga-Book of the Viking-Society 8/1912); G. Dumézil, *Njördr, Nerthus et le folklore scandinave des génies de la mer* (RHR 147/1955); E.C. Polomé, *Some aspects of the cult of the mother goddess in Western Europe* (Vistas and Vectors. Festschrift H. Rehder), 1980.

NETHUNS, zeu etrusc al apei, în special al izvoarelor, ulterior şi al mării; numele corespunde latinului Neptun. Ca şi acesta, este reprezentat gol, bărbos şi în păr cu o cunună de frunze. Potrivit lui Pliniu, în învăţătura *haruspices* etruscului Neptun pare să-i fi fost consacrată vezica biliară.

A.J. Pfiffig, *Religio Etrusca,* 1975 (p. 285 ş.u.).

NETO(N), vechi zeu hispanic al războiului cu caracter astral. Numele este

legat, probabil, de cuvântul celtic *neto* („războinic").

NGAI, zeu suprem la masaii din estul Africii; numele înseamnă de fapt „ploaie", şi este o aluzie la o funcţie primară de zeu al vremii. Când moare un membru masculin al tribului, rugăciunea este următoarea: „Zeul meu, te rog, adu sănătate, adu posesiune, adu copii!" **N.** este cunoscut ca zeu suprem şi la populaţia kikuyu aparţinând grupului bantu; trăieşte în cer, fulgerul fiind semnul său vizibil.

J. Kenyatta, *Kikuyu Religion, Ancestor Worship, and Sacrificial Practices* (Africa 10\1937); W.F. Bonin, *Die Götter Schwarzafrikas,* 1979; J.S. Thayer, *Ngai* (ER 10), New York, 1987.

NGENEHEN („Stăpânul oamenilor") sau Ngenemapun („Stăpânul ţării"), forma de adresare a celui despre care se presupune că era fiinţa supremă la araucani (mapuche şi huillihe) începând din secolul VIII. Alte nume fac aluzie la un caracter bisexual. **N.** este imaginat ca trăind în cer, în soare. Este considerat creatorul lumii şi cel care aduce viaţă şi fertilitate. Un ritual public, închinat lui, „Ngillatun", mai există şi astăzi, unde machi (şamanii) joacă un rol important.

E. Gerdts-Rupp, *Magische Vorstellungen und Brauche der Araukaner,* 1937; J.M. Cooper, *The Araucanians, Handbook of South American Indians,* vol. 2 (Smiths. Inst. Bureau of American Ethnology, Bull 143), Washington, 1946.

NIAMYE (Nyamye), zeul suprem la populaţia baule din Côte d'Ivoire; a fost născut de Zeiţa Mamă. Mai întâi **N.** şi-a creat o soţie, apoi, prin mâinile sale, au apărut oamenii şi animalele. La început au trăit cu toţii în cer, până când acel loc a devenit prea strâmt; apoi zeul a făcut pământul. Când oamenii nu trăiesc în pace şi sunt răi, el îşi aruncă măciuca tunetului jos pe pământ.

NICHI-TEN → **JŪNI-TEN**

NIDHÖGGR („Dragonul invidiei"), demon necrofag din mitologia nordică. Este un zmeu al lumii subpământene, care roade mereu la rădăcina arborelui lumii Yggdrasil, punând astfel în pericol întregul univers. Potrivit legendei (Gylfaginning 51), el sălăşluieşte în izvorul Hvergelmir, unde îi torturează pe cei morţi.

NIKE, zeiţă greacă, o personificare a victoriei, cunoscută abia de la Hesiod, preluată de → Zeus sau de → Atena. Drept părinţi sunt consideraţi titanul Pallas şi zeiţa lumii subpământene → Styx. De cele mai multe ori este reprezentată ca sol înaripat al zeilor cu coroană de laur, eşarfă şi o ramură de palmier. La romani îi corespunde → Victoria.

T. Hölscher, *Victoria Romana,* 1967; C. Isler-Kerenyi, *Nike. Der Typos der laufenden Flügelfrau in archaischer Zeit,* 1969.

NIKKAL, zeiţă siriană, preluată din Mesopotamia, cu aspect lunar (→ Ningal); este soţia zeului Lunii → Jarih.

NIMFE (în greacă *nymphe* „femeie tânără"), zeităţi feminine şi inferioare ale naturii la greci, înţelese uneori şi ca demoni, în special când au ca parteneri masculini pe → Satir şi → pe Silen. Trăiesc în munţi şi grote (Oreade), în

mare (→ Nereide), în izvoare şi iazuri (→ Naiade) şi în copaci (→ Driade). În mit ele se numesc „fiicele lui Zeus", în credinţa populară se crede că aduc fertilitate. De cele mai multe ori ele apar în grupuri, adesea în suita lui → Dionysos, uneori şi sub conducerea lui → Hermes, a cărui mamă este ea însăşi o nimfă (→ Maia). În epoca romano-elenistică ele au fost înţelese mai ales ca zeităţi ale apei şi reprezentate cu ulcior sau scoică; căsuţele fântânilor se numesc nympheum. Şi alte popoare au fiinţe asemănătoare **N.**, de exemplu, în India → Aspara.

F.G. Ballentine, *Some Phases of the Cult of the Nymphs* (Harvard Studies in Classical Philology XV/1904); F. Fischer, *Nereiden und Okeaniden in Hesiods Theogonie* (Diss.), Halle, 1934; H. Herter/F. Heichelheim, *Nymphai* (PWRE 17, 2), 1937; M.P. Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion,* 1967 (Bd. I, p. 244–253).

NINATTA → KULITTA

NINAZU, zeu sumerian al lumii subpământene, care, în contradicţie cu înspăimântătorul → Nergal, are trăsături prietenoase; aşa cum o arată şi numele său („Domnul doctor"), este un zeu tămăduitor.

NINDA CHANDO → THAKUR BABA

NINGAL (în sumeriană „Marea stăpână"), soţia zeului mesopotamian al Lunii (→ Nanna, resp. → Sin), mama zeului soarelui. O găsim în Siria sub numele de → Nikkal.

NINGIRSU („Stăpânul lui Girsu"), zeu sumerian, care face parte din cercul de zei de la Lagaş, soţul lui → Baba. Probabil este identic cu → Ninurta; ca şi acesta, apare sub două aspecte: mai întâi este zeul fertilităţii şi al vegetaţiei cu supranumele „Stăpânul ogorului", apoi apare în funcţie războinică şi insuflă groază ţărilor străine. Animalul său simbolic este vulturul cu cap de leu → Imdugud.

E. Dhorme, *Les religions de Babylonie et d'Assyrie,* Paris, 1949 (p. 102–109, 129–131); D.O. Edzard, *Ningirsu* (Die Mythologie der Sumerer und Akkader, WdM 1), 1965.

NINGIŞZIDA (Ningizzida „Stăpânul copacului drept"), zeu htonic al sumerienilor. Animalul său simbolic este şarpele cu coarne. Potrivit textelor de invocare akkadiene, el îi păzeşte pe demonii exilaţi în lumea subpământeană; potrivit altor legende, la fel ca şi în cazul tatălui său → Ninazu ar fi putut fi un zeu tămăduitor. În sfârşit, el apare şi ca paznic la poarta cerului.

E. Dhorme, *Les religions de Babylonie et d'Assyrie,* Paris, 1949 (p. 119–121).

NING KONG WA, la kacinii din Birmania (azi Uniunea Myanmar) zeul care, cu „marea sabie", şi-a tăiat în două propriul frate, iar cu „marea daltă", a făcut din cele două părţi bărbatul şi femeia ca părinţi primordiali ai oamenilor obişnuiţi. Oamenii de spiţă princiară provin dintr-o legătură incestuoasă a unui frate al lui **N.K.W.** cu sora sa.

Ch. Gilhodes, *The Kachins; their religion and mythology,* Calcutta, 1922 (p. 5–19).

NINGYO, în japoneză „omul-peşte", un animal fabulos jumătate om, jumătate peşte, de cele mai mlte ori de sex

feminin. De aici şi traducerea prin „nimfă", „sirenă", „femeia mării". Uneori este identificată cu sirena (Dugong, în japoneză *jugon*).

NINHURSANGA (Nin-Hursag, Ningur-sag, în sumeriană „Stăpâna muntelui"), Zeiţa-Mamă; numeroşi suverani din Mesopotamia — ca Hammurabi şi Nabucodonosor — se autodesemnau drept copiii ei. Zeiţa apare sub nume diferite ca parteneră a lui → Enki, aşa, de pildă, este numită Ninsikila („Fecioara") şi → Nintu („Stăpâna naşterii").

NIN'INSINA, zeiţă locală sumeriană din Isin, în epoca babiloniană având funcţia unei zeiţe tămăduitoare, asemănată uneori cu Inanna.

W.H.Ph. Römer, *Einige Bemerkungen zur Göttin Nini(n)sina* (Festschrift W.v. Soden), 1969.

NINLIL (în sumeriană „Stăpâna suflării vântului"), zeiţă mesopotamiană, soţia lui → Enlil şi mama zeului Lunii → Nanna. Este o zeiţă milostivă cu trăsături materne. La asirieni era considerată soţia zeului imperiului → Assur.

W. von Soden (în: Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale 52/1958, p. 133–136).

NINMAH, numele sumerian înseamnă „Cea mai mare stăpână" şi desemnează o zeitate maternă mesopotamiană. Ea se numeşte şi Dingirmah („Cea mai mare zeitate") sau pur şi simplu Mah.

NINSUN(A), zeiţă mesopotamiană, soţia lui → Lugalbanda; în epopeea lui → Ghilgameş, a cărui mamă este, apare ca tălmăcitoare a viselor. Numele ei, provenit din limba sumeriană, înseamnă „stăpâna vacii sălbatice".

NINŞUŞINAK (şi Inşuşinak, în akkadiană Suşinak), zeu naţional din Elam; numele, în sine sumerian, înseamnă: „Stăpânul din Susa". Funcţiile sale speciale le avea ca zeu al jurământului şi ca judecător al morţilor.

W. Hinz, *Das Reich Elam,* 1964 (p. 38–40, 85–89).

NINTINUGGA → GULA

NINTU, una dintre zeiţele-mame mai puţin importante ale Mesopotamiei. Potrivit unui text akkadian, ea ţine în mâna stângă un copil care îi suge la sân. Comp. şi → Ninhursanga.

NINURTA (în sumeriană „Stăpânul pământului"), zeu mesopotamian, fiul lui → Enlil, soţul zeiţei tămăduitoare → Gula. Lui i se mulţumeşte pentru fertilitatea turmelor şi a câmpiilor; pe lângă aceasta, are şi trăsături războinice; păsării furtunii → Zu îi smulge din nou Tăbiliţele destinului care fuseseră răpite. Este „răzbunătorului tatălui său Enlil", luptătorul victorios împotriva demonicului → Asag şi un zeu al furtunii care trece mândru într-o „strălucire de groază". Probabil că **N.** este identic cu → Ningirsu venerat în Lagaş. În epoca babiloniană târzie este considerat zeul planetei Saturn.

E. Dhorme, *Les religions de Babylonie et d'Assyrie,* Paris, 1949 (p. 102–109, 128–131); S.N. Kramer, *The Sumerians,* Chicago, 1963 (p. 151 ş.u.); B. Alster, *Ninurta and the Turtle* (Journal of Cuneiform Studies 24/1972).

NI-Ō (în japoneză „Doi regi" sau „Regii iubitori de oameni"), stau, ca pro-

tectori ai budismului, la dreapta şi la stânga încăperilor templelor budiste. Duşmanilor budismului le arată statura lor ameninţătoare, puternică, unul cu gura deschisă, celălalt cu gura închisă. Arma lor este „săgeata de diamant" (în sanscrită *vajra*, în japoneză *Kongōsho*, şi „săgeata magică"). Iniţial, cei doi zei protectori (*deva*) reprezentau unul şi acelaşi aspect, anume cel al lui → Taishaku-ten, corespondentul budist al vedicului → Indra.

NIRAH, zeu mesopotamian, care întruchipează şarpele în fiinţa sa apotropaică şi care a fost reprezentat ca şarpe pe pietrele de hotar din Babilon. Era considerat solul lui → Sataran.

NIRANTALI, zeiţă creatoare şi civilizatoare la indienii kond; când a fost născută din pământ, în timpurile primordiale, ţinea în mână un foc care lumina puternic. Mai târziu a făcut arcul şi săgeata, cu ajutorul cărora au fost produse fulgerul şi tunetul. Pentru oamenii, care până atunci se hrăniseră numai cu frunze şi iarbă, a tăiat un bivol.

NIRRTA (şi Nirrita sau Nairrita), numele indian înseamnă „nenorocire"; zeul care poartă o lance sau o sabie este o întruchipare a distrugerii şi a morţii, şi este stăpânul regiunii sud-vestice a lumii; soţia sa, sau chiar ipostaza sa feminină, este → Nirrti.

NIRRTI (Nirriti), zeiţă indiană a „distrugerii", a stricăciunii. Ea îi ameninţă pe cei vii, ca şi pe cei morţi. Fiul ei este socotit a fi Baya („groaza"). În ritualul de jertfă i se atribuie culoarea neagră; solul ei este porumbelul. **N.** este pandantul feminin (care urcă, probabil, până în timpuri mai vechi) al lui → Nirrta.

V. Moeller, *Nirrti* (*Die Mythologie der vedischen Religion und des Hinduismus,* WdM 5), 1984.

NISABA, zeiţă sumeriană a artei scrisului şi ştiinţei, fiica zeului cerului → An. Ea „le deschide oamenilor urechile", adică le aduce raţiunea. Emblema ei este, ca şi în cazul lui → Nabu — condeiul. Iniţial, **N.** era o zeitate a cerealelor. Pe un fragment de vas este reprezentată cu o coroană de coarne împodobită cu spice şi cu părul lung, de pe umeri pornesc şase pistili, în timp ce în mână ţine o ramură (paniculi de curmal?); ce-i drept, atribuirea acestei reprezentări lui → **N.** este controversată, ea fiind atribuită şi lui → Ninhursanga.

E. Dhorme, *Les religions de Babylonie et d'Assyrie,* 1949 (p. 121 ş.u., 136).

NITU → DEVA (2)

NIVARANAVISHKAMBHIN → MAHĀBODHISATTVA

NIXE (în germana veche de sus *nihhus* „crocodil", înrudit cu indianul *nijanas* „spălându-se"). Masculinul Nix (aţipeala) era iniţial un monstru acvatic de tip animalic, considerat ca răutăcios; în Suedia este cunoscut sub numele Nack. Feminina **N.** este un spirit acvatic, jumătate om, jumătate peşte. Fiinţe care se aseamănă cu **N.** sunt cunoscute ca duhuri ale apei la numeroase popoare, comp. → Rusalka la slavi, → Ningyo la japonezi.

E. Mogk, *Nixen* (Reallexikon der germanischen Altertumskunde, ed. de J. Hoops, 3,

1915–1916); D. Strömback, *Some Notes on the Nix in Older Nordic Tradition* (Essays in Honor of Fr. L. Utley), New Brunswick, N.J., 1970.

NJÖRDHR, zeu germanic, provenit din rândul zeilor → Vana, dar trăind până la sfârşitul lumii la zeii → Asa. El stăpâneşte asupra vântului, mării şi focului; este nemăsurat de bogat, dăruieşte ţăranilor noroc la recolte şi-i ajută pe pescari să pescuiască mult peşte; are, deci, funcţia unui zeu al fertilităţii. **N.** s-a bucurat de o deosebită adoraţie în vestul Norvegiei, ca zeu al mării. Copiii lui sunt → Freyr şi → Freya. Pandantul feminin al lui **N.** — asemănător ca rezonanţă cu numele său — este → Nerthus. În faza finală a păgânismului scandinav **N.** şi-a pierdut din importanţă în favoarea lui Freyr.

F.R. Schröder, *Die Göttin des Urmeeres und ihr männlicher Partner* (Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 82/1960); R. Simek, *Njördr* (Lexikon der germanischen Mythologie), 1984; E.C. Polomé, *Njordr* (ER 10), New York, 1987.

NLERI (în literatura de specialitate: N!eri), bunul zeu al creaţiei la grupul de boşimani nharo din Kalahari. Împărăţia sa este cerul superior, de unde el trimite sufletele oamenilor pe pământ; adversarul său este → Gauwa.

M.G. Guenther, *Buschmänner, Nharo* (în: Menschenbilder früher Gesellschaften, ed. de Kl.E. Müller), 1983.

NOMMO, la dogonii din vestul Africii denumire dată fiinţelor primordiale care există pe lângă zeul creaţiei → Amma. Sunt puteri care dăruiesc viaţă şi aparţin zilei şi cerului, şi care pot fi puse în legătură în special cu ploaia şi fertilitatea. Unii **N.** aduceau oamenilor anumite cunoştinţe şi deprinderi, ca de pildă, ţesutul. Fiinţele primordiale de tipul duhurilor erau reprezentate ca nişte stâlpi şi cu braţele ridicate. În mitul creaţiei, **N.**, conceput la singular, denotă trăsături bisexuale şi are funcţia unui zeu al apei.

M. Griaule, *Dieu d'eau,* Paris, 1948; H. Tegnaeus, *Le Héros Civilisateur,* Uppsala, 1950 (p. 16 ş.u.).

NONA, zeiţa romană a naşterii, care şi-a luat numele după naşterea în luna a noua.

NORNE (în limbile nordice vechi *norn* „Cea care şuşoteşte"), ursitoare germanice, care hotărăsc destinul omului încă de la naştere; în plus, mai au, ca şi → Disele, şi funcţia de ajutoare la naştere. Iniţial pare să fi existat un mare număr de **N.**, până când, în cele din urmă (sub influenţa parcelor?), s-a impus triada. În Voluspa, numele lor sunt Urd, Verdandi şi Skuld; erau interpretate ca trei trepte ale timpului: ceea ce a devenit, ceea ce există şi ceea ce va deveni. Firul soartei tors de **N.** este menţionat doar în cazuri rare. Potrivit fiinţei lor, **N.** sunt înrudite cu → Valkiriile.

F. Ström, *Diser, nornor, valkyrjor,* Stockholm, 1954; G.W. Weber, *Wyrd,* 1960; F. Halvorsen, *Norner* (KLNM 12), 1967; J. de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte,* 1970.

NORTIA, zeiţă a norocului şi a destinului la etrusci. Uneori atributul ei este un cui mare. În templul ei de la Volsini se obişnuia să se bată cuiul anului; fie trebuiau să fie bătute-n cuie greşelile anului scurs (ideea de păcat), fie era vorba de urări de bine pentru noul an.

A.J. Pfiffig, *Religio Etrusca,* 1975 (p. 258 ş.u.).

NOTOS, zeu grec, care reprezintă vântul de Sud. Ca şi fraţii săi (→ Boreas, → Euros şi → Zephyros) este un fiu al zorilor (→ Eos). La romani îi corespunde Auster.

NOTT (în islandeza veche „Noapte"), în mitologia nordică fiica unui uriaş; ea călătoreşte pe cer cu un vehicul; armăsarul cu coama arcuită, care merge înaintea sa, înrourează pământul. Fiul ei este → Dag („Ziua").

NSAMBE, zeu suprem la populaţia pangwe care trăieşte în Camerun; împreună cu sora sa a creat neamul omenesc. Numele aminteşte de → Nzambi.

NUADU, zeu (rege) irlandez, care, în bătălia mitică de la Mag Tured, şi-a pierdut o mână, pe care → Dian-Cecht i-a înlocuit-o. Este zeul autorităţii regale şi, ca atare, a putut deveni strămoşul semiinţiilor de regi. Ceea ce surprinde este o anumită relaţie cu marea; aşa, de pildă, are şi supranumele Neht (→ Nehtan). Un zeu Nudd care apare în vechiul Wales ar putea fi forma cimrică a lui **N.**

J. de Vries, *Keltische Religion,* 1961 (p. 100—104, 148–150); Fr. Le Roux/Chr.-J. Guyonvarc'h, *Nuadha* (ER 10), New York, 1987.

NÜ-GUA (Nü-kua), zeitate chineză a creaţiei, concepută când masculin, când feminin. Ea i-a format pe primii oameni: pe nobili din pământ galben, pe cei săraci din gunoi; tot ea a inventat şi flautul. Omorând dragonul negru (→ Gong Gong), ea a salvat lumea. **N.-G.** a fost reprezentată şi ca un împărat primordial mitic → Fu-xi, cu partea inferioară a corpului ca la şarpe.

D. Bodde, *Myths of Ancient China* (în: *Mythologies of the Ancient World,* ed. S.N. Kramer, p. 386 ş.u.), New York, 1961; W. Münke, *Die klassische chinesische Mythologie,* 1976; W. Eberhard, *Nü-kua* (Lexikon chinesischer Symbole), 1983.

NUM, zeu suprem şi zeu al cerului la samoezi; cuvântul *num* desemnează şi cerul vizibil. Zeul este creatorul soarelui, al lunii şi al pământului, după care lasă supravegherea ordinii lumeşti în seama zeităţilor inferioare. Supranumele său Jilibeambaertje îl caracterizează ca păzitor al vitelor. I se aduc jertfă reni care sunt atârnaţi în pomi sau pe prăjini.

I. Paulson, *Welt-und Himmelsgottheiten der nordasiatischen Völker* (Ethnos 27/1962).

NUM-SENKE, numele zeului cerului la irtiş-iachii de est din Vestul Siberiei; cuvântul *senke* înseamna „luminos, strălucitor".

NUM-TORUM, zeu al cerului la voguli; locuieşte într-o casă din aur strălucitor în cel de-al şaptelea cer, în faţa uşii se află o coloană de fier (sau de argint) semnificând *axis mundi.* În mai multe rânduri este pus în relaţie cu **N.-T.** ursul; urşii sunt consideraţi copiii zeului.

NUN, zeu egiptean, personificare a apelor primordiale, din care a apărut totul. La fel ca şi oceanul, el înconjură pământul şi totodată se află şi sub el. Ca zeu primordial care ajunge până în perioada haosului, poartă supranumele de „Tatăl zeilor". Ocazional este redat — ca şi alţi zei masculini ai octoadei — cu cap de broască. Pandantul său feminin este → Naunet. Preoţii din Memphis îl contopesc pe **N.** cu zeul creaţiei → Ptah.

K. Sethe, *Amun und die acht Urgötter von Hermopolis,* 1929.

NUSKU, zeu mesopotamian al luminii şi focului, fiul lui → Enlil, tatăl zeului focului → Gibil. Este considerat duşmanul vrăjitoarelor şi al demonilor. Pe pietrele de hotar babiloniene, ca simbol al lui, apare o lampă.

NUT, zeiţă a cerului la vechii egipteni. Ea înghite seara în Vest soarele, pentru ca, a doua zi, să-l facă să apară din nou la Est. Ea este „scroafa care-şi mănâncă purceii", adică ea preia toate constelaţiile. În credinţa morţilor este legată de ideea învierii; sarcofagul este considerat simbolul cerului, ba chiar **N.** însăşi, din care cel mort revine la o viaţă nouă. Reprezentările plastice arată cum **N.** este ridicată de zeul aerului → Şu deasupra zeului pământului → Geb (separarea cerului de pământ). În *interpretatio greaeca* în locul lui **N.** este aşezată → Rhea.

A. Rusch, *Die Entwicklung der Himmelsgöttin Nut zu einer Totengottheit,* 1922; H. Grapow, *Die Himmelsgöttin Nut als Mutterschwein* (ZÄS 71/1935); H. Bonnet, *Nut* (Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte), 1971; J. Bergmann, *Nut. Himmelsgöttin-Baumgöttin-Lebensgeberin* (Scripta Instituti Donneriani Aboensis X, Religious Symbols and their Functions), Uppsala, 1979.

NYAME, fiinţă supremă a populaţiei akan (în sudul Ghanei); trimite sufletele în embrionul uman şi le hotărăşte soarta. Îi sunt înălţate temple, în care preoţii slujesc toată viaţa. Numărul sacru este cinci. În soare se manifestă aspectul său masculin, în lună cel feminin; din fiinţa sa androgină **N.** poate apărea ca zeiţă; la populaţia baule corespunde zeului → Niamye.

gNYAN, duhuri tibetane, care sălăşluiesc în pomi şi pietre şi pot trimite boli (în special ciuma) şi moarte. Întrucât bântuie prin munţi, ele se află în apropierea zeilor.

NYIKANG, potrivit legendei populaţiei shilluk (în Sudan), este primul om, erou naţional şi strămoş al regilor (divini); a venit direct din cer şi a adus cu el sămânţa şi animalele domestice.

NYORAI, în japoneză „Astfel venit" (în sanscrită: Tathā-gata, → Dhyāni-Buddha). Cele şase **N.** mai importante în budismul japonez sunt: Shaka-nyorai (Shākya-muni Tathāgata), → Amida-nyorai (Amitābha sau Amitāyus Tathāgata), → Yakushi-nyorai (Baishajy-aguru Tathāgata), Jōkō-nyorai (Jōkō-butsu, Dipankara Tathāgata), Birushana-nyorai (Vairocana Tathāgata), → Dainichi-nyorai (Mahāvairocana Tathāgata).

NYRCKES, potrivit unui indice finlandez de zei, un zeu care dă „veveriţe din pădure". În formulele magice de vânătoare el apare ca stăpân al animalelor sălbatice şi ca fiu — uneori şi ca soţie (!) — al zeului pădurii → Tapio.

NYX, personificare a nopţii la greci; era considerată zeiţă primordială, faţă de care însuşi Zeus simţea o teamă sacră. Venind din haos, ea a născut lumina cerului (Aither) şi ziua (Hemera). Drept fii ai ei trec şi somnul (→ Hypnos) şi moartea (→ Thanatos). Zeiţa nopţii a avut un singur loc de cult grec, la Megara, care era legat de o peşteră sacră din cetatea Karia. În arta antică **N.** a fost reprezentată ca femeie cu un

văl negru şi aripi negre, adesea încoronată cu flori de mac. Potrivit cosmogoniei orfice, **N.** este femininul primordial, din a cărui legătură cu → Phanes apar cerul şi pământul.

G. Ramnoux, *La nuit et les enfants de la nuit dans la tradition grecque,* Paris, 1959.

NZAMBI, zeu suprem al populaţiei bakongo care trăieşte în regiunea fluviului Congo. Este invizibil, a creat toţi oamenii şi toate lucrurile şi-i pedepseşte pe cei care-i încalcă poruncile. Oamenii nu pot ajunge la el, din care cauză nu i s-a consacrat nici un cult. Potrivit unei legende, **N.** a fost născut ca o fiinţă androgină cu trei capete. La populaţia pangwe (fang) din Africa ecuatorială, zeul apare sub numele Nzame; oamenii i se adresează atunci când se roagă pentru ploaie.

C. Tastevin, *Les idées religieuses des Africains* (La Géographie 62/1934).

O

OANNES, forma grecizată a unui teonim mesopotamian, care ar putea fi dedus etimologic din akkadianul *ummânu* („maestru"). Numele se găseşte în lucrarea de istorie a preotului Berossos din epoca babiloniană târzie şi-l desemnează pe eroul civilizator, care era jumătate om, jumătate peşte, şi i-a învăţat pe oameni meşteşugurile, construcţiile şi ştiinţa.

F. Hrozny, *Der babylonische Fischgott Oannes in den Keilinschriften* (Archiv Orientalni VII/1935).

OBASSI-OSA, la ekoi, în sudul Nigeriei, zeul cerului; soţia sa este zeiţa pământului Bassi-Nsi. Ambii pot fi concepuţi ca o unitate, din al cărei complex de reprezentări ar putea face parte şi măştile răsfrânte cu capul lui Ianus ale puternicei ligi secrete Egbo; măştile constau dintr-un cap dublu, de o parte masculin şi negru, de cealaltă parte feminin şi deschis la culoare.

OBATALA (Obatalla, Aubatala), la yoruba un zeu celest, fiul lui → Olodumare. Miturile îl slăvesc ca pe un creator şi protector al oamenilor. Considerat zeul purităţii, căruia îi este repartizată culoarea albă, fiind de aceea numit „Regele în alb". Când zeul cel rău al mării → Olokun a vrut să înghită oamenii, el a fost legat cu şapte lanţuri de **O.**

H.U. Beier, *Five Myths About the Yoruba Creator God* (Black Orpheus Nr. 7/1960).

OCEANINE (Okeaninai), fiicele lui → Okeanos şi → Tethys. Cele mai cunoscute sunt → Styx şi Doris, care i-au dăruit zeului mării → Nereu cincizeci de fiice.

OCEANIZI (Okeanides), fiii zeului grec al apei → Okeanos; sunt, în special, zei ai râurilor ca, de exemplu, Aheloos.

OCTOADĂ, grup de patru perechi de zei, venerat la Hermopolis şi numit de egipteni Şmun, adică „**O**". Aceştia reprezintă forţele primordiale personificate ale haosului: → Nun şi soţia sa → Naunet simbolizează apele primordiale, Kuk şi Kauket întunericul, → Hah şi Hauhet eternitatea spaţiului, → Amon şi → Amaunet invizibilul. Ca zei cosmici ei sunt reprezentaţi antropomorf, uneori ca maimuţe, care salută soarele răsărind (simbolul creării lumii). Ei sunt imaginaţi şi sub înfăţişarea unor

animale htonice, zeităţile masculine ca broaşte, cele feminine ca şerpi.

K. Sethe, *Amun u. die acht Urgötter von Hermopolis,* 1929; H. Bonnet, *Achtheit* (RARG), 1971.

ODIN (în germana de jos Wodan, în germana de sus Wuotan), zeu germanic, potrivit mărturiei Eddei supremul → Asa, soţul lui → Frigg. Este zeul războiului, patronul eroilor şi „tatăl morţilor" (Walvater); slujitoarele sale sunt → Valkiriile. Lupul şi corbul sunt animalele consacrate zeului; doi corbi, Hugin şi Munin, îi şoptesc la ureche ce au văzut în zborul lor prin lume. Numele Odin/Wodan este legat de cuvântul „Wut" („Furie"). Wodan este zeul extazului, al magiei (runice) şi al artei poeziei; pentru a dobândi înţelepciune, îşi sacrifică un ochi. În legendă şi în credinţa populară apare ca un războinic cu un singur ochi şi cu sabie sau ca un călător cu pălărie moale pleoştită şi mantie albastră. În sfârşit, zeul este şi conducătorul sufletelor care bântuie în alai. Frecventa schimbare a înfăţişării (printre altele, ca vultur şi şarpe) şi preferinţa sa pentru mascare i-au adus supranumele Grimnir („Mascatul"). Alte supranume: Yggr („Îngrozitorul"), Bölverkr („Instigatorul") şi Hangagud sau Hangatyr (ambele „Zeu atârnat") trimit la jertfele cultice de oameni ca şi la jertfa de sine a lui **O.** care, rănit de propria lance, atârnă de copacul cosmic Yggdrasil. Denumirea Farmatyr („Zeul poverii") ar putea fi o aluzie la funcţia de zeu al comerţului, ceea ce ar concorda cu *interpretatio romana* (Wodan ca → Mercur). În nordul Europei şi în Anglia, miercurea este numită după el (engl. Wednesday). În mit, la sfârşitul lumii, **O.** va fi înghiţit de → Fenrir; monedele gravate pe o singură faţă din Evul Mediu timpuriu îl arată pe zeu însoţit de două păsări şi ameninţat de un monstru.

A.G. van Hamel, *Odin hanging on the tree* (Acta Philologica Scandinavica 7/1932); A. Ohlmarks, *Heimdalls Horn und Odins Auge,* Lund, 1937; M. Nick, *Wodan und der germanische Schicksalsglaube,* 1967; J. de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte,* 1970; H.R. Ellis Davidson, *The Battle God of the Vikings,* York, 1972; O. Höfler, *Zwei Grundkräfte im Wodankult* (Antiquitates Indogermanicae. Gedenkschrift H. Güntert), 1974; E. Haugen, *The Edda as ritual: Odin and his masks,* Winnipeg, 1983; R. Simek, *Odin* (Lexikon der germanischen Mythologie), 1984.

ODQAN, zeitate mongolă a focului; numele este împrumutat din turcă şi înseamnă „regele focului". Mai veche este forma Yal-un eke, adică „mama focului"; ea are un „chip de unt" şi este caracterizată drept „cea cu flacăra din unt galben" (untul este darul de jertfă).

ODUDUA, zeiţa pământului la yoruba (în Nigeria); sub aspectul ei de zeiţă a fertilităţii este şi o zeitate a dragostei. Culoarea consacrată era negrul. Cei doi copii ai ei sunt Aganju (firmamentul) şi fata → Yemaja.

OENGUS (Angus), zeu irlandez. A dobândit prin viclenie palatul tatălui său → Dagda, chipurile doar pentru o noapte şi o zi; dar, cum potrivit concepţiei celtice despre lume, acest interval corespunde eternităţii, tatăl a trebuit să renunţe pentru totdeauna la el. Numele complet, Oengus mac ind Oc, înseamnă „Singurul puternic".

Chr.-J. Guyonvarc'h/Fr. Le Roux, *Le rêve d'Oengus* (Ogam 18/1966).

OG (Oh), în Vechiul Testament ultimul dintre giganți (→ Rephaim), în învățătura iudaică despre demonii de mai târziu, numele spiritului planetar al soarelui. Potrivit concepției din magia medievală târzie, el poate preface în aur pur toate lucrurile.

OGER, în franceză *ogre* („canibal"), în basmele și legendele popoarelor romanice un uriaș demonic, antropofag, apărând adesea ca pandant al eroului. Numele vine din latinul → Orcus.

OGMA, zeu principal al panteonului irlandez. În bătălia împotriva → Fomorilor demonici, reușește să-i ia regelui acestora sabia. Unul din supranumele sale este „Cel cu chip de soare". Printre cele mai însemnate fapte ale sale se numără inventarea scrierii Og(h)am, folosite pe monumentele irlandeze mai vechi. Dacă numele zeului coincide cu cel legat de scriere, aceasta este o problemă controversată între specialiștii din domeniu. E posibil să existe o legătură între **O.** și → Ogmios, și cuvântul grec *ogmos* („brazdă, traiectoria corpurilor cerești, cale"); cele două teonime ar însemna, atunci, „deschizător de drumuri/conducător".

OGMIOS, zeu galic care, în privința numelui, corespunde irlandezului → Ogma; scriitorul antic Lucian îl asemuia lui → Herakles. Pleșuv și zbârcit, înzestrat cu o măciucă și un arc, el trebuie să simbolizeze forța cuvântului; ar putea fi recunoscut în reproducerile de pe monede, care arată un cap din a cărui gură iese un lanț de capete de oameni înghițiți. **O.** a fost interpretat și ca Psyhopompos, deci călăuză a morților.

Fr.L. Roux, *Le dieu celtique aus liens* (Ogam 12/1960); J. de Vries, *Keltische Religion,* 1961 (p. 65–71).

OHRMIZD, în maniheism omul primordial, în care a fost personificat sufletul „tatălui mărimii", pentru a combate forțele întunericului. Mai întâi **O.** este înghițit de demoni (arhonti), apoi este înălțat din nou de „spiritul viu" spre paradisul luminii. Ulterior, devine el însuși, ca „fiu al zeului", Mântuitorul care, identificat cu „Lumina lui Iisus" (→ Yishō Zivā), îl trezește din somnul morții pe Adam.

OKEANOS, numele neclarificat etimologic îl desemnează pe reprezentantul apei care înconjura pământul, din care provin toate izvoarele, râurile și lacurile. Era considerat fiul zeului cerului (→ Uranos) și al zeiței pământului (→ Gaia) și soțul lui → Tethys. După Homer și Hesiod, el se află la originea tuturor zeilor. Este reprezentat cu barbă și vas de apă (urnă).

J. Rudhardt, *Le Thème de l'Eau primordiale dans la Mythologie Grècque,* Berna, 1971.

OKEUS (Oke), la indienii care trăiesc în statul Virginia (S.U.A), adversarul cel rău al marelui zeu → Ahone. A fost desemnat drept diavol de către colonișții și misionarii europeni.

ŌKUNINUSHI, zeu principal al vechii provincii japoneze Izumo. Uneori este desemnat drept fiul, alteori drept urmașul celei de-a șasea generații pe linia originii zeului furtunii → Susano(w)o. A domnit asupra țării împreună cu

Sukunabikonano-kami şi i-a învăţat pe oameni vrăjitoria şi arta tămăduirii. Nepotul zeiţei soarelui → Amaterasu, Ninigi-no-Mikoto, i-a răpit partea sa din stăpânirea asupra ţării. Este venerat în Marele scrin din Izumo. Alte nume ale lui sunt Ōnamuchi-no-kami şi Kunitama-no-kami.

H. Zachert, *Ōkuninushi* (Die Mythologie des Shinto, WdM, 20. Lief.), 1986.

OLIFAT (o altă formă a numelui Olafat sau Yelafath), în credinţa celor din Insulele Caroline (Micronezia) o făptură supraomenească, care aminteşte în parte de un mântuitor, în parte de un trickster. Tatăl său era zeul cerului (în unele legende pe nume Lugeiläng sau Lukelong), mama sa o muritoare, care l-a născut pe copil din capul ei. **O.** le-a adus oamenilor multe binefaceri, ca de pildă focul, şi i-a învăţat arta tatuării; pe de altă parte, seducea femei şi le-a dat rechinilor dinţi, pentru a-i mânca pe oameni.

W.A. Lessa, *Tales from Ulithi Atoll,* Berkeley, Cal., 1961; R. Poignant, *Ozeanische Mythologie,* fără an (p. 72–74).

OLMAI (Olmay), denumire dată de laponi divinităţii; astfel, exista Biegg-**O.**, zeul vântului şi → Waralden **O.**, un zeu de însemnătate universală.

OLODUMARE, zeu la yoruba (în Nigeria); era considerat „regele pur", „stăpânul vieţii". Este temeiul existenţei, atotştiutor şi atotvăzător. Este imaginat sub diferite forme ca o suflare invizibilă; potrivit unui mit, zeul → Obatala a format oamenii din pământ, iar **O.** a suflat în ei viaţă. Există indicii că **O.** a fost doar un alt nume pentru → Olorun.

A. Khane, *Olodumare et Obatala; ou le mythe de la creation* (Africa en Marche 1958); E.B. Idown, *Olódumaré God in Yoruba belief,* Londra, 1962; A. Bamgbose, *The meaning of Olodumare; an etymology of the name* (African Notes 2/1971–1972).

OLOKUN, la yoruba (în Nigeria), zeul mării şi al bogăţiei. Este reprezentat adesea pe bronzurile Imperiului Benin; are oase de balenă şi ţine în fiecare mână o şopârlă. Odinioară, pentru a potoli mânia zeului, trebuia să i se aducă jertfe omeneşti. La populaţia ika ibo, **O.** era venerat sub formă de ulcior. Potrivit unui mit yoruba, **O.** a vrut odată să scufunde pământul, dar a fost împiedicat de zeul creaţiei → Obatala.

J.O. Ogundele, *Ibu Olokun. Shrine of Olokun,* Londra, 1956.

OLORUN, zeu suprem la yoruba. L-a însărcinat pe zeul cerului → Orişa Nla, să creeze uscatul şi a trimis ploaia, de o importanţă vitală pentru plante. Nu există nici temple, nici preoţi pentru acest zeu, invocat doar ca ultimă salvare la mare nevoie.

J.K. Parrat, *Olorun and the high god pattern* (Ghana Bulletin of Theology 8/1970); J.S. Thayer, *Olorun* (ER 11), New York, 1987.

OMAUA (Omam, Omao), zeu al creaţiei, care locuieşte în cerul vestic, la yanoama (indieni sud-americani). Împreună cu fratele său Yoaua (Soao), i-a creat pe bărbaţi din lemnul copacilor; pe prima femeie au pescuit-o din apă sub înfăţişarea unui peşte sau a unei vidre. Broasca ţestoasă, ciocănitoarea şi vulturul imperial sunt solii nemuri-

torului **O.**, cu care vorbesc şamanii şi de la care aşteaptă ajutor.

O. Zerries, *Yanoama* (Menschenbilder früher Gesellschaften, ed. de Kl.E. Müller), 1983.

OMECIHUATL („Soţia dualităţii"), zeiţă primordială aztecă; numele ei face aluzie la legătura ei cu → Ometeotl. Ea a născut un cuţit de piatră, din care au apărut 1 600 de fiinţe divine. Un alt nume al ei este Citlali(ni)cue sau pur şi simplu Tonan, adică „mama".

OMETECUTLI („Stăpânul dualităţii"), zeu primordial aztec de o importanţă cultică redusă. Este „cel care există în punctul central", zeul care cuprinde totul. Deşi se află în apropierea imediată, rămâne totuşi invizibil. Se află la originea tuturor lucrurilor, ba mai mult, aşa cum spune legenda, s-a autoconceput. Împreună cu soţia sa → Omecihuatl formează o pereche (numiţi tatăl cerului şi mama pământului), care exprimă cele două aspecte de bază ale zeului unic → Ipalnemoa. La mayaşi, **O.** îi corespunde zeului → Hunab Ku. **O.** apare şi sub numele Ometeotl, Citlaltonac sau → Tonacatecutli.

OMIHLE → POTHOS

OMORKA, potrivit cosmologiei preotului babilonian Berossos, femeia primordială care stăpâneşte întunericul şi apa. Zeul → Bel a despicat-o şi, din corpul ei, a format cerul şi pământul. Paralela cu → Tiamat nu poate fi trecută cu vederea.

ÖN, la populaţia toda din India peninsulară, fiul zeului Pithi, care, împreună cu soţia sa, a creat bivolii şi pe toda. Când propriul său fiu s-a înecat într-un izvor, fiind răpit în ţara morţilor, el l-a urmat şi, de atunci, domneşte asupra lumii de dincolo.

ONDINE (în lat. *Unda* „undă"), numele transmis pentru prima oară de Paracelsus în secolul XVI poate fi o ficţiune din Evul Mediu târziu, care-şi are rădăcinile într-o tradiţie europeană. Dintre spiritele elementare, cele în legătură cu apa erau cele mai apropiate de om (vezi şi → Melusine, → Nimfe). Cu înfăţişare umană, **O.** nu are, un suflet nemuritor; îl poate dobândi doar dacă se căsătoreşte cu un bărbat pământean. **O.** poate fi folosit ca nume propriu (în special în romantismul german: Fouque, E.T.A. Hoffmann), ca şi apelativ. Paracelsus a deosebit patru tipuri de spirite elementare: *undina* („nimfe"), *sylvestres* sau *sylphis* (→ Silfide, „oamenii aerului"), *gnomi* („oamenii munţilor") şi *vulcani* („oamenii focului").

K. Goldammer, *Paracelsus in der deutschen Romantik*, 1980 (p. 89–126); E. Frenzel, *Stoffe der Weltliteratur*, 1988.

ONGWE, fiinţe primordiale în mitologia irokezilor (indieni din America de Nord). Trăiesc pe partea opusă a firmamentului, deci în cealaltă lume; sunt imaginile primordiale necreate, care trăiesc în cer, ale tuturor făpturilor pământene şi trecătoare.

ONI (în japoneză un fel de „diavol" sau, mai bine, „duh rău", resp. demon). În mitologia şintoistă din Nihongi (secolul VIII) se povesteşte că zeul cerului → Izanagi a aruncat cu piersici după un **O.** care îl urmărea, şi astfel l-a alungat.

Un **O.** poate lua înfățișare masculină sau feminină (adică să pună stăpânire pe bărbați și femei, chiar și pe copii). De cele mai multe ori el aduce nenorocire. Dar, în unele locuri, se vorbește și de **O.** binevoitori, care pot apăra de boli. În teatrul japonez, o mască cu fața roșie ca focul și cu nasul plasat sus amintește de rolul lui **O.** În cuvintele compuse semnul grafic pentru **O.** se pronunță adesea ki. O teorie etimologică îl deduce pe **O.** din *In/kakureru* „a se ascunde, a deveni invizibil". → În taoism **O.** poate lua înfățișare umană sau animală, ori jumătate om, jumătate animal. În budism se vorbește de „diavoli flămânzi" → Gaki, ca și de „diavoli verzi", resp. „albaștri" și „roșii" ao-oni și aka-oni, care îi chinuie în iad pe sărmanii păcătoși.

ONOFREI, divinitate a Calendarului popular românesc care a preluat numele și data de celebrare a Sfântului creștin Onofrei (12 iunie). Ziua lui de celebrare, nefastă pentru înmulțirea șoarecilor, se considera ultimul termen când se mai putea semăna hrișca, porumbul și legumele (Bucovina).

Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic,* Academia Română, București, 1910.

ONURIS, formă greacă a zeului Anhuret, venerat în orașul This (Thinis) din Egiptul de Sus, al cărui nume înseamnă „Cel care aduce depărtarea". Este înfățișat antropomorf și cu patru pene pe cap, în mână ține o lance. Este apariția divinizată a vânătorului și a războinicului regal; funcția sa este subliniată de supranumele „Stăpânul măcelului". Imperiul său este pustiul de la marginea lumii. În epoca târzie el se contopește cu → Șu, care readuce ochiul îndepărtat al soarelui.

H. Junker, *Die Onurislegende,* 1917; H. Bonnet, *Onuris* (Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte), 1971.

ONYAME, zeitate la triburile akan care trăiesc în vestul Africii (Ghana); fără un sex precis; el/ea este un zeu al cerului aplecat cu bunăvoință asupra oamenilor; toate sufletele pleacă de la el și se întorc la el. Altarul său constă dintr-un copac cu trei ramificații, cu un vas și o măciucă de piatră. Solii lui **O.**, mijlocitori între el și oameni, sunt Abosom, numiți și „copiii cerului".

E.I.R. Meyerowitz, *The Akan of Ghana,* Londra, 1958; W.F. Bonin, *Die Götter Schwarzafrikas,* 1979.

OPÂRLIA, reprezentare mitică a Panteonului românesc, soră cu Sântilie, zeu al focului și soarelui, care provoacă incendii și arsuri pe corp dacă nu i se prăznuiește ziua (23 iulie).

Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic,* Academia Română, București, 1910.

OPHION, după o legendă mai puțin cunoscută, care ar putea data din epoca preelenă (pelasgică), șarpe primordial creator, care s-a unit cu zeitatea primară feminină Eurynome. Aceasta din urmă, sub înfățișarea unui porumbel, a făcut oul cosmic. **O.** s-a încolăcit de șapte ori în jurul oului cosmic, până când acesta s-a spart și din el au ieșit cerul și pământul cu toate ființele.

OPS, zeiță romană a seminței și a recoltei, soția lui → Saturn. În cinstea ei, la 25 august, se celebrează sărbătoarea

de mulțumire pentru recoltă. Când i se făceau făgăduieli solemne, oamenii stăteau jos și, din această poziție, atingeau pământul. Cultul lui **O.** a pătruns și în Africa de Nord (la vechii berberi).

P.H.N.G. Stehouwer, *Etude sur Ops et Consus*, Groningen, 1956.

ORA, spirit protector feminin în credința populară albaneză. Fiecare om are de la naștere o **O.**, care poate avea un chip alb sau negru, depinzând de faptul dacă omul căruia i-a fost repartizat este viteaz și conștiincios sau laș și leneș.

ORAHAN, la insularii de pe Gomera singurul zeu venerat, care tronează în cer și al cărui adversar de neîmpăcat este demonicul Hirguan cu părul de lână.

ORCUS, zeu roman al lumii subpământene, stăpânul împărăției morților, identificat cu grecul → Hades. Apare ca un luptător morocănos, care îl culcă la pământ pe cel viteaz și îl ajunge din urmă pe fugarul laș; în fantezia populară el poate apărea și ca un demon înaripat negru.

W. Mackauer, *Orcus* (PWRE 18,1), 1939.

ÖRDÖG, la vechii unguri zeitate aparținând aspectului întunecat al lumii; după creștinare apelativ al diavolului.

OREADE, în mitologia greacă → nimfe, care trăiesc în munți și în grote.

ORFEU, fiul zeului trac al râurilor Oiagros și al muzei → Caliope; uneori → Apolo este considerat și el tatăl său. Cu cântul și strunele sale, **O.** poate vrăji plantele și animalele. Când a murit soția sa Euridice, el i-a convins, prin cântul său, pe zeii lumii subpământene să i-o redea, cu condiția de a nu o privi până la ieșirea din Infern. Nerespectând consemnul, **O.** a pierdut-o pentru totdeauna. Mai târziu a fost sfâșiat de menadele tracice și înmormântat de → Muze. Pe insula Lesbos se credea că acolo i-ar fi fost aruncat capul, care putea prezice, împreună cu lira sa. Există argumente pentru ipoteza conform căreia **O.**, reprezentat adesea în arta creștină timpurie, ar fi fost imaginat ca o figură-simbol a lui Hristos.

W.K.C. Guthrie, *Orpheus and the Greek Religion*, Londra, 1952; L. Moulinier, *Orphée et l'Orphisme à l'époque classique*, Paris, 1955; F.M. Schoeller, *Darstellungen des Orpheus in der Antike* (Diss.), 1969; R. Böhme, *Orpheus, Der Sänger und seine Zeit*, 1970; M. Detienne, *Orpheus* (ER 11), New York, 1987.

ORION, fiul zeului grec al mării → Poseidon; era un vânător puternic, răpit de → Eos pentru a fi iubitul ei. Întrucât olimpienii nu se bucurau că Eos avea un tânăr frumos, acesta a fost ucis cu o săgeată de → Artemis; după o altă versiune, a fost ucis pentru că el însuși a vrut să se ridice împotriva zeiței sau a uneia dintre nimfele ei. Ridicat printre stele, încă și astăzi o constelație poartă numele lui.

ORIȘA NLA, zeu al cerului la populația yoruba din Nigeria; din însărcinarea înaltului zeu → Olorun, creează pământul, pe ceilalți zei și pe primii oameni.

Ph. Stephans, *Orisha-nla Festivals* (Nigeria Magazine 90/1966).

ORK, figură legendară, de tipul unui spirit, în Alpi, mai ales în Tirol, numit şi Nork sau Nörgele. Numele trebuie derivat din latinul *orco* („fantomă"); comp. şi → Oger.

ORO, zeu al războiului în Tahiti (Polinezia), care a luat locul vechiului zeu al războiului → Tu. Tatăl său este → Tangaroa. O imagine antropomorfă, care îl reprezintă, a fost împodobită cu o cingătoare din pene roşii, semnul demnităţii supreme.

OROMATUA, în credinţa polinezienilor (în special în Tahiti), năluci ceţoase, precum şi zeităţi inferioare, care îi chinuie pe cei vii.

OROTAL(T), numele unui vechi zeu arab transmis de istoricul grec Herodot, care ar fi putut să-i corespundă nabateanului → Dusares. În *interpretatio graeca* **O.** este identificat cu → Dionysos.

ORUNGAN → YEMAJA

ORUNMILA, la populaţia yoruba din Nigeria, zeul generozităţii care coboară pe pământ pentru a-i ajuta pe oameni.

OSIRIS (în scrierea consonantică Wsjr, coptic Usire), în vechea religie egipteană fiul zeului pământului Geb şi al zeiţei cerului → Nut. Principalele locuri de cult erau în Egiptul de Jos Busiris (Dedu), unde s-a contopit cu vechiul zeu al nomei → Anezti, luând trăsăturile unui zeu al regelui, şi în Egiptul de Sus Abydos, unde a fost identificat cu zeul morţilor → Hontamenti. Potrivit tradiţiei mitice, **O.** a fost ucis de fratele său Seth şi tăiat în bucăţi; diferitele părţi ale cadavrului au fost adunate de sora sa → Isis şi **O.** a fost readus la viaţă, astfel încât ea a putut să-l aibă de la el pe fiul lor → Horus; acesta a preluat moştenirea regală a lui **O.** care, de atunci, era judecător şi regent în împărăţia morţilor şi făcea să crească plantele din pământ. Funcţia de zeu al vegetaţiei este marcată şi de apelativele care pot fi găsite în textele piramidelor, ca „Marele verde" şi „Stăpânul vinului". Aspectul fertilităţii se vădeşte şi în legătură cu apa Nilului şi cultul taurului (→ Apis). În calitate de „fiinţă veşnic bună" el se numeşte Wennofer. Ca stăpân al lumii subpământene, **O.** reprezintă soarele în forma sa nocturnă; el ar putea fi recunoscut chiar şi în lună, fazele acesteia fiind interpretate ca o aluzie la moartea şi învierea zeului. Atributele sale sunt cârja episcopală (*heka*) şi biciuşca (*neheh*); pe cap poartă coroana Atef, adică o căciuliţă conică împletită din lujere, înconjurată de pene de struţ şi aşezată adesea pe coarne de berbec.

A. Scharf, *Die Ausbreitung des Osiriskultes in der Frühzeit und während des Alten Reiches,* 1947; W. Helck, *Osiris* (WdM 1), 1965; E. Otto, *Osiris und Amun. Kult und Heilige Stätten,* 1966; A.R. David, *Religious ritual at Abydos,* 1972; J. Osing, *Isis und Osiris* (Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Secţia Cairo 30/1974); K.P. Kuhlmann, *Zur Etymologie des Götternamens Osiris* (Studien zur altägyptischen Kultur 2), 1975; J.G. Griffiths, *The Origins of Osiris and his Cult,* Leiden, 1980.

OSTARA, zeiţă germanică; numele ei a fost dedus de J. Grimm din denumirea sărbătorii Paştelui (*Ostarun*); în germana veche de sus coincide cu zeiţa anglo-saxonă Eostra despre care

vorbeşte scriitorul ecleziast englez Beda Venerabilul. Numele şi funcţia zeiţei trimit la zeiţa greacă → Eos şi la cea romană → Aurora; este personificarea soarelui care răsare; transpusă de germani nu asupra timpului zilei (zorile), ci asupra anotimpului (primăvara). Nu se ştie dacă zeiţa şi-a luat numele de la luna Paştelui sau invers.

E.A. Philippson, *Germanisches Heidentum bei den Angelsachsen,* 1929; J. de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte,* 1970.

OŞUMARE → ŞANGO

OTOS → ALOIZII

OUIOT, tatăl primordial şi zeu al lunii la indienii luiseño din sudul Californiei. El le-a spus oamenilor că se va întoarce la trei zile de la moartea sa, ceea ce pare să se fi şi întâmplat. De când a murit **O.**, oamenii trebuie şi ei să moară.

OXLAHUN TI KU → KU

OYA, zeiţa apei la populaţia yoruba din Nigeria; ca zeiţă a râurilor îi corespunde Nigerului. Ea este „Buna mamă" dar, ca stăpână a furtunilor, poate fi şi îngrozitoare; poate să stăpânească chiar şi spiritele celor decedaţi. Este zeiţa dansului şi, ca atare, este reprezentată pe bastoanele de dans ale femeilor yoruba. Ca şi soţul ei → Şango, ea poartă pe cap o secure mare; unele reprezentări o înfăţişează cu trei capete.

L. Frobenius, *Kulturgeschichte Afrikas,* 1954 (p. 274–278); P. Verger, *Dieux d'Afrique,* Paris, 1952.

OYAGAMI. În funcţie de semnele grafice japoneze folosite pentru *oya* şi *kami* (în compuneri citite adesea → *gami*) rezultă mai multe semnificaţii. **O.** poate însemna „Zeul străbun" sau „Zeii străbuni" şi atunci se referă la morţii din propriul neam, despre care se crede că au fost primiţi în împărăţia divinului (*kami*). În acest sens, **O.** se intersectează în limbajul uzual şintoist cu Uji-gami („Zeul clanului", „Zeii clanului"), deşi, în japoneză, „Zeii clanului" nu trebuie neapărat să fie şi „străbunii" respectivului „clan" (*uji*). Într-un anumit sens, **O.** înseamnă „Zeitatea părinţilor" (sau: „Zeitatea tată-mamă") şi este folosit cu această accepţie mai ales în comunitatea religioasă japoneză tenrikyō. Pentru tenrikyō este caracteristic să-şi înţeleagă şi să-şi proclame zeul ca „Zeitate a părinţilor" în sensul de „Zeu tată-mamă". El este zeul „originii" omenirii. În Scrierile Sacre ale tenrikyō el este denumit, simplu, Kami („Zeu") sau Tsukihi („Luna-soare") sau, uneori, Ten („cer") ori Tenri-Ō-no-Mikoto („Sublimul rege al legii cerului"). Activităţile sale de „creator", resp. „făuritor", sunt imaginate personificat prin zece nume de zei, odinioară şintoiste: Kunitokotachi-no-Mikoto, Omotari-no-Mikoto, Kunisazuchi-no-Mikoto, Tsukiyomi-no-Mikoto, Kumoyomi-no-Mikoto, Kashikone-no-Mikoto, Taishokuten-no-Mikoto, Ōtonobe-no-Mikoto, Izanagi-no-Mikoto, Izanami-no-Mikoto. Aceste personificări sunt considerate „uneltele" (*dōgu*) „Zeului părinţilor" (Oyagami).

J. Laube, *Oyagami. Die heutige Gottesvorstellung der Tenrikyō,* 1978 (p. 289–301).

P

PABILSANG, zeu sumerian, fiul regelui zeilor → Enlil şi soţul zeiţei tămăduirii → Nin'insina. În epoca babiloniană a fost identificat cu → Ninurta.

PABOTHKWE, zeitate supremă feminină la tribul indian cheyenne din America de Nord; numele înseamnă „nor"; este invocată ca „Bunica noastră". La începutul începuturilor ea a coborât din vid în rolul unui creator şi a creat pământul pe spinarea unei broaşte ţestoase. După ce un potop a distrus pământul, ea a format unul nou din noroiul adus de un rac.

PADMA-DĀKINĪ → DĀKINĪ

PADMANARTESHVARA („Stăpânul dansului, cu lotus"), o formă a lui Bodhisattva → Avalokiteshvara. Întotdeauna cu un singur cap, poate avea, totuşi, uneori două, opt sau optsprezece braţe. În forma sa cu două braţe este roşu, ţine în mâna stângă un lotus roşu, iar cu dreapta face un gest de dans.

W. Kirfel, *Symbolik des Buddhismus,* 1959 (p. 58 ş.u.).

PADMASAMBHAVA („Cel născut din lotus"), învăţător budist (*ācārya*) provenit din nordul Indiei, care, în secolul VIII, a răspândit în Tibet budismul tantric. Potrivit legendei, el a fost creat de → Amitābha într-o floare de lotus. Meditaţiile şi le ţinea, de predilecţie, în cimitire. În Tibet pare să fi prefăcut mulţi demoni în Dharmapālas; în textele vechilor secte cu căciuliţă roşie este desemnat drept „al doilea Buddha". În ţările din Himalaya mai este şi astăzi venerat sub numele de Guru Rimpoche, adică „preţiosul învăţător". **P.** este reprezentat aşezat pe o floare de lotus; ca atribute are adesea calota craniană (simbolul de primire a jertfei) plină cu sânge şi toiagul magic (*khatvānga*), ca indiciu al stăpânirii unor aptitudini supranaturale.

S.H. Ribbach, *Vier Bilder des Padmasambhava und seiner Gefolgschaft* (Mitteilungen des Hamburger Museums für Völkerkunde, V), 1917; H. Hoffmann, *Die Religionen Tibets,* 1956 (p. 39 ş.u.); G. Grönbold, *Padmasambhava* (Die Mythologie des indischen Buddhismus, WdM 5), 1984; H.W. Schumann, *Buddhistische Bilderwelt,* 1986 (p. 243–255).

PADVĀXTAG → XRŌSHTAG

PAHACAMAC (numele kechua „Creatorul lumii"), vechi zeu recunoscut pretutindeni, de pe coasta peruană de

mijloc, unde el, adică imaginea sa, o figură grosolană din lemn, este vizitat la locul său de pelerinaj, în valea Lurin şi este consultat în privinţa oracolului său. Din motive politice, incaşii au preluat sanctuarul şi l-au inclus pe **P.** în panteonul lor, unde a fost identificat, mai mult sau mai puţin, cu Viracocha (→ Huiracocha).

W. Krickeberg, *Märchen der Azteken und Inka, Maya und Muisca,* 1928; J.H. Rowe, *Inca culture at the time of the Spanish Conquest* (Handbook of South American Indians 2), Washington, 1946; R. Karsten, *Das altperuanische Inkareich,* 1949.

PAHAMAMA (kechua: „Mama pământului"), este invocată adesea de kechua şi aymara deopotrivă ca zeiţă a pământului şi a fertilităţii. Despre ea se crede că sălăşluieşte în adâncul pământului. În împărăţia incaşilor era legată de multe festivităţi şi ritualuri zilnice şi era îmblânzită cu libaţiuni. După cucerirea spaniolă, **P.** a fost identificată cu Fecioara Maria. Cultul ei mai este şi astăzi viu la ambele popoare.

R. Karsten, *Das altperuanische Inkareich,* 1949; H.D. Disselhoff, *Das Imperium der Inka,* 1972.

PAHET („Cea care zgârie"), veche zeiţă egipteană a pustiului, cu înfăţişare de leu. A fost asociată cu zeiţa coroanei Urthekau.

PAJAINEN, zeu menţionat ca măcelar într-un mit finlandez despre sacrificarea marelui taur (sau porc); se încearcă derivarea acestuia din zeul lapon al tunetului → Pajonn; ciocanul sau măciuca zeului tunetului serveşte ca instrument de sacrificare.

Lauri Honko, *Pajainen* (Finnische Mythologie, WdM 2), 1973.

PAJONN, zeul tunetului la laponi. Numele vine de la *pad'd'i* „sus"; zeul este deci cel care locuieşte în cer.

PALAIMON, sub numele iniţial Melikertes, un fiu al zeiţei → Ino, la greci. Prăbuşit în mare, a fost adus pe istmul corintic de un delfin; aici, în cinstea sa (ca zeu al mării **P.**), au fost organizate pentru prima oară jocurile istmice.

PALDANS, la lidienii din Asia Mică, o zeitate care corespundea grecului → Apolo.

PALES, zeiţă romană, considerată păzitoare a turmelor, împreună cu → Inuus; este **P.** Panda, adică Pales, „care trebuie să ofere de mâncare". Sărbătoarea ei de la 21 aprilie era considerată în acelaşi timp ziua de naştere a Romei, amintind de întemeierea oraşului de către păstori.

PALK, zeul soarelui în vechea religie coreeană, întemeietorul împărăţiei luminii şi adversarul lui → Kud. Jertfele şi cultul lui Palk se săvârşeau într-o strictă orientare spre Est.

PAN, zeul pădurii şi al păşunii, provenit din Arcadia, fiul zeului turmelor → Hermes şi al unei nimfe. A fost reprezentat cu coarne şi picioare de ţap şi, sub o astfel de înfăţişare, el le urmăreşte pe → Nimfe. Una dintre ele, pe nume Syrinx, fugind de el, s-ar fi prefăcut într-o trestie; **P.** a tăiat câteva fire şi a făcut din ele un fluier de păstor (syrinx). Apărând pe neaşteptate, mai ales în liniştea amiezii de vară, poate provoca groază şi panică printre animale şi oameni. Povestea narată de Plutarh

despre moartea lui **P.**, îl arată pe acesta ca zeu al vegetației. Teonimul, încă neexplicat, a fost asociat cu grecescul *pan* („tot"), iar zeul ridicat astfel la rangul unui zeu al tuturor. Dintre zeii romani a fost identificat cu → Faunus. În speculațiile medievale târzii era considerat diavol. Zeul antic al liniștii de la prânz a devenit *daemon meridianus*, stăpânul spiritelor de la prânz (comp. → Psezpolnica).

F.G. Jünger, *Griechische Götter. Apollo, Pan, Dionysos*, 1943; R. Herbig, *Pan, der griechische Bocksgott. Versuch einer Monographie*, 1949; P. Merivale, *Pan the Goat-God*. Cambridge/Mass., 1969; K. Tuchelt, *Pan und Pankult in Kleinasien* (Istanbuler Mitteilungen 19–20/1969/1970); P. Borgeaud, *Recherches sur le dieu Pan*, Geneva, 1979.

PAÑCARAKSHĀ („Încincita protecție"), un grup de cinci zeițe budiste, care trebuiau invocate pentru a ajunge la o viață lungă și la protejarea satelor și țărilor. Au apărut prin personificarea celor cinci formule magice de protecție (*rakshā*), pe care pare să le fi rostit încă → Gautama Buddha. În reprezentările mandalei Mahāmantrānusārinī este repartizat de preferință Sudului, în Est este Mahāsāhasrapramardanī, în Vest Mahāshitavatī în Nord → Mahāmāyurī și în mijloc Mahāpratisarā, „Marea protectoare", de cele mai multe ori de culoare galbenă și a cărei formulă magică trebuie să ajute împotriva oricărui fel de rău.

W. Kirfel, *Symbolik des Buddhismus*, 1959 (p. 110–112); D.C. Bhattacharyya, *The five protective goddesses of Buddhism* (Aspects of Indian art, ed. by P. Pal), Leiden, 1972.

PĀNDARĀ („Cea albă"), zeiță budistă, parteneră (*prajñā*) a lui → Amitabha. Îi corespunde elementul foc și flacăra dragostei, drept care ea poate fi și de culoare roșie. Iconografic apare sub forme diferite.

PANDORA, a fost creată de → Hefaistos la porunca lui → Zeus, înzestrată cu toate darurile seducției și trimisă pe pământ, ca prima femeie, cu o cutie (de fapt un vas închis, în greacă *pithos*), care conținea închis jale și suferință. S-ar putea ca în spatele **P.** să se ascundă o veche zeiță a pământului, căci și pentru aceasta se găsește un astfel de nume, care înseamnă „Cea care dă totul" sau „Cea bogată în daruri".

G. Fink, *Pandora und Epimetheus, Mythologische Studien* (Diss.), Bonn, 1958; D. Panofsky/E. Panofsky, *Pandora's Box. The changing aspects of a mythical symbol*, New York, 1965; G. Vogel, *Der Mythos von Pandora. Die Rezeption eines griechischen Sinnbildes*, 1972.

PAN-GU (P'an-ku), uriaș primordial din mitologia chineză. A fost născut din cele cinci elemente de bază și a format cu ciocanul și dalta cerul și pământul. După o altă versiune, **P.-g.** a ieșit din oul cosmic, în care yin și yang erau încă neseparați și din ale cărui părți componente a format pământul (yin) și cerul (yang). După moartea uriașului primordial, din ochiul său stâng a apărut soarele, din cel drept luna, din sudoarea sa ploaia, carnea i s-a descompus în pământul ogoarelor, iar din părul său au apărut plantele.

H. Maspero, *Légendes mythologiques dans le Chou King* (Journal Asiatique 204/1924, p. 47 ș.u.); N.J. Girardot, *The Problem of Creation Mythology in the Study of Chinese Religion* (HR 15/1976); W. Eberhard, *Weltschöpfer* (Lexikon chinesischer Symbole), 1983.

PAPA → **ATEA**

PAPAIOS (Papeus), numele zeului cerului la sciți. Potrivit celor spuse de istoricul grec Herodot, în cultul său nu existau imagini.

PAPAIA → **IȘDUȘTAIA**

PAPANG („Tatăl"), zeu primordial la indienii sumo din Honduras și Nicaragua. Împreună cu fratele său mai tânăr creează colinele, pădurile și apele. După ce a fost cuprins de flăcări, s-a ridicat la cer și s-a transformat în soare.

PAPARUDA (Paparudra), zeiță pluviometrică a Panteonului românesc invocată de ceata feminină pentru a dezlega ploile în zilele caniculare ale verii, identificată cu zeul indian Rudra, stăpân al fenomenelor meteorologice. Substitutul ei ritual (fecioară, băiat, femeie gravidă) îmbracă la o fântână sau pe malul unei ape (râu, pârâu, lac, islaz) veștmântul sacru: frunze de boz (*Sambucus ebulus L.*), brusture (*Arctium lappa L.*), mai rar frunze de alte plante. Ceremonialul cuprinde trei secvențe rito-magice: *Nașterea zeiței* (alcătuirea alaiului, îmbrăcarea „zeiței" cu costumul vegetal); *desfătarea zeiței* (vizitarea fântânilor și gospodăriilor de zeița care joacă pe o melodie simplă, cântată și ritmată de alaiul său divin prin bătaia palmelor, udarea Paparudei); *moartea și ritul funerar* (dezbrăcarea măștii vegetale, depunerea ei pe o apă curgătoare și petrecerea „mortului" cu cântece de Paparudă, scalda rituală). Textul Paparudei invocă, prin formule poetice, ploaia, și efectul practic așteptat de la aceasta, roadele bogate.

Cuceu I., Cuceu M., *Vechi obiceiuri agrare românești*, Editura Minerva, București, 1988.

PAPAS, zeu frigian (identificat de greci cu → Zeus); lasă însărcinată o piatră, care-l naște apoi pe hermafroditul → Agdistis.

PAPSUKKAL, zeu din Mesopotamia; este solul zeilor și, în afară de aceasta, are funcția de portar.

PARA, în credința populară finlandeză o ființă asemănătoare unui duh care, ca spirit al casei (uneori sub înfățișare de șarpe, broască sau pisică), sporește cerealele, laptele, untul și banii. Un rol asemănător joacă la popoarele baltice → Puki.

PARAMĀSHVA („Calul suprem"), numele zeului budist și reprezentarea sa cu cap de cal amintesc de → Hayagrīva. Are o culoare roșie, patru fețe, opt brațe și (de regulă) patru picioare, cu care calcă pe zei hinduși.

PARASHU-RĀMA („Rāma cu toporul"), cea de a șasea reîncarnare a lui → Vișnu care, sub această înfățișare, a spart tirania castei războinicilor (Kșatriya) și i-a ajutat pe brahmani să vină la putere. La porunca tatălui său el și-a omorât cu toporul (*parashu*) mama și apoi s-a rugat pentru reînvierea ei. Este reprezentat ca un ascet cu două sau patru brațe, care poartă o coroană din păr de capră și o piele de antilopă.

J. Charpentier, *Paráshu Rama*, Madras, 1935; A. und P. Keilhauer, *Die Bildsprache des Hinduismus*, 1983 (p. 91–93).

PARCE (Parcae, în latină *parere* „a naște"), inițial zeițe romane ale nașterii cu numele Decuma și → Nona, cărora, prin asociere cu triada → Moirelor, li s-a mai adăugat și zeița morții Morta.

Toate trei la un loc erau considerate ursitoare.

B.C. Dietrich, *Death, Fate and the Gods*, Londra, 1965.

PARIACACA, zeu al tunetului şi al furtunii la indienii preincaşi din regiunea Anzilor Centrali. Are patru tovarăşi cu înfăţişare de şoimi. Apărut dintr-un ou, **P.** s-a transformat, în luptă cu zeul focului Uallallo-Caruincho, într-un munte de zăpadă cu acelaşi nume, din ţinutul Huarochiri, considerat de atunci sacru.

J. Tello, *Wira Cocha* (în: Inka, vol. I), Lima, 1923; W. Krickeberg, *Märchen der Azteken und Inka, Maya und Muisca*, 1928.

PARJANYA („Nor de ploaie"), vechi zeu indian al ploii şi deci creatorul vegetaţiei. Pământul fecundat este considerat soţia sa. În Rgveda este reprezentat cu înfăţişare de taur.

PARNASHAVARI, iniţial zeiţă venerată de triburile aborigene indiene, al cărei nume înseamnă „Frunzele Shavari" (adică Shavari îmbrăcată cu un şorţ de frunze), este preluată apoi de budism. Există în două tipuri: unul galben şi unul verde. Hainele ei constau din mănunchiuri de frunze sau dintr-o blană de tigru cu coroană de frunze. Este considerată cea care distruge toate epidemiile. În sculpturi, zeul → Ganesha este întins la picioarele sale.

R. de Nebesky-Wojkowitz, *A contribution to Mahāyāna-iconography* (în: Stepping Stones 2, p. 77–82); G. Grönbold, *Parnaśavarī* (Die Mythologie des indischen Buddhismus, WdM 5), 1984.

PĀRSHVA, penultimul în seria celor 24 de → Tirthamkara. Potrivit legendei, regele şerpilor cu şapte capete, Dharana, l-a apărat de atacurile demonilor Meghamalin. De aceea, animalul său simbolic este un şarpe; pe cap poartă o scufie din şerpi cu şapte capete. E posibil ca **P.** să aibă la bază o personalitate istorică, un fiu de rege, care a trăit cu vreo 250 de ani înainte de → Mahāvira şi a întemeiat ordinul Nitgrantha, „Descătuşaţii", cei care se eliberaseră de legăturile karma.

J. Charpentier, *Die Legende des heiligen Parśva* (ZDMG 69/1915); J. Deleu, *Parśva* (Die Myhtologie des Jinismus, WdM 5), 1984.

PĀRVATĪ („Fiica muntelui"), soţia zeului indian → Şiva, fiica regelui munţilor → Himavat. Fiul ei era zeul războiului Kārttikeya (→ Skanda). **P.** s-a contaminat cu zeiţa mai cunoscută → Durgā. Reprezentarea lui Şiva cu → Shakti (adică **P.**) a sa este percepută ca personalizarea absolutului care face aluzie la cele două aspecte existenţiale ale sale.

E. Schleberger, *Die indische Götterwelt*, 1986 (p. 118).

PASHUPATI (în sanscrită „Stăpânul vitei"), zeitate ithyfalică; apare deja pe sigiliile vechii culturi hinduse, aşezată în poziţie yoga şi înconjurată de animale (în special şerpi ca simbol al fertilităţii). În Veda, **P.** este un nume al lui → Rudra, mai târziu o formă a lui → Şiva sub aspectul său legat de fertilitate. *Pashu* înseamnă nu numai „vite", ci este şi o denumire pentru „suflet"; zeul, ca „stăpân al sufletelor", îl conduce pe cel ce se roagă spre „capătul suferinţei", adică spre mântuire. Cultul lui **P.** este răspândit mai ales în Nepal. Potrivit unei versiuni, zeul trebuie să apa-

ră ca antilopă; cornul rupt în timpul unei urmăriri este venerat ca lingamul (falusul) său.

V. Moeller, *Pasupati* (Die Mythologie der vedischen Religion und des Hinduismus, WdM 5), 1984.

PASIPHAE, în mitologia greacă soția regelui cretan → Minos. Era considerată fiica zeului soarelui → Helios și, pornind de la numele ei („Cea care luminează totul"), era interpretată ca zeiță a lunii. Din legătura ei cu un taur trimis de → Poseidon, a apărut → Minotaurul.

PATĀKE (singular: Patāk), după Herodot, zei protectori care i-au adus pe fenicieni la etravele vaselor lor și apoi piticii masculini din epoca babiloniană târzie. Aceștia din urmă par să fi protejat mai ales împotriva animalelor periculoase; imaginea lor era purtată la gât în chip de amuletă care apără de nenorociri. **P.** erau numiți fiii lui → Ptah. Tânărul Ptah putea să apară el însuși ca **P.** și, ca atare, — importat din Egipt — era îndrăgit și la Cartagina.

H. Bonnet, *Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte,* 1971.

PATECATL, zeu aztec al medicinii și „stăpânul mirodeniilor Pulque"; soția sa este zeița pulque → Mayahuel.

PATTINI, cea mai importantă divinitate feminină a sinhalezilor; ea veghează asupra căsătoriei și apără de epidemii, ba chiar pare să fi adus și cultivarea orezului în Ceylon. Potrivit unui mit, a fost născută dintr-un mango atins de o săgeată divină. De cultul ei este legată „călcarea focului". Simbolul zeiței este copca de aur a încălțărilor ei. Corespunzător diferitelor ei funcții, **P.** poate fi imaginată în diverse forme de apariție, printre altele ca Gini **P.** („Focul **P.**") sau Mal **P.** („Florile **P.**").

O. Pertold, *Die ceylonesische Göttin Pattini* (Archiv Orientálni 13/1942); G. Obeyesekere, *The Goddess Pattini and the Lord Buddha* (Social Compass, Revue Internationale des Études Socio-Religieuses 20/1973); L.R. Hiatt, *The Pattini Cult of Ceylon* (Social Compass, Revue Internationale des Études Socio-Religieuses 20/1973).

PAX, zeiță romană a păcii, identificată cu zeița greacă → Eirene. Abia sub împăratul Augustus a primit un altar (*Ara pacis Augustae*), pe Câmpul lui Marte. Pe monede apare ca o femeie tânără cu o cunună de spice, cornul abundenței și ramura de măslin.

J.-C. Richard, *Pax, Concordia et la religion officielle de Janus à la fin de la République* (Mélanges d'Archéologie et d'Histoire 75/1963).

PAYNAL, vechi zeu mexican al luceafărului de dimineață, care anunța apariția tânărului zeu al soarelui (→ Huitzilopochtli). La sărbătoarea Panquetzaliztli, care are loc în cinstea acestuia din urmă, **P.** este reprezentat printr-un preot.

PAZUZU, vechi demon mesopotamian (asirian) cu patru aripi și un chip grotesc; era reprezentantul furtunii din Sud-Est și temut ca aducător de boli. Imaginea în care apare conține și o coadă de scorpion. Puterea lui **P.** putea fi anihilată prin diferite invocații.

C. Frank, *Lamastu, Pazuzu und andere Dämonen* (Mitteilungen der Altorientalischen Gesellschaft XIV, 2/1941); H.W.F. Saggs, *Pazuzu* (Archiv für Orientforschung 19/1960).

PÂCA, reprezentare mitică românească invocată de oamenii care pipă (fumează), sinonimă cu Pafa. Poporul o asimilează şi cu → Mama Dracului (Transilvania).

PÂRLIILE, divinităţi feminine, surori cu zeul focului şi soarelui, Sântilie, care distrug (pârlesc) recoltele oamenilor care nu le ţin zilele de prăznuire (20—22 iulie).

Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic,* Academia Română, Bucureşti, 1910.

PEGAS (în greacă *pege* „izvor"), cal înaripat din mitologia greacă, care a apărut din corpul → Meduzei, după ce → Perseu i-a tăiat capul. **P.** a fost îmblânzit de Belerofon, dar mai târziu l-a azvârlit pe acesta din şa şi, urcându-se la cer, s-a prefăcut într-o constelaţie. Întrucât lovitura lui de copită a făcut să ţâşnească izvorul Hippokrene, consacrat → Muzelor, calul înaripat a devenit armăsarul poeziei.

PEHTRABABA, în credinţa populară a slovenilor, un duh rău feminin; este considerată întruchiparea iernii şi vrăjitoarea care aduce stricăciuni. Numele este o combinaţie între germanica → Bercht şi ungaro-slava → Baba (2); comp. şi → Baba-Iaga.

PEITHO, zeiţă greacă, personificare a persuasiunii; apare în suita → Afroditei. **P.** a fost cea care a legat la gâtul Pandorei un colier de aur.

PEKAR (Pehar), principe tibetan al demonilor, care pare să fi aparţinut iniţial religiei prelamaiste Bon şi poate să fi apărut şi sub înfăţişare divină. Animalul pe care călărea era un leu alb; ca punct cardinal îi era repartizat Nordul. Apare adesea ca „Marele, înaltul bărbat cu trei chipuri" (Zalgsum stod-kyi mi-bo-č'e).

H. Hoffmann, *Symbolik der tibetischen Religionen und des Schamanismus,* 1967.

PEKO → PELLONPEKKO

PELE, zeiţă a vulcanilor în Hawaii, era considerată imprevizibilă şi aprigă la mânie. Despre ea se spune că ar fi venit din Kahiki (Tahiti), de unde a fost alungată, din cauza nesupunerii ei, de către fraţii ei divini. **P.** mai este numită Hina-ai-malama („Hina, care mănâncă luna"); este posibil ca **P.** să fie forma hawaiană a zeiţei polineziene a lunii → Hina, ambele zeiţe fiind şi stăpâne ale fulgerului.

R. Poignant, *Ozeanische Mythologie,* fără an.

PELLONPEKKO, zeu finlandez al orzului; numele său vine de la *pelto* „câmp, ogor". I se datorează berea fermentată din orz. În Estonia, **P.** este un zeu al cerealelor, a cărui imagine de ceară este păstrată în lada cu cereale. Cum în finlandeză Pekka reprezintă numele Sfântului Petru, iar înainte, la onomastica lui, se pregătea berea festivă, a existat şi ideea unei influenţe creştine.

M.J. Eisen, *Peko* (Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft), 1934; L. Honko, *Pellonpekko* (Finnische Mythologie, WdM 2), 1973.

PEMBA (Bemba), zeu al creaţiei la populaţia bambara din Africa de Vest. Când spiritul lumii (→ Yo) l-a coborât pe pământ, din el a crescut un copac, pe

nume Balanza, sub care oamenii creați de → Faro au găsit refugiu. Copacul primordial divin a procreat continuu cu femeile viețuitoare. Pentru a spori puterea copacului, oamenii îi aduceau ca jertfă sângele lor.

G. Dieterlen, *Essai sur la religion Bambara*, Paris, 1951.

PENAȚI (Di Penates), inițial la romani protectori divini ai cămării (*penus*) și ai proviziilor; apoi zei, în general ai casei familiei. Erau veneraţi la vatră, împreună cu → Larii. Aceşti zei n-au avut un nume propriu. **P.** domestici, ca protectori ai familiei, le corespundeau Penates populi Romani ca protectori ai poporului roman; erau veneraţi în templul → Vestei, care ascundea focul din vatra comunității.

St. Weinstock, *Penates* (PWRE 19, 1), 1937; F. Bömer, *Rom und Troja. Untersuchungen zur Frühgeschichte* Roms, 1951 (p. 50–117); A.J. Kleywegt, *Varro über die Penaten und die „grossen Götter"* (Medelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie 35, 7/1972); G. Radke, *Die Götter Altitaliens*, 1979.

PENEIOS, râu din Tesalia şi zeul acestuia, care era un fiu al lui → Okeanos şi al zeiței → Tethys. Fiica sa era → Dafne.

PENELOPA, soția credincioasă a eroului lui Homer, Ulise; pânza ţesută de ea ziua, era destrămată noaptea. Astfel, numele ei este derivat din *pénos* („fir"), în spatele ei presupunându-se o imagine primordială a zeiței vieții şi a morții. Mai apropiat etimologic este *penelops* („rață"). O nimfă **P.** era considerată mama zeului → Pan.

PERCHTE (Berchte), ființe demonic-mitice din legende şi obiceiuri, în special în spațiul alpin. Ele alcătuiesc suita femeii care în toiul iernii bântuia peste tot → Bercht. Legenda spune că diavolul s-a amestecat printre aceste făpturi funeste pentru a-şi lua, fără să fie recunoscut, o jertfă. O relicvă sunt procesiunile **P.** cu groteştile lor deghizări demonice. În Tirol şi prin alte locuri se face distincție între **P.** „schiache" („urâte") şi cele „frumoase", primele apar noaptea, cele din urmă ziua. Dacă, din punctul de vedere actual, înfricoşătoarele măşti, zgomotul şi tropăitul ritmic puteau avea un sens în apărarea împotriva demonilor, nici aspectul vegetal simbolic n-ar trebui respins. Numele „Stame", folosit în sudul Tirolului pentru **P.**, ne face să presupunem că forțele fertilității care dormitau în pământ sunt trezite prin fugă şi tropăit.

W.E. Peuckert, *Geheimkulte*, 1951 (p. 270–288); L. Schmidt, *Perchtenmasken in Österreich*, 1972; alte informații → Bercht.

PERENDI, teonim vechi iliric, înrudit etimologic cu zeul lituanian al tunetului → Perkunas şi cu cuvântul grec *keraunos* („fulger"). **P.** a fost deci un zeu al furtunii care, o dată cu creştinarea, continuă să existe în limba albaneză ca denumire pentru Dumnezeu.

PERI, în basmele turceşti duhuri care apar de cele mai multe ori cu intenții rele, dar uneori şi ca zâne care vin în ajutor. Pot lua cele mai diferite înfățişări (ca de pildă cal sau porumbel).

PERIT, spirite feminine albaneze ale munților, învesmântate în alb. Pe cel

care nu e atent cu pâinea, îl prefac în cocoşat sau cocârjat.

PĒRKONS, zeu leton al tunetului, armele sale sunt sabia, lancea, săgeata de fier şi vergeaua de fier. În calitate de aducător al ploii, stimulează fertilitatea; în mit apare şi ca făurar celest, iar în basme ca luptător împotriva diavolului. La lituanieni îi corespunde → Perkūnas.

E. Zicāns, *Der altlettische Gott Perkons* (Abhandlungen des Herder Instituts 6, 3), 1938; H. Biezais, *Die Gottesgestalt der lettischen Volksreligion,* Uppsala, 1961 (p. 53–56).

PERKŪNAS, zeu lituanian al tunetului, cel care aduce ploaia şi fertilitatea. Apără dreptatea şi urmăreşte demonii. Îi sunt consacrate stejarul şi focul. Călătoreşte într-un car deasupra norilor şi ţine în mână un topor care, atunci când e aruncat, se întoarce singur înapoi. Deghizat în vânător, vânează diavolul. În etimologia teonimului se porneşte de la o derivare din *perti* („a lovi", deci „cel care loveşte") sau de la o legătură cu latinescul *quercus* („omul-stejar").

J. Balys, *Der Donner im litauischen Volksglauben* (Tautosakos Darbai 3/1937); M. Gimbutas, *Perkunas/Perun, The Thunder God of the Balts and Slavs* (Journal of Indo-European Studies 1/1973); J. Balys/H. Biezais, *Perkunas* (Baltische Mythologie, WdM 2), 1973.

PERSE (Perseis), soţia zeului grec al soarelui → Helios. Întruchipează aspectul subpământean al zeiţei lunii; un alt nume este Neaira, „Cea nouă", adică luna nouă. Copiii ei erau → Circe şi → Pasiphae.

PERSEFONA (şi Persephassa, în latină Proserpina), în mitul grec fiica lui → Zeus, soţia lui → Hades, care a răpit-o pe când era o copilă (de aici numele de Kore). De atunci ea sălăşluieşte o treime din an în lumea subpământeană (în acest timp plantele se usucă) şi două treimi din an la mama ei, zeiţa pământului → Demeter. Ambele erau venerate ca zeiţe ale vegetaţiei, iar destinul lor era celebrat în misteriile eleusine. Plantele consacrate **P.** sunt spicul, rodia şi — ca aluzie la aspectul ei de stăpână a lumii subpământene — plopul negru. În slujba ei se află sirenele. Potrivit teogoniei orfice, **P.** i-a născut tatălui ei Zeus pe încornoratul → Zagreus care, adult fiind, a vrut să-şi detroneze tatăl.

H. Anton, *Der Raub der Proserpina. Literarische Traditionen eines erotischen Sinnbildes und mythischen Symbols,* 1967; G. Zuntz, *Persephone,* Cambridge, 1971; A. Peschlow-Bindokat, *Demeter und Persephone in der antischen Kunst des 6. bis 4. Jhs.v.Chr.* (Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts 87/1973); C.G. Jung/K. Kerényi, *Einführung in das Wesen der Mythologie. Das göttliche Kind. Das göttliche Mädchen,* Ed. nouă 1980 (p. 176–187).

PERSES (Persaios), zeu al luminii semănând cu titanii, fiul lui Perseu. Din împerecherea sa cu zeiţa stelelor Asteria a apărut → Hekate.

PERSEU, fiu al lui → Zeus, care s-a unit, sub forma unei ploi de aur, cu Danae. La porunca regelui Polydektes din Seriphos, **P.** trebuia să aducă capul → Meduzei, a cărei privire îi transforma în piatră pe toţi cei care-i vedeau chipul. De la → Nimfe a primit sandale cu aripi şi o scufie care-l făcea invizibil pe cel care o purta, de la zei a primit o sabie încovoiată, cu care i-a tăiat meduzei capul. Pe drumul de întoarcere a

scăpat-o pe Andromeda de un monstru marin.

J.M. Woodward, *Perseus. A Study in Greek Art and Legend,* Cambridge, 1937; E. Langlotz, *Perseus* (Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Kl. 1951); K. Schauenburg, *Perseus in der Kunst des Altertums,* 1960.

PERUN, zeu slav al tunetului, venerat în special în vechea Rusie. Numele său este interpretat cu sensul de „Cel care loveşte"; cuvântul polonez *piorun* înseamnă „tunet". În imaginile de zei expuse la Kiev, **P.** a avut ca atribut o măciucă. În Peninsula Balcanică i se aduceau jertfă tauri. Este puţin probabil ca **P.** să poată fi asociat cu zeul baltic al furtunii. Nu se poate vorbi cu certitudine de o identificare etimologică a lui **P.** cu lituanianul → Perkunas.

S. Roznіecki, *Perun und Thor* (Archiv für slavische Philologie 23/1901); V.J. Mansikka, *Die Religion der Ostslaven,* Helsinki, 1922 (p. 30–34, 54–57, 60–65); M. Gimbutas, *Perkunas/Perun. The Thunder God of the Balts and Slavs* (Indo-European Studies 1/1973).

PETARA, probabil divinitatea supremă a populaţiei iban-dayak din Sarawak (estul Malaysiei); este desemnat uneori ca „zeul creaţiei", din care provin → Singalang Burong, → Pulang Gana şi creatorul oamenilor Salampadai, dar sursele nu indică nici o imagine unitară. Astfel, **P.** nu poate fi doar un titlu sau o particulă de titlu, aşa cum se poate întâmpla în religia hindu-javaneză cu toţi zeii (Batara).

W. Stöhr, *Das Totenritual de Dajak* (Ethnologica N.F.I/1959); J.D. Freeman, *Iban augury* (Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 117/1961); E. Jensen, *The Iban and their religion,* Oxford, 1974; W. Stöhr, *Die altindonesischen Religionen* (Handbuch der Orientalistik, secţiunea 3, vol. 2,2), 1976; M. Laubscher, *Iban und Ngaju. Kognitive Studie zu Konvergenzen in Weltbild und Mythos* (Paideuma 23/1977).

PETBE, vechi zeu egiptean al revanşei în perioada romano-ptolemeică; cuvântul *petbe* („revanşardul") a fost adăugat şi morţii pentru o caracterizare mai exactă.

PETESUHOS, vechi zeu egiptean al crocodililor, venerat în Fayum în epoca greco-romană.

PĒY, fiinţe demonice la tamilii din India peninsulară, asociaţi imaginării necrofagiei. Erau percepuţi ca făpturi sălbatice cu părul zbârlit, care beau sângele războinicilor răniţi sau morţi şi aduceau nenorociri asupra oamenilor. Cuvântul *pēy* înseamnă „diavol, duh".

K.V. Zvelebil, *Pēy* (Mythologie der Tamilen und anderer drawidisch sprechender Völker, WdM 5), 1984.

PHAETON („Strălucitorul"), fiul zeului grec al soarelui → Helios, care i-a permis să conducă o dată carul solar. Cum **P.** era prea slab pentru a ţine în frâu armăsarii focoşi ai soarelui, s-a apropiat prea mult de pământ şi a provocat un uriaş pârjol. Atunci → Zeus l-a trântit cu un fulger într-un torent de apă, pe ale cărui maluri surorile sale care îl plângeau, heliadele, au fost prefăcute în copaci care picurau boabe de chihlimbar.

G. Knaack, *Quaestiones Phaethonteae,* 1886; R. Vivier, *Frères du ciel. Quelques aventures poétiques d'Icare et de Phaéthon,* Bruxelles, 1962.

PHALEC, în lucrarea „Arbatel de Magia Veterum" din Evul Mediu târziu (publicată în 1575), unul din cele şapte spirite pe care Dumnezeu le-a desemnat ca stăpânitori ai lumii; **P.** guvernează activităţile războinice şi este repartizat planetei Marte.

PHANES (în greacă „Cel care apare"), în învăţătura orfică despre crearea lumii, primul zeu care apare din oul cosmic ieşit din → Cronos. Potrivit unei surse mai vechi, el sta „în partea necălcată a peşterii nopţii"; o altă legendă desemnează noaptea sacră (→ Nyx) drept fiică a sa; din legătura celor doi ar fi apărut cerul şi pământul. Într-o anumită privinţă, **P.** este potenţa solară ieşită din întunericul primordial şi poate să coincidă, ca importanţă, cu → Mithras, ca, de pildă, în cunoscuta imagine de cult din Modena, în care oul primordial este în acelaşi timp oul cosmic înconjurat de zodii; reprezentarea a fost raportată de către unii cercetători la → Cronos sau la → Aión.

W. Fauth, *Phanes* (Der kleine Pauly 4), 1972.

PHEME → FAMA

PHEREIA, zeiţă numită după localitatea greacă Pherai (în Tesalia), dar al cărei cult era răspândit şi în Argos şi Sikyon. Are o parte prietenoasă şi una furioasă şi denotă trăsături ale lui → Brimo, → Demeter şi → Hekate. Era imaginată călărind pe un cal şi ţinând în mână o făclie aprinsă. **P.** apare şi ca supranume al înfricoşătoarei zeiţe a vânătorii → Artemis.

PHERSU, zeu etrusc al lumii subpământene, reprezentat cu o scufie roşie şi o mască întunecată. Elementul *pher* indică împărăţia morţilor şi poate fi întâlnit şi la zeiţa lumii subpământene Phersipnei, forma etruscă a → Persefonei. Din punct de vedere lingvistic este înrudită cu latina *persona*, care iniţial însemna „mască".

Fr. Altheim, *Persona* (ARW 27/1929); O.W. von Vacano, *Die Etrusker*, 1955 (p. 195 ş.u.).

PHOIBE, fiica zeiţei pământului → Gaia, aparţinând deci grupului → Titanilor. **P.** „cu coroana de aur" s-a căsătorit cu fratele ei Koios şi a născut-o pe → Leto care, la rândul ei, a devenit mama lui → Apolo şi a zeiţei → Artemis. La poeţii romani, **P.**, al cărei nume înseamnă „Strălucitoarea", era considerată sora lui Phebus Apolo şi zeiţă a lunii.

PHORKYS (şi Phorkos), zeul grec al mării cu supranumele Krateios, „Puternicul". Era soţul lui Keto (*ketos* este un monstru marin), copiii lor sunt urâtele → Graie şi înspăimântătoarele → Gorgone. După Hesiod, **P.** era un fiu al zeiţei pământului → Gaia şi al zeului mării → Pontos.

PHOSPHOROS („Cel care aduce lumină"), numit şi Heosphoros; zeu grec al luceafărului de dimineaţă. Era reprezentat ca un băiat gol, înaripat, care aleargă cu o făclie în mână înaintea mamei sale → Eos şi a zeului soarelui → Helios. Numele latin al lui **P.** este Lucifer.

PHUL, în magia sfârşitului Evului Mediu şi în cea a Renaşterii, spirit repartizat lunii (resp. dominator); poate transforma toate metalele în argint.

PICULLUS, vechi zeu prusian al lumii subpământene, care a luat semnificația unui principe al infernului. În limba prusacă veche *pickuls* însemna „diavol".

PICUS (în latină „ciocănitoare"), inițial probabil un demon oracular al pădurii, apoi un fel de patron al agricultorilor. Întrucât ciocănitoarea era animalul sacru al lui → Marte, **P.** a fost identificat cu acesta. Ca fiu al său era considerat → Faunus.

PIČVU'ČIN, zeu al vânatului și al vânătorii la ciucii care trăiesc în estul Siberiei. Este atât de mic, încât călătorește într-o sanie de iarbă trasă de șoareci, dar are forța unui uriaș. Nu se hrănește cu mâncăruri solide, ci numai cu mirosuri (probabil de la jertfe).

PIDRAI, însoțitoare a zeului fenician → Baal; reprezintă probabil un fenomen meteorologic.

PILLÁN, transmis inițial ca zeu al tunetului sau chiar ca zeitate principală a araucanilor (mapuche-huilliche); potrivit celor mai recente cercetări, mapuche numesc „Pillan" un fenomen foarte puternic, extraordinar, violent și înfricoșător.

E. Gerdts-Rupp, *Magische Vorstellungen und Bräuche der Araukaner,* 1937; E. Böning, *Der Pillanbegriff der Mapuche* (Studia Missiologici Societas Verbi Divini, Nr. 14), St. Augustin-Washington-Buenos Aires, 1974.

PINIKIR (și Pinenkir), zeitate-mamă venerată în Elam, comparabilă cu babiloniana → Ištar. Nu este sigur dacă **P.** îi corespunde lui Kirišša (Kirissa), pomenită adesea în evocările zeilor; ultimul nume înseamnă „Marea zeiță" și este probabil un fel de nume tabu pentru **P.**

PINTILIE CĂLĂTORUL, divinitate a Panteonului românesc, frate cu zeul focului și soarelui, Sântilie, celebrată în ziua de 27 iulie. La **P.C.** se „călătorește" vara și începe toamna: păsările migratoare se pregătesc de plecare în țările calde, cerbul iese din râu vestind răcirea apei.

Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic,* Academia Română, București, 1910.

PIRWA (Peruwa), zeitate hittită, al cărei nume este derivat din *peruna* „stâncă". Un calificativ suplimentar al numelui ei este „regina", în rest este percepută masculin. Atributul ei este calul.

PISTIS SOPHIA, făptură mântuitoare feminină, abstractă, într-o lucrare cu același nume din secolul III; se plasează singură lângă zeul creației și se desemnează drept „Prima și ultima". Curentul gnostic al sethianilor o numea → Barbelo.

H. Leisegang, *Die Gnosis,* 1985 (p. 350–389).

PITĀMAHA → DATTATREYA

PITARA (în sanscrită „tații"), morți onorabili din India, primii care au urmat calea spre cer, găsită de → Yama. După Atharvaveda ei sunt considerați nemuritori și sunt de esență divină, dar lumea lor este diferită de cea a zeilor. Printre **P.** se numără și → Angiras.

B. Sureshcandra, *Le culte des ancetres dans l'Inde antique,* Paris, 1940; N.G. Chapekar, *Pitaras and Yama,* Banaras, 1957; V. Moeller,

Pitaras (Die Mythologie der vedischen Religion und des Hinduismus, WdM 5), 1984.

PITHI → ÖN

PITON, şarpe care păzea oracolul mamei sale, zeiţa pământului → Gaia, la Delfi; în cele din urmă, este omorât de — Apolo. Potrivit unei alte legende, duşmanul propriu-zis al lui Apolo era un şarpe feminin, pe nume Delphynes, în timp ce **P.** era chiar animalul lui, după care şi-a luat numele preoteasa prezicătoare din Delfi (Pythia).

J. Fontenrose, *Python. A Study of Delphic Myth and its origins,* Berkeley, 1959.

PLEIADE, în legenda greacă cele şapte fiice ale lui → Atlas şi ale Pleionei, care au fost urmărite de vânătorul → Orion; pentru a le salva, → Zeus le-a mutat pe cer, sub forma unor constelaţii. Numele ar putea să fi avut iniţial semnificaţia de *peleiades* („porumbei"). O **P.** care trebuie în mod special menţionată este → Maia (1).

H. Gundel, *Pleiaden* (PWRE 21, 2), 1952.

PLUTOS, zeu grec al bogăţiei, iniţial cel ce aducea binecuvântare ogoarelor şi, ca fiu al zeiţei pământului → Demeter şi al muritorului Iasion, era considerat primul semănător. **P.** avea un templu în Eleusis dar, în rest, n-a avut alt rol în cult. Într-o comedie a lui Aristofan zeul apare ca un moşneag orb, care-şi împarte darurile fără alegere şi pe nedrept; în artele plastice este reprezentat de cele mai multe ori ca un băiat cu cornul abundenţei, uneori în braţele → Eirenei.

E. Zwicker, *Plutos* (PWRE 21,1), 1951.

PODALEIRIOS, fiul zeului grec al vindecării → Asclepios; medic în armata grecilor de la Troia, era venerat în Asia Mică şi în Tesalia ca erou vindecător.

POHITŞIO → EŞETEVUARHA

POLERAMMA, la populaţia drawidiană telugu (în sudul Indiei) zeiţa pojarului, dar căreia îi erau atribuite şi alte boli şi seceta. Idolul ei este o piatră plată, îngustă, pusă pe pământ.

POLIFEM (în greacă Polyphemos), fiu, care avea un singur ochi, al zeului mării → Poseidon şi al nimfei Thoosa. Era unul dintre → Ciclopi; în peştera lui a nimerit Ulise cu tovarăşii săi. Potrivit unei legende din epoca elenistică, **P.** o iubea pe nereida Galateea şi l-a ucis pe iubitul acesteia, Akis.

O. Hackmann, *Die Polyphemsage in der Volksüberlieferung,* Helsingfors, 1904; O. Touchefeu-Meynier, *Thémes odysséens dans l'art antiques,* 1969.

POLYDEUKES → KASTOR

POLYHYMNIA (şi Polymnia), → muza cântecului grav, acompaniat de instrumente. Numele ei înseamnă „Cea bogată în cântece". Este redată de cele mai multe ori fără nici un atribut, într-o poziţie gravă, meditativă.

POMONA, zeiţă greacă a fructelor coapte, soţia zeului vegetaţiei → Vertumnus, apare uneori şi ca soţia lui → Picus. Numele ei trebuie derivat din latinescul *pomum* (fructe, fruct dintr-un pom fructifer).

PON, zeu al cerului la iukagirii care trăiesc în estul Siberiei. El aduce ziua şi noaptea şi dăruieşte ploaia. Numele înseamnă „Ceva". Nu este cunoscut nici un cult al acestui zeu.

PONG BANGGAIRANTE → **PUANG MATUA**

PONTOS, în greacă cuvântul pentru „mare" şi numele unui zeu al mării. Împreună cu mama sa → Gaia, i-a creat pe zeii mării → Nereu şi → Phorkys.

PORENUTIUS, zeu slav venerat pe insula Rugen; era reprezentat cu patru capete.

PORTUNUS, zeu roman al uşii casei (în latina veche *portus*), mai târziu zeu al portului Tibru, poarta de ieşire a Romei. La sărbătoarea sa (Portunalia, la 17 august), se arunca în foc cheia de la uşă, pentru a o face invulnerabilă în faţa nenorocirilor.

K. Latte, *Römische Religionsgeschichte,* 1960; G. Radke, *Die Götter Altitaliens,* 1965.

POSEIDON, zeul grec al mării, născut din → Cronos şi → Rhea. Numele, transmis încă din perioada micenianã, nu este certificat etimologic. La Homer el este unul dintre cei mai puternici zei, alături de stăpânul cerului → Zeus şi de zeul lumii subpământene → Hades. El trimite furtuni şi cutremure, dar poate şi să le asigure celor aflaţi la drum o călătorie fericită. La origine, **P.** a fost probabil un bătrân zeu al fertilităţii (cu înfăţişare de cal), venerat ca patron al creşterii cailor şi al cărui animal sacru a rămas până târziu calul; în cinstea sa, în Corint aveau loc alergări de cai. Ca zeu al cutremurului, poartă numele de Ennosigaios („Cel care scutură pământul"). Arma sa iniţială, fulgerul, a fost înlocuită de trident (simbolul pescuitului). Ca Phytalmios, cel care stimulează creşterea, era apropiat zeiţei pământului → Demeter; ca zeu al mării, o avea ca soţie pe → Amfitrite. Printre numeroşii săi copii se numără Antaios, → Orion şi → Polifem; suita sa o formau → Nereidele. La romani îi corespunde → Neptun.

Fr. Schachermeyr, *Poseidon und die Entstehung des griechischen Götterglaubens,* 1950; E. Wüst, *Poseidon* (PWRE 22,1), 1953; M.P. Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion,* 1967 (vol. 1, p. 444–452); E. Simson, *Die Götter der Griechen,* 1969; W. Pötscher, *Poseidon* (Der kleine Pauly 4/1972); C. Scott-Littleton, *Poseidon as a reflex of the Indo-European, Source and Waters'God* (Journal of Indo-European Studies 1/1973); W. Burkert, *Greek Religion,* Oxford, 1985 (p. 136–139).

POTHOS, forţă primordială zeificată, personificată în tradiţia feniciană târzie. **P.** este dorinţa primordială, care se uneşte cu Omihle, întunericul; copiii celor doi sunt Aer, „Netulburatul spiritului" şi Aura „Modelul viu mişcat de spirit". După Filon din Byblos, **P.** plutea ca un vânt „întunecat" deasupra haosului şi s-a autofecundat.

POU-TIRI-AO → **TANE**

PRAHLĀDA → **DAITYA**

PRAJĀPATI („Stăpânul făpturilor"), în Rigveda numele creatorului divin al lumii. În Atharvaveda este numit creatorul cerului şi al pământului. Lumea a apărut ca emanaţie din fiinţa sa inepuizabilă; potrivit unui text, el a rămas „însărcinat cu toate fiinţele". Funcţia sa

procreatoare este confirmată şi de faptul că în Mahābhārata este patronul organului sexual. El poate apărea şi în locul lui → Varuna, al cărui animal, broasca ţestoasă, poate fi o formă de apariţie a lui **P.** Prin ridicarea altarului focului (*agnicayana*), trupul cosmic al zeului este din nou refăcut; cel care slujeşte la altar se identifică cu zeul şi speră astfel ca, după moarte, să treacă în modul de existenţă al non-morţii. În hinduism **P.** este interpretat ca nume al zeului → Brahma.

C.A. Scharbau, *Die Idee der Schöpfung in der vedischen Literatur*, 1932; A.W. Macdonald, *A propos de Prajāpati* (Journal Asiatique 240/1952); M. Eliade, *Geschichte der religiösen Ideen*, 2 vol., 1978 (p. 212–215).

PRAJÑĀ, în budism forţă fundamentală feminină, pe calea spirituală intuiţia, care completează tehnica (masculină) a meditaţiei. **P.** înseamnă, de fapt, „Înţelepciune, înţelegere". Potrivit învăţăturii polarităţii, **P.** poate fi asociat, în completare, anumitor parteneri masculini. **P.** personificaţi constituie partea pasivă, de aceea sunt reprezentaţi întotdeauna mai mici decât zeul. Când şi unii şi alţii sunt arătaţi în poziţie Yabyum, polaritatea este închisă.

A. Waymann, *Female energy and symbolism in the Buddhist Tantras* (HR 2/1962); H. Hoffmann, *Die Polaritätslehre des späten Buddhismus* (Eranos-Jahrbuch 36/1967).

PRAJÑĀPĀRAMITA („Desăvârşirea înţelepciunii"), personificarea unei scrieri cu acelaşi nume, în care → Gautama Buddha pare să-şi fi aşternut învăţătura sa. Este „înţelepciunea" (*prajñā*), care „a trecut dincolo" (*pāram*), adică cea care a depăşit graniţele înţelegerii normale. Iconografic este reprezentată în forme uşor deviante — de cele mai multe ori cu textul **P.** — până în India şi în Java. Celor care o venerează, le conferă înţelepciune şi erudiţie. Contemplarea ei simbolizează „înţelepciunea ajunsă pe celălalt mal" al transcendenţei.

E. Conze, *The iconography of the Prajñāpāramita* (Oriental Art 2/1949–1950); G. Grönbold, *Prajñāpāramita* (Die Mythologie des indischen Buddhismus, WdM 5), 1984; H.W. Schumann, *Buddhistische Bilderwelt*, 1986.

PREAS EYN, zeul khmerilor din India, călăreşte pe un elefant cu trei capete, trimite fulgerul şi corespunde indianului → Indra. Potrivit unor vechi tradiţii, **P.E.** a construit el însuşi măreţul stabiliment de temple Angkor Vat şi le-a dat astfel oamenilor pe pământ copia oraşului celest.

PREAS EYSSAUR, zeul khmerilor; în funcţia sa distructivă, care creează din nou viaţă din moarte, îi corespunde indianului → Şiva. Simbolul linganului, propriu acestuia din urmă, înfăţişat sub forma unei pietre aşezate vertical, a devenit pentru vechii regi khmeri simbolul dominaţiei lor.

PREAS PROHM, zeu primordial mitic al khmerilor, el însuşi increat, dar conţinând în sine toată puterea. Fără ca **P.P.** să exprime vreo dorinţă, tot ce e ascuns în el i se revelează; aşa au apărut lumile fenomenelor. **P.P.** este reprezentat cu patru chipuri şi corespunde indianului → Brahma.

PRENDE (în nordul Albaniei: Prenne), veche zeiţă ilirică a dragostei, pandantul feminin al zeului tunetului → Pe-

rendi. Deşi astăzi trece drept sfântă catolică, poporul simplu albanez continuă să o venereze ca „Stăpâna frumuseţii" (Zoja e bukuris). Îi este consacrată vinerea, care şi la alte popoare este repartizată zeiţei iubirii.

M. Lambertz/Kl.-H.Schroeder, *Prenne* (Die Mythologie der Albaner, WdM 2), 1973.

PRETA (în pali: Peta), spirite ale morţilor în credinţa hindusă şi budistă; fiind condamnaţi, ei au corpuri urâte şi trăiesc în Yamaloka, în lumea Yama. În iconografia budistă, diferitele zeităţi (de ex., → Mahākāla) stau adesea pe un **P.** şi simbolizează astfel puterea învăţăturii.

B.C. Law, *The Buddhist conception of spirits*, Londra, 1936.

PRÍAP, zeu frigian al fertilităţii, grădinilor, albinelor, caprelor şi oilor. În Grecia a fost recunoscut abia pe timpul dominaţiei macedonene dar, ca şi la Roma, n-a ajuns la o mare venerare. Tatăl său era considerat → Dionysos, mamă-zeiţa iubirii → Afrodita. Principalul său ţinut de venerare era Asia Mică; la Lampsakos în Hellespont pare să fi fost chiar cel mai important zeu. A fost reprezentat ca un bărbat urât ca un satir, cu organul sexual supradimensionat. O a doua funcţie a lui **P.** a fost cea de patron al pescarilor şi al navigatorilor.

H. Herter, *De Priapo*, 1932; J.J. Dulaure, *Les cultes priapiques*, Paris, 1953; V. Buchheit, *Studien zum Corpus Priapeorum* (Zetemata 28), 1962; M. Olender, *L'enfant Priape et son phallus* (Souffrance, plaisir et pensé, ed. A. de Mijolla), Paris, 1983.

PRISHNI → **MARUTI**

PRITHIVĪ (în sanscrită „Largul"), în India, pământul perceput ca mamă şi simbolizat sub înfăţişare de vacă, venerată împreună cu zeul cerului → Dyaus. Printre copiii ei se numără zorile (→ Ushas) şi focul (→ Agni). Când l-a născut pe → Indra, s-a cutremurat pământul.

PROMETEU („Cel care gândeşte în viitor"), fiul titanului → Iapet; le-a furat zeilor focul şi l-a dăruit oamenilor. Drept pedeapsă, a fost înlănţuit de o stâncă din Munţii Caucaz, iar un vultur îi devora zilnic ficatul care se refăcea peste noapte, până când a fost eliberat de → Herakles. **P.** a fost un erou civilizator, căruia oamenii îi datorează, în afara focului, meşteşugurile şi arta; de aceea, la Atena era considerat patronul meşteşugarilor, în special al olarilor. Potrivit unei legende, este chiar creatorul neamului omenesc, el formând din lut şi apă bărbaţi şi femei, cărora le-a făcut mai întâi scheletul. Şiretul **P.**, răzvrătit împotriva zeilor, are unele trăsături de trickster.

K. Kerényi, *Prometheus, Das griechische Mythologem von der menschlichen Existenz*, 1946; U. Bianchi, *Prométheus, der titanische Trickster* (Paideuma 7/1961); S. Bernardete, *The Crimes and Arts of Prometheus* (Rheinisches Museum für Philologie 107/1964); L. Sechan, *Le mythe de Prométhée, Histoire du Mythe, de ses Origines orientales à ses Incarnations modernes*, Paris, 1974.

PROTEUS, moşneag divin al mării în mitologia greacă. Avea aptitudinea de a se transforma în diferite chipuri; cel care, totuşi, reuşea să-l prindă, aceluia îi era credincios şi obligat să-i facă preziceri. Cuvântul *proto* poate fi conţinut

în nume cu accepţia de „Primul, primordialul".

PRYDERI → **PWYLL**

PSEZPOLNICA, spirit feminin al prânzului în legenda vendică (sorbă), îi corespunde în poloneză Poludnica. Apare în timpul recoltei în zilele de arşiţă, pe la vremea prânzului, şi le tulbură oamenilor minţile, le paralizează membrele sau le taie cu o secure capul. Este imaginată ca o femeie cu părul negru şi picioare de cal, dar şi ca o trombă. În spaţiul de limbă germană este desemnată drept „femeia de la prânz".

PTAH, vechi zeu egiptean, venerat în special la Memphis. Ca zeu al meşteşugului, a trecut devreme în funcţia Creatorului; organele sale creatoare sunt inima şi limba; a creat lumea prin puterea cuvântului; cuvintele înseşi sunt trezite la viaţă prin dinţii masculini şi buzele feminine. **P.** este „străbunul", care conţine în sine înţelepciunea masculinului → Nun şi a femininei → Naunet. Poporul îl consideră „făuritorul pământului" care, la fel ca → Hum, a creat fiinţele pe roata olarului. În sfârşit, era considerat şi „stăpânul ordinii mondiale" şi „supremul în Duat", adică în lumea subpământeană. În epoca ptolemeică, **P.** a ocupat funcţia de zeu al regatului; în templul său era încoronat regele.

M. Sandman-Holmberg, *The God Ptah,* Lund, 1946; H. Bonnet, *Ptah* (Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte), 1971; H. te Velde, *Ptah* (LÄ 4), 1982.

PTAHIL, în religia mandeenilor demiurgul, care a creat lumea pământeană, în timp ce lumea celestă a apărut din → Mănă răbbă.

PUANG MATUA, cel mai important zeu al sadang toraja în sud-vestul Sulawesi (Indonezia). Pare să fi fost „zeitatea creatoare", zeul cerului, din a cărui legătură cu zeiţa pământului au apărut trei zei: zeul tărâmului de sus Guantikembong, zeul lumii subpământene Tulakpadang, care susţine pământul şi zeul pământului Pong Banggairante.

H. Nooy-Palm, *Dress and adornment of the Sa'dan Toradja* (Tropical Man 2/1969); W. Stöhr, *Die altindonesischen Religionen* (Handbuch der Orientalistik, secţiunea 3–2, 2), 1976.

PUCK, un fel de spiriduş în nordul Germaniei şi în Scandinavia (în norvegiană Pukje), în credinţa populară engleză un duh rău; la Shakespeare („Visul unei nopţi de vară") joacă rolul unui bufon de la Curte. Cuvântul a fost preluat de baltici: → Pukis.

PUDICITIA (în latină „pudoare"), zeiţă romană, personificare a timidităţii şi moralităţii, reprezentată ca o matroană acoperită de văluri sau înfăşurată într-un veşmânt. O dată cu depravarea crescândă din imperiu, cultul ei a fost neglijat.

PUE mPALABURU, cea mai importantă zeitate la populaţia bare'e toraja din Sulawesi (Indonezia); este reprezentantul tărâmului de sus, stăpânul lumii, care se află în centrul cultului. El veghează la păstrarea ordinii şi a dreptăţii şi este considerat fiul zeului cerului Lai (Ilai), deposedat de putere, şi al zeiţei pământului Ndara (Indara), care

poartă pământul pe cap sau în mâini. Lai şi Ndara sunt creatorii propriu-zişi.

J. Woensdregt, *Mythen en sagen der Berg-Toradja's,* Batavia, 1925; N. Adriani/A.C. Kruyt, *De Bare'e sprekende Toradja's van Midden-Celebes,* Amsterdam, 1950/51; R.E. Downs, *The religion of the Bare'e-speaking Toradja of Central Celebes,* 's-Gravenhage, 1956.

PŪJĀDEVATĀ, în budism zeităţi feminine în ritual; sunt obiecte sau acţiuni zeificate, cum ar fi Dīpā („Lampa"), „Gandhā" („Parfum"), „Lāsyā" („Dans") şi Gitā („Cânt").

G. Tucci, *Nomina, Numina* (în: Myths and Symbols, p. 4 ş.u.), Chicago, 1969.

PŪKIS, zmeu în credinţa populară letonă; numele ar putea fi înrudit cu germanul → Puck. De obicei, **P.** nu este răutăcios, ba chiar ajută la adunatul bogăţiilor. În Lituania se întâlneşte sub forma unui spirit al casei şi a unui zmeu care aduce comori, sub numele Pūkys.

R. Auning, *Über den lettischen Drachen-Mythos* (Magazin der lettisch-literärischen Gesellschaft 19/1891).

PULANG GANA, zeitate a pământului şi zeu al fertilităţii la populaţia iban-dayak din Sarawak (estul Malaysiei); ca şi → Singalang Burong, şi el pare să fie de provenienţă umană, dar a venit totuşi pe lume, ca o fiinţă lipsită de membre. A devenit zeu al pământului după ce a fost îngropat. În toate serbările şi etapele ritualului care au de-a face cu cultivarea pământului, trebuia să i te adresezi lui → Petara.

W. Stöhr, *Das Totenritual der Dajak* (Ethnologica N.F.1/1959); J.D. Freeman, *Iban augury* (Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 117/1961); E. Jensen, *The Iban and their religion,* Oxford, 1974; W. Stöhr, *Die altindonesischen Religionen* (Handbuch der Orientalistik, secţiunea 3–2,2), 1976; M. Laubscher, *Iban und Ngaju* (Paideuma 23/1977).

PULTUCE → CASTOR

PUNTAN, fiinţă primordială în istoria creaţiei la chamorro, vechi grup al populaţiei din Insulele Mariane (nordul Micronezie); când a simţit că i se apropie moartea, i-a poruncit surorii sale care, ca şi el, se născuse fără tată şi fără mamă, să creeze din trupul său cerul şi pământul; din ochii lui au apărut soarele şi luna, din sprâncenele sale curcubeul.

PUPULA, la pindupi şi jumu australieni, Creatorul apărut sub înfăţişare de şopârlă, care a creat primii oameni din cocoloaşe de carne neformate.

PURÁ, nume pentru „zeu" la arikena caraibici din Guyana, identificat uneori cu „soarele primordial". **P.** sălăşluieşte, în orice caz, în cer, şi stă deasupra elementelor pe care le-a creat într-un mod necunoscut. Şi animalele şi oamenii sunt opera sa. După J. Haekel, **P.** se întâlneşte ca Pore la brazilienii yanoama, în ambele cazuri fiind văzut ca „fiinţa supremă". Mai probabilă este relaţia lui **P.** cu zeitatea supremă Puru la populaţia saliva din vestul cursului mijlociu al fluviului Orinoco.

J. Haekel, *Purá und Hochgott. Probleme der südamerikanischen Religionsethnologie* (Archiv für Völkerkunde XIII/1958); H. Becher, *Poré Perimbó* (Völkerkundliche Abhandlungen VI), 1974.

PURUSHA (în sanscrită „om"), în India omul primordial. Potrivit cântului

lui **P.** din Rigveda, trei sferturi din el sunt nemuritoare şi ţin de cer, un sfert este pământesc; din această ultimă parte el şi-a slobozit soţia → Virāj şi a fost apoi născut de aceasta ca spirit universal. **P.** a luat înfăţişarea unui uriaş şi a fost jertfit de zei, adică omorât ritual şi împărţit în apariţii separate: capul = cerul, ombilicul = aerul, picioarele = pământul. În Brahmanas şi Upanişade, **P.** serveşte ca desemnare pentru → Prajāpati, în textele budiste numele (mai ales sub forma Mahāpurusha „Marele om") se referă la un stăpânitor al lumii (→ Cakravartin) sau la → Buddha.

PŪSHAN (în sanscrită „Cel care creează bunăstare"), vechi zeu indian, caracterizat ca strălucind puternic şi lipsit de dinţi. Este căsătorit cu fata-soare şi, prin lumină, aduce creştere şi bunăstare. Are unele asemănări cu grecul → Hermes, astfel este zeul turmelor şi păzitorul drumurilor, apără călătorii şi însoţeşte morţii în lumea de dincolo; în Atharvaveda eliberează de lanţurile păcatului. Carul său este tras de capre.

S.D. Atkins, *Pūşan, in the Rig veda,* Princeton, 1941; R.N. Dandekar, *Pūşan, the pastoral god of the Veda* (New Indian Antiquary 5/1942); St. Kramrisch, *Pūşan* (JRAS 81/1961).

PU-XIAN (Pu-hsien), în budismul chinez un → Bodhisattva care dăruieşte binecuvântare şi care îi corespunde lui — *Samantabhadra.* Tronează pe un elefant alb, simbolul tăriei şi al înţelepciunii. **P.-x.** este stăpânul elementului foc (purificator) şi este considerat în popor zeitate a extazului religios; lăcaşul său este muntele sacru O-mi Shan, în zona vestică a lumii.

PWYLL (în cimrică „raţiune, judecată"), zeu al lumii subpământene venerat în vechiul Wales; despre fiul său Pryderi, se spune că a adus porci din lumea subpământeană în Wales. Soţia lui **P.** este Rhiannon, care călăreşte pe un cal; păsările ei magice îi pot trezi la viaţă pe cei morţi.

J. Loth, *Les Mabinogian,* 2 vol., Paris, 1913.

Q

QADAV („soare"), zeitate creatoare feminină la paiwan care trăiesc în Taiwan; este considerată stăpâna vieții și a morții. Ca Na'qmati („spirit creator") apare masculin. Îi este subordonat Tjagalaus, zeul vremii și al fertilității, care era sărbătorit în special la semănatul și recoltatul unor graminee.

E. Kaneko, *Die Mythologie der ethnischen Minderheiten Taiwans* (WdM 6, p. 317), 1987.

QANDISHA, în credința populară din nordul Marocului demon feminin care trăiește în izvoare și râuri. **Q.** îi urmărește în special pe bărbații tineri, pentru a-i seduce și a le lua mințile. Într-una din regiuni i se aduc jertfe în ziua solstițiului. Este posibil ca în spatele ei să se ascundă o veche zeiță a iubirii, probabil → Astarte, care a pătruns prin Cartagina.

W. Vycichl, *Qandisha* (Die Mythologie der Berber, WdM 2), 1973.

QAYNĀN, zeu în sudul Arabiei preislamice. Întrucât în arabă *qayn* înseamnă „făurar", se poate să fi fost vorba de un zeu al făurarilor.

QORMUSTA (Chormusta), la mongoli cel mai înalt dintre tengri, adică dintre zeii cerești. Locuiește ca rege al zeilor în centrul lumii și este asociat cu apariția focului.

QUAT, zeu al creației la insularii bank din Melanezia. La începutul lucrurilor el a venit de pe o stâncă prăbușită din cer. Din plictiseală a creat oamenii, porcii, copacii și stâncile.

QUETZALCOATL („Șarpele cu pene de quetzal"), inițial un vechi zeu local mexican, care s-ar putea trage dintr-un rege-preot istoric, apoi erou civilizator al toltecilor; la un an de la nașterea sa a primit numele de Ce acatl („trestie"). La azteci i se atribuiau diferite funcții: zeu al vântului, zeu al zodiacului (șarpele cu pene era simbolul cerului) și stăpân al științei. Venit pe lume prin parenogeneză (→ Coatlicue), după ce a fost sedus de → Tezcatlipoca, pare să-și fi dat singur foc și să fi fost transformat în luceafărul de dimineață. În el se dorea a se vedea și luna, care a ars în focul soarelui, pentru a apărea cu o înfățișare întinerită; motivul arderii se găsește transpus și asupra lui → Nanautzin. **Q.**, ca preot divin, i se opune războinicului divin Tezcatlipoca. El este creatorul primilor oameni pe care

i-a împletit din făina „osului de piatră prețioasă" măcinat, și din propriul său sânge, și pentru care a descoperit mălaiul ca aliment. Iconografic, **Q.** este redat ca șarpe cu pene sau antropomorf, cu o pălărie conică și o broșă spiralată din cochilii de melc (un simbol al timpului?). Ca stăpân al zodiacului (cu crocodilul ca primă constelație), are un gâtlej de crocodil; o cruce pe scut este indiciul celor patru puncte cardinale.

A. von Gall, *Quetzalcōuātl* (Nachrichten der Giessener Hochschulgesellschaft 7, Caietul 3/1930); G. Lanczkowski, *Quetzalcoatl — Mythos und Geschichte* (Numen 9/1962); C.A. Sáenz, *Quetzalcoatl* (Instituto de Antropologia y Historia), Mexico, 1962; I. Nicholson, *Mexikanische Mythologie*, 1967; W. Krickeberg, *Altmexikanische Kulturen*, ed. nouă 1975 (p. 200–205); M. de la Garza, *Quetzalcóatl — dios entre los maya* (Estudios de Culture Maya 11/México 1978); J. López Portillo /D. Sodi/ F.D. Infante, *Quetzalcoatl*, Stuttgart, 1982.

QUILLA (Mama-Kiliya, „Mama Luna"), zeiță selenară venerată în mod deosebit în Imperiul incașilor. Era asociată cu calendarul, întrucât sărbătorile se orientau după fazele lunii. Simbolul ei era un disc de argint.

QUIRINUS, era venerat împreună cu → Iupiter și → Marte într-o veche triadă divină. Inițial zeu local al sabinilor care locuiau pe Quirinale, apoi având o funcție războinică, dar mai mult protejând decât atacând; prezentat într-o atitudine pașnică, sub înfățișarea unui bărbat cu barbă, purtând o îmbrăcăminte jumătate preoțească, jumătate războinică. Îi era consacrat mirtul, care, în Antichitate, era simbolul victoriei nesângeroase. Mai târziu cultul său a fost legat de cel al zeificatului → Romulus.

G. Dumézil, *Jupiter, Mars, Quirinus*, Paris, 1941; C. Koch, *Bemerkungen zum römischen Quirinuskult* (Zeitschrift für Religions-und Geistesgeschichte 5/1953); A. Brelich, *Quirinus. Una divinitá romana alla luce della comparazione* (Studi e Materiali di storia delle religione 36/1965); R. Schilling, *Rites, cultes, dieux de Rome*, Paris, 1979 (p. 244–260).

QUIRITIS, zeiță protectoare a mamelor, venerată de sabinii din Italia antică. Arma sa este un arc, cu care trage o săgeată de grindină.

R

RA (în textele Ria), vechi nume egiptean al soarelui şi al zeului soarelui, care avea încă de mult la On (în greacă Heliopolis „oraşul soarelui") un loc de cult; el s-a unit cu Harakte, de la care a preluat capul de şoim pentru înfăţişarea sa umană. Prin legarea de → Atum, **R.** a devenit Creatorul lumii; el a fost identificat şi cu alţi zei, ca de pildă, cu → Amon şi cu zeul-corocodil → Suhos. Începând cu dinastia a 4-a, regii se intitulează „fiii lui Ra". În barca sa, zeul soarelui şi cârmuitorul lumii traversează oceanul cerului, însoţit de vizirul său → Thot şi de fiica sa → Maat, întruchiparea ordinii cosmice. În călătoria sa prin împărăţia nopţii (lumea subpământeană), **R.** este ameninţat de şarpele → Apofis, dar pe de altă parte este ocrotit de → Seth; chiar şi şarpele Mehen („Înelatul"), reprezentat înfăşurat de mai multe ori în jurul cabinei navei soarelui, serveşte la apărarea de puterile răuvoitoare. Constelaţia soarelui era considerată „trupul" vizibil al stăpânului cerului, dar era interpretată şi ca ochiul său. Un fel de simbol de cult al lui **R.** îl formau obeliscurile, al căror vârf (adesea aurit) era atins dimineaţa de primele raze ale soarelui.

J. Assmann, *Liturgische Lieder an den Sonnengott,* 1969; H. Bonnet, *Re* (Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte), 1971; E. Hornung, *Das Buch der Anbetung des Re im Westen* (Aegyptiaca Helvetica 2–3/1975—1976); J. Assmann, *Re und Amun. Die Krise des polytheistischen Weltbildes im Ägypten der 18.–20. Dynastie,* 1983; W. Barta, *Re* (LÄ 5), 1984.

RABIE → TUWALE

RADAMANTE, fratele regelui cretan → Minos; domneşte asupra insulelor celor fericiţi, unde sunt aduşi eroii îndrăgiţi şi răpiţi de zei.

RĀDHĀ, în tradiţia indiană păstoriţă, iubita şi soţia lui → Krişna. Iubirea celor doi simbolizează relaţiile zeului cu sufletul fiecăruia. **R.** este venerată ca zeiţă de unele secte legate de Vişnu.

RAFAEL (în ebraică „Vindecarea de la Dumnezeu"), angelicul însoţitor al lui Tobie în călătorie, menţionat în apocrifele Vechiului Testament; mai târziu a devenit patronul pelerinilor, al călătorilor şi, în general, simbolul îngerului păzitor. Este considerat unul dintre cei patru (sau şapte) arhangheli. La explicarea numelui său s-a pornit de la → Rephaim. În gnoza iudaică a Talmudului, **R.** este subordonat, ca spirit planetar, soarelui; în cea mai recentă

magie este invocat, printre altele, şi ca arhanghel al aerului.

A. Rosenberg, *Engel und Dämonen. Gestaltwandel eines Urbildes,* 1986 (Index).

RAHAB, în Vechiul Testament monstru al haosului, imagine a forţelor duşmane Domnului (Iov 9, 13; 26, 12), care apărea sub forma unui şarpe de mare; **R.** mai era imaginat şi ca un fel de personificare a mării care ameninţa viaţa.

H. Gunkel, *Schöpfung und Choas in Urzeit und Endzeit,* 1930.

RĀHU, demon indian al întunecării; în cosmogonie este punctul crescător pe orbita lunii. Călătoreşte într-un vehicul tras de opt armăsari negri şi urmăreşte cu gâtlejul căscat soarele şi luna. Când înghite una din constelaţii, are loc o eclipsă de soare, resp. de lună. În iconografia budistă este reprezentat ca → Krodhadevatā, cu părul de forma unei flacări şi un şort din blană de tigru; nouă capete simbolizează cele nouă planete al căror stăpân este. Când a supus puterii sale luna, la porunca lui Buddha a trebuit s-o elibereze.

E. Waldschmidt, *Buddha frees the disc of the moon* (Bulletin of the School of Oriental and African Studies 33/1970).

RAKSHA (Rākshasas „Dăunătorii", feminin Rākshasis), demoni nocturni din vedism, care sălăşluiesc în cimitire şi, sub înfăţişare de câini sau păsări de noapte, provoacă nenorociri. Regele lor este → Rāvana, care a răpit-o pe → Sitā, soţia lui → Rāma.

P. Wodilla, *Niedere Gottheiten des Buddhismus,* 1928 (p. 47–60).

RALUVIMBHA, zeu suprem al populaţiei baventa care trăieşte în partea de nord a Transvaalului (Africa de Sud). Numele zeului conţine cuvântul *luvimbha,* adică „vulturul". Toate fenomenele naturii ca tunetul, cutremurele, seceta şi inundaţiile, dar şi epidemiile sunt considerate manifestarea zeului. Căpetenia poate vorbi cu el şi i se adresează cu „Bunicul".

H.A. Stayt, *The Bavanda,* Oxford, 1931 (p. 236).

RĀMA (în sanscrită „Întunecatul"), numit şi Rāmacandra („Rāma, Luna"). Corespunde celei de-a şaptea reîncarnări a zeului indian → Vişnu. În epopeea eroică Rāmāyana, se povesteşte cum **R.** îl învinge pe regele demonilor → Raksha şi o eliberează pe soţia sa → Sitā. Iconografic, atributele sale sunt arcul şi săgeata. Începând din sec. XI, se poate dovedi un cult al lui **R.**; în nordul Indiei dominat de Vişnu, numele său îl desemnează pe zeul suprem. Mai multe dinastii de regi din nordul Indiei vedeau în el pe strămoşii lor divini. Sculpturile îl arată într-o poziţie triplu arcuită, cu o coroană pe cap.

W. Stutterheim, *Rāma-Legenden und Rāma-Reliefs in Indonesien,* 1925; A. Zieseniss, *Die Rāma-Saga bei den Malaien,* 1928; Ch. Velder, *Der Kampf der Götter und Dämonen,* 1962; H.M. Buck, *Lord Rāma and the faces of God in India* (Journal of the American Academy of Religion 36/1968); R. Antoine, *Rāma and the Bards,* Calcutta, 1975; V.N. Rao, Rāma (ER 12), New York, 1987.

RAN, sirenă în mitologia nordică, fiica lui → Aegir. Are un năvod cu care îi pescuieşte pe toţi înecaţii. Mai târziu, ajunge în funcţia unei zeiţe a morţilor, care domneşte asupra unei împărăţii

proprii a morților. Numele ei înseamnă, probabil, „Jefuitoarea" (de la nordicul vechi *ran* „jaf").

F.R. Schröder, *Die Göttin des Urmeeres* (Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 82/1960).

RAN-DENG-FO (Jan-teng-fo, în chineză *ran-deng* „lampa care arde"), potrivit unei legende chinezești, o cerșetoare care, din banii economisiți, a aprins o lămpiță la altarul lui Buddha, prilej cu care i s-a prezis că, drept recompensă, va deveni un viitor Buddha. Potrivit altei legende, **R.-d.-f.** era un renumit învățător taoist, care l-a introdus pe Buddha în învățătura desăvârșirii. Dar **R.-d.-f.** este, mai ales, Buddha vârstei trecute a lumii și-i corespunde lui → Dipamkara.

RANGI, zeu polinezian al cerului la maori (în Noua Zeelandă); împreună cu Papa, zeița pământului, formează perechea primordială de zei, din a cărei îmbrățișare au apărut toate viețuitoarele, în primul rând zeii → Tangaroa și → Tane. Acesta din urmă a despărțit cerul de pământ și a înălțat un stâlp între ele; de atunci, în fiecare dimineață, lacrimile lui **R.** se văd pe pământ ca roua.

H. Nevermann, *Götter der Südsee,* 1947.

RAPITHWIN, vechi zeu iranian al amiezii, stăpânul verii și al punctului cardinal Sud.

RASHA-TEN → JŪNI-TEN

RASHNU, în vechea religie iraniană dreptatea personificată, zeul ordaliei și păzitorul podului Cinvat care duce în lumea de dincolo. Apare și la judecata morților, unde cântărește cu o balanță de aur faptele bune și faptele rele. Sub forma Rajña era cunoscut și în nordul Indiei.

RATI → KĀMA

RATNA-DĀKINĪ → DĀKINĪ

RATNAPĀNI („Cel care ține în mână bijuteria"), un → Dhyāni-Bodhisattva de o importanță mai mică. Are o culoare verde, ține în dreapta giuvaerul și în stânga discul lunii pe un lotus.

RATNASAMBHAVA („Născut din pietre prețioase", numit în China Baosheng-fo), un → Dhyāni-Buddha, de culoare galbenă. Punctul său cardinal este Sudul, anotimpul consacrat, primăvara. Este însoțit de o pereche de lei sau de un cal. Mâna stângă, în care ține o piatră prețioasă (giuvaerul, *cintāmani*), se odihnește în poală cu căușul palmei întors în sus.

H.W. Schumann, *Buddhistische Bilderwelt,* 1986 (p. 91 ș.u.).

RATRI, în mitologia indiană noaptea, sora zorilor (→ Ushas). Ca zeitate binevoitoare, este invocată pentru apărarea împotriva hoților și lupilor.

RAT-TAUI (Rait-taui, „Soarele celor două țări"), veche zeiță egipteană, soția lui → Month, mama lui → Harpre. Era reprezentată antropomorf având o scufiță cu un vultur și coarne de vacă cu discul soarelui. Grecii i-au redat numele prin Ratos și o identificau cu → Leto.

RAUDNA, zeiță laponă, soția zeului tunetului → Horagalles. Numele ei în-

seamnă „Scoruş de munte“ şi ar putea fi asociată cu finlandeza → Rauni.

RAUNI, în mitologia finlandeză, figură divină controversată, percepută pe de o parte ca soţie a zeului tunetului → Ukki, iar pe de alta, ca zeitate masculină. În ambele cazuri de ea se leagă ideea de fertilitate. Etimologic, s-a încercat compunerea numelui **R.** din laponul *raudna* („scoruş de munte“). În **R.** s-a încercat să se recunoască şi curcubeul, aflat în legătură cu furtuna.

K. Krohn, *Zur finnischen Mythologie* (Folklore Fellows Communications 104, p. 40–46), Hamina, 1932; L. Honko, *Rauni* (Finnische Mythologie, WdM 2), 1973.

RĀVANA, principe cu zece capete şi douăzeci de braţe al grupului de demoni indieni → Raksha. Prin asceză a obţinut de la → Brahma arme divine şi nemurire. Pentru a-i sfărâma puterea, zeul Vişnu a fost născut ca fiu al regelui → Rāma.

REAHU, la khmerii din India un demon întunecat, fără raze, care vânează soarele şi luna pentru a le înghiţi (comp. → Rahu).

REMANTA, în budism rege peste zeii cailor şi stăpânul regiunii estice a lumii. Călăreşte un cal roşu şi poartă un steag roşu; este însoţit de păsări care seamănă cu şoimii şi vulturii.

RENENUTET, în Egiptul antic zeiţa agriculturii şi a recoltei. Când se recoltau cerealele şi se tescuiau strugurii pentru vin, i se aduceau jertfe în faţa unei reprezentări a ei sub înfăţişare de şarpe. Numele ei se compune din două părţi *renen* („hrană“) şi *utet* („şarpe“); unul dintre supranume este „Stăpâna ţării mănoase“. Grecii o numeau Thermuthis; teracote greco-egiptene o înfăţişează cu un trup de femeie crescut dintr-un corp de şarpe, adesea ţinând în mână, ca atribut, o făclie.

J. Leibovitch, *Gods of Agriculture and Welfare in Ancient Egypt* (JNES 12/1953); J. Broekhuis, *De Godin Renenwete,* Assen, 1971; Chr. Besinlich-Seeber, *Renenutet* (LÄ 5), 1984.

REPHAIM (consonantic rp'm), fiinţe htonice din vechea Sirie, legate de reprezentarea fertilităţii. Nu este clar dacă trebuiau invocate ca „fiinţe divine“ sau ca „spirite“; unele indicii pledează în favoarea unor locuitori ai lumii subpământene. În Vechiul Testament, uriaşii sunt numiţi **R.** sau Rephaiter.

RERET, în Egiptul antic zeiţa hipopotamilor, al cărei nume înseamnă „scroafă“, ca o aluzie la fertilitatea maternă care creează mereu viaţa.

REŞEF (Reşeph), zeu canaanean-fenician al fulgerului şi al epidemiilor, identificat de greci cu → Apolo. Numele său înseamnă „foc“ sau „molimă“; cuvântul *rešep* a fost folosit în ambele sensuri şi în Vechiul Testament (A cincea carte a lui Moise, 32, 24; Psalmi 76, 4). **R.** este zeul ciumei care răspândeşte în jur moarte, fiind supranumit „Stăpânul săgeţii“. Preluat de egipteni, a devenit un zeu al războiului, reprezentat cu scut şi măciucă; pe coroana sa, a Egiptului de Sus, poartă, în locul lui Uraeus, un cap de gazelă.

W.K. Simpson, *New Light on the God Reschef* (Journal of the American Oriental Society 73/1953); D. Conrad, *Der Gott Reschef* (ZATW 83/1971); A. Van den Branden, *Le*

dieu Rešeph et ses épithètes (Parole de l'Orient II/1972); R. Giveon, *Resheph in Egypt* (The Journal of Egyptian Archaelogie 66/1980).

RHEA, fiica zeului grec al cerului → Uranus şi a zeiţei pământului → Gaia, sora şi soţia lui → Cronos şi mama lui → Zeus, → Poseidon, → Hades şi → Hera, → Hestia şi → Demeter. Pentru a-l salva pe fiul ei → Zeus de Cronos, a fugit în Creta şi l-a născut într-o peşteră; durerile au făcut-o să zgârie cu degetele stânca, din care apoi au apărut Daktyloi Idaioi, „degetele muntelui Ida" (→ Dactili) , care au ajutat-o să nască. Mai târziu, **R.** a fost asemuită mamei zeilor din Asia Mică → Cibele.

H.J. Rose, *Griechische Mythologie,* 1969.

RHIANNON → PWYLL

RIBHU, triadă de zei indieni de rang inferior, pe nume Ribhu, Vaja şi Vibhvan, fiii lui → Indra şi Saranyu, o fiică a lui → Tvashtar. Potrivit unei alte legenede, ei au origine umană şi au fost ridicaţi printre zei ca răsplată pentru lucrările lor iscusite (vehiculele lui → Indra şi → Ashvin).

RIGENMUCHA, fiinţă supremă la triburile de papuaşi baining (Noua Guinee, peninsula Gazelelor). Este imaginată ca o fiinţă imaterială, singuratică, deasupra norilor, şi creatoare a lumii. De la ea vin viaţa şi moartea.

C. Laufer, *Rigenmucha, das höchste Wesen der Baining* (Anthropos 41–44/1946–1949).

RIGS-KYI BU-MO → BEG-TSE

RIND (Rinda, în vechea islandeză Rindr), zeiţă nord-germanică. Numele ei nu este explicat cu precizie, dar ar putea avea o legătură cu cuvântul *rind* „iederă", asociind-o astfel pe zeiţă forţei creşterii. A fost interpretată şi ca zeiţă a pământului. Din legătura ei cu → Odin, l-a născut pe → Vali.

RISABHA („Taurul"), primul vindecător (→ Tirthamkara) al jainismului. Are o culoare aurie şi drept simbol un taur. A fost primul rege, care şi-a iniţiat supuşii în tainele tuturor artelor şi meşteşugurilor, apoi a străbătut ţara ca primul cerşetor şi a dobândit, în cele din urmă, atotştiinţa, ca primul „învingător" (*jina*).

J. Deleu, *Rsabha* (Die Mythologie des Jinismus,WdM 5), 1984.

RISHI („Cel care vede"), în credinţa vedică vechii cântăreţi ai cântecelor sacre, sfinţi înălţaţi ca supraoameni, care formau cele şapte stele ale Ursei Mari. Mai târziu şi alţii au fost numiţi **R.**, printre care şi → Daksha şi → Kashyapa. Atributele **R.** sunt cartea (= înţelepciunea) şi vasul cu apă (= fertilitatea).

ROBIGUS, zeu al cerealelor, protector împotriva ruginii grâului în Roma antică. La sărbătoarea sa celebrată de ţărani (Robigalia, 25 aprilie) se jertfea un câine, care iniţial întruchipa rugina grâului; prin omorârea acestuia se asigura protecţia împotriva bolilor plantelor provocate de ciuperca ruginii.

ROKOMOUTU → NDENGAI

ROMULUS, fiul vestalei Rhea Silvia şi al zeului războiului → Marte. Împreună cu fratele său geamăn, a fost abandonat pe Tibru, alăptaţi de o lu-

poaică şi crescuţi de un păstor. La întemeierea Romei, l-a ucis pe Remus şi a devenit primul rege al oraşului în plină înflorire. La sfârşitul vieţii sale pare să se fi mutat în cer într-un car de foc, iar mai târziu a fost venerat ca zeul → Quirinus.

A. Alföldi, *Die trojanischen Urahnen der Römer,* 1957; C.J. Classen, *Zur Herkunft der Sage von Romulus und Remus* (Historia 12/1963).

RONGO (în Tahiti Ro'o, în Hawaii Lono), zeu polinezian al păcii şi cultivării pământului, care face să crească plantele hrănitoare. Detesta jertfele sângeroase. La Mangareva a devenit zeul ploii, care se arăta în curcubeu. Lui **R.** îi plac cântecul şi ceremoniile; numele său înseamnă „sunet", este deci „Cel care sună", reprezentat de locuitorii din Mangaia ca un mare triton.

H. Nevermann, *Götter der Südsee. Die Religion der Polynesier,* 1947; R.W. Williamson, *Religion and Social Organization in Central Polynesia,* 1937(p. 62 ş.u.).

ROSMERTA, zeiţă a fertilităţii şi a bogăţiei venerată în special în nord-estul Galiei (la lingoni, treveri, mediomatrici). În reprezentările plastice atributele ei sunt cornul abundenţei şi un caduceu (un toiag cu doi şerpi); datorită acestuia din urmă, în zeiţă se dorea a se vedea replica feminină a galicului → Mercur.

C. Bémont, *Rosmerta* (Études celtiques 9/1960); J. de Vries, *Keltische Religion,* 1961 (p. 118 ş.u.).

RÜBEZAHL, spirit al munţilor care apare în legendele sileziene începând din secolul XVI; este stăpânul propriu-zis al muntelui uriaş; sub diferite înfăţişări (muntean, uriaş, călugăr, animal) îi abate pe drumuri greşite pe călători, le aduce daruri săracilor şi păzeşte comorile din munţi. Numele demonului care număra sfeclele este o interpretare etimologică populară; *zahl* se numea înainte *zagel* cu semnificaţia de „capăt" (de pildă, ultimul snop), ca şi de „coadă" (în sens obscen), iar Rübe poate veni din germana medie de sus, unde *ribe* înseamna „târfă". În spatele figurii de satir se ascunde un fel de demon al fertilităţii.

G. Jungbauer, *Der Berggeist Rübezahl* (Schlesisches Jahrbuch 1928); J. Klapper, *Der schlesische Berggeist Rübezahl,* 1936; W.E. Peuckert, *Schlesische Sagen,* 1966.

RUDĀ (şi în forma Radū, de la *rdw* „a fi milostiv"), zeitate preislamică venerată în nordul Arabiei, imaginată parţial feminină, parţial masculină şi pusă de obicei în legătură cu luceafărul de seară. În Palmyra, **R.** era cunoscută sub numele de → Arsu.

J. Wellhausen, *Reste altarabischen Heidentums,* 1897 (p. 58 ş.u.); M. Höfner, *Ruda* (Die Stammesgruppe Nord-und Zentralarabiens in vorislamischer Zeit, WdM 1), 1965.

RUDIANOS, zeu local galic cu funcţie războinică; este o ipostază a galicului → Marte. Numele său este legat de radicalul *rudio* (roşu).

RUDRA, zeu indian al furtunii. Potrivit unei legende, a apărut fără pântecele mamei, doar din sămânţa Creatorului. Spre deosebire de alţi zei, care trăiesc în Est, el sălăşluieşte în Nord. În Rigveda apare ca vierul roşiatic al cerului sau ca arcaş răzbunător; săgeata aducătoare de boli o trimite împotriva zeilor, oamenilor şi animalelor. Poate avea un

aspect care inspiră groaza şi atunci culoarea sa este roşiatică sau negricioasă, pe când, ca zeu prietenos, este imaginat strălucind ca soarele şi purtând epitetul Shankara („binefăcătorul"). Este un medic care ajută (Shambu, „Cel care aduce vindecarea") şi stăpânul animalelor; în această ultimă calitate apare sub înfăţişare de taur. În hinduismul mai vechi este identificat cu → Şiva. Numele de **R.** este explicat parţial ca „Roşcatul", parţial ca „Cel care urlă". Fiii săi, Bhava şi Sharva, bântuie prin pădure ca nişte lupi lacomi de pradă; şi → Marutii sunt consideraţi copiii săi.

E. Arbman, *Rudra*, Uppsala, 1922; H. Grégoire/R. Goossens/M. Mathieu, *Asklepios, Apollon Smintheus et Rudra*, Bruxelles, 1949; M. Mayrhofer, *Der Gottesname Rudra* (ZDMG 103/1953); R.N. Dandekar, *Rudra in the Veda* (Journal of the University of Poona 1953); W. Wüst, *Rudra*, 1955; J. Deppert, *Rudras Geburt*, 1977; S. Bhattacharji, *Rudra* (ER 12), New York, 1987.

RUDRAS, suita zeului indian al furtunii → Rudra, menţionată în special în Rigveda; uneori sunt percepuţi ca un grup aparte de fiinţe invizibile din preajma zeilor.

RUGIEVIT („Stăpânul asupra Rugen-ului"), zeu venerat de populaţia odinioară slavă de pe insula Rugen, probabil cu funcţie războinică. Potrivit vechiului istoric danez Saxo Grammaticus, ar fi fost reprezentat cu o sabie în mână şi cu şapte capete.

RU-LAI (Ju-lai), denumire chinezească a lui → Tathāgata. Grupului de cinci, care corespunde lui → Dhyāni-Buddha, îi revine o importanţă deosebită; dintre aceştia fac parte Da-ri-ru-lai (Ta-jih-ju-lai), A-zhu-ru-lai (A-chu-ju-lai), Bao-sheng-ru-lai (Pao-sheng-ju-lai), A-mi-to-ru-lai (A-mi-t'o-ju-lai) şi Bu-kung-cheng-jiu-ru-lai (Pu-k'ung-ch'eng-chiu-ju-lai); în ordinea de mai sus, culorile atribuite lor sunt: alb, albastru, galben, roşu, verde; iar părţile corpului sunt: cap, inimă, ombilic, gură, picioare.

Fr.J. Meier, *Ju-lai* (Die Mythologie des chinesischen Buddhismus, WdM 24, Lief.), Stuttgart, 1988.

RUNDAS, zeu hittit al vânătorii şi al fericirii; emblema sa este un vultur bicefal, care cu ghearele omoară câte un iepure. Dar şi cerbul are o legătură cu el; în literatura de specialitate este desemnat adesea ca „zeul-cerb", uneori cu numele de Ruwa(s).

M. Riemschneider, *Die Welt der Hethiter*, 1954.

RUSALKA, fiinţă demonică feminină la slavii de Est. Sunt nimfe care, în nopţile cu lună nouă, dansează în pajiştile din pădure; râsul lor răsunător ucide oamenii. În general, sunt goale sau poartă veşminte albe, nelegate cu centuri. Numele — şi în forma de russalki — şi-ar putea avea originea, prin intermediul vechiului cuvânt rus *rusaliia* (o sărbătoare de primăvară), în Rusaliile atestate în Antichitate în Peninsula Balcanică, fiind astfel asociat cu romanica Rosalia (sărbătoarea trandafirilor), legată de un cult al morţilor.

N. Reiter, *Rusalka* (Mythologie der alten Slawen, WdM 2), 1973; N. Arrowsmith, *Die Welt der Naturgeister*, 1984.

RU-SHOU → GOU-MANG

RUTI, pereche de lei venerată în Letopolis şi în Egiptul antic; au fost încă de timpuriu identificaţi cu → Şu şi → Tefnut şi le revenea funcţia de a-i hrăni pe cei morţi.

RUTTU, zeul morţilor la laponi, căruia, potrivit manuscrisului Naero, i se jertfea imaginea în lemn a unui om.

RUVA, zeul creaţiei la tribul bantu al dschagga (în regiunea Kilimanjaro); este păzitorul legilor moravurilor, iar în caz de secetă sau boli grave i se aduc jertfe. Cuvântul *ruva* înseamnă „soare", dar zeul este nu numai soarele, ci şi locuitorul acestuia.

S

SABAZIOS (Sabos), zeu frigian al cultivării pământului şi al ajutorului la naştere, a cărui înfăţişare coincide parţial cu cea a iudaicului Sabaot (→ Iahve). Cultul s-a extins asupra Traciei până în Grecia şi la Roma. Supranumele de Bassareus îl defineşte ca cel „îmbrăcat cu o piele lungă de vulpe". Din ritualurile consacrării făcea parte şi atingerea unui şarpe. Forţa vindecătoare şi salvatoare a zeului era simbolizată de o mână cu trei degete întinse; deseori mâna era împodobită cu atribute, îndeosebi cu conuri de pin, şerpi, şopârle, broaşte. Funcţia orgiastică legată de simbolica naturii a dus, parţial, la o identificare cu → Dionysos. Romanii l-au identificat cu → Iupiter.

W.O.E. Oesterley, *The Cult of Sabazios* (The Labyrinth. ed. S.H. Hooke), Londra, 1925; M. Macrea, *Le culte de Sabazius en Dacie* (Dacia N.S., p. 3/1959); Ch. Picard, *Sabazios, dieu thrace-phrygien; expansion et aspects nouveaux de son culte* (Revue archéologique 2/1961); R. Fellmann, *Belege zum Sabazioskult im frühkaiserzeitlichen Legionslager von Vindonissa* (Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens. Festschr. K. Dörner), Leiden, 1978; M.J. Vermaseren, *The Hands-Corpus Cultus Jovis Sabazii I*, Leiden, 1983; I.P. Culianu/C. Poghirc, *Sabazios* (ER 12), New York, 1987.

SA'D, zeu din nordul Arabiei, denumit după islamizare „idol". Era venerat sub forma unei stânci mari în regiunea de coastă de la Jidda. Ca Sa'ad se întâlneşte şi în Palmyra, unde era reprezentat călărind pe o cămilă.

R. Klinke-Rosenberger, *Das Götzenbuch*, 1942 (p. 49 ş.u.).

SĀDHITA, în tantrismul budist o fiinţă din afara lumii material-pământene; nu are nici o existenţă obiectivă, ci este chemată la viaţă de către tantrici prin dorinţe meditative, prin procesul purificator al „realizării" (*sādhana*). **S.** sunt realităţi spirituale subiective, aşa-numite zeităţi dezirabile, numite în sanscrită → Ishtadevată (*ishta* = „iubit", *devatā* = „zeitate"); în Tibet le corespund → Yidamii. Tantricul speră că **S.** va lăsa să curgă asupra lui ştiinţa spre mântuire.

H.W. Schumann, *Buddhistische Bilderwelt*, 1986 (p. 209–214).

SAFA, la oseţi (în Caucaz) zeul armelor şi, în special, spiritul protector al lanţului vetrei casnice. Copiii şi mirii — în legatură cu lanţul — erau încredinţaţi pazei sale.

SĀGARA, în budism stăpânitorul mărilor lumii şi totodată un → Bodhisattva cu înfăţişare de dragon. Nu numai că păzeşte perlele (simbolul purităţii), dar este şi stăpânul tuturor comorilor cunoaşterii şi magiei.

SAHMET („Puternica"), zeiţă a războiului în Egiptul antic, formând împreună cu soţul ei → Ptah şi cu fiul lor → Nefertem o triadă. Ea îl însoţeşte în luptă pe faraon, fiind desemnată drept mama sa, şi răspândeşte pretutindeni groaza. Armele ei sunt săgeţile, „cu care străpunge inimile". Vânturile fierbinţi din deşert sunt suflarea de foc a zeiţei. Este asociată şi cu Uraeus al regelui, care scuipa foc şi, implicit, cu „ochiul lui Ra". Era reprezentată ca leoaică sau femeie cu cap de leu. **S.** era considerată stăpâna vrăjii, care-şi pune cunoştinţele magice în slujba vindecării. Alte moduri de scriere a teonimului sunt Sehmet şi Sekhmet. În reprezentări zeiţa ţine funda vieţii (semnul Anch) şi în mâini sceptrul de papirus care indică Egiptul de Jos.

S.-E. Hoernes, *Untersuchungen zu Wesen und Kult der Göttin Sachmet,* 1976; P. Germand, *Sekhmet et la protection du monde* (Aegyptiaca helvetica 9/1981); E. Staehelin, *Sachmet* (LÄ V), 1984.

SAJIGOR, zeu în panteonul kalashilor (în Hindukuş), poate cu funcţie războinică. Simbolul său de cult este un cuţit.

SALMĀN (Şalmān), zeu preislamic, venerat în nordul Arabiei, al cărui nume înseamnă „pace, mântuire".

SALMANAKIS → **HERMAFRODIT**

SALUS (în latină „salvare"), zeiţă romană, personificare a binelui general al statului (*salus publica*), ulterior identificată cu zeiţa greacă → Hygieia şi venerată ca protectoare a sănătăţii. Animalul care o însoţeşte este şarpele, un alt atribut este o cupă.

G. Radke, *Die Götter Altitaliens,* 1965.

SAMAEL (Sammael, Samiel), nume de înger în scrierile apocaliptice; începând din secolul III, denumirea dată în iudaism → Satanei, care ispiteşte oamenii spre fapte rele. Caracteristic pentru el este legătura sa de dragoste cu → Lilith. **S.** este înţeles uneori şi ca înger al morţii. Unele legende îl denumesc „îngerul orb" sau, identificându-l cu → Leviatan, „zmeul orb".

K.R.H. Frick, *Das Reich Satans. Satan und die Satanisten,* Partea 1, 1982 (p. 146–148).

SAMAN, zeu sinhalez al muntelui Samanala (Adam's Peak), pe care → Buddha, vizitând Ceylonul, şi-a lăsat urma piciorului. Diferite zeităţi inferioare îşi datorează puterile depline lui **S.**, care denotă şi trăsături ale lui Bodhisattva → Samantabhadra.

S. Paranavitana, *The God of Adam's Peak,* Ascona, 1958.

SAMANTABHADRA (în sanscrită „Cel fericit pe deplin" sau „Cel întru totul bun"), unul dintre cei opt mari → Bodhisattva, emanaţie a lui → Vairocana. Este stăpânul meditaţiei, care predica învăţătura despre „purificarea celor şase simţuri" (ochii, urechile, nasul, limba, corpul, conştiinţa). Călăreşte pe un elefant cu şase dinţi care biruiesc robia celor şase simţuri. Numai în Tibet, sub numele → Kun-tu-bzan-po, are

o importanţă mai mare, fiind considerat un strămoş al lui Buddha (→ Adibuddha). În China poartă numele de → Pu-xian, în Japonia Fu-gen, la sinhalezi s-a contopit cu zeul → Saman.

I. Hokei, *The Hymn of Life and vows of Samantabhadra* (Eastern Buddhist 5/1930); H.W. Schumann, *Buddhistische Bilderwelt*, 1986.

SAMDZIMARI, la georgienii precreştini (în Caucaz) o zeiţă sălbatică, în special protectoare a femeilor, a vacilor şi a produselor lactate. Numele ei ar putea avea semnificaţia de bază de „purtătoare a colierului".

SAMJAYA, în budism, general al cerului, care comanda cetele de → Yaksha. Este posesorul celor mai mari taine şi este considerat fiul regelui dragonilor Takshaka şi al lui → Hariti, demon primordial.

SÄMPSÄ, zeu finlandez al vegetaţiei, al cărui nume desemna o specie de trestie („rogoz"). Când S. zace inert în pat (hibernează), secara şi ovăzul nu pot creşte. De aceea, zeul trebuie trezit. Înainte de însămânţări, el celebrează cununia cu mama sa vitregă. S. este caracterizat şi ca semănător care seamănă pini, molizi şi ienuperi.

N. Lid, *Vegetationsgudinne og varplantar* (Festskrift til J. Qvigstad), Oslo, 1928; L. Honko, *Sämpsä* (Finnische Mythologie, WdM 2), 1973.

SAMVARA (şi Cakrasamvara), zeu iniţiatic din tantrism. În mandala sa are patru chipuri şi douăsprezece braţe; şnurul său sacru îl constituie un şarpe, iar coroana sa se compune din cinci cranii. Numele său spune că el este cel care ţine roata (*cakra*) renaşterii (*samvara*). Capătul tuturor tensiunilor determinate de existenţă simbolizează unirea sa cu yoghina → Vajravārāhī.

H.W. Schumann, *Buddhistische Bilderwelt*, 1986 (p. 210 ş.u.).

SANCUS, numele este folosit pentru → Iupiter în calitatea sa de zeu al invocării şi al jurământului. Volscii italici venerau şi ei un zeu S., care ar putea avea la origine cuvântul sabin *sancus* pentru „cer". Comp. şi un supranume al etruscului → Selvans.

SANDALFON, în mistica iudaică unul dintre arhangheli, pus în legătură cu cea de-a zecea emanaţie (Sefira).

SANGARIOS zeu al râurilor din Frigia, Asia Mică. Fiica sa Nana (o epifanie Magnei Mater) rămâne însărcinată cu fructul unui migdal şi îl naşte pe → Attis.

SANGS-PO 'BUM-KHRI, în religia tibetană bon, zeul care guvernează lumea de azi (Sridpa „zeul lumii"); are culoarea albă (argintie), în mâna dreaptă ţine un steag şi stă pe un tron purtat de un → Garuda. Împreună cu gShen-lha-od-dkar (→ Shen Iha ökar) şi învăţătorul divin — gShen-rab, alcătuiesc o triadă.

SAN-GUAN (San-kuan, în chineză „Trei suverani"), triadă ce urcă până în primele timpuri ale taoismului, constând din Tian-guan, stăpânul cerului, Ti-guan, stăpânul pământului şi Shui-guan, stăpânul apelor. De la cel dintâi se spera bogăţie şi fericire, de la cel de-al doilea iertarea păcatelor, iar

cel de-al treilea trebuia să fie de ajutor când apăreau anumite greutăţi.

I. Fischer-Schreiber, *San-kuan* (Lexikon der östlichen Weisheitslehren), 1986.

SAN-HONG (San-ch'ung, în chineză „trei viermi"), în taoism trei fiinţe demonice transcendentale, care sălăşluiesc — ca viermi — în corpul oamenilor, provoacă cele mai felurite boli şi vestesc în cer păcatele omului, pentru a-i scurta acestuia viaţa.

SANNI YAKA, la sinhalezi unul dintre cei mai periculoşi demoni ai bolilor. Pentru vindecarea bolilor provocate de el trebuie să se execute un dans ritual cu măşti.

SAN-QING (San ch'ing), triadă taoistă care-i cuprinde pe „cei trei zei stăpânitori": în primul cer, Yü-qing, guvernează zeul → Yuan-shi Tian-zun; el este sursa oricărui adevăr şi este adesea identificat cu → Yü-di. În cel de-al doilea cer, Shang-qing, domneşte Ling-bao Tian-zun, stăpânul timpului, care reglementează şi relaţia dintre yang şi yin. Cel de-al treilea cer, Tai-qing, este subordonat lui → Lao-zi, numit şi Shen-bao, „Comoara spiritelor".

SANTAS (Sandas, Şanda), zeu principal în Lydia, Asia Mică; avea funcţia de zeu al fulgerului şi al vremii şi apare ca însoţitor al lui → Kubaba. În Cilicia apare ca întemeietor al oraşului Tarsos.

H.Th. Bossert, *Santas und Kupapa* (Mitteilungen der Altorientalischen Gesellschaft 1932).

SAN-XING (San-hsing, în chineză „Trei stele"), zei ai fericirii, reprezentaţi adesea în arta populară chineză; iniţial erau personalităţi istorice, zeificate datorită meritelor lor deosebite. Aceştia sunt Fu-xing, steaua norocului, reprezentat cu un liliac, Lu-xing, steaua demnităţilor, redat deseori în forma sa simbolică de cerb şi Shou-xing, steaua vieţii îndelungate (→ Shou Lao).

I. Fischer-Schreiber, *San-hsing* (Lexikon der östlichen Weisheitslehren), 1986.

SAN-YI (San-i, în chineză „Cei trei unu"), triadă de zeităţi taoiste, care supraveghează cele trei regiuni ale corpului („regiunile de cinabru"): capul, zona inimii şi abdomenul; sunt adversarii celor trei viermi demonici (→ San-hong).

SANZON, în japoneză „Cei trei venerabili" (Buddha sau Bodhisattva). Există mai ales trei grupări stabile de câte trei, în artele plastice budiste: 1. → Amitābha-Buddha cu → Avalokiteshvara-Bodhisattva şi → Mahāsthāmaprāpta-Bodhisattva; 2. → Baishajyaguru-vaidūryaprabha-Buddha cu Sūryaprabha-Bodhisattva şi Candraprabha-Bodhisattva; 3. Shakyamuni-Buddha (→ Gautama Buddha) cu → Mañjushri-Bodhisattva şi → Samantabhadra-Bodhisattva.

SAOSHYANT (forma ulterioară a lui Soshān), în Iran iniţial titlul eroului escatologic şi al viitorului Mântuitor. După Avesta, el reînnoieşte lumea şi îi învie pe cei morţi. Săvârşeşte jertfirea taurului Hadayosh şi, din grăsimea animalului şi din sucul Haoma, pregăteşte o băutură a nemuririi pentru întreaga omenire. Într-o povestire transmisă din secolul IV **S.** a fost născut de o fecioară care s-a scăldat într-un lac a cărui apă

păstra într-un mod miraculos sămânța lui Zoroastru.

J. Kellens, *Šao š yant* (Studia Iranica 3/1974); Br. Lincoln, *Saošyant* (Altiranische und zoroastrische Mythologie, WdM 4), 1986.

SAPTĀKSHARA („Din șapte silabe"), o formă a zeului budist → Heruka. Este albastru, are șase brațe și trei capete cu câte trei ochi. Coroana sa împletită este împodobită cu dubla săgeată magică și cu secera lunii. Pe genunchii săi stă → Prajñā sa, care îl îmbrățișează. Mai târziu, este înconjurat de șase zeițe, care formează mandala sa.

SARASVATI, inițial o veche zeiță indiană a râurilor, identificată în Brahmana cu cuvântarea, apoi zeița elocvenței și a înțelepciunii și identificată cu → Vāc, venerată la hinduși ca Vagdevi („zeița limbajului"). Este considerată creația și soția lui → Brahma și este desemnată drept mama Vedelor. Călărește pe o lebădă (mai rar pe un păun) sau stă pe un lotus. În budism există diferite forme, printre care Mahāsarasvati cu un chip și două brațe, stă în picioare sau așezată pe lună deasupra unui lotus alb și este reprezentată ca o fată de vreo doisprezece ani. Vajrasarasvati cu trei chipuri și șase brațe, cu un cuțit ca un fierăstrău, lotus și sabie în mâna dreaptă, este redată ca o fată de vreo șaisprezece ani.

W. Kirfel, *Symbolik des Buddhismus,* 1959 (p. 105 ș.u.); V. Yasodadevi, *Sarasvati through the ages* (Journal of Indian History 41/1963); G.V. Davane, *The goddess Sarasvati in sanskrit literature* (Journal of Bombay University, Arts 37/1968); D.M. Wulff, *Sarasvati* (ER 13), NewYork, 1987.

SÁRKÁNY, la unguri demon al vremii cu șapte sau nouă capete; trăiește în lumea subpământeană și este înarmat cu sabie și cu luceafărul de dimineață. Călare pe armăsarul său se repede asupra norilor de furtună; adesea are un vrăjitor în suita sa. S. poate să transforme oamenii în pietre. În basme numele demonului desemnează un zmeu.

M. de Ferdinandy, *Die Mythologie der Ungarn* (WdM 2), 1973.

SARPANITU (în akkadiană „Cea care strălucește ca argintul"), soția principalului zeu babilonian → Marduk. Când avea epitetul Erua, era considerată zeița graviditații.

SATAN (în ebraică „adversarul", în greacă Satanas), în Vechiul Testament are rolul „acuzatorului" în fața judecății divine (Zaharia 3, 1 ș.u.; Iov 1, 6–2,7); pe lângă acestea mai apare și ca ispititorul și ademenitorul propriu-zis (Cartea întâi a Cronicilor 21, 1), iar în creștinism este întruchiparea principiului răului (Marcu 4, 15). După cartea apocrifă *Henoh,* a fost prăvălit în abisuri pentru că, cu ajutorul îngerului → Mihail, s-a ridicat împotriva Domnului. Părinții Bisericii au fost cei care au transpus numele → Lucifer asupra lui S., ce reprezintă puterile diabolice; este „principele acestei lumi" și este imaginat ca șarpe și zmeu. Alte nume care i s-au dat sunt → Beelzebub și → Belial. În reprezentările din Evul Mediu târziu poate apărea ca un monstru care înghite suflete și mănâncă oameni; în sfârșit, caracteristicile animale se înmulțesc — cum ar fi coarnele, coada, urechile de animal, ghearele și picioarele de păsări răpitoare; din punct de

vedere literar cel mai atestat este piciorul de cal. În cartea gnostic-cabalistică Bahir (secolul XII) **S.** este o forță care acționează din Nord (regiunea nenorocului, a morții), ba chiar este desemnat „Vântul de Nord". La diferite secte din Evul Mediu, influențate de maniheism și gnoză, Satanael era primul născut al Domnului, care s-a ridicat împotriva tatălui său, a fost aruncat din cer și de atunci — în noua sa împărăție, pământeană — a format din lut și apă corpul omului.

J. Turmel, *Histoire du diable,* Paris, 1931; J. Henninger, *Satan* (Etudes Carmélitaines XXVII/1948); P. Ricoeur, *The Symbolism of Evil,* Boston, 1967; R. Schaerf Kluger, *Satan in the Old Testament,* Evanston, 1967; H. Haag, *Teufelsglaube,* 1974; J.W. Boyd, *Satan and Māra. Christian and Buddhist Symbols of Evil,* Leiden, 1975; K.R.H. Frick, *Das Reich Satans. Luzifer/Satan/Teufel,* 1982; A. Rosenberg, *Engel und Dämonen,* 1986 (p. 144–168).

SATARAN (Iștaran), vechi zeu mesopotamian care apare, pe de o parte, ca judecător, pe de altă parte are aspect de medic; în această ultimă calitate se înscrie și apariția lui → Nirah, cu înfățișare de șarpe, ca mesager al său.

SATENE, stăpâna oamenilor primordiali în mitologia wemale în vestul insulei Ceram situată în estul Indoneziei (provincia Malaku). Ea este una dintre cele trei fete divine ale mitului Hainuwele (→ zeitățile Dema, → Hainuwele, → Tuwale). Uciderea lui Hainuwele o înfurie atât de tare, încât face ca oamenii să devină muritori. Apariția lumii animalelor și a spiritelor este pusă tot pe seama marii ei mânii.

A.E. Jensen/H. Niggemeyer, *Hainuwele. Volkserzählungen von der Molukkeninsel* Ceram, 1939; A.E. Jensen, *Die drei Ströme. Zuge aus dem geistigen und religiösen Leben der Wemale,* 1948; A.E. Jensen, *Die getötete Gottheit, Weltbild einer frühen Kultur,* 1966.

SATĪ (în sanscrită „soția credincioasă"), figură din mitologia indiană, fiica lui → Daksha, soția lui → Șiva. Supărată de cearta dintre soțul ei și tatăl ei, își caută moartea. → Vișnu îi ciopârțește leșul, dar zeița renaște ca → Pārvatī. Deoarece, potrivit celor transmise de Purāna, ea și-a sfârșit zilele pe rug, văduvele care înainte se lăsau de bunăvoie arse pe rug după moartea soțului erau numite **S.**

D. Chandra Sen, *Sati, a mythical story,* Calcutta, 1916; V. Moeller, *Sati* (Die Mythologie der vedischen Religion und des Hinduismus,WdM 5), 1984.

SATIR, în mitologia greacă o ființă mixtă cu înfățișare de om, dar cu urechi de animal, păr lățos, coarne și coadă de cal, în plus, de regulă, ithyfallic. **S.** erau însoțitorii destrăbălați, vicioși ai zeului grec → Dionysos, înrudiți cu → Silenii, uneori neputând fi deosebiți de demonii fertilității. Chiar și figurile mixte, compuse din om și țap (tragoi) și provenite din Pelopones, care, începând din secolul V, apăreau pe vasele atice, au fost numite mai târziu satiri.

F. Brommer, *Satyroi,* 1937; E. Buschor, *Satyrtänze und frühes Drama,* 1943.

SATIS, soția zeului creației → Hnum din Egiptul antic, „Stăpâna de la Elefantina" și cea care dăruia apa răcoritoare a cataractelor. Era reprezentată sub înfățișare umană, pe cap cu o coroană a Egiptului de Sus, pe ale cărei laturi se aflau două coarne scobite de antilopă.

D. Valbelle, *Satis et Anoukis,* Mainz, 1981.

SATRIG ER-SANGS, cel mai înalt principiu feminin în religia tibetană bon. Zeița aurie, cu supranumele „Marea mamă a spațiului", stă pe un tron flancat de doi lei și ține în mâna stângă o oglindă aurită. Este considerată originea tuturor celorlalte zeități feminine și, prin binecuvântarea ei, lucrează pentru binele ființelor.

H. Hoffmann, *Die Religionen Tibets,* 1956 (p. 95 ș.u.).

SATURN, zeu roman al cultivării pământului, preluat, probabil, de etrusci. Încă în secolul V î.Hr. a primit în Forum un templu, în care era păstrată vistieria romană (*aerarium*). Sărbătoarea sa era Saturnaliile (17–19 decembrie), când era obiceiul ca stăpânii să slujească sclavilor; se dăruiau reciproc lumânări, a căror lumină urma să provoace un aflux magic de foc spre soarele de iarnă, care-și pierduse puterea. În mit, **S.** apare ca soțul lui → Ops și tatăl lui → Iupiter; de numele său se leagă reprezentarea unei epoci de aur. Începând din secolul III, **S.** este identificat cu grecul → Cronos, a cărui seceră este recunoscută în mod diferit în semnul astrologic al (zeului) planetei. Aspectul întunecat, aducător de moarte, atribuit lui **S.** i se datorează lui Cronos care și-a înghițit propriii copii.

J. Albrecht, *Saturn. Seine Gestalt in Sage und Kult,* 1943; G. Radke, *Die Götter Altitaliens,* 1965; R. Sicuteri, *Astrologie und Mythos,* 1983.

SATURNUS AFRICANUS, zeu venerat în Africa de Nord romană, unele trăsături ale sale amintesc de punicul → Baal. Apare ca moșneag cu barbă și este zeul cerului, al timpului și al cultivării pământului. Ca atribute se găsesc secera, fagurele sau conul de pin și un leu. Este „zeul sacru" (*deus sanctus*) și „zeul fructelor" (*deus frugum*).

M. Leglay, *Saturne Africain. Histoire* (Bibliotheque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome 205), Paris, 1966.

SAULE, zeiță letonă a soarelui, caracterizată în mitologie și în credința populară atât ca „fecioara solară", cât și ca „Mama soarelui". Pețitorii ei sunt zeul cerului → Dievs și zeul lunii → Mēness. De la **S.**, imaginată ca o țărancă care locuiește pe muntele celest, se spera stimularea fertilității vegetației. La lituanieni, **S.** („soarele") apare mai puțin ca zeitate, ea fiind pusă pe cer de făurarul celest; dar există și o legendă potrivit căreia soarele și luna (→ Menulis) sunt un cuplu căsătorit.

E. Zicans, *Die Hochzeit der Sonne und des Mondes in der lettischen Mythologie* (Studia theologica 1/Riga 1935); J. Balys/H. Biezais, *Saule* (Baltische Mythologie, WdM 2), 1973.

SAULES MEITAS, la vechii letoni „fiicele soarelui", adesea numite astfel împreună cu → Dieva dēli. În timp ce fiicele soarelui seamănă trandafiri, fiii zeului cerului împrăștie roua de aur.

SĀVITAR, zeu vedic care supraveghea spațiul celest, îndemnând la activitate omul și animalul (**S.** înseamnă „cel care îndeamnă"). Călătorind în vehicule de aur și având brațe de aur care ajung până la granițele cerului, el este o zeitate solară. În Rigveda el le aduce zeilor nemurirea, iar oamenilor le împarte comori.

SĀVITRĪ, zeiță indiană, inițial personificare a măsurii versului vedic. Nu-

mele arată că ea îi este consacrată lui → Sāvitar. Tatăl ei este zeul soarelui → Sūrya, care a dat-o de soție lui → Brahma. Dar **S.** poate deveni și un supranume al lui Sūrya, îndeosebi sub aspectul său de dimineață.

SAXNOT („tovarăș de sabie", în germana veche de sus *sahs* „cuțit, sabie"), inițial vechi zeu al saxonilor, într-un vechi manuscris în germana de jos este numit alături de → Donar și Wodan (→ Odin). Este, probabil, o formă locală a lui → Tyr.

SÂMEDRU, zeu în ipostază fitomorfă al Panteonului românesc, incinerat simbolic în ceremonialul nocturn Focul lui **S.**, peste care a fost suprapus Sfântul Dumitru, Marele Mucenic de la Tesalonic (26 octombrie) din Calendarul ortodox. Împreună cu → Sângiorzul, **S.** împarte Anul pastoral în două anotimpuri simetrice: vara între 23 aprilie și 26 octombrie, iarna între 26 octombrie și 23 aprilie. În opoziție cu Sângiorzul, care încuie iarna și înfrunzește codrul, **S.** încuie vara și desfrunzește codrul. Ca personaj mitic, **S.** se metamorfozează pe timpul nopții în porc și se căsătorește cu fata împăratului.

Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului, Studiu etnografic,* Academia Română, București, 1914; Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele,* Socec, București, 1909; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar,* Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

SÂNGIORZUL, zeu al Panteonului românesc, protector al cailor, vitelor cu lapte și holdelor semănate, identificat cu Cavalerul Trac. Împreună cu fratele său, → Sâmedru, **S.** împarte anul în două anotimpuri simetrice: vara pastorală, între **S.** și Sâmedru, și iarna pastorală, între Sâmedru și **S.** Ei poartă la brâu cheile anului cu care **S.** închide iarna și deschide vara la 23 aprilie, iar Sâmedru închide vara și deschide iarna la 26 octombrie. Un sfânt înfrunzește codrul, celălalt îl desfrunzește.

Gherman Tr., *Sângiorzul sau Bloaja. Un obicei din Transilvania,* în Anuarul de Folclor, nr. 5–7, Cluj, 1987; Fochi A., *Datini și eresuri la sfârșitul secolului al XIX-lea. Răspunsuri la chestionarele lui N. Densusianu,* Editura Minerva, București, 1976.

SÂNPETRUL DE VARĂ, divinitate care marchează în Calendarul popular românesc miezul verii agrare și perioada secerișului, care a preluat numele și data de celebrare a Sfântului Apostol Petru (29 iunie). **S. de V.** este despărțit de fratele său, Sânpetru de Iarnă (16 ianuarie), patron al lupilor, de aproximativ o jumătate de an. Fiind credincios și bun sfetnic, Sânpetru ajunge în Cer unde i se încredințează porțile și cheile Raiului. De acolo, fiind mai mare peste cămările cerești, împarte hrană animalelor sălbatice, în special lupilor, fierbe grindina pentru a o mărunți prin topire și a deveni mai puțin periculoasă pe pământ etc. La marile sărbători, Sânpetru poate fi văzut de pământeni la miezul nopții, când se deschide pentru o singură clipă cerul, stând la masa împărătească în dreapta lui Dumnezeu. Ziua lui de celebrare este anunțată de anumite repere cosmice și terestre: apariția licuricilor, cucul încetează de a mai cânta în păduri, răsăritul Găinușei, grup de stele numit de astronomi Pleiade, și altele.

Fochi A., *Datini și eresuri la sfârșitul secolului al XIX-lea. Răspunsuri la chestionarele lui*

N. Densușianu, Editura Minerva, București, 1976; Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic,* Academia Română, București, 1910.

SÂNPETRUL LUPILOR, divinitate a Panteonului românesc care împarte hrană lupilor pentru un an de zile. Supușii lui, lupii se adună în haite la urlători în noaptea de 15/16 ianuarie unde încep să cânte urlând, cerând prada care li se cuvine. Acesta sosește la miezul nopții pe un cal alb și împarte fiecărui lup ce are de mâncat: un miel, o oaie, o căprioară, un om etc. Nimic din ceea ce le-a promis stăpânul nu scapă de colțul lupului, dar nici de o altă pradă nu se vor atinge.

Fochi A., *Datini și eresuri la sfârșitul secolului al XIX-lea. Răspunsuri la chestionarele lui N. Densușianu,* Minerva, București, 1976; Hasdeu B.P., *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și poporane a românilor,* vol. I–II, Editura Minerva, București, 1972–1974.

SÂNTANDREI, zeu dacic care a preluat numele Apostolului Andrei (30 noiembrie), propăvăduitor al credinței în Iisus la Dunăre și Marea Neagră în primele decenii ale mileniului întâi. Perioada lui de celebrare la sfârșitul lunii noiembrie și începutul lunii decembrie corespunde cu Dionisiacele Câmpenești ale tracilor și Saturnaliile romanilor. Sărbătoarea creștină s-a impus în conștiința credincioșilor împreună cu atribuțiile zeului uzurpat, realitate confirmată de obiceiurile, actele rituale și practicile magice din noaptea de 29/30 noiembrie, Anul Nou dacic. Asemănător Anului Nou contemporan unde apar Moș Ajun și Moș Crăciun (24 și 25 decembrie), care sugerează prin vârsta lor înaintată apropierea morții și renașterii timpului calendaristic după 365 sau 366 de zile, pe locul Anului Nou dacic sunt prăznuți o altă pereche de „moși", Moș Andrei (30 noiembrie) și Moș Nicolae (6 decembrie).

Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului, Studiu etnografic,* Academia Română, București, 1914; Fochi A., *Datini și eresuri la sfârșitul secolului al XIX-lea. Răspunsuri la chestionarele lui N. Densusianu,* Editura Minerva, București, 1976.

SÂNTILIE, zeu al focului și soarelui în Panteonul românesc, identificat cu Helios din mitologia greacă și cu → Gebeleisis din mitologia geto-dacă, peste care Părinții bisericii creștine au suprapus ziua de celebrare a Sfântului Prooroc Ilie (20 iulie). Ca divinitate solară și meteorologică, S. provoacă incendiile în verile toride, produce tunetele, fulgerele și trăsnetele în timpul furtunilor, leagă și dezleagă ploile, hotărăște unde și când să dea grindina. Dumnezeu îl înalță la cer într-o trăsură cu roți de foc la care sunt înhămați doi sau patru cai albi înaripați. Lui i se subordonează reprezentările mitice aducătoare de arșiță și foc în luna iulie, unele fiindu-i surori (→ Pârliile, Panteliile), frați (Ilie Pălie, Pantelimon), sau vizitii la carul lui ceresc (→ Foca). Conform escatologiei populare, moartea lui S., singurul sfânt cu trup și suflet, va aduce urgia apocalipsei: dracul va reuși să-i taie capul, iar din sângele scurs s-ar aprinde și ar arde Pământul. După purificarea prin foc a Pământului, va apărea o nouă generație de oameni, mai mici decât cei de astăzi, asemănători cu → Blajinii, care ar fi trăit înaintea → Uriașilor. Dintr-o imensă movilă funerară

ar ieşi apoi sufletele tuturor morţilor sub formă de oi şi capre: oile l-ar urma pe Dumnezeu în Rai, caprele pe drac în Iad.

Muşu Gh., *Din mitologia tracilor,* Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1982; Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic,* Academia Română, Bucureşti, 1910

SÂNZIANA (Drăgaica), zeiţă agrară la vârsta fecundităţii şi maternităţii, protectoare a lanurilor înspicate de grâu şi a femeilor măritate, identificată cu Diana şi Iuno în Panteonul roman, cu Hera şi Artemis în Panteonul grec, celebrată de români în ziua de 24 iunie (solstiţiul de vară). S. sau Drăgaica se naşte la echinocţiul de primăvară, la moartea Babei Dochia şi renaşterii simbolice a Pruncului Dochia, creşte miraculos până la solstiţiul de vară când înfloreşte planta ce-i poartă numele, sânziana sau drăgaica (*Galium verum L.*). Zeiţa umblă pe pământ sau pluteşte prin aer, cântă şi dansează împreună cu alaiul său nupţial format din fecioare şi fete frumoase. În cetele de Drăgaică din sudul României, fata care joacă rolul zeiţei este îmbrăcată mireasă, cu cunună împletită din flori de sânziene (drăgaică) pe cap, însemn al cununiei. În timpul ceremoniei nupţiale zeiţa bagă bob spicului de grâu şi dă miros plantelor de leac, vindecă bolile şi suferinţele oamenilor, în special bolile copiilor, apără holdele de grindină, furtuni şi vijelie, urseşte fetele de măritat etc. În perioada Sânzienelor răsare pe cer constelaţia Găinuşa sau Cloşa cu Pui, iar prin păduri apar licuricii şi încetează cucul a cânta.

Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiţia populară românească,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989; Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic,* Academia Română, Bucureşti, 1910.

SCYLLA (în greacă „căţeaua"), monstru sălăşluind, potrivit Odiseei, într-o strâmtoare maritimă, care-i înghiţea pe cei care treceau prin preajmă; era imaginat cu douăsprezece picioare şi şase capete de câine sau lup. Ulterior, S. şi Charibda, care se aflau faţă-n faţă în strâmtoarea de la Messina, au fost localizaţi şi interpretaţi ca vârtejurile care puneau în primejdie vasele.

O. Waser, *Skylla und Charybdis in der Literatur und Kunst der Griechen und Römer* (Diss.), Zürich, 1894.

SEBETTU (în akkadiană „Cei şapte"), numele unui grup de zei buni, ca şi a unuia de zei răi. Cei şapte răi sunt copiii zeului cerului → An, dar îl ajută pe zeul ciumei → Erra, altădată încercuiesc luna şi provoacă astfel întunericul. Asemenea vampirilor, se hrănesc cu carnea oamenilor şi beau sângele acestora. În astrologia babiloniană cei şapte răi sunt identificaţi cu pleiadele. Cei şapte buni sunt fiii lui → Enmeşarra şi apar ca învingători ai demonilor răi.

K. Frank, *Babylonische Beschwörungsreliefs,* 1908 (p. 15 ş.u., 28 ş.u.); V. Haas, *Magie und Mythen in Babylonien,* 1986 (p. 132–138).

SECURITAS, personificarea siguranţei, zeiţă venerată în Imperiul Roman, care trebuia să asigure existenţa bogăţiei.

SEDNA, zeiţă a mării la eschimoşii care trăiesc în Ţara lui Baffin; în estul Groenlandei este numită „mama mării" (Immap ukua), eschimoşii polari vorbesc de ea ca Nerrivik, adică, de fapt, „locul unde se mănâncă", ceea ce este

o caracterizare foarte potrivită a mării ca sursă de hrană. **S.** este stăpâna animalelor marine, dar este considerată şi un fel de zeiţă a morţii; oamenii o numesc adesea „Groaznica de acolo, de jos".

A.E. Jensen, *Mythos und Kult bei Naturvölkern,* 1960 (p. 161–167); J.F. Fisher, *An Analysis of the Central Eskimo Sedna Myth* (Temenos 11/1975).

SEHAT-HOR („Cea care-şi aminteşte de Horus"), veche zeiţă-vacă egipteană, stăpâna turmelor şi doica micului → Horus. A fost venerată în special în cea de-a 3-a nomă din Egiptul de Jos.

SE'IRIM (Sahirim), demoni animali cu înfăţişare de ţapi, amintiţi în Vechiul Testament; numele provine din *sā'ir* „păros". În Levitic 17,7 fiilor lui Israel li se interzice să aducă jertfele pe care le înjunghie pentru **S.** (spirite-ţapi).

SEISHI, SEISHI-BOSATSU (în japoneză şi Daiseishi, în sanscrită: → Mahāsthāmaprāpta). De obicei el (ea) stă la dreapta lui → Amitābha Buddha. Exprimă înţelepciunea. Cu razele înţelepciunii sale luminează toate vieţuitoarele şi le ajută să ocolească cele trei căi ale răului şi suferinţei. În China îi corespunde Bodhisattva feminin → Da-shi-zhi.

SELENE (din grecescul *selas* „lumină, strălucire"), zeiţă greacă a lunii, fiica titanului → Hyperion şi sora zeului soarelui → Helios. Călătoreşte într-un vehicul tras de doi cai sau călăreşte un catâr. Zeiţa, numită şi Mene („Luna"), era considerată patroana vrăjitorilor. Legenda povesteşte despre dragostea ei pentru → Endymion. În epoca elenistică s-a contopit cu → Artemis sau cu → Hecate; romanii au identificat-o cu → Luna.

SELKET, numele vechii zeiţe egiptene era, de fapt, Serket-hetu, adică „Cea care face gâtlejul să respire". Este patroana morţilor şi, prin formulele ei magice, îl ajută pe zeul soarelui împotriva duşmanilor săi. Animalul ei simbolic, pe care-l poartă pe cap, este scorpionul. Datorită puterii ei magice, în Regatul Nou **S.** s-a contopit cu Isis. Grecii o numeau Selkis.

H. Bonnet, *Selket* (Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte), 1971.

SELVANS, zeu etrusc; din cauza asemănării de nume a fost comparat cu zeul roman al câmpurilor şi pădurilor → Silvanus. Supranumele Sanxuneta (Sanhuneta) înseamnă „Cel care ţine de Sancu"; din punct de vedere etimologic se poate face o legătură cu cuvântul sabin *sancus* („cer"); comp. → Sancus.

G. Colonna, *Selvans Sanxuneta* (Studi Etruschi 34/1966); A. Pfiffig, *Religio Etrusca,* 1975 (p. 297–301).

SEMELE, iniţial, probabil o zeiţă traco-frigiană a pământului; în mitul grecesc este fiica regelui teban Cadmos. Când → Zeus, care o iubea, i s-a arătat în înfăţişarea sa divină, ea a ars, atinsă de raza fulgerului său; Zeus a salvat copilul încă nenăscut, purtând fătul în propria sa coapsă — de aici a apărut → Dionysos, care mai târziu va coborî în lumea subpământeană şi-şi va conduce mama în Olimp, unde aceasta sălăşluieşte printre zei sub numele de Thyone.

P. Boyance, *Dionysos et Séméle* (Atti delle Pontificia Accademia Romana di Archeologia. Rendiconti 38/1965–1966).

SEMNAI THEAI (în greacă „sublimele zeițe"), la început tipice zeități ale pământului și fertilității, venerate într-o peșteră de pe Areopag (colină în Atena). Ulterior au fost identificate cu → Eriniile.

SEMNOCOCUS, zeu al războiului venerat în nordul Spaniei, dar care s-a bucurat de cinstire și printre soldații romani și căruia i se aduceau ca jertfă prizonieri, cai și țapi.

SENMURV, monstru mitic cu înfățișare de pasăre la iranieni; amintit mai întâi în Avesta sub numele de Saēna și imaginat ca vultur sau șoim; își avea cuibul într-un copac cu toate semințele. Mai târziu, **S.** va fi numit un liliac, format din trei specii: câine, pasăre și mosc. În arta sasanidă este reprezentat ca un dragon-păun (cu cap de câine). Reprezentările lui **S.** au fost transferate asupra păsării-minune Simurgh din neopersană; despre aceasta se spune că era atât de bătrână, încât a văzut deja de trei ori cum a fost distrusă lumea. Penelor ei le era atribuită puterea miraculoasă de a vindeca rănile.

C. Trever, *The dog-bird Senmurv.* Paskudj, Leningrad, 1938; H.-P. Schmidt (studiu în: Persica 9/1980); H. von Gall, *Simurg* (Altiranische und zoroastrische Mythologie, WdM 4), 1986.

SENNIN → KOSENSAI

SEPA (Sep), vechiul cuvânt egiptean înseamnă „miriapod" și este numele unui zeu invocat în formulele împotriva animalelor rele și a dușmanilor zeilor. Ca ființă htonică, era identificat cu zeul morților → Osiris.

H. Kees (studiu în: ZÄS 58/1923).

SEQUANA, zeiță galică a fluviului Sena și a tribului sequanilor; animalul consacrat era rața.

SERAFIM (în ebraică *saraph* „a arde", apoi și „șarpe" de foc), duhuri din Vechiul Testament, caracterizate în prevestirea lui Isaia (Isaia 6, 2) prin trei perechi de aripi. În ierarhia celestă a lui Dionisie Areopagitul ei reprezintă cel mai înalt dintre corurile îngerilor; printre ei se numără → Heruvimii. Așa cum Heruvimii sunt repartizați Domnului ca îngeri ai tronului, tot astfel **S.** sunt îngeri ai focului — în arta medievală ei îi înconjoară ca o coroană de îngeri pe Dumnezeu, Hristos sau pe Maria.

O. Wulff, *Throne und Seraphim,* 1894; K.R. Joines, *Winged Serpents in Isaiah's Inaugural Vision* (Journal of Biblical Literature 86/1967).

SERAPIS (Sarapis), forma grecizată a lui Osiris-Apis, zeul-taur Apis înălțat ca Osiris. Este numele zeului care a fost introdus în panteonul egiptean abia sub regele Ptolemeu I, provenind din Macedonia. Ca stăpân al fertilității, poartă un kalathos (un acoperământ al capului asemănător unui coș) împletit din spice; în rest avea semnificația de zeu atotputernic și unea în sine trăsăturile lui → Zeus și → Hades. Din templul (serapeum) său de la Alexandria, cultul lui s-a extins în întregul Imperiu Roman. Caracteristic pentru **S.** este

identificarea sa cu zeul soarelui → Helios.

R. Stiehl, *The Origin of the Cult of Sarapis* (HR 3/1963); L. Vidman, *Isis und Serapis bei den Griechen und Römern,* 1970; J.E. Stambough, *Sarapis under the early Ptolemies,* Leiden, 1972; W. Hornbostel, *Serapis. Studien zur Überlieferungsgeschichte, den Erscheinungsformen und Wandlungen der Gestalt eines Gottes,* 1973; T.A. Brady, *Sarapis and Isis,* Chicago, 1978; R.A. Wild, *Water in the cultic worship of Isis and Sarapis,* Leiden, 1981.

SEŞAT, veche zeiţă egipteană a artei scrisului. Este „Stăpâna casei cărţilor" şi „Stăpâna constructorilor". Cea mai importantă funcţie a sa constă în a-i scrie faraonului anii de guvernare şi jubileele. Este considerată sora sau fiica lui → Thot.

D. Abou-Ghazi, *Seschat, die Klio der Ägypter* (Altertum 15/1969).

SETH (Seteh, Suteh), zeu indefinit la vechii egipteni, fiul zeiţei cerului → Nut. Ca stăpân al deşertului, este adversarul zeului vegetaţiei → Osiris; lupta celor doi reflectă continua opoziţie a contrariilor din univers. Întrucât **S.** şi-a omorât fratele, mai târziu a devenit personificarea răului şi, de aceea, a fost identificat în *interpretatio graeca* cu → Typhon; la aceasta mai contribuie şi faptul că era conceput ca zeu al ţărilor neegiptene. Animalele consacrate sunt considerate, pe lângă antilopă, măgar şi porc, şi hipopotamul şi crocodilul; el însuşi putea fi simbolizat de aşa-numitele animale **S.**, indefinibile zoologic, cu coada ridicată, semănând cu o săgeată. Unul din supranumele sale caracteristice este „Cel cu o mare putere". În aspectul său pozitiv, zeul apare ca partener (din Egiptul de Sus) al zeului-rege (din Egiptul de Jos) → Horus; stând la prora bărcii solare, luptă împotriva şarpelui → Apofis. Berberii care trăiesc în oaza Charga îl venerau pe **S.** ca pe zeul lor şi l-au reprezentat în templul de la Hibis ca şoim, luptând împotriva lui Apofis.

H. Kees, *Horus und Seth* (Mitteilungen der Vorderasiatisch-Ägyptischen Gesellschaft 28–29/1923–1924); G. Nagel, *Set dans la barque solaire* (Bulletin de l'Institut francais d'archéologie orientale 28/1928); J. Vandier, *Le Dieu Seth au Nouvel Empire* (Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Secţia Cairo 25/1969); J.G. Griffiths, *The conflict of Horus and Seth from Egyptian and classical sources,* Liverpool, 1960; H.te Velde, *Seth, God of Confusion,* Leiden, 1967; W. Vycichl, *Seth* (Die Mythologie der Berber, WdM 2), 1973; E. Hornung, *Seth. Geschichte und Bedeutung eines ägyptischen Gottes* (Symbolon N.F. 2/1974).

SETHLANS, zeu etrusc al focului şi al meşteşugului fierăritului, asemănat iconografic cu grecul → Hefaistos.

SFINX (1), denumire greacă pentru imaginile egiptene de regi, în care puterea suveranului îşi găsea expresia în asocierea chipului de om cu corpul de leu. **S.** de la Giseh (deci, masculin) era venerat ca zeu sub înfăţişarea lui → Harmahis, o vreme şi ca → Horon. Ulterior, înfăţişarea de **S.** a fost atribuită în special regelui printre zei, zeului-soare Amon-Ra (→ Amon), unde avea capul unui berbec. Cuvântul egiptean pentru sfinx este *seshep* („imagine") sau *seshep anch* („imagine vie").

U. Schweitzer, *Löwe und Sphinx im alten Ägypten,* 1948; S. Hassan, *Le Sphinx,* Cairo, 1953; A. Dessenne, *Le Sphinx. Étude Iconographique I, Des Origines à la Fin du Second Millénaire,* Paris, 1957; H. Demisch, *Die*

Sphinx. Geschichte ihrer Darstellung von den Anfängen bis zur Gegenwart, 1977.

SFINX (2), în Grecia antică sfinxul (feminin) — numit inițial Phix, interpretat apoi prin etimologie populară ca „sugrumătoarea" (*sphinx*) — adică un fel de zeiță a morții. Potrivit mitului, era fiica lui → Typhon și a → Echidnei. Era o leoaică cu cap de femeie, care-și avea sălașul în Teba beoțiană din Munții Phikion și care-l înghițea pe fiecare trecător care nu-i putea descifra enigma. Eschil l-a numit pe S. „Ker care răpea bărbați" (→ Kere). Se cuvine să atragem atenția și asupra funcției S. de paznic de morminte în arta sepulcrală greacă și etruscă.

N.M. Verdélis, *L'Apparation du Sphinx dans l'Art Grec* (Bulletin de Correspondence Héllenique 75/1951); H. Walter, *Sphingen* (Antike und Abendland 9/1960); H. Demisch, *Die Sphinx, Geschichte ihrer Darstellung von den Anfängen bis zur Gegenwart*, 1977.

SHACI → INDRA

SHAKA-NYORAI → NYORAI

SHAKRA (1), în sanscrită: „Puternicul", unul dintre prinții zeilor în panteonul jainist; în lucrările canonice are supranumele de Devadhipati („Stăpânul zeilor"). Prin animalul pe care-l călărește (elefantul → Airāvata) și arma sa (*vajra* = săgeata magică) S. îi corespunde brahmano-hindusului → Indra.

SHAKRA (2), în textele budiste numele hindusului → Indra; este însă conceput ca o figură specific budistă. Ca rege al zeilor, conduce lupta împotriva demonilor. Comp. în Coreea → Chesŏk. În Ceylon S. este protectorul învățăturii budiste. În limba literară pali, teonimul este Sakka.

J. Masson, *La religion populaire dans le canon bouddhique Pali*, Löwen, 1942 (p. 45–52); C. Godage, *The place of Indra in early Buddhism* (University of Ceylon Review 3/1945).

SHAKTI (în sanscrită: „putere"), energie creatoare feminină, personificată în hinduism mai ales ca zeiță. S. este atribuită ca soție principiului creator masculin; ea poate apărea sub numele → Durgā, → Lakṣmī sau → Pārvatī. Poporul o venerează pe → Kāmākshī drept suprema S. Simbolul tantric al lui S. este Yoni („poala mamei"), care, unindu-se cu lingamul lui → Șiva, exprimă unitatea a tot ce e polar. S. este personificarea energiei primare (feminine), prin care absolutul transcendental (Șiva) creează, păstrează și distruge totul.

Sir J. Woodroffe, *Shakti and Shakta*, Londra, 1920; S. Kumar Das, *Sákti or Divine Power*, Calcutta, 1934; W.C. Beane, *The cosmological structure of mythical time; Kali-Sakti* (HR 13/1973); alte date biografice vezi la → Durgā.

SHALĀKĀ-PURUSA (sau Lakshanapurusa), în jainism denumire colectivă a figurilor care depășesc de 63 de ori măsura omenească a unei mișcări descendente și ascendente a roții timpului. Dintre acestea fac parte cei 24 de → Tirthamkara, care vestesc mântuirea, cei doisprezece stăpânitori ai lumii (→ Cakravartin) și cele nouă grupuri de trei eroi contemporani, anume câte un Baladeva, un Prativāsudeva și un → Vāsudeva.

J. Deleu, *Shalākā-purusa* (Die Mythologie des Jinismus, WdM 5), 1984.

SHANG-DI (Shang-ti), numit pe scurt Di (Ti) „Stăpânul", în China antică zeul suprem. Semnul grafic *shang* înseamnă „deasupra tuturor celorlalți". Zeul domnește asupra a tot ce e în cer, după cum stăpânul dinastic conduce pe pământ. Datorită funcției sale de control asupra forțelor naturale cum ar fi tunetul și fulgerul, vântul și ploaia, era considerat și zeul cultivării pământului. În inscripțiile oraculare, Di apare ca stăpânul suprem, care dispune de puteri care nu sunt accesibile oamenilor. Există indicii că, inițial, **S.-d.** a fost asociat cu steaua polară. Potrivit canonicei „Cărți a cântecelor" (Shiking), el aude și vede tot.

B. Schindler, *The development of Chinese conceptions of Supreme Beings* (Asia Major: Introductory volume), 1923; J. Shih, *The Notion of God in the Ancient Chinese Religion* (Numen 16/1969); W. Eichhorn, *Die Religionen Chinas,* 1973.

SHARVA → **RUDRA**

SHĀSANA-DEVA, Shāsana-devī („zei și zeițe ale învățăturii"), zeități jainiste care însoțesc un → Tirthamkara. În timp ce ultimul este mântuit și eliberat de tot ce este pământesc, la zei se mai poate ajunge prin rugăciune. Printre numele de zei sunt numeroase care coincid cu cele din brahmanism-hinduism, ca de pildă, → Kubera, → Aparājita, → Varuna, → Kālī și → Gaurī. Cele mai multe zeități însoțitoare sunt caracterizate printr-un atribut, deci Kubera va avea un elefant și Aparājita o gâscă. Zeitățile însoțitoare masculine sunt numite și → Yaksha, cele feminine Yakshinī.

V. Moeller, *Symbolik des Hinduismus und des Jainismus,* Tafelband, 1974 (p. 118–121).

SHASTI, zeiță hindusă care călărește pe o pisică, venerată în special în Bengal. Ca protectoare a copiilor, ea îi corespunde budistei → Hāritī.

SHEILA-NA-GIG (Sheela-na-gig), demon feminin de pe insulele britanice cu originea în epoca celtică, care-și arată organele genitale (gest apotropaic) și reprezintă astfel opusul anticei → Baubo. **S.-n.-g.** a fost reprezentată în Evul Mediu, pentru a apăra de rău, pe peretele exterior al diferitor biserici engleze. La interpretarea sa trebuie avut în vedere și un aspect simbolistic legat de fertilitate.

J. Andersen, *The Witch on the Wall,* Copenhaga/Londra, 1977.

SHEN, denumire chinezească a unei zeități sau a unui duh. Potrivit învățăturii taoiste, universul este locuit de 36 000 de zeități, supremii **S.** sunt „Cei trei puri" (→ San-qing), zei care stăpânesc cerul, pământul și oceanul. **S.** locuiesc nu numai în univers, ci și în corpul omenesc (→ Sanyi). De asemenea, spiritele protectoare ale câmpului, drumului și podului sunt numite **S.**

W. Eberhard, *Geister* (Lexikon chinesischer Symbole), 1983.

SHEN IHA ÖKAR (gShen-Iha-oddkar), zeitate tibetană din panteonul bon prelamaist. Este „zeul luminii albe", din care au apărut toți ceilalți zei. În lamaism a fost preluat ca zeu al înțelepciunii.

SHEN-NONG (Shen-nun), erou civilizator chinez cu numele de „agricultorul divin"; este descris ca având un cap de bou. Oamenii îi datorează arta cultivării pământului și cunoașterea

plantelor tămăduitoare. Ca zeu al vântului alb poate aduce oamenilor şi nenorociri. Soţia lui este zeiţa sericiculturii.

P.E. Adolph, *Shen-nung, ancient pharmacologist and agriculturalist* (China Journal 24/ Shangai, 1936).

gSHENRAB, întemeietorul religiei bon. În artă este reprezentat ca fiinţă supranaturală (ruptă de lume), stând pe un lotus; în mâna dreaptă ţine sceptrul cu zvastica. Cuvântul *gShen* înseamnă preot (divin). **G.** este mântuitorul care, sub diferite emanaţii, o porneşte în cele şase lumi existenţiale ale Samsārei pline de suferinţă, pentru a aduce învăţătura eliberării din suferinţă. În veşminte bogate şi împodobit cu pietre preţioase, reprezentarea sa corespunde de cele mai multe ori celei a unui → Bodhisattva; ca aluzie la ultima renunţare deplină la lume, întâlnim şi tipul de Buddha în straie monahale, care-i lasă liber umărul drept.

H. Hoffmann, *Die Religionen Tibets,* 1956 (Index); H. Hoffmann, *Symbolik der tibetischen Religionen und des Schamanismus,* 1967 (p. 87 ş.u.).

SHEN-YI (Shen I), şi sub formă prescurtată Yi, zeu chinez al soarelui, numit „arcaşul celest". Odată, când arşiţa a zece sori ameninţa orice viaţă, el a tras în nouă din ei şi a devenit stăpânul unuia, care a rămas. În legendă, cei zece sori sunt simbolizaţi de zece corbi, iar corbul rămas (cu trei picioare) pare să se mai vadă şi astăzi în soare. În simbolistica chineză a polarităţii **S.-y.** corespunde masculinului Yang, soţia sa → Heng-e femininei Yin.

Cl.W. Krieg, *Chinesische Mythen und Legenden,* 1946 (p. 18–32).

SHESHA, demon indian al şerpilor, care poartă pământul sau îl încolăceşte; este regele → Nāga; sub numele de Ananta este simbolul infinitului şi supus lui → Vişnu.

S.S. Dange, *Śeşa — the cosmic serpent* (Purāna 7/1965).

SHICHI-FUKUJIN, zeităţi japoneze ale fericirii. Sunt reprezentate, de regulă, în număr de şapte (într-o barcă). Numele lor sunt: → Benzaiten (adesea în legătură personală cu → Kichijō-ten), → Hotei, → Jurōjin, → Fukurokuju, → Bishamon-ten, → Ebisu şi → Daikoku-ten. Deşi reprezentările taoiste, budiste şi şintoiste au contribuit la venerarea şi reprezentarea acestor zei binevoitori oamenilor, formele lor primordiale ţin de credinţa populară spontană, în special în cazul lui Ebisu şi Daikoku-ten, zeii norocului casei.

U.A. Casal, *Die Sieben Glücksgötter* (Mitteilungen der deutschen Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ostasiens XXXIX, partea D), Tokyo, 1958.

SHI-JIA-MU-NI → FO

SHIMO-RAPAO → TAU-RO-TO

SHĪTALĀ (în sanscrită: „Răcoroasa"), zeiţă bengaleză a pojarului, reprezentată ca o femeie urâtă cu vergea şi călare pe un măgar. În sudul Indiei este venerată sub numele de Mariamma; perlele ei risipite în dansul extatic provoacă pojarul.

J. Auboyer/M.T. de Mallmann, *Sitala la Froide* (Atribus Asiase 13/1950); B.G. Bang, *Current concepts of the smallpox goddess Śitala in parts of West Bengal* (Man in India 53/1973).

SHI-TENNŌ, „Patru regi ai cerului", protectorii celor patru zone ale lumii încă în vedism (hinduism). Acolo ei se numesc → Caturmahārājās sau → Lokapālas. În budismul chinezesc şi japonez ei au preluat şi protejarea templelor. În Japonia ei se numesc: → Jikoku-ten (protectorul Estului), → Zōchō-ten (Sudul), → Kōmoku-ten (Vestul), → Tamon-ten (Nordul).

SHOSSHU, zeul protector al fierarilor şi al lăcătuşilor la abhazii caucazieni. Jurământul se făcea pe nicovală şi pe zeu.

SHOU LAO, şi Shou-xing Lao-tou-zi (Shou-hsing Lao-tou-tse), în China „zeul vieţii lungi". Se întâlneşte şi sub numele Nan-ji Xian-weng (Nan-chi Hsien-weng) ca „bătrânul Polului Sud". Potrivit simbolicii cosmologice a chinezilor, Sudul este legat de viaţă, Nordul de moarte. Iniţial o zeitate astrală, a devenit mai târziu conducătorul domeniului de administraţie celestă, care stabileşte durata de viaţă a oamenilor. Animalul consacrat este cocorul alb sau un cerb, ambii simbolizând longevitatea. În mână ţine adesea o piersică şi o tigvă cu apa vieţii.

W. Eberhard, *Langlebigkeit, Gott der* (Lexikon chinesischer Symbole), 1983.

SHRIDEVI, una dintre înfricoşătoarele zeităţi ale lamaismului; numele ei tibetan este *dPal-ldan lhamo* sau, pe scurt, *Lhamo* („Zeiţa"). Îi corespunde în hinduism soţiei lui Şiva (→ Devī). Este considerată zeitatea protectoare (→ Dharmapāla), care acordă ajutor celor care îl caută cu credinţă; este, în special, patroana capitalei Lhasa şi a lui Dalai-Lama. Pe lângă acestea, are şi o funcţie la judecata morţilor şi însemnează păcatele oamenilor pe un răboj. În reprezentările plastice călăreşte, cu părul în vânt şi înconjurat de flăcări, pe un catâr (sau măgar sălbatic), al cărui frâu constă din şerpi veninoşi. Toiagul din mâna dreaptă simbolizează puterea sa de a-i judeca pe duşmanii învăţăturii lui Buddha; în mâna stângă ţine un craniu.

A. Rona Tas, *Tally-stick and Divination-Dice in the Iconography of Lhamo* (Acta Orientalia Hungarica VI/1956); H.W. Schumann, *Buddhistische Bilderwelt,* 1986 (p. 192 ş.u.).

SHUI-GUAN → SAN-GUAN

SHURDI, zeitate a furtunii din epoca veche ilirică în spaţiul albanez. Numele, interpretat ca „porumbelul", s-ar putea să aibă o legătură cu zeul trac al furtunii, Zibelthiurdos.

SI, zeu al lunii, aflat în cea mai înaltă poziţie a panteonului în împărăţia populaţiei himu de pe coasta nordică a vechiului Peru. În zona de deşert a ţărmului, luna, fiind cea care aduce ploaie şi fertilitate, avea prioritate faţă de soarele care pârjoleşte. În vasele pictate ale populaţiei himu, S. apare în secera lunii cu o coroană de pene pe cap. Locul lui de cult era Si-an, casa lunii, un templu în valea Pacasmayo.

R. Karsten, *Das altperuanische Inkareich,* 1949; G. Kutscher, *Chimu. Eine altindianische Hochkultur,* 1950.

SIA → HU

SI BORU DEAK PARUJAR, la toba-batak din Sumatra (Indonezia) fiica lui → Batara Guru. Înainte de a se căsători fuge din lumea zeilor cu fiul

lui Mangalabulan şi coboară pe pământ. Dupa o luptă încununată de succes împotriva dragonului lumii subpământene Naga Padoha, oamenii şi pământul pot fi creaţi de ei; dar impulsul în acest sens îl dă → Mula Jadi na Bolon. Una dintre perechile de zei pe care le-a născut rămâne pe pământ, ca perechea de părinţi primordiali, în timp ce ea se întoarce în lumea de sus → Debata.

J. Warneck, *Die Religion der Batak,* 1909; J. Winkler, *Die Toba-Batak auf Sumatra in gesunden und kranken Tagen,* 1925; P.O.L. Tobing, *The structure of the Toba-Batak belief in the High God,* Amsterdam, 1956; A.B. Sinaga, *The Toba-Batak High God* (Studia Instituti Anthropos 38), St. Augustin, 1981.

SIDDHAIKAVĪRA, înfăţişare cu un singur chip şi două braţe a lui Bodhisattva → Mañjushri, de culoare albă sau roşie. În mâna stângă ţine o floare de lotus albastră, cu dreapta face un gest de împlinire a dorinţelor (*varada-mudrā*), aşa încât mâna întoarsă spre exterior, deschisă, este coborâtă şi degetele arată în jos. Este considerat susţinătorul lunii şi luminează lumea.

M.-Th. de Mallmann, *Étude iconographique sur Mañjusri,* Paris, 1964 (p. 31–35).

SIDDHĀYIKĀ → MAHĀVĪRA

SIDHE, urmaşii legendarilor locuitori primordiali ai Irlandei, ai divinei → Tuatha De Dannan. Muzica lor tulburătoare este periculoasă pentru oameni, atingerea lor poate provoca boli sau pierderea minţilor. Puterea lor este deosebit de mare în ceasurile crepusculare sau la amiază. S. fac parte din marea grupă a → Feelor.

N. Arrowsmith, *Die Welt der Naturgeister,* 1984.

SIF, soţia zeului germanic → Thor; părul ei de aur era interpretat (pur speculativ) ca imagine poetică a câmpului cu lanuri de cereale unduindu-se. Funcţia de zeitate a vegetaţiei este, totuşi, posibilă.

R. Simek, *Lexikon der germanischen Mythologie,* 1984.

SIGYN, soţia zeului germanic → Loki. Vinovat de moartea lui → Balder, deasupra capului acestuia va fi atârnat un şarpe veninos; otrava care picură este însă strânsă într-un vas de credincioasa sa soţie.

SIHAI (şi Tuha Sihai), prima fiinţă primordială din mitologia populaţiei din nordul Niasului (vestul Indoneziei), din al cărei trup, resp. din al fiinţei care i-a urmat, a crescut arborele cosmic. Din ochii lui S. apar soarele şi luna. În această mitologie, din mugurii arborelui cosmic apar → Lovalangi şi → Lature Danö, cărora le vor urma, după mai multe generaţii, → Sirao. Într-o altă legendă, Sirao apare ca precursorul lui S.

E.E.W.G. Schröder. *Nias, ethnographische, geographische en historische aanteekeningen en studien.* 2 vol., Leiden, 1917; A. Moeller, *Beitrag zur Beleuchtung des religiosen Lebens der Niasser* (Intern. Archiv für Ethnographie 31/1934); P. Suzuki, *The religious system and culture of Nias,* 's-Gravenhage, 1959.

SILA (sau Silam inua), stăpân divin al universului în credinţa eschimoşilor, la unele triburi apare în mod deosebit ca spirit aerian, la altele este zeul care domneşte asupra sufletelor oamenilor şi animalelor, căruia i se adresează şi şamanii.

SILENI, în mitologia greacă ființe jumătate cal, jumătate om, cu două picioare. La singular **S.** este conducătorul → Satirilor și apare ca educator al tânărului → Dionysos; este reprezentat cu chelie și obraji bucălați. Dintre **S.** face parte și → Marsyas.

H. Bulle, *Die Silene in der archaischen Kunst der Griechen* (Diss.), München, 1893; F. Brommer, *Satyroi*, 1937.

SILEVE NAZARATA, zeiță venerată pe insula Nias (vestul Indoneziei), care reprezintă viața în toate formele ei. Este sora perechii divine de frați → Lature Danö și → Lovalangi și în același timp soția lor. Ca mijlocitoare între cei doi, dar și între zei și oameni, a devenit întemeietoarea preoției. În ea se sting toate contrariile, totuși și ea pare să aibă un caracter ambivalent. Căci, deși este considerată cea care-i ajută pe oameni, ea are supranumele „Temuta".

H. Sundermann, *Kleine niassische Chrestomathie* (Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 41/1892); A. Moller, *Beitrag zur Beleuchtung des religiösen Lebens der Niasser* (Intern. Archiv für Ethnograpgie 32/1934); P. Suzuki, *Critical survey of studies on the Anthropology of Nias, Mentawei, and Enggano*, 's-Gravenhage, 1958; P. Suzuki, *The religious system and culture of Nias*, 's-Gravenhage, 1959.

SILFIDE, spirite aeriene masculine în magia Evului Mediu târziu; printre ele se numără și legendarul Oberon (Alberon, o formă secundară a regelui pitic Alberich → Alp). La Paracelsus, **S.** erau spirite elementare ale aerului. Comp. și → Ondine. Etimologia numelui n-a fost explicată; printre altele, a existat varianta din latină *silva* („pădure") și zeul → Silvanus, dar și din grecescul *silphe* („gândac negru, molie").

SILVANUS, zeu roman al câmpiilor și al pădurii, reprezentat ca un țăran gol sau îmbrăcat cu o tunică suflecată, în părul lung poartă o cunună din ramuri de pin; peste umăr îi atârnă o piele de capră. Nu se bucură de un cult de stat, dar era foarte îndrăgit în popor. Este posibil ca zeul să-și aibă originea în etruscul → Selvans, al cărui nume a fost înțeles într-o etimologie populară cu sensul de „cel care trăiește în pădure (*silva*)".

S.S. Jensen, *Silvanus and his Cult* (Analecta Romana Instituti Danici 2/1962).

SI-MING (Ssu-ming, în chineză „Stăpânul soartei"), în taoism zeul care decide asupra duratei de viață a fiecărui om. Din însărcinarea Unului suprem (→ Tai-yi), ține un registru, în care sunt notate toate greșelile și meritele oamenilor. În epoca târzie **S.-m.** a fost identificat cu zeul vetrei Zao-jun.

I. Fischer-Schreiber, *Ssu-ming* (Lexikon der östlichen Weisheitslehren), 1986.

SIMION STÂLPNICUL, divinitate a Panteonului românesc care a preluat numele Cuviosului Simeon Stâlpnicul din calendarul ortodox (1 septembrie), ziua Anului Nou biblic. El ar sta într-un picior, pe un stâlp înalt, pentru a ține cu mâinile Cerul și Pământul să nu se prăbușească și pentru a veghea vânturile să nu se oprească pentru a provoca răspândirea molimelor (Bucovina, Moldova, Oltenia).

Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910.

SIMURGH → **SENMURV**

SIN (1), forma mai veche Suen, în asiriana veche Suin. Zeu babilonian al lunii, simbolul său este secera lunii, aceasta putând fi socotită barcă, iar zeul însuşi era numit „Barca strălucitoare a cerului". Pe lângă aceasta, mai există şi imaginarea zeului lunii ca taur, ale cărui coarne formează secera lunii. **S.** era considerat un zeu înţelept, bătrân, stăpânul soartei şi, la fel ca zeul soarelui → Şamaş, judecătorul cerului şi al pământului. Numărul atribuit lui era 30. Pe pietrele de hotar babiloniene (*kudurru*) se găsesc secera lunii, discul soarelui şi steaua ca simboluri pentru triada **S.**, Şamaş şi → Iştar. Ca soţie a lui **S.** este considerată → Ningal.

E. Dhorme, *Les religions de Babylonie et d'Assyrie,* Paris, 1949; D.O. Edzard, *Mondgott* (Die Mythologie der Sumerer und Akkader, WdM 1), 1965.

ŞIN (2), zeu al lunii şi al imperiului venerat în preislamicul Hadramaut (sudul Arabiei); s-au găsit inscripţii votive închinate lui, care poartă ca podoabă capete de taur stilizate.

J. Walker, *The Moon-God on Coins of the Hadramaut* (Bulletin of the School of Oriental and African Studies 14/1952).

SINGALANG BURONG, strămoşul populaţiei iban-dayak în Sarawak (estul Malaysiei); se spune că ar fi trăit înainte pe pământ ca om, dar acum guvernează în lumea de sus ca stăpân al lumilor, zeu al războiului şi stăpân al păsărilor prevestitoare *burong*, care au o însemnătate atât de mare pentru viaţa de zi cu zi a ibanilor. De la el ibanii au primit legea şi ordinea, pe el îl venerau prin vânători de capete şi serbări. Sculptura în lemn colorată a nasicornului, care joacă un rol foarte important în ritual, are, în mod cert, o legătură cu el. → Pulang Gana, → Petara.

W. Stöhr, *Das Totenritual der Dajak* (Ethnologica N.F. 1/1959); J.D. Freeman, *Iban augury* (Bijdragen tot de Taal-, Land-en-Volkenkunde 117/1961); E. Jensen, *The Iban and their religion,* Oxford, 1974; W. Stöhr, *Die altindonesischen Religionen* (Handbuch der Orientalistik, secţiunea 3. 2,2), 1976; M. Laubscher, *Iban and Ngaju, Kognitive Studien zu Konvergenzen in Weltbild und Mythos* (Paideuma 23/1977).

SINGBONGA, zeul principal al populaţiei mundas aparţinând grupului de limbi austrasiatice din India peninsulară. Cuvântul *sing* ar putea avea conotaţia de „soare", *bonga* înseamnă iniţial „spirit, fiinţă superioară". La tribul ho, zeul are supranumele de Sirma Thakur, adică „Stăpânul cerului". **S.** primeşte ca jertfe ţapi albi şi cocoşi.

M. Kessel, *Ein Beitrag zur Kenntnis der Munda-Religion* (Diss. FU Berlin), 1975; M. Pfeiffer, *Singbonga* (Mythologie der indischen Primitivvölker, WdM 5), 1984.

SING CHANDO → **THAKUR BABA**

SIPE GYALMO, zeiţă a religiei tibetane bon, „Stăpâna lumii". În reprezentări apare având un cap cu trei ochi şi şase braţe, în care ţine următoarele atribute: steagul victoriei, sabia, umbrela regelui, zvastica, tigva şi tridentul. Călăreşte pe un catâr roşu.

SIRAMPA-KAMUY, la ainu zeul pădurii şi al copacilor. În calitate de dăruitor al lemnului de construcţii şi pentru foc, se bucura de o mare venerare;

în cazuri de boală, de la el se aştepta vindecare şi era invocat în rugăciuni.

SIRAO, fiinţă primordială în mitologia celor din Nias (vestul Indoneziei), care trăieşte în lumea de sus ca stăpân al omenirii anterioare. Este considerat creatorul, dar şi fiul lui → Sihai. S., resp. cei patru fii ai săi, Hia, Gözö, Hulu şi Daeli sunt invocaţi de pătura nobilă, pentru a-şi legitima pretenţiile la domnie. Într-un alt mit al creaţiei, el apare ca „zeul creaţiei", ca tatăl lui → Lovalangi şi → Lature Danö, asupra cărora a transferat răspunderea pentru domnia şi menţinerea lumii.

H. Sundermann, *Kleine niassische Chrestomatie* (Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 41/1892); A. Moller, *Beitrag zur Beleuchtung des religiösen Lebens der Niasser* (Intern. Archiv für Ethnographie 32/1934); P. Suzuki, *The religious system and culture of Nias,* 's-Gravenhage, 1959.

SIRENE (în greacă Seirénes), fiinţe divine, cu corp jumătate de fată, jumătate de pasăre, înzestrate cu o voce năucitoare. Trăiesc în Hades sau pe câmpiile celeste, dar pot şi să sălăşluiască pe o insulă ca fiice ale lui → Phorkys, vrăjindu-i pe marinarii care trec prin faţa lor şi sugându-le sângele. Aceasta le făcea să semene cu vechii demoni ai morţilor, cum ar fi → Harpiile, şi adesea erau reprezentate pe pietrele funerare ca figuri simbolice ale bocetului. Potrivit unei legende, S. sunt fiicele zeului râurilor → Aheloos şi ale muzei → Melpomene şi se numesc Aheloide.

C. Picard, *Néréides et Sirènes* (Annales de l'Ecole des Hautes Etudes de Gand 1938); E. Buschor, *Die Musen des Jenseits,* 1944; I.I. Russu, *Seirenes* (Studi classici 4/1962).

SIRONA, zeiţă celtică venerată în valea Moselei, adesea în legătură cu galo-romanul → Apolo. După unele interpretări contradictorii, era o zeitate a izvoarelor sau o zeiţă astrală. Era redată mai ales ţinând în mână fructe sau spice.

SITĀ, zeiţă hindusă a agriculturii, o reîncarnare a lui → Lakşmi. S-a născut din proprie voinţă dintr-un câmp proaspăt arat, de unde şi numele de S., care înseamnă „brazdă". A devenit soţia lui → Rāma. Răpită de regele rakshilor → Rāvana, a fost bănuită, după ce a fost eliberată, de adulter şi s-a întors la mama ei, pământul. Numele adăugat Kumāri înseamna „fecioară".

V. Moeller, *Sita* (Die Mythologie der vedischen Religion und des Hinduismus, WdM 5), 1984; E. Schleberger, *Die indische Götterwelt,* 1986 (p. 79 ş.u.).

SITABRAHMAN → DHARMAPĀLA

SIVA, zeu al panteonului românesc sacrificat, prin substituţie, la solstiţiul de iarnă, identificat cu marele zeu al panteonului indian, Şiva. La Revelion sau în ziua de Anul Nou colindul din unele zone etnografice româneşti cu capul porcului jertfit la Ignat (20 decembrie) se numea S., Puiul Sivei sau, prin contopire cu Vasile, Vasilca, Sila. Ceremonialul cuprinde mai multe secvenţe semnificative: expunerea divinităţii gătite cu inele, cercei, brăţări, flori în faţa ferestrei sau în casa colindată; colinda cântată care narează viaţa S. în Raiul din pădurile de fag şi stejar, coborârea în vale pentru a bea apă; moartea violentă şi incinerarea corpului; judecarea

S. de un juriu în care apar, adesea, Bătrânul Crăciun, Maica Precesta; urarea „La mulţi ani!“ şi primirea darului.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

SKADI, în mitul germanic fiica uriaşului → Thiassi şi soţia zeului → Njord, dar cu care se ceartă din cauza reşedinţei; lui Njord îi place marea, S. adoră muntele. După Ynglingasaga, S. a încheiat mai târziu o altă căsătorie, cu → Odin. Legătura dintre numele S. şi Scandinavia este ipotetică.

F.R. Schröder, *Skadi und die Götter Skandinaviens*, 1941.

SKAN, zeul cerului la indienii sioux. Era considerat sursa oricăror puteri şi făuritorul lumii, pe care a organizat-o potrivit cifrei patru. S. este judecătorul tuturor zeilor şi ai sufletelor oamenilor.

SKANDA, zeu indian al războiului, fiul lui → Şiva, potrivit altei versiuni provine din sămânţa lui → Agni turnată în focul de jertfă. Deoarece a fost crescut de şase nimfe astrale, constelaţia pleiadelor (Kirttikeya), a primit numele de Karttikeya şi şase capete şi şase guri, pentru ca toate cele şase doici celeste să-l poată alăpta. Ca bărbat tânăr şi frumos, el este numit Kumara („Tânărul“), ca zeitate protectoare a planetei Marte coincide cu → Mangala. În estul Indiei este venerat sub numele Subrahmanya („Prietenos cu brahmanii“). Animalul pe care călăreşte este un păun sau un elefant. Este reprezentat cu două până la douăsprezece braţe; în mâini ţine un fel de daltă (*thaṅka*) ca variantă a săgeţii magice, un cocoş ca vestitor al bătăliei din zori, adesea şi lance, arc şi săgeată.

A.K. Chatterjee, *The Cult of Skanda-Karttikeya in Ancient India*, Calcutta, 1970; R. Navaratnam, *Karttikeya. The Divine Child*, Bombay, 1973; V. Moeller, *Skanda* (Die Mythologie der vedischen Religion und des Hinduismus, WdM 5), 1984; E. Schleberger, *Die indische Götterwelt*, 1986 (p. 135–139).

SKIRNIR → FREYR

SKOLL, în mitologia nordică lupul care urmăreşte soarele, fratele lui → Hati. La sfârşitul lumii adesea nu poate fi deosebit de → Fenrir.

SKULD → NORNE

SMERTRIOS, zeitate războinică la gali (în special la trevereri). Pe un relief găsit la Paris este reprezentat ca un atlet bărbos, învârtindu-şi ghioaga deasupra unui şarpe.

P.M. Duval, *Le dieu Smertrios et ses avatars gallo-romains* (Etudes celtiques 6/1953–1954).

SO, zeu al furtunii la ewe (în Togo şi Ghana); este scindat într-o pereche: masculinul Sogblă şi feminina Sodza; ambii pot fi percepuţi de om în tunet. Sogblă locuieşte în cer şi este înconjurat de vâlvătăi de foc; este venerat mai ales de vânători şi temut de răufăcători. Sodza dăruieşte ploaie şi fertilitate. Ewe nu au voie să bea apă de ploaie, pentru că această apă este a lui S.

SOFIA (Sophia) (în greacă „înţelepciune“), în Vechiul Testament înţelepciunea personificată, în ebraică *chokmā*, creată de Dumnezeu la începutul

lucrărilor Lui, înainte de lucrările Lui cele mai de demult" (Pilde, 8, 22). Ea este o parte a lui Dumnezeu, chiar dacă apare ca ființă de sine stătătoare sau, la vechii teologi creștini (de pildă, la episcopul Teofil din Antiohia) ca mama → Logosului. În filozofia rusă a religiei, Sofia este o făptură distinctă alături de Dumnezeu; fiicele ei sunt Vera (în rusă „Credința"), Liubóv („Dragostea") și Nadéjda („Speranța"). Comp. și → Pistis Sophia.

P. Heinisch, *Die persönliche Weisheit des AT in religionsgeschichtlicher Beleuchtung,* 1923; W. Baumgartner, *Israelitische und altorientalische Weisheit,* 1933; E. Benz, *Ist der Geist männlich?* (Antaios VII/1966); G. von Rad, *Weisheit in Israel,* 1970.

SOIDO, la kiwaii din Noua Guinee o zeitate → Dema. Organele sale genitale conțin toate fructele, ale căror semințe el le împrăștie pe pământ. Într-o altă versiune el se numește Sido; acesta este prima ființă care trece prin moarte și-și preface trupul într-un porc, care devine casa în care intră morții.

G. Landtman, *The Folk Tales of the Kiwai Papuans* (Acta Societatis Scientiarum Fennicae XLVII/1(17).

SOKAR (Seker, Sokaris), zeu al morților cu înfățișare de șoim, venerat în zona Memfisului din Egiptul antic. Ca stăpân al necropolei, a devenit patronul meșteșugarilor care lucrează în orașul morților și a fost identificat cu → Ptah, mai târziu și cu zeul morților → Osiris. **S.** care se odihnește „pe nisipul său" (adică lumea subpământeană) amintește de Osiris mort, care zace pe o targă. Printre ritualurile sărbătorii celebrate în cinstea lui **S.** făcea parte tăierea unui măgar (ca reprezentant al răului → Seth) care, în cele din urmă, era omorât de rege cu o lance.

M. Atzler, *Randglossen zum Totengott Sokar* (Revue d'Egyptologie 23/1971); E. Brovarski, *Sokar* (LÄ 5), 1984.

SOL (1), zeu roman al soarelui, corespunzând grecului → Helios. Templul său se află pe Quirinal, un altul îl avea ca patron al atelajelor cu cai în Circus maximus. În timpul Imperiului, denumirea de *Sol invictus* a fost trecută asupra diferitor zei orientali ai soarelui, de pildă, asupra sirianului → Elagabal, ridicat, sub împăratul cu același nume, la rangul de supremul zeu de stat roman. Ca „sori invincibili" erau considerați și → Bel, preluat de împăratul Aurelian din Palmyra și mai ales → Mithras.

P. Schmidt, *Sol invictus* (Eranis-Jahrbuch 11/1944); F. Altheim, *Der unbesiegte Gott,* 1957; G.H. Halsberghe, *The Cult of Sol Invictus,* Leiden, 1972.

SOL (2), în vechea islandeză „soare", fiica lui Mundilferi, sora lui → Mani. Vehiculul ei este tras pe cer de doi cai pe nume Arvakr („Cel care se trezește devreme") și Alsvidr („Cel mai rapid"). Personificarea soarelui se găsește sub numele de Sunna și în cea de-a doua formulă magică de la Merseburg.

R. Simek, *Lexikon der germanischen Mythologie,* 1984.

SOMA, în India o băutură narcotică obținută din planta soma (până acum neidentificată), care era principala componentă a jertfei vedice și era personificată ca o zeitate. **S.** era considerată sucul vital al tuturor ființelor; stoarcerea rituală a devenit un simbol pentru fenomene cosmice. Zeii beau soma (numită și Amrita) din cupa lunii.

Sărbătoarea băuturii zeilor era considerată o ceremonie magică: „S. care picură face cerul să plouă". În epoca postvedică S. este un nume uzual pentru (zeul) lunii → Candra.

J. Gonda, *Die Relgionen Indiens I. Veda und älterer Hinduismus,* 1960 (p. 62–67); V.R.R. Dikshitar, *The Lunar Cult in India* (Indian Antiquary 62/1963); N.J. Shende, *Soma in the Brähmanas of the Rgveda* (Journal of the Asiatic Society Bombay 38/1963).

SOMTUS (mai cunoscut ca Harsomtus „Unificatorul celor două țări"), zeu venerat la Dendera în Egiptul antic, Creator și copil al soarelui. Imagini târzii din temple îl arată ca șarpe sau floare de lotus.

S. Morenz/J. Schubert, *Der Gott auf der Blume,* Ascona, 1954 (p. 35–42).

SOPDU, zeu al graniței și al Estului în Egiptul antic; inițial venerat în a 20-a nomă din Egiptul de Jos, apoi în Peninsula Sinai. Semnul său grafic și imaginea de cult îl arată ca un șoim ghemuit; în rest apare antropomorf cu o coroană din două pene de șoim. În Regatul de Mijloc era legat de → Horus.

R. Giveon, *Sopdu* (LÄ 5),1984.

SORIPADA → BATARA GURU

SOTHIS, formă grecizată a zeiței Sopdet din Egiptul antic; întruchipează steaua Sirius. Întrucât, odinioară, apariția acesteia coincidea cu inundațiile provocate de Nil, se credea că zeiței i s-ar datora umezeala necesară vieții și fertilitatea legată de aceasta. Ulterior, S. s-a contopit cu → Isis care, ca steaua Sirius, îi urmează lui Orion, care-l întruchipează pe → Osiris.

H. Bonnet, *Sothis* (Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte), 1971; L. Kákosy, *Sothis* (LÄ 5), 1984.

SPANDARAMET, zeiță armeană a pământului, numele ei venind din iranianul Spenta → Armaiti. Este și zeița „adormiților", adică a morților. În perioada creștină cuvântul *spandaramet* a căpătat semnificația de „iad".

SPENTA MAINYU (Spēnāk Mēnoi), în vechile mituri iraniene permanentul adversar al lui Angru Mainyu (→ Ahriman). În timp ce S.M. a creat viața, moartea este pusă pe seama lui Angru Mainyu. Ambii rămân de-a lungul întregii istorii a omenirii ca spirit bun și spirit rău. În literatura pahlavi, S.M. a trecut în Ormazd (→ Ahura Mazdā).

C. Colpe, *Spenta Mainyu* (Altiranische und zoroastrische Mythologie, WdM 4), 1986.

SPES, zeiță romană, personificare a speranței, chiar și în legătură cu creșterea plantelor. Astfel, printre altele, ea era și zeița grădinilor, avea un templu în piața de legume și era reprezentată ca o fată purtând flori și spice de grâu. Atributul ei poate fi și un stup.

SRAOSHA (în neopersană Srosh), în vechea religie iraniană un timp apropiat de sau făcând parte din → Amesha Spenta; personifica „auzul" lui → Ahura Mazdā, prin care credinciosul are acces la zeu. După apusul soarelui apără creația de puterile demonice. El spune cocoșilor să-i cheme pe oameni la îndeplinirea datoriei religioase. În maniheism S. este transferat asupra unei figuri luminoase cosmice cu funcție escatologică.

B. Geiger, *Die Ameša Spentas,* 1916 (p. 109 ș.u.); G. Dumézil, *Les dieux des Indo-Européens,* Paris, 1952 (p. 60–66).

SRI, ființe demonice în vechea religie tibetană bon. Locuiesc în lumea subpământeană, îi prigonesc pe copiii mici și se manifestă ca vampiri în cimitire.

SROG-BDAG DMAR-PO → **BEG-TSE**

STAMBESHVARI (în sanscrită „Stăpâna stâlpului"), zeiță venerată la mai multe triburi din provincia Orissa din estul Indiei, în special la khond, numită și Kambeshvari; este un aspect al lui → Durgā. Imaginea ei de cult este un stâlp sau o piatră, unde credincioșii depun o lampă, flori și orez.

A. Eschmann, *Zeichen und Bild: zur Symbolik der indischen Volksreligion* (Symbolon, N.F. 3/1977).

STATA MATER → **VULCAN**

STHENO → **GORGONE**

STIHI, demon feminin temut în sudul Albaniei; sub înfățișarea unui zmeu care scuipă foc, păzește comorile.

STRIBOG, zeu al slavilor de Est, menționat, printre altele, în Cronica lui Nestor. Prin „nepoții lui S." erau desemnate vânturile, drept care zeul însuși era înțeles ca stăpân al vânturilor.

STRIGE (Strigae, la singular: Striga „Cea care scrâșnește"), în credința populară romană demoni cu înfățișare de păsări care fură copii sau femei bătrâne prefăcute în păsări. La poetul roman Ovidiu, S. apar ca ființe lacome cu înfățișare de bufnițe. În credința populară albaneză apar ca vrăjitoare sângeroase, antropofage (la singular: Shtrigë).

STRIGOII (moroii), spirite ale morților care nu ajung în lumea de dincolo după înmormântare. Plecați „de aici" și neajunși „acolo", s. devin periculoși pentru cei vii: iau viața rudelor apropiate, aduc molime, grindină și alte suferințe. După relele provocate și locul unde acționează, s. pot fi de apă și de uscat, de vite și de stupi, de ploi și de foc etc. Spre deosebire de → Iele, care plutesc în aer, cântând din diferite instrumente în sezonul călduros al anului, s. călătoresc pe uscat și pe ape. Ei provin din strigoii vii (copiii născuți din legături incestuoase, cu căiță sau cu coadă) și s. morți cărora li s-au greșit rosturile la înmormântare.

Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului, Studiu etnografic,* Academia Română, București, 1914; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar,* Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

STYX (din grecescul *stygein* „a urî"). Numele râului grec din lumea subpământeană și al zeiței care-l reprezenta. La Hesiod ea este cea mai puternică dintre fiicele lui → Okeanos și ale lui → Tethys. La apa S. (râul este masculin) zeii își fac jurămintele lor nestrămutate. Printre copiii zeiței se numără → Bia și → Nike.

SUAIXTIX, denumire a soarelui și nume al zeului soarelui la vechii prusieni (Pruzzen); s-a încercat o derivare din cuvântul *svaistikas* („sfeșnic").

SUCCUBUS (din latinescul *succumbere* „a se culca sub"), demon feminin care hărțuiește sexual bărbații în somn. Astfel, S. este un fel de → Alp. În procesele vrăjitoarelor multe femei erau

învinuite de a fi S. şi amante ale diavolului.

SUCELLOS (în celtică „Cel care loveşte bine"), zeu galic cu trăsături sincretice. Principalul său atribut este un ciocan; celtologia îl desemnează, de aceea, drept „zeul ciocanului". Atributele sale mai mult întâmplătoare, măciuca şi punga de bani, amintesc de figuri ca → Herakles şi → Mercur. Adesea ţine într-o mână un vas sau o oală de băut (olla), posibil un simbol al abundenţei şi aluzie la zeul fertilităţii. În el se dorea să se vadă şi un zeu al morţilor; în acest sens ar putea fi interpretat câinele de pe un altar. La hispanici nu s-au găsit, ce-i drept, inscripţii sacre în legătură cu S., dar monumentele funerare din Lusitania cu reproduceri de pe vase (coresp. vasul, resp. oala de băut) sunt raportate la zeu.

P. Lambrechts, *Contributions à l'étude des divinités celtiques,* Bruges, 1942 (cap. VI); A. Garcia y Bellido, *Sucellus en España* (Archivo Espanol de Arquelogia 39/1966); J. de Vries, *Keltische Religion,* 1961.

SUGAAR, spirit masculin cu înfăţişare de şarpe la basci; trăieşte sub pământ, dar poate şi să traverseze cerul ca o seceră de foc; într-una din regiuni este considerat spiritul → Maju, în altă parte un → Diavol.

SUGRIVA → HANUMAN

SUHOS, formă greacă a numelui zeului egiptean al crocodililor, în scrierea consonantică Sbk, redat prin Sobek. Principalele sale locuri de cult erau Krokodilopolis în Fayum şi Kom Ombo în Egiptul de Sus. În mit el apare ca fiul lui → Neith. Legătura zeului cu → Horus rezultă din reprezentările de crocodili care poartă un cap de şoim împodobit cu coroană dublă. Identificarea cu → Ra a fost determinată de înfăţişarea de crocodil cu discul soarelui pe cap. Grecii îl reprezentau pe S. ca → Helios şi îi puneau în mână, ca atribut, un crocodil.

Cl. Dolzani, *Il Dio Sobk,* Roma, 1961; E. Brovarski, *Sobek* (LÄ 5), 1984.

SUI-TEN → JŪNI-TEN

SUL, zeiţă celtică venerată în Bath (sudul Angliei), în al cărei templu ardea un foc veşnic şi al cărei nume înseamnă „soare". În epoca romană a fost asemuită cu → Minerva.

SÜLDE, spirit protector la mongoli; era invocat împotriva demonilor şi bolilor şi pentru viaţă lungă şi înmulţirea turmelor. Spirit protector al suveranului, în special al zeificatului → Genghis Han, era invocat ca spirit al → Tengri (zeilor). Ca simboluri ale lui S. erau considerate steagurile şi stindardele, cărora li se aduceau jertfă oameni.

G. Tucci/W. Heissig, *Die Religionen Tibets und der Mongolei,* 1970 (p. 392–398).

SULEVIAE, zeităţi celtice ale mamelor, atestate de inscripţii sacre din Britania până în Dacia.

SULUL, zeu al vegetaţiei substituit de un butuc din lemn împodobit ca un mire, care fertilizează în prima joi după Paşte lanurile de grâu. Ceata de fecioare îl acompania la lanurile de grâu, pe o melodie tânguitoare, asemănătoare bocetelor de înmormântare. Acolo, în câmp, „zeul" fertiliza holdele: era cul-

cat peste lanul de grâu, era băgat pe sub grâul verde, se rupeau fire de grâu şi i se băgau prin buzunare. La românii din Transnistria sărbătoarea **S.** se numea Sulica, iar femininul substantivului sul, sula, care defineşte o unealtă a cojocarilor şi cizmarilor, este, în limbajul popular, simbol phalic.

Rădulescu N., *Sulul – un obicei inedit din ciclul calendaristic,* în „Revista de Etnografie şi Folclor", nr. 1, 1969; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.

SUMBHARĀJA, unul dintre → Krodhadevāta budişti, păzitori ai Mandalei. Are trei ochi, patru braţe şi poartă în coroană imaginea lui → Akshobya.

G. Grönbold, *Sumbharāja* (Die Mythologie des indischen Buddhismus, WdM 5), 1984.

SUMMANUS, zeu etrusc, care arunca fulgerele nopţii. A avut la Roma un templu propriu; Fraţii Arvali îi jertfeau berbeci negri.

SUN HOU-ZI (Sun Hou-tzu), maimuţă divină din mitologia chineză, numită şi Wu-kong (Wu-k'ung), adică „Cea care se trezeşte spre repaosul absolut (*nirvāna*)". Cunoştea numeroase vrăji. În cele din urmă a reuşit — împotriva voinţei zeilor — să mănânce din piersicile nemuririi şi din sâmburii vieţii veşnice. Notabilă este şi naşterea maimuţei dintr-un ou fecundat de vânt.

A. Christie, *Chinesische Mythologie,* 1968 (p. 122 ş.u.).

SUPĀRSHVA, cel de-al şaptelea → Tirthamkara în religia jainismului. Semnul său de recunoaştere este svastica, simbol al celor patru trepte ale existenţei (lumea zeilor, lumea oamenilor, lumea animalelor, lumea iadului).

SURTR (în vechea nordică „Cel negru"), gigant al focului în mitologia germană şi adversar al zeilor în timpul sfârşitului lumii. Este stăpânul asupra Muspelheim-ul şi are o sabie de văpaie cu care, la capătul timpurilor, va da foc lumii. În ultima luptă îl răpune pe → Freyr. Probabil **S.** era imaginat ca legat de forţele vulcanice ale focului din interiorul pământului; o insulă vulcanică din Islanda se numeşte Surtshellir.

B.S. Philpotts, *Surt* (Arkiv for nordisk Filologi 21/1905); R. Simek, *Lexikon der germanischen Mythologie,* 1984.

SŪRYA, zeu indian al soarelui şi păzitor al punctului cardinal Sud-Vest. Tatăl său este zeul cerului → Dyaus sau → Indra; potrivit unui mit, el a apărut dintr-un ochi al uriaşului cosmic → Purusha. Părul şi braţele lui **S.** sunt de aur. Călătoreşte într-un vehicul cu şapte cai (= simbolul celor şapte zile ale săptămânii) şi ţine în mână o floare de lotus, uneori şi un disc (*cakra*). Vizitiul său este → Aruna. Fiica zeului soarelui se numeşte tot **S.**

D.P. Panday, *Sūrya* (Diss.), Leiden, 1939; J.N. Banerjea, *Surya, Adityas and the Navagrahas* (Journal of the Indian Society of Oriental Studies 16/1948); Sh. M. Gupta, *Sūrya, the sun god,* Bombay, 1977; V. Moeller, *Sūrya* (Die Mythologie der vedischen Religion und des Hinduismus, WdM 5), 1984.

SUSANO(W)O, zeu japonez al furtunii, ca şi al mării, fratele zeiţei soarelui → Amaterasu, pe care o supără cu poznele sale răutăcioase, pentru a-i tulbura domnia asupra pământului. Fiul lui →

Izanagi. Ca zeu al tunetului este pus în legătură cu şerpii şi dragonii. Principalul său sanctuar este astăzi „Marele scrin de la Izumo" (Izumo Taisha).

D.C. Holtom, *The Stormgod Theme in Japanese Mythologie* (Sociologus 6/1956); C. Ouwehand, *Some Notes on the God Susa-no-o* (Monumenta Nipponica XIV/1959); K. Fumio, *Susano-o no Mikoto* (ER 14), New York, 1987.

SVANTEVIT (latinizat Svantovitus), zeu al războiului venerat de locuitorii slavi ai insulei Rügen, dar care era şi protectorul câmpiilor. Îi era consacrată sărbătoarea recoltei. Potrivit cronicarului danez Saxo Grammaticus, caracteristicile sale erau un corn al abundenţei şi un cal alb; potrivit altor date, era imaginat ca având patru feţe. Teonimul (şi sub formă de Swiatovit) putea fi înrudit etimologic cu polonezul *svieti* („sfânt")

A. Brückner, *Mythologische Studien* (Archiv für slavische Philologie 14/1892); V. Machek, *Die Stellung des Gottes Svantovit in der altslavischen Religion* (Orbis Scriptus Tschizewskij), München, 1966; J. Rosen-Przeworska, *Sur la genèse de „Swantowid" déité slave à quatre visages* (Archeologia Polona 1972); N. Reiter, *Svantevit* (Mythologie der alten Slaven, WdM 2),1973.

SVAROG (Svarožič), zeu slav al focului şi al soarelui, identificat de scriitorii greco-creştini cu → Hefaistos; fierarul divin era considerat şi fondatorul căsătoriei. Iniţial, **S.** a ocupat în panteonul slav cea mai înaltă poziţie, până când a decăzut, ajungând un fel de spirit al focului; în Rusia în locul lui a trecut → Perun. La slavii de vest el este întâlnit sub forma Zuarasici; preoţii săi executau ritualuri oraculare, printre altele un oracol al cailor.

V. Jagič, *Mythologische Skizzen I. Svarog und Svarožič* (Archiv für slavische Philologie 40/1926); N. Reiter, *Svarog* (Mythologie der alten Slaven, WdM 2), 1973.

SYLPHE, spirite masculine ale aerului în magia medievală târzie; legendarul Oberon (Alberon, o formă colaterală a regelui piticilor Alberich → Alp) se numără printre acestea. La Paracelsus, **S.** erau spirite elementare ale aerului. Compară şi cu → Ondine. Etimologia numelui nu a fost clarificată; printre altele, era menţionat latinescul *silva* (pădure) şi zeul → Silvanus, dar şi grecescul *silphe* (libarcă, molie).

SYRINX → PAN.

Ş

ŞADDAI, în Vechiul Testament un supranume greu de descifrat al lui → Iahve; ca El **Ş.** se traduce, de obicei, prin „zeul atotputernic" sau „zeul suprem". Nu s-a certificat dacă **Ş.** este derivat din akkadianul *shadu* („piept, sân") şi reprezenta o zeitate feminină. Numele ar putea proveni şi din ebraicul *shaddad* („a strica, a vătăma"), fiind înţeles ca expresie a aspectului groaznic, distructiv al zeităţii.

O. Loretz, *Der kanaanäische Ursprung des biblischen Gottesnamen El Saddaj* (Ugarit-Forschungen 12/1980); D. Biale, *The God with Breats. El Shaddai in the Bible* (HR 21/1981–1982).

ŞADRAPA, zeu sirian antic al vindecării; în Palmyra era reprezentat ca un tânăr cu şarpe sau scorpion. A fost venerat şi în Cartagina şi în romana Leptis Magna şi, sub numele de Satrapas, în unele regiuni ale ţărmului grecesc.

W. Röllig, *Heilgötter, 2.* (Syrien. Die Mythologie der Ugariter und Phönizier. WdM 1), 1965.

ŞAHAPET, în vechea credinţă armeană spirite protectoare care trăiesc în anumite locuri; ele sălăşluiesc pe câmpuri şi pot apărea, în afara înfăţişării umane, şi ca şarpe.

ŞAI (în formă grecizată Psais), la vechii egipteni personificarea ursitului. Este forţa binecuvântată care, conlucrând cu → Renenutet, face posibilă viaţa omului. La fel ca grecul → Agathos Daimon, el poate fi reprezentat ca şarpe. Teonimul vine din verbul *š'j*, adică „a hotărî, a stabili".

S. Morenz, *Untersuchungen zur Rolle des Schicksals in der ägyptischen Religion,* 1960; J. Quaegebeur, *Le dieu égyptien Shai dans la religion et l'onomastique,* Louvain, 1975.

ŞAITAN, formă arabă a cuvântului → Satan. În scrierile preislamice, **Ş.** este un sinonim al termenului → Djinn.

P.A. Eichler, *Dschinn. Teufel und Engel im Qoran,* 1928.

ŞAKAN, zeu sumerian al animalelor care trăiesc în stepă; ca zeu htonic este legat de lumea subpământeană, unde îl întâlneşte pe → Ghilgameş. În akkadiană zeul se numeşte Sumuqan.

ŞALA(Ş), zeiţă mesopotamiană, soţia zeului akkadian al vremii → Adad sau a semitului → Dagan preluat din semitica vestică. Potrivit unui text de invocaţii akkadian, ea este mama zeului focului Girra (→ Gibil).

ŞALIM → **ŞAR**

ŞAMAŞ, cuvântul semit pentru „soare" a devenit numele zeului babilonian al soarelui care, în timpul zilei, vede tot şi de aceea este şi zeul dreptăţii şi al oracolului. Simbolul său este discul solar cu o stea în patru colţuri şi raze care pornesc din ele, în Asiria este un disc solar cu aripi. În alte părţi este reprezentat ca un rege stând pe tron. **Ş.** este „judecătorul cerului şi al pământului"; dreptatea şi echitatea, Meşaru şi Kettu, sunt chiar personificări care îl însoţesc permanent. În timpul nopţii, zeul soarelui peregrinează prin lumea subpământeană şi aduce morţilor lumină şi hrană. O stelă îl arată pe regele Hammurabi înaintea zeului soarelui care stă pe tron, din umerii acestuia ţâşnesc raze (sau flăcări) şi în mână ţine un toiag şi un inel ca simboluri ale dreptăţii.

Ch. Virolleaud, *Le dieu Shamash dans l'ancienne Mésopotamie* (Eranos-Jahrbuch 10/1943); E. Dhorme, *Les religions de Babylonie et d'Assyrie,* Paris, 1949; A. Falkenstein/W. von Soden, *Sumerische und akkadische Hymnen und Gebete,* 1953 (p. 240 ş.u.).

ŞAMS, zeitate preislamică, al cărei nume arab înseamnă „soare" şi care, în nordul Arabiei, este imaginată masculin (la fel ca mesopotamianul → Şamaş), iar în sudul Arabiei feminin. Zeiţa soarelui din sudul Arabiei are supranumele Aliyat, adică „Înalta" şi Tanūf, acesta din urmă derivat din arabicul *nāfa* („a se înalţa deasupra").

D. Sourdel, *Les cultes du Hauran à l'époque romaine,* Louvain, 1952; M. Höfner, *Šams* (Südarabien, WdM 1), 1965.

ŞANDA, zeu (luvit) în antica Asie Mică, însoţitorul lui → Kubaba. Apare ca → Marduk preluat din → Babilonia. Sub numele de Sandas era cunoscut şi în Cilicia şi Lidia.

ŞANGO, zeu al tunetului la triburile africane yoruba; pe cap poartă un topor cu şase ochi. Tunetul este reprezentat de mugetul berbecului consacrat zeului. Sluga sa este Oşumare, şarpele curcubeului, care aduce zilnic apă în palatul său. Este demn de remarcat faptul că **Ş.,** ca şi soţia sa → Oya, sunt adesea reprezentaţi cu câte trei capete. Cultul zeului african s-a răspândit în insulele din vestul Indiei.

L. Frobenius, *Kulturgeschichte Afrikas,* 1954 (p. 274–278); A. Pollak-Eltz, *Shango-Kult und Shouter- Kirche auf Trinidad und Grenada* (Anthropos 65/1970); W.R. Bascom, *Shango in the New World,* Austin, 1972; P.R. McKenzie, *Şango* (Africana Marburgenisa IX, 1/1976).

ŞAPŞ, zeiţă a soarelui în miturile ugarite; este numită „lumina zeilor".

ŞAR ŞI ŞALIM, zeităţi siriene antice, care reprezintă dimineaţa şi seara sau, poate, luceafărul de dimineaţă şi luceafărul de seară. Cuvântul *şar* sau *şahar* înseamnă, de fapt, „zorile" şi apare şi în Vechiul Testament (Isaia, 14, 12). De multe ori se încearcă interpretarea numelui oraşului Ierusalim (ebraică *Jerusalaim*) ca „întemeierea" zeului Şalim. Legătura etimologică cu ebraicul *şalom* „pace" nu s-a confirmat, pe de altă parte, se poate presupune personificarea acestui atribut într-o zeitate proprie.

C. Mackay, *Salem* (Palestine Exploration Quarterly 1948); M.H. Pope, *Šahr und Šalim* (Syrien. Die Mythologie der Ugariter und Phönizier, WdM 1), 1965.

ŞARA, zeul oraşului Umma din Mesopotamia; este considerat fiul lui → Inanna.

ŞARRUMA (Sarrumma), zeu (hurrit) din antica Asie Mică, „regele mun-

ţilor", fiul zeului vremii care apare sub înfăţişare de taur → Teşub şi al lui → Hebat; de aceea, Ş. este definit şi ca „tăuraş". Animalul pe care călăreşte este o panteră, arma sa un topor. Zeitatea ar putea fi venerată şi în Licia şi apare, ca element teofor, în nume de persoane în epoca elenistică.

E. Laroche, *Le dieu Anatolien Šarruma* (Syria 40/1963); V. Haas, *Hethitische Berggötter und hurritische Steindämonen,* 1982 (p. 78–82).

ŞAUŞKA (Shawushka, Sausga), zeiţă a hurriţilor care trăiau în Asia Mică, comparabilă în funcţiile ei cu zeiţa mesopotamiană a dragostei → Iştar. Ca şi aceasta, aduce nu numai sănătate şi fertilitate, dar are şi trăsături războinice; numele ei înseamnă „Cea înarmată". În reprezentări plastice poartă scufia zeităţilor masculine şi o rochie despicată care lasă să se vadă piciorul. Din spinare porneşte o pereche de aripi. Animalul consacrat este leul. Ca zeiţă vindecătoare, faima lui Ş. a ajuns până în Egipt.

I. Wegner, *Gestalt und Kult der Istar-Šawuška in Kleinasien,* 1981; V. Haas, *Hethitische Berggötter und hurritische Steindämonen,* 1982 (Indici: Šawuška).

ŞED (1), zeu popular la vechii egipteni. Numele înseamnă „Salvatorul" şi desemnează zeul reprezentat adesea pe amulete ca salvator al oamenilor. El trebuia mai ales să apere de animalele sălbatice.

H. Brunner (în: Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, secţiunea Cairo 16/1958).

ŞED (2) → **ŞEDIM**

ŞEDIM, demoni din Vechiul Testament, numiţi în unele traduceri ale Bibliei şi Cobolzi, cărora israelienii necredincioşi le aduceau jertfe (A cincea carte a lui Moise 32, 17; Psalmi 106, 36). Ş. ar putea avea o legătură cu mesopotamianul → Şedu. În literatura rabinică Ş. desemnează demonul periculos, înzestrat cu puteri vrăjitoreşti.

A. Hauck, *Feldgeister, Feldteufel — Dämonen im Alten Testament* (Realencyclopädie für protestantische Teologie und Kirche 6), ed. nouă, 1970.

ŞEDU, în epoca babiloniană un demon bun, care venea în ajutor. În perioada neoasiriană Ş. şi feminina Lamassu (→ Lama) sunt minotauri înaripaţi, care păzesc intrările palatelor.

ŞEHINA (în ebraică „Locuitul"), în teologia iudaică o expresie pentru măreţia zeului care zăboveşte în lume; prin aceasta se înţelege prezenţa Domnului, care în Biblie este numit „chip". În limbajul uzual al Cabalei Ş. este elementul feminin al Domnului, care devine de sine stătător. Nu are „nimic din sine însăşi" şi este pur perceptibilă. În urma păcatelor oamenilor, principiul masculin al Domnului a fost despărţit de cel feminin, Ş., „Luna sacră", a ajuns în exil (cosmic) — analog soartei Israelului. Sensul mântuirii este reunirea Domnului cu Ş. sa; în cartea cabalistă Zohar se vorbeşte chiar de un *hieros gamos* între cei doi.

G. Scholem, *Zur Kabbala und ihrer Symbolik,* 1960 (p. 140–146, 193–202); A.M. Goldberg, *Untersuchung über die Vorstellung von der Schechina,* 1969; E.M. Umansky, *Shekhinah* (ER 13), New York, 1987.

ŞELARDI, zeul lunii la arteii primordiali, care au trăit în Armenia în epoca Imperiului asirian.

ŞENTAIT, numele unei zeiţe egiptene cu înfăţişare de vacă. A intrat în cercul

zeilor protectori ai morţilor şi, în epoca târzie, era contaminată, ca imagine a fertilităţii materne, cu → Isis.

ŞERI ŞI HURRI, tauri divini şi însoţitori ai anticului zeu al vremii din Asia Mică (→ Işkur, → Teşub). Numele înseamnă „ziua" şi „noaptea". Cei doi zei-tauri sunt amintiţi şi în listele zeilor invocaţi.

V. Haas, *Hurri und Šeri* (Reallexikon der Assyriologie 4).

ŞESMU (Şesemu, Şezemu), zeu egiptean al presei de ulei şi de vin. Morţilor le toarnă vinul ca băutură dătătoare de viaţă, dar păcătoşilor le retează capetele, presându-le în teascul său.

S. Schott, *Das blutrünstige Keltergerät* (ZÄS 74/1938).

ŞIMIGI, zeu al soarelui la hurriţii care trăiau în antica Asie Mică. Ca semnificaţie şi înfăţişare coincide cu hittitul → Iştanu.

ŞIUŞ, zeu al cerului şi al soarelui la hitiţii care au năvălit în Asia Mică. În epoca următoare a cedat aspectul său solar altor zeităţi (→ Iştanu, zeiţei soarelui → Arinna). Cuvântul *šiuš* este indo-european şi înrudit cu teonimul grec → Zeus, ca şi cu latinescul *deus* („Dumnezeu").

V. Haas, *Hethitische Berggötter und hurritische Steindämonen,* 1982 (p. 24 ş.u.).

ŞIVA (în sanscrită: „prietenosul, binevoitorul"), zeitate care-şi are originea în cultura hindusă prearianã, luând foarte devreme trăsături ale vedicului → Rudra; împreună cu → Brahmă şi → Vişnu constituie o triadă (→ Trimurti). În el s-au contopit numeroşi zei din diferite cercuri culturale şi şi-au găsit expresia în unele aspecte (*murtis*) ale sale. În aspectul său întunecat, distructiv, este Ugra („Violentul"), Mahākāla („Moartea") şi Bhairava; este reprezentat acoperit cu o blană sau gol, mânjit cu cenuşă şi împodobit cu o coroană din cranii de morţi. În aspectul său prietenos apare ca Mahāyogin („Marele yoghin") şi ca Natarāja („Regele dansului"). Ca Ardhanarishvara, întruchipează în sine trăsături masculine şi feminine; jumătatea stângă a corpului său este considerată feminină şi, în reprezentări, este caracterizată prin sâni proeminenţi şi o oglindă. În mod absolut general, printre atributele sale se numără secera lunii, tridentul (*trishula*) şi un al treilea ochi. În lucrările plastice din sudul Indiei ţine în mâini un topor şi o gazelă; în jurul ochiului său stâng se răsuceşte un şarpe, drept pentru care are şi supranumele de Nāga-bhūsana, adică „Cel care poartă şerpi ca podoabe". Mâna dreaptă din faţă a zeului care este prezentat dansând sau stând pe tron arată *abhaya-mudrā* (acordarea protecţiei). Ş. este marele zeu al procreaţiei, venerat sub simbolul lingamului; în aspectul său legat de fertilitate poate apărea ca → Pashupati; aici mai trebuie menţionat şi taurul → Nandin. Soţia sa este → Durgā, epic şi → Pārvatī. Adepţii săi îl consideră pe Ş. fiinţa supremă, întruchiparea forţelor atât creatoare, cât şi distructive, ale universului, în mod complementar este imaginat → Shakti. Ca Isha sau Ishana, Ş. este păzitorul zonei de nord-est a lumii. În Ceylon este cunoscut sub numele de → Ishvara; în alte regiuni din India, ca temei primordial al cosmosului şi al

sinelui, este supranumit Parameshvara, adică „Stăpânul care depăşeşte totul".

A.K. Maitra, *Ikonographie der Siva-Darstellung* (Ostasiatische Zeitschrift 1927); A. Miles, *Le culte de Śiva,* Paris, 1951; V.S. Agravala, *Śiva Mahadeva, The Great God, an exposition of the Symbolism of Śiva,* Benares, 1966; St. Kramrisch, *Siva, the Archer* (Indologen-Tagung 1971), Wiesbaden, 1973; W.D.O. Flaherty, *Ascetism and Eroticism in the Mythology of Siva,* Oxford, 1973; C. Sivaramamurti, *Nataraja in Art, Thought and Literature,* New Delhi, 1975; J.M. Dye, *Ways to Shiva. Life and Ritual in Hindu India,* Philadelphia, 1981; St. Kramrisch, *Manifestation of Shiva,* Philadelphia, 1981; A. und P. Keilhauer, *Die Bildsprache des Hinduismus,* 1983.

ŞIWINI, zeu al soarelui în statul Urartu, numit de hurriţi → Şimigi.

ŞRAT, la slavii de vest un duh domestic zburător; apare sub forma unui foc. Numele provine din germană; în germana veche de sus *scrato* însemna „spiritul pădurii". Forme ale numelui în Europa Centrală sunt Schratt, Schradl sau Schrättel; cu vântul Schradl călătoreşte vrăjitoarea (Bavaria de Est). În Carintia, Schratile este un cuvânt cu care se sperie copiii. Această fiinţă poate lua înfăţişarea unui cărăbuş; astfel, în Suabia, pentru rădaşcă se foloseşte cuvântul Hornschretele.

Cl. Leconteux, *Vom Schrat zum Schrättel. Dämonisierungs-und Euphemisierungsprozess einer volkstümlichen Vorstellung* (Euphorion. Zeitschrift für Literaturgeschichte, 1985).

ŞTIMA APEI, reprezentare mitică românească, stăpână a apelor, care se face văzută şi simţită pe timp de noapte. Ea apare în imaginarul popular ca o femeie albă şi rece care locuieşte în apă, este înaltă şi cu piepţii mari că-i dă pe spate, este jumătate peşte şi jumătate om, iese la suprafaţa apei când e vremea rea şi noaptea pe lună, se scaldă şi se scutură de apă, umblă pe uliţele satului până la miezul nopţii, când încep cocoşii a cânta, strigă „Ceasul a sosit, / Omul n-a venit!".

ŞU (grecizat Sos), potrivit vechiului mit egiptean, Ş. este sufletul apărut din nasul zeului primordial → Atum; numele său înseamnă „vid" şi îl defineşte ca zeu al aerului şi al spaţiului dintre cer şi pământ, pe care pare să le fi despărţit. Împreună cu sora sa → Tefnut (umezeala), Ş. (aerul) întruchipează forţele necesare vieţii. Prin identificarea lui Atum cu zeul soarelui → Ra, Ş. devine „fiul lui Ra" şi, ca atare, poate fi reprezentat cu cap de leu.

A. de Buck, *Plaats en betekenis van Sjoe in de Egyptische theologie* (Mededeel. d.K. Nederland. Akademi d.W. 1947); R.O. Faulkner, *Some notes on the god Shu* (Jaarbericht van het Vooraziatisch-Egyptische Gezelschap Ex Oriente Lux 18/1964); H. te Velde, *Some aspects of the god Shu* (Jaarbericht van her Vooraziatisch-Egyptische Gezelschap Ex oriente Lux 27/1981).

ŞULMANU, zeu al războiului şi al lumii subpământene la asirieni.

ŞULPA'E, zeu mesopotamian, al cărui nume sumerian înseamnă „tânăr apărut strălucind" şi care se poate prezenta ca soţul zeiţei-mame → Ninhursanga. Este considerat reprezentantul planetei Jupiter.

T

TABITI, zeiță a focului și stăpână a animalelor la sciții care trăiau odinioară în sudul Rusiei. Era „Marea zeiță", reprezentată cu aripi și flancată de animalele ei sacre (în special corbul și câinele). În *interpretatio romana* era indentificată cu → Vesta.

T.T. Rice, *Die Skythen. Ein Steppenvolk an der Zeitenwende,* 1957 (p. 84 ș.u.).

TAGES, în tradiția etruscă un băiat cu înțelepciunea unui moșneag; despre el se spune că ar fi apărut brusc, o dată cu brazda răsturnată de plug și ar fi revelat disciplina haruspiciilor (preziceri făcute prin examinarea animalelor sacrificate). **T.,** copilul pământului, născut de un → Geniu, era reprezentat pe oglinzi de bronz cu partea inferioară a corpului formată dintr-o pereche de șerpi.

H. Kenner, *Puer senex* (Arheoloski Vestnik / Acta archaeologica XIX/Ljubljana 1968); A. Pfiffig, *Religio Etrusca,* 1975 (p. 37 ș.u., 352 ș.u.).

TAILTIU, zeiță irlandeză, întruchipare a forțelor naturii și a pământului. În mit ea este doica lui → Lug. La rugămintea ei, după moartea sa se organizează o serbare, Lugnasad, însemnând „căsătoria zeului Lug". Această serbare trebuia să semnifice un *hieros gamos* secret între zeul luminii și zeița pământului (**T.**).

TAISHAKU-TEN, în japoneză pentru Shakra devānām Indra. Ca **T.-t.,** → Indra, împreună cu Brahmā (→ Bonten), formează o pereche, care apără templele budiste (→ Ni-ō). **T.-t.** face parte și din → Jūni-ten.

TAI-SUI-XING (T'ai-sui-hsing), „Steaua marelui an", adică a planetei Jupiter, a cărei rotație se realizează în doisprezece ani și care este considerată în China zeul timpului.

TAI-YI (T'ai-i, în chineză „Supremul Unu"), zeu taoist al cerului, care locuiește în „palatul de purpură" (constelația Tzu-gong). Era ființa care a fost desăvârșită încă înainte de creație. Sub dinastia Song (960–1279) **T.-y.** era considerat cel mai mare dintre cei nouă sau zece zei ai constelațiilor și se numea Jiu-gong Tai-yi (Chiu-kung T'ai-i), adică „**T.-y.** al celor nouă palate". Încă din timpul dinastiei Han era socotit printre așa-numitele zeități ale corpului (→ San-yi); cel care era inițiat în învățătura ocultă taoistă încerca să

vizualizeze în corpul său **T.-y.** (unitatea care sta la baza tuturor fenomenelor) ca pe o zeitate supremă.

I. Fischer-Schreiber, *T'ai-i* (Lexikon der östlichen Geheimlehren), 1986.

TAI-YUE DA-DI (T'ai-yüeh Ta-ti, în chineză „Marele stăpân al Muntelui sacru al Estului"). Este cel mai popular zeu al munților din taoism, subordonat direct Împăratului de jad (→ Yu-di). În cancelaria cerească el ține registrele nașterii și morții oamenilor; în afară de aceasta îi sunt subordonate oficiile pentru diferite grupuri profesionale.

TAKAMIMUSUBI (în japoneză „Marele, sublimul Creator"), ca zeu al cerului guvernează pământul, împreună cu zeița soarelui → Amaterasu. Împreună cu ea se ocupă de seria de strămoși ai dinastiei Yamato, adică de casa imperială japoneză. Împreună cu → Amenominakanushi și → Kamumusubi formează o triadă de zei, în care el reprezintă activitatea creatoare masculină.

Fr.K. Numazawa, *Die Weltanfänge in der japanischen Mythologie*, 1946 (p. 128–136).

TAKANAKAPSĀLUK, zeiță a mării la eschimoșii din peninsula Melville și în ținutul Baffin; din degetele ei retezate au apărut animalele marine. Oamenii îi datorează prada de vânat, dar, când e furioasă, trimite și furtuni și boli.

TAK PEDN (și Ta Ped'n), ca și → Karei și Yak Manoi, face parte din „Orang hidop" al popoarelor negride din Federația Malaysia. Negrizii și-i imaginează pe Orang hidop ca pe niște ființe nemuritoare, supranaturale, care au un caracter divin. **T.P.** este Creatorul lumii, al omenirii, al lumii animale și vegetale; trăiește în cer, dar în viața rituală ocupă doar o poziție subordonată.

W.W. Skeat/C.O. Blagden, *Pagan Races of the Malay Peninsula*, Londra, 1906; P. Schebesta, *Bei den Urwaldzwergen von Malaya*, 1927; P. Schebesta, *Die Negrito Asiens: Religion und Mythologie*, 3 vol., 1952–1957; I. Carey, *Orang Asli. The Aboriginal Tribes of Peninsular Malaysia*, Oxford UP, 1976.

TAKSHAKA → SAMJAYA

TA'LAB, zeu sabeic (din antica Arabie de Sud). Numele este interpretat ca „țap sălbatic", căruia zeul însuși i-a recunoscut funcția de zeu selenar. Pe lângă aceasta, era și un fel de zeu al oracolelor.

TAMON-TEN, vezi → Bishamon-ten (→ Vaishravana), unul dintre „cei patru regi cerești" (→ Shi-tennō), dar și unul dintre „cei șapte zei ai fericirii") (→ Shichi-Fukujin). Păzește Nordul. Culoarea atribuită lui este galbenul.

TANA EKAN → LERA WULAN

TANE (în Hawaii Kane), zeu polinezian al pădurii, patronul meseriașilor, în special al constructorilor de bărci. Este zeul luminii, în Tahiti este zeul a tot ce este frumos. Când se află la nevoie, lui i se adresează oamenii. Numele **T.** înseamnă „bărbat". La maori se vorbește de drumul lui **T.**, care duce spre Vest, deci corespunzător traiectoriei soarelui. Intrarea lui în lumea subpământeană (călătoria pe marea nopții) este descrisă mitic prin relația

sa cu → Hine-nui-te-po. **T.** era acela care i-a instalat pe Poutiri-ao ca zei protectori în cer şi pe pământ; aceste spirite au grijă ca toate lucrurile din lume să meargă bine.

E. Best, *Some Aspects of Maori Myth and religion* (Dominion Museum Monograph nr. 1, p. 11 ş.u.), Wellington, 1922; H. Nevermann, *Götter der Südsee*, 1947.

TANG (T'ang), în mitologia chineză rândunica cerului cu funcţia de Messia şi Mântuitor. Pentru a-i ajuta pe oameni, ea şi-a jertfit propriul trup într-o dumbravă de duzi. Cea mai mare faptă a lui **T.** este victoria asupra prinţului iadului.

W. Münke, *Die klassische chinesische Mythologie*, 1976.

TANGAROA (Tangaloa), zeu polinezian al mării şi totodată creatorul tuturor lucrurilor. Pe insulele Marchize este (sub numele de Tana'oa) zeul vântului şi al pescuitului; în acelaşi timp, se spune despre el că, la începuturile începuturilor, sălăşluia în cer şi stăpânea noaptea, până când din el a apărut → Atea. Potrivit tradiţiei tahitiene, zeul primordial locuia într-o scoică întunecată, din care, în cele din urmă, a format cerul şi pământul. Unele reproduceri îl arată pe zeu în clipa creării altor zei şi oameni. Solul lui **T.** este pasărea Tuli.

E. Reche, *Tangaloa*, 1926; R.W. Williamson, *Religions and Cosmic Beliefs of Central Polynesia*, Cambridge, 1933; H. Nevermann, *Götter der Südsee*, 1947; R. Poignant, *Ozeanische Mythologie*, fără an (prin 1967).

TAN-GUN (Tan-kun), zeu coreean, din care se spune că s-ar trage poporul coreean. Tatăl său era „Zeul celest" Hwan'ung, mama sa fusese iniţial o ursoaică.

TANNIN, monstru asemănător unui balaur la semiţi; este înfrânt în luptă de → Anat(h). O paralelă similară ca semnificaţie se găseşte în Vechiul Testament la Isaia (51, 9); **T.** (*tnn*) este „balaurul" străbun, care, ca şi → Leviatan, trăieşte în mare şi este zdrobit de → Iahve (Psalmi 74, 12–14).

A. Ohler, *Mythologische Elemente im Alten Testament*, 1969 (p. 104 ş.u.).

TAPIO, spirit al pădurii sau zeul pădurii la finlandezii estici, adesea invocat în rugăciunile vânătorilor. O dată cu creştinarea, rolul său ca patron al vânătorii creşte; fiica sa este considerată Sf. Ana (Anniki).

TĀRĀ (mai rar Tārini), cea mai importantă zeiţă budistă; numele înseamnă „Salvatoarea", ca şi „Steaua". Potrivit unei legende, ea ar fi apărut dintr-o lacrimă a lui → Avalokiteshvara. Cele mai vechi reprezentări ale ei sunt din secolul VI d.Hr. Ea întruchipează zeitatea feminină în sine şi de aceea poate fi adăugată ca apelativ şi altor zeiţe, acestea apărând adesea ca simple ipostaze ale lui **T.** În total se deosebesc 21 de forme ale zeiţei; existau, astfel, formele albe (ţinând, de obicei, în mâna stângă un lotus) şi formele colorate (albastre, galbene, roşii). Cea mai importantă este **T.** verde (Shyāmatārā), care este venerată ca protectoare împotriva tuturor pericolelor; mâna ei dreaptă este îndreptată în jos într-un gest de împlinire a dorinţelor (*varada-mudrā*), mâna stângă face un gest de protecţie (*abhaya-mudrā*). Vezi şi → Vajratārā.

H. Shastri, *The origin and cult of Tārā*, Calcutta, 1925; D.C. Sircar (ed.), *The Sakti*

Cult and Tārā, Magic and Ritual in Tibet, Berkeley, 1974; G. Grönbold, *Tārā* (Die Mythologie des indischen Buddhismus, WdM 5), 1984.

TARAI → BULUGA

TARANIS (în celtică *Faran* „tunet"), zeu galic al tunetului și stăpânul cerului, în *interpetatio romana* identificat cu → Iupiter; în reprezentările plastice este posibil să-i corespundă zeului cu roata, interpretat ca simbol al tunetului sau al soarelui. Zeul galic al ciocanului a fost și el asociat cu **T.**, dar, de regulă, acesta are în mână un mănunchi de fulgere. Din punct de vedere lingvistic, o formă modificată a lui **T.** o reprezintă teonimul Tanaros găsit în Anglia, care a fost asociat cu britanicul *tan* („foc"); unii cercetători ar dori să i-l alăture pe germanicul Donar (→ Thor).

P. Lambrechts, *Contributions à l'étude des divinités celtiques*, Brugge, 1942 (p. 54 ș.u.); Fr. Le Roux, *Taranis, Dieu Celtique et de l'Orage* (Ogam 10/1958, 11/1959); P.M. Duval, *Teutates, Esus, Taranis* (Études Celtiques 8/1958–1959); J. de Vries, *Keltische Religion*, 1961.

TARHUNT, zeu (luvit) al vremii în antica Asie Mică; numele înseamnă „Puternicul, Învingătorul". Îi corespunde hititului → Ișkur. Compară și cu → Taru.

TARU, zeu al vremii (hattit) în antica Asie Mică, numele său luvit este → Tarhunt. Soția sa este zeița pământului → Wuru(n)șemu, fiul său este zeul vegetației → Telipinu. În orașul Nerik din nordul Anatoliei (din punct de vedere politic lipsit de importanță dar, datorită cultului lor, renumit), **T.** era considerat și zeul vegetației, care toamna pleacă la mama sa, în lumea subpământeană, iar primăvara se reîntoarce ca zeu aducător de ploaie.

V. Haas, *Hethitische Berggötter und hurritische Steindämonen*, 1982 (Indici).

TAȘMETU, zeiță din Mesopotamia, care personifică funcția celei care ascultă rugăciunile; este soția lui → Nabu.

E. Matsuhima, *Problèmes des déesses Tasmetum et Nanaia* (Orient XVI/1980).

TAȘMIȘU, zeu în antica Asie Mică; în mituri apare deseori ca fratele și ajutorul zeului vremii → Teșub.

TATE, zeu al vântului la indienii sioux. El dirijează anotimpurile și le permite să treacă pe calea spiritelor doar acelor suflete pe care → Skan le consideră demne.

TATENEN (Tenen, Ten), numele zeului egiptean înseamnă „Țara ridicată", prin care trebuie să se înțeleagă pământul (colina primordială) care, la începutul lumii, s-a ridicat din marea primordială. **T.** este zeul primordial și zeul pământului; la Memfis, ca Otah-Tenen, era asociat cu → Ptah. Plastic, apare sub înfățișare de om cu coarne de berbec și coroană de pene. Ca zeu primordial, **T.** este și zeul timpului, care le dă regilor guvernare lungă și festivități la fiecare treizeci de ani.

H.A. Schlögl, *Der Gott Tatenen nach Texten und Bildern des Neuen Reiches*, 1980.

TATHĀGATA (în sanscrită, pali; în japoneză → Nyorai), un → Buddha intrat în Nirvana, de asemenea titlu onorific al istoricului Buddha (→ Gautama) ca „Desăvârșit". În budismul

Hinayana, **T.** înseamnă „Unul care a intrat în Soheit, adică în adevărata realitate". În budismul Mahāyāna, desemnarea este înțeleasă ca „Unul, care a plecat la Soheit și a revenit" sau și într-o formă simplă: „Astfel venitul". În felul acesta sunt desemnați în special cei cinci Buddha transcendentali sau meditativi (→ Dhyāni-Buddha).

G. Grönbold, *Tathāgatas* (Die Mythologie des indischen Buddhismus, WdM 5), 1984; H.W. Schumann, *Buddhistische Bilderwelt*, 1986 (p. 88–94).

TATZIZETZE („Primul tată"), la indienii catios din Columbia zeul suprem apărut din sine însuși; el face ca din saliva sa să apară → Caragabi, care se revoltă împotriva tatălui lui și îl deposedează de putere.

J. und M. Schilling, *Religiöse und soziale Verhältnisse der Catios-Indianer* (ARW XXIII/1925).

TAU-RO-TO („Ființe din înălțimi"), ființe supranaturale, divine, la yami care trăiesc pe insula La Yü (Insula orhideelor) la sud de Taiwan. Pe locul cel mai înalt se află Shimo-rapao („Străbunul"), care a aruncat pe insulă prima piatră, din care a apărut primul om; față de oameni este binevoitor, dar poate să-i și pedepsească prin catastrofe naturale.

I. de Beauclair/E. Kaneko (Götter und Mythen der Yami, WdM 6, 22. Lief.), 1987.

TAWA, la indienii pueblo din America de Nord marele spirit solar; a creat oamenii, ajutat fiind de „bunica fus", care i-a deprins pe oameni cu țesutul. La hopi, un disc reprezintă soarele, prin care **T.** vede și acționează.

TAWHIRI, la polinezieni stăpânul furtunii, copiii săi sunt cele patru vânturi.

TAWISKARON („Cremene"), la irochezii din America de Nord (mohawk, huroni, onondaga) un duh rău. El răpește soarele, creează monștri cu chipuri de oameni, pune o broască râioasă să soarbă apa dulce atât de importantă pentru oameni și strică creațiile bune ale fratelui geamăn → Teharonhiawagon. În ritualuri, **T.** apare ca marele vrăjitor, căruia îi erau consacrate ceremoniale nocturne și despre care se credea că poate stăvili bolile.

J.N.B. Hewitt, *Tawiskaron* (Handbook of American Indians North of Mexico, vol. II), Washington, 1912; W. Müller, *Die Religionen der Waldlandindianer Nordamerikas*, 1956.

TECCIZTECATL („Cel din țara cochiliilor de melci marini"), zeu selenar aztec; își datorează numele asemănării lunii cu un melc. Inițial (după autoincendierea sa) era, ca și → Nanautzin, un soare; abia atunci când a fost lovit în față de zei la jocul cu un iepuraș, a pălit, devenind o lună.

TEFNUT (în forma greacă Tphenis), zeiță egipteană care a apărut, împreună cu zeul aerului → Șu, din → Atum. Ea reprezintă umiditatea, dar în epoca târzie este înțeleasă ca ordinea mondială. Încă de timpuriu, Șu și **T.** au fost identificați cu perechea de lei→ Ruti venerată la Leontopolis și au fost reprezentați în mod corespunzător, teriomorf. În mit, zeița poate să reprezinte atât ochiul lunii, cât și ochiul soarelui; cum acesta din urmă apare, la rândul său, ca șarpele Uraeus, **T.** poate deveni „Șarpele de pe fruntea tuturor zeilor".

H. Kees, *Der Götterglaube im alten Ägypten*, 1977 (vezi Indici); U. Verhoeven, *Tefnut* (LÄ VI), 1985.

TEHARONHIAWAGON, zeul cel bun la indienii mohawk şi onodaga; numele său înseamnă „Cel care ţine cerul cu două mâini". Un alt nume pentru el este Oterongtongnia, adică „copăcelul". El a creat toate lucrurile bune şi este cel care aduce sănătate şi bunăstare. Lui îi sunt supuse dimineaţa şi ziua, adversarului său → Tawiskaron seara şi noaptea. Potrivit tradiţiei tribului irochez Seneca, zeul cel bun are numele Giuskaha („Tânăra mlădiţă"); lui îi aparţine Estul pământului, în timp ce fratele cel rău stăpâneşte Vestul.

J.N.B. Hewitt, *Teharonhiawagon* (Handbook of American Indians North of Mexico, vol. II), Washington, 1912; W. Müller, *Die Religionen der Waldlandindianer Nordamerikas,* 1956.

TEISIPHONE → ERINII

TELHINI, în mitologia populaţiei insulelor greceşti (în special în Rhodos), demoni fierari care pot vrăji cu privirea; unele trăsături îi fac asemănători → Cabirilor. **T.**, care uneori apar ca mici oameni ai mărilor, le-a fost încredinţat spre educare tânărul → Poseidon.

M. Detienne, *Le phoque, le crabe et le forgeron* (Coll. Latomus 114), Bruxelles, 1970.

TELIPINU (Telipuna), în antica Asie Mică zeul vegetaţiei, fiul zeului vremii → Taru. Aduce ploaie şi, ca tatăl său, dispune de tunet şi fulger. El face să crească plantele şi le dăruieşte fertilitate animalelor şi oamenilor. Dacă este furios sau dezamăgit, se separă de comunitatea zeilor şi tot ce e viaţă celestă şi pământeană se opreşte. Recitarea mitului despre **T.** era o parte a unui ritual, prin care zeul dispărut trebuia readus. Elementul *pinu* din nume înseamnă „fiu" sau „copil".

H. Otten, *Die Überlieferungen des Telipinu-Mythos* (Mitteilungen der Vorderasiatisch-ägyptischen Gesellschaft 46,1/1943); H.G. Güterbock, *Gedanken über das Werden des Gottes Telipinu* (Festschrift Joh. Friedrich), 1959; V. Haas, *Magie und Mythen im Reich der Hethiter,* 1977 (p. 81–109).

TELJAWELIK, fierar celest în mitologia lituaniană. A făurit soarele (→ Saule) şi l-a pus pe cer.

TELLUS (în latină „pământ"), zeiţa romană a pământului şi a semănăturilor. În aspectul ei legat de fertilitate este înrudită cu → Ceres. Principala ei festivitate era celebrată primăvara. **T.** a mai fost numită şi cu alt cuvânt latin pentru „pământ", Terra.

S. Weinstock, *Tellus* (Glotta 22/1933–1934); T. Gerztelyi, *The Cult of Tellus — Terra Mater in North Africa* (Acta Classica Universitatis Scientiarum Debrecensiensis 8/1972).

TEMAUKEL → WATAUINEWA

TEN, în japoneză pentru „cer" sau pentru o fiinţă care trăieşte în cer ca regiune a zeilor, sau provine de acolo. În acest sens îi corespunde hindusului → Deva (feminin Devī). În budism aceste fiinţe au primit rangul al treilea după → Buddha şi → Bodhisattva. Datorită forţei lor supranaturale, aveau voie să-i păzească şi să-i apere pe Buddha, comunităţile budiste, mănăstirile şi templele budiste. Cunoscuţi sunt, în special, „Cei doisprezece Deva" (→ Jūni-ten).

TENENIT, zeiţă a berii pomenită în Cartea egipteană a morţilor şi în textele din epoca ptolemeică.

TENGRI, denumire dată fiinţelor celeste la popoarele turce şi mongoli. La buriaţi zeul cerului se numeşte Esege Malan **T.**, „Tatăl chel **T.**". Zeul suprem al cerului la mongoli are numele de → Qormusta **T.**; acestuia îi corespunde la iakuţi Tangara, care are şi supranumele de Urün ajy tojon, adică „Înţeleptul Stăpân creator". În rugăciunile religioase populare ale mongolilor există un număr total de 99 **T.** (cereşti), cărora li se opun 77 de zeiţe ale pământului. Un grup special îl alcătuiesc zeii celor patru colţuri (Dörben jobkis-un tengri). Kisaya **T.** este considerat patronul bogăţiei şi al sufletelor vieţuitoarelor, Daicin **T.** este zeul războiului. De **T.**, care (la singular) este desemnat prin adjectivele „alb", „divin" şi „veşnic", depinde ordinea cosmică, precum şi soarta oamenilor. În vechile lucrări turceşti găsim pentru el forma de nume Tängri.

J.-P. Roux, *Tängri. Essai sur le Ciel-Dieu des peuples altaiques* (RHR 149/1956 şi 150/1957); G. Tucci/W. Heissig, *Die Religionen Tibets und der Mongolei,* 1970 (p. 352–364).

TENGU, textual „câinele cerului". În Japonia este descris în diferite feluri. Uneori pare să fie o fantomă care trăieşte în pădurile adânci sau un spiriduş cu înfăţişare umană, faţă roşie, un nas cârn sau ascuţit, a cărui particularitate constă în aceea că poate apărea pe neaşteptate, în zbor, din aer şi poate dispărea din nou, într-o clipă. Acest tip de **T.** are aripi şi dispune de puteri supranaturale. Dar uneori descrierea aminteşte şi de o maimuţă. Exista chiar şi denumirea **T.**-zaru („maimuţa **T.**") pentru o anumită specie de maimuţă din Borneo, care poate fi recunoscută după nasul mare şi proeminent (dar curbat în jos la vârf).

TENJIN („Zeul celest", „zeul cerului"), denumirea unui om divinizat, ca, de pildă, B. Sugawara Michizane (845–903 om de stat şi învăţat), care este venerat ca zeu al literaturii sub numele de Kitano-**T.** Nu trebuie confundat cu **T.** → Amtsukami, „zeii cerului", deşi semnele grafice corespunzătoare sunt aceleaşi.

TEPEYOLLOTLI, iniţial un zeu al pământului şi al grotelor („inima muntelui"), cel care provoca cutremurele, originar din ţările Americii Centrale, din zona istmică. Animalul său simbolic este jaguarul. La azteci este unul dintre zeii nocturni şi reprezintă un aspect al lui Tezcatlipoca.

TERAFIM, cuvântul ebraic este redat cel mai bine prin „idolii casei"; derivarea lingvistică este incertă, se face comparaţia cu un cuvânt arab pentru „mască" sau se ia în consideraţie semnificaţia de „Cei care dăruiesc prosperitate şi abundenţă". În Vechiul Testament, **T.** sunt menţionaţi deseori, ei trebuiau să asigure locul conducător în familie şi să servească şi în scopuri oraculare (ca în Cartea Judecătorilor 17, 5).

G. Hoffmann/H. Gressmann, *Teraphim* (Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft 40/1922); K. Elliger, *Teraphim* (Die Religion in Geschichte und Gegenwart 6), 1962.

TERIEL, monstru canibal din categoria vrăjitoarelor, la kabylii berberi.

TERMINUS, zeu roman al pietrei de hotar, a cărui sărbătoare (Terminalia) era celebrată la 23 februarie.

TERPSIHORE (în greacă „Bucuria dansului"), → muza dansului solemn; de obicei ține în mâna stângă o liră, iar cu dreapta ciupește cu plectrul coardele.

TEȘEU, erou național al atenienilor venerat cultic; tatăl său este socotit, pe de o parte, zeul mării → Poseidon, pe de altă parte un rege legendar al Aticii, Egeu, de la care își are numele Marea Egee. Printre faptele cele mai importante ale lui **T.** se numără înfrângerea monstrului → Minotaur; cu ajutorul → Ariadnei s-a putut salva din labirint.

H. Herter, *Theseus der Athener* (Rheinisches Museum für Philologie 88/1939); Ch. Dugas/ R. Flacelière, *Thesée. Images et recits,* Paris, 1958; W. Den Boer, *Theseus. Tje growth of a myth in history* (Greece and Rome, Ser. 2,16/1969); H. Herter, *Theseus,* 1973.

TEȘUB (Teșup), zeu al vremii la hurriți, întruchipare a forțelor fertile ale naturii, dar și a celor distructive, corespunzându-i sub acest aspect hititei → Iștar. Era considerat zeul suprem în stat; el instala regele care guverna ca locțiitor al său. Are ca atribute securea dublă și mănunchiul de fulgere; carul este tras de taurii → Șeri și Hurri, inițial el însuși fiind imaginat ca taur. Soția sa este → Hebat. În panteonul din Urartu, trăia încă din primul mileniu înainte de Iisus Hristos sub numele de Teșeba (Teișeba).

E. Laroche, *Teššub, Hebat et leur cour* (Journal of Cuneiform Studies 2/1948); H. Otten, *Die Religionen des alten Kleinasien* (Handbuch der Orientalistik VIII, 1,1), Leiden, 1964; V. Haas, *Hethitische Berggötter und hurritische Steindämonen,* 1982; H.A. Haffner, *Teshub* (ER 14), New York, 1987.

TETEO INNAN („Mama zeilor"), veche zeiță a pământului la azteci, numită și Tonantzin („Măicuța noastră"). Femeile o venerau ca zeiță a nașterilor și a îngrijirii copiilor, bărbații ca războinică divină, ca Quauhcihuatl, ca „soția vulturului"; un alt supranume caracteristic este „inima pământului". Ca zeiță a vindecării era imaginată în strânsă asociere cu băile de aburi care serveau terapiei, dar și purificării cultice. **T.i.** poate lua înfățișarea de → Cihuacoatl sau poate fi identificată cu zeița dragostei → Tlazolteotl. Lăcașul ei de cult de la nord de Tenohtitlan a fost înlocuit, o dată cu introducerea creștinismului, de un sanctuar al Fecioarei Maria.

G. Lanczkowski, *Götter und Menschen im alten Mexiko,* 1984 (p. 78 ș.u.).

TETHRA, în mitologia celtică un rege al fomorilor demonici și stăpân în țara Mag Mell („frumoasele meleaguri"), un fel de împărăție a morților. Despre soția lui **T.** se spune că e lacomă de războinici sfârtecați de sabie, de sânge și de ochi înghețați în rigiditatea morții.

TETHYS, fiica zeului cerului → Uranus și a zeiței pământului → Gaia, sora și soția lui → Okeanos, făcând parte din grupul → Titanilor.

TEUTATES, zeu venerat în Gallia, preluat în Britania și ca Totatis/Tutatis. Numele este explicat ca „Tatăl tribului" sau al „poporului". Era asociat cu războiul și lupta (deci, un fel de → Marte galic), dar și cu fertilitatea și bogăția (→ Mercur galic). Poziția importantă a zeului o arată supranumele sale, ca de pildă Albiorix („Regele lumii") și

Loucetios („Strălucitorul"), iar aspectul războinic este sugerat de Caturix („Regele luptei"). Unii cercetători nu vor să vadă în **T.** o zeitate autonomă, ci numai denumirea unei zeități tribale.

P.M. Duval, *Teutates, Esus, Taranis* (Etudes Celtiques 8/1958–1959); J. de Vries, *Keltische Religion,* 1961 (p. 45–50); Fr. Le Roux/Chr.-J. Guyonvarc'h, *Teutates* (ER 14), New York, 1987.

TEZCATLIPOCA (*tezcatl* „Oglinda", *popoca* „fumegând"), zeu protector aztec al războinicilor și răzbunător al fărădelegilor. Unul dintre supranumele sale este Moyocoya, adică „Atotputernicul". El reprezintă stelele (→ Mixcoatl), cerul nocturn, iarna și Nordul, fiind, astfel, partenerul lui → Huitzilopochtili. Animalul consacrat lui este jaguarul care, din cauza blănii lui cu pete, amintește de cerul cu stele. Pe de altă parte, **T.** poate întruchipa și soarele. Ființei sale contradictorii i se potrivește încercarea de a-l duce în ispită pe → Quetzalcoatl. În oglinda sa el vede tot ce se petrece pe pământ, de aceea era și zeul răsplatei și al pedepselor. Din punct de vedere iconografic, semnificativ pentru el este dunga oblică peste față și faptul că îi lipsește un picior, în locul căruia poate fi văzut un inel cu un picior de pasăre; de braț îi atârnă pielea de pe fese folosită la jocul (cosmic) cu mingea. Ca reprezentant pământesc al lui **T.** era ales anual câte un prizonier de război, căruia, în cele din urmă, i se scotea inima din piept. Semnificația universală a zeului se arată în legătura sa cu cele patru zone ale lumii și cu cele patru culori: ca **T.** negru este asociat cu Nordul (și, implicit, expresia propriei sale ființe); ca **T.** roșu, repartizat Estului, el este o reflectare a zeului primăverii → Xipe totec; ca **T.** albastru (Sudul), el reprezintă zeul ploii → Tlaloc; ca **T.** alb, (Vestul) este asociat cu Quetzalcoatl.

R. Lehmann-Nitzsche, *Tezcatlipoca und Quetzalcoatl. Ihre ursprüngliche Sternennatur* (Zeitschrift für Ethnologie 70/1938); C.A. Burland, *The gods of Mexico,* Londra, 1967; I. Nicholson, *Mexikanische Mythologie,* 1967; W. Krickeberg, *Altmexikanische Kulturen,* ed. nouă, 1975 (Indici); B.C. Brundage, *The Fifth Sun: Aztec Gods, Aztec World,* Austin, 1979 (p. 108–126).

TÉZÉ → MORI KERAÉNG

THA, apelativ pentru zei la cerchezii necreștini (în Caucaz), transferat o dată cu islamizarea asupra lui → Allah.

THAB-IHA, zeu tibetan al vetrei din religia bon. Orice pângărire a focului său era pedepsită cu nenorociri. Zeul este imaginat ca un bărbat roșu, care înalță un șarpe semănând cu un lat.

THAKUR BABA, zeu principal al santalilor care trăiesc în India peninsulară, este totodată și Sing Chando (soarele) și Ninda Chando (luna). **T.B.** s-a supărat din cauza faptelor rele ale oamenilor și a dat o ploaie de foc din cer, în urma căreia au murit toți, cu excepția a doi.

THALEIA → HARITE

THALIA (în greacă Tháleia „Înfloritoarea"), → muza artei distractive, a comediei. Printre atributele ei se numără o mască comică, o coroană de iederă și cârja episcopală.

THALLO → HORE

THALNA, zeiță etruscă a nașterii, reprezentată ca tânără femeie îmbrăcată bogat; se afla foarte des în societatea zeului cerului → Tin.

THANATOS, în mitologia greacă fiul nopții (→ Nyx) și fratele geamăn al lui → Hypnos. Mai târziu a fost reprezentat ca tânăr frumos, înaripat, ținând în mâini o făclie lăsată în jos: simbol al morții, pe care o întruchipează zeul.

K. Heinemann, *Thanatos in Poesie und Kunst der Griechen* (Diss.), München, 1913; I. Hjertén, *Hypnos och Thanatos i dikt och konst,* Stockholm, 1951.

THEANDR(I)OS, zeu preislamic cunoscut din inscripțiile grecești și latine, care era venerat în nordul Arabiei.

THEIA, soția lui → Hyperion, aparținând grupului → Titanilor din mitologia greacă, copiii celor doi sunt zeul soarelui → Helios, zeița lunii → Selene și zeița aurorei → Eos. Numele **T.** înseamnă „divină", un alt nume (Euryphaessa „Cea care luminează departe") desemnează caracterul ei luminos.

THEMIS, zeiță greacă a dreptului, ordinii și moravurilor. Era considerată fiica zeului cerului → Uranus și a zeiței pământului → Gaia; era soția lui → Zeus și mama → Horelor și a → Moirelor.

J.E. Harrison, *Themis, a Study of the social Origins of Greek Religion,* Cambridge, 1927.

THESAN, zeiță etruscă a zorilor, care nu numai că aduce ziua, dar — potrivit unei concepții atestate la greci — trebuia interpretată și ca ajutor la naștere.

THETIS, fiică a zeului grec al mării → Nereu și soția muritorului Peleus; fiul lor este → Ahile.

THIASSI (Thjazi), uriaș din mitologia nordică, tatăl lui → Skadi. Împotrivindu-se zeilor, ia înfățișarea unui vultur; este omorât de → Thor, ochii săi sunt aruncați ca stele pe cer.

R. Simek, *Thjazi* (Lexikon der germanischen Mythologie), 1984.

THOR (în saxona veche Thunar, în spațiul Germaniei sudice Donar, asociat etimologic cu → „Donner", „tunetul"), zeu germanic al furtunii și al fertilității din neamul zeilor Asa, fiul lui → Odin și al pământului personificat divin → Jörd. Călătorește într-un vehicul tras de doi țapi și are ciocanul Mjölnir. Edda îl desemnează drept cel mai puternic dintre toți zeii, cel care-i apără pe aceștia, ca și pe oameni, de uriașii demonici. În perioada Ragnarök el omoară șarpele Midgard, dar, după o luptă victorioasă, piere el însuși. De la zeu se spera binecuvântare la încheierea căsătoriilor și protejarea vitelor și a semănăturilor. Copacul consacrat era stejarul (stejarul Donar din Geismar, doborât de Bonifaciu). În *interpretatio romana* îi corespunde → Hercule sau → Iupiter; dintre zilele săptămânii îi este atribuită joia. Se presupune o înrudire indo-europeană străveche cu indianul → Indra; amândoi au o legătură cu vremea, sunt conducători de care, luptători împotriva demonilor, iar miturile îi arată ca mari gurmanzi și băutori. Fiii zeului sunt → Magni și Modi.

H. Ljunberg, *Tor. Undersökningr i indoeuropeisk och nordisk religionshistoria,* Uppsala/Leipzig, 1947; F.R. Schröder, *Indra, Thor und Herakles* (Zeitschrift für deutsche Philologie 76/1957); H.R. Ellis Davidson, *Thor's Hammer* (Folklore 76/1965); J. de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte,* 1970; R.L.M. Derolez, *Götter und Mythen der Ger-*

manen, 1974; R. Simek, *Thor, Thors Böcke, Thors Fischzug* (Lexikon der germanischen Mythologie), 1984; E.C. Polomé, *Thor* (ER 14), New York, 1987.

THOT (Dehuti), vechi zeu egiptean al lunii, al calendarului şi al calculării timpului. Atributul său este un instrument de scris sau o nervură de palmier (ca semn al anului). Capul de ibis denotă că patria sa se afla în deltă; la Hermopolis el s-a contopit încă de timpuriu cu zeul pavianilor → Hez-ur. În mit, **T.** caută şi găseşte ochiul rănit al Lunii, pe care-l vindecă cu saliva sa. El mai poate fi desemnat uneori şi ca limbă sau inimă a zeului soarelui → Ra. Potrivit legendei, zeul lunii ar fi apărut din capul lui → Seth, după ce acesta din urmă ar fi înghiţit din greşeală sămânţa lui → Horus. **T.** este „înlocuitorul lui Ra" şi are o mare forţă magică. Ca protector al lui → Osiris, el este cel care-i ajută pe morţi, ceea ce a condus la o identificare cu însoţitorul grec al sufletelor → Hermes.

P. Boylan, *Thoth, the Hermes of Egypt*, Oxford, 1922; G. Nagel, *Le dieu Thoth d'aprés les textes égyptiens* (Eranos-Jahrbuch 9/1942); S. Schott, *Thot, le Dieu qui vole des offrandes et qui trouble du temps* (Comptes-Rendus des Séances Académie des Inscriptions et Belles-Arts 1970); C.J. Bleeker, *Thoth in den altägyptischen Hymnen* (Ex Orbe Religionum Studia Geo Widengren), Leiden, 1972; C.J. Bleeker, *Hathor and Thot. Two Key Figures of the Ancient Egyptian Religion*, Leiden, 1973; D. Kurth, *Thot* (LÄ VI), 1985.

TH-UBAN, în literatura islamică demon cu înfăţişare de zmeu, care scuipă foc, la arabi cunoscut sub numele de Tinnin. Este posibil ca, în spatele acestei figuri, să se ascundă o zeitate preislamică a şerpilor. Nu s-a confirmat dacă există o legătură cu zmeul → Tannin din Vechiul Testament.

THUNUPA (Tonapa), erou civilizator al aymara, venit din Nord şi reprezentat cu barbă şi cu pielea albă. Aici se amestecă cu zeul creaţiei → Huiracocha. La el se observă deja influenţe creştine şi, după Conquista, la fel ca şi → Illapa, este identificat cu Santiago.

H. Tschopik, *The Aymara* (Handbook of South American Indians, vol. 2), Washington, 1946; R. Karsten, *Das altperuanische Inkareich*, 1949.

THURSEN, la germanici, creaturi demonice, lăţoase şi cu urechi mari. Pot provoca boli şi pot să le tulbure oamenilor minţile. În mit, **T.** pot fi urmăriţi până la începuturile lumii; uriaşul → Ymir este părintele tuturor **T.** Hrim, adică al tuturor uriaşilor îngheţului şi coacerii. Încă în Evul Mediu, în Scandinavia domnea credinţa că un **T.** le-ar putea vătăma femeilor atât trupul, cât şi mintea.

TIAMAT (în akkadiană „marea"), în vechea mitologie mesopotamiană numele mamei primordiale a universului, personificarea apei sărate şi soţia zeului apei dulci → Apsu. **T.** este creatura uriaşă primordială a haosului, cu înfăţişare de zmeu, care este învinsă de zeul → Marduk şi din ale cărei jumătăţi acesta face cerul şi pamântul. În slujba lui **T.** se află demonicul → Kingu.

P. Garelli/M. Leibovici, *Akkadische Schöpfungsmythen* (în: Die Schöpfungsmythen. Quellen des Alten Orients), 1964; W.G. Lambert, *Enuma elis. The Babylonian Epic of Creation*, Oxford, 1966.

TIAN (Tien), în China denumirea cerului și a personificării sale. **T.** s-a contopit parțial cu vechiul zeu al cerului → Shang-di, parțial cu ființa supremă a taoismului, cu → Yü-di. Din timpul dinastiei Zhou (circa 1050–256 î. Hr.), împăratul chinez era considerat „fiul cerului" (Tian-zi, T'ien-tzu). În semnificația „Stăpânului suprem" cuvintele *tian* („cerul") și *ti* („împăratul") se pot comuta. În timpul unor momente esențiale din circuitul agrar, stăpânitorul pământean îl reprezintă pe zeul cerului care guvernează anotimpurile.

A. Lübke, *Der Himmel der Chinesen,* 1931; H.G. Creel, *The origin of the deity T'ien* (în: The origin of statecraft in China, vol. I, p. 493–506), Chicago, 1970; W. Eichhorn, *Die alte chinesische Religion und das Staatskultwesen,* 1976; I.G. Thompson, *T'ien* (ER 14), New York, 1987.

TIAN-GUAN → SAN-GUAN

TIAN-LONG → DI-YA

TIAN-MU, în mitologia chineză mama fulgerului. Este o zeitate îmbrăcată în albastru, verde, roșu și alb și ține în mâini două oglinzi. Când reflectarea celor două oglinzi se întretaie, țâșneste un fulger.

TIAN-ZHU (T'ien-hu, „Stăpânul cerului"), denumirea pentru Dumnezeu în catehismul catolic al chinezilor.

TIBERINUS, cel mai important zeu al râurilor la romani; sanctuarul său se află din cele mai vechi timpuri pe o insulă a Tibrului. Pentru a nu provoca zeul, până în perioada republicană traversarea apei era permisă numai pe un pod de lemn fără părți de fier. În mitologie, soția sa este vestala Rhea Silvia, care a fost aruncată în Tibru.

L. Gall, *Recherches sur le culte du Tibre,* 1953.

TIEHOLTSODI → KOYOTE

TI-GUAN → SAN-GUAN

TIKI (numit în Tahiti Ti'i, iar în Hawaii Ki'i), în Polinezia zeul care a creat primul om, dar uneori însuși primul om. Dincolo de acestea, **T.** este denumirea dată imaginilor de zei asemănătoare oamenilor, care erau confecționate din lemn sau piatră. Maorii poartă o podoabă pentru piept în formă de om, numită hei-tiki, probabil în amintirea strămoșilor.

TILLA, zeu-taur la vechii hurriți din Asia Mică; împreună cu zeul-taur → Șeri poate trage carul zeului vremii.

TIN (Tinia), zeu etrusc al cerului; reprezentat parțial cu barbă, parțial fără barbă, însă de fiecare dată cu un mănunchi de fulgere. Lancea sau sceptrul pot fi și ele atributul său. Potrivit reprezentărilor de pe oglinzile de bronz el se află în locul central al panteonului etrusc. Remarcabil este faptul că cultul său (cu libațiuni) lasă să se întrevadă și un aspect htonic. Romanii l-au identificat pe **T.** cu → Iupiter.

A. Pfiffig, *Religio Etrusca,* 1975 (p. 231–234).

TINIRAU, zeu al mării și al peștilor în estul Polineziei; poate apărea cu trup de om sau sub înfățișare de pește. Aspectul său înspăimântător este sugerat de supranumele „Înghițitorul". În dife-

rite versiuni mitice se povesteşte despre dragostea sa cu soţia lunii → Hina.

TINNIT (şi Thinit, înainte se citea Tanit), zeiţa principală din Cartagina; supranumele ei permanent este „Chipul lui Baal". Este stăpâna celestă, considerată fecioară şi mamă şi cea care aduce fertilitate; în această din urmă calitate are numele de Nutrix („doica, cea care hrăneşte") şi drept simboluri rodia, curmalul, spicul, iar dintre animale porumbelul. Simbolul special al zeiţei este aşa-numitul semn **T.**: triunghiul cu o grindă orizontală deasupra, pe care este un disc. Ca Dea Caelestis pare să fi avut o legătură cu luna. Numele **T.** încă nu este clarificat; în Fenicia, ţara sa de baştină, nu a fost atestat.

C. Picard, *Tanit courotrophe* (Hommages à Marcel Renard), Bruxelles, 1969; H. Gese (ş.a.): *Die Religionen Altsyriens, Altarabiens und der Mandäer,* 1970 (p. 206–212); M. Görg, *Zum Namen der punischen Tinnit* (Ugarit- Forschungen 11/1979); S. Moscati, *Un bilancio per TNT* (Oriens Antiquus 20/ 1981).

TIR (scris şi Tyr, Tiwr), zeu armean al scrierii, înţelepciunii şi oracolului. Supranumele de „Secretarul lui Ormizd" denotă o influenţă iraniană. În misteriile lui → Mitra, **T.** îi corespunde lui → Hermes/Mercur, de asemenea în calitatea sa de însoţitor al omului pe calea spre lumea de dincolo.

K. Ishkol-Kerovpian, *Tir* (Mythologie der vorchristlichen Armenier, WdM 4), 1985.

TIRAWA, zeu la indienii pawnee care trăiesc în Kansas. Este creatorul tuturor lucrurilor şi cel care dă viaţă. Vântul este răsuflarea sa şi fulgerele sunt privirile sale, dar înfăţişarea nu i-o cunoaşte nimeni. **T.** este forţa care a ordonat totul şi care i-a dat omului tot ce are nevoie.

R. Dangel, *Tirawa, der höchste Gott der Pawnee* (ARW 27/1929).

TIRTHAMKARA („Cel care face vaduri", adică descoperitorul unui vad prin torentul circuitului naşterilor), vindecători şi „zeităţi supreme" în jainism. Se pare că au existat 24, dintre care aici vom numi câţiva: → Risabha, → Supārshva, → Pārshva şi → Mahāvira. Simbolul tuturor **T.** este silaba mistică Hrim cu cornul lunii, aceasta din urmă ca semn al mântuirii. Începând din secolul XI, **T.** primesc zeităţi însoţitoare proprii (→ Shasanadeva).

J. Deleu, *Tirtha(m)kara* (Die Mythologie des Jinismus, WdM 5), 1984; C. Caillat, *Tirthamkara* (ER 14), New York, 1987.

TISHTRYA, zeu iranian al stelelor (Sirius) care, în calitate de comandant → Angru Mainyus (→ Ahriman), luptă împotriva forţelor răului. El aduce şi ploaie şi sămânţă unor plante folositoare. În Armenia, **T.** apare, cu o funcţie schimbată, sub numele de → Tir.

M. Boyce, *A history of Zoroastrism* (Handbuch der Orientalistik, secţiunea 1, vol. 8, Caietul 2A), Leiden, 1982.

TIŞPAK, zeu babilonian al oraşului Esnumma: este posibil să fi fost preluat de hurriţi (zeul vremii → Teşub).

TITANI, al doilea neam de zei din mitologia greacă; sunt cei şase fii şi cele şase fiice ale zeului cerului → Uranus şi zeiţei pământului → Gaia. Potrivit lui Hesiod, au fost uniţi în perechi; cei mai cunsocuţi sunt → Okeanos şi → Thetys, → Hyperion şi → Theia, →

Cronos şi → Rhea; mai fac parte dintre copiii săi Koios şi Eurybie, → Iapetos şi Clymene. Sub conducerea fiului celui mai mic, Cronos, titanii se năpustesc asupra tatălui lor, Uranus, dar mai târziu vor fi lipsiţi de putere de către Zeus, care s-a folosit de ajutorul ciclopilor.

U.v. Wilamowitz-Moellendorff, *Kronos und die Titanen,* 1929; F.C. Jünger, *Die Titanen,* 1944; J. Dörig/O. Gigon, *Der Kampf der Götter und Titanen,* 1961.

TIWAZ, în luvită, o limbă înrudită cu hitita, numele zeului soarelui; în palaită — sub forma Tijaz. Ca semnificaţie şi apariţie corespunde hititului → Iştanu.

TJAGALAUS → QADAV

TLAHUIZCALPANTECUTLI („Stăpân în casa amurgului"), zeu aztec al luceafărului de dimineaţă. Sub numele calendaristic Ce acatl („o trestie") era considerat un erou mitic, care a fost născut de fecioara Chimalman (întruchiparea pământului); într-o anumită privinţă apare ca un aspect al lui → Quetzalcoatl.

TLALOC, zeu aztec al ploii, al cărui lăcaş era imaginat fie în munţii acoperiţi de nori, fie în izvoare şi lacuri. Deoarece adesea se ascunde în spatele unui nor întunecat de furtună, în manuscrise este arătat cu corpul şi faţa vopsite în negru. În mână ţine un băţ răsucit în formă de şarpe sau zimţat (simbolul fulgerului). Cei care s-au înecat, cei loviţi de trăznet şi leproşii ajung în împărăţia lui **T.**, în Tlalocan, unde nu mai au de suferit. La maiaşi îi corespunde zeul → Hac.

E. Pasztory, *Aztec Art,* New York, 1983; G. Lanczkowski, *Götter und Menschen im alten Mexiko,* 1984.

TLAZOLTEOTL, zeiţă a dragostei la populaţiile nahua din Mexicul antic, mama zeului porumbului → Cinteotl. De la huaxteci are supranumele de Ixcuinan („Stăpâna bumbacului"); poartă o diademă şi cercei din bumbac brut. Aztecii au identificat-o cu vechea zeiţă a pământului → Teteo innan şi o considerau cea care l-a născut pe zeul porumbului. Numele **T.** („zeiţa murdăriei") este o aluzie la relaţii sexuale vinovate, adulterii veneau la preoţii ei să se spovedească. Un alt nume pentru ea este Tlaelquani („Cea care mănâncă murdărie").

G. Lanczkowski, *Götter und Menschen im alten Mexiko,* 1984 (aici scris Tlaçolteotl, p. 80 ş.u.).

TLEPS, la cerchezii caucazieni zeul fierului şi protectorul fierarilor şi, dincolo de aceasta, cel care ajută la jurăminte.

TNONG, zeu al soarelui la populaţia semang-menik în Peninsula Malakka; este imaginat ca libelulă. Este gelos pe lună, pentru că aceasta are atât de mulţi copii — stele.

A. Eliot (ed.), *Mythen der Welt,* 1976.

TOAR, zeu al soarelui la populaţia minahasa în Sulawesi de Nord (Indonezia); **T.** este fiul şi totodată soţul lui → Empung Lumimu'ut. Din această legătură incestuoasă apar zeii şi oamenii, printre care şi zeul → Muntu-untu. Această legătură reflectă tema „nunţii sacre dintre cer şi pământ". În cult, **T.** nu mai are însemnătate, Lumimu'ut şi, mai ales, Muntu-untu sunt zeităţile centrale.

N. Graafland, *De Minahasa,* 2 vol., Haarlem, 1898; K. Tauchmann, *Die Religion der*

Minahasa-Stämme, 1968; W. Stöhr, *Die Altindonesischen Religionen* (Handbuch der Orientalistik, secţiunea 3–2, 2), Leiden, 1976.

TOERIS (Thoëris, Ta-uret „Cea mare"), veche zeiţă egipteană a hipopotamilor, care a fost reprezentată stând în picioare şi având braţe şi sâni omeneşti. În funcţia ei de zeiţă protectoare, era reprodusă la paturi, pe sprijinitorile pentru cap şi în vignietele cărţilor morţilor. Ca atribut ţine în mâini funda Ṣa (semnul protecţiei), uneori şi o făclie care apără de demoni. **T.** le ajută în mod special pe femei la naştere.

H. Bonnet, *Nilpferdgöttin* (Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte, 1971).

TOGORIONG → **KINOROHINGAN**

TOKAPCUP-KAMUY („Zeitatea care luminează ziua"), zeiţă a soarelui la ainu, imaginată predominant ca femeie, dar uneori şi ca bărbat. Soţul ei este zeul lunii → Kunnecup-kamuy care, la rândul său, poate apărea şi ca femeie. Haina zeiţei soarelui este brodată cu roata soarelui. Prin fereastra sacră practicată în Estul casei-ainu zeiţa soarelui este pusă în legătură, la vatră, cu ajutorul razelor ei, cu zeiţa focului → Ape-huci-kamuy.

N.G. Munro, *Prehistoric Japan,* Yokohama, 1908 (p. 611 ş.u.); H.A. Dettmer, *Tokapcup-kamuy* (Die Mythologie der Ainu, WdM 6), 1986.

TOMAM, zeiţa păsărilor la keţii siberieni; este stăpâna păsărilor călătoare.

TOMOR(R), zeitate care poate fi urmărită până în perioada ilirică veche, tatăl zeilor şi al oamenilor, numit şi Baba Tomor. De o parte şi de alta a sa stau două vulturiţe cu ciocul lung. Slujitorii săi sunt vânturile. Ţăranii albanezi jură şi astăzi pe el. Drept soţia sa era considerată → Bukura e dheut. **T.** este, de fapt, un munte în sudul Albaniei, unde se părea că tronează zeul.

M. Lambertz, *Tomor* (Die Mythologie der Albaner, WdM 2), 1973.

TONACACIHUATL („Stăpâna cărnii noastre"), zeiţă aztecă ce, împreună cu soţul ei → Tonacatecutli, face ca sufletele copiilor din cer să intre în corpul mamelor. Uneori apare sub înfăţişarea lui → Omecihuatl.

TONACATECUTLI („Stăpânul cărnii noastre"), mare zeu aztec; numele provine de la faptul că lui i se datorează hrana care susţine corpul omului. Împreună cu soţia sa → Tonacacihuatl, stă în cerul cel mai de sus, ambii sunt străbunii zămislirii şi ai naşterii. Ca atare, zeul poartă numele de Ometecutli („Stăpânul dualităţii").

TONATIUH („Vulturul care se înalţă"), zeu aztec al soarelui, reprezentat, de obicei, cu o coroană pe penele de vultur. În casa sa (*tonatiu ichan*) sunt primiţi cei căzuţi în războaie şi femeile moarte ca lăuze. Întrucât, în călătoria nocturnă spre lumea subpământeană, zeul soarelui slăbeşte ajungând un schelet, trebuie să i se insufle noi forţe prin jertfele aduse. **T.** putea fi venerat şi sub înfăţişarea lui → Huitzilopochtlis.

G. Lanczkowski, *Götter und Menschen im alten Mexico,* 1984 (p. 65 ş.u.).

TORE, zeu al pădurilor primordiale şi stăpân al animalelor la bambuti (pigmei

din regiunea Ituri); poate apărea şi ca zeu al vântului şi furtunii şi este vizibil sub înfăţişarea unui leopard. La iniţierea băieţilor se pare că apărea zeul însuşi sub înfăţişarea sa teriomorfă.

P. Schebesta, *Die Bambuti — Pygmäen,* vol. 2, partea a 3-a: *Religion,* Bruxelles, 1950.

TORK, în literatura armeană veche zeul munţilor care poate fi urmărit până în antica Asie Mică; acum cu trăsături demonice. Iniţial era muntele însuşi şi a devenit apoi protectorul lumii munţilor şi al animalelor care trăiesc în ea. Urât ca înfăţişare, era totuşi o fiinţă cu puteri supraomeneşti.

N. Mardirossian, *Altarmenische Volksüberlieferungen über Tork* (Archiv Orientalni 2/1930); V. Haas, *Hethitische Berggötter und hurritische Steindämonen,* 1982 (p. 205–208).

TORTO, unul dintre cele mai înspăimântătoare duhuri din credinţa populară bască. Are un singur ochi în mijlocul frunţii şi răpeşte de predilecţie tineri, pe care-i face bucăţi şi-i devorează.

TRIGLAV (Trigelawus), zeul slavilor de la Marea Baltică (pomorani), probabil cu funcţie războinică. Numele înseamnă „Cel cu trei capete"; potrivit vechilor cronicari la Stettin (astăzi: Szczecin) şi Brandenburg ar fi fost reprezentat şi cu trei capete. La Stettin era considerat cel mai mare dintre toţi zeii (coloana care îl înfăţişa a fost distrusă în 1124 de Otto de Bamberg). De cultul său era legat un oracol al cailor. Nu este sigur că a existat un zeu Triglav al slavilor de sud, aşa cum s-a susţinut în mai multe rânduri, în ciuda muntelui cu acelaşi nume din Slovenia.

A. Brückner, *Slaven und Litauer* (Lehrbuch der Religionsgeschichte von Chantepie de la Saussage II), 1925; E. Wienecke, *Untersuchungen zur Religion der Westslaven* (Forschungen zur Vor-und Frühgeschichte 1), 1940; R. Pettazoni, *West Slav Paganism* (în: Essays on the History of Religions, p. 151—163), Leiden, 1967; M. Gimbutas, *Triglav* (ER 15), New York, 1987.

TRIMURTI (în sanscrită „Trei chipuri"), treime indiană de zei compusă din creatorul lumii → Brahmā, cel care o păstrează → Viṣnu şi cel care o distruge → Şiva. Potrivit filozofiei Sāmkhya, toţi trei reprezintă doar forme de apariţie a unei entităţi. În credinţa populară ei sunt concepuţi adesea ca manifestare a zeului suprem (→ Ishvara). **T.** corespunde în filozofia indiană celor trei principii care guvernează universul (*gunas* fire, însuşiri): crearea (*rajas* „praf"), păstrarea (*sattva* „bunătate") şi distrugerea (*tamas* „întunericul"). Simbolul lingvistic al trinităţii divine este silaba mistică OM, de fapt A-U-M cu interpretarea A = Brahmā, U = Viṣnu, M = Şiva.

E. Schierlitz, *Die bildlichen Darstellungen der indischen Göttertrinität* (Diss.), München, 1927; W. Kirfel, *Die dreiköpfige Gottheit,* 1948; J. Gonda, *The Hindu trinity* (Anthropos 63–64/1968–1969); V. Moeller, *Trinität* (Die Mythologie der vedichen Religion und des Hinduismus, WdM 5), 1984.

TRIPHIS, forma greacă a numelui egipteanului Repit („Marea femeie"); de fapt, era un titlu onorific cu care era imaginată, în special → Hathor. Dar este şi un nume propriu pentru o zeiţă a leilor venerată în a 9-a nomă din Egiptul de Sus (cu locul de cult Athribis).

TRIPTOLEM, figură din mitologia greacă; iniţial cu funcţie războinică, de aici numele său „războinicul întreit".

Etimologia antică „întreitul plugar" are la bază un mit: într-un car tras de zmei înaripaţi, tânărul **T.** le-a adus oamenilor grâne de la → Demeter; de aceea atributul său este un spic. În Apologia lui Socrate şi pe vasele apulice reprezentând lumea subpământeană eroul apare ca judecătorul morţilor.

H. von Geisau, *Triptolemos* (Der kleine Pauly 5), 1975.

TRITON, zeu grec al mării; pe jumătate om, pe jumătate peşte. Părinţii săi sunt → Poseidon şi → Amfitrite. În epoca ulterioară s-a înmulţit, se vorbea numai de tritoni; aceştia sunt însoţitori masculini, suflând în scoici, ai femininelor → Nereide.

E. Buschor, *Meermänner*, 1941.

TROFONIOS, zeu grec, care-şi are sălaşul oracular într-o peşteră subpământeană din Beoţia; în cultul său jertfele de berbeci şi blana de berbec jucau un rol important.

TROLL (în nordica veche „duh rău"), demon masculin sau feminin în credinţa populară scandinavă; pot fi uriaşi, dar şi pitici. Puterea lor magică o au numai noaptea, de aceea ei se tem de zi; potrivit unei legende, în momentul în care îi atingea o rază de soare erau prefăcuţi în blocuri de piatră. În credinţa populară daneză se aseamănă cu → Heinzelmännchen.

E. Hartmann, *Die Trollvorstellungen*, 1936; T.H. Wilbur, *Troll, an etymological note* (Scandinavian Studies 30), 1958.

TROWO (Singular: Tro), la populaţia ewe (în Togo), făpturi create de zeu, care corespund sau reprezintă anumite părţi ale cosmosului (cerul, stelele, fulgerul). Cel mai în vârstă este Anyigba, pământul, ale cărui părţi (munţii, pâraiele, pădurile, muşuroaiele de termite) formează şi ele **T.** proprii, care dăruiesc copii, fac să înflorească yamsul şi trimit sau vindecă boli.

J. Spieth, *Die Religion der Eweer in Sud-Togo*, 1911 (p. 37 ş.u.)

TSAGHAN EBÜGEN („Bătrânul alb"), zeu al căminului şi al fertilităţii la mongoli, sub înfăţişarea unui moşneag îmbrăcat în alb, cu părul alb, sprijinit într-un toiag care are la capăt un zmeu. Este stăpânul pământului şi al tuturor apelor, la buriaţi este şi protectorul de pojar.

bTSAN (bCan), demoni tibetani al căror domeniu de stăpânire este aerul. Călăresc ca nişte vânători sălbatici, roşii, pe cai de un roşu aprins, pe deasupra munţilor. Cel care-i întâlneşte, dacă este singur, este omorât de săgeţile lor. Regele anticului Tibet era considerat reprezentantul bTsan în lumea oamenilor şi avea titlul de bTsan-po.

TSEKABEŞ („Omul desăvârşit"), erou civilizator la indienii naskapi-montagnais (vorbitori ai unei limbi din familia algonkină), care prinde soarele şi luna şi le dirijează circuitul şi care scapă omenirea de monştri.

TSUI-GOAB, creatorul şi zeul cerului la hotentoţi; era considerat marele vrăjitor şi cel mai mare dintre preoţi în epoca primordială. Fiind rănit la genunchi, a primit numele de „Genunchi rănit".

TSUKIYOMI (Tsukiyomi-no-Mikoto), zeul lunii, al nopții și al lumii subpământene în șintoismul japonez. Fiul lui → Izanagi (a apărut când, pe malul mării, Izanagi și-a scos ochiul spălându-l), fratele zeiței soarelui → Amaterasu și al zeului furtunii → Susanoo. Este amintit în mitologiile japoneze Kojiki și Nihongi (secolul VIII d.Hr.)

TU (1), în Hawaii Ku, zeul războiului la polinezieni; numele său înseamnă „Cel care stă în picioare". Este considerat marele meșter la crearea lumii. În Mangrewa, de la **T.** se aștepta înflorirea pomilor fructiferi. În epoca ulterioară zeului hawaian „Ku cu botul mișunând de viermi" i se aduceau jertfe omenești; sub numele de Ku-kaili-moku („Ku, lacom de insule") era un fel de zeu național.

H. Plischke, *Kukailimoku,* 1929; H. Nevermann, *Götter der Südsee,* 1947.

TU (2), în vechile religii chineze un spirit teluric asemănător unui zeu; se mai numea și She și era obiectul unui cult al fertilității. Pe câmpurile stăpânitorului, ca și pe cele ale vasalilor săi, erau înălțate altare ale lui She din pământ bătătorit, sub formă de falus. În epoca istorică a fost pus în relație cu zeul recoltei Hou-ji („Principele graminee"); era considerat figura simbolică a stăpânitorului, întrucât toate întinderile erau proprietatea monarhului.

W. Einhorn, *Die Religionen Chinas,* 1973; W. Münke, *Hou T'u und Shë* (în: Die klassische chinesische Mythologie), 1976.

TUATHA DE DANANN („Poporul zeiței → Dana"), familie de zei celtici în Irlanda, din care fac parte, printre alții, și → Dagda, → Lug și → Ogma. În mit și în cult zeii-eroi apar ca parteneri ai omului. Sunt cunoscători de vrăji și de înțelepciune druidă, au adus pe insulă piatra regală Lia Fail și i-au învins pe → Fomori în cele două lupte de la Mag Tured.

Th. F. O'Rahilly, *Early Irish History and Mythology,* 1946; J. de Vries, *Keltische Religion,* 1961 (p. 148–156); Fr. Le Roux / Chr. — J. Guyonvarc'h, *Tuatha De Danann* (ER 15), New York, 1987.

TUHULHA, demon etrusc al lumii subpământene; capul său seamănă cu cel al lui → Harun; în jurul brațelor i se încolăcesc șerpi.

TU-DI → CHENG-HUANG

TUISTO, după datele istoricului roman Tacit, un zeu „pământean" în credința germanilor de Vest, din care apare omul primordial — Mannus (în germ. „Mann, Mensch" = „om, bărbat"). Este evident că a fost imaginat ca o ființă bisexuală; în acest sens este interpretat și numele său: *twist* „doi", adică ființă dublă, hermafrodit.

F. Kluge, *Tuisco deus et filius Mannus* (Zeitschrift für deutsche Wortforschung 2/ 1902); R. Much, *Die Germania des Tacitus,* 1967.

TULAKPADANG → PUANG MATUA

TULUNGERSAQ, ființă primordială la eschimoși; inițial avusese înfățișarea unui om stând ghemuit în beznă, dar cu timpul a căpătat conștiință și s-a transformat într-un corb, care a creat lumea.

K. Rasmussen, *Die Gabe des Adlers. Eskimoische Märchen aus Alaska,* fără an.

TUPA(N), zeu al tunetului la vechii tupi-guarani de pe coasta braziliană şi din Paraguay. Misionarii europeni l-au ridicat la demnitatea unei fiinţe supreme şi l-au identificat cu Dumnezeul creştin. **T.** mai este şi astăzi denumirea generică pentru Dumnezeu la populaţia Braziliei şi a Paraguayului care vorbeşte limba guarani. **T.** are şi semnificaţia de „sacru".

A. Métraux, *La Religion des Tupinamba,* Paris, 1928; Ch. Wagley/E. Galvão, *The Tenetehara of Brazil,* New York, 1949.

TURAN, zeiţă etruscă a dragostei; atributele ei sunt lebăda şi porumbelul, adesea şi o ramură sau o floare. De cele mai multe ori este reprezentată cu aripi, corespunzând tipului vechi mediteranean „Marea Mamă". **T.** a fost şi zeitatea protectoare a oraşului Vulci. În epoca etruscă târzie încetează de a mai fi consacrată, fiind depăşită în importanţă de → Menrva.

A. Pfiffig, *Religio Etrusca,* 1975 (p. 260–263).

TURMS, zeu etrusc cu funcţia unui psyhopompos. Ca atare, el preia caracteristicile iconografice ale lui → Hermes: înfăţişat gol, cu hlamida aruncată pe spate, cu sandale înaripate şi kerykeion (toiagul de vestitor).

TURSAS, în creaţia populară finlandeză, monstru marin, care-şi înalţă capul din mare. Numele ar putea fi dedus din germanicul *thurs* („uriaş, monstru"). În ce măsură **T.** are o legătură cu Turisas menţionat într-un registru al zeilor din secolul XVI nu s-a elucidat.

TUTELA (în lat. „tutelă, protecţie"), personificare romană a protecţiei căminului.

TUWALE (şi Dunioi), zeul soarelui şi stăpânitorul lumii la populaţia wemale din insula Ceram, situată în estul Indoneziei (provincia Maluku). Este considerat succesorul creaturilor primordiale şi determină apariţia oamenilor. Este căsătorit cu Rabie, care trebuie considerată luna de pe cer. Rabie este una dintre cele trei fete divine, care ocupă un loc important în miturile creaţiei ale populaţiei wemale (→ Zeiţăţile Dema, Hainuwele, Satene).

A.E. Jensen/H. Niggemeyer, *Hainuwele. Volkserzählungen von der Molukkeninsel Ceram,* 1939; A.E. Jensen, *Die drei Ströme. Züge aus dem geistigen und religiösen Leben der Wemale,* 1948; A.E. Jensen, *Die getötete Gottheit, Weltbild einer frühen Kultur,* 1966.

TVASHTAR (Tvashtri, în indiana veche „Cel care formează"), zeu indian al meşteşugurilor, care a dat formă tuturor lucrurilor. Potrivit Rigvedei (8, 29, 3), caracteristica sa este un topor de fier. A confecţionat în special învelişul somatic al zeilor şi săgeata magică (*vajra*) pentru → Indra. În legendele mai vechi este şi Creatorul, care a dat o înfăţişare cerului şi pământului, iar oamenilor le-a dăruit viaţa. În hinduism este considerat unul dintre cei doisprezece → Āditya.

K. Ammer, *Tvastar, ein altindischer Schöpfergott (Festschrift für W. Havers),* 1949; M. Leumann, *Der indoiranische Bildnergott Tvastar* (Asiatische Studien 1954); J. Gonda, *Die Religionen Indiens I. Veda und älterer Hinduismus,* 1960.

TYFON (Typhoeus), vlăstarul lumii subpământene (Tartaros) şi al pământului (→ Gaia), monstru cu o sută de capete de zmeu şi picioare încolăcite de şerpi. Din legătura lui cu → Ehidna

apar → Cerberul, → Ladon şi → Himera. Numele de **T.** (sau Typhos) înseamnă, de fapt, „vârtej"; monstrul a fost imaginat ulterior ca demon, care provoacă furtuni şi cutremure.

G. Seippel, *Der Typhonmythos,* 1939; F. Vian, *Le mythe de Typhée. Elements orientaux dans la religion grecque ancienne,* Colloque de Strasbourg, Paris, 1960.

TYHE, zeiţă greacă a destinului. În teogonia lui Hesiod apare ca una dintre fiicele lui → Okeanos; Pindar a desemnat-o drept fiica lui → Zeus. Ca reprezentantă a sfârşitului lumii, **T.** s-a bucurat de o deosebită consideraţie în timpul sofiştilor, când credinţa în alţi zei începuse să se clatine. Diferite oraşe elenistice (cum ar fi în Orontes, Antiohia) au ales-o pe **T.** ca zeiţă a oraşului. Reprezentările plastice o arată cu o cârmă (în calitatea ei de cârmuitoare a destinului) şi cu cornul abundenţei (ca cea care aduce fericirea); roata şi sfera sugerează instabilitatea. La romani i-a corespuns → Fortuna.

H. Strohm, *Zur Schicksalsauffassung bei Pindar und den frühgriechischen Dichtern,* 1944; G. Herzog-Hauser, *Tyche* (PWRE 7 A2), 1948; T. Dohrn, *Die Tyche von Antiochia,* 1960.

TYR, iniţial sub forma Tiwaz, în anglosaxonă Tiw, în germana veche de sus Ziu; înrudit etimologic cu grecul → Zeus şi indianul → Dyaus. La vechii germani a fost mai întâi zeul cerului, înlăturat apoi de → Odin. Romanii vedeau în el un zeu al războiului; ziua consacrată lui Marte îi revine acum lui Ziu (marţi, în alemană Zischdi, în anglosaxonă *tiswesdaeg*, în engleză *Tuesday*). **T.**/Ziu nu a fost numai zeul războiului, ci şi cel al dreptăţii; sabia sa era atât armă, cât şi semn al puterii judecătoreşti. Braţul drept l-a pierdut când l-a prins pe lupul → Fenrir; în Ragnarök cade în lupta împotriva lui → Garm. Ca forme locale ale zeului sunt interpretaţi şi → Saxnot şi → Mars Thingsus.

R. Much, *Der germanische Himmelsgott* (Festgabe für R. Heinzel), 1898; W. Krause, *Ziu* (Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Phil.-hist. Kl. N.F. 3—6/1940); J. de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte,* 1970; G. Dumézil, *Gods of the Ancient Northmen,* Berkeley, 1977; E.C. Polomé, *Tyr* (ER 15), New York, 1987.

U

UACILLA, spirit care cârmuieşte tunetul, fulgerul şi ploaia la oseţii caucazieni. Particula *illa* vine de la profetul Ilie din Vechiul Testament, care în Europa de Est este stăpânul tunetului şi al furtunii.

G. Dumézil, *Uacilla* (Mythologie der kaukasischen Völker, WdM 4), 1986.

UALLALLO → PARIACACA

UASTIRJI, spirit celest la oseţi (Caucaz), care-i pedepseşte pe sperjuri şi pe hoţi.

U BLEI NONGTHAW („El Zeul Creator"), la populaţia khasi care trăieşte în Assam (India) întruchipează aspectul masculin al marii zeităţi, al cărei aspect feminin este reprezentat prin Ka Blei Synshar („El Zeul Administrator"), amândouă aspectele la un loc sunt invocate în rugăciuni ca o unitate (androgină).

U.R. Ehrenfels, *The Double Sex Character of the Khasi Great Deity* (Journal of the Madras University 1950).

UBUSUNA-GAMI → UJI-GA-MI

UDUG (în akkadiană Utukku), demon din vechea Mesopotamie, imaginat preponderent ca rău. Înspăimântătorii Utukku pot trece în răii → Sebettu.

UGAR, zeu în vechea Sirie; numele vine, probabil, din akkadianul *ugar*, „câmpie", şi denotă funcţia sa agrară. Nu este cert dacă numele oraşului Ugarit are vreo legătură cu el.

UIS NENO, stăpân al cerului şi zeitate supremă la populaţia atoni din Timorul de Vest (Indonezia orientală); este identificat cu soarele. Perechea sa este Uis Pah, stăpânul pământului, care-l completează în domeniile importante. Cei doi sunt legaţi indisolubil, formează o zeitate duală, în care **U.N.** are o importanţă mai mare. Surse mai vechi vorbesc despre Uis Pah ca despre o zeiţă feminină a pământului.

P. Middelkoop, *Curse-Retribution-Enmity. As data in natural religion especially în Timor,* Amsterdam, 1960; H.G. Schulte-Nordholt, *The political system of the Atoni of Timor,* Haga, 1971; W. Stöhr, *Die altindonesischen Religionen* (Handbuch der Orientalistik, secţiunea 3. 2,2), 1976.

UIS PAH → UIS NENO

UJI-GAMI („Zeii stirpei/clanului"), zei străbuni ai unei stirpe japoneze (ai

unui clan) sau ai unor entităţi asemănătoare cu legături de sânge. Cultul lor a însemnat iniţial venerarea strămoşilor stirpei ca zei (într-un sens mai larg), ca ridicaţi la demnitatea de zei, dar include şi zeii veneraţi de strămoşi. Această dublă semnificaţie se manifestă în cultul strămoşilor al casei imperiale japoneze care, pe de o parte, se referă la înaintaşii săi pe linie istorică (iniţial umani), pe de altă parte şi la panteonul zeilor venerat de acei strămoşi (compară cu cele spuse despre zeiţa soarelui → Amaterasu). Ca *ujigami* pot fi venerate de către o stirpe şi anumite personalităţi istorice sau legendare ori zei (din cronicile imperiale Kojiki şi Nihongi), dacă urmează să acţioneze spre binele stirpei, chiar dacă nu există legături de sânge cu ea. Varianta constă în aceea că zeii protectori ai unui anumit loc (Ubusuna-gami, adică zeii protectori ai locului unde „ai fost născut") pot să se amestece cu **U.-g.** şi să fie veneraţi ca atare.

M. Anesaki, *History of Japanese Religion,* Rutland/Vermont, Tokyo, 1963 (p. 34 ş.u.); J.M. Kitagawa, *Religion in Japanese History,* New York, 1966 (p. 30 ş.u.); M. Eder, *Geschichte der japanischen Religion,* Nagoya, 1978 (vol. 1); H. Zachert, *uji* (Die Mythologie des Shinto, WdM, Caietul 20), 1986.

UKKO („Bătrânul bărbat"), zeu finlandez al tunetului, numit şi Isainen („Tătucul"). Atunci când străbate cu vehiculul său un drum de piatră pe cer, din potcoavele cailor ies scântei. Pe timp de furtună se spune că zeul rostogoleşte pietre sau macină cereale. În formulele magice de rugăciune are ca atribut o pelerină albastră, o blană de foc, sabie, măciucă şi ciocan. În Carelia şi Ingmermanland, locul lui **U.** l-a luat Sf. Ilie.

L. Honko, *Ukko* (Finnische Mythologie, WdM 2), 1973; A.-I. Silkala, *Ukko* (ER 15), New York, 1987.

ÜLGÄN, zeu al cerului în credinţa tătarilor din Altai. El îl trimite pe pământ pe Mântuitorul Maidere, pentru a-i învăţa pe oameni frica de Dumnezeu; dar acesta este învins de răul → Erlik. Din sângele lui Maidere apare un foc, care ajunge până la cer, făcându-l pe zeul cerului să-i nimicească pe Erlik şi pe adepţii săi. La crearea oamenilor, **U.** l-a făcut mai întâi pe bărbat şi apoi, din coasta sa, pe femeie.

U. Holmberg, *Finno-Ugric, Siberian* (Mythologie of all Races IV), Boston, 1927; Kl. Sagaster, *Ulgen* (ER 15), New York, 1987.

ULL(R), zeu întâlnit în nordul Germaniei; numele său ar putea fi înrudit cu goticul *wulthus* („splendoare"). Este în relaţie strânsă cu ordinea de drept (jurămintele se făceau pe inelul său) şi este invocat ca protector în duel. Este considerat un bun arcaş şi schior. Pe de o parte, prezintă trăsăturile unui zeu al iernii, pe de alta este în legătură cu forţele fertilităţii; numele de localităţi derivate din el sunt legate frapant de des de „ogor" şi „păşune". În mit, **U.** este fiul lui → Sif şi fiul vitreg al lui → Thor.

A. Nielsen, *Freyr, Ullr, and the Sparlosa Stone* (Mediaeval Scandinavica 2/1969); J. de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte,* 1970; R. Simek, *Ullr* (Lexikon der germanischen Mythologie), 1984.

ULLIKUMMI, demon din Asia Mică, creat de regele detronat al zeilor → Kumarbi, care a lăsat însărcinată o piatră, pentru a-i fi de folos la redobân-

direa dominației sale în cer. **U.** a fost pus pe umerii uriașului → Upelluri și a crescut tot mai mare până la cer, așa încât zeii au fost cuprinși de spaimă.

H. G. Gütterbock, *The Song of Ullikummi*, New Haven, 1952; W. Burkert, *Von Ullikummi zum Kaukasus. Die Felsgeburt des Unholds* (Würzburger Jahrbücher für die Altertumswissenschaft N.F. 5/1979); V. Haas, *Hethitische Berggötter und hurritische Steindämonen*, 1982.

UMĂ, personificarea indiană a luminii și frumuseții, venerată și sub numele de → Gauri. Este → Devī (zeița) subordonată lui → Șiva și, ca atare, poate trece în → Durgă, precum și în Pārvatī. Ca „Cea care provine din Himalaya" (Haimavatī) este considerată în cercurile spirituale drept simbolul celei mai înalte trepte a existenței. Centrul venerării ei se afla în Bengal.

UMVELINQANGI, zeu al creației la zulușii din Africa de Sud. El a făcut să crească pomii și iarba și a creat toate animalele. În cele din urmă, a confecționat și o tijă (un baston), din care a apărut zeul → Unkulunkulu.

UNEG, zeu al plantelor menționat în textele piramidelor, însoțitorul zeului soarelui → Ra și susținătorul cerului.

UNGUD, forță creatoare divină la locuitorii primordiali din nord-vestul Australiei; are înfățișare de șarpe și poate fi imaginată masculin, feminin sau androgin. **U.** poate reprezenta și curcubeul. Vracii cred că penisul lor în erecție seamănă cu **U.**

A. Lommel, *Die Unambal*, 1952.

UNI, zeiță etruscă; în scenele mitologice grecești îi corespunde → Herei și, de aceea, este subordonată zeului cerului → Tin; dincolo de aceasta, era zeița orașului Perugia. Numele **U.** nu putea fi de origine etruscă, ci legat de numele italo-latin Iuno (→ Iuno).

UNKULUNKULU, zeu suprem al zulușilor (Africa de Sud), care a apărut în timpurile primordiale dintr-un „baston primordial". El și soția sa omonimă (ambii la un loc o entitate androgină?) i-au creat pe primii oameni.

W. Wanger, *The Zulu notion of God* (Anthropos 1925); A.-I. Berglund, *Zulu Thought-Patterns and Symbolism*, Londra, 1976.

UNUMBOTTE, zeu mitic la populația bassari care trăiește în Togo; a creat întâi oamenii, apoi animalele.

UNUT, zeiță cu înfățișare de iepure, care a luat mai târziu trăsături de leu și care a fost venerată în a 15-a nomă din Egiptul de Sus (Hermopolis). În cele din urmă, a pierdut din importanță în favoarea lui → Thot și a mai jucat un rol doar ca zeiță protectoare înarmată cu cuțite.

UPARATĀT, veche zeiță iraniană a victoriei, menționată de 25 de ori în Avesta nouă, adesea împreună cu zeul războiului → Verethragna. Epitetul ei permanent *vanainti* („victorios, cuceritor") a devenit în imperiul iranian Kushan forma independentă de nume Oaninda; aceasta din urmă era reprezentată ca zeiță purtând o cunună.

UPELLURI, uriaș hurrit (în Antichitate în Asia Mică) care iese cu jumătate

de corp din mare şi susţine cerul şi pământul. Pe umărul său drept stă demonul de piatră → Ullikummi. Între **U.** şi → Atlas pot fi presupuse legături directe.

A. Lesky, *Hethitische Texte und griechischer Mythos* (Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Kl. 1950, nr. 9).

UPUAUT (Wep-wawet), vechi zeu egiptean din Siut sub înfăţişarea unui şacal sau lup negru. Numele său înseamnă „deschizătorul de drumuri" şi poate să se fi referit la o înaintare victorioasă în luptă. Stindardul său îl însoţea pe rege ca un fel de drapel. Ca zeu al războiului, atributele sale sunt măciuca şi arcul. El merge înaintea regelui, iar la procesiuni merge şi înaintea zeului → Osiris. La Abydos a devenit zeul morţilor ca „Stăpân al necropolei".

H. Bonnet, *Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte,* 1971; H. Kees, *Der Götterglaube im alten Ägypten,* 1977.

UPULERO, zeu al soarelui în Insulele de Sud-Vest (Indonezia orientală); este posibil să fi desemnat zeitatea supremă. Căsătoria sa cu Upunusa, zeiţa pământului, era întotdeauna celebrată la începutul anotimpului ploios. La această „mare sărbătoare" (numită *Porka*), **U.** coboară deasupra marelui curmal (*waringin*), care se află în centrul satului, pe pământ, pentru a o lăsa însărcinată pe Upunusa. În cadrul Porkai, pe care trebuie s-o interpretăm ca pe o repetare rituală a evenimentului primordial al creaţiei, era tăiat un mare număr de bivoli, porci şi alte animale domestice, care erau aduşi jertfă lui **U.**

P.W. Schmidt, *Grundlinien einer Vergleichung der Religionen und Mythologien der austronesischen Völker,* 1910; H. Th. Fischer, *Het heilig huwelijk van hemel en aarde,* Amsterdam, 1929; G. I. Tersteege, *Het animisme op de Zuid-Wester-Eilanden* (Kolonial Tijdschrift 24/1935); W. Stöhr, *Die altindonesischen Religionen* (Handbuch der Orientalistik, secţiunea 3. 2,2), 1976.

UPULVAN (forma prescurtată Pulvan), cel mai important dintre cei patru mari zei ai panteonului sinhalez. Numele său înseamnă „Cel de culoarea nufărului", simbolul lui este arcul. Potrivit legendei, este singurul zeu care a fost alături de → Gautama Buddha în lupta împotriva lui → Mara; diferite texte îl desemnează pe **U.** ca pe un Bosat, adică un Bodhisattva. În epoca mai nouă zeul a fost identificat cu hindusul → Vişnu.

H. Bechert, *Eine alte Gottheit in Ceylon und Südindien* (Zeitschrift für die Kunde Süd- und Südostasiens 12–13/ 1968–1969); H. Bechert, *Upulvan* (Mythologie der singhalesischen Volksreligion, WdM 5), 1984.

UPUNUSA → UPULERO

URANIA („Divina"), una dintre cele nouă muze, care îndruma muritorii, consolându-i, spre armonia divină. Reprezintă astronomia, atributul ei fiind globul ceresc.

URANUS („Cerul"), zeu grec al cerului, soţul zeiţei pământului → Gaia, copiii lor sunt → Titanii şi → Ciclopii. Întrucât, de frică şi din ură, **U.** şi-a exilat Ciclopii în lumea subpământeană (Tartaros), Gaia l-a asmuţit pe fiul mai tânăr (→ Cronos), care şi-a castrat tatăl cu o seceră şi l-a detronat. Din picăturile de sânge scurse în mare, respectiv din sămânţa înspumată, a apărut → Afrodita. Castrarea zeului este un semn

evident al pierderii forței creatoare, **U.** nemaifiind decât un *deus otious*.

G. Dumézil, *Ouranós – Varuna. Etude de mythologie comparée indoeuropéenne*, Paris, 1934; E. Wüst, *Uranos* (PWRE 9 A/1), 1961; W. Staudacher, *Die Trennung von Himmel und Erde*, Reeditare 1968.

URAȘ, vechea ipostază mesopotamiană a zeiței pământului, care era căsătorită cu zeul cerului → An; copilul lor era zeița vindecării → Nin'insinna.

URD → NORNE

URIAȘII, giganți numiți și căpcăuni, jidovi etc., care ar fi construit cetățile preistorice și movilele de pământ. În ținuturile subcarpatice movilele puse pe seama uriașilor sunt de origine antropomorfă, de obicei tumuli funerari din Epocile bronzului și fierului.

Fochi A., *Datini și eresuri la sfârșitul secolului al XIX-lea. Răspunsuri la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976.

URIEL (în ebraică „Lumina mea este ca Dumnezeu"), înger menționat în apocrifele Vechiului Testament, care a dezvăluit tainele lui Ezdra (4,4). În creștinism este considerat unul dintre arhangheli; la copți, afară de această calitate și sub numele de Suriel, este îngerul cu trompetă de la Înviere. În magia mai nouă este repartizat regiunii nordice a lumii și elementului pământ.

A. Rosenberg, *Engel und Dämonen, Gestaltwandel eines Urbildes*, 1986.

URME (numite și ursitori), spirite feminine la țiganii polonezi, ruși și sârbi, care hotărăsc soarta omului. Sunt imaginate în număr de trei. Propria lor viață este legată cu trei fire aurite de păr de la ceafă.

H. Berger, *Urmen* (Mythologie der Zigeuner, WdM 5), 1984.

URSITORILE, zeițe românești ale destinului care hotărăsc viața omului între leagăn și mormânt. **U.**, fără soț, de obicei trei, sunt așteptate cu masa încărcată cu ofrande și obiecte cu valoare simbolică în a treia noapte după nașterea copilului. Cea mai rea, care taie firul vieții, este Ursitoarea mică, numită și Șchioapa. Ele ursesc, strigând sau cântând viitorul copilului, afară, la fereastră, sau în casă, unde dau ocol mesei sau stau în picioare la căpătâiul noului născut. Despre cele ce au ursit află lăhuza, în vis, sau moașa copilului din interpretarea obiectelor și alimentelor puse pe masa **U.**

URȘANABI (Sursunabu), în epopeea lui Ghilgameș este un luntraș de pe râul care curge în lumea subpământeană.

URTHEKAU (Werethekau, „Cea plină de farmece"), personificarea forțelor supranaturale tainice, pe care vechii egipteni și-o imaginau în coroană. Zeița coroanei cu cap de leu sălășluia în sanctuarul imperiului. **U.** putea fi și supranumele altor zeițe, de exemplu → Isis.

URTZI (Ortzi, Urcia), cuvântul înseamnă la basci firmamentul și zeul cerului, căruia i se atribuia și funcția celui care tuna.

USANAS (Ushanas), în India regentul divin al planetei Venus; este alb și ține în mâini un toiag, o coroană de rugă-

ciuni şi un vas pentru apă (ca simbol al puterii de a binecuvânta). Zeul poate fi reprezentat şi ca femeie care stă pe o cămilă. **U.** este considerat învăţătorul demonilor (→ Daitya).

USHAS, zeiţă indiană a zorilor, fiica zeului cerului → Dyaus, iubita lui → Sūrya. Potrivit vedelor, seamănă cu o mireasă delicată purtând haine trandafirii şi un văl auriu. Călătoreşte într-un car tras de vaci roşcate (o imagine pentru nori). În mitologia greacă îi corespunde → Eos.

E. Brandes, *Uşas* (Diss.), Copenhaga, 1879; L. Renou, *Les hymnes à l'aurore du Rgveda,* Paris, 1957.

USHNĪSHAVIJAYĀ (în sanscrită „Victorioasa-turban"), una dintre cele mai populare zeiţe ale panteonului Mahāyāna; în Nepal, chipul ei nu lipseşte din nici un templu. Are culoarea albă, cu o mandorlă albă, trei chipuri şi opt braţe; în coroana ei se vede → Vairocana. Are virtuţile tuturor Buddha şi este considerată în special păzitoarea înţelepciunii budiste, care se află adunată într-o excrescenţă a craniului (*ushnisha*). Se apără de spiritele rele cu o săgeată şi un arc.

G. Grönbold, *Uṣṇīṣavijayā* (Die Mythologie des indischen Buddhismus. WdM 5), 1984; H.W. Schumann, *Buddhistische Bilderwelt,* 1986.

USINŠ, zeitate letonă, ale cărei funcţii nu sunt evidente. Parţial vădeşte trăsăturile unui zeu al luminii cu referiri la luceafărul de seară, respectiv de dimineaţă, parţial este legată de primăvară şi, în cele din urmă, este numită şi patroana albinelor. O dată cu creştinarea, chipul zeului s-a contopit cu imaginea Sf. Gheorghe.

R. Auning, *Über den Uhsin-Mythus* (Magazin der lettisch-literarischen Gesellschaft XX, 4/1913).

UTBOR, în credinţa populară scandinavă, în special în cea norvegiană, o fiinţă demonică, apărută din placenta care nu a fost îndepărtată cu grijă; se poate face văzută şi nevăzută şi doreşte să-i ia viaţa mamei ei.

F. Burjam, *Utburdhr- utbor* (Folkloristika och etnografiska studier, udgivna K.R.V. Wikman), Helsingfors, 1922.

UTGARD-LOKI, în mitologia nordică un uriaş demonic, care-i învinge în întrecere chiar şi pe zeii → Loki şi → Thor. Acesta din urmă încearcă zadarnic s-o învingă în luptă pe doica uriaşului (personificarea vârstei) şi să-i ridice de la podea pisica (şarpele Midgar).

N.K. Chadwik, *The Russian Giant Svyatogor and the Nors Utgard-Loki* (Folklore 75/1964).

UTO (Wadjet), numele vechii zeiţe egiptene a şerpilor din Buto (în noma a 6-a din Egiptul de Jos) înseamnă „Cea de culoarea papirusului", adică „Cea verde", care este legată de forţele vegetaţiei. Ca zeiţă naţională a Egiptului de Jos, este asociată cu planta papirus; este pandantul zeiţei vulturilor din Egiptul de Sus → Nehbet. **U.** este identificată cu şarpele Uraeus al regelui şi, astfel, devine o ipostază a ochiului soarelui. Condiţionată de aspectul solar, ea poate fi reprezentată cu cap de leu.

J. Vandier, *Oudjet et l'horus léontocéphale de Bouto* (Monuments Fondation Piot 55/1967); H. Bonnet, *Reallexikon der ägyptischen Re-*

ligionsgeschichte, 1971; H.W. Fischer-Elfert, *Uto* (LÄ 6), 1986.

UTU, zeu sumerian al soarelui care juca în special rolul de păzitor al dreptului; altminteri nu avea o mare însemnătate ca zeu akkadian al soarelui → Şamaş, ceea ce rezultă şi din subordonarea, pe generaţii, faţă de zeul lunii (→ Nanna), care era tatăl său. În semnele grafice sumeriene, **U.** serveşte şi la desemnarea zeului hitit al soarelui (→ Iştanu).

W. Fauth, *Sonnengottheit (dUtu) und „Königliche Sonne" bei den Hethitern* (Ugarit-Forschungen 11/1979); T. Frymer-Kensky, *Utu* (ER 15), 1987.

UZUME, zeiţă japoneză în panteonul şintoist. În textele mitologice Kojiki şi Nihongi (secolul VIII d.Hr.) se povesteşte că, prin dansul ei erotic, i-a făcut pe zei să izbucnească în hohote de râs, jubilând şi aplaudând. Auzind râsetele din faţa peşterii ei, zeiţa soarelui → Amaterasu a făcut, curioasă, o mică spărtură şi a ieşit afară. Atunci zeii au deschis uşa de tot şi lumea a avut din nou lumină.

H. Zachert, *Uzume* (Die Mythologie des Shinto, WdM, 20. Lief.), 1986.

AL-UZZĀ („Cea mai violentă"), la vechile triburi din Arabia Centrală fiica cea mai mică a lui → Allah (pe lângă → Allāt şi → Manāt). Sălăşluieşte într-un copac care seamănă cu salcâmul, dar se pomeneşte şi de o piatră de cult, pe care se săvârşea jertfa. Cultul ei este atestat, ca Han-Uzzai, şi în Arabia de Nord. Identificarea ei cu luceafărul de dimineaţă a fost de asemenea confirmată.

R. Klinke-Rosenberger, *Das Götzenbuch,* 1942 (p. 38 ş.u.); M. Höfner, *al-Uzza* (Die Stammesgruppen Nord- und Zentralarabiens in vorislamischer Zeit, WdM 1), 1965.

V

VĀC (şi Vāk, în sanscrită „Cuvântarea"), în India personificarea divinizată a cuvântului, căreia i se atribuia o forţă magică. În Rigveda **V.** este principiul universal care stă la baza tuturor acţiunilor zeilor. Zeiţa este considerată soţia zeului creaţiei → Prajāpati. În budism, **V.** este un nume pentru → Mañjushri; stă în poziţie meditativă, cu mâinile în poală.

B. Essers, *Het woord als godsgestalten in de Veda,* Groningen, 1952; W.N. Brown, *The Creative Role of the Goddess Vāc in the Rig Veda* (Pratidānam. Studies presented to Fr. B. J. Kuiper), Leiden, 1968.

VACALLINEHAE, nume atestat de peste 130 de inscripţii al matroanelor (→ Matres), al căror centru de cult, cu temple proprii, din epoca galo-romană a fost descoperit în districtul Euskirchen (Renania de Nord-Westfalia).

VADATAJS, creatură rea din credinţa populară letonă. Poate apărea sub înfăţişare de animal, dar şi antropomorf, şi încearcă să le tulbure minţile oamenilor la răscruce de drumuri.

VAGDAVERCUSTIS, zeiţă venerată pe cursul inferior al Rinului; din numele ei (care nu a fost explicat clar) se încearcă să se deducă o funcţie războinică.

VĀGISHVARA, o formă a lui Bodhisattva → Mañsjushri, cu un singur chip, două braţe, corpul de culoare roşie şi galbenă (nu trebuie confundat cu → Dharmadhātuvāgishvara). Stă pe un leu sau pe un tron şi este considerat o zeitate protectoare a Nepalului.

VAHAGN, zeu armean al vitejiei şi victoriei, corespunzându-i iranianului → Verethragna. Supranumele său Vishpakal nu este explicat cu certitudine, din punct de vedere etimologic, dacă este „Cel care sugrumă zmeii" (ucigaşul de zmei) sau „Cel care-i înalţă pe zmei" în sensul unui zeu al furtunii. Potrivit mitului, **V.** a apărut din foc şi are flăcări în loc de păr. În *interpretatio greaca* este identificat cu → Herakles.

K. Ishkol-Kerovpian, *Vahagn* (Mythologie der vorchristlichen Armenier, WdM 4), 1986.

VAHGURU („Marele guru"), nume dat adevăratului zeu din comunitatea religioasă a sikhilor influenţată de hinduism şi islam; este desemnat şi prin

numele hindus Hari (pentru → Vişnu) şi Govinda, adică „păstor". În „templul de aur" de la Amritsar nu se găsesc imagini ale zeului.

VAIKUNTHANĀTHA, Vişnu care sălăşluieşte în paradis (*vaikuntha*), cu patru chipuri după cele patru puncte cardinale. Acest tip de reprezentare se întâlneşte în special în India de Nord şi Kashmir.

VAIMĀNIKA, un grup de zei din jainism, care locuiesc în viaţa de dincolo, în palate celeste călătoare. Unul dintre cei mai importanţi **V.** este → Shakra (1).

VÄINÄMÖINEN, figură centrală a epopeii populare finlandeze Kalevala, cântăreţ cu puteri magice şi inventatorul cantelei care seamănă cu o ţiteră. Are trăsăturile unui şaman, care poate călători, sub înfăţişare de şarpe, în împărăţia morţilor dar, în cele din urmă, poate fi mutat şi pe cer: Orion este o coasă, pleiadele sunt papucii săi de rafie. Într-un registru al zeilor din secolul XVI d.Hr. el se numeşte Äinemöinen, „Cel care făureşte poezii". Potrivit unei epopei finic-estone a creaţiei, el apare ca un zeu primordial înotând în mare; genunchiul său serveşte drept cuib pentru un ou de aur, din care apar cerul şi pământul.

K. Krohn, *Kalevalastudien V. Väinämöinen* (Folklore Fellows Communications 75), 1928; M. Haavio, *Väinämöinen, Eternal Sage,* Helsinki, 1952; L. Honko, *Väinämöinen* (Finnische Mythologie, WdM 2), 1973.

VAIROCANA (în sanscrită „Vlăstarul soarelui"), în hinduism un → Asura, în budism unul dintre cei cinci → Dhyāni-Buddha. Dintre cele cinci regiuni ale lumii îi este atribuit centrul, dintre anotimpuri iarna. Are culoarea albă; mâinile şi le ţine în aşa-numitul gest al predicii (*dharmacakra — mudrā*, gestul învârtirii roţii, întrucât prima predică a lui Buddha a pus în mişcare „roata învăţăturii"). O altă mudrā, tipică numai pentru el, constă în cuprinderea arătătorului de la mâna dreaptă cu degetele mâinii stângi: simbolul întrepătrunderii spiritualului (absolutului) cu materialul (lumea diversităţii în cele cinci elemente). Aici **V.** este arătat sub aspectul înţelepciunii, de aceea apare şi cu rasa monahală; în rest, apare ca suveran cu coroană pe cap, podoabe bogate şi cu discul soarelui, de cele mai multe ori preschimbat într-o roată. Ca vehicul poate să-i servească o pereche de dragoni sau o pereche de lei. În tantrism poate avea trei chipuri şi şase braţe. În China, **V.** este cunoscut sub numele Bi-lu-fo (Pi-lu-fo); uneori poate trece în poziţia de stăpânitor al lumii. În sectele japoneze (Tendai şi Shingon) este identificat cu All-Buddha (Ādibudddha); toţi ceilalţi Buddha, Bodhisattva şi zei sunt ipostaze ale sale.

P. Banerjee, *Vairochana Buddha from Central Asia* (Oriental Art N.S. 18/1972); G. Grönbold, *Vairocana* (Die Mythologie des indischen Buddhismus, WdM 5), 1984; Ch.D. Orzech, *Mahāvairocana* (ER 9), New York, 1987.

VAISHNAVI → MATRIKAS

VAISHRAVANA (în pali Vessavana, în China Du-wen), unul dintre cei patru păzitori budişti ai lumii (→ Caturmahārāja). El păzeşte Nordul. Culoarea atribuită lui este galbenul, are un steag

(ca semn al victoriei credinței) și este stăpânul bogăților → Yaksha, pe care le păzește. Emblema sa specială este Mungo, respectiv blana de mungo din care și-a făcut o pungă de bani. În Mandala este desemnat cu numele zeului hindus al bogăției → Kubera. La sinhalezi este cunsocut sub numele de Vesamu; pe de o parte, este considerat adeptul fidel al lui Buddha, pe de alta înspăimântătorul stăpân al demonilor.

M. Labou, *Mythologie indienne et peintures de Haute-Asie. I. Le dieu bouddhique de la Fortune* (Artibus Asiae 9/1946); H.W. Schumann, *Buddhistische Bilderwelt,* 1986 (p. 170).

VAJA → RIBHUS

VAJRABHAIRAVA, zeu budist care este imaginat ca manifestare a lui → Mañjushri și a cărui funcție constă în învingerea zeului morților (→ Yama). Are nouă capete, 34 brațe și 16 picioare. Capul său principal este de taur. Dintre atributele sale fac parte cuțitul care omoară neștiința, săgeata care străpunge reprezentările ocolite, ciocanul care zdrobește zgârcenia și un craniu umplut cu sânge, care avertizează împotriva încălcării jurământului. Organul său de procreere este întotdeauna în erecție: o imagine pentru lupta care nu slăbește niciodată împotriva morții și a reîncarnării, din care, potrivit învățăturii budiste, apare întotdeauna o nouă moarte. De aceea, „Înspăimântătorul cu sceptrul dintr-o săgeată" — acesta este numele său — nu va îngrozi nici un → Arhat, pentru că aceștia au învins moartea.

A. Grünwedel, *Mythologie des Buddhismus in Tibet und der Mongolei,* 1900; G. Tucci, *Geheimnis des Mandala,* 1972 (p. 73 ș.u.).

VAJRADAKA, o figură înrudită cu budista → Heruka, emanată de Dhyāni-Buddha → Akshobhya și care apare în diferite forme (→ Mahāmāya, → Samvara).

VAJRA-DĀKINĪ → DĀKINĪ

VAJRAPĀNI („Care ține în mână o săgeată"), în perioada budistă mai veche, inițial un fel de spirit protector, care îl însoțea pe → Gautama; mai târziu este socotit printre cei opt mari → Bodhisattva; a fost emanat de → Akshobya. În cele din urmă, în el se vedea inițiatorul învățăturilor ezoterice, „Stăpânul tainelor". Săgeata magică (*vajra*) este un simbol al metafizicului care, ca și diamantul, este invulnerabil, dar care pătrunde totul. În Tibet, **V.** este venerat ca Bodhisattva sub numele Ph'yagna rdo-rje, la oamenii simpli și ca un fel de zeu al vremii. La sinhalezi **V.** face parte din → Yakku.

S. Konow, *Note on Vajrapāni-Indra* (Acta Orientalia 8/1930); A. Getty, *The gods of northern Buddhism,* Tokyo, 1962 (p. 49 ș.u.); E. Lamotte, *Vajrapani en Inde* (Mélange de Sinologie offerts à M. Paul Demieville), Paris, 1966, 1974; G. Grönbold, *Vajrapāni* (Die Mythologie des indischen Buddhismus 5), 1984.

VAJRASATTVA („Ființe —Vajra"), cel de-al șaselea → Dhyāni-Buddha venerat în Nepal. Este considerat Buddha mistic al multor ritualuri tantrice. Dintre părțile zilei îi este atribuită cea de-a doua jumătate a nopții, dintre anotimpuri toamna. Reprezentările îl arată balansând pe mâna dreaptă o săgeată, în fața pieptului, simbolul celei mai intime și invariabile naturi a tot ce există; în mâna stângă ține un clopot ca simbol

al lumii pieritoare şi amăgitoare a aparentului — sunt cele două jumătăţi ale consistenţei lumii. **V.** apare, astfel, ca stăpân neapărut, nepieritor şi atotpătrunzător al lumii, ca Allbuddha şi Urbuddha (→ Ādibuddha).

V. Bhattacharyya, *Buddhist Iconography. Vajradhara vs. Vajrasattva* (Journal of the Bihar and Orissa Research Society 9/1923); G. Grönbold, *Vajrasattva* (Die Mythologie des indischen Buddhismus, WdM 5), 1984.

VAJRATĀRĀ („Diamant-Tārā"), una dintre cele mai populare zeiţe budiste; are o culoare aurie, patru chipuri şi opt braţe. Este reprezentată ca o fecioară împodobită bogat, în a cărei coroană se află imaginea celor cinci → Dhyāna-Buddha. Se spune că ar fi apărut din jertfele aduse către Vajra şi soare. **V.** îşi apără adoratorii de animale sălbatice şi de duşmani şi ajută în toate ritualurile tantrice. În reprezentările Mandala este înconjurată de zece zeiţe într-un fel de cerc mistic.

N.K. Bhattasali, *Vajratārā* (Modern Review 29/1921); W. Kirfel, *Symbolik des Buddhismus*, 1959 (p. 102 ş.u.)

VAJRAVĀRĀHI, în credinţa budistă una dintre cele mai importante fiinţe feminine supranaturale (→ Dākinī). Poartă numele de „Scroafa de diamant" pentru că, la urechea dreaptă, are o excrescenţă în formă de ureche de porc. Corpul ei gol este roşu ca floarea de rodie, în mâna dreaptă ţine săgeata magică (*vajra*), iar în stânga o calotă craniană umplută cu sânge şi vergeaua magică (*khatvanga*), socotită şi ca măciucă, fiind o aluzie la posedarea unor capacităţi supranaturale.

W. Kirfel, *Symbolik des Buddhismus*, 1959 (p. 87 ş.u.); R.O. Meisezahl, *Die Göttin Vajravarahi. Eine ikonographische Studie* (Oriens 18–19/1967).

VAJRAYOGINĪ, zeiţă budistă a iniţierii, care face parte din → Dākinī. Sub forma ei galbenă nu are cap, purtându-şi capul în mână; din trunchi iese un şuvoi de sânge; în jurul ei este un cimitir. Sub forma ei roşie obişnuită stă pe un cadavru, are ca atribute săgeata, craniul şi măciuca şi este egală ca importanţă cu → Vajravārāhi. În istorisirile Mahāsiiddha, mare vrăjitoare, **V.** apare adesea ca vânzătoare de rachiu, părând că-şi face adepţii să încalce poruncile religioase, în realitate, însă, dăruindu-le capacităţi magice şi iniţiere.

A. Grünwedel, *Tāranātha's Edelsteinmine*, Petrograd, 1914; G. Grönbold, *Vajrayoginī* (Die Mythologie des indischen Buddhismus, WdM 5), 1984.

VALI, zeu germanic, fiul lui → Odin şi al lui → Rind. Abia împlinise o noapte, când a răzbunat moartea lui → Balder şi l-a omorât pe ucigaşul acestuia → Hödur. Indicarea vârstei de o noapte nu se referă, cu siguranţă, la naştere, ci la iniţiere.

R. Nordenstreng, *Guden Vali* (Festskrift H. Pipping), Helsingfors, 1924.

VALKIRII (Valkyrien, în vechile limbi scandinave *valkyria*, „Cea care alege morţii"), fiinţe feminine supranaturale, care intervin în bătălii, la porunca zeului germanic → Odin şi-i aduc în Walhalla, „Sala morţilor", pe eroii destinaţi să moară. După diferitele nume ale **V.**, se recunoaşte funcţia de demoni ai naturii, de pildă, Wolkenthrut („forţa norilor") sau Mist („ceaţa"). Imaginea umanizată apare abia în epo-

pee. **V.** sunt un topos pentru intervenţia forţelor supranaturale în lupta pământeană; despre unele din ele (de ex., despre Hildr) se povesteşte cum noaptea îi trezea din nou la viaţă pe războinicii căzuţi în luptă ziua.

G. Neckel, *Walhall. Studien über den germanischen Jenseitsglauben,* 1913; F. Ström, *Diser, nornor, valkyrjor,* Stockholm, 1954; G. Müller, *Zur Heilkraft der Walküren* (Frühmittelalterliche Studien 10/1976); R. Boyer, *Les valkyries et leurs noms* (în: Colleque Mythe et Personifiction, p. 39–54), Paris, 1980; M.I. Steblin-Kamenskij, *Valkyries and heroes* (Arkiv för nordisk Filologi 97/1982).

VĀMANA (în sanscrită „pitic"), cel de-al cincilea avatar al zeului indian → Viṣnu sub forma unui pitic, care i-a luat regelui demonic → Bali cele trei lumi (cerul, pământul, lumea subpământeană), devenind uriaşul Trivikrama („Trei paşi") şi măsurând din trei paşi întreaga lume. Bali, care s-a aplecat cu umilinţă, a primit ca împărăţie lumea subpământeană.

G.C. Tripathi, *Der Urspung und die Entwicklung der Vāmana-Legende in der indischen Literatur,* 1968; G.S. Rai, *Vāmana legend in the Vedas, epics and Purānas* (Purāna 12/1970).

VAMPIR, potrivit credinţei populare a slavilor de sud, spiritul unui mort sau al unui cadavru trezit la viaţă de un spirit rău. **V.** ies noaptea din morminte şi sug sângele oamenilor; după înfăţişare par să fie jumătate liliac, jumătate om, dar sunt imaginaţi şi ca un câine cu ochi însângeraţi. Etimologia cuvântului **V.** încă nu este complet elucidată; în cehă *upir* înseamnă, în afară de fiinţa care suge sângele, şi „liliac". În credinţa populară a grecilor, **V.** îi corespunde → Lamia. În literatura beletristică a secolelor XIX–XX (E.T.A. Hoffmann, Gogol), **V.** capătă trăsături demonice accentuate; să ne gândim la eroul de film Dracula.

M. Summers, *The Vampir, his kith and kin,* Londra 1928; I. Gerschke, *Vom Vampirglauben im alten Westpreussen* (Westpreussen-Jahrbuch 12/1962); D. Sturm/K. Völker, *Von den Vampiren oder Menschensaugern,* 1971; N. Reiter, *Vampir* (Mythologie der alten Slaven, WdM 2), 1973.

VANA (şi Wana, în vechile limbi scandinave Vanir), grup de zei din nordul Germaniei; printre ei se numără → Freyr, → Freya şi → Njörd, toţi trei zeităţi ale fertilităţii. Cearta dintre **V.** şi Asa (în aşa-numitul război Vana) şi împăcarea care a urmat trebuiau să reflecte opoziţia dintre ţărănime şi clasa războinicilor. **V.** cunoşteau căsătoria între fraţi şi erau meşteri în vrăji (*seidr*).

W. Schulz, *Archäologisches zur Wodan-und Wanenverehrung* (Wiener Prähistorische Zeitschrift 19/1932); J. de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte,* 1970; A. Holtsmark, *Vanir* (Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Medeltid 19), 1975.

VANTH, la etrusci demon feminin din lumea subpământeană, reprezentată cu aripi; ca atribute se găsesc şarpele, făclia şi cheia. Pe urnele de alabastru din Volterra, aripile au, pe partea interioară, câte un ochi mare — o aluzie simbolică la faptul că aceste fiinţe demonice îl observă pe fiecare şi sunt pretutindeni prezente. **V.** este zeiţa morţii şi cea care ajută în momentul morţii.

R. Enking, *Culsu und Vanth* (Römische Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts 58/1943); O. W. von Vacano, *Vanth*

— *Aphrodite* (Festschrift A. Grenier), Paris, 1962; A. Pfiffig, *Religio Etrusca*, 1975.

VARĀHA, cea de-a treia încarnare a zeului indian → Vişnu, care l-a ucis, sub înfăţişarea unui mistreţ, pe demonul Hiranyaksha şi a eliberat pământul cufundat de acesta în ocean. Într-un alt text, mistreţul (*varaha*) nu se referă la Vişnu, dar are funcţie cosmogonică, ridicând pământul — sub numele de Emusa — din apa începuturilor primordiale.

A. und P. Keilhauer, *Die Bildsprache des Hinduismus*, 1983 (p. 82–84).

VARĀHĪ, partenera întruchipării lui Vişnu ca mistreţ (→ Varāha); este socotită printre → Matrika şi are, de asemenea, ca atribut un mistreţ; în mâini ţine roata şi scoica.

VARTOLOMEUL GRÂULUI, divinitate românească care a preluat numele şi data de celebrare a Sfântului Apostol Vartolomeu din Calendarul ortodox (11 iunie). El împârguieşte şi coace bobul spicului de grâu în perioada solstiţiului de vară şi pedepseşte pe cei care nu-i respectă ziua cu furtuni, vijelii şi grindină (Banat, Oltenia, Muntenia, sudul Transilvaniei).

Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910.

VARVARA, zeiţă protectoare a minerilor în panteonul românesc blestemată să trăiască închisă în cărbune. Ziua când petrece şi se înveseleşte, împreună cu minerii, este 4 decembrie.

VARUNA, în vedism zeul suprem, creatorul celor trei lumi (cerul, pământul, aerul). Numele nu este elucidat etimologic, s-ar putea să vină din *varas* („întindere, spaţiu") şi-i corespunde grecului → Uranus („cerul"). **V.** este paznicul ordinii cosmice şi al moravurilor (*rita*). Cu laţul său îi leagă pe răufăcători; dar poate şi să desfacă păcatul ca pe un laţ. În teologia vedică târzie **V.** este atribuit nopţii, → Mitra zilei. În mitologia ulterioară, **V.** este zeul apei şi paznicul punctului cardinal Vest. Unul dintre supranumele lui este Nāgarāja, „Regele şerpilor". Ca animal de călărie este numit un monstru marin (*makara*) sau un delfin; dintre plante, în special bananierul este sacru. În dravidiana din India de Sud se întâlneşte forma de nume Varunan şi ca interpretare etimologică „Coloratul".

K. Bohnenberger, *Der altindische Gott Varuna*, 1893; G. Dumézil, *Mitra — Varuna. Essai sur deux représentations indo-européenne de la souverainité*, Paris, 1948; H. Lüders, *Varuna*, 1951–1959; R. Hiersche, *Zur Etymologie des Götternamens Varuna* (Mitteilungen des Instituts für Orientforschung 4/1956); J. Gonda, *Die Religionen Indiens I. Veda und älterer Hinduismus*, 1960 (p. 73–82); G. Johnson, *Varuna and Dhrtarāstra* (Indo-Iranian Journal 9/1966); V. Moeller, *Varuna* (Die Mythologie der vedischen Religion und des Hinduismus, WdM 5), 1984.

VĀRUNĪ, soţia zeului indian → Varuna; este zeiţa vinului şi a beţiei. Prin agitarea oceanului de lapte, a apărut împreună cu un vas de rachiu ca una dintre cele paisprezece lucruri de preţ.

VASANTA, zeu indian al primăverii; de fapt, joacă un rol numai ca însoţitor al zeului dragostei → Kama, încordându-i acestuia arcul şi alegând anumite flori pentru vârful săgeţilor.

VASISHTA, în mitologia indiană un poet (→ Rishi), care avea legături cu zeii, ba chiar era el însuşi de origine divină. Este aprovizionat de vaca dorinţelor Nandini cu tot ce este necesar. După purāna, el face parte din → Prajāpati.

VASU, grup indian de zei; conducătorul lor este în Rigveda → Indra, mai târziu → Agni. Ceilalţi şapte **V.** sunt zeificările pământului (Dharā), apei (Āpas), lunii (Soma), stelei polare (Dhruva), vântului (Anila), luminii (Prabhāsa) şi zorilor (Pratyūsha).

VĀSUDEVA, o formă a lui → Vişnu ca zeu al prosperităţii; de asemenea, numele tatălui lui → Krişna. În jainism un fel de erou divin cu veşminte galbene, steagul Garuda şi atributele lui Vişnu — măciuca, scoica şi discul.

VASUDHĀRĀ („Cea care ţine comori"), zeiţă budistă a bogăţiei, iniţial, poate o zeiţă a pământului. Este partenera lui → Vaishravana. Este reprezentată având corpul galben, în vârstă de 16 ani şi purtând multe podoabe. De cele mai multe ori are un singur chip, mai rar este reprezentată cu trei chipuri. Mâna dreaptă face gestul dăruirii, în stânga ţine spice de grâne şi, uneori, un vas, în privinţa conţinutului căruia există interpretări contradictorii (bijuterii sau băutura vieţii, Amrita).

V.S. Agrawala, *Vasudhara* (Journal of the Indian Society of Oriental Art 7/1939); O.C. Gangoly, *The earth goddess in Buddhist art* (Indian Historical Quarterly 19/1943); H.W. Schumann, *Buddhistische Bilderwelt,* 1986.

VĀSUKI → **NĀGA**

VĀTA, vechi zeu iranian al vântului (*vata* „vânt"), are şi supranumele de Ashvara („Cel adevărat") şi este adesea menţionat împreună cu → Mithra şi → Rashnu. Zeul victoriei → Verethragna i s-a arătat lui Zoroastru sub înfăţişarea lui **V.** Un rol mai important a jucat, ce-i drept, zeul vântului → Vayu (2).

Die Yašt's des Awesta, trad. de H. Lommel 1927 (p. 143 ş.u.).

VAYA (în vechea limbă iraniană *va* „a sufla"), fiinţă demonică legată de pierderea sufletului vieţii. **V.** aduce moartea (suflarea morţii şi, în textele Pahlavi, coincide cu aspectul distructiv al zeului vântului → Vayu, acum sub forma numelui Wāi ī wattar („Wāi cel rău").

VAYU (1), în sanscrită „vânt"; zeu indian al vântului, potrivit unor mituri a apărut din răsuflarea uriaşului → Purusha. Împreună cu → Agni şi → Sūrya formează una din cele mai vechi triade. Este reprezentat pe antilopa iute de picior (simbolul suflului vieţii şi al aerului) şi având ca atribut un steag. În Rigveda fiii lui sunt → Marut.

J. Gonda, *Die Religionen Indiens I. Veda und älterer Hinduismus,* 1960 (Indici); S. Wikander, *Vayu,* Uppsala, 1941.

VAYU (2), în avestică, în iraniana veche *va* „a sufla"; zeu iranian al vântului şi al zonei de trecere dintre cer şi pământ, dintre lumea de aici şi cea de dincolo, stăpânită de vânturi. Este o ameninţare pentru sufletele aflate pe calea spre o altă lume. **V.** este şi patronul războinicilor, având (în Yasht 15) numele plin de semnificaţie Rāman („pace, linişte"); el mai este şi un zeu al

sorții și se poate divide — mai ales în textele Pahlavi — într-un **V.** bun și unul rău (numit și Wāi); compară și cu → Vaya. În speculația panteistă **V.** a devenit răsuflarea zeului, respectiv sufletul cosmosului.

G. Widengren, *Hochgottglaube im alten Iran*, Uppsala, 1938 (p. 188 ș.u.); B. Lincoln/ B. Schlerath, *Vayu* (Altiranische und zoroastrische Mythologie, WdM 4), 1986.

VÂRCOLACII, monștri ai panteonului românesc proveniți din al treilea sau al șaptelea copil născut de aceeași fată mare și din strigoii născuți cu coadă care mănâncă sau întunecă Luna și Soarele. Ei ar locui în văzduh, printre nori sau deasupra norilor. Când mușcau Luna și Soarele în timpul eclipselor, **v.** erau alungați prin bătutul tablei și fiarelor vechi, prin rugi și mătănii închinate lui Dumnezeu. Iarna ei se puteau transforma în oameni, coborau peste câmpuri și făceau rele celor întâlniți în cale.

VE → VILI

VEIOVIS, veche zeitate romană, care a fost declarată de scriitorii romani un → Iupiter mic sau rău. Ca și lui Apolo, i se jertfea o capră. Interpretările moderne ca Iupiter cu funcția unui zeu al lumii subpământene sunt contestate; mai probabil este o identitate inițială cu etruscul → Veive.

VEIVE (Vetis, formele latine sunt → Veiovis și Vedius), zeu etrusc, fără barbă, având ca atribute săgețile și o capră. Este reprezentat ca un tânăr și amintește — și prin coroana de lauri de pe cap — de → Aplu, de care a fost înlăturat sau cu care a fost contaminat.

J. Gagé, *Apollon Romain. Essai sur le culte d'Apollon et le dévelopment du „ritus graecus" a Rome*, Paris, 1955 (p. 87–98); A. Pfiffig, *Religio Etrusca*, 1975 (p. 236–238).

VEJA MĀTE („Mama vântului"), zeiță letonă a vântului, care stăpânește vremea. Când șuieră asupra țării, se spune: „Suflă în flaut". Împreună cu → Meža māte are grijă de pădure și de păsări.

VELES (Volos), zeu slav al lumii subpământene; în ceha modernă **V.** înseamnă „diavol". În vechile texte ruse Volos este caracterizat cu numele suplimentar de „zeul vitelor"; pe el trebuiau să jure rușii care nu erau varegi; numele lui are o legătură fie cu *vol* („bou"), fie cu numele Sf. Blasius, patronul vitelor. Din perspectiva istoriei religiilor este reprezentată și concepția potrivit căreia Veles și Volos ar fi doi zei diferiți.

A. Brückner, *Mythologische Thesen* (Archiv für slavische Philologie 40/1926); M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch I*, 1953 (p. 180 ș.u. și 221); R. Jacobson, *The Slavic God Veles and His Indo-European Cognates* (Studi linguistici in onore di V. Pisani), Brescia, 1969; M. Gimbutas, *Veles — Volos* (ER 15), New York, 1987.

VELNIAS, numele lituanian al diavolului, derivat etimologic din *velé, velionis* („mortul").

VELU MĀTE („Mama morților"), stăpâna letonă a morților; este învăluită într-o stofă albă de lână și-i întâmpină pe morți la intrarea cimitirului. În mod semnificativ poartă supranumele de Kapu māte („mama cimitirului").

VENUS (în latină „farmec, dragoste, dorință senzuală"); veche zeiță italică a primăverii și a grădinilor, aclimatizată

inițial în Latium; cultul ei a ajuns la Roma abia la începutul secolului III î.Hr. Sărbătoarea ei (Veneralia) era celebrată la 1 aprilie. Sub influența literaturii grecești, **V.** este asimilată cu zeița dragostei → Afrodita. Cezar, care se trăgea din → Enea și deci din Afrodita/**V.**, a introdus cultul lui **V.** Genetrix, în care era subliniată funcția dătătoare de viață a zeiței. Ca **V.** Cloacina îi era încredințată apărarea instalațiilor de deversare a apei (*cloaca maxima*) în Forum Romanum. În sfârșit, a fost identificată cu → Libitina. Inițial, **V.** n-a fost o zeiță propriu-zisă, ci doar desemna o funcție divină, anume cea a farmecului magic.

J. Debecq, *Le culte de Vénus en Occident à partir du IVe siècle de notre ère*, Bruxelles, 1935/36; R. Schilling, *La religion romaine de Vénus depuis les origines jusqu'au temps d'Auguste*, Paris, 1954; C. Koch, *Untersuchungen zur Geschichte der römischen Venus-Verehrung* (Hermes 83/1955); K. Latte, *Römische Religionsgeschichte*, 1960 (p. 183—189); A. Wlosok, *Die Göttin Venus in Vergils Aeneis*, 1967.

VERBTI (Verbi, „Orbul"), vechi zeu albanez al focului și al vântului de Nord, care dezlănțuie focul. Urăște lipsa de curățenie și felul urât de a vorbi. Credința că toți adoratorii săi orbeau este pusă pe seama demonizării sale de către creștinism.

M. Lambertz, *Verbti* (Die Mythologie der Albaner, WdM 2), 1973.

VERDANDI → NORNE

VERETHRAGNA, vechi zeu iranian al victoriei, poate apărea ca vânt sau sub înfățișare umană sau de animal. În mod deosebit trebuie subliniată încarnarea sa ca mistreț, care-și nimicește adversarii cu picioarele sale de metal. În nume este cuprins cuvântul *vritra*, „rezistență, blocare" (în indiană — Vritra); **V.** este cel ce sparge rezistența, victoriosul. În spațiul de cultură grec a fost identificat cu → Heracles sau → Ares. În mediopersană **V.** poate fi întâlnit sub numele de Wahrām ca învingător al întunecatului → Ahriman.

I. Renou, *Vrta et Vrthragna. Etude de mythologie indo-iranienne*, Paris, 1934; H.G. Kippenberg, *Verethragna* (Altiranische und zoroastrische Mythologie, WdM 4), 1986.

VERTUMNUS (Vortumnus), inițial zeu etrusc (→ Voltumna), preluat în secolul III î.Hr. de către romani. Era considerat un zeu al schimbării (în latină *vertere*, „a întoarce, a roti"); sărbătoarea sa (Vortumnalia) era celebrată la 13 august. Ca soție a zeului era considerată → Pomona.

K. Latte, *Römische Religionsgeschichte*, 1976 (p. 191 ș.u.).

VESTA, veche zeiță italică a focului din vatră, înrudită cu zeița greacă → Hestia. În templul rotund închinat ei la poalele Palatinului nu se află nici o imagine divină, ci numai vatra statului cu focul sacru. Lângă templu se află *atrium Vestae*, în care trăiau vestalele cărora le era încredințată întreținerea focului. Ca animal sacru al zeiței era considerat măgarul; se pare că un măgar o apărase de insistențele lui → Priap. Exista și o legătură a **V.** cu moara; la sărbătoarea zeiței, măgarii și morile purtau coroane.

O. Huth, *Vesta*, 1943; A. Brelich, *Vesta*, 1949; E.M. Löb, *Staatsfeuer und Vestalinnen* (Paideuma 8/1961); H. Hommel, *Vesta und die frührömische Religion* (Aufstieg und Nie-

dergang der römischen Welt 1,2), 1972; R. Schilling, *Rites, cultes, dieux de Rome*, Paris, 1979 (p. 166–182).

VESTIUS ALONIEUS, zeu venerat în nord-vestul vechii Spanii; era în relaţie cu taurul şi avea caracter războinic.

VIBHVAN → RIBHUS

VICTORIA, zeiţa romană a victoriei, corespunzând zeiţei → Nike a grecilor. Avea un templu propriu la Roma, pe Palatin. Din perspectiva istoriei cultului, se înscrie, împreună cu → Fides, → Honos şi → Salus în grupul noţiunilor desemnând valori personificate. Înaintea şedinţelor Senatului i se aduceau jertfă fum de tămâie şi vin. Zeiţa, deseori reprezentată pe monede, era considerată protectoarea feciorelnică a imperiului; uneori este reprezentată stând pe un tron.

T. Hölscher, *Victoria Romana. Archäologische Untersuchungen zur Geschichte und Wesensart der römischen Siegesgöttin*, 1967; D. Wachsmuth, *Victoria* (Der kleine Pauly 5), 1975.

VIDAR, zeu din nordul Germaniei, fiul lui → Odin şi al fiicei de uriaş Gridr. Este zeul răzbunării, care răzbună moartea lui Odin la sfârşitul lumii, când îl învinge pe → lupul Fenris. Împreună cu fratele său vitreg → Vali, V. va stăpâni, potrivit Ragnarök, lumea nouă; teonimul însuşi înseamnă „Cel care stăpâneşte mai departe".

G. Dumézil, *Le dieu scandinave Vidarr* (RHR 168/1965); R. Simek, *Lexikon der germanischen Mythologie*, 1984.

VIDYĀDHARA („Cel care ţine cunoştinţele"), fiinţe semidivine din budism, care par să fi fost în posesia unei ştiinţe a forţelor supranaturale. Întrucât puteau zbura prin aer, au fost numite şi Vāyuputras („Fiii vântului"). Ţin coroane de flori şi amintesc de geniile zburătoare. În Tibet, sub numele de Rig-'dzin Inga, sunt zeităţi tantrice şi formează un grup de cinci.

H. Lüdens, *Die Vidyādharas in der buddhistischen Literatur und Kunst* (ZDMG 93/1939).

VIDYĀ-RĀJAS („Regii cunoştinţelor"), au aparţinut iniţial cercului indian de zei al → Deva, în budism sunt luptători furioşi împotriva întunericului orbirii şi răului care rezultă de aici; în Japonia se întâlnesc sub numele de → Myōō. Pot fi recunoscuţi după nimbul lor de flăcări, care simbolizează focul devorator al adevărului. Unul dintre cei mai renumiţi regi ai înţelepciunii este → Acala.

J. Przyluski, *Les Vidyārājas* (Bulletin d'Ecole Française d'Extrême Orient 33/1923).

VIDYUJJVĀLĀKARĀLI, zeiţă budistă, ipostază a lui → Ekajatā. Numele („Cea care este îngrozitoare ca focul fulgerului"), culoarea ei de un negru închis, mai multe din atributele ei (sabia, vajra, săgeata, lancea, ciocanul, măciuca, cuţitul, laţul, craniul) şi dinţii rânjiţi, apoi cele 12 capete şi 24 de braţe o caracterizează ca pe una dintre zeiţele înfricoşătoare. Părul ei castaniu se ridică precum o flacără.

W. Kirfel, *Symbolik des Buddhismus*, 1959 (p. 90).

VIGHNĀNTHAKA („Cel care înfrânge piedicile"), şi sub forma Vighnari. Zeu budist, păzitorul mandalei. De cele

mai multe ori are un singur cap, două braţe, un corp de culoare albastră şi este groaznic la înfăţişare. În mâna stângă, cu arătătorul ridicat ameninţător, are laţul, mâna dreaptă ţine săgeata. Ca „zeu furios" poate avea şase chipuri şi şase braţe.

M.-Th. de Mallmann, *Notes d'iconographie tantrique. II. De Vighnānthaka à Mahakala* (Arts asiatiques 2/1955); G. Grönbold, *Vighnānthaka* (Die Mythologie des indischen Buddhismus, WdM 5), 1984.

VILE, spirite slave ale vântului şi furtunii; în Slovacia sunt considerate sufletele fetelor moarte, care-i ademenesc pe bărbaţii tineri, omorându-i. În credinţa populară a slavilor de sud, **V.** sunt fiinţe feminine frumoase cu puteri supranaturale; ele se arată adesea sub înfăţişarea unei lebede sau a unui cal. De cele mai multe ori sunt binevoitoare omului, dar pot şi să tulbure minţile cu săgeţile lor. Oamenii simpli puneau flori şi mâncăruri în faţa peşterilor în care se credea că sălăşluiesc **V.**

E. Schneeweis, *Grundriss des Volksglaubens und Volksbrauchs der Serbokroaten,* Celje, 1935; N. Reiter, *Vila* (Mythologie der alten Slaven, WdM 2), 1973; N. Arrowsmith, *Die Welt der Naturgeister,* 1984.

VILI ŞI VE (de asemenea Wili şi We), în mitologia nordică fiii lui → Bor(r) şi fraţii lui → Odin. Cei trei fraţi creează din diferitele părţi ale trupului uriaşului primordial → Ymir, ucis de ei, pământul, iar din sângele lui — marea. Interpretarea etimologică de „Wille" (voinţă) pentru Vili şi „sacralitate" (în gotică *weihs*) pentru Ve nu a fost atestată.

F.R. Schröder, *Germanische Schöpfungsmythen* (Germanisch-Romanische Monatsschrift 19/1931).

VILKACIS, vârcolac în credinţa populară a letonilor, la lituanieni sub forma de nume Vilkates. Pe lângă trăsăturile ameninţătoare, poate avea şi funcţia unui aducător de comori.

VINEREA MARE, personificare românească a planetei Venus, identificată cu Venera, zeiţa iubirii în panteonul roman. Biserica de rit oriental a suprapus peste data celebrării Zeiţei Venera un personaj feminin creştin, Cuvioasa Paraschiva (14 octombrie). Sfânta creştină a preluat însă unele din atribuţiile zeiţei uzurpate: fertilizează turmele de oi, **V.M.** fiind numită şi Nunta Oilor, este invocată de femeile fără copii.

VIRĀJ („Cea care se extinde mult"), în mitologia indiană fiinţă primordială creată de → Brahman, uneori imaginată ca vacă primordială. Potrivit unei alte legende, a apărut, ca principiu feminin al creaţiei, din → Purusha.

VIRBIUS, demon (sau o zeitate inferioară) al pădurilor aflat în legătură cu zeiţa romană → Diana, care era venerat în dumbrava de la Aricia (Italia).

VIRTUS (în latină „bărbăţie, curaj"), zeiţă romană, personificând deseori, împreună cu → Honos, bărbăţia puternică; era reprezentată ca fecioară îmbrăcată cu o tunică scurtă, cu un coif pe cap, în mână cu o sabie şi/sau lance. În epoca Imperiului a fost venerată în special în legiunile din Africa de Nord şi identificată cu → Bellona.

G. Radke, *Die Götter Altitaliens,* 1979.

VIRŪDHAKA (în pali Virulha, în China Zeng-zhang), unul dintre cei patru

paznici budişti ai lumii (→ Caturmahārājas). Supraveghează Sudul. Culoarea atribuită lui este albastrul, ţine o sabie şi stăpâneşte asupra demonicilor Kumbhanda. Numele de **V.** înseamnă „vlăstarașul", pentru că pe frunte i-a crescut un vlăstar, în realitate este trompa unui uriaş care seamănă cu un elefant şi care a fost învins de el.

H.W. Schumann, *Buddhistische Bilderwelt*, 1986.

VIRŪPĀKSHA (în pali Virupakkha, în China Guang-mu), în budism paznicul regiunii vestice a cerului, de care ţin cei patru mari regi divini (→ Caturmahārājas). Are culoarea roşie şi, ca stăpân asupra nāga, ţine într-o mână un şarpe, în cealaltă o perlă sau o bijuterie, uneori şi o raclă (*stūpa*).

VISHAP, spirit rău din basmele şi legendele armeneşti; numele este explicat etimologic ca „zmeu", iar spiritul însuşi este imaginat preponderent sub înfăţişare de şarpe. Se cuvine remarcată relaţia sa cu furtuna; în limba populară fenomenul meteorologic se numeşte „înălţarea zmeului" (*vishap hanel*).

K. Ishkol-Kerovpian, *Višap (Mythologie der vorchristlichen Armenier*, WdM 4), 1986.

VISHVA-DĀKINĪ → **DĀKINĪ**

VISHVAKARMAN (în sanscrită „Cel care a creat totul"), legat în India de ideea unui zeu suprem; în Brāhmana este identificat cu zeul creaţiei → Prajāpati. În epoca hinduistă zeul a preluat sarcina lui → Tvashtar; este constructorul şi armurierul zeilor. În **V.** se întruchipează înţelepciunea şi forţa creatoare a lui → Brahmā.

VISHVAPĀNI, un Dhyāni-Bodhisattva de importanţă redusă; a fost emanat de → Amoghasiddhi. Simbolul său este lotusul dublu.

VIŞNU (Wişnu), zeu indian, în perioada vedică, tovarăşul lui → Indra; în calitatea celui care străbate lumea din trei paşi, este o manifestare a circuitului soarelui (răsăritul, zenitul, apusul) şi o trimitere la cele trei lumi (cerul, aerul şi pământul). În hinduism, **V.** este una dintre cele mai importante zeităţi, adepţii săi, vişnuiţii, îl consideră zeul suprem şi-l leagă de reprezentarea lui → Nārāyana. Printre numeroasele sale supranume se numără Hari („Zeu" — Harihara), Purosottama („Zeul suprem"), → Jagannātha („Stăpânul lumii") şi Somnātha („Stăpânul lunii"); numele de **V.** este tradus, de obicei, cu „Cel care pătrunde" sau „Cel care pătrunde totul". Întrucât face parte dintre → Trimurti, principala sa funcţie este de a menţine lumea. În diferite forme de apariţie (*avatāra*) el învinge demonii şi reinstaurează ordinea dorită de zei. Purāna numeşte zece avatāra: ca peşte (→ Matsya), broască ţestoasă (→ Kūrma), mistreţ (→ Vārāha), omul-leu (→ Narasimhā), pitic (→ Vāmana), Parashu-Rama → Rama, → Krişna, → Buddha şi → Kalki. Ulterior vor fi numiţi şi alţi avatāra, ca, de pildă, Gajarāja („Stăpânul elefanţilor"). **V.** este reprezentat de cele mai multe ori cu patru braţe, atributele sale sunt măciuca, scoica (la ale cărei sunete demonii tremură), discul (*cakra*) şi lotusul, animalul său consacrat este pasărea mitică → Garuda. Ca sălaş de odihnă îi poate servi şarpele cosmic (Ananta) cu şapte capete. Deseori, mâna dreaptă

îndreptată în sus denotă gestul promisiunii de protecţie (*abhaya-mudrā*), cea stângă, arătând în jos şi îndreptată spre credincioşi, arată că zeitatea este gata să îndeplinească o dorinţă (*varada-mudrā*).

J. Gonda, *Aspects of early Viṣṇuism,* Utrecht, 1954; A. Danielou, *Viṣṇu the Pervader* (The Adyar Library Bulletin 18/1954); J. Gonda, *Die Religionen Indiens I, Veda und älterer Hinduismus,* 1960 (p. 89–91, 236–254); V. Machec, *Origin of the god Vishnu* (Archiv Orientálni 28/1960); F.B.J. Kuiper, *The tree strides of Vishnu* (Indological Studies in Honor of W. Norman Brown), New Haven, 1962; K.S. Desai, *Iconography of Viṣṇu,* New Delhi, 1973; Sh.M. Gupta, *Vishnu and his incarnations,* Bombay, 1974; A. und P. Keilhauer, *Die Bildsprache des Hinduismus,* 1983; V. Moeller, *Viṣṇu* (Die Mythologie der vedischen Religion und des Hinduismus, WdM 5), 1984.

VIVASVAT (Vivasvant, „Strălucitorul"), în mitologia indiană tatăl → Ashvinilor, zeului morţilor → Yama şi strămoşului oamenilor (→ Manu). **V.** este un aspect al soarelui care răsare, potrivit Rigveda el le aduce oamenilor focul.

H. Lommel, *Der Mythos von Vivasvat und Saraṇyū* (ZDMG 99/1945–1949).

VODNIC (şi Vodnik, în rusă Vodeanoi); demon slav al apelor; se spune că ar fi apărut dintr-un copil înecat, care nu fusese botezat. **V.** ademeneşte oamenii în apă, pentru a-i îneca. Pentru a-l îmblânzi, i se aduc jertfe, în Polonia, de pildă, o găină.

VOHU MANAH („Gândirea bună"), personificare a religiei iraniene, ţinând de → Amesha Spenta. „Gândirea bună" este, pe de o parte, o formă de expresie a lui → Ahura Mazdă, pe de altă parte o creaţie a lui. În gândirea escatologică cei drepţi intră în locuinţa lui **V.M.** ca într-un lăcaş al fericirii. Pe pământ, **V.M.** este reprezentat de animalele bune (în special de vite). În maniheism poartă numele de Wahman; el invocă apostolii şi ajută la crearea omului nou.

G. Widengren, *The Great Vohu Manah and the Spostle of God,* Uppsala, 1945; C. Colpe, *Vohu Manah* (Altiranische und zoroastrische Mythologie, WdM 4), 1986.

VOLTUMNA, zeu etrusc, iniţial de natură htonică, devenit apoi zeul suprem (*deus Etruriae princeps*). Pentru etrusci avea, în special, funcţia de zeu confederat; se dorea să se vadă în el o formă specială a zeului cerului → Tin, aşa cum era venerat mai ales în Volsinii. Unii cercetători presupun că ar fi o zeitate feminină. **V.** a fost preluat de romani ca → Vertumnus.

R. Pettazoni, *La divinità suprema della religione etrusca* (Studi e Materiali di Storia delle Religioni IV/1928); A. Pfiffig, *Religio Etrusca,* 1975 (p. 234-236).

VOLUMNA, zeiţă romană a nou-născuţilor, care se îngrijea de sănătatea şi binele protejaţilor ei.

VÖR (sau Wara), zeiţă germanică; ulterior (la poetul islandez Snorri) interpretată ca zeiţă a contractelor, iar numele ei ca „Precauta". Pentru ea jurămintele sunt sacre; este şi patroana căsătoriei.

VOSEGUS, zeu protector celtic al celor din Vosgi (Silva Vosegus, Pădurea din Vosgi); a fost, probabil, identificat cu → Mercur, care-şi avea sanctuarul pe vârful muntelui Donon.

VOTAN (Uotan), probabil, inițial, un novator religios la populația maya din America Centrală, care a fost apoi zeificat. A primit numele de „inima orașelor" și era considerat păzitorul tobei despicate (*tepanaguaste*). Soția lui era → Ixchel.

VRITRA, demon indian, care închide cele două lumi (Rigveda 8, 6, 17) și ține încătușate apele, de unde și numele său care înseamnă „zăgăzuire". Este dușmanul temut al zeilor și oamenilor, care a fost, în cele din urmă, omorât de → Indra, cu săgeata magică. **V.** a fost imaginat ca dragon, șarpe sau ca nor. După ce a fost învins, pare să fi devenit un adorator al lui → Vișnu.

I. Renou, *Vrtra et Vrthragna. Étude de mythologie indo-iranienne,* Paris, 1934; A.B. Keith, *Indra and Vrtra* (Indian Culture 1/ Calcutta 1935); W.D.O. Flaherty, *Vrtra* (ER 15), New York, 1987.

VUCUB CAME → **CAME**

VUCUB-CAQUIX („Șapte papagali"), demon menționat în Popol Vuh, cartea sacră a mayașilor quiché. Susținea că e soarele, luna și lumina și trebuia învins de frații divini → Hunapu și → Ixbalanque, înainte de a putea fi creați oamenii.

VULCAN (Volcanus), zeu roman al focului și al artei făurarilor, preluat de etrusci, identificat ulterior cu grecul → Hefaistos. O dată cu sărbătoarea sa (Volcanalia), celebrată la 23 august, în timpul celei mai mari arșite, se provocau incendii; la stingerea focului trebuia să servească și peștii, care erau aruncați de vii în flăcări. În portul Ostia, unde erau depozitate proviziile de cereale amenințate de incendii, **V.** era zeul principal. Zeul invocat pentru a feri de foc era ajutat de Stata Mater, care stingea focul și era considerată protectoarea drumurilor.

F. Altheim, *Griechische Götter im alten Rom,* 1930 (p. 172–208); K. Latte, *Römische Religionsgeschichte,* 1976 (p. 129–131); G. Radke, *Die Götter Altitaliens,* 1979.

W

WADD, zeul lunii şi al imperiului în statele Ausam şi Main (sec. V până în sec. II î.Hr.) din vechea Arabie de Sud. Teonimul înseamnă „dragoste, prietenie". Animalul sacru al zeului este şarpele. **W.** era cunoscut şi în Arabia Centrală, dar mai târziu a fost defăimat ca fiind un „idol".

A. Jamme, *Le panthéon sud-arabe préislamique d'après les sources épigraphiques,* Louvain, 1947 (p. 17 ş.u.).

WAKA, zeu suprem la poporul etiopian de păstori galla, creatorul tuturor lucrurilor şi cel care dăruieşte hrană; numele înseamnă „cer", iar zeul însuşi are o legătură cu munţii înalţi. Ochiul său pătrunde prin pereţi.

WAKAN, denumire pentru zeii indienilor din Dakota. Fiecare lucru din lume îşi are *wakan*-ul (spiritul) său, care nu se naşte şi nu moare. Mai-marele fiinţelor **W.** este soarele cu numele de **W.** Tanka Kin. La diferitele triburi sioux, **W.** Tanka era zeul atotcuprinzător, sub care se află celelalte patru zeităţi (printre care zeul soarelui → Wi).

WAKAN TANKA → **WAKAN**

WAKONDA (Wakanda), creatorul tuturor lucrurilor în credinţa indienilor omaha din America de Nord; este prezent în toate lucrurile, aşa încât cosmosul (imaginat ca un cerc) devine simbolul său. Astăzi **W.** desemnează o forţă vitală invizibilă, care este prezentă pretutindeni şi poate fi invocată, în sprijin, de către oameni.

A.C. Fletcher, *The Omaha Tribe* (27. Annual Report of the Bureau of American Ethnology), Washington, 1911; W. Müller, *Die Religionen der Waldlandindianer Nordamerikas,* 1956 (vezi *Indici*).

WALANGADA, stăpânul cerului la populaţia unambal din nord-vestul Australiei care, împreună cu → Ungud, „a făcut totul". Creaturile au putut fi făcute abia după ce „forţa spirituală" a lui **W.** a căpătat formă în imagini corespunzătoare, dar aceste fiinţe primordiale (→ Wondjina) erau lipsite de gură, pe care doar Ungud a putut s-o facă. Potrivit unei legende, **W.** („Cel care ţine de cer") s-a transformat în Calea Lactee.

WARALDEN OLMAI, unul dintre cei mai respectaţi zei ai laponilor. Numele derivă din vechile cuvinte nordice *veraldar god* („zeul universal"), prin care era imaginat germanicul → Freyr. Sim-

bolul său cultic era imaginea unei coloane cosmice (*maylmen stytto*), în faţa căreia era jertfit un ren. Un alt nume al zeului este Maylmen Olmai. Ca şi Freyr, zeul lapon era considerat, şi el, ca aducător de fertilitate, în special ca zeu al grânelor.

J. de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte*, 1956 (vol. I, p. 128–131).

WARUNSANSADON → **KINOROHINGAN**

WATAUINEWA, fiinţă supremă a populaţiei yamana (yahgan) care trăieşte pe insulele Arhipelagului Ţara de Foc. Era considerat „străbunul" şi stăpânul asupra vieţii şi morţii. Era privit şi ca stăpân al vânatului. În timp ce **W.** era invocat în numeroase rugăciuni prin „Tatăl nostru", în mit şi în folclor n-avea nici un rol. Pandantul lui în religia populaţiei selknam (ona) de pe insula Grande Tierra del Fuego, era „Fiinţa supremă" Temaukel (intraductibil), care avea aproximativ aceleaşi funcţii.

M. Gusinde, *Die Feuerlandindianer*, vol. I, *Die Selknam*, 1931, vol. 2, *Die Yamana*, 1937; O. Zerries, *A representacao de um Ser Supremo entre povos primitivos da America do Sul* (Revista de Antropologia 12/São Paulo 1964).

WEI-TO (şi în forma We-to), conducător de oşti ceresc în budismul chinez, care făcea parte dintre zei (→ Zhutian). Este reprezentat la o vârstă tânără şi cu echipament de luptă complet cu coif şi sabie (sau măciucă). Este considerat apărătorul învăţăturii (→ Dharmapāla) şi este un fel de însoţitor al sufletelor din lumea pământeană în cerul cel mai de jos. Întrucât se pare că l-a văzut pe → Buddha faţă-n faţă, în sala principală a mănăstirilor statuia sa se află direct în faţa celei a lui Buddha. În China numele său este derivat din sanscritul *veda* („cunoştinte"). În Japonia se numeşte I-da-ten (I-da).

N. Peri, *Le dieu Wei-t'o* (Bulletin de l'École française d'extrême Orient 16/1916); E. Rousselle, *Vom Sinn der buddhistischen Bildwerke in China*, 1958 (p. 38–42).

WELE, zeitate supremă a populaţiei bantu-kavirondo (vugusu); apare sub două aspecte: când poartă titlul *omuwanga*, este zeul bun, „alb"; ca *gumali* întruchipează zeul „negru" al nenorocirilor şi este alungat de **W.** alb în tufărişul des sau în iad.

WEN-CHANG (în chineză *wen* „scriere"), zeu taoist al literaturii, care ajută şi la examenul de intrare în cariera funcţionărească. În numeroase case chineze este invocat sub forma unui tabel cu nume sau i se expune portretul (înveşmântat ca mandarin cu sceptrul care împlineşte dorinţele). Palatul său este pătratul din constelaţia Ursa Mare. În secolul XIV d.Hr., un poet legendar, pe nume Chang Ya, a fost identificat cu **W.-c.**

E.T.C. Werner, *A Dictionary of Chinese Mythology*, reeditare 1961.

WEN-KAMUY, denumire a duhurilor rele, a demonilor şi a sperietorilor la populaţia ainu care trăieşte în Hokkaido şi Sahalin.

WEN-SHU, nume chinez pentru Bodhisattva → Mañjushri. Potrivit legendei, ar fi apărut în Wu-tai-shan,

unul dintre „Cei patru munți renumiți"; acest munte este considerat ca „sanctuarul" său și este țintă a numeroși pelerini.

WER (sau Mer), nume uzual pentru zeul vremii, pe lângă → Adad, la populația semită din vechea Mesopotamie; în Mari se numește Iturmer. În Assur zeița Wertum era soția lui **W.**

WERTUM → WER

WHIRO, zeu al întunericului, răului și morții la maori (Noua Zeelandă). Este adversarul zeului luminii și al fertilității → Tane. Ajutoarele lui **W.** sunt spiritele bolilor.

WHOPE, fiica zeului soarelui → Wi și soția vântului de Sud la indienii sioux. A venit într-o zi pe pământ și a vizitat poporul sioux, căruia i-a adus săgeata ca simbol al păcii. Săgeata trebuie însă să servească și ca mijlocitor între oameni și → Wakan Tanka.

WI, zeu al soarelui la indienii sioux. Era considerat atotștiutor și apărător al vitejiei și al credinței. Dintre animale îi era consacrat bizonul, care era considerat uneori chiar forma de apariție a zeului. Fiica lui **W.** era frumoasa → Whope.

WIGAM → BALITOK

WONAJÖ (Wanajo), erou civilizator în insulele Arhipeleagului Louisiade (Papua — Noua Guinee), cu înfățișare de șarpe; el a aprins primul foc și în cenușa lui a aruncat cerul, făcând astfel să apară norii. Celor de pe insulă le-a adus porcul, câinele și planta taro.

W.E. Armstrong, *Rossel-Island,* Cambridge, 1928 (p. 126 ș.u.); H. Ritter, *Die Schlange in der Religion der Melanesier,* 1945 (p. 65 ș.u., 68 ș.u.).

WONDJINA, ființe străvechi din nord-vestul Australiei. Sunt spirite ale norilor și ploii, în parte identificate și cu șarpele curcubeului. Cele mai multe dintre ele au devenit imagini în stâncă (reprezentate fără gură), în timp ce spiritul lor era cufundat într-un punct de apă situat în apropiere, pentru ca acolo să fie la îndemâna oamenilor ca forță dătătoare de viață. Potrivit unei legende, **W.** au apărut din ouă, ouate pe pământul încă moale de → Ungud. În istoria creației a aborigenilor, **W.** sunt numiți împreună cu → Walangada; la poporul ungarinyin sunt considerați străbuni totemici.

A. und K. Lommel, *Die Kunst des fünften Erdteils,* 1959; A.E. Jensen, *Mythos und Kult bei Naturvölkern,* 1960 (p. 132–144); I.M. Crawford, *Wandjina* (ER 15), New York, 1987.

WOSRET („Puternica"), veche zeiță egipteană, venerată în Regatul de Mijloc, la Teba, ca protectoare a tânărului → Horus.

WUNEKAU, zeu al soarelui venerat în insula Noua Guinee de diferite triburi de papuași. Este considerat creatorul tuturor lucrurilor, al cărui nume poate fi pronunțat doar cu cea mai mare umilință. Vântul trimis de el lasă însărcinate femeile. Forma sa specială de apariție este considerat șarpele uriaș Maké.

H. Meyer, *Wunekau oder Sonnenverehrung in Neuguineea* (Anthropos 27/1932, 28/ 1933).

WURU(N)KATTE, vechi zeu al războiului din Asia Mică (protohatit), având supranumele de „Regele ţării". În epoca hitită rolul său a fost preluat de → Zababa împrumutat de la akkadieni.

WURU(N)ŞEMU, nume protohatit al zeiţei soarelui din Asia Mică. Îi corespunde, în esenţă, zeiţei din → Arinna. **W.** apare şi ca zeiţă a pământului şi atunci este partenera zeului vremii → Taru.

X

XALPEN, zeiță rea a pământului la indienii din Țara de Foc (ona), care, la inițiere, încearcă să-i tragă pe băieți în pământ, îi chinuie cumplit și abuzează sexual de ei.

W. Hirschberg, *Wörterbuch der Völkerkunde,* 1965.

XEWIOSO (Xevyoso), zeul tunetului și fertilității în Benin (Africa de Vest); este reprezentat sub înfățișare de berbec, având ca atribut ciocanul tunetului. Preoții săi poartă veșminte de culoare roșie. Zeul îi corespunde lui → So venerat în Togo.

XHIND-I, spirite invizibile asemănătoare ielelor în credința populară albaneză și în basme. Venirea lor este anunțată de pârâitul ușilor și pâlpâitul flăcării. Pot apărea ca ființe care vin în ajutor, dar și ca un fel de Alpi.

M. Lambertz, *Xhind-i* (Die Mythologie der Albaner, WdM 2), 1973.

XIAN (Hsien), în China denumirea dată geniilor, spiritelor și nemuritorilor. Spiritele cerești (Tian-xian) sălășluiesc pe aștri și-i întrec în forță pe toți ceilalți. De o deosebită importanță sunt „Cei opt nemuritori" (→ Ba-xian). Ființe asemănătoare zânelor sunt Xian-nü, „fetele nemuritoare"; ele locuiesc în palate de purpură pe Insulele fericiților.

XIAN-NÜ → XIAN

XIANYAO → GONG GONG

XIBALBA, un demon sau un zeu al morților la mayași. La alte popoare din America Centrală, cum ar fi la quiché, **X.** este denumirea lumii subpământene.

XIPE TOTEC („Domnul nostru cel jupuit"), vechi zeu mexican al primăverii, care face să încolțească în pământ sămânța. În artă este adesea îmbrăcat cu o piele de om. La triburile preaztece jupuirea oamenilor era un obicei de cult; aztecii considerau veșmântul zeului ca noua îmbrăcăminte vegetală a pământului. **X.t.** era și patronul aurarilor azteci. Un alt nume al zeului, Youallitlavana („Băutorul nocturn"), se referă la reprezentarea după care el ar bea pulque în timpul nopții.

Fr. Andres, *Buphonia-Opfer und Opfer im Kulte des Xipe-Totec* (Festschrift für P. Wilhelm Schmidt), 1928; G. Lanczkowski, *Götter und Menschen im alten Mexiko,* 1984.

XIUHTECUTLI („Stăpânul turcoazului"), zeu aztec al focului, numit şi simplu „Bătrânul zeu" (Huehue teotl sau Ueueteotl). Şarpele turcoaz este îmbrăcămintea sa (*nahualli*), în manuscrisele ilustrate are un chip galben sau roşu cu maxilarul negru. Numărul său sacru este trei; este numărul pietrelor vetrei, pe care se aşează placa de copt şi oala de fiert. Platoşa purtată de el reprezintă un fluture stilizat, simbolul flăcării.

W. Krickeberg, *Altmexikanische Kulturen,* 1956 (p. 202 ş.u.).

XI-WANG-MU (Hsi-wang-mu), zeiţă chineză a nemuririi şi întruchipare a principiului feminin (*yin*). Sălăşluieşte pe muntele mitic Kun-lun (situat în Vest) şi este desemnată ca „Mama regală a paradisului vestic". Iniţial era imaginată ca o fiinţă ameninţătoare cu dinţi de tigru şi coadă de leopard; ea trimitea bolile molipsitoare. Apoi, în credinţa populară taoistă, s-a transformat într-o fiinţă graţioasă, care păzeşte iarba nemuririi şi oferă celor aleşi piersicile vieţii veşnice. Animalul care o însoţeşte este fenixul.

W. Münke, *Die klassische chinesische Mythologie,* 1976 (sub Si Wang Mu); M. Loewe, *Ways to Paradise. The Chinese Quest for Immortality,* Londra, 1979 (Chapter 4: The Queen Mother of the West); W. Eberhard, *Hsi-wang-mu* (Lexikon chinesischer Symbole), 1983.

XOCHIPILLI („Prinţul florilor"), vechi zeu mexican al florilor şi jocurilor, dincolo de aceasta el este unul dintre cei 13 păzitori ai orelor zilei. Desenul de pe faţă înfăţişează un fluture. El poate apărea într-o formă specială sub numele calendaristic de Macuilxochitl („Cinci flori"); ţine un baston, al cărui vârf se termină cu o inimă umană (simbolul vieţii).

XOCHIQUETZAL („Floarea care se înalţă"), iniţial zeiţa avea, ca soţie a zeului soarelui, un caracter lunar. La azteci era zeiţa juvenilă a dragostei, patroana tuturor meşteşugurilor artistice feminine şi stăpâna plantelor. Soţul ei era → Xochipilli.

E. Seler, *Gesammelte Abhandlungen zur Amerikanischen Sprach-und Altertumskunde,* reeditat 1960–1961 (vol. 2, p. 1032 ş.u.).

XOCOTL, un zeu al focului şi al stelelor venerat iniţial la otomi şi preluat de populaţiile nahua (şi de azteci). În cinstea lui, în august, se celebra „marea sărbătoare a morţilor" Xocotl vetzi; războinicii morţi erau imaginaţi ca stele, aflate într-o relaţie specială cu zeul astral.

W. Krickeberg, *Altmexikanische Kulturen,* 1956 (vezi *Indici*); G. Lanczkowski, *Götter und Menschen im alten Mexiko,* 1984 (p. 107 ş.u.).

XOLAS (Xelas), zeul creaţiei la populaţia alakaluf care trăieşte în Ţara de Foc; datorită lui, sufletele intră în corpurile nou-născuţilor.

XOLOTL, însoţitor al soarelui, având cap de câine, care-i conduce pe cei morţi peste „torentul înnoit" spre lumea subpământeană (*mietlan*). Numele său înseamnă „geamăn" şi este pus în legătură cu coborâtul şi urcatul în lumea subpământeană; în el se vedea, mai ales, planeta Venus ca luceafăr de seară. În mit el este un frate geamăn al lui → Quetzalcoatl.

XRŌSHTAG ŞI PADVĀXTAG, două zeităţi maniheiste; sunt personificările „chemării" şi „răspunsului"; prima este „spiritul viu" insuflat de sus, după care urmează de jos răspunsul care trebuie să-i mântuie pe oameni.

XSATHRA VAIRYA (Hshathra vairya, „domnia dorită"), în parsism stăpânul metalelor, ţinând de → Amesha Spenta. Ulterior apare în panteonul popoarelor din estul Iranului (în special la sakir) ca Sharēvar cu funcţia zeului războiului, purtând coif (grecesc) şi scut.

XUCAU, numele zeului suprem la oseţii din Caucaz, care domneşte asupra celorlalte spirite cereşti (ca de ex. → Uacilla). În regiunile creştine, ca şi în cele islamice, **X.** este chiar denumirea divinităţii.

XVARNAH (Xvarenah, Hvarenah, în mediopersană Xvarr, Farr), „strălucirea fericirii" regale imaginată ca apariţie a luminii, al cărei posesor este, de fapt, → Ahura Mazdā, care ţâşneşte ca o flacără divină din fruntea lui → Mithra (Yasht X, 127). În Imperiul kushanilor şi în epoca Sasanizilor era personificat şi conceput ca zeu; simbolul său era un berbec împodobit cu o eşarfă.

R. Göbl, *Sasanidische Numismatik,* 1968 (p. 10 ş.u.); B. Schlerath/H. von Gall, *Hvarenah* (Altiranische und zoroastrische Mythologie, WdM 4), 1986.

Y

YACATECUTLI („Stăpânul în frunte"), la popoarele nahua din America Centrală zeul negustorilor, reprezentat cu un toiag şi echipat ca războinic; aşa cum spune numele, el merge înaintea negustorilor care călătoresc. În panteonul mayaşilor îi corespunde → Ekchuah.

G. Lanczkowski, *Götter und Menschen im alten Mexiko,* 1984 (p. 74–77).

YAKKU (singular: Yakā), fiinţe semidivine la sinhalezi, de asemenea zeităţi inferioare; printre ele se numără atât zeii binevoitori ai pomilor, cât şi temuţii demoni ai bolilor; alţi **Y.** sunt spirite ale celor morţi de moarte violentă. Deosebit de temuţi, **Y.** sunt adesea numiţi cu respect „divinitate" (*devi*). Un Yaka important a devenit → Vajrapāni, care, cu săgeata sa magică (*vajra*), crapă capul oricui se opune de trei ori să răspundă conform adevărului la o întrebare a lui Buddha.

H. Bechert, *Yakku* (Mythologie der singhalesischen Volksreligion, WdM 5), 1984.

YAK MANOI → KAREI, TAK PEDN

YAKSHA (feminin: Yakshini), în India fiinţe semidivine cu caracter htonic; trăiesc în Himalaya, păzesc, în suita lui → Kubera, comorile ascunse şi, ca şi acesta, sunt reprezentate cu membre scurte şi pântec mare. Pe lângă **Y.** cei răi, există şi unii binevoitori, care se bucură, în calitatea lor de spirite protectoare şi genii ale fertilităţii, de venerarea celor din popor şi au fost preluaţi şi de budism; în artă apar, în parte, ca figuri portante. În jainism, **Y.** apar ca zeităţi însoţitoare (→ Shasana-deva), la sinhalezi (în Ceylon) se întâlnesc sub numele de → Yakku.

A.K. Coomaraswamy, *Yakshas,* Washington, 2 vol., 1928–1931 (reeditare New Delhi, 1971); P.R. Barua, *The Yakşa belief in early Buddhism* (Journal of the Asiatic Society of Pakistan 10/1965); V. Moeller, *Yakşas* (Die Mythologie der vedischen Religion und des Hinduismus, WdM 5), 1984.

YAKUSHI-NYORAI (în sanscrită: → Bhaishajyaguru), Buddha care vindecă, stăpânul lumii pure de smarald din Est. Promitea să vindece toate bolile. Sub numele de → Yao-shi-fo era popular în China încă din secolul V d.Hr. În Japonia este invocat începând din secolul VI, nu numai pentru a dobândi vindecarea de suferinţele trupeşti şi sufleteşti, ci şi pentru o viaţă lungă.

R. Tajima, *Bhaisajyaguru au Japon* (Studies on Buddhism în Japan 2/1940).

YALU (Yaru), zeul tunetului şi stăpânul cerului morţilor la diferite triburi de yanoama care trăiesc în Venezuela/ Brazilia. În mugetul tunetului se vădeşte vocea judecătorului morţilor.

YAL-UN EKE → ODQAN

YAMA, în epoca indo-arică rege mitic (în Avesta → Yima), primul om muritor care a păşit pe calea spre împărăţia morţilor şi acum domneşte ca zeu asupra morţilor. Însoţitorii săi sunt doi câini cu câte patru ochi. În mitologia hindusă, **Y.** este judecătorul morţilor şi prinţul iadului, învăluit în veşminte roşii şi având ca atribut un laţ cu care scoate sufletul din corp. Animalul său consacrat este un bivol negru. Drept sol al morţii îi serveşte porumbelul. În epopee este identificat uneori cu → Kāla („timpul") ca marele distrugător. Şi budismul îl cunoaşte ca judecător al morţilor; acum are deseori o roată pe piept ca simbol al învăţăturii budiste. În imaginile tantrice poate apărea stând pe un taur care se împerechează cu o femeie. În Tibet, **Y.** face parte din → Dharmapāla, este reprezentat cu cap de taur, o ghirlandă formată din capete de oameni, părul în flăcări şi o măciucă. În China îi corespunde → Yen-lo, în Japonia → Emma-ō.

M. Bloomfield, *The two Dogs of Yama în a new Role* (Journal of the American Oriental Society 15/1893); V.A. Gadgil, *Yama and Yami* (Journal of the Royal Asiatic Society of Bengal 20/1944); A. Wayman, *Studies in Yama and Māra* (Indo-Iranian Journal 3/1959); V. Moeller, *Yama* (Die Mythologie der vedischen Religion und des Hinduismus, WdM 5), 1984; S. Bhattacharji, *Yama* (ER), New York, 1987.

YAMĀNTAKA („Cel care pune un capăt lui Yama"), în budism face parte din → Krodhadevată; în Tibet este considerat o zeitate protectoare, în care se întruchipează Bodhisattva → Mañjushri pentru a opri moartea. De cele mai multe ori zeul are culoarea negru-albastru; stă pe un taur deasupra soarelui şi lotusului. Adesea are — ca Yama supus de el — un cap de bivol şi poartă o ghirlandă de capete. În mandala sa are trei chipuri, şase braţe şi calcă pe Yama, ceea ce înseamnă că învinge moartea. Mai este numit şi Yamāri („Duşmanul lui Yama"). Ca Vajrabhairava are 34 de braţe, 16 picioare şi 9 capete; capul principal este de taur.

W. Kirfel, *Symbolik des Buddhismus,* 1959 (p. 70–72); G. Grönbold, *Yaman-taka* (Die Mythologie des indischen Buddhismus, WdM 5), 1984; H.W. Schumann, *Buddhistische Bilderwelt,* 1986 (p. 186–191).

YAMUNĀ, zeiţă indiană a râurilor, reprezentată simbolic ca peşte; sub înfăţişare omenească stă pe o broască ţestoasă şi are ca atribut un vas cu apă. Sub forma de nume → Yami este soţia zeului morţii → Yama.

O. Viennot, *Les divinités fluviales Ganga et Yamuna aux portes des sanctuaires de l'Inde,* Paris, 1964.

YAO, împărat primordial mitic al chinezilor care, împreună cu arcaşul ceresc → Shen-yi, a învins vânturile nepotolite şi a stabilit calendarul. Confucianismul îl consideră idealul de suveran bun.

W. Münke, *Die klassische chinesische Mythologie,* 1976; S. Allan, *Yao and Shun* (ER 15), New York, 1987.

YAO-SHI-FO (în chineză „maestrul medicinist — Buddha"). A jurat să se

dedice salvării omenirii şi s-o elibereze de bolile fizice şi sufleteşti, compară în japoneză cu → Yakushi-nyorai.

YARHIBOL, zeu al soarelui în Arabia antică, venerat în Palmyra şi Dura Europos împreună cu zeul cerului → Bel şi zeul lunii → Aglibol. Era considerat zeul izvorului sacru Efka şi putea fi în legătură cu un oracol.

O. Eissfeldt, *Tempel und Kulte syrischer Städte in hellenistisch-römischer Zeit* (Der Alte Orient 40), 1941 (p. 83 ş.u.).

YAZATA („Cel demn de a fi venerat"), în vechea religie iraniană o denumire pentru „zeu", pe lângă → Baga. **Y.** sunt, parte spirite protectoare, parte personificări ale unor idei abstracte, cum ar fi → Rashnu („dreptatea"), → Daēna („religia") sau → Mithra („contractul"). În calendarul pe luni, fiecare zi este consacrată unui **Y.** Printre „Cei demni de a fi veneraţi" se numărau şi „focul" (→ Atar) şi luna (→ Māh).

O. Hansen, *Yazata* (Altiranische und zoroastrische Mythologie, WdM 4), 1986.

YEHL (Yetl), zeu al creaţiei sub înfăţişarea unui corb, la populaţia tlinkit din nord-vestul Canadei. Zbura deasupra ceţii primordiale şi, cu aripile sale, îndepărta nebulozitatea până ce pământul uscat apărea din nou. Potrivit unui mit, el s-a transformat într-un fir de iarbă, a fost înghiţit de fiica unei căpetenii şi a fost născut de aceasta ca primul om.

YELAFAZ, zeu binevoitor al creaţiei pe insulele micronezieneYap; venerarea insularilor îl viza mai puţin pe el, cât spiritele (*taliukan*).

S. Walleser, *Religiöse Anschauungen und Gebräuche der Bewohner von Yap. Deutsche Südsee* (Anthropos 8/1913).

YE'LOJE (numele mai vechi Púgu), zeitate solară la iukagirii care trăiesc în Siberia. Este ocrotitorul celor oprimaţi şi veghează asupra moravurilor şi dreptului.

YEMAJA, zeiţă a mării la populaţia yoruba din vestul Africii; se căsătoreşte cu fratele ei, zeul cerului, Aganju; primul ei fiu născut este zeul soarelui Orungan, cel de al doilea → Şango. Când Orungan şi-a violat mama, din corpul ei care s-a descompus au apărut cei şaisprezece mari zei cosmici.

YEN-LO (Yan-lo) sau **YEN-WANG,** în China temutul prinţ al lumii subpământene, zeul morţilor; îi corespunde indo-budistului → Yama şi japonezului → Emma-ō. **Y.-l.** poartă veşminte împărăteşti.

YIDAM (în tibetană „spirit ferm"), în tradiţia ezoterică a budismului Vajrayāna, zeitate protectoare personificată (→ Ishtadevatā), pe care cel care meditează o vede cu ochiul interior. Ca şi alte zeităţi tibetane, poate lua o formă de apariţie paşnică sau una furibundă; ambele corespund energiilor care sunt indispensabile realizării iluminării. **Y.** deosebit de iubite sunt → Henresi şi îngrozitorul → Yamāntaka ca zeu protector special al „bisericii galbene" a budismului tibetan. Printre **Y.** feminine se numără şi → Tārā şi → Dākinī.

H. Hoffmann, *Symbolik der tibetischen Religionen und des Schamanismus,* 1967 (p. 20 ş.u.); Fr. K. Ehrhard, *Yidam* (Lexikon der östlichen Weisheitslehren), 1986.

YIMA, omul şi regele primordial din mitologia iraniană; numele înseamnă

— ca şi în indiană → Yama — „geamăn". Ca rege, reprezintă toate cele trei funcţii sociale: este pios ca un preot, puternic ca un războinic, bogat în turme ca un crescător de vite. Domnia sa este epoca de aur, în care nu a existat moarte. **Y.** a fost născut într-o coloană de foc ca un fulger căzut din cer; potrivit unei alte versiuni, el este fratele soarelui şi al lunii.

A. Christensen, *Les types du premier Homme et du premier Roi dans l'histoire legendaire des Iraniens,* Leiden/Upssala 1917–1934; G. Widengren, *Die Religionen Irans,* 1965.

YMIR, uriaş primordial în mitologia germanică; a apărut din apa otrăvită provenită din topirea zăpezii şi din apă obişnuită. S-a hrănit cu laptele vacii primordiale Audhumla. **Y.** a fost omorât de zeii → Odin, → Vili şi Ve; corpul său îmbucătăţit a servit ca materie primordială la crearea lumii: din piele a apărut pământul, din oase stâncile, din sângele său marea, din păr norii şi din craniu cerul.

F. Börtzler, *Ymir. Ein Beitrag zu den eddischen Weltschöpfungsvorstellungen* (ARW 33/1936); R. Simek, *Ymir* (Lexikon der germanischen Mythologie), 1984.

YISHŌ ZĪVĀ, o ipostază divină în maniheism; formează o triadă împreună cu „coloana splendorii" şi „fecioara luminii". Numele înseamnă „Iisus strălucitorul" (în greacă Iesous phengos). Are, mai ales, o funcţie soteriologică, este un mântuitor, este numit Nus („înţelegerea") şi este considerat ca cel de-al treilea trimis.

H.-Ch. Puech, *Yishō Zīvā* (Religionswissenschaftliches Wörterbuch, ed. de Franz König), 1956.

YO, un fel de spirit impersonal universal la populaţia bambara (Africa de Vest). **Y.** a creat două elemente masculine, aerul şi focul, şi două elemente feminine, pământul şi apa. În cele din urmă, spiritul universal a lăsat să cadă ceva greu pe pământ — era zeul creaţiei → Pemba.

YOAUA → OMAUA

YU (Yü), ca şi → Huang-di împărat mitic din epoca primordială chineză şi erou civilizator, care a venit pe lume ca un dragon, căpătând după aceea înfăţişare omenească. A aruncat în cele patru colţuri ale pământului munţi, pentru ca pământul să nu fie inundat. A luptat mereu împotriva apelor haotice ale lui → Gong Gong care ameninţau totul. Ca să îmblânzească fluviile, **Y.** pare să fi dansat sub înfăţişarea unui urs; pasul de dans rezultat de aici este executat şi astăzi de către preoţii taoişti la ceremoniile de jertfă.

M. Granet, *Danses et légendes de la Chine ancienne,* Paris, 1926 (p. 466 ş.u., 482 ş.u.).

YUAN-SHI TIAN-ZUN (Yüan-shi T'ien-tsun, în chineză „demnitar ceresc al începutului primordial"), face parte din triada taoistă San-qing, este creatorul cerului şi al pământului şi, la începutul fiecărei epoci, face să le parvină oamenilor scrierile Giuvaerului magic (*ling-pao-qing*), pentru a-i instrui în învăţătura lui Tao.

YU-DI (Yü-ti, „Împăratul de jad"), şi Yü-huang, în universul chinez stăpânul suprem al cerului, unul dintre „Cei trei zei stăpânitori" (San-qing), căruia i se supune o mare administraţie cerească

(copia administrației pământene) cu ministere proprii pentru tunet și vânt, pentru războaie și epidemii, pentru literatură și medicină etc. Potrivit unor legende, pare să-i fi format din lut și pe primii oameni. Împăratului ceresc i se aduceau jertfe de două ori pe an în templul cerului din Beijing. Soția lui **Y.-d.** este Wang Mu nian-niang, o ipostază a lui → Xi-wang-mu.

H.Y. Feng, *The origin of Yu huang* (Harvard Journal of Asiatic Studies 1/1936); J. Er-wei Tu, *The moon-mythical character of the god Yu-huang* (Agehananda Bharati: The realm of the extra-human), Haga, 1976; A. Seidel, *Yü-Huang* (ER), New York, 1987.

YU-JIANG (Yü-chiang), în mitologia chineză zeu al mării și al vântului oceanic. În prima calitate are corp de pește și călărește pe doi dragoni, ca zeu al vântului are un corp de pasăre cu chip de om. **Y.-j.** este punctul cardinal Nord și-i este consacrată culoarea neagră.

W. Münke, *Yu K'iang* (Die klassische chinesische Mythologie), 1976.

YUM KAAX, zeul porumbului la populația maya, denumit de literatura științifică de specialitate zeul E. Îi corespunde oarecum azteculului → Cinteotl. În manuscrisele ilustrate atributul caracteristic al zeului este un cocean de porumb (ca podoabă a capului). Dintre numere îi este consacrată cifra opt; el însuși are și supranumele de Uaxac Yol Kauil, adică „Opt-inima abundenței".

K. Taube, *The Classic Maya Maize God* (Fifth Palenque Round Table. Ed., de M.G. Robertson and V. M. Fields, VII), San Francisco, 1985; Chr. Rätsch (ed.), *Chactun — Die Götter der Maya,* 1986 (p.71–73).

Z

ZABABA, vechi zeu mesopotamian al oraşului Kiş; în epoca babiloniană veche era identificat cu → Ningirsu sau cu → Nimurta. Soţia sa este războinica → Inanna; el însuşi este zeul războiului şi într-un text este numit „Marduk al bătăliei". Numele zeului se găseşte şi în panteonul hitit şi este o akkadogramă (semn grafic preluat de la akkadieni) pentru zeul războiului → Wuru(n)katte.

E. Dhorme, *Les religions de Babylonie et d'Assyrie,* 1949 (p. 108 ş.u.).

ZAC („Cel alb"), zeul Nordului la mayaşi ca → Bacab, numit şi Zac Xib Hac, adică „omul alb al ploii".

ZAED, denumirea spiritelor cereşti la oseţii din Caucaz; cuvântul *zaed* corespunde avesticului → Yazata.

ZAGREUS, iniţial zeu preelen al animalelor şi al vânătorii, apoi zeu principal al teologiei orfice. Este considerat fiul lui → Zeus şi al zeiţei lumii subpământene → Persefona şi este sfâşiat de → Titani din porunca geloasei → Hera. Carnea care încă mai zvâcnea a fost înghiţită de Zeus sau, după o altă versiune, de → Semele, făcând posibilă renaşterea tânărului → Dionysos (în parabola orfică cu Z.). Numele de Z., amintit prima oară într-o epopee (Alkmeon) din sec. VI î.Hr. înseamnă „marele vânător", corespunzând caracterului orgiastic al lui Dionysos.

V.D. Macchioro, *Zagreus,* Florenţa, 1930; W. Fauth, *Zagreus* (PWER 9 A 2), 1967; J.E. Ménard, *Le mythe de Dionysos Zagreus chez Philon* (Revue des sciences religieuses 42/1968); K. Kerényi, *Dionysos,* 1976 (p. 78–85).

ZALIYANU → ZAŞHAPUNA

ZALMOXIS, zeu suprem la geţii şi dacii traci. Singura informaţie importantă despre el provine de la Herodot. Vechii greci vedeau în el un întemeietor de religie, învăţaţii moderni îl interpretează ca zeu al pământului, zeu al cerului, stăpân al morţilor sau ca divinitate a misteriilor; în favoarea ultimei interpretări pledează ospăţul, ascunderea în „adăpostul subpământean" şi epifania. Potrivit legendei, Z. a coborât ca om în rândurile poporului său, apoi, după trei ani, a dispărut şi a fost jelit ca mort, pentru ca apoi, în cel de-al patrulea an, să iasă din nou din peştera subpământeană (lumea morţilor).

M. Eliade, *De Zalmoxis à Gengis – Khan. Etudes comparatives sur les religions et le*

folklore de la Dacie et de l'Europe orientale, Paris, 1970; M. Eliade, *Zalmoxis, the Vanishing God*, Chicago, 1972; P. Alexandrescu, *La nature de Zalmoxis selon Hérodote* (Dialoge d'histoire ancienne 6/1980); I.P. Culianu/C. Poghirc, *Zalmoxis* (ER 15), New York, 1987.

ZALTYS, la vechii lituanieni năpârca gulerată venerată ca o zeitate, care avea un rol în special în preziceri. Într-un cântec popular este numită „Trimisa zeilor". Cuvântul leton pentru această specie de şarpe este *zaltis*, drept care se numeşte şi zeul Zaltis.

M. Gimbutas, *Ancient symbolism in Lithuanian folk art* (Memoirs of the American Folklore Society 49/1958).

ZAM, cuvânt avestic (persan) pentru „pământ"; acesta a fost şi divinizat şi invocat, în afară de cer, ca obiect al venerării. Zam face parte din → Yazata.

ZANA, zeitate balcanică preromană, identificată în *interpretatio romana* cu zeiţa vânătorii → Diana, deşi nu există dovezi concludente în acest sens. Animalele protejate ale zeiţei erau trei capre cu coarne de aur. În munţii albanezi **Z.** trăieşte ca zână, preamărită pentru vitejia şi frumuseţea ei.

M. Lambertz, *Zana* (Die Mythologie der Albaner, WdM 2), 1973.

ZAO-JUN (Tsao-chün, în chineză „stăpânul vetrei"), zeu taoist al bucătăriei, a cărui imagine era atârnată până în secolul nostru aproape în fiecare bucătărie chinezească într-o nişă deaupra vetrei (*tsao*). Într-o zi anumită i se aduceau ca jertfă dulciuri şi prăjituri cu miere, pentru ca el să-i poată raporta împăratului de jad (→ Yü-di) numai lucruri bune despre familie. Popularitatea sa este dovedită de faptul că are rezervat un loc în panteonul budist. El se întâlneşte şi sub numele de Tsao-wang.

Cl.B. Day, *Studying the kitchen god* (Chinese Recorder 57/1926).

ZAŞHAPUNA, zeiţă a vegetaţiei venerată în vechiul oraş de munte Kaştama (nordul Anatoliei) din Asia Mică. În dumbrava ei sacră se adunau zeii ţării. Soţul ei este zeul muntelui Zaliyanu, dar are şi o legătură strânsă cu zeul vremii din Nerik (→ Taru). Particula *puna* („copil") din nume vădeşte caracterul feciorelnic al zeiţei.

ZAZEL (din arabul *zuhal* „Saturn"), denumire a demonului care stăpâneşte planeta Saturn în Cabala şi în magia medievală târzie.

ZĂU, numele zeului invocat de cetele româneşti de căluşari în timpul ceremoniilor secrete (Legatul steagului, Jurământul, Spargerea căluşului): „Jur cu **Z.**, pe sufletele moşilor mei, pe caii şi vitele mele, să respect Căluşul şi legea lui până la dezlegarea steagului!"; „Jurăm pe **Z.** că am respectat Căluşul aşa cum îi este legea!". În zonele în care s-a jucat sau se mai joacă Căluşul, pronunţarea cuvântului **Z.** este echivalent cu Dumnezeu şi are valoare de jurământ, cuvânt de onoare, înlocuind sau echivalând, de la caz la caz, expresiile: „Aşa să-mi ajute Dumnezeu!"; „Pe cuvânt!"; „Zău că spun adevărul!" etc. (Muntenia, Oltenia).

Fochi A., *Datini şi eresuri la sfârşitul secolului al XIX-lea. Răspunsuri la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste*

an. Dicționar, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

ZEFIRUL, zeul vântului de Vest, în mitologia greacă fiul zeului stelelor → Astreios („Înstelatul") și al aurorii (→ Eos). Ca sol al primăverii, este căsătorit cu una dintre → Hore; din porunca lui → Eros, o răpește pe Psyche. La romani zeul vântului se numea Favonius.

ZEITĂȚILE DEMA, noțiune introdusă de A.E. Jensen pentru ființele primordiale mitice care sunt venerate cultic ca eroi civilizatori în culturile „vechilor cultivatori". Ele ocupă un loc intermediar între zei și oameni. Oamenii datorează morții lor primele plante de cultură; deosebit de cunoscut este mitul despre fata → Hainuwele. Cuvântul *dema* provine din limba populației marindanim care trăiește în Noua Guinee.

P. Wirz, *Die Marind-anim von Holländisch-Süd-Neuguineea,* 1922/25; A. E. Jensen, *Die getötete Gottheit. Weltbild einer frühen Kultur,* 1966; J. van Baal, *Dema. Description and analysis of Marind-Anim-Culture,* Haga, 1966.

ZEIȚA O, zeiță a mayașilor, necunoscută după nume; este reprezentată ca o bătrână cu zbârcituri la ochi și un război de țesut; este posibil să fie o zeitate a destinului. Poate apărea și cu un vas de apă răsturnat; șarpele de pe cap ar putea semnifica aspectul ei întunecat, aducător de nenorociri. Unii cercetători văd în ea pandantul tinerei zeițe → I și, implicit, în ambele, două aspecte ale unei singure zeități.

Chr. Rätsch (ed.), *Chactun — Die Götter der Maya,* 1986 (p. 91–93).

ZEMEPATIS („Stăpânul pământului"), zeu htonic la lituanieni, protectorul vitelor și al întregii gospodării țărănești. Era considerat fratele zeiței pământului → Žemyna.

ZEMES MĀTE („Mama pământului"), zeiță a pământului și zeiță-mamă la vechii letoni. Are grijă ca oamenilor să le meargă bine și ogorul să rodească, dar preia și funcția de stăpână a morților și, în această calitate, vine în contact cu Velu. O dată cu creștinarea, ea se contopește cu figura Sf. Maria.

H. Biezais, *Die Hauptgöttinnen der alten Letten* (Diss.), Uppsala, 1955; H. Biezais, *Zeme* (ER 15), New York, 1987.

ŽEMÝNA (Žemynele), zeiță lituaniană a pământului, mama plantelor; în rugăciuni are supranumele poetic Ziedkele („Cea care ridică floarea"). Fiind cea care hrănește oamenii și animalele, i se aduceau jertfe, în special la însămânțări și la adunarea recoltei.

J. Balys/H. Biezais, *Žemýna* (Baltische Mythologie, WdM 2), 1973.

ZENENET („Sublima"), zeiță venerată în Hermonthis, în Egiptul antic; era considerată partenera → Lunii și se contopea cu → Rat-taui.

ZERVAN (și Zurvan, *zrvan* „timpul"), zeu iranian al timpului; el a făcut toate cărările care duc la podul Cinvat (trecerea în lumea cealaltă). În religiile numite zervanism, care au fost răspândite de magi, el este zeul suprem, stăpânul luminii și al întunericului; luminosul → Ahura Mazdă și întunecatul → Ahriman sunt copiii săi. **Z.** este „zeul cu patru chipuri", care con-

centrează în sine divinitatea, lumina, puterea şi înţelepciunea. Credinţa în Z. poate fi urmărită până în sec. XII î.Hr., dar capătă importanţă abia în secolele ulterioare. Ca divinitate a destinului, este înrudit cu grecul → Chronos. În maniheism, Z. era considerat zeul suprem, „tatăl mărimii" şi zeul cu patru chipuri (*tetraprosopos*), adică stăpânul celor patru elemente.

J. Scheftelowitz, *Die Zeit als Schicksalsgottheit in der indischen und iranischen Religion,* 1929; H.H. Schaeder, *Der iranische Zeitgott und sein Mythos* (ZDMG 95/1941); R.C. Zaehner, *Zurvan. A Zoroastrian Dilemma,* Oxford, 1955; M. Molé, *Le probleme zurvanite* (Journal Asiatique 247/ 1959); G. Widengren, *Die Religionen Irans,* 1965.

ZEUL B, zeu menţionat cel mai frecvent în manuscrisele mayaşilor care s-au mai păstrat; este reprezentat cu un nas lung, ca o trompă; deseori ţine în mână o măciucă — simbol al tunetului şi aluzie la funcţia celui care aduce ploaie. Probabil îi corespunde zeului Hac, iar unii cercetători ar vrea să-l recunoască în el pe → Kukulcan.

Chr. Rätsch (ed.), *Chactun — Die Götter der Maya,* 1986 (p. 65–66).

ZEUL C, zeu al mayaşilor, necunoscut după nume, legat de prima zi a creaţiei (Huen); ar putea fi o zeitate astrală (steaua polară sau Venus)

ZEUL D, zeu mayaş, numit astfel de americanistica veche, reprezentat ca un moşneag cu nas coroiat şi o podoabă a capului atârnându-i din frunte (interpretată în parte ca plantă sau ca miriapod). În arta mayaşă clasică târzie sala tronului său este localizată în lumea subpământeană, iar zeul pare să fie în relaţie cu noaptea şi luna; uneori tronul său este explicat şi ca „legătură a cerului". Interpretări mai noi îl identifică pe zeul D cu → Itzamna.

J.W. Fewkes, *The God „D" in the Codex Cortesianus* (American Anthropologist VIII/ 1895); Chr. Rätsch (ed.), *Chactun. Die Götter der Maya,* 1986 (p. 68–71); N.M. Hellmuth, *Monster und Menschen in der Maya-Kunst,* 1987 (p. 303 ş.u.).

ZEUL G, zeu mayaş, denumit astfel de vechea americanistică; îl reprezintă pe → Kukulcan în aspectul său solar; este posibil să reprezinte şi soarele nopţii. Este singurul zeu mayaş reprezentat deseori cu cioc. Dintre numere îi este consacrat patru. Hieroglifa *kin* („soare") pictată pe corpul său, aminteşte de zeul soarelui Kinih Ahau (→ Kinih kakmó).

ZEUL K, în vechea americanistică denumire a unui zeu care apare, pe de o parte ca o formă a lui → Kukulcan, pe de altă parte seamănă cu → Itzamna. Compară şi cu interpretarea privind pe → Ah Bolom Tzacab.

Fr. Robicsek, *The Mythological Identity of God K* (Third Palenque Round Table. Ed. M.G. Robertson, vol. IV, partea 1), Austin, 1979.

ZEUL L, denumire ştiinţifică a unui zeu cu nume necunoscut la mayaşi; apare mai ales pe ceramica pictată din epoca clasică, mai rar în codici. Poartă o pălărie pe care, de regulă, este reprezentată aşa-numita pasăre Muan. Multe părţi ale corpului său sunt pictate în negru; deseori stă pe o piele de jaguar (simbolul lumii subpământene). Ca zeu al zorilor (Venus) are un aspect războinic şi poartă scut şi lance.

Chr. Rätsch (ed.), *Chactun. Die Götter der Maya,* 1986 (p. 102–104); N.M. Hellmuth,

Monster und Menschen in der Maya-Kunst, 1987 (p. 297 ş.u.).

ZEUL N, denumire dată de cercetarea maya unei forme divine, respectiv unui complex de forme divine care se întrepătrund, şi a căror caracteristică comună este hieroglifa de nume (în „varianta semnului pentru an" şi „varianta semnului pentru animal"). Zeul poate purta pe spinare o cochilie de melc sau o carapace de broască ţestoasă. Ambele animale au caracter htonic-acvatic. Figurile de zeu N au fost interpretate şi ca → Bacab. Este frapantă o anumită relaţie de dependenţă a zeului N faţă de zeul → D.

Chr. Rätsch (ed.), *Chactun. Die Götter der Maya,* 1986 (p. 87–89); N.M. Hellmuth, *Monster und Menschen in der Maya-Kunst,* 1987 (Indici).

ZEUL Q, zeu care apare în manuscrisele ilustrate (codicele) mayaşilor, de cele mai multe ori în legătură cu scene de război sau reprezentarea jertfelor omeneşti.

ZEUS, zeu suprem al grecilor, fiul lui Cronos şi al → Rheei. Numele său este dedus din rădăcina indo-europeană *dei* („a lumina") şi este înrudit cu numele altor zei cereşti (→ Dyaus, Diu-pater → Iupiter). Mitul despre copilul divin care a fost hrănit de capra → Amalteea sau de albina Melissa, şi care a fost ascuns de Cronos de către → Cureţii care dansau înarmaţi, poate fi urmărit până în epoca cretano-minoică. O dată adult, **Z.** şi-a trimis tatăl şi pe ceilalţi → Titani în Tartaros şi, de atunci, împarte domnia lumii cu fraţii săi → Poseidon şi → Hades. Împreună cu soţia sa → Hera tronează în Olimp. Mitul mai cunoaşte şi altă relaţie a zeului cerului cu zeiţa pământului → Demeter, a cărei semnificaţie aducătoare de binecuvântare şi-a găsit expresia în cult prin *hieros gamos.* În legăturile sale cu femei muritoare el apare sub diferite înfăţişări: ploaie de aur (la Danae), taur (la → Europa), lebădă (la Leda). Pe lângă funcţia sa de zeu al cerului, **Z.** este şi zeul vremii cu supranumele de Keraunos („Fulgerul"); în calitate de Katahthonios („Subpământeanul"), el este aproape de lumea subpământeană; ca Meilihios („Blândul"), apare ca judecător, o semnificaţie panelenică are ca păzitor al libertăţii (Eleutherios). Sub numele de Ktesios este protectorul casei şi cel care dăruieşte bunăstarea. Este zeul jurământului (Horkios) şi este considerat cel care aduce victoria (Nikephoros), şi care o poartă pe mână pe → Nike; în sfârşit, în el se vede, în general, „salvatorul" (Soter). Animalul său simbolic este vulturul; se credea că vocea sa se aude din foşnetul stejarului (oracolul din Dodona). Mormântul lui **Z.** din Creta face parte din cercul de reprezentări al unui zeu muritor, dar care învie (→ Felhanos). La contactul cu perşii, zeul lor Ormazd (→ Ahura Mazdā) este recunoscut în **Z.,** de pildă la Herodot şi Xenophon. În spaţiul sirian, **Z.** Kasion (sau Kasios) a preluat rolul zeului muntelui → Baal Sapon. La romani → Iupiter este pandantul părintelui grec al zeilor.

A.B. Cook, *Zeus. A Study in ancient Religion,* 3 vol., Cambridge, 1914, 1925, 1940; H. Sjövall, *Zeus im altgriechischen Hauskult,* Lund, 1931; M.P. Nilsson, *Vater Zeus* (ARW 35/1936); E. Simon, *Die Götter der Griechen,* 1969; H. von Hülsen, *Zeus. Vater der Götter und Menschen,* 1967; H. Erbse, *Zeus und Hera*

auf dem Idagebirge (Antike und Abendland 16/1970); H. Lloyd-Jones, *The Justice of Zeus*, Berkeley, 1971; K. Kerényi, *Zeus und Hera. Urbild des Vaters, des Gatten und der Frau*, Leiden, 1972.

ZHANG GUO-LAO (Chang Kuo-lao), unul dintre „Cei opt nemuritori" (→ Ba-xian). El trebuie, de fapt, să fi fost un liliac care s-a preschimbat în om. Animalul său consacrat este un asin alb, atributul său este toba de bambus cu două bețe.

E.T.C. Werner, *Dictionary of Chinese Mythology*, Reprint, New York, 1961; W. Eberhard, *Chang Ko-lao* (Lexikon chinesischer Symbole), 1983.

ZHONG-KUI (Chung K'ui), în China zeu al literaturii și al examenului, protector împotriva spiritelor rele și demonilor. De fapt, el este una dintre ființele demonice (→ Gui-xian), întrucât s-a sinucis, după ce i s-a refuzat locul întâi meritat de el la examen. Imaginea lui **Z.-k.** este agățată la sfârșitul anului, pentru a alunga demonii; are ca atribut o sabie, cu care se apără de cele cinci animale veninoase (șarpele, miriapodul, scorpionul, șopârla și broasca râioasă).

W. Eberhard, *Chung K'ui* (Lexikon chinesischer Symbole), 1983.

ZHONG-LI QUAN (Chung-li Ch'üan), este unul dintre „Cei opt nemuritori" (→ Ba-xian). Semnul său de recunoaștere este evantaiul, cu care poate trezi la viață morții. În general, posedă puteri magice, poate zbura prin aer și poate transforma metalele.

ZHU-TIAN (Chu T'ien), denumirea chineză a zeilor budiști care, inițial, au venit din India, ca de ex., → Gong-de-tian sau He-li-di (→ Hariti). Reprezentați în temple, formează, de cele mai multe ori, un grup de douăsprezece zeități, cărora li se alătură adesea cei patru paznici ai lumii.

E. Rousselle, *Vom Sinn der buddhistischen Bildwerke in China*, 1958 (p. 87 ș.u., sub forma numelui Dschu Tien).

ZIBELTHIURDOS → SHURDI

ŽINIȘI ORT'A („Stăpânul de sus"), spiritul tunetului și al fulgerului la mingrelienii din Caucaz; vara i se aduce jertfă un cocoș tânăr.

ZIP („Cerbul"), zeu al vânătorii, venerat până în zilele noastre la mayași și în triburile care le-au urmat și stăpânul animalelor care trăiesc în pădure. Deocamdată nu s-a putut demonstra dacă este identic cu zeul Y caracterizat de un cap împodobit cu coarne sau cap de cerb.

ZIPAKNA ȘI KABRAKAN, zeii cutremurelor la mayași; primul era considerat „creatorul munților", cel de-al doilea „distrugătorul munților". Amândoi erau considerați fiii demonici ai lui → Vucub-Caquix.

ZŌCHŌ-TEN, unul dintre „Cei patru regi cerești" (→ Shi-ten-nō) din budismul japonez, care protejează templele budiste, dar și cele patru zone ale lumii, de atacul demonilor răi. **Z.-t.** supraveghează Sudul. El corespunde zeului protector indian → Virūdhaka. Poartă o lance, culoarea sa e albastru.

ZOM, un fel de zeu al morților la populația bhil care trăiește în India

peninsulară; este un supus al zeului suprem → Bhagwan, la al cărui scaun de judecată duce sufletele morților.

ZORILE, zâne ale Panteonului românesc, de obicei trei surori, prezente la moartea omului, la ieșirea omului din existență și intrarea lui în postexistență. Ele se înrudesc cu → Ursitoarele, zeițe ale destinului, care întâmpină noul născut la ieșirea din preexistență și intrarea în existență. Spre deosebire de Ursitori care sunt așteptate să ursească viața copilului la trei zile după naștere, **Z.** sunt invocate, prin cântecele funerare interpretate la unison sau antifonic de un grup de femei în diferite momente ale ceremonialului funerar, să întârzie pentru a da răgaz sufletului mortului să se pregătească de plecare. Cântecul **Z.**, fiind întâlnit numai la români (județele Gorj, Mehedinți, Caraș-Severin și parțial în sudul Transilvaniei) și neavând corespondent la alte popoare, este numit, impropriu, bocet.

Kahane Mariana, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală,* Editura Muzicală, București, 1988; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

ZOTZ, zeu-liliac al mayașilor, până astăzi patronul indienilor zotzil care trăiesc în Chiapas și al unor triburi guatemaleze.

ZU (sau Anzu), pasăre demonică a furtunii în tradiția akkadiană (babiloniană), a cărei reprezentare cu cap de leu poate fi urmărită până la → Imdugud. El răpește Tăblițele destinului, pentru a se așeza în fruntea zeilor, dar, în cele din urmă, este învins de → Ningirsu (resp. → Ninurta).

T. Fish, *The Zu bird* (Bulletin of the John Rylands Library 31 /1948; B. Hruška, *Der Mythenadler Anzu in Literatur und Vorstellung des alten Mesopotamien,* Budapest, 1975.

ZUN, la popoarele din estul Iranului un zeu ale cărui funcții nu mai sunt clare; sanctuarul său era considerat chiar de arabi și chinezi ca un cunoscut loc de pelerinaj. Animalul său consacrat era un pește. În timp ce, pe de o parte, ne putem gândi la o mutație consonantică și la o derivare a numelui iranianului → Zervan, pe de altă parte, proveniența lui poate fi datorată hioniților care au năvălit din centrul Asiei în Antichitatea târzie.

G. Widengren, *Die Religionen Irans,* 1965 (p. 337).

Explicarea unor termeni

Adept	cel inițiat în misterii
Androgin	ființă cu caracteristicile ambelor sexe
Antropogonie	crearea oamenilor
Antropocefal	cu cap de om
Antropomorf	cu înfățișare umană
Apocrife	scrieri asemănătoare cărților biblice ca formă și conținut
Apelativ	formă de adresare, invocare
Axis mundi	axa lumii
Brakteaten	scrieri decorative aurite asemănătoare monezilor
Buddhașaft	stare de mântuire, ca cea atinsă de Buddha
Caduceu	baston în jurul căruia se încolăcesc doi șerpi
Caligrafic	scris frumos
Coelar	referitor la cer, celest
Contaminare	contopire
Contemplare	reculegere
Cosmogonie	crearea lumii
Cronica lui Nestor	cea mai veche cronică rusă
Determinativ	semn de interpretare în scrierea (hieroglifică)
Deus otiosus	zeu inactiv, care nu mai intervine în mersul lumii
Edda	două vechi culegeri islandeze de cântece și mituri din vechile limbi scandinave
Emanație	aparitia unei multitudini dintr-o cauză primordială unitară
Emblemă	caracteristică, de pildă, privind vechile zeități orientale
Enuma elish	poem babilonean al Creației
Epitet	supranume, calificativ
Escatologic	moment final referitor la sfârșitul lumii
Etimologic	potrivit provenienței și semnificației lingvistice
Eufemistic	cruțător; a învalui ceva îngrozitor sau respingător în cuvinte frumoase
Grecizat	care imită modul de exprimare grecesc
Henoteism	formă de religie care cunoaște mai mulți zei, dar în care unul singur este invocat (venerat) în așa fel, încât pare a fi unicul

Heros	semizeu, erou asemănător zeilor
Hieros gamos	nuntă sacră
Htonic	pământean, subpământean
Iconografie	descriere plastică, reprezentare plastică
Inițiere	intrarea marcată de anumite ritualuri într-un nou stadiu de viață
Interpretatio graeca	interpretare greacă; transpunerea în mitologia greacă
Interpretatio romana	interpretare romană; transpunerea în mitologia romană
Ithifalic	cu falusul în erecție
Ipostaza	calitate individualizată a zeului
Incarnare	devenireà pământeana a ființelor divine
Karma	suma faptelor bune și rele din viața cu o cauzalitate legică a răsplatei
Linga(m)	îi corespunde în India falusului grec
Lunar	referitor la lună
Macrocosmos	lumea ca ansamblu
Mandala	imagine simbolică referitoare la cosmos în scopuri meditative
Microcosmos	lumea în mic; o parte a lumii ca ansamblu, în special omul în raportarea sa cosmică
Monoteism	credința într-un singur zeu
Mudra, mudrā	anumită poziție a mâinii sau degetelor cu semnificație magic-simbolică
Necrofagie	mâncarea cadavrelor
Necropolă	orașul morților, loc de înmormântare
Nirvana	ținta finală a mântuirii spre care tinde omul
Pali	limba canoanelor budiste ale scrierilor sfinte
Pandant	replică, pereche
Panteon	totalitatea zeităților venerate în religia politeistă
Pantocrator	stăpânul lumii
Pluralis Majestatis	pluralul majestății, când un guvernant vorbește despre sine la plural
Prajña	partenera unui zeu (indian)
Prototip	imaginea originară
Pudenda	organele genitale
Purānas	grup de vechi texte sanscrite din literatura religioasă hindusă
Ragnarök	sfârșitul lumii în mitologia germană
Receptare	preluare
Rgveda	culegere de vechi imnuri indiene către diferiți zei
Samsāra	circuitul (existențelor) nașterii, morții și renașterii
Sanscrită	în India limbă artificială literară folosită în creația poetică și știință
Simbioză	conviețuire; în religie o comunitate cultică
Sinonim	cuvânt înrudit ca sens, expresie paralelă
Skald	poet și cântăreț nordic
Solar	referitor la soare
Stelă	placă, de regulă de piatră
Tartaros	lumea subpământeană în mitologia greacă

Teonim	numele zeului
Teriomorf	zoomorf
Triada	treime (de zei)
Trickster	figura mitică cu multe ipostaze, care se distinge printr-un caracter discordant şi adesea joacă feste
Trimurti	treime de zei indieni
Upanişade	vechi texte indiene teologico-filozofice
Uraeus	şarpe purtat ca diadema de către regii şi zeii din Egiptul antic
Vāhana	„vehicul", animal de călărit sau simbolic al zeităţilor hinduse
Vajra	arma zeilor indieni înţeleasă ca o săgeată sau ca diamant; în tantrismul budist denumirea sceptrului cultic, ca şi a absolutului
Vede	cea mai veche literatură a indienilor
Vehicul	car, uneori şi animalul de călărit (comp. Vahana)
Vita	istoria vieţii, descrierea vieţii
Völuspa	cântecul zeilor în edda
Yab-yum	poziţia tată-mamă, coitus (în tantrism)
Yasna	texte din religia iraniană, care erau recitate în timp ce era oferit focul sacru
Yashts	cântece de jertfă în Avesta
Yin şi Yang	principii cosmologice în filozofia chineză; pereche de contrarii (cer—pământ, feminin—masculin etc.)
Zeificare	divinizare
Zvastica	veche denumire indiană a crucii încârligate

Indici

1. Supranume, cel de-al doilea nume și forme de nume derivate

A'aş → Ea
Abo → Hekko
Abzu → Apsu
Adam Qadmaia → Adam kasia
Adroa → Adro
Adsmerius → Mercur, galicul
Afua → Asase
Agunua → Hatuibwari
Agyieus → Apolo
Aha → Bes
Ahaman → Acoran
Ahau Kin → Kinih Kakmo
Aheloide → Sirene
Ahlae → Aheloos
Ah Muzen Cab → Muzen Cab
Ahpuh → Hunhau
Aidoneus → Hades
Aineias → Enea
Ainemöine → Vainämöinr
Aiyanār → Ayiyanayaka
Akaman → Aka Manah
Äkräs → Egres
Alannus → Alaunus
Alb → Alp
Albi → Elfi
Albiorix → Teutates
Alexikalos → Herakles
Alijan → Baal (1)
Alilat → Allat
Aliyat → Şams
Alounis → Alaunus
Alpnu → Alpan
Aman → Amun
Amanai → Messineg
Amar-utuk → Marduk
Ama'uşumgal → Dumuzi
Ambā → Devī
Amenapet → Amun
Amitāyus → Amitābha
A-mi-to → Amitābha
Amon → Amun
Amset → Imset
Amurru → Martu
Ana → Dana
Anadyomene → Afrodita
Anaïtis → Anāhīta
Ananga → Kāma
Ananta → Shesha
Anat-Jahu → Anat
Andarta → Adraste
Andate → Bhagwan
Andraste → Adraste
Androphonos → Afrodita
Angnipede → Abraxas
Angru Mainyu → Ahriman
Angus → Oengus
Anhuret → Onuris
Annapurna → Durgā
Annunaku → Anunna
Ansis → Asa
Antaia → Hecate
Anu → An
Anu → Ana
Anukis → Anuket
Anzu → Zu
Ao → Jw
Apkallu → Abgall
Apo Dios → Apo Katawan
Appollyon → Abaddon
Ara → Aray
Aradia → Herodias
Aralo → Aray
Aramati → Armaiti
Aratxegorri → Aatxe
Ardanarishvara → Şiva
Ardat-lili → Lilitu
Ardvi Sur → Anāhitā
Areimanios → Arimanius
Arensnuphis → Arsnuphis
Argeia → Hera
Argestes → Euros
Aridela → Ariadna
Ariniddu → Arinna
Ariz → Aştar
Asakku → Asag
Asariluchi → Asalluhi
Asherat → Ashera (t)
Ashokakanta → Māricī
Ashvara → Vata
Asmodai → Asmodaios
Asräa → Dike
Astroarche → Iuno Caelestis

Astwidāt → Asto Vīdātu
Asyse → Asase
Aşerduş → Aşertu
Aşimbabbar → Nanna (1)
Aşmedai → Asmodaios
Aşterat → Astarte
Attart → Astarte
Atua → Aitu
Aubatala → Obatala
Auramazda → Ahura Mazdā
Austrul → Notul
Avalokita → Avalokiteshvara
Azazel → Asasel

Baal-Zebub → Beelzebub
Baba Tomor → Tomor (r)
Bafomet → Baphomet
Bakchos → Bacchus, Dionysos
Baldr → Balder
Baldur → Balder
Balmarkos → Baal–Marqōd
Bao-sheng-fo → Ratnasambhava
Bapho → Babi
Baraster → Barastir
Barbero → Barbelo
Bassareus → Sabazios
Bau → Baba (1)
Baw → Ba
Bebon → Babi
Beelzebul → Beelzebub
Befania → Befana
Beg-ce → Beg-tse
Bela Pinnu → Bura Pinnu
Beliar → Belial
Belos → Bel (1)
Bemba → Pemba
Ben-ten → Benzai-ten
Berchten → Perchten
(Dna) Berta → Bercht
Berta de fier → Berth
Bhairavi → Durgā
Bhavani → Kāli
Bhringin → Andhakā
Bhū Devī→ Bhūmi
Biliku → Buluga
Bi-lu-fo → Vairocana
Bing-yi → He-bo
Bishamon-ten → Bisha(m)
Bodb → Badb
Bol → Bel (2)
Bolon Zacab → Ah Bolom Tzacab
Bölverkr → Odin
Bosatsu → Bodhisattva
Brahmanaspati → Brhaspati
Brauronia → Artemis
Brihaspati → Brhaspati
Bromios → Dionysos
Bubastis → Bastet
Bu Dai → Mi-lo-fo
Bullar → Bolla
Bundjil → Bunjil
Byams-pa → Maitreya

Caelestis → Iuno Caelestis
(Dea) Caelestis → Tinnit
Caelus → Baal-Shamēm
Cakrasamvara → Samvara
Cakulha → Kucumatz
Camenae → Kamenen
Camulos → Mars, galicul
bCan → bTsan
Candamahārosana → Candarosana
Candi → Durgā
Candrā → Cundā
Caturix → Teutates
Cautha → Cath
Ce acatl → Quetzalcoatl
Ce acatl → Tlahuizcalpantecutli
Ceathur mac Gréine → Mac Gréine
Centeotl → Cinteotl
Cerber → Kerberos
Cēyōn → Kataragama
Cēyōn → Mutukan
Chakravartin → Cakravartin
Chandra → Candra
Chang-e-Heng-e
Chang Kuo-lao → Zhang Guo-lao
Ch'ang-o → Heng-e
Charis → Harite
Charos → Haron
Chenti-cheti → Chentehtai
Chepat → Hebat
Chespisihis → Chons
Chi-guo → Dhrtarāshtra
Chin-kang-shou → Jin-gang-shou
Chiu-kung T'ai-i → Tai-yi
Chonti-amentiu → Chontamenti
Chormusta → Qormusta
Chu-jung → Li
Chung K'ui → Zhong-kui
Chung-li Ch'üan → Zhong-li Quan
Chusor → Kōtar
Chu T'ien → Zhu-tian
Cibele → Kybele
Cinnamastakā → Chinnamastā
Cintamani-cakra → Avalokiteshvara
Circe → Kirke
Citlali(ni)cue → Omecihuatl
Citlaltonac → Ometecutli
Clavariatis → Mercur, galicul
Cloacina → Venus
Coyote → Koyote
Cuntī → Cundā
Cupido → Amor

Dagon → Dagan
Dahman Āfri → Āfriti
Daiseishi → Seishi

Daishō-den → Kangi-ten
Daitşin Tengri → Tengri
Daiwa → Daēva
Damkina → Damgalnunna
Dazbog → Dabog
Dea Caelestis → Tinnit
Dea Syria → Atargatis
Dehuti → Thot
Del → Devel
Deo → Demeter
Devadeva → Brahmā
Devadhipati → Shakra (1)
Dēvatā bandāra → Dādimuda
Dew → Daēva
Dewden → Dedun
Dharmarāja → Dharma
Dhatarattha → Dhrtarāshtra
Di → Shang-di
Di Dsang → Di-zang
Dikaiosyne → Nehmetaway
Dikpālas → Lokapālas
Di Manes → Mani
Di-mu → Di-ya
Dingir.mah → Hanna-hanna
Dingirmah → Ninmah
Di Penates → Penați
Di-shen → Jian-lao
Disir → Dise
Diu-pater → Jupiter
Diviana → Diana
Djata → Jata
Djuskaha → Teharonhia-wagon
Donar → Thor
Dreqi → Djall
Druh → Drug
Duellona → Bellona (2)
Dundra → Alako
Duş-Şara → Dusares
Du-wen → Vaishravana

Egata → Eate
Eguzki → Ekhi
Ehi → Ihi
Ehye → Eheie
Eire → Eriu
Eleutherios → Zeus
Eliun → Eljon
Ellil → Enlil
Ellilus → Ellel
Elo → Isten (2)
Elqonera → El
El Şaddai → Şaddai
Emeli → Messineg
Emma-ten → Emma-ō
Emusa → Varāha
Enagonios → Herakles
Ennosigaios → Poseidon
Enodia → Hecate
Enyalios → Ares
Eostra → Ostara
Erah → Jarah
Ergane → Athena
Erh Chiang → Dvārapāla
Er Jiang → Dvārapāla
Erua → Sarpanitu
Er Wang → Dvārapāla
Ese → Isis
Esege Malan Tengri → Tengri
Eshu → Exu
Eşara → Işara
Eştan → Ištan
Eştar → Ištar
Eşu → Işu
Etsai → Aatxe
Eumenide → Erinii
Euploia → Afrodita
Euryphaessa → Theia

Farmatyr → Odin
Farr → Xvarnah
Favonius → Zefir
Fei → Huang-fei-hu
Feng-bo → Fei-lian
Fenrisulfr → Fenrir
Feretrius → Iupiter
Folkvaldi Goda → Freyr
Fors Fortuna → Fortuna
Fosite → Forseti
Frea → Frigg
Frija → Frigg
Frodi → Freyr
Frugifer → Baal-Hammon
Fu-gen → Samantabhadra
Fulgur → Iupiter
Fylgjur → Fylgien

Gabrā'il → Gabriel
Galgamiş → Ghilgameş
Gallu → Galla
Ganapati → Ganesha
Gara yaka → Dala kadavara
Gayo Marta → Gayomart
Ge → Gaia
Gella → Galla
Genetrix → Venus
Gerovitus → Jarovit
Gien Lau → Jian-lao
Ğinn → Djin
Girra, Girru → Gibil
Glaukopis → Athena
Gong-de-tian → Lakshmi
mGon-po → Makākāla
Gongen → Kami
Gopala → Krişna
Gor → Khmvun
Goshurun → Geush Urvan
Goshurwan → Geush Urvan
Gotama → Gautama
Govinda → Krisna
Govinda → Vahguru
Grimnir → Odin
Guang-mu → Virupāksha
Guan-yu → Guan-di
Gubaba → Kupapa
Gui → Gui-xian
Gul-ashshesh → Gul-Şeş
Guru Rimpoche → Padmasambhava

Habonde → Abundantia

Haimavatī → Umā
Halios Geron → Glaukos
Hangadud → Odin
Hangatyr → Odin
Han Hsiang-tzu → Han Xiang-zi
Hanumat → Hanuman
Han-Uzzai → al-Uzzā
Hapatu → Hebat
Hapi → Apis
Harensnuphis → Arsnuphis
Hari → Vahguru
Hari → Viṣnu
Harpokramun → Harpokrates
Harsomtus → Somtus
Haruer-Hnum → Hnum
Heka → Hike
Helal → Lucifer
He-li-di → Hariti
Heliogabalos → Elagabal
Heller → Elal
Hemera → Eos
Hemuset → Hemsut
Heosphoros → Phosphoros
Hepat → Hebat
Hephästus → Hefaistos
Heramba → Ganesha
Here → Hera
Herişef → Harsaphes
Her-ur → Haroeris
Hevajra → Heruka
Hillaly → Hilal
Himera → Himaira
Hina-ai-malama → Pele
Hiron → Heiron
Hittauanin → Hittavainen
Hlér → Aegir
Hlödin → Hlodyn
Hobas → Haubas
Hobnil → Kan
Ho-ho → He-he
Ho Hsien-ku → He Xian-gu
Ho-li-ti → Hariti
Ho-po → He-bo
Hor-Amun → Harpokrates
Horkios → Zeus
Hotoke → Butsu
Hsathra vairya → Xsathra vairya
Hsien → Xian
Hsien-yüan → Huang-di
Huban → Humban
Huci, Huchi → Ape-huci-kamuy
Huehue teotl → Xiuhtecutli
Hu-fa → Dharmapāla
Huh → Hah
Humbaba → Huwawa
Hvarenah → Xvarnah
Hypsistos → Alalu
Hypsistos → Eljon

Ianus → Janus
Idaea Mater → Cibele
Idisi → Dise
Il → El
Ilithyia → Eileithyia
Illargui → Ilazki
Illinos → Enlil
Ilyapa → Illapa
Immap ukua → Sedna
Imuthes → Imhotep
Inini → Inanna
Innara → Lama (2)
Innin → Inanna
Innus → Faunus
Inşuşinak → Ninşuşinak
Invictus → Hercule
Ipi → Ipet
Irene → Eirene
Iretargui → Ilazki
Irra → Erra
Isäinen → Ukko
Isanagi → Izanagi
Isanami → Izanami
Ishtaran → Sataran
Isden → Isten (1)
Isha, Ishana → Şiva
Itūr-mer → Wer
Iunmutef → Inmutef
Iuno → Juno
Iupiter Caelestis → Baal-Shamem
Iuppiter → Jupiter
Iusas → Jusaas
Iuturna → Juturna
Iuventas → Juventas
Ixcuinan → Tlazolteotl
Izamna → Itzamna

Jagannatha → Viṣnu
Jah → Joh
Jam-dpal-dbyangs → Mañjushri
Jan-teng-fo → Ran-deng-fo
Jati → Aton
Ja'u → Jw
Jawi → Jw
Jezi-Baba → Baba-Jaga
Jilibeambaertje → Num
Jina → Mahāvīra
Jiu-gong Taiyi → Tai-yi
Jo → Io
Jo-ru → Gesar
Juesaes → Jusaas
Ju-lai → Ru-lai
Ju Shou → Ru-shou

Kaang → Cagn
Kaapora → Corupira
Kadavul → Katavul
Kaggen → Cagn
Kālacakra → Ādibuddha
Kālāratri → Kālī
Kallinikos → Herakles
Kamalasana → Brahmā
Kambeshvari- Stambeshvari
Kamēne → Kamenen
Kamutef → Min
Kane → Tane
Kankibo → Karitei
Kanzeon → Kannon
Kao Yao → Gao Yao
Kapu māte → Velu māte

Kari → Karei
Karttikeya → Skanda
Kasion, Kasios → Zeus
Katahtonios → Zeus
Katampan → Murukan
Katoylla → Illapa
Kātukilal → Korrawi
Kautar → Kōtar
Keinnara → Kinnara
Kemur → Kemwer
Keraunos → Zeus
Kerubim → Heruvim
Ke-sar → Gesar
Khagarbha → Ākāshagarbha
Khyun → Garuda
Kiho → Io (2)
Ki'i → Tiki
Kilya → Quilla
Kinih Ahau → Kinih Kakmó
Kinyras → Kotar
Kisboldogasszony → Boldogasszony
Kitshi manido → Manitu
Kleio → Clio
Kluskave → Gluskap
Kompira → Bisha (m)
Kong-fu-zi → Confucius
Kore → Persefona
Kotyttó → Kotys
Krateios → Phorkys
Kriophoros → Hermes
Ktesias → Zeus
Ku → Tu (1)
Kuan-chung → Guan-di
Kuan-ti → Guan-di
Kucedra → Kulshedra
Ku Citbil Ti Caan → Hahal Ku
Kuei → Gui-xian
Kuei-hsien → Gui-xian
Ku-kaili-moku → Tu (1)
Kukudhi → Kukuth
Kukumatz → Kucumatz
Kumāra → Skanda
Kumārī → Sitā
K'ung-fu-tzu → Confucius
Kung Kung → Gong Gong
Kunitama-no-kami → Ōkuninushi
Kupapa → Kubaba
Kur-gal → Enlil
Kurupira → Corupira
Kuşor → Kōtar
Kuvera → Kubera
Kwannon → Kannon
Kybebe → Cibele
Kyrios → Iahve
Kypris → Afrodita
K'yun → Garuda

Lahmu → Lahama
Lakshana-purusha → Shalākā-purusha
Lamassu → Lama (1)
Lamfada → Lug
Lan-Tsai-ho → Lan Cai-he
Lao Chün → Lao-zi
Lao-tzu → Lao-zi
Lapis → Jupiter
Larve → Lemuri
Latona → Leto
Lauma → Laumē
Lcam-srin → Beg-tse
Lei-tsu→ Lei-zi
Leşia → Lasciwice
Leukothea → Ino
Lhamo → Shridevi
Liknites → Dionysos
Lilin → Lilith
Liwajatan → Leviatan
Llyr → Lir
Logios → Hermes Trismegistos
Lohan → Arhat
Lokeshvara → Avalokiteshvara
Lono → Rongo
Loptr → Loki
Lotan → Leviatan
Lucetios → Teutates
Lucetius → Iupiter
Lucifer → Luzifer
Lucifer → Phosphoros
Lucina → Iuno
Lugalgirra → Nergal
Lugones → Lug
Lugus → Lug
Lurgorr → Lur
Lü Tung-pin → Lü Dong-bin
Lü-yen → Lü Dong-bin
Lyaios → Dionysos
Lykeios → Apolo

Maanalaiset → Maahiset
Macuilxochitl → Xochipilli
Magasanus → Hercule
Mah → Ninmah
Mahādeva → Mahadeo
Mahākāla → Şiva
Mahāpurusa → Purusa
Mahāsēna → Kataragama
Mahāvidyā → Jānguli
Mahāyakshinī → Hariti
Mahāyogin → Şiva
Mahenti-irti → Chenti-irti
Mahishā(sura)mardinī → Durgā
Maitri → Maitreya
Maké → Wunekau
Ma-li-hih → Mārici
Malka → Malik
Malka dnhura → Mara drabuta
Malophoros → Demeter
Mama-Kilya→ Quilla
Mamers → Mars
Mami → Mama
Mammitu → Mamitu
Mamonas → Mammon
Manabuzo → Mänäbush
Managarm → Hati
Manāwat → Manāt

Manawyddan → Manannan
Mandu → Mon
Manibozo → Mānābush
Manito → Manitu
Mara → Imra
Mara drabuta → Mānā rābbā
Marg → Astā Vidātu
Mariamma → Shitalā
Marmar → Mars
Mater Terra → Nerthus
Matrae → Matres
Mātrikas → Mātaras
Matroane → Matres
Ma-tsu → Ma-zu
Mavors → Mars
Mayauel → Mayahuel
Mechit → Mehit
Medea → Medeia
Meher → Mihr
Meilihios → Zeus
Mejdejn → Medeine
Melainis → Afrodita
Melikertes → Ino
Melissa → Demeter
Mene → Selena
Menchit → Menhit
Menerva → Menrva
Menuo → Menulis
Mer → Wer
Mercur → Mercurius
Meretrix → Flora
Meretseger → Meresger
Merodah → Marduk
Mert → Meret
Merulis → Mandulis
Methyer → Mehet-uret
Metteyya → Maitreya
Mi Dsi Gin Gang → Guhyaka-Vajra
Mikāl → Michael
Milk-qart → Melkart
Minaci → Mināksi
Mios → Mahes
Mire → Fatit
Mire → Moire
Miroku → Maitreya
Mittagsfrau → Psezpolnica
Miysis → Mahes
Mnewer → Mnevis
Molek → Moloh
Mo-li-zhi → Mārici
Moneta → Iuno
Monju → Mañjushri
Montu → Month
Mora(va) → Mahr
Morrigu → Morrigan
Mouso Koroni → Muso koroni
Moyocoya → Tezcatlipoca
Mugu → Mugasa
Mumbi → Mulungu
Mundih → Mandah
Mungu → Mulungu
Musaget → Apolo
Muth → Mōt
Myojin → Kami

Nabarzes → Mithras
Nabium → Nabu
Näck → Nixe
Nāga-bhūsana → Śiva
Nāgarāja → Varuna
Nagyboldogasszony → Boldogasszony
Nahunte → Nahhundi
Naiaden → Naiade
Naides → Naiade
Nairrita → Nirrta
Nam-mkhai snying-po → Ākāshagarbha
Nan-chi Hsien-weng → Shou Lao
Nan-ji Xian-weng → Shou Lao
Na'qmati → Qadav
Narcissus → Narcis
Naresahyazd → Nairyōsangha
Narsē → Nairyōsangha
Nāsatyas → Ashvini
Nasr → Nasur
Natarāja → Śiva
Neaira → Perse
Nebetu → Nebutuu
Nebo → Nabu
Nebthut → Nephthys
Nehmet-awai → Nehmetawaj
Nemti → Anti
Nena-bu-shu → Menebuş
Nenwen → Nenun
Nepheros → Neferhor
Nerigal → Nergal
Nerrivik → Sedna
Nēryōsang → Nairyōsangha
Ngenemapun → Ngenehen
Nicker → Nixe
Nikephoros → Zeus
Ninanna → Inanna
Ninda Chando → Thakur Baba
Ningizzida → Ningişzida
Ningursag → Ninhursanga
Ninsikila → Ninhursanga
Nintu → Hannahanna
Nirrita → Nirrta
Nomios → Hermes
Nopheros → Neferhor
Nörgele, Nork → Ork
Nudd → Nuadu
Nudimud → Ea
Nus → Yishō Zīvā
Nusur → Nasr
Nutrix → Tinnit
Nyamye → Niamye
Nzame → Nzambi

Oaninda → Uparatāt
Obsequens → Fortuna
Oh → Og
Ohrmazd → Ahura Mazdā
Ojin → Hahiman
Oke → Okeus
Olafat → Olifat

Ollathir → Dagda
Olmay → Olmai
Omam → Omaua
Ometeotl → Ometecutli
Ōmikami → Amaterasu
Ompu → Debata
Ōnamuchi-no-kami → Ōkuninushi
Ophois → Upuaut
Optimus Maximus → Iupiter
Ormazd → Ahura Mazdā
Oromasdes → Ahura Mazdā
Orthia → Artemis
Ortzi → Urtzi
Oterongtongnia → Teharonhiawagon
Oyna-kamui → Aynurakkur

Pa → Ba (2)
Padma → Lakshmī
Padmapāni → Avalokiteshvara
Paha → Fufluns
Pahamac → Huiracocha
Pa-hsien → Ba-xian
Pallas → Athena
dPal-ldan lha-mo → Shridevi
Pandemos → Afrodita
P'an-ku → Pan-gu
Pao Sheng Fo → Ratnasambhava
Papeus → Papaios
Parashakti → Kāmākshī
Parcae → Parce
Parmesar → Bhagwan
Parthenos → Atena
Pehar → Pekar
Peko → Pellonpekko
Perchta → Bercht
Persaios → Perse
Perseis → Perseu
Persephassa → Persefona
Peruwa → Pirwa
Peta → Preta
Pharia → Isis
Phix → Sfinx (2)
Phoibos → Apollo
Phorkos → Phorkys
Phosphoros → Artemis
Ph'yag-na rdo-rje → Vajrapāni
Phytalmios → Poseidon
Pi-hsia yüan-chün → Bixia yüan-chün
Pi-lu-fo → Vairocana
Pilwiz → Bilwis
Pinenkir → Pinikir
Plutos → Hades
Poludnica → Psezpolnica
Polymnia → Polyhymnia
Pontarhos → Ahile
Pore → Purá
Prenne → Prende
Promahos → Athena
Pronuba → Iuno
Prpylaios → Hermes
Proserpina → Persefona
Psais → Şai
Púgu → Ye'loje
Pu-hsien → Pu-xian
Pukje → Puck
Puluga → Buluga
Pulvan → Upulvan
Purusottama → Viṣnu
Pusa → Mi-lo-fo
sPyan-ras-gzigs → Chenresi
Pylaios → Hermes
Pylartes → Hades
Pythios → Apollo

Qadeş → Kadeş
(Adam) Qadmeia → Adam kasia
Qone'ars → El
Quauhcihuatl → Teteo innan

Ra → Re
Radū → Rudā
Rait-taui → Rat-taui
Rajna → Rashnu
Rakshasas → Rakshas
Ral-gčig-ma → Ekajata
Rāmacandra → Rāma
Rāman → Vayu (2)
Ramman → Hadad
Ratos → Rat-taui
Regina → Iuno
Repit → Triphis
Respiciens → Fortuna
Rhea → Rheia
Ria → Re
Rig-'dzin Inga → Vidyādhara
Rimpoche → Padmasambhava
Rimu → Enlil
Ro'o → Rongo
Rsabha → Risabha
Rugaba → Imana
Rugira → Imana
Rukimnī → Lakshmī
Rurema → Imana
Russalky → Rusalka
Ruwa(s) → Rundas

Sabos → Sabazios
Saeculum → Aion
Saēna → Senmurw
Sahirim → Se'irim
Sakka → Shakra (2)
Samiel → Samael
Samildânah → Lug
Samkshipta → Māricī
Sammael → Samael
San-ch'ung → San-chong
Sandas → Santas
San-hsing → San-xing
San-i → San-yi
San-kuan → San-guan
Sanxuneta → Selvans
Sarapis → Serapis

Sarruma → Şarruma
Satanael → Satana
Satrapas → Şadrapa
Sauroktonos → Apolo
Sausga → Şauşka
Seb → Geb
Segomo → Marte, galicul
Sehmet → Sahmet
Seirenes → Sirene
Sejon → Chesŏk
Seker → Sokar
Sekhmet → Sahmet
Selkis → Selket
Serket → Selket
Seson → Butsu
Setech → Seth
Shakuson → Butsu
Shākyamuni → Gautama
Shambu → Rudra
Shang-ti → Shang-di
Shani → Manda
Shankara → Rudra
Sharevar → Xsathra vairya
Shawushka → Şauşka
She → Tu (2)
Shen I → Shen-yi
Shou-hsing → Shou Lao
Shou-xing → Shou Lao
Shrī → Lakshmī
Shtrigē → Strigen
Shyāmatā → Tārā
Siddharta → Gautama
Sido → Soido
Silam inua → Sila
Silenos → Silen
Simurgh → Senmurw
Sing Chando → Thakur Baba
Sirma Thakur → Singbonga
Skandha → Māra
Smintheus → Apolo
Sobek → Suhos
Sodza → So
Sogblā → So
Sokaris → Sokar
Soltan → Keremet
Somadeva → Candra
Somnatha → Vişnu
Sopdet → Sothis
Sos → Şu
Soshāns → Saoshyant
Soter Divus
Soter → Zeus
Spenak → Menoi
Sridpa → Sangspo'bumkhri
Srosh → Sraosha
Ssu-ming → Si-ming
Staka-pas → Keremet
Stampe → Perchten
Stator → Iupiter
Striga → Strigen
Subramanya → Skanda
Sudapani → Dhanvantari
Suen → Sin (1)
Suin → Sin (1)
Sumuqan → Shakan
Sun Hou-tzu- Sun Hou-zi
Sunne → Sol (2)
Suriel → Uriel
Sursunaba → Urshanabi
Suteh → Seth
Svantovitus → Svantevit
Svarozic → Svarog

Şalman → Salman
Şesemu → Şesmu
Şmun → Octoada
Şuşinak → Ninşusinaky

T'ai-i → Tai-yi
Taleju → Durgā
Tammuz → Dumuzi
Tamon-ten → Bisha(m)
Tana'oa → Tangaroa
Tanaros → Taranis
Tangaloa → Tangaroa
Tangara → Tengri
Tängri → Tengri
Tanit → Tinnit
Tanūf → Şams
Tarini → Tara
Ta-shih-hi → Da-shi-zhi
Ta-ti → Dong-yo Da-di
Ta-uret → Toeris
Teleia → Hera
Ten → Oyagami
Ten → Tatenen
Tenen → Tatenen
Tenri-Ō-no-Mikoto → Oyagami
Terra → Tellus
Teşeba → Teşub
Tešup → Teşub
Tetraprosopos → Zervan
Thermuthis → Renenutet
Thesmophoros → Demeter
Thinit → Tinnit
Thjazi → Thiassi
Thoëris → Toeris
Thraetona → Ferīdūn
Thunar → Thor
Thyone → Semele
Ti → Shang-di
Tian-hou → Mazu
Tian-mu → Dou-mu
Tian-wang → Caturmahārājas
T'ien → Tian
T'ien-hu → Tian-zhu
T'ien-hou → Ma-zu
Ti'i → Tiki
Ti'it'i → Maui
Tijaz → Tiwaz
Tikitiki → Maui
Tindaridai → Castur şi Pultuce
Ting-jian → Gao Yao
T'ing-kien Gao Yao
Tinia → Tin
Tinnin → Th'uban
Tiromāl → Māl
Ti-tsang → Di-zang
Tiw → Tyr

Tiwar → Tir
Tiwaz → Tyr
Tlaelquani → Tlazolteotl
Tloque Navaque → Ipalnemoa
Tolan Dian → Apo Katawan
Tonan → Omecihuatl
Tonans → Iupiter
Tonantzin → Teteo innan
Tonapa → Thunupa
Totatis → Teutates
Tou-mu → Dou-mu
Tphenis → Tefnut
Tranquilla → Fortuna
Trigelawus → Triglav
Trioditis → Hecate
Trivia → Hecate
Trivikrama → Vāmana
Tro → Trowo
Truden → Druden
Tsao-hün → Zao-jun
Tsao-wang → Zao-jun
Tshe mentu → Manitu
Tshingis Han → Genghis Han
Tsukihi → Oyagami
Tuha Sihai → Sihai
Tung-yo Ta-ti → Dong-yo Da-di
Tutatis → Teutates
Tutgar → Kwoth
Typhoeus → Typhon
Tyr → Tir
Tyrannos → Men

Uanre → Aton
Uaxac Yol Kanil → Yum Kaax
Ubhayavarāhānana → Māricī
Ueuteotl → Xiuhtecutli
Ugra → Śiva
Ugra-Tārā → Ekajatā
Ultor → Mars
Uotan → Votan
Ur → Isten (2)
Urania → Afrodita
Urcia → Urtzi
Ursitori → Urne
Urthekau → Isis
Urthekau → Pahet
Urün ajy tojan → Tengri
Ushanas → Usanas
Usil → Cath
Usire → Osiris
Us(u)mu → Isimu
Utukku → Udug

Vagdevi → Sarasvati
Vagishvara → Dharmadhātuvagishvara
Vaishvānara → Agni
Vajrabhairava → Yamāntaka
Vajradhara → Ādibuddha
Vajrasarasvati → Sarasvati
Vāk → Vāc
Valkyrja → Valkirii
Vanadis → Freya (Dise)
Vanir → Vana
Vardhamāna → Mahāvira
Varunan → Varuna
Vāya-putras → Vidyādhara
Vedius → Veive
Vehujah → Eheie
Velhanos → Felhanos
Velan → Murukan
Venugopala → Krişna
Veraldar God → Freyr
Vesamu → Vaishravana
Vessavana → Vaishravana
Vetis → Veive
Victor → Iupiter
Vidhātri → Brahmā
Vighnāri → Vighnāntaka
Vighneshvara → Ganesha
Vilkatas → Vilkacis
Viracocha → Huiracocha
Virulha → Virūdhaka
Vishapakal → Vahagn
Vodjanoj → Vodnik
Volcanus → Vulcan
Volos → Veles
Vortumnus → Vertumnus
Vritrahan → Indra

Wadjet → Uto
Wahman → Vohu Manah
Wahrām → Verethragna
Wai → Vaju (2)
Wanajo → Wonajö
Wanen → Vana
Wara → Vör
We → Vili şi Ve
Wennofer → Osiris
Wen-shu → Mañjushri
Wep-wawet → Upuaut
Werethekau → Urthekau
We-to → Wei-to
Wili → Vili
Wishnu → Vişnu
Wodan → Odin
Wu-kong → Sun Hou-zi
Wu-k'ung → Sun Hou-zi
Wuotan → Odin

Xbalanque → Ixbalanque
Xelas → Xolas
Xevyoso → Xewioso
Xhuli → Judi
Xian-yuan → Huang-di
Xtabay → Ixtab
Xvarr → Xvarnah

Yaa → Asase
Yahata-no-kami → Hahiman
Yahveh → Iahve
Yakā → Yakku
Yakshinī → Shasana-deva
Yakshinī → Yakshas
Yal-un eke → Odqan
Yamari → Yamāntaka
Yan-lo → Yen-lo

Yaru → Yalu
Yaxkokahmut → Itzamna
Yeh-mo-wang → Emma-ō
Yelafath → Olifat
Yen-wang → Yen-lo
Yetl → Yehl
Yi → Shen-yi
Yngoi → Ing
Yngvi → Freyr
Youallitlavana → Xipe totec
Yü-chiang → Yu-jiang
Yü-Huang → Yü-di
Yü-ti → Yu-di
Yulunggul → Julunggul
Yurupary → Jurupari

Zaltis → Zaltys
Zebaoth → Iahve
Zebauti → Djebauti
Zeiţa I → Ixhel
Zeng-zhang → Virūdhaka
Zentauren → Centauri
Zeul A → Hunhau
Zeul E → Yum Kaax
Zeul M → Ek-Huah
Zeul Y → Zip
Zhu-rong → Li
Ziedkele → Zemnia
Ziu → Tyr
Zoja e bukuris → Prende
Zuarasici → Svarog
Zurvan → Zervan
Zyklopen → Ciclopi

II. Funcții, aspecte, domenii

Animale → stăpâni ai animalelor, demoni ai morții și lumii subpământene
Ammit
Astō Vidātu
Charonți
Charun
Culsu
Elel
Erge
Galla
Haron
Hraesvelgr (?)
Ke'lets
Phersu
Sárkány
Sfinx (2)
Sirenen
Tuchulcha
Vanth
Vaya

Aurora (zeități)
Aruna
Aurora
Bi-xia yüan chün
Eos
Mater Matuta
Thesan
Ushas

Bogăție, bunăstare (zeități)
(→ zei ai fericirii)
Abundantia
Adad
Baba (1)
Cai-shen
Cernunnos
Dis Pater
Freyr
Gabjauja
Hades
Jambhala
Kangi-ten
Kubera
Kurukullā
Mahākala
Mammon
Mercurius
Olokun
Plutos
Rosmerta
Sucellos
Teutates
Vaishravana
Vasudhara

Canibali, vampiri
Ammit
Bolla
Cherufe
Ciclopi
Dākini
Diwe
Fene
Ghul
Halita
Hāriti
Iya
Kaiamunu
Kholomodumu
Lamia
Lilith
Mahr
Oger
Pāy
Scylla
Sebettu
Sfinx (2)
Sirene
Strige
Teriel
Torto
Vampir
Vârcolaci

Călătorii navale, pescuit (zeități)
Aphaia
Baal Sapon
Cabiri
Dioscuri
Ebisu
Isis
Ma-zu
Melqart
Minākshī
Nehallenia
Njörd
Priapos
Tangaroa

Comerț, transport, călătorie, drum (zeități)
Ebisu
Ek Huah
Guan-di
Hecate
Hercule
Hermes
Ilmarinen
Jizó
Kahukura
Lari
Mēness
Mercur
Odin (?)

Poseidon
Pūshan
Yacatecutli

Creatori
Adro
Ai Tojon
Akongo
Allah
Alow
Alurwa
Amma
Amun
Aramazd
Arebati
Atum
Awonawilona
Baiame
Brahmā
Bulaing
Buluga
Bumba
Bunjil
Bura Pinnu
Cagn
Cao Dai
Cghene
Chenoş
Coyote
Damballa
Djamar
El
Elkunirşa
Elohim
Enki
Eros
Es
Fidi Mukullu
Gauteovan
Gudatrigakwitl
Hawenio
Hekko
Hi
Hiranyagarbha
Hnum
Hönir
Hu şi Sia
Hubeane
Huiracocha
Hunab Ku
Huracan
Iahve
Imana
Imra
Ipalnemoa
Isten (2)
Izanagi
Jaldabaoth
Julunggul
Kaia
Kalumba
Kalunga
Kashyapia (1)
Khmvun
Kinorohingan
Kitanitowit
Knef
Kotan-kar-kamuy
Kuma
Kun-tu-bzan-po
Kurikil
Kwoth
Laima
Lera Wulan
Leza
Lisa
Lodur
Lowa
Mahatala
Makemake
Marunda
Moma
Morige
Mula Jadi
Mvidi Mukulu
Nareau
Ngenehen
Niamye
Nirantali
Nleri
Nü-gua
Num
Nzambi
Obatala
Omaua
Orişa Nla
Pabothkwe
Pemba
Prajāpati
Ptah
Pupula
Purá
Qadav
Quat
Quetzalcoatl
Re
Rigenmucha
Ruwa
Si Boru Deak Parujar
Sirao
Somtus
Tak Pedn
Tangaroa
Teharonhiawagon
Tiki
Tirawa
Tsui-Goab
Tvashtar
Umvelinqangi
Ungud
Unumbotte
Varuna
Vili şi Ve
Waka
Wakonda
Wunekau
Xolas
Yehl
Yelafaz
Yuan-shi Tian-zun

Demoni ai bolilor
Agash
Ahriman
Alardi

Alp
Alu
Asag
Ays
Bilwis
Dimme
Djin
Elel
Guta
Iya
Kaji
Kukuth
Lamaştu
gNyan
Pazuzu
San-chong
Sanni yaka
Sidhe
Thursen
Yakku

Demoni ai fertilităţii
Alp
Baubo
Cureţi
Nāga
Rephaim
Rübezahl
Satir
Sheila-na-gig
Tu (2)
Yaksha

Demoni şi spirite ale naturii (→ demoni, spirite ale apei)
Alu
Ariel
Ays
Baba-Iaga
Bardha
Basajaun
Bilwis
Centauri
Cobold
Cureţi
Djin
Dryaden
Elfi
Fee
Gandharvas
Gnomen
Heitsi-Eibib
Juma
Jurupari
K'daai
Lascovite
Lorelei
Maahiset
Maruts
Mikāl (→ Mihail)
Nimfe
gNyan
Oreade
Perit
Picus
Rübezahl
Sárkány
Sylphe
Şrat
Tengu
bTsan
Tyfon
Uacilla
Valkirii
Vile
Wondjina

Demoni şi spirite ale vrăjii
Aziel
Baba-Iaga
Beelzebub
Circe
Dākini
Daktyli
Druden
Forras
Gullveig
Mammon
Mefistofel
Sárkány
Şedim
Tawiskaron
Telhini
Troll

Demoni şi spirite ca întruchipare a răului (→ duşmani ai zeilor, demoni ai bolilor, canibali)
Aēshma Daēva
Ahriman
Ah uoh puc
Aka Manah
Angrboda
Aremanius
Asag
Asasel
Asmodaios
Aži Dahaka
Babi
Bhūtas
Bolla
Cherufe
Diana (2)
Diwe
Dracul
Drug
Elel
Fene
Gandarewa
Guta
Harpii
Hedammu
Herensugue
Ielele
Imdugud
Incubus
Indra (2)
Inguma
Iya
Judi
Kabandha
Kaia
Kalevanpojat
Kavidivi

Kel Asuf
Keren
Kingu
Kulshedra
Lamia
Lilit
Lilitu
Ljubi
Mahr
Marţolea
Mazzikin
Nidhöggr
Oni
Pehtrababa
Pēy
Psezpolnica
Puck
Rāhu
Raksha
Reahu
Sebettu
Strige
Succubus
Tawiskaron
Udug
Vadātājs
Vishap
Vucub-Caquix
Wen-kamuy
Xtabay (→ Ixtab)
Zu

Drept, lege, ordine cosmică (zeităţi) (→ zeităţi ale judecătorilor)
Adrasteia
Ape-huci-kamuy
Bohica
Cheng-huang
Chenti-irti
Dharma
Dike
Eunomia
Hendursanga
K'viria
Logos
Maat
Mars Thingsus
Muntu untu
Nanşe
Nehmetavai
Nemesis
Perkūnas
Ptah
Pue mPalaburu
Rashnu
Singalang Burong
Şamaş
Tefnut
Tengri
Themis
Tyr
Ull(r)
Utu
Varuna
Ye'loje

Duşmani ai zeilor
(→ diavoli)
Ahriman
Aloizi
Andhakā
Apofis
Asura
Bali
Coyote
Daitya
Erlik
Fenrir
Fomori
Garm
Giganţi
Iapet
Illujanka
Jötun
Kabandha
Kingu
Leviatan
Loki
Mahisha
Māra
Okeus
Rahab
Ravana
Surt(r)
Şarpele Midgard
Thiassi
Utgard-Loki
Vritra

Eroi civilizatori
Aynurakkur
Basajaun
Bochica
Coyote
Elal
Fidi Mukullu
Fu-xi
Gluskap
Huang-di
Ilmarinen
Itzamna
Julunggul
Jurupari
Keremet
Keri
Kutkinnáku
Maira
Mänäbusch
Manco Capac
Marunogere
Nirantali
Oannes
Olifat
Prometeu
Quetzalcoatl
Sheng-nong
Thunupa
Tsekabeş
Wonajö
Yao
Yu
Zeităţile Dema

Farmece, magie (zeităţi)
Akerbelţ

Anāhitā
Bacab
Brahman
Cagn
Dhāranī
Freya
Gauwa
Goibniu
Hekate
Hefaistos
Hermes
Hermes Trismegistos
Hike
Hnum
Isis
Kinyras
Kōtar
Lug
Mahāmāyuri
Marduk
Medeia
Odin
Ōkuninushi
Sahmet
Selene
Selket
Sun Houzi
Thot
Tuatha de Danann
Väinämöinen
Vanen
Zhong-li Quan

Ființe primordiale
Alonkok
Anansi
Basuki
Chronos
Cipactli
Dainichi-nyorai
Jötun
Kaitab
Kudai-Oktu
Kurkil
Manzashiri
Muso koroni
Nainuema
Nommo
Omorka
Ongwe
Ophion
Pan-gu
Pothos
Puntan
Sihai
Sirao
Tézé
Tiamat
Tulungersaq
Virāj
Wondjina
Ymir
Yo

Îngeri → soli ai zeilor, zeități terestre
Aditi
Aker
Ala
Ana
Anna Perenna (?)
Aretia
Armaiti
Asase
Bhumi
Cheng-huang
Chibchachum
Cihuacoatl
Coatlicue
Darni Pinnu
Dea Dia
Demeter
Di-Dsang
Gaia
Geb
Gerd
Hera (!)
Hlodyn
Hosodam
Izanami
Jian-lao
Ji-ten
Jörd (!)
Kunitsukami
Larunda
Leda (?)
Lur
Ma
Maia (1)
Medr
Ndara
Nerthus
Nitu
Odudua
Pahamama
Pandora (?)
Papa
Prithivi
Pulang Gana
Rind
Semele
Semnai Theai
Spandaramet
Tailtiu
Tana Ekan
Tatenen
Tellus
Tepeyollotli
Teteo-innan
Ti-guan
Ti-ya
Tu (2)
Uis Pah
Upunusa
Uraș
Warunsansadon
Wuruschemu
Xalpen
Zalmoxis (?)
Zemepatis
Zemes mate
Žemýna

Însoțitorii sufletelor și morților
Anubis
Camaxtli
Charon

Ch'arun
Cherti
Di-zang
Haron
Hendursanga
Hermanubis
Hermes
Kurdalaegon (!)
Mafdet
Mihail
Ogmios
Pūshan
Tate
Thot
Tir
Turms
Urşanabi
Valkirii
Wei-to
Xolotl
Zom

Înţelepciune, iluminare, cunoştinţe, arta scrisului
(zeităţi)
Ai Tojon
Akashagarbha
Anāhitā
Athena
Benzai-ten (1)
Bodhisattva
Brahmā
Buddha
Dhyāni-Bodhisattvas
Ea
Enki
Fu-xi
Ganesha
Gautama Buddha
Hanuman
Hermes Trismegistos
Itzamna
Kokūzō
Kvasir
Lao-zi
Mahābodhisattvas
Mahāvīra
Mañjushri
Marduk
Metis
Mi-lo-fo
Monju
Nabu
Nisaba
Odin
Ogma
Prajñā
Prajñāpāramita
Quetzalcoatl
Sarasvati
Seishi
Seşat
Shen Iha ökar
Sophia
Tir
Ushnishavijaya
Vairocana
Vidyādhara
Vidyā-rājas
Zervan

Luptători împotriva demonilor
Acala
Aparājitā
Bhutadāmara
Cāmundā
Dharmapāla
Er-lang
Ferīdūn
Gesar
Hayagriva
Heruka
Ihi
Inar
Indra (1)
Krodhadevatās
Lü Dong-bin
Men-shen
Mihail
Mithra
Mon
Myōō
Narasimha
Nusku
Ogma
Perkūnas
Rāma
Shakra (2)
Tang
Thor
Tishtrya
Tsekabeş
Ushnishavijaya
Varaha
Vişnu
Zhong-kui
Zōchōten

Mântuitori, vindecători
Adam kasia
Aditi
Ādityas
Āfriti
Airyaman
Amida
Amogapāsha
Avalokiteshvara
Bodhisattva
Cao Dai
Caragabi
Da-shi-zhi
Guan-yin
Kannon
Maitreya
Manda d-Hiia
Mi-lo-fo
Musisi
Ohrmizd
Orunmila
Pashupati
Pistis Sophia
Sādhita
Saoshyant
Seishi

gShenrab
Tang
Tirthamkara
Xrōshtag şi Padvāxtag
Yisho Ziva

Muzică, literatură, dans (zeităţi)
Ah Bolom Tzacab
Apollon
Baal-Marquod
Benzai-ten (1)
Bragi
Brigit
Caliope
Camene
Dhrtarāshtra
Erato
Euterpe
Gandharvas
Graţii
Guan-di
Gwydyon
Hathor
Hermes
Huitaca
Ihi
Kinyras
Kitano-Tenjin (→ Tenjin)
Kuei-xing
Laka
Melpomene
Meret
Muze
Nārada
Odin
Orfeu
Oya
Polyhymnia
Rongo
Şiva
Terpsihore
Thalia
Wen-chang
Zhong-kui

Oameni primordiali
Adam Kadmon
Blajinii
Buri
Daksha
Gauteovan
Gayomart
Kekrops
Mannus
Manu
Martanda
Nyikang
Ohrmizd
Ouiot
Purusha
Tiki
Yama
Yehl
Yima

Paznici demonici
Argos
Cerber
Huwawa
Ladon
Nehebkau
Python
Sfinx (2)
Stihi

Păzitori de comori, aducători de comori (demoni)
Aziel
Fafnir
Kaukas
Ladon
Pukis
Stihi
Vilkacis
Yakshas

Purtători ai cerului şi/sau pământului
Atlas
Bacab
Basuki
Chibchachum
Hah
Hons
Inmutef
Khmvun
Lature Danö
Shesa
Simion Stâlpnicul
Şu
Teharonhiawagon
Tulakpadang
Uneg
Upelluri

Purtători ai cerului → purtători ai cerului şi pământului, zei superiori, fiinţa supremă (→ zeităţi ale imperiului şi naţionale)
Abora
Acoran
Ahone
Ahura Mazdā
Akongo
Altjira
Alurwa
Anu
Aramazd
Armaz
Baiame
Bhagavān
Bhagwan
Brahmā
Bumba
Bunjil
Bura Pinnu
Cagn
Cao Dai
Cghene
Chapanga
Chi
Déva (2)
Devel
Hananim
Hintubuhet

Huiracocha
Humban
Hunab Ku
Huracan
Imana
Imra
Io (2)
Ipalnemoa
Ishvara
Ja Pudeu
Ka (2)
Kalunga
Karei
Katavul
Ka Tyeleo
Kitanitowit
Kotan-kar-kamuy
Kuma
Kun-tu-bzan-po
Lera Wulan
Leza
Mānā rābbā
Mangossi
Manitu
Mayin
Mori Keraeng
Mulungu
Muntu-untu
Mvidi Mukulu
Nārāyana
Ngai
Ngenechen
Niamye
Nsambe
Num
Nyame
Nzambi
Odin
Olorun
Pabothkwe
Petara
Purá
Raluvhimba
Rigenmucha
Shang-di
Sila
Şiva
Tatzizetze
Temaukel
Tonacatecutli
Uis Neno
Unkulunkulu
Upulvan
Vishvakarman
Viṣnu
Waka
Watauinewa
Wele
Xucau
Zervan
Zeus

Soli ai zeilor, fiinţe angelice

Abosom
Amesha Spenta
Angiras
Ariel
Azrail
Berekyndai
Buhis
Camael
Daramulun
Exu
Gabriel
Gapn
Harinaigamaisin
Hermes
Hermod(u)r
Heruvimi
Iris
Isimu
Israfil
Işum
Legba
Metatron
Mihail
Mnevis
Nairyōsangha
Namtar
Nike
Nirah
Papsukkal
Rafael
Samael
Sandalphon
Serafim
Tamon-ten
Uriel
Valkirii

Stăpânul/stăpâna animalelor, zeităţi protectoare ale animalelor

Afrodita
Akerbelţ
Alexie
Anky-Kele
Apo Katawan
Apolo
Ariesteios
Artemis
Caii lui Sântoader
Corupira
Diana din Efes
Donbittir
Faunus
Filipii
Filipii de Iarnă
Geush Tashan
Geush Urvan
Hermes
Hinkon
Inuus
Kekri
Keyeme
Kis (!)
Lahar
Lamaria
Māl
Marcul Boilor
Martinii de Iarnă
Muri-Muri
Num
Nyrckes
Pales

Pashupati
Pičvu'čin
Priap
Rudra
Sânpetrul Lupilor
Sedna
Sehat-Hor
Şakan
Tabiti
Tomam
Tore
Tsaghan ebügen
Vinerea Mare
Volos (→ Veles)
Watauinewa
Zagreus
Zemepatis
Zip

Spaima copiilor, ucigaşi de copii
Bercht
Bilwis
Butz
Elfi
Halitā
Hāriti
Karitei
Kel Asuf
Lamia
Mormo
Sri
Strige
Şrat

Spirite bune şi demoni (→ spirite domestice)
Agathos Daimon
Amalteea
Aralez
Bercht
Bukura e dheut
Cobold
Elfi
Heitsi-Eibib
Holle
Kaukas
Kinnara
Metatron
Para
Pukis
Sebettu
Spenta Mainyu
Şedu

Spirite, demoni (→ demoni ca întruchipare a răului, spirite bune, demoni ai naturii, spirite protectoare)
Abgal
Aitvaras
Baba (2)
Baba-Iaga
Bardha
Bercht
Devi
En
Gaki
Gandharvas
Gaueko
Hesperide
Kinnara
Kiskil-lilla
Laumē
Maju
Ma-mo
dMu
Naiade
Nimfe
Ork
Pekar
Perchte
Peri
Shen
Sugaar
Thetra
bTsan
Ullikummi
Xhind-i
Xian
Zaed

Spirite domestice
Aitvaras
Brownie
Chesŏk
Cobold
Domovoi
Haltia
Heinzelmännchen
Juma
Mājas gars
Para
Pukis
Teraphim (!)

Spirite ale morţilor, stafii
Akephalos
Befana
Butz
Citipati
Empusa
Etemmu
Galla
Gui-xian
Keren
Klabautermann
Kukuth
Lamia
Lemuri
Mahr
Mormo
Mulo
Nasu
Navi
Oromatua
Preta
Strigoii
Tengu
Utbor
Vampir
Vilen
Wodnik
Yakku

Spirite şi demoni protectori (→ spirite domestice)
Alardi

Alp
Basajaun
Bes
Beset
Corupira
Daimon
Fravashi
Fylgien
Genii
Gra-lha
Ka (1)
Keremet
Lama (1)
Muvu
Nagual
Ora
Pou-tiri-ao
Rafael
Shen
Sülde
Şahapet
Yaksha
Yazata

Timp, eternitate (zeităţi)
Aeternitas
Aion
Chronos
Hah
Hons
Kairos
Kala
Kaydara
Kematef
Ling-bao Tian-zun
Nehebkau
Norne (!)
Saturnus africanus
Tai-sui-xing
Tatenen
Thot
Zervan

Uriaşii
Coyote
Eshu
Gauwa
Gluskap
Legba
Loki
Mänäbusch
Maui
Olifat
Prometeu

Zei ai bolii
Apolo
Dala Kadavara
Erra
Gauwa
Jarri
Lature Danö
Māri (1)
Mikal (?)
Nergal
Poleramma
Reşef
Rudra
Shītalā
Takanakapsāluk
Xi-wang-mu

Zei ai fulgerului (→ zeităţi ale fenomenelor meteorologice)
Aplu
Apo Katawan
Deng
Illapa
Iupiter
Pele
Perendi
Reşef
Santas
Summanus
Tian-mu
Žiniši Ort'a

Zei şi spirite de făurari
Basajaun
Boşintoi
Daktyli
Goibniu
Haşam(m)eli
Hefaistos
Ilmarinen
Iwaldi
Kaji
K'daai
Kinyras
Kōtar
Kurdalaegon
Pērkons
Qaynān
Sethlans
Shosshu
Svarog
Teljawelik
Tleps
Vulcanus

Zeităţi agrare
(→ zeităţi ale cerealelor)
Ah Bolom Tzacab
Amaethon
Ao (→ Jw)
Apollon
Aray
Aristeios
Balarāma
Bress
Buriro
Ceres
Ceres africana
Consus
Dea Dia
Enbilulu
Fauna
Feronia
Freyr
Hou-ji
Ianus
Jumis
Lactans
Lauka māte
Macha
Mars

Onofrei
Ops
Picus
Pulang Gana
Renenutet
Rongo
Sabazios
Saturn
Saturnus africanus
Sânpetru de Vară
Sânziana (Drăgoaica)
Shang-di
Silvanus
Sitā
Sulul
Svantevit
Tellus
Ugar
Vartolomeul Grâului
Xipe totec

Zeităţi ale apei (→ zeităţi ale râului, mării, ploilor)
Ahurani
Anahit
Anāhitā
Anuket
Apam napat
Apsu
Atlaua
Attar
Camene
Chalchihuitlicue
Dione
Donbittir
Ea
Enki
Faro
Haurvatāt
Hnum
Iuturna
Jamm
Juras māte
Juturna
Kukulcan
Mandah
Mehet-uret
Nāga
Nāgakumāra
Nage Bonga (→ Bonga)
Nehtan
Neptun
Nethunus
Nimfe
Nommo
Nun
Oceanide
Oya
Satis
Shui-guan
Sirona (?)
Ştima apei
Tiamat
Varuna

Zeităţi ale căsătoriei
Airyaman
Aryaman
Bhaga
Ceres
Fu-xi
Hera
Hymen
Iuno
Pattini
Svarog
Thor
Vör

Zeităţi ale copacilor şi pădurii
Abellio
Abnoba
Artio
Diana (1)
Dionysos
Faguş
Fauna
Hathor
Helene
Hiisi
Korrawi
Laka
Licurg
Medeine
Meža māte
Muma şi Fata Pădurii
Pan
Silvanus
Spiritele Pădurii
Tane
Tapio
Tore
Virbius
Yakku

Zeităţi ale dragostei
Afrodita
Alpan
Amor
Artimpaasa
Astarte
Astoreth
Astlik
Aşerat
Dragobete
Eros
Eroti
Freya
Frigg
Hathor
Huitaca
Inanna
Iştar
Kadeş
Kāma
Kangi-ten
Kubaba
Kurukullā
Nanāja
Odudua
Prende
Qandisha (?)
Şauşka
Tlazolteotl
Turan
Venus
Xochiquetzal

Zeități ale fericirii
Benzai-ten (1)
Bhaga
Bisha(m)
Chesök
Daikoku-ten (1)
Diti
Ebisu
Ekajatā
Fortuna
Fukurokuju
Fu-shen
Fu-xing
Gad
Garmangabi(s)
Gefjon
Gong-de-tian
Gou-mang
Hotei
Jurōjin
Kichijo-ten
Kulitta
Laima
Lakşmī
Lu-xing
Nortia
Rundas
San-xing
Shichi-Fukujin
Shou Lao
Tyhe

Zeități ale fertilității
(→ zeități agrare)
Afrodita
Amun
Ana
Anahit
Anāhitā
Apis
Armaiti
Artemis
Astarte
Asthoreth
Aşerat(t)
Atargatis
Baal (1)
Baal-Addir
Baalat(h)
Baal-Hammon
Bachus
Ba neb Dedet
Bona Dea
Boyne
Bress
Buriro
Ceres
Ceres africana
Cernunnos
Cibele
Cronos
Curche
Datin
Demeter
Diana din Efes
Dionysos
Dise
Egres
El
Fauna
Faunus
Fjörgyn
Freya
Freyr
Harpokrates
Hlodyn
Jumis
Kangi-ten
Lauke māte
Liber
Makemake
Malvisien
Mānasa
Mars, galicul
Men
Mercur
Min
Mnevis
Mokoš
Nandin
Nehalennia
Nerthus
Nimfe
Ningirsu
Ninurta
Njörd
Nommo
Osiris
Pahamama
Pashupati
Poseidon
Priap
Pulang Gana
Rauni
Reret
Rosmerta
Serapis
Shiva
Sothis
Sucellos (?)
Şauşka
Şentait
Telipinu
Thor
Tinnit
Tjagalaus
Tsaghan ebügen
Ull(r)
Vana
Waralden Olmai
Xewioso

Zeități ale focului
Agni
Ape-huci-kamuy
Atar
Cacus
Coatlicue
Eate
Foca
Gabija
Gibil
Govannon
Hefaistos
Hinokagutsuchi
Ignatul Porcilor
Itzpapalotl
Înătoarea

Jagaubis
Kukulcan
Li
Mahuike
Mirsa
Nusku
Odqan
Opârlia
Pârliile
Sethlans
Svarog
Tabiti
Verbti
Vulcanus
Xiuhtecutli
Xocotl
Yal-un eke

Zeităţi ale hranei
(→ zeităţi ale cerealelor)
Ameretāt
Chicome coatl
Curche
Daikoku-ten
Durgā
Hathor
Inari
Min
Renenutet
Ruti
Tonacatecutli
Waka
Yum Kaax

Zeităţi ale imperiului, principale şi naţionale
Almaqah
Amm
Amun
Amurru (→ Martu)
Assur
Baal-Hammon
Chenoş
Dusares
Enlil
Hadad
Haldi
Huitzilopochtli
Inti
Itzamna
Iuno
Iupiter
Kataragama
Kukumatz
Mahādeo
Mahaprabhu
Mahapurub
Mahrem
Marduk
Melqart
Milkom
Ninşuşinak
Ogma
Ptah
Saxnot
Sântandrei
Sin (2)
Singbonga
Teşub
Thakur Baba
Tinnit
Tu (1)
Voltumna
Wadd
Zagreus
Zalmoxis

Zeităţi ale jurămintelor şi contractelor
Dagda
Dius Fidius
Fides
Gaia
Hazzi
Helios
Işara
Iupiter
Karuileş Şiuneş
Mamitu
Mithra
Mitra
Ninşuşinak
Sancus
Shosshu
Styx
Şeri şi Hurri
Tleps
Tomor
Ull(r)
Veles
Vör
Zeus

Zeităţi ale literaturii → muzica, literatura, dansul (zeităţi)

Zeităţi ale luceafărului de dimineaţă şi de seară
(→ Indicele III: Venus)
Arsu
Auseklis
Azizos şi Monimos
Delling
Paynal
Phosphoros
Quetzalcoatl
Rudā
Şar şi Şalim (?)
Tlahuizcalpantecutli
Usins
al-Uzza

Zeităţi ale luminii
(→ zeităţi solare)
Ahura Mazdā
Apolo
Artemis
Balder
Belenus
Belisama
Brhaspati
Dag
Helios
Horus
Hyperion
Iupiter

Mānā rābbā
Mirsa
Mitra
Mithras
Narisah
Nefertem
Nusku
Perses
Pūshan
Shen Iha ökar
Srosh (→ Sraosha)
Tane
Theia
Umā
Usinš
Zervan

Zeităţi ale lumii subpământene
Ahriman
Aiakos
Alpan
Asura-kumāra
Ataecina
Baal-Addir
Barastir
Bēletsēri
Belili
Bhavanavāsin
Came
Cernunnos
Dis Pater
Dur
Emma-ō
Endouellicus
Enmeşarra
Epona
Ereşkigal
Fe'e
Geştinanna
Gilgameş
Gwydyon
Hades
Hel
Hine-nui-te-po
Hunhau
Izanami
Jata
Karuileş Şiuneş
Lature Danö
Laverna
Lelwani
Lugalbanda
Mamitu
Manen
Mantus
Meslamta'ea
Mictlantecutli
Miru
Morrigan
Mot
Mūtu
Nergal
Ninazu
Ningişzida
Ön
Orcus
Persefona
Picullus
Ptah (!)
Pwyll
Styx
Şakan
Şulmanu
Tsukiyomi
Tulakpadang
Veles
Yen-lo

Zeităţi ale meşteşugarilor
(→ zei făurari)
Athena
Hefaistos
Kōtar
Lug
Manannan
Minerva
Minerva, galica
Prometeu
Ptah
Ribhus
Sokar
Tane
Tu (1)
Tvashtar
Vishvakarman
Xochiquetzal

Zeităţi ale misteriilor şi iniţierii
Adonis
Attis
Bachus
Cabiri
Căluşul
Cibele
Daramulun
Demeter
Dionysos
Elel
Guhyasamāja
Iakhos
Ishtadevatā
Jetaita
Julunggul
Kaiamunu
Mithras
Persefona
Sabazios
Samvara
Tore
Vajrapani
Vajrayogini
Xalpen (!)
Zalmoxis

Zeităţi ale naşterii şi protectori ai copilului
Artemis
Bi-xia yuan-chün
Boldogasszony
Carmenta
Dise
Egeria
Eileithyia
Freya

Frigg
Guan yin
Hannahanna
Hariti
Heket
Hera
Iuno
Ixchel
Jizō
Kalteş
Laima
Laumē
Lucina
Mater Matuta
Meşenet
Mokoš
Nehbet
Nona
Norne
Parce
Sabazios
Sarpanitu
Shasti
Teteo innan
Thalna
Thesan
Toeris
Tonacacihuatl
Varvara
Volumna

Zeităţi ale oraşului → locale, astrale diavoli→ fiinţe diavoleşti
(→ duşmani ai zeilor)
Aatxe
Abaddon
Ammit
Astaroth
Astō Vidātu
Baal (2)
Babi
Bali
Baphomet
Beelzebub
Behemoth
Belial
Beng
Camael
Cerber
Dabog
Daēvas
Djall
bDud
Forneus
Forras
Gaueko
Gong Gong
Hiisi
Iblis
Jurupari
Karitei
Ke'lets
Kulshedra
Leviatan
Lucifer
Mammon
Marhocias
Mefistofel
Okeus
Oni
Ördög
Pan
Pēy
Picullus
Samael
Satan
Sugaar
Şeitan
Veles
Velnias

Zeităţi ale păcii
Athena
Concordia
Eirene
Freyr
Pax
Rongo
Salmān
Salus
Whope

Zeităţi ale pădurii → ale copacilor, demoni şi spirite ale apei
Aegir
Ahti
Asparas
Egeria
Forneus
Gandarewa
Harun, Haruna
Kappa
Katavi
Lahama
Melusine
Mimir
Naiade
Nereiden
Ningyo
Nixe
Qandisha
Ran
Rusalka
Undine
Wodnik

Zeităţi ale ploii
Abhiyoga
Adad
Afi
Ah Bolom Tzacab
Asura-kumāra
Caloianul
Chaak
Illapa
Indra (1)
Leza
Māri (1)
Marna
Nāgakumāra
Ngai
Nommo
Nzame (→ Nzambi)
Paparuda

Parjanya
Pērkons
Perkunas
Pon
Rongo
Sodza (→ So)
Taru
Telipinu
Tishtrya
Tlaloc
Zeul B

Zeități ale primăverii
Gou-mang
Maia (2)
Ostara
Thallo (→ Hore)
Usinš
Vasanta
Venus
Xipe totec
Zefirul

Zeități ale războiului
(→ luptători împotriva demonilor)
Adraste
Anat(h)
Apam napat
Aray
Ares
Assur
Astarte
Asthoreth
Athena
Attar
Badb
Balder
Beg-tse
Bellona (2)
Cariociecus
Chenoș
Daho
Daikoku-ten (1)
Daitșin Tengri (→ Tengri)
Diomedes
Dolihenus
Ek Huah
Fe'e
Guan-di
Gwydyon
Hahiman
Hadur
Honos
Inanna
Indra (1)
Iștar
Iupiter
Jarovit
Kibuka
Korrawi
Laran
Lug
Ma
Macha(s)
Mahrem
Mars
Mars, galicul
Mars Thingsus
Mēness
Menhit
Menrva
Meslamta'ea
Mithras
Month
Morrigan
Murukan
Nanaja
Neith
Nemetona (?)
Neto
Ningirsu
Ninurta
Odin
Onuris
Oro
Quirinus
Reșef
Rudianos
Rugievit
Sahmet
Safa
Sajigor
Semnocosus
Singalang Burong
Skanda
Smertrios
Svantevit
Șauška
Șulmanu
Teteo innan
Teutates
Tezcatlipoca
Triglav
Tu (1)
Tyr
Upuaut
Vagdavercustis
Vestius Alonieus
Wei-to
Wuru(n)katte
Xsathra vairya
Zababa
Zeul L
Zeul Q

Zeități ale răzbunării
Adrasteia
Anat(h)
Apo Katawan
Erinyen
Ninurta
Petbe
Rudra
Tezcatlipoca
Vidar

Zeități ale râului
Aheloos
Asopos
Benzai-ten (1)
Gangā
Hapi (2)
He-bo
Iberus
Jamm
Oceanide

Oya
Peneios
Sangarios
Sarasvati
Sequana
Styx
Tiberinus
Yamunā

Zeități ale străbunilor
(→ oamenii primordiali)
Aiolos
Amaterasu
Balitok und Bungan
Bumba
Chia
Deng
Déva (2)
Djanggawal
Empung Luminu'ut
Enea
Epaphos
Freyr
Genghis-Han
Hahiman
Hina
Hintubuhet
Ing
Jurupari
Kinarohingan
Manen
Minjo
Mulungu
Nuadu
Oyangami
Singalang Burong
Takamimusubi
Tan-gun
Uji-gami
Wondjina

Zeități ale tunetului
(→ zeități ale fenomenelor meteorologice)
Ah Bolom Tzacab
Apo Katawan
Asurkumāra
Hawenio
Horagalles
Iupiter
Lei-kung
Lei-zi
Nāgakumara
Pajonn
Pariacaca
Perkons
Perkūnas
Perun
Pillán (!)
Susano(w)o
Șango
Taranis
Thor
Tupa(n)
Ukko
Urtzi
Xewioso
Yalu

Zeități ale vânătorii
Aphaia
Arduinna
Artemis
Artio
Camaxtli
Diana (1)
Geser Chan
Hinkon
Hittavainen
Leibolmai
Meža māte
Mixcoatl
Murukan
Onuris
Pičvu'čin
Rundas
Tapio
Zagreus
Zana (?)
Zip

Zeități ale vântului și furtunii
Aiolos
Amaunet
Amun
Bahram
Biegg-Olmai
Boreas
Eate
Ehecatl
Euros
Fei-lian
Fijin
Hadad
Ilmarinen
Kibuka
Martu
Ninurta
Notos
Oya
Pariacaca
Quetzalcoatl
Rudra
Shen-nong
Stribog
Susano(w)o
Tangaroa
Tate
Tawhiri
Tore
Vata
Vāyu (1)
Vayu (2)
Verbti
Yu-jiang
Zephyros

Zeități ale vegetației
(→ plantelor)
Abu
Adonis
Ariadna
Artemis
Attis
Balder
Cabiri
Dionysos
Dise
Duillae
Dumuzi

Egres
Felhanos
Helene
Hyakinthos
Lăzărelul
Maia (2)
Malakbēl
Mânecătoarea
Ningirsu
Osiris
Pan
Persefona
Rind
Sămpsä
Sâmedrul
Sângiorzul
Sif
Taru
Telipinu
Uto
Zaşhapuna

Zeităţi ale victoriei
Anāhitā
Iupiter
Korrawi
Nike
Uparatāt
Vahagn
Verethragna
Victoria

Zeităţi ale vinului şi băuturilor
Bachus
Dyonisos
Ganimede
Halki
Haoma
Hebe
Kvasir
Liber
Mayahuel
Pellonpekko
Soma
Şesmu
Tenenit
Vārunī

Zeităţi ale vremii (→ fulgerului, tunetului, ploii)
Adad
Afi
Amadhi Oha
Amm
Baal (1)
Baal-Biq'āh
Bhima
Bobo-Kyldar
Buluga
Circovii
Dobeiba
Dolihenus
Fjörgynn
Fujin
Gebeleizis
Hadad
Illapa
Imarinen
Işkur
Karei
Ngai
Perendi
Quzah
Santas
Shurdi
So
Tarhunt
Taru
Teşub
Thor
Tjagalaus
Uacilla
Veja māte
Wer
Zeus

Zeităţi celeste
Aganju
Akashagarbha
Amatsukami
Amenominakanushi
An
Ani (?)
Arebati
Arinna
Astar
Baal-Biq'āh
Baal-Şamēm
Barshamin
Batara-Guru
Bel (2)
Bhima
Candamius
Dévi (2)
Dievs
Dou-mu
Dyaus
Es
Faro
Hananim
Haroeris
Hathor
Hebat
Horus
Huang-di
Igigi
Inmar
Itzamna
Iupiter
Iupiter, galicul
Jabru
Juma
Jumala
Lageiläng
Lai
Mandulis
Mawu
Men
Mugasa
Ndjambi
Num
Num-Sänke
Num-Torum
Nut
Obassi-Osa
Obatala

Onyame
Orişa Nla
Papaios
Pon
Puang Matua
Rangi
Saturnus africanus
Shang-di
Singbonga
Skan
Şiuş
Tai-yi
Takamimusubi
Tengri
Tian
Tian-guan
Tin
Tsui-Goab
Tyr
Uis Neno
Ülgän
Uranus
Urtzi
Walangada
Yu-di
Zeus

Zeităţi cerealiere
Aşnan
Bhagwān
Ceres
Chalchihuitlicue
Cinteotl
Dagan
Demeter
Dewi Sri
Gabjauja
Halki
Köndös
Neper
Nepit
Nisaba
Pellonpekko
Robiqus
Waralden Olmai
Yum Kaax

Zeităţi domestice şi ale vetrei
Daikoku-ten (2)
Dievini
Hestia
Ikenga
Lamaria
Lari
Nan-lha
Nantosuelta
Penaţi
Portunus
Thab-lha
Tutela
Vesta
Zao-jun
Zeus

Zeităţi-judecători
(→ drept, lege)
Abat(h)ur
Aiakos
Assur
Bhagwān
Chenti-irti
Emma-ō
Forseti
Gao Yao
Hananim
Haukim (?)
Huang-fei-hu
Isdes
Işara
Iştanu
Kalunga
Karei
Karuileş şiuneş
Katavul
Kshitigarbha
Maat
Mafdet
Mamitu
Marduk
Minos
Nanna (1)
Ninşuşinak
Nzambi
Osiris
Pugu
Rashnu
Sataran
Shridevi
Sin (1)
Skan
Şamaş
Tezcatlipoca
Triptolemos
Yama
Zeus

Zeităţile morţilor
(→ zeităţi ale lumii subpământene)
Amentet
Anubis
Apis
Arimanius
Armaiti
Astō Vidātu
Bhagwān
Calipso
Cherti
Consus
Dua
Duamutef
Erlik
Estanatlehi
Gaia
Giltine
Ha
Hapi (1)
Harendotes
Hathor
Hel
Hermanubis
Hontamenti
Huang-fei-hu
Hunhau
Iama
Isdes

Isis
Joimărița
Kalunga
Kebehet
Kebehsenef
Kshitigarbha
Le-hev-hev
Libitina
Mangossi
Meresger
Moma
Morta
Nantosuelta
Neftis
Nehalennia
Neith
Nut
Odin
Osiris
Ran
Rhadamanthys
Ruti
Ruttu
Sedna
Selket
Soido
Sokar
Spandaramet
Sucellos (?)
Șentait
Thanatos
Upuaut
Velu māte
Whiro
Xibalba
Yalu
Yama
Yen-lo
Zalmoxis (?)
Zemes māte
Zom

Zeități locale, ale orașului
Alaunus
Alisanos
Arduinna
Arinna
Assur
Athena
Baal-Addir
Baal-Biq'āh
Baba (1)
Beelzebub
Behedti
Bel (2)
Cheng-huang
Djebauti
Dumuziabzu
Elagabal
Gatumdu(g)
Harmerti
Heliopolitanus
Hemen
Ipet
Junit
Kis
Kolanthes
Kyrene
Lugalbanda
Marduk
Marilaha
Mehit
Melqart
Menhit
Minerva
Nabu
Nanșe
Nebtuu
Neith
Nenun
Ningirsu
Nin'insina
Quetzalcoatl
Quirinus
Rudianos
Șara
Tișpak
Turan
Tyhe
Uni
Zababa
Zenenet

Zeități marine (→ călătorii maritime, zeități)
Ahile
Amfitrite
Anky-Kele
Apsu
Bangputys
Behār
Glaukos
Jamm
Leukothea (→ Ino)
Lir
Makemake
Manannan
Melqart
Neptunus
Nereus
Nethuns
Njörd
Okeanos
Olokun
Phorkys
Pontos
Poseidon
Proteus
Sāgara
Sedna
Susano(w)o
Takanakapsāluk
Tangaroa
Thetis
Tiamat
Tinirau
Triton
Yemaja
Yu-jiang

Zeități materne, principiul feminin
Adam(m)as
Aditi
Ala
Amaunet

Ambikā
Ammavaru
Anāhitā
Aretia
Artemis
Aruru
Atargatis
Aufaniae
Baba (1)
Barbelo
Bēlet-ilī
Boldogasszony
Cibele
Cihuacoatl
Coatlicue
Damgalnunna
Devī
Diana din Efes
Durgā
Eşetewuarha
Gatumdu(g)
Gauri
Hannahanna
Hesat
Iuno
Kāli
Ka Tyeleo
Kubaba
Kunapipi
Kun-tu-bzan-mo
Lalita Tripurasundari
Leda (?)
Ma
Maha(s)
Mama
Māri (1)
Matres
Mut
Nammu
Ninhursanga
Ninmah
Nintu
Oya
Pinikir
Prajñā
Shakti
Tārā
Turan
Vacallinehae
Zemes māte

Zeităţi medicale, zeităţi astrale (→ zeităţi selenare, ale luceafărului de dimineaţă, solare)
Allat
Asteria
Astlik
Astreios
Auseklis
Bahram
Baltis
Brhaspati
Budha
Camaxtli
Dhruva
Dike
Dioscuri
Inanna
Iştar
Isis
Itzpalotl
Jyotishka
Kallisto
Kenoş
Kuei-xing
Manda
Mangala
Mixcoatl
Neto
Orion
Pleiade
Quetzalcoatl
Rishi
Shou Lao
Sirona (?)
Sothis
Şulpa'e
Tai-yi
Tishtrya
Usanas
Xocotl
Xolotl
Zeul C
Zeul L

Zeităţi montane
Adrasteia
Baal-Karmelos
Baal-Qarnaim
Baal Sapon
Candamius
Dercetius
Ebeh
Elagabal
Hazzi
Himavat
Huang-fei-hu
Iahve
Işara
Cibele
Liluri
Maran Buru (→ Bonga)
Pele
Saman
Tai-yue Da-di
Tork
Vosegus
Zaliyanu
Zeus Kasion
(→ Zeus)

Zeităţi nocturne, reprezentanţi ai aspectului întunecat al lumii
Abhiyoga
Arimanius
Armany
Gaunab
Kāli
Kud
Kuk und Kauket
Lature Danö
Leto (?)
Nott
Nyx

Omichle
Ördög
Ratri
Satrig er-sangs
Suleviae
Tawiskaron
Tepeyollotli
Varuna
Wele (gumali)
Whiro
Zeul D

Zeităţi oraculare
Ammon
Anbay
Apolo
Baal-Hammon
Baal-Karmelos
Buhis
Endouellicus
Fortuna
Hubal
Ifa
Legba
Nanşe
Nereus
Pahacamac
Proteus
Svarog
Şamaş
Tages
Ta'lab
Tir
Triglav
Trofonios
Ursitorile
Yarhibol
Zorile

Zeităţi primordiale
(→ creatori, fiinţe primordiale)
Ādibuddha
Aion
Amaunet
Ammavaru
Amun
Anşar und Kişar
Arikina
Ataensic
Atea
Atum
Chepre
Empung Luminu'ut
Harsafes
Heket
Hnum
Ipet
Izanagi
Izanami
Kematef
Knef
Moma
Namita
Nammu
Ndengai
Nehebkau
Neith
Nun
Nyx
Octoada
Omecihuatl
Ometecutli
Papang
Phanes
Preas Prohm
Ptah
Tangaroa
Tatenen
Tuisto
Väinämöinen
Yuan-shi

Zeităţi protectoare şi de pază (→ luptători împotriva demonilor)
Acala
Aitu
Aker
Alcis
Anahit
Apolo
Athena
Ayiyanayaka
Benzei-ten (2)
Bhairava
Bisha(m)
Bon-ten
Brigit
Chenresi
Dādimunda
Dākini
Dam-čan
Diva-Angerona
Durgā
Dvārapāla
Eranoranhan
Fudo Myōō
Genghis-Han
Geser Han
Geush Urvan
Grama-devatā
Guhyasamāja
Harendotes
Harsiesis
Heimdall
Hemsut
Hera
Herakles
Hermes
Heruka
He Xian-gu
Hlin
Hor-Hekenu
Ianus
Imana
Imiut
Ishtadevatās
Isis
Iuno Caelestis
Ixtab
Jānguli
Jikoku-ten
Karitei
K'op'ala
Krodhadevatās

Kshetrapala
Kujaku
Lama (2)
Lokapālas
Mahākāla
Mandah
Mbotumbo
Men-shen
Meresger
Meža māte
Nahi
Nahebkau
Ningişzida
Ni-ā
Pañcaraksha
Papsukkal
Patāke
Quiritis
Rashnu
Safa
Samdzimari
Shakra (2)
Shi-tennō
Shosshu
Shridevi
Sraosha
Stata Mater
Sumbharāja
Şed
Taishaku-ten
Ten
Toeris
Unut
Vagishvara
Vajratārā
Vighnāntaka
Yamāntaka
Yidam
Zōchō-ten
Zotz

Zeităţi regale, zeităţi ale suveranilor (→ zeităţi imperiale, principale şi naţionale)
Alalu
Albiorix
Amun
Arinna
Aştar
Behedti
Cakravartin
Enlil
Hanwashuit
Harpre
Hebat
Horus
Inmutef
Inti
Işkur
Kumarbi
Mac Gréine
Malik
Milkom
Month
Natha
Nehbet
Nuandu
Olodumare
Osiris
Qormusta
Seth
Shakra (1)
Shakra (2)
Teşub
Uto

Zeităţi selenare
Aglibol
Alako
Almaqah
Amm
Arebati
Arma
Artemis
Artimpaasa (?)
Bimbajo
Candra
Chia
Daramulun
Diana (1)
Heng-e
Hilal
Hina
Honsu
Ilazki
Isis
Iuno Caelestis
Ixchel
Jarih
Joh
Kaşku
Kemwer
Kuma
Kunnecup-kamuy
Le-hev-hev
Luna
Māh
Mahrem (?)
Mani
Marama
Marilaha
Mawu
Men
Mēness
Menulis
Nanna (1)
Napir
Nikkal
Ouiot
Pasiphae
Pele (?)
Perse
Phoibe
Quilla
Selene
Si
Sin (1)
Sin (2)
Soma
Şelardi
Ta'lab
Tecciztecatl
Thot
Tinnit
Tsukiyomi

Wadd
Xochiquetzal
Zeul D

Zeități solare
Ādityas
Amaterasu
Apolo
Arinna
Aton
Atum
Baal-Biq'āh
Behedti
Bobo-i-Dikhon
Bochica
Bura Pinnu
Cath
Chateri
Chepre
Crăciun
Dabog
Dharam
Ekhi
Elagabal
Freyr
Gayatri
Hammon
Harakte
Harmahis
Harpokrates
Harsafes
Hekko
Helios
Honos (-Re)
Hors
Horus
Huiracocha
Huitzlipochtli
Hunapu
Hun-Hunapu
Hvar
Inti
Iștanu
Itzamna
Kinich kakmó
sK'yun ka'i mgo-čan
Lisa
Mahes
Malakbēl
Mandulis
Marduk
Māricī
Melqart
Mihr
Mithras
Mog Ruith
Muntu untu
Nahhundi
Orungan
Palk
Pintilie
Ra
Saule
Savitar
Sântilie
Shen-yi
Siva
Sol (1)
Sol (2)
Somtus
Suaixtix
Suhos
Sul
Sūrya
Svarog
Șamaș
Șams
Șapș
Șimigi
Șiuș
Șiwini
Tawa
Tezcatlipoca
Tiwaz
Tnong
Toar
Tokapcup-kamuy
Tonatiuh
Tuwale
Upulero
Utu
Vivasvat
Wi
Wunekau
Wuru(n)șemu
Yarhibol
Ye'loje
Zeul G

Zeități și spirite ale destinului
Alatala
Ananke
Aruru
Astō Vidātu
Camaxtli
Daimon
Dise
Ea
Enlil
Fatit
Fee
Gul-Șeș
Hemsut
Iștuștaja
Ka (1)
Kalteș
Karta
Laima
Manāt
Moire
Morgane
Muntu-untu
Nabu
Namtar
Nanna (1)
Norne
Nortia
Nyame
Parce
Șai
Sin (1)
Si-ming
Tengri
Tyhe

Urme
Vayu (2)
Zeița O
Zervan

Zeități vegetale (→ zeități ale copacilor și pădurii, zeități cerealiere, vegetale)
Ameretāt
Chalchihuitlicue
Flora
Hainuwele
Han Xiang-zi
Haoma
Hore
Maia (2)
Nefertem
Pomona
Rongo
Spes
Uneg
Xipe totec
Xochipilli
Xochiquetzal
Žemýna

Zeități vindecătoare și medicale
Airyaman
Apollo, galicul
Apolon
Asclepios
Ashvini
Baal-Marqōd
Baba (1)
Başāmum
Bhaishajyaguru
Bona Dea
Borvo
Cai-shen
Damu
Dhanvantari
Dian-Cecht
Ek
Endouellicus
Esculap
Eşmun
Gauwa
Grannus
Gula
Hala
Hike (!)
Hiron
Hygeia
Ifa
Imhotep
Itzamna
Ixchel
Jizō
Jūras māte
Kamruschepa
Kangi-ten
Manda d-Hiia
Marduk
Meditrina
Minerva
Minerva, galica
Ninazu
Ningişzida
Nin'insina
Okuninushi
Parnashavarī
Patecatl
Podaleirios
Rudra
Sabazios
Salus
Sataran
Şadrapa
Teteo-innan
Yakushi-nyorai
Yao-shi-fo

III Simboluri, atribute, motive

Acvilă, vultur
Azizos
Baal-Şamēm
Bel (2)
Dusares
Elagabal
Garuda
Hraesvelgr
Isten (2)
Iupiter
Iupiter, galicul
Kineu
Lowanlangi
Malakbēl
Nasr
Ningirsu
Raluvimbha
Senmurw
Teteo innan
Thiassi
Tomor(r)
Tonatiuh
Zeus

Agavă
Mayahuel

Alb
Amoghapāsha
Aparājita
Arapacana
Bardha
Buhis
Candra
Cundā
Damballa
Dharmadhātuvāgishvara
Dhrtarāshtra
Faro
Gauri
Giltine
Hez-ur
Jikoku-ten
Khasarpana
Locanā
Mawu
Mitra
Obatala
Ora
Pāndarā
Sangs-po'bum-khri
Singbonga
Tengri
Ushnishavijayā
Vairocana
Wele
Zac

Albastru
Akshobhya
Dharma
Ekajatā
Karitei
Mahāmāya
Māl
Saptākshara
Vighnāntaka
Virūdhaka
Zōchō-ten

Albină
Aristaios
Brownie
Demeter
Hannahanna
Hobnil
Muzen Cab
Spes
Usinš

Alifie
Bastet
Hor-Hekenu

Altarul focului
Prajāpati

Androginitate
Adam Kadmon
Agdistis
Attar
Awonawilona
Faro
Hermafrodit
Hintubuhet
Iştar (?)
Kucumatz
Lan Cai-he
Mawu
Narisah
Neith
Nyame
Nzambi
Oyagami
Ptah
Şiva
Twisto
Ungud

Antilopă
Attar
Candra
Harinaigamaisin
Pashupati
Seth
Vāyu (1)

Apă (→ Indici II: demoni acvatici, zeităţi acvatice)
Amitābha
Amoghasiddhai

Apsu
Bhima
Ea
Kebehet
Manda d-Hiia
Marama
So

Arc (→ săgeată)
Assur
Dādimunda
Diana (1)
Ekajatā
Girtablulu
Jarri
Māl
Ogmios
Quzah
Rudra
Shen-yi
Skanda
Ull(r)
Upuaut
Upulvan

Ardere
Gullveig
Herakles
Milomaki
Nanautzin
Papang
Quetzalcoatl
Satī
Semele

Aripă
Alardi
Alpan
Amor
Arma
Artemis
Eros
Genii
Gorgone
Harun
Hatuibwari
Heruvimi
Hymen
Hypnos
Isir
Isis
Lase
Marhocias
Nike
Nyx
Orcus
Phosphoros
Serafim
Şauşka
Tabiti
Tengu
Turan
Uparatāt
Vanth
Vidyādhara

Aur
Aegir
Andvari
Armaz
Fafnir
Gullveig
Inti
Jambhala
Kaydara
Mammon
Meret
Og

Auriu
Anāhitā
Apam napat
Apolo
Freya
Garuda
Gautama Buddha
Hiranyakashipu
Indra (1)
Lakşmī
Maitreya
Num-Torum
Risabha
Satrig er-sangs
Sāvitar
Sif
Sūrya
Vajratārā

Baie, saună
Auseklis
Dieva dēli
Teteo innan

Barcă → **vas**

Bardă
Acala
Onyame
Pajainen
Ukko
Zeul B

Băţ, toiag (→ caduceu, cârjă, toiag din şerpi)
Aplu
Bochica
Brhaspati
Cakravartin
Dionysos
Di-zang
Djanggawal
Ianus
Iştanu
Jizō
Jurojin
Kalumba
Nanna (1)
Nehbet
Padmasambhava
Shridevi
Şamaş
Tlaloc
Tsaghan ebügen
Umveliqangi
Unkulunkulu
Usanas
Vajravārāhī
Xochipilli
Yacatecutli

Bâtlan
Djebauti

Berbec
Agni
Ammon
Amun
Ba neb Dedet
Cherti
Gao Yao
Harsafes
Heimdall
Hermes
Hnum
Karnos
Mari (2)
Medeia
Mercur
Mercur, galicul
Sfinx (1)
Şango
Trofonios
Xewioso
Xvarnah

Bicefal, cu două chipuri
Ani
Harihara
Ianus
Isimu

Bici
Anezti
Osiris

Bijuterii, pietre prețioase
Akashagarbha
Anāhitā
Aparājitā
Armaz
Ashokakanta
Avalokiteshvara
Bhavanavāsin
Cakravartin
Chalchihuitlicue
Di-zang
Ratnapani
gShenrab
Virāpāksha

Bivol
Lao-zi
Mahisha
Nirantali
Yama

Bizam
Ataensic

Bizon
Wi

Blană de tigru
Candarosana
Dhvajāgrakeyūrā
Ekajatā
Hayagriva
Mahākala
Parnashavarī
Rāhu

Bloc de gheață
Buri

Bou
Enlil
Kwoth
Shen-nong
Veles

Broască
Heket
Nun
Octoadă
Para
Sabazios

Broască râioasă
Baal (2)
Heng-e
Kosensai
Tawiskaron

Broască țestoasă
Ataensic
Fukurokuju
Jurojin
Kāshyapa (1)
Kūrma
Mahaprabhu
Mayahuel
Mercur, galicul
Omaua
Pabothkwe
Yamunā
Zeul N

Bufniță
Athena
Came
Camundā
Lei-kung
Strige

Butuc de viță-de-vie
Dionysos
Gapn
Geştinanna
Melpomene

Caduceu
Hermanubis
Hermes
Iris
Mercur
Mercur, galicul
Turms

Caduceu → toiag din șerpi

Cal, armăsar
(→ călăreț, iapă)
Apam napat
Ashvini
Bhutas
Cakravartin
Candra
Centauri
Dioscuri
Eos
Gandharvas
Hvar

Isten (2)
Kalki
Mithra
Nott
Pegas
Pirwa
Poseidon
Remanta
Selene
Svantevit
bTsan
Vile

Calea Lactee
Citlalinicue
Gwydyon
Heimdall
Labbu
Walangarda
Wondjina

Cap
Heruka
Ikenga
Meduza
Mimir
Ogmios
Orfeu
Purusha
Şesmu

Cap (fără)
Akephalos
Baubo
Chinna-mastā
Hunapu
Hun Hunapu
Imiut
Vajrayogini

Cap de bufniță
Hunhau

Cap de cal
Hayagriva
Kalki
Paramāshva

Cap de capră
Daksha

Cap de câine
Anubis
Hermanubis
Hors
Senmurw

Cap de cerb
Fei-lian
Zeul Y (→ Zip)

Cap de cocoș
Abraxas

Cap de crocodil
Ammit

Cap de gazelă
Reşef

Cap de leu
Ahriman
Aion (!)
Aker
Dākini
Hnubis
Imdugud
Lamaştu
Şu
Urthekau
Uto

Cap de şoim
Aş
Ra

Cap de taur
Astarte
Minotaur
Sin (2)
Vajrabhairava

Capra-peşte
Ea

Capră
Amalteea
Asase

Himeră
Mamitu
Pūshan
Veiovis
Veive
Zana

Car de scoici
Afrodita

Caracatiță
Fee

Carte, sul scris
Arapacana
Clio
Cundā
Imhotep
Jurojin
Mañjugosha
Mañjushri
Moire
Monju
Prajñāpāramita
Rishi

Castrare
Agdistis
Attis
Eşmun
Uranus

Castron, vas (→ vas pentru pomeni)
Bhairava
Concordia
Cundā
Durgā
Epona
Ganesha
He-he
Hygieia
Jambhala
Kubera
Menebuş
Salus
Sigyn
Vārunī

Catâr
Selene
Shridevi
Sipe gyalmo

Cazan
Baba-Iaga
Dagda
Hymir
Medeea

Cazuar
Namita

Călăreț
Ahura Mazdā
Arsu
Dievs
Epona
Fravashi
Haros (→ Haron)
Heron
Heros
Indra (1)
Iupiter, galicul
Phereia
Rhiannon
Sárkány

Călcâi
Ahile
Krișna

Călugăr
Akshobya
Di-zang
Fo
Jizō
Mi-lo-fo
gShenrab
Vairocana

Cămilă
Arsu
Sa'd
Usanas

Cărăbuș (→ scarabeu)
Șrat

Cărămizi pentru nașteri
Meșenet

Căruțaș
Aruna (2)
Candra
Dag
Diev
Eos
Helios
Indra (1)
Işkur
Krișna
Manda
Mani
Mari (2)
Mithra
Mog Ruith
Nerthus
Nott
Phaeton
Pushan
Rāhu
Romulus
Savitar
Selene
Sol (2)
Sūrya
Teșub
Thor
Ukko
Usha

Câine
Ah uoh puc
Alow
Anubis
Aralez
Bhairava
Bimbajo
Bukura e dheut
Cerber
Epona
Er-lang
Finn
Garm
Gula
Haron
Hekate
Hontamenti
Hunhau
Input
Ke'lets
Kholomodumo
Kshetrapala
Lamaștu
Legba
Nehalennia
Raksha
Robiqus
Scylla
Sucellos
Tabiti
Tengu
Xolotl
Yama

Cântar, balanță
Abat(h)ur
Ammit
Anubis
Mihail
Moire
Rashnu

Cârjă
Li Die-guai

Cârjă episcopală
Anezti
Osiris
Thalia

Cârmă
Fortuna
Isis
Tyhe

Cenușă
Heruka
Kāma
Mahāmāya

Milomaki
Wonajö

Cerb
Artemis
Cernunnos
Finn
Itzpapalotl
Jurojin
Lu-xing
Mixcoatl
Odin
Rundas
Shou Lao
Zip

Cerc
Adam Kadmon
Kitanitowit
Wakonda

Cereale, spice → Indici II: zeităţi ale cerealelor

Cheie
Ahriman
Anubis
Cibele
Dike
Ianus
Portunus
Vanth

Chiparos
Ataecina
Calipso
Malakbēl

Chivot
Iahve

Cinci
Nyame

Cincizeci
Enlil

Cingătoare
Alberich (→ Alp)
Oro
Vāsuki

Cioară
Badb

Ciocan
Charonţi
Charun
Horagalles
Magni şi Modi
Pajainen
Pan-gu
Sucellos
Thor
Ukko
Vajrabhairava

Ciocănitoare
Mars
Omaua
Picus

Ciută
Epona
Loki

Clopot
Ākāshagarbha
Vajrasattva

Coarne de antilopă
Satis

Coarne de berbec
Hammon
Tatenen

Coarne de taur
Ahlae (→ Aheloos)
Aglibol

Coarne de vacă
Isis
Kadeş
Rat-taui

Coastă
Ülgän

Cocor
Fukurokuju
Jorojin
Shou Lao

Cocoş
Aitvaras
Apolo
Felhanos
Mercur
Mercur, galicul
Murukan
Skanda
Sraosha
Žiniši Ort'a

Codobatură
Kotan-kar-kamuy

Coif
Armaz
Geser Han
Laran
Maruts
Menrva
Virtus
Wei-to
Xsathra vairya

Colibri
Huitzilopochtli

Colier
Freya
Peitho
Samdzimari

Coloană
Bellona (2)
Irmin
Iupiter, galicul
Marilaha
Num-Torum
Waralden Olmai

Colţar, echer
Fu-xi

Con de molid
Saturnus africanus

Con de pin coconar
Demeter
Sabazios

Condei
Nabu
Nisaba

Condor
Keri

Copac (→ Indici II: zeități ale copacului)
Amoghapāsha
Artemis
Dryade
Esus
Felhanos
Gautama
Genii
Haşam(m)eli
Hathor
Heimdall
Helene
Hun Hunapu
Isten (2)
Kalteş
Kalunga
Kiskil-lilla
Kubai-Khotum
Lao-zi
Mahatala
Māl
Marsyas
Murukan
Nareau
Ningişzida
Onyame
Pemba
Sihai
Teharonhiawagon
al-Uzza

Corb
Kurkil
Kutkináku
Lug
Manda
Mihr
Odin
Shen-yi
Tabiti
Tulungersaq
Yehl

Corn (→ coarne de vacă, taur)
Amalteea
Asthoreth
Diwe
Faunus
Hadad
Hathor
Heimdall
Hors
Hypnos
Ikenga
Kwoth
Lari
Pashupati
Satana
Sin (1)

Cornul abundenței
Amalteea
Concordia
Epona
Fides
Fortuna
Gaia
Harpokrates
Isis
Matres
Nantosuelta
Pax
Plutos
Rosmerta
Svantevit
Tyhe

Coroană (→ coroană de pene)
Ahura Mazdā
Anāhitā
Ariadna
Avalokiteshvara
Beg-tse
Bhyūtadāmara
Bodhisattva
Candarosana
Chensit
Cundā
Ganesha
Geb
Inanna
Kichijo-ten
Mārici
Metatron
Osiris
Parashu-Rāma
Rāma
Reşef
Samvara
Satis
Sumbharāja
Urthekau
Ushnishavijayā
Vairocana

Coroană de coarne
Arma
Baal (1)
Enlil
Nisaba

Coroană de iederă
Dionysos
Thalia

Coroană de laur
Aplu
Nike
Veive

Coroană de pene
Adad

Amun
Anat
Beset
Si
Sopdu
Tatenen
Tonatiuh

Coroană de spice
Pax

Coroană de trandafiri, coroană de rugăciune
Allah
Avalokiteshvara
Bhrkuti
Brahmā
Brhaspati
Dattātreya
Ganesha
Mi-lo-fo
Usanas

Coronament
Atargatis
Cibele

(Coș de) flori
Adonis
Attis
Chasca Coyllur
Da-shih-zhi
Flora
Grații
Han Xiang-zi
Hyakinthos
Ja Pudeu
Kāma
Lan Cai-he
Maitreya
Mañjushri
Murukan
Narcis
Pattini
Spes
Turan
Vasanta
Vidyādhara
Xochipilli
Xochiquetzal

Craniu
Bhutadāmara
Buddhakapāla
Ekajatā
Kāli
Krodhadevatās
Padmasambhava
Samvara
Șiva
Vajrabhairava
Yamāntaka

Craniu → craniu de mort

Crocodil
Chentechtai
Cipactli
Leviatan
Nixe
Petesuhos
Quetzalcoatl
Seth
Suhos

Cruce (→ zvastica)
Quetzalcoatl

Cu patru fețe, cu patru capete
Brahmā
Dharmadhatuvagishvara
Dhvajāgrakeyūrā
Ganesha
Paramāshva
Porenutius
Preas Prohm
Samvara
Svantevit
Vaikunthanātha
Vajratārā
Zervan

Cui
Nortia

Cunună (→ cunună de iederă, de laur)
Hymen
Lari
Lase
Melpomene
Nethuns
Pax
Phoibe
Silvanus
Uparatāt

Curcubeu
Binbeal
Iris
Ixchel
Kahukura
Mari (2)
Puntan
Rauni
Rongo
Ungud

Cutie
Pandora

Cutremur
Chibchachum
Lature Danö
Loki
Mahuike
Ndengai
Poseidon
Prithivi
Raluvimbha
Tepeyollotli
Tyfon
Zipakna

Cuțit
Bes
Buddhakapāla
Ekajatā
Omecihuatl
Sajigor
Sarasvati
Unut
Vajrabhairava

Cuvânt creator
Allah
Hu
Hurucan
Iahve
Io (2)
Kulo Tyelo
Ptah
Vāc

Dans
Baal-Marqōd
Coribanți
Cureți
Elfi
Laka
Lari
Lasya
Ma
Mars
Oya
Padmanarteshvara
Shītalā
Şiva
Uzume
Yu

Deget
Daktyli
Takanakapsāluk

Deget de la picior
Namita
Nārāyana

Degetul mare
Daksha

Delfin
Apolo
Hatmehit (?)
Palaimon
Varuna

Diademă
Anahita
Demeter
Hera

Dinți
Ptah
Samantabhadra

Disc
Dattātreya
Hyakinthos
Kāmākshi
Māl
Surya
Vāsudeva
Vişnu

Disc (→ discul Soarelui)
Inti
Quilla
Tawa
Tinnit

Discul soarelui (→ soare înaripat)
Apis
Arinna
Aton
Cath
Hathor
Isis
Kadeş
Raat-taui
Suhos
Vairocana

Dragon
Astaroth
Bel (1)
Confucius
Djall
Fafnir
Gong Gong
Huang-di
Itzamna
Kaukas
Kulshedra
Ladon
Leviatan
Marduk
Mușhuşşu
Mūtu
Nidhöggr
Piton
Pukis
Sāgara
Samael
Sárkány
Satana
Stihi
Susano(w)o
Tannin
Th'uban
Tiamat
Triptolemos
Vahagn
Vairocana
Vishap
Vritra
Yu
Yu-jiang

Dreapta
Daktyli
Disane
Es
Fidi Mukullu
Ha
Mahaprabhu
Pan-gu

Dureri de burtă
Bumba

Elan
Alcis

Elefant
Airāvata
Akshobhya
Cakravartin
Dādimunda
Dala kadavara
Ganesha
Indra (1)
Kangi-ten

Khmvun
Lakşmi
Matanga
Murukan
Preas Eyn
Pu-xian
Samantabhadra
Shakra (1)
Skanda
Vişnu

Emu
Altjira

Est
Airāvata
Akshobya
Anti
Baal (2)
Bhaishajyaguru
Bochica
Chaak
Dhrtarāshtra
Duamutef
Gluskap
Gou-mang
Indra (1)
Itzamna
Jikoku-ten
Kalumba
Monju
Mu Gong
Neftis
Palk
Remanta
Sopdu
Teharonhiawagon
Tokapcup-kamuy
Yakushi-nyorai

Eter
Akshobhya

Evantai
Zhong-li Quan

Falus, penis (→ Linga)
Amun
Dionysos
Freyr
Hermes
Isten (2)
Kukulcan
Liber
Min
Mutunus Tutunus
Pashupati
Satir
Tu (2)
Ungud
Vajrabhairava

Fasole
Lemuri

Făclie
Amor
Cautes şi Cautopates
Culsu
Diana (1)
Dionysos
Erinii
Hekate
Hymen
Kukulcan
Mithras
Phereia
Phosphoros
Renenutet
Thanatos
Toeris
Vanth

Fântână
Chaak
Goibniu
Nimfe

Fenix
Aeternitas
Xi-wang-mu

Fereastră
Afrodita

Ficat
Imset
Prometeu

Fierar (→ Indici II: zei făurari)
Dam-čan

Fir de iarbă
Yehl

Flaut
Athena
Euterpe
Han Xiang-zi
Jurupari
Krişna
Lan Cai-he
Marsyas
Milomaki
Nü-gua
Veja māte

Floarea rodiei
Anāhitā

Fluture
Fatit
Hintubuhet
Itzpapalotl
Mahr
Xiuhtecutli
Xochipilli

Foarfecă
Culsu

Foc, flacără (→ Indici II: zeităţi ale focului)
Agni
Ahura Mazdā
Asha
Atri
Brigit
Caca
Diwe
Gabriel
Işum (?)

Maidere
Maui
Melquart
Mihr
Minākshi
Mixcoatl
Nirantali
Olifat
Pāndāra
Pattini
Perkūnas
Prometeu
Pu-xian
Qormusta
Reşef
Serafim
So
Surt(r)
Şrat
Thakur Baba
Vahagn
Vesta
Vidyujjvālākarāli
Vivasvat

Fructe, coş cu fructe
(→ măr, rodie, piersică)
Amitābha
Fides
Gaia
Jumis
Mahālakshmi
Matres
Moma
Nehalennia
Pomona
Sirona

Frunză de bananier
Narayana
Varuna

Fulger (→ Indici II: zei ai fulgerului)
Asopos
Aynurakkur
Bobo-Kyldar
Iahve
Iupiter, galicul
Kucumatz
Lucifer
Ngai
Poseidon
Preas Eyn
Semele
Tirawa
Tlaloc
Yima
Zeus

Fum de tămâie
Dedun
Victoria

Fundă Sa
Bes
Toeris

Fus
Ananke
Işduştaia
Lamaştu
Moire

Fustă din şerpi
Coatlicue

Galben
Ākāshagarbha
Aparājitā
Bhrukuti
Janguli
Kan
Ratnasambhava
Tamon-ten
Vaishravana
Vāsudeva
Vasudhārā

Gazelă
Anuket
Şiva

Gâscă
Amun
Brahmā
Geb
Kalteş
Siddhāyikā

Genunchi
Tsui-Goab
Väinämöinen

Ghem de lână
Ariadna

Grămadă de pietre
Heitsi-Eibib
Hermes

Grindină
Eate

Harfă
Dagda

Hipopotam
Ammit
Behemoth
Ipet
Reret
Seth
Toeris

Iarnă
Akshobya
Kampir-dar-ghar
Tezcatlipoca
Ull(r)
Vairocana

Ibis
Hons
Thot

Iepure
Gluskap
Kalteş
Kubaba
Mänäbusch
Tecciztecatl
Unut

Ihneumon
Atum
Chateri
Horus

Inel
Ahura Mazdā
Andvari
Nanna (1)
Şamaş
Tezcatlipoca
Ull(r)

Inimă
Cao Dai
Dam-čan
Hike
Huracan
Kāma
Kucumatz
Ptah
Teteo innan
Thot
Votan
Xochipilli
Zagreus

Instrumente muzicale
(→ flaut, harfă, liră, tobă)
Benzai-ten (1)
Bes
Coribanţi
Dhrtarāshtra
Erato
Hathor
Hermeş
Ihi
Israfil
Jānguli
Kinnara
Nārada
Pan
Väinämöinen

Izvor
Abnoba
Baal-Marqod
Borvo
Camene
El
Grannus
Iuturna
Mimir
Muze
Nehtan
Nethuns
Nidhöggr
Nimfe
Ön
Pegas
Yarhibol

Îmbucătăţire
Akephalos
Hainuwele
Mayahuel
Mōt
Osiris
Purusha
Satī
Togoriong
Ymir
Zagreus

Înfăţişare de peşte
Abgal
Andvari
Melusine
Ningyo
Nixe
Oannes
Olokun
Triton
Yy-jiang

Întuneric (→ Indici II: zeităţi ale nopţii)
Abhiyoga
Ahriman
Apofis
Arimanius
Belial
Gaueko
Kiskil-lilla
Lilith
Rāhu

Jaguar
Ixbalanque
Kuma
Tepeyollotli
Tezcatlipoca
Zeul L

Jder
Gluskap
Halita

Jertfă de animale
(→ jertfă de taur)
Ahriman
Ares
Hawenio
Horagalles
Mars
Num
Robiqus
Semnocosus
Singbonga
Summamus
Trofonios
Upulero
Veiovis
Vulcan
Waralden Olmai
Wodnik

Jertfă de lapte
Acoran
Idā
Manu

Jertfă de păr
Artemis

Jertfă de taur
Dis Pater
Liluri
Mithras

Perun
Saoshyant

Jertfe omenești
Adraste
Artemis
Baal-Hammon
Coatlicue
Dobeiba
Esus
He-bo
Kāli
Kulshedra
Ljubi
Moloh
Odin
Olokun
Sülde
Tezcatlipoca
Tonatiuh
Tu
Zeul Q

Joc cu mingea
Came
Hun-Hunapu
Kineu
Mänäbusch
Tezcatlipoca

Joc de zaruri
Apsaras

Judecător → Indici II: zeități judecătoare

Jupiter (planeta)
Asase
Brhaspati
Marduk
Şulpa'e
Tai-sui-xing

Lacrimă
Eos
Freya
Rangi
Tārā

Lampă
Dīpā
Dīpamkara
Nusku
Ran-deng-fo
Stambeshvari

Lance
Anat
Astarte
Horus
Inanna
Izanagi
Laran
Libertas
Lug
Mars
Menrva
Murukan
Nirrta
Odin
Onuris
Pērkons
Skanda
Tin
Tyr
Virtus
Zōchō-ten

Lanț
Ogmios
Safa

Lapislazuli
Bhaishajyaguru

Lapte
Amaltheia
Boldogasszony
Dionysos

Lat
Acala
Amoghapasha
Astō Vidātu
Candarosana
Dhvajāgrakeyūrā
Ganesha
Varuna
Vignānthaka
Yama

Laur
Apolo
Daphne

Lăcustă
Abaddon
Cagn

Lămâie
Jambhala

Lebădă
Brahmā
Graia
Sarasvati
Turan
Vile
Zeus

Lemn
Aēshma Daēva
Brahman
Laka
Omaua

Leopard
Tore

Leu
Aker
Arsnufis
Artemis
Atargatis
Bastet
Buddha
Cibele
Dedun
Durgā
Gesar
Ghilgameș
Hebat
Himera
Kadeș

Mahāvira
Mahes
Mañjugosha
Mehit
Monju
Narasimha
Nebtuu
Pahet
Pekar
Ratnasambhava
Ruti
Sahmet
Satrig er-sangs
Saturnus africanus
Sfinx (1)
Sfinx (2)
Şauşka
Triphis
Vagishvara
Vairocana

Libelulă
Tnong

Liliac
Fu-xing
He-he
Hunapu
Li Die-guai
Senmurw
Vampir
Zhang Guo-lao
Zotz

Limbă
Azrail
Hike
Ptah
Thot

Linga
Pashupati
Preas Eyssaur
Şiva

Lingură
Durgă
Eshu
He Xiang-gu

Liră
Apolo
Hermes
Kinyras
Terpsihore

Lotus
Ākāshagarbha
Amitābha
Arapacana
Ashtamangaladevī
Avalokiteshvara
Brahmă
Chenresi
Cunda
Dharmadhatuvāgishvara
Gangă
Gāyatrī
Harpokrates
He-he
He Xian-gu
Kāmākshi
Keurima
Khasarpana
Kinnara
Kurukulla
Lakşmi
Mañjugosha
Mañjushri
Nārāyana
Nehbet
Nefertem
Padmanarteshvara
Padmasambhava
Sarasvati
Somtus
Sūrya
Tārā
Vasudhara
Vishvapāni
Vişnu

Luceafărul de dimineaţă şi de seară (→ Indici II)
Lucifer

Lumânare
Saturnus

Lumină (→ Indici II: zeităţi ale luminii)
Ahura Mazdă
Ai Tojon
Allah
Amaterasu
Amida
Avalokiteşhvara
Basuki
Bura Pinnu
Gibil
Lowalangi
Lucifer
Mănă răbbă
Mărici
Narisah
Pushan
Xvarnah

Luna (→ Indici II: zeităţi selenare)
Aeternitas
Ahura Mazdă
Amoghapasha
Ashokakāntă
Avalokiteshvara
Baal-Şamēm
Bhrkuti
Dharmadhātuvāgishvara
Diana
Gabriel
Harmerti
Hati
Horus
Iuno
Jata
Keri
Khasarpana
Lature Danö

Moma
Nyame
Osiris
Phul
Rāhu
Ratnapāni
Sarasvati
Siddhaikavīra
Şehina

Luntraş
Cherti
Haron
Urşanabi

Lup
Fenrir
Lascovite
Lupercus
Mani
Mars
Odin
Romulus
Rudra
Skoll
Upuaut

Lut
Arebati
Bunjil
Mama
Prometeu
Satana
Yu-di

Mac
Demeter
Hypnos
Nyx

Maimuţă, pavian
Hanuman
Hapi (1)
Hez-ur
Isten (1)
Mbotumbo
Octoadă
Sun Hou-zi
Tengu
Thot

Mango
Pattini

Marte (planeta)
Bahram
Camael
Mangala
Nergal
Phalec
Skanda

Mască
Dala kadavara
Dionysos
Melpomene
Nāga
Obassi-Osa
Perchte
Phersu
Sanni yaka
Terafim (!)
Thalia

Măciucă
Baal (1)
Buddhakapāla
Buddha
Dagda
Dattātreya
Deng
Dharma
Ferīdūn
Işkur
K'op'ala
Kubera
Mahālakshmi
Mahāmāya
Māl
Mars, galicul
Ogmios
Perun
Reşef
Smertrios
Sucellos
Upuaut
Vajrayogini
Vişnu
Wei-to
Yama

Măgar
Bali
Diwe
Lamaştu
Lilith
Ma-mo
Seth
Shitalā
Sokar
Vesta
Zhang Guo-lao

Mănunchi de fulgere, raze de fulger
Adad
Almaqah
Amm
Baal (2)
Chaak
Dolihenus
Işkur
Taranis
Teschub
Tin

Mănunchi de trestie
Inanna

Măr
Demeter
Eris
Hesperide
Idun
Morgane

Măr (copac)
Abellio

Măslin
Athena

Mătură
Baba-Iaga

Mână
Atum
Dian-Cecht
Fides
Hetepet
Hiron
Jusaas
Ka
Lug
Niamye
Nuadu
Sabazios

Melc
Coatlicue
Quetzalcoatl
Tecciztecatl
Zeul D
Zeul N

Mercur (planeta)
Buddha
Mihail
Nabu

Mesteacăn
Kalteș

Metale (→ aur)
Gayomart
Govannon
Ilmarinen
Phul
Xsathra vairva

Mied
Goibniu
Hymir
Kvasir
Valkirii

Miere
Ashvini
Dionysos
Hobnil
Kvasir
Muzen Cab

Migdal
Agdistis
Sangarios

Minge
Adrasteia
Awonawilona
Kineu

Minge de foc
Cath

Minotaur
Lama (1)
Ședu

Miriapod
Sepa
Zeul D

Mirt
Afrodita
Bona Dea
Quirinus

Mirt (copac)
Adonis

Mistreț
Adonis
Arduinna
Attis
Freya
Freyr
Mārici
Rudra
Varāha
Varāhī
Verethragna

Moară
Vesta

Monede (→ pungă de bani)
Cernunnos
Haron
Ianus
Iuno

Morișcă
Chalchihuitlicue
Chicome coatl

Moțul vulturului
Rat-taui

Mungo
Jambhala
Vaishravana

Munți (→ Indici II: zeități ale muntelui)
Acoran
Albiorix
Assur
Caturmahārājas
Enlil
Guan-yin
Hadad
Iupiter
Mercur, galicul
Palk
Pariacaca
Pu-xian
Tomor(r)
Waka
Wen-shu
Xi-wang-mu

Muscă
Beelzebub (?)
Nasu

Mușuroi
Amma

Mușuroi de termite
Gauwa

Narcisă
Narcis

Nas
Ah Bolom Tzacab
Baba (2)

Bercht
Charun
Tengu
Zeul B

Nasicorn
Lowalangi
Mahatala
Singalang Burong

Naşterea din cap
Abu
Ambikā
Athena
Bhairava
Jusaas
Menrva
Olifat
Thot
Xvarnah

Naşterea din copac
Ape-huci-kamuy
Bestla

Naşterea din mână, din degetul mare
Ayiyanayaka
Daksha

Naşterea dintr-o piatră
Agni
Kinorohingan
Mithras

Năpârcă gulerată
Zaltys

Negru
Afrodita
Ahriman
Akerbelţ
Apolo
Asurakumāra
Bhutadāmara
Cāmundā
Czernobog
Daēva
bDud
Ek
Ek Huah
Gaunab
Hunhau
Kāli
Lature Danö
Mahākāla
Ma-mo
Nirrti
Odudua
Orcus
Rahu
Surtr
Tlaloc
Wele
Yu-jiang

Nervură de palmier
Hah
Thot

Nicovală
Shosshu

Nor
Amenominakanushi
Garuda
Hadad
Mari (2)
Pabothkwe
Parjanya
Vritra

Nord
Amoghasiddhi
Ani
Bisha(m)
Gluskap
Hapi (1)
Kubera
Mahāmāyūrī
Satana
Şiva
Tamon-ten
Tezcatlipoca
Thunupa
Uriel
Vaishravana
Yu-jiang
Zac

Nord-est
Monju

Nucă de cocos
Hainuwele

Nume (secret, de nerostit)
Abraxas
Afi
Allah
Bunjil
Hiranyagarbha
Iahve
Iehova
Io (2)
Kunapipi
Ndjambi
Wunekau

Oaie
Kekri
Lahar

Oale, cioburi
Allah
Hnum
Prometeu
Ptah

Obelisc
Ra

Oceanul de lapte
Airāvata
Ammavaru
Apsaras
Kūrma
Nāga

Ochi
Amaterasu
Argos

Arhat
Azrail
Bastet
Basuki
Cao Dai
Chenti-Irti
Ereşkigal
Harmerti
Haroeris
Heruvimi
Horus
Kemwer
Mahaprabhu
Manzashisi
Midir
Mitra
Mog Ruith
Nareau
Odin
Pan-gu
Puntan
Ra
Surya
Şai
Şango
Tefnut
Thiassi
Tsukiyomi
Vanth

Oglindă
Cibele
Işduştaia
Kubaba
Lase
Satrig er-sangs
Şiva
Tezcatlipoca
Tianu-mu

Ombilic
Aditi
Nārāyana
Purusha

Organe genitale
(→ falus, uter)
Agdistis
Amma
Baubo
Buriro
Hine-nui-te-po
Marunogere
Prajāpati
Priap
Sheila-na-gig
Soido

Os
Buddhakapāla
Hunhau
Kaitab
Mayahuel
Ymir

Ou
Alonkok
Amma
Ammavaru
Arikina
Chronos
Knef
Kun-tu-bzan-po
Ndengai
Ophion
Pan-gu
Pariacaca
Phanes
Sun Hou-zi
Väinämöinen

Palmier, creangă de palmier
Apolo
Endouellicus
Hathor
Milomaki
Nike

Pană (→ pană de struț)
Bes
Chensit
Onuris
Oro
Senmurw
Tatenen

Panteră
Cibele
Dusares
Hebat
Şarruma

Papagal
Kāma

Papirus
Sahmet

Partea inferioară a corpului ca la şarpe
Abraxas
Fu-xi
Kekrops
Nü-gua
Tages

Pasăre (→ bâtlan, corb, fenix, porumbel, şoim, vultur)
Ah uoh puc
Atlaua
Ba
Gandharvas
Garuda
Harpii
Kinich Kakmó
Kinnara
Kubaba
sK'yun ka'i mgo-čan
Mog Ruith
Morgane
Navi
Raksha
Remanta
Rhiannon
Senmurw
Strige

Tangaroa
Tomam
Yu-jiang
Zeul L
Zu

Patruzeci
Enki

Pavian → maimuță

Păianjen
Anansi
Nareau
Tawa

Păr
Balarama
Mahapurub
Mahr
Pan-gu
Urmen
Ymir

Păr din șerpi
Charun
Gorgone
Hecate

Păun
Amitābha
Anāhitā
Hera
Kataragama
Kaumārī
Kujaku
Mahāmāyūrī
Murukan
Sarasvati
Skanda

Pântece (pântece mare)
Ganesha
Hayagriva
Hotei
Jambhala
Mi-lo-fo
Silene
Yaksha

Penaj de șoim
Freya

Pene de struț, struț
Anat
Maat
Osiris

Perlă
Allah
Gong-de-tian
Jambhala
Sāgara
Shītalā
Virūpāksha

Pește
Ashtamangaladevī
Atargatis
Behanzin
Dagan
Ebisu
Hatmehit
Kāma
Kukulcan
Manu
Matsya
Minākshī
Omaua
Tinirau
Vișnu
Vulcanus
Yamunā
Zun

Peșteră
Aatxe
Adrasteia
Amaterasu
Anubis
Bacax
Calipso
Demeter
Drug
Endymion
Garm
Hermes
Hiron
Horon
Manco Capac
Mihr
Nyx
Phanes
Polifem
Semnai Theai
Trophonios
Vile
Zalmoxis

Piatră, stâncă
Allat
Cibele
Deive
Dusares
Elagabal
Eros
Grama-devatā
du-l Halasa
Hii
Hubal
Iupiter
Jagannātha
Papas
Polerammo
Preas Eyssaur
Stambeshvari
Tau-ro-to
Ullikumi

Piatră prețioasă → bijuterie

Picior
Gangā
Kinnara
Purusha

Picior de măgar
Empusa

Piele de antilopă
Hariharivāhanadbhava
Parashu-Rāma

Piele de capră
Silvanus

Piele de leu
Bes
Herakles

Piele de vulpe
Sabazios

Piept
Ana
Diana din Efes
Estanatlehi
Hatuibwari
Imra →Disane
Kubai-Khotum
Lamaştu
Minākshi
Natura

Pieptene
Lamaştu

Piersică
He Xian-gu
Oni
Shou Lao
Sun Hou-zi
Xi-wang-mu

Pilastru
Apolo
Hermes
Inmutef
Junit
Yima

Pin coconar
Attis
Silvanus

Pipă
Eshu
Marunda
Whope

Pisică, motan
Aitvaras
Baal (2)
Bastet
Freya
Para
Shasti
Utgard-Loki

Pitic
Alp
Andvari
Apasmāra Purusha
Corrigan
Corupira
Gana
Hayagriva
Heinzelmännchen
Iwaldi
Kubera
Maahiset
Patäke
Pičvu'čin
Troll
Vāmana

Placentă
Utbor

Platan
Elena
Europa

Plămân
Hapi (1)

Ploaie → Indici II: zeități ale ploii

Ploaie de aur
Zeus

Plop
Calipso
Persefona

Plug, plugar
Balarāma
Gefjon
Mac Gréine
Tages
Triptolemos

Poală
Aditi
Ākāshagarbha
Ceres
Hathor
Kunapipi
Shakti

Pod
Heimdall
Ianus
Izanagi
Rashnu
Tiberinus

Porc, purcel
Ashokakāntā
Bhutas
Circe
Demeter
Endouellicus
Lamaştu
Le-hev-hev
Mārici
Nang-lha
Nut
Prideri (→Pwyll)
Reret
Seth
Soido
Vajravārāhi

Porumb, cocean
Chicome coatl
Estanatlehi
Huracan
Kukulcan
Yum Kaax

Porumbel
Afrodita
Anāhitā
Astarte
Atargatis

Caragabi
Dione
Eurynome
Hahiman
Iştar
Nirrti
Shurdi
Tinnit
Turan
Yama

Poziţia mâinii
Akshobhya
Amitābha
Amoghasiddhi
Ashokakāntā
Bhrkuti
Cundā
Gautama Buddha
Gong-de-tian
Khasarpana
Siddhaikavīra
Şiva
Tārā
Vairocana
Vişnu

Prânz
Pan
Psezpolnica
Sidhe

Primăvară → Indici II: zeităţi ale primăverii

Prun
Lao-zi

Pungă de bani
Kubera
Mercur, galicul
Mi-lo-fo
Sucellos
Vaishravana

Pustiu, stepă
Beletseri
Ha
Martu
Onuris
Pahet
Seth

Rac
Alow
Pabothkwe

Ramură de măslin
Pax

Ramură de vâsc
Balder

Raţă
Penelopa (?)
Sequana

Raze
Amun
Arapacana
Ariadna
Aton
Baal-Şamem
Bhutadāmara
Cath
Ekhi
Helios
Hnubis
Inanna
Lug
Mārici
Mummu
Seishi
Şamaş
Tokapcup-kamuy

Răsuflare
Bunjil
Imra
Ja Pudeu
Kalumba
Makemake
Olodumare
Selket
Şu
Vayu (2)

Război de ţesut
Athena
Circe
Zeiţa O

Rândunică
Makemake
Tang

Râu → Indici II: zeităţi ale râului

Ren
Horagalles
Num
Waralden Olmai

Reţea
Airyaman
Alu
Enlil
Lamaştu
Maui
Ran

Reţea de pietre preţioase
Ek

Roată
Ashtamangaladevī
Buddha
Cakravartin
Fortuna
Guatama Buddha
Harihara
Iupiter, galicul
Locană
Mog Ruith
Samvara
Taranis
Tokapcup-kamuy
Tyhe
Vairocana
Varāhī
Yama

Rodie
Cibele
Hāriti
Kubaba
Persefona
Tinnit

Roşu
Aatxe
Agni
Amiṭābha
Arapacana
Aruna
Ashtabhuja-Kurukulla
Asura-Kumāra
Cāmundā
Chaak
Heinzelmännchen
Kataragama
Lature Danö
Murukan
Padmanarteshvara
Pāndarā
Paramāṣhva
Rudianos
Rudra
Thab-lha
Virūpāksha
Xewioso

Rouă
Eos
Nott
Rangi

Sabie
Acala
Akashaṇagarbha
Arapacana
Armaz
Buddha
Cakravartin
Candarosana
Dievs
Ekajatā
Fudo Myōō
Iahve
Ikenga
Jikoku-ten
Kalki
Lü Dong-bin
Mal
Mañjugosha
Mañjushri
Mihail
Monju
Mōt
Ning Kong Wa
Nirrta
Pērkons
Perseu
Rugievit
Sárkány
Saxnot
Sipe gyalmo
Surtr
Ukko
Virtus
Virūdhaka
Wei-to
Zhong-kui

Sac, burduf
Aiolos
Fei-lian
Fujin
Kubera

Salată
Min

Salivă
Bumba
Caragabi
Julunggul
Kvasir
Mahaprabhu
Muso koroni
Nainuema
Tatzizetze
Thot

Sandale cu aripi
Hermes
Perseu
Turms

Sapă
Marduk

Sarcofag
Nut

Sare
Gabija

Saturn (planeta)
Beelzebub
Manda
Ninurta
Saturnus
Zazel

Săgeată
Amor
Apolo
Artemis
Atlaua
Ekajatā
Eros
Hemsut
Hubal
Isten (2)
Kāma
Kurukulla
Leibolmei
Mahāmāya
Men Shen
Mixcoatl
Neith
Nirantali
Pattini
Pērkons
Quzah
Rāma
Reşef
Rudra
Sahmet
Skanda

bTsan
Ushnīshavijayā
Vajrabhairava
Veive
Vile

Săgeată magică (→ Vajra)
Akshobhya
Amoghasiddhi
Ciclopi
Niamye
Ni-ō
Saptākshara
Vighnāntaka

Sămânță (masculin)
Enki
Erihthonios
Gayomart
Kumarbi
Saoshyant
Skanda
Uranus

Sărbătoarea carelor
Jagannātha

Sărut
Amor

Sânge
Adonis
Andhakā
Apo Katawan
Apofis
Attis
Bhairava
Chinna-mastā
Djamar
Erinii
Gauteovan
Giganții
Harsafes
Heruka
Hyakinthos
Kappa
Karei
Kingu
Kvasir
Mahaprabhu
Maidere
Mama
Manzashiri
Namita
Pemba
Quetzlcoatl
Uranus
Ymir

Scarabeu
Atum
Chepre
Jusaas

Schelet
Ah uoh puc
Citipati
Hunhau
Prometeu
Tonatiuh

Scoică
Ashtamangaladevī
Cakravartin
Eshu
Jambhala
Māl
Nareau
Nimfe
Tangaroa
Varāhī
Vāsudeva
Vișnu

Scorpion
Asase
Ek Huah
Girtablulu
Hededet
Işara
Mușhușșu
Pazuzu
Selket
Șadrapa

Scoruș de munte
Alisanos
Raudna

Scufița fermecată
Alp
Cobold
Hades
Perseu

Scut
Anat
Astarte
Buddha
Hemsut
Mars
Menrva
Neith
Reșef
Xsathra vairya
Zeul L

Secera lunii
Aglibol
Arma
Hons
Māh
Nanaja
Saptākshara
Si
Sin (1)
Șiva
Tirthamkara

Seceră
Bilwis
Chronos
Cronos
Marduk
Mari (2)
Psezpolnica
Saturn
Saturnus africanus
Uranus

Seceră de foc
Sugaar

Secure de luptă
Anat
Inanna
Maruts

Secure dublă
Dolihenus
Teşub

Semn grafic
Allah
Iahve
Tirthamkara

Sfeclă
Egres

Sferă
Fortuna
Tyhe
Urania

Smochin
Iuno
Upulero

Smochină
Tinnit

Soare
(→ Indici II: zeităţi solare)
Aeternitas
Ahura Mazdā
Ākāshagarbha
Aker
Allah
Ashtabhuja-Kurukulla
Atri
Baal-Şamēm
Garunda
Harmerti
Hii
sK'yun ka'i mgo-čan
Lowalangi
Mac Gréine
Mahatala
Mihail
Ngenehen
Nyame
Og
Ogma
Osiris
Ostara
Papang
Purá
Qadav
Rafael
Ruwa
Singbonga

Soare înaripat, inel înaripat
Ahura Mazdā
Assur
Behedti
Haldi
Horus
Iştanu
Şamaş

Spic
Atargatis
Demeter
Fides
Jian-lao
Jumis
Kore-Arethusa
Mithras
Nepit
Nisiba
Persefona
Serapis
Sirona
Spes
Tinnit
Triptolemos
Vasudhārā

Stâlp
Asen
Aşera(t)
Cghene
Hi
Nommo
Rangi
Stambeshvari

Stânci
Dike
Empung Luminu'ut
Eranoranhan
Kumarbi
Peruna
Quat
Rhea
Sa'd

Stânga
Daktyli
Dam-čan
Es
Fidi Mukullu
Laverna
Mahaprabhu
Pan-gu

Stea, stele
(→ Indici II: zeităţi astrale)
Adad
Ahura Mazdā
Altjira
Anahit
Ariadna
Heliopolitanus
Iştar
Şamaş
Tārā
Väinämöinen
Wen-chang
Xian

Steaua polară
Dhruva
Mixcoatl
Shang-di
Zeul C

Stejar
Perkūnas
Thor
Zeus

Stomac
Duamutef

Struț australian
Altjira

Stūpa
Gautama Buddha
Maitreya
Virūpāksha

Subsuoară
Dharam
Lao-zi
Marunda

Sud
Huitzilopochtli
Imset
Kan
Li
Notos
Rapithwin
Shou Lao
Virudhaka
Zōchō-ten

Sud-est
Agni
Euros
Pazuzu

Sud-vest
Nirrta
Sūrya

Șacal
Ammavaru
Anubis
Duamutef
Hontamenti
Upuaut

Șarpe (→ șarpe cu pene, șarpele curcubeului)
Aeternitas
Agathos Daimon
Aheloos
Ahriman
Aion (!)
Aparājitā
Apofis
Apolo
Asklepios
Astharœth
Athena
Atum
Aži Dahaka
Behedti
Bes
Bhairava
Bhutadāmara
Bolla
Bona Dea
Bulaing
Candarosana
Chaak
Charun
Chensit
Chepre
Damballa
Delphyne (→Python)
Demeter
Devī
Echidna
Erihthonios
Erinii
Genius
Glykon
Hatuibwari
Hedammu
Herakles
Herensugue
Heron
Himera
Hnubis
Huitzilipochtli
Hygieia
Illujanka
Ișara
Jānguli
Jata
Kadeș
Kaia
Kebehet
Kematef
Keyeme
Knef
Krodhadevatās
Labbu (?)
Lature Danö
Leviatan
Logos
Mahākāla
Maheshvari
Maju
Manasa
Meresger
Nāga
Ndengai
Nehebkau
Nepit
Ningișzida
Nirah
Ophion
Pārshva
Pashupati
Ra
Rahab
Renenutet
Sabazios
Salus
Samvara
Satana
Serafim
Shesha
Shridevi
Smertrios
Somtus
Sugaar
Susano (w)o
Șadrapa
Șahapet
Șai
Șarpele Midgard
Șiva
Tefnut
Thab-lha

Tuhulcha
Ungud
Uto
Vänämöinen
Vanth
Varuna
Virūpāksha
Vishap
Viṣnu
Vritra
Wadd
Wonajö
Wunekau
Zeiţa O

Şarpe cu pene
Kukulcan
Quetzalcoatl

Şarpele curcubeului
Julunggul
Şango
Wondjina

Şarpele turcoaz
Huitzilopochtli

Şoarece
Apolo
Ganesha
Halita
Horus
Pičvu'čin

Şobolan
Ganesha

Şoim
Behedti
Bunjil
Chentechtai
Chenti-Irti
Harakte
Harmerti
Haroeris
Hemen
Hor-Hekenu
Horus
Kebehsenef
Kunapipi
Month
Nenun
Pariacaca
Senmurw
Seth
Sokar

Şopârlă
Apolo
Işara
Itzamna
Kukulcan
Olokun
Pupula
Sabazios

Taur
Aatxe
Adad
Aheloos
Almaqah
Apis
Bata
Buchis
Chentechtai
Dionysos
Dolihenus
Dyaus
El
Gurzil
Hadad
Işkur
Kemwer
Maheshvari
Mars
Min
Mnevis
Month
Nandin
Pajainen
Parjanya
Risabha
Rudra
Sin (1)
Şarruma
Şeri şi Hurri
Şiva
Teşub
Tilla
Vestius Alonieus
Yama
Yamātaka
Zeus

Thirs
Dionysos

Tigru
Cai-shen
Dharam
Li

Tobă
Adrasteia
Fujin
Ka Tyeleo
Kutkinnáku
Lei-kung
Votan
Zhang Guo-lao

Toiag de vestelă
Hermanubis
Hermes
Iris
Mercur
Mercur, galicul
Turms

Toiag din şerpi
Asklepios
Esculap
Mercur
Mercur, galicul
Rosmerta

Toiagul triplu
Bhrkuti

Topor, secure
Esus

Oya
Parashu-Rama
Perkūnas
Şango
Şarruma
Şiva
Tvashtar
Xewioso

Tors şi ţesut
Anansi
Bibi-se-şambe
Laumē
Moire
Neith
Nommo
Penelopa

Trandafir
Afrodita
Saule meitis

Trei
Ouiot
Vişnu
Xiuhtecutli

Trei capete, trei feţe
Amoghasiddhi
Appārajita
Cerber
Dattātreya
Dhvajāgrakeyūrā
Geryoneus
Guhyasamāja
Hekate
Mahākāla
Mārici
Nzambi
Oya
Pekar
Saptākshara
Sarasvati
Triglav
Ushnīshavijayā
Vairocana
Vighnāntaka
Yamantaka

Trei ochi
Acala
Bhutadāmara
Ekajatā
Heruka
Krodhadevatās
Mahākala
Saptākshara
Sipe gyalmo
Sumbharāja
Şiva

Treizeci
Kaydara
Kuşuh
Sin (1)

Triadă
Erinii
Fatit
Fee
Gorgone
Graia
Graţii
Harite
Hore
Laimos (→ Laima)
Maha(s)
Matres
Moire
Parce
San-chong
San-guan
San-qing
San-yi
Sanzon
Trimurti
Urmen

Trident
Agni
Dattātreya
Harihara
Mahākala
Mahālakshmi
Mahesvari
Poseidon
Sipe gyalmo
Şiva

Tron (→ tron de lotus)
Allah
Atargatis
Enki
Hanwashuit
Hebat
Heruvimi
Isis
Kaydara
Marilaha
Satrig er-sange
Şamaş
Victoria
Zeul D

Tron de lotus
Buddha
Dou-mu
Kurukulla
Padmasambhava
gShenrab

Tunet (→ Indici II: zeităţi ale tunetului)
Adad
Baiame
Buluga
Iahve
Nāgakumara
So
Yalu

Tutun
Corupira
Hawenio

Ţap
Agni
Akerbelţ
Asasel

Ba neb Dedet
Dionysos
Pan
Saturn
Se'irim
Thor

Țap sălbatic
Almaqah
Baṣāmum
Ta'lab

Țesut → tors și țesut

Țipar
Kaia

Ulcior
Nimfe
Olokun

Umbrelă, umbrelă de soare
Aparājitā
Ashtamangaladevī
Cakravartin
Sipe Gyalmo

Undiță
Ebisu

Unt
Agni
Idā
Imra
Manu
Yal-un eke

Uriaș
Aegir
Aloizi
Angrboda
Antaios
Argos
Bhutas
Ciclopi
Diwe
Fornjotr
Geryoneus
Giganți
Hraesvelgr
Hymir
Jötun
Kalevanpojat
Kulshedra
Mimir
Og
Oger
Pan-gu
Purusha
Rephaim
Rübezahl
Surtr
Thiassi
Thursen
Troll
Tyfon
Upelluri
Utgard-Loki
Ymir

Urmă de copită
Nandin
Pegas

Urme de picior
Gautama Buddha
Muso koroni
Saman

Urnă
Fo
Gautama Buddha

Urs, ursoaică
Artemis
Artio
Calisto
Kamuy
Num-Torum
Tan-gun
Yu

Ushnisha
Fo
Gautama Buddha

Uşă, poartă
Culsu
Ianus
Miru
Men-shen

Vacă (→ vită)
Armaiti
Bat
Boyne
Damona
Gaueko
Hathor
Hera
Hesat
Io (1)
Mehet-uret
Nerthus
Prithivi
Sehat-Hor
Şentait
Ushas
Viraj

Vajra
Acala
Akshobya
Guhyaka-Vajra
Indra (1)
Shakra (1)
Vajrapāni
Vajrasattva
Vajravārāhi

Vară
Auxo (→ Hore)
Huitzilopochtli
Rapithwin

Vas (→ castron, cazan, vas de apă)
Amoghapāsha
Harpokrates
Mānā rābbā
Sucellos
Vāsudhara

Vas, barcă
Bimbajo
Dionysos
Freyr
Gudatrigakwitl
Haron
Ianus
Nanna (1)
Nehalennia
Ra
Shichi-Fukujin
Sin (1)

Vas de apă (→ ulcior)
Agni
Amitābha
Anāhitā
Ashtamangaladevī
Bhrkuti
Brahmā
Brhaspati
Dattātreya
Gangā
Hii
Okeanos
Rishi
Usanas
Zeița O

Vas de jertfă
Concordia

Vas, oală de pomeni
Amitābha
Bhaishajyaguru
Fo

Vatră
Ape-huci-kamuy
Hestia
Lamaria
Lari
Nan-Iha
Safa
Thab Iha
Vesta
Zao-jun

Văl
Diana (1)
Europa
Nyx
Pudicitia
Usha

Vânătoare, vânători → **Indici II: zeități ale vânătorii**

Vânt, furtună (→ Indici II: zeități ale vântului)
Adad
Adro
Ays
Buluga
Empung Lumimu'ut
Enlil
Gaueko
Gauwa
Harpii
Hraevelgr
Iya
Kalumba
Kwoth
Ninlil
Psezpolnica
Sahmet
Sun Hou-zi
Tirawa
Tomor(r)
Tyfon
Verethragna
Wunekau

Vârf de lance
Attar
Kataragama

Venus (planeta)
Allat
Anahita
Asase
Attar
Baltis
Inanna
Iștar
Usanas
Xolotl
Zeul C
Zeul L

Verde
Amoghasiddhi
Larunda
Osiris
Ratnapāni
Uto

Vest
Amentet
Amitābha
Anubis
Ek
Estanatlehi
Geryoneus
Gorgone
Ha
Hontamenti
Isdes
Itzamna
Kebehsenef
Kōmoku-ten
Kuma
Omaua
Pu-xian
Ru-shou (→ Gou-mang)
Tane
Varuna
Virūpāksha
Xi-wang-mu

Veverită
Nyrckes

Vită (→ vacă, taur)
Aēshma Daēva
Geush Urvan
Māh
Mon
Vohu Manah

Vulpe
Inari

Vultur
Manda
Nut
Nehbet

Vultur bicefal
Ai Tojon
Rundas

Vultur cu cap de leu
Imdugud

Zece
Işkur

Zmeu
Fei-lian

Zmeu-păun
Senmurw

Zvastică
gShenrab
Sipe gyalmo
Suparshva

IV. Popoare şi religii

Ainu
Ape-huci-kamuy
Aynurakkur
Kamuy
Kotan-kar-kamuy
Kunnecup-hamuy
Tokapcup-hamuy
Wen-kamuy

Albanezi
Bardha
Bolla
Bukura e dheut
Bukuri i quiellit
Djall
En
Fatit
Judi
Kukuth
Kulshedra
Ljubi
Ora
Perit
Prende
Shtrigë → Strige
Shurdi
Stihi
Tomorr
Verbti
Xhind'i
Zana

Arabi, preislamici
[Pa = Palmyra]
Aglibol [Pa]
Allat
Almaqah
Amm
Anbay
Arsu [Pa]
Aşar [Pa]
Atirat
Attar
Baltis
Başāmum
Bebellahamon [Pa]
Bel (2) [Pa]
Datin
Djin
Dusares
Gad
Ghul
du-l Halesa
Haubas
Hilal
Hubal
Kahil(ān)
Lykurgos
Malakbel [Pa]
Malik
Manāt [Pa]
Mandah
Nahi
Nasr
Orotal(t)
Qaynān
Quzah
Ruda
Sa'd [şi Pa]
Salman
Sin (2)
Şams
Ta'lab
Theandr(i)os
al-Uzza
Wadd
Yarhibol [Pa]

Armeni
Anahit
Aralez
Aramazd
Aray
Aretia
Astlik
Ays
Barshamin
Devi
Mihr
Nana
Spandarament
Şahapet
Tir
Tork
Vahagn
Vishap

Asirieni → babilonieni

Australieni
Altjira
Baiame
Bulaing
Bunjil
Daramulun
Djamar
Djanggawal
Julunggul
Kunapipi
Pupula
Ungud
Walangada
Wondjina

Azteci → popoare nahua

Babilonieni şi asirieni
Adad
An
Anşar
Antum
Anunnaku → Anunna

Apsu
Aruru
Asakku → Asag
Assur
Baba (1)
Bel (1)
Bēlet-ili
Bēletsēri
Dumuzi
Dumuziabzu
Ea
Enbilulu
Erra
Etemmu
Gallu → Galla
Girra → Gibil
Girtablulu
Gula
Huwawa
Igigi
Išara
Ištar
Išum
Kingu
Kišar → Anšar
Labbu
Lamassu → Lama (1)
Lamaštu
Lilitu
Mama
Mamitu
Marduk
Mummu
Mušhuššu
Mūtu
Nabu
Nanāja
Nergal
Ninhursanga
Nintu
Ninurta
Nirah
Nusku
Oannes
Omorka
Papsukkal
Pazuzu
Sarpanitu
Sataran
Sebettu
Sin (1)
Sumuqan → Schakan
Šala(š)
Šamaš
Šara
Šedu
Šulmanu
Šulpa'e
Taşmetu
Tiamat
Tišpak
Urşanabi
Usmu → Isimu
Utukku → Udug
Wer
Zababa
Zu

Baltici → letoni, lituanieni

Bambara → negrizi

Bambuti → pigmei

Basci
Aatxe
Akerbelţ
Basajaun
Eate
Ekhi
Erge
Gaueko
Herensugue
Ilazki
Inguma
Lur
Maju
Mari (2)
Sugaar
Torto
Urtzi

Berberi
(Ca = locuitori ai Ins. Canare)
Abora [Ca]
Acoran [Ca]
Bacax
Bonchor
Charun
Dii Mauri
Emeli-hin
Eranoranhan [Ca]
Gurzil
Hammon
Kel Asuf
Messineg
Orahan [Ca]
Qandisha
Saturnus africanus
Teriel

Boşimani şi hotentoţi
Cagn
Gaunab
Gauwa
Heitsi-Eibib
Nleri
Tsui-Goab

Budism
Acala
Ādibuddha
Ākāshagarbha
Akshobhya
Amitābha
Amoghapāsha
Amoghasiddhi
Aparājita
Aparājitā
Apasmāra Purusha
Arapacana
Arhat
Ashokakāntā
Ashtabhuja-Kurukulla
Ashtamangaladevi
Asura
Avalokiteshvara
Bhaishajyaguru
Bhrkuti

Bhūtadāmara
Bodhisattva
Buddha
Buddhakapala
Cakravartin
Candarosana
Caturmahārājas
Chinna-mastā
Citipati
Cundā
Dākinī
Deva (1)
Devaputra
Dhāranī
Dharmadhātuvāgishvara
Dharmapāla
Dhrtarāshtra
Dhvajāgrakeyūrā
Dhyani-Boddha
Dhyani-Bodhisattva
Dīpamkara
Dvārapāla
Ekajatā
Gautama Buddha
Guhyaka-Vajra
Guhyasamāja
Hariti
Hayagrīva
Heruka
Ishtadevatās
Jambhala
Jānguli
Kashyapa (2)
Khasarpana
Krodhadevatās
Kshitigarbha
Kurukullā
Lalita Tripurasundari
Locanā
Mahābodhisattvas
Mahābrahmā → Brahmā
Mahākāla
Mahāmāya
Mahāmāyūri
Mahāsthāmaprapta
Maitreya
Mañjugosha
Mañjushri
Māra
Mārici
Padmanarteshvara
Padmasambhava
Pañcarakshā
Pāndarā
Paramāshva
Parnashavari
Prajñā
Prajñāpāramita
Preta
Pujadevatās
Rāhu
Ratnapāni
Ratnasambhava
Remanta
Sādhita
Sāgara
Samantabhadra
Samjaya
Samvara
Saptākshara
Sarasvati
Shakra (2)
Siddhaikavīra
Sumbharāja
Tārā
Tathāgata
Ushnishavijayā
Vāgishvara
Vairocana
Vaishravana
Vajrabhairava
Vajradāka
Vajrapāni
Vajrasattva
Vajratārā
Vajravārāhi
Vajrayogini
Vasudhārā
Vidyādhara
Vydyā-rājas
Vidyujjvālākarāli
Vighnāntaka
Virūdhaka
Vishvapāni
Yaksha
Yama
Yamāntaka

Canaanieni
Amurru → Martu
Asthoreth
Aşera(t)
Aşertu
Beelzebub
Dagan
Ebeh
El
Horon
Jamm
Jarih
Kadeş
Kamoş
Marna
Milkom
Moloh
Reşef

Canarieni → berberi

Caucazieni
[G = georgieni]
Afi
Alardi
Armaz [G]
Barastir
Donbittir
Itrujan [G]
Kaji [G]
K'op'ala
Kurdalaegon
K'viria
Lamaria
Mirsa [şi G]
Morige
Safa
Samdzimari [G]

Shosshu
Tha
Tleps
Uacilla
Uastirji
Xucau
Zaed
Žiniši Ort'a

Celți
[I = irlandezi]
Abellio
Abnoba
Adraste
Alaunus
Albiorix
Alisanos
Amaethon
Ana [I]
Apolo, galicul
Arduinna
Artio
Aufaniae
Badb [I]
Belenus
Belisama
Borvo
Boyne [I]
Bress [I]
Brigit [I]
Cernunnos
Dagda [I]
Damona
Dana [I]
Dian-Cecht [I]
Don
Epona
Eriu [I]
Esus
Finn [I]
Fomore [I]
Goibniu [I]
Govannon
Grannus
Gwydyon
Iupiter, galicul
Lir [I]
Lug
Mac Gréine [I]
Maha(s) [I]
Manannan [I]
Maponos
Mars, galicul
Matres
Mercur, galicul
Midir [I]
Minerva, galica
Mog Ruith [I]
Morrigan [I]
Nantosuelta
Nehtan [I]
Nemetona
Nemon [I] → Nemetona
Nuadu [I]
Oengus [I]
Ogma [I]
Ogmios
Pwyll
Rosmerta
Rudianos
Sequana
Sirona
Smertrios
Sucellos
Sul
Suleviae
Tailtiu [I]
Taranis
Tethra [I]
Teutates
Tuatha De Danann [I]
Vacallinehae
Vosegus

Checiua → indieni din America de Sud

Chinezi
[T = taoism și religia protochineză]
A-mi-to → Amitābha
Ba (2)
Ba-xian [T]
Bi-lu-fo
Bi-xia yüan-chün [T]
Cai-shen [T]
Cao Guo-jiu [T]
Cheng-huang [T]
Chi-guo → Dhrtarāshtra
Confucius
Da-shi-zhi
Di-ya [T]
Di-zang
Dong-yo Da-di [T]
Dou-mu [T]
Du-wen → Vaishravana
Er-lang [T]
Fan-tian
Fei-lian [T]
Fo
Fu-shen [T]
Fu-xi [T]
Gao Yao [T]
Gong-de-tian
Gong-gong [T]
Gou-mang [T]
Guan-di [T]
Guan-yin
Gui-xian [T]
Han Xiang-zi [T]
He-bo [T]
He-he [T]
He-li-di → Hariti
Heng-e [T]
He Xian-gu [T]
Huang-di [T]
Huang-fei-hu [T]
Hu-fa → Dharmapāla
Jian-lao
Kuei-xing [T]
Ku-shen [T]
Lan-Cai-he [T]
Lao-zi [T]
Lei-kung [T]
Lei-zi [T]
Li [T]

Li Die-guai [T]
Lo-han → Arhat
Lü Dong-bin [T]
Lung-wang [T]
Mo-li-zhi → Mārici
Ma-zu [T]
Men-shen
Mi-lo-fo
Mu Gong [T]
Nü-gua [T]
Pan-gu [T]
Pao-sheng-fo → Ratna-sambhava
Pu-xian
Ran-deng-fo
Ru-shou → Gou-mang
San-chong [T]
San-guan [T]
San-qing [T]
San-xing [T]
San-yi [T]
Shang-di [T]
Shen [T]
Shen-nong [T]
Shen-yi [T]
Shou Lao [T]
Si-ming [T]
Sun Hou-zi [T]
Tai-sui-xing [T]
Tai-yi [T]
Tai-yue Da-di [T]
Tang [T]
Tian [T]
Tian-long [T]
Tian-mu [T]
Tian-wang → Caturmahārājas
Tian-zhu
Tu (2) [T]
Wei-to
Wen-chang [T]
Wen-shu
Xian [T]
Xi-wang-mu [T]
Yao [T]
Yao-shi-fo
Yen-lo
Yu [T]
Yuan-shi Tian-zu [T]
Yu-di [T]
Yu-jiang [T]
Zao-jun [T]
Zeng-zhang → Virūdhaka
Zhang Guo-lao [T]
Zhong-kui [T]
Zhong-li Quan [T]
Zhu-tian

Ciuci, coriaci, iukagiri (vechi popoare siberiene)
Anky-Kele
Ke'lets
Kurkil
Kutkinnáku
Picvu'čin
Pon
Ye'loje

Coreeni
Chešok
Hananim
Kud
Palk
Tan-gun

Dayak → popoarele indoneziene, dravidiene
Ammavaru
Ayiyanayaka
Katavul
Korrawi
Māl
Māri (1)
Murukan
Pēy
Poleramma

Egipteni
Aker
Amaunet
Amentet
Ammit
Ammon
Amun
Anat(t)
Anezti
Anti
Anubis
Anuket
Apis
Apofis
Arsnufis
Aş
Aton
Atum
Ba (1)
Babi
Ba neb Dedet
Bastet
Bat
Bata
Behedti
Bes
Beset
Buhis
Chateri
Chensit
Chentechtai
Chenti-irti
Chepre
Cherti
Dedun
Djebauti
Dua
Duamutef
Esenhebis
Geb
Ha
Hah
Hapi (1)
Hapi (2)
Harakte
Harendotes
Harmahis
Harmerti
Haroeris
Harpokrates

Harpre
Harsafes
Harsiesis
Hathor
Hatmehit
Hededet
Heket
Hemen
Hemsut
Hesat
Hetepet
Hez-ur
Hike
Hnubis
Hnum
Hons
Hontamenti
Hor-Hekenu
Horon
Horus
Hu
Ihi
Imhotep
Imiut
Imset
Inmutef
Input
Ipet
Isdes
Isis
Isten (1)
Joh
Junit
Jusaas
Ka (1)
Kadeş
Kauket → Kuk
Kebehet
Kematef
Kemwer
Kis
Kolanthes
Kuk
Maat
Mafdet
Mahes
Mehet uret
Mehit
Menhit
Meresger
Meret
Meşenet
Min
Mnevis
Month
Mut
Naunet
Nebtuu
Nehbet
Nehmetavai
Neferhor
Nefertem
Neftis
Nehebkau
Neith
Nenun
Neper
Nepit
Noime
Nun
Nut
Octoada
Onuris
Osiris
Pahet
Patäke
Petbe
Petesuhos
Ptah
Ra
Rat-taui
Renenutet
Reret
Reşef
Ruti
Sahmet
Satis
Sehat-Hor
Selket
Sepa
Serapis
Seşat
Seth
Sfinx (1)
Sia → Hu
Sokar
Somtus
Sopdu
Sothis
Suhos
Şai
Şed
Şentait
Şesmu
Şu
Tatenen
Tefnut
Tenenit
Thot
Toeris
Triphis
Uneg
Unut
Upuaut
Urthekau
Uto
Wosret
Zenenet

Elamiţi
Humban
Jabru
Lahurati
Nahhundi
Napir
Napruşa
Ninşuşinak
Pinikir

Eschimoşi
Sedna
Sila
Takanakapsāluk

Etiopieni
Astar

Behēr
Mahrem
Medr

Etrusci
Alpan
Ani
Aplu
Atunis
Castur
Cath
Charonți
Charun
Culsu
Fufluns
Genii
Laran
Lase
Mantus
Menrva
Nethuns
Nortia
Phersu
Pultuce → Castur
Selvans
Sethlans
Summanus
Tages
Thalna
Thesan
Tin
Tuchulcha
Turan
Turms
Uni
Vanth
Veive
Voltumna

Europeni, tradiție medievală și postmedievală
Ariel
Asmodai → Asmodaios
Astaroth
Aziel
Baal (2)
Baphomet
Beelzebub
Behemoth
Camael
Diana (2)
Forneus
Forras
Hermes Trismegistos
Herodias
Holle
Incubus
Lucifer
Mammon
Marhocias
Mefistofel
Og
Phalec
Phul
Satan
Sheila-na-gig
Succubus
Sylphe
Zazel

Fenicieni / sirieni
[Pu = punici]
Admma
Adonis
Anat(h)
Arsu
Astarte
Aşera(t)
Aştar
Atargatis
Atirat
Azizos
Baal (1)
Baal-Addir
Baalat(h)
Baal-Biq'āh
Baal-Hammon
Baal-Karmelos
Baal-Marqōd
Baal-Qarnaim [Pu]
Baal Sapon
Baal-Şamem [şi Pu]
Ceres africana [Pu]
Dagan
Dolihenus
El
Elagabal
Eljon
Eşmun [şi Pu]
Gapn
Hadad
Horon
Jamm
Jw
Karuileş şiuneş
Kōtar
Liluri
Marilaha
Melqart [şi Pu]
Mikal
Monimos → Azizos
Mōt
Nikkal
Patäke [Pu]
Pidrai
Pothos
Refaim
Reşef
Şadrapa [şi Pu]
Şalim → Schar
Şapş
Şar
Tannin
Tinnit [Pu]
Ugar

Filisteni
Baal Zebub → Beelzebub
Dagan

Finici
Ahti
Egres
Haltia
Hiisi
Hittavainen
Ilmarinen

Jumala
Kalevanpojat
Kekri
Köndös
Maahiset
Nyrckes
Pajaine
Para
Pellonpekko
Rauni
Sämpsä
Tapio
Tursas
Ukko
Väinämöinen

Frigieni → popoare din Asia Mică

Georgieni → caucazieni

Germanici
Aegir
Alcis
Alp
Andvari
Angrboda
Asen
Aufaniae (?)
Balder
Bestla
Bor(r)
Bragi
Buri
Dag
Delling
Dise
Fafnir
Fenrir
Fjörgyn
Fjörgynn
Fornjotr
Forseti
Freya
Freyr
Frigg
Fulla
Fylgien
Garm
Garmangabi(s)
Gefjon
Gerd
Gullveig
Hati
Heimdall
Hel
Hermod(u)r
Hlin
Hlodyn
Höd(u)r
Hönir
Hraesvelgr
Hymir
Idun
Ing
Irmin
Iwaldi
Jörd
Jötun
Kvasir
Lodur(r)
Loki
Magni
Malvizii (?)
Mani
Mannus
Mars Thingsus
Modi → Magni
Mimir
Nanna (2)
Nehalennia
Nerthus
Nidhöggr
Njörd
Norne
Nott
Odin
Ostara
Ran
Rind
Saxnot
Sif
Sigyn
Skadi
Skoll
Sol (2)
Surtr
Şarpele Midgar
Thiassi
Thor
Thursen
Tuisto
Tyr
Ull(r)
Utgard-Loki
Vagdavercustis
Vali
Valkirii
Vanen
Ve → Vili
Vidar
Vili
Vör
Ymir

Gnosis
Abraxas
Adam(m)as
Barbelo
Glykon
Jaldabaoth
Logos
Lucifer
Pistis Sophia

Grecii
[O = orfici]
Adrasteia
Afrodita
Aheloos
Ahile
Agathos Daimon
Agnostos Theos
Aiakos
Aineias → Enea
Aiolos
Aion

Akephalos
Aloizi
Amalteea
Amfitrite
Ananke [şi O]
Antaios
Aphaia
Apolo
Ares
Argos
Ariadna
Aristaios
Artemis
Asklepios
Asopos
Astreios
Ate
Athena
Atlas
Baubo [O]
Bia
Boreas
Brimo
Britomartis
Cabirii
Caliope
Calipso
Calisto
Centaur
Cerber
Chronos
Ciclopi
Circe
Clio
Coribanţi
Cronos
Cureţi
Daimon
Daktyli
Daphne
Demeter
Dike
Diomedes
Dione
Dionysos
Dioscuri
Dryade
Echidna
Eileithya
Eirene
Empusa
Endymion
Eos
Epafos
Erato
Erihthonios
Erinii
Eris
Eros [şi O]
Eunomia
Europa
Eurybia
Euterpe
Felhanos (!)
Gaia
Ganimede
Geryoneus
Giganţi
Glaukos
Gorgone
Graia
Hades
Harite
Haron
Harpii
Hebe
Hecate
Hefaistos
Helene
Helios
Hera
Herakles
Hermafrodit
Hermes
Hesperiden
Hestia
Himera
Hiron
Hore
Hyakinthos
Hygieia
Hymen
Hyperion
Hypnos
Iakhos
Iapetos
Ino
Io (1)
Iris
Kairos
Karnos
Kastor
Kekrops
Keren
Kore-Arethusa
Kyrene
Ladon
Lamia
Leda
Leto
Maia (1)
Marsyas (!)
Medeia
Meduza
Melpomene
Metis
Minos
Minotaur
Mnemosyne
Moire
Momos
Morfeu
Muze
Naiade
Narcis
Nemesis
Nereide
Nereus
Nike
Nimfe
Notos
Nyx [şi O]
Oceanide
Oceanizi
Okeanos

Ophion
Oreade
Orfeu [O]
Orion
Palaimon
Pan
Pandora
Pasiphae
Pegas
Peitho
Peneios
Penelopa
Perse
Persefona
Perses
Perseu
Phaeton
Phanes [O]
Phereia
Phoibe
Phosphoros
Piton
Pleiade
Plutos
Podaleirios
Polifem
Polydeukes → Kastor
Polyhymnia
Pontos
Poseidon
Prometeu
Proteus
Rhadamanthys
Rhea
Satir
Scylla
Selene
Semele
Semnai Theai
Sfinx (2)
Silene
Sirene
Styx
Telhini
Terpsihore
Teseu
Tethys
Thalia
Thanatos
Theia
Themis
Thetis
Titani
Triptolemos
Triton
Trofonios
Tyfon
Tyhe
Urania
Uranus
Zagreus [O]
Zefirul
Zeus

Hinduism / Vedism

Aditi
Āditya
Agni
Airāvata
Ambikā
Andhakā
Angiras
Apam napat
Apsaras
Aruna (2)
Aryaman
Ashvini
Asura
Atri
Balarāma
Bali
Bhaga
Bhagavān
Bhairava
Bhūmi
Bhūtas
Brahmā
Brahman
Brhaspati
Buddha
Cakravartin
Cāmundā
Candra
Chāyā
Daitya
Daksha
Dānava
Dattātreya
Deva (1)
Devī
Dhanvantari
Dharma
Dhruva
Diti
Durgā
Dyaus
Gana
Gandharva
Ganesha
Gangā
Garuda
Gauri
Gāyatrī
Gramadevatā
Hanuman
Harihara
Harihariharivahanadbhova
Himavat
Hiranyagarbha
Hiranyakashipu
Idā
Indra (1)
Ishvara
Jagannātha
Ka (2)
Kabandha
Kāla
Kālī
Kalki
Kāma
Kāmākshi
Kashyapa (1)
Kaumārī
Kinnara
Krişna

Kshetrapala
Kubera
Kūrma
Lakşmi
Lokapālas
Mahālakshmi
Maheshvari
Mahisha
Mānasa
Manda
Mangala
Manu
Maruts
Mātaras
Matsya
Māyā
Minākshi
Mitra
Mohinī
Nāga
Nandin
Nārāda
Narasimha
Narayana
Nirrta
Nirrti
Parashu-Rāma
Parjanya
Pārvatī
Pashupati
Pitaras
Prajāpati
Preta
Prithivi
Purusha
Pūshan
Rādhā
Rāhu
Raksha
Rāma
Ratri
Rāvana
Ribhu
Rishi
Rudra
Rudras
Sarasvati
Satī
Sāvitar
Sāvitrī
Shakti
Shasti
Shesha
Shītalā
Sitā
Skanda
Soma
Sūrya
Şiva
Trimurti
Tvashtar
Umā
Usanas
Ushas
Vāc
Vaikunthanātha
Vāmana
Varāha
Varāhī
Varuna
Vārunī
Vasanta
Vasishta
Vāsudeva
Vasus
Vāyu (1)
Vidyā-rājas
Virāj
Vishvakarman
Vişnu
Vivasvat
Vritra
Yaksha
Yama
Yamunā

Hispanicii, vechi
Ataecina
Candamius
Cariociecus
Daho
Dercetius
Duillae
Eacus
Endouellicus
Fagus
Iberus
Neto
Semnocosus
Vestius Alonieus

Hitiţi
Adamma
Arinna
Arma
Elkunirşa
Ellel
Gul-Şeş
Halki
Hanwashuit
Haşam(m)eli
Hazzi
Hurri → Şeri
Illujanka
Işara
Iştanu
Jarri
Kamruşepa
Karuileş Şiuneş
Kaşku
Kulitta
Lama (?)
Lelwani
Ninatta → Kulitta
Pirwa
Rundas
Şeri
Şiuş
Telipinu
Ullikummi
Wuru(n)katte
Wuru(n)schemu

Hotentoţi → boşimani

Hurriţi
Alalu
Anu → An

Galgamisch → Ghilgameş
Hazzi
Hebat
Hedammu
Hurri → Şeri
Hutena → Gul-Şeş
Kulitta
Kumarbi
Kuşuh
Liluri (!)
Ninatta → Kulitta
Şarruma
Şauşka
Şeri
Şimigi
Taşmişu
Teşub
Tilla
Ullikummi
Upelluri

Iakuţi → popoare altaice / turcice

Iliri
En
Perendi
Shurdi
Tomorr
Zana

Incaşi / checiua → indieni din America de Sud

Iranieni (religia zoroastrismului / parsismului)
Aēshma Daēva
Āfriti
Agash
Ahriman
Ahura Mazdā
Ahurani
Airyaman
Aka Manah
Ameretāt
Amesha Spenta
Anāhitā
Apam napat
Arimanius
Armaiti
Asha
Astō Vidātu
Atar
Aži Dahāka
Baga
Bahram
Daēna
Daēvas
Diwe
Drug
Ferīdūn
Fravashi
Gandarewa
Gayomart
Geush Tashan
Geush Urvan
Hamkār
Haoma
Haurvatāt
Hvar
Indra (2)
Māh
Mithra
Nairyōsangha
Nanāja (!)
Nasu
Rapithwin
Rashnu
Saoshyant
Senmurw
Spenta Mainyu
Sraosha
Tishtrya
Uparatāt
Vata
Vaya
Vayu (2)
Verethragna
Vohu Manah
Xsathra vairya
Xvarnah
Yazata
Yima
Zam
Zervan
Zun

Indieni, America Centrală → populaţiile maya, indienii nahua, America de Nord
[S = Sioux]
Ahone
Ataensic
Awonawilona
Coyote
Estanatlehi
Gluskap
Gudatrigakwitl
Hawenio
Iya [S]
Kineu
Kitanitowit
Mänäbusch
Manitu
Marunda
Okeus
Ongwe
Ouiot
Pabothkwe
Skan [S]
Tate [S]
Tawa
Tawiskaron
Teharonhiawagon
Tirawa
Tsekabeş
Wakan [S]
Wakonda [S]
Whope [S]
Wi [S]
Yehl

Indieni, America de Sud
(→ Ţara de Foc)
[I = incaşi / checiua]
Bochica
Caragabi

Chasca Coyllur
Cherufe
Chia
Chibchachum
Corupira
Dobeiba
Elal
Elel
Eşetewuarha
Gauteovan
Huaca [I]
Huiracocha [I]
Huitaca
Illapa [I]
Inti [I]
Jurupari
Keri
Keyeme
Kuma
Maira
Manco Capac [I]
Milomaki
Moma
Nainuema
Ngenehen
Omaua
Pahacamac [I]
Pahamama [I]
Pariacaca
Pillan
Purá
Quilla [I]
Si
Tatzizetze
Thunupa
Tupa(n)
Yalu

Irlandezi → celți

Islam
Allah
Azrail
Djinn
Gabrā'il → Gabriel
Iblis
Isrāfil
Mikāl → Mihail
Şaitan
Th'uban

Iudaici
Abaddon
Adam Kadmon
Adonai
Ariel
Asasel
Asmodaios
Aşera (!)
Behemoth
Belial
Bethel
Eheie
Eljon
Elohim
Gabriel
Hamakom
Heruvimi
Iahve
Iehova (!)
Leviatan
Lilith
Mammon
Mazzikim
Metatron
Mihail
Moloh (!)
Og
Rafael
Rahab
Refaim
Samael
Sandalfon
Satana
Se'irim
Serafim
Sofia (!)
Şaddai
Şechina
Şedim
Tannin
Terafim
Uriel
Zazel

Jainism
Abhiyoga
Ambikā
Arhat
Asura-kumāra
Bhavanavāsin
Cakravartin
Deva (1)
Devī
Ganesha
Harinaigamaisin
Indra (1)
Iyotishka
Mahāvīra
Nāgakumāra
Pārshva
Risabha
Shakra (1)
Shalākā-purusha
Shāsana-deva
Supārshva
Tirthamkara
Vaimānika
Yakshas

Japonezi
[S = Shintō, şintoism]
Ama (2) [S]
Amaterasu [S]
Amatsukami [S]
Amenominakanuşi [S]
Amida
Benzai-ten (1)
Benzai-ten (2)
Bisha(m)
Bon-ten
Butsu
Daikoku-ten (1)
Daikoku-ten (2)
Dainichi-nyorai
Ebisu [S]
Emma-ō

Fudō Myōō
Fu-gen → Samantabhadra
Fujin [S]
Fukurokuju
Gaki
Godai-myōō
Hahibu-shu
Hahiman [S]
Hinokagutsuchi [S]
Hotei
Inari [S]
Izanagi [S]
Izanami [S]
Jikoku-ten
Ji-ten
Jizō
Jūni-shōgun
Jūni-ten
Jurōjin
Kami [S]
Kamumusubi [S]
Kangi-ten
Kannon
Kappa
Karitei
Kichijō-ten
Kokūzō
Kōmoku-ten
Kosensai
Kujaku
Kunitsukami [S]
Monju
Myōō
Ningyo
Ni-ō
Nyorai
Ōkuninushi [S]
Oni [S]
Oyagami [S]
Sanzon
Seishi
Shichi-Fukujin
Shi-tennō
Susano(wo)o [S]
Taishaku-ten
Takamimusubi [S]
Tamon-ten
Ten
Tengu
Tenjin [S]
Tsukijomi [S]
Uji-gami [S]
Uzume [S]
Yakushi-nyorai
Zōchō-ten

Kafiri
Disane
Imra
Mon

Kasiți
Burijaș
Dur
Hala
Kamulla

Keți (de la Ienisei)
Es
Hosodam
Tomam

Khmeri → popoare indice

Kușiți
Hekko
Minjo
Waka

Laponi
Horagalles
Leibolmai
Olmai
Pajonn
Raudna
Ruttu
Waralden Olmai

Letoni
Auseklis
Dieva dēli
Diev
Dievini
Jumis
Juras māte
Karta
Laima
Lauke māte
Lauma → Laumē
Mājas gars
Māte
Meness
Meža māte
Pērkons
Saule
Saules meitas
Usinš
Vadatajs
Veja māte
Velu māte
Vilkacis
Zemes māte

Lituanieni
Aitvaras
Bangputys
Deive
Gabija
Gabjauja
Giltine
Jagaubis
Kaukas
Laumē
Medeine
Menulis
Perkūnas
Saule
Teljawelik
Velnias
Zaltys
Zemepatis
Žemýna

Mandeeni
Abathur
Adam kasia
Mānā rābbā
Manda d-Hiia

Maniheeni
Narisah
Ohrmizd
Padvāxtag → Xrōstag

Xrōstag
Yishō Zīvā
Zervan

Mauri → polinezieni

Maya, popoare ~
[Q = Quiché]
Ah Bolom Tzacab
Ah uoh puc
Bacab
Came [Q]
Chaak
Ek
Ek Huah
Hahal Ku
Hunab Ku
Hunapu [Q]
Hunhau
Hun-Hunapu [Q]
Huracan [Q]
Itzamna
Ixbalanque [Q]
Ixchel
Ixtab
Kabrahan → Zipakna
Kan
Kinich Kakmo
Ku
Kucumatz [Q]
Kukulcan
Muzen Cab
Votan
Vucub-Caquix [Q]
Xibalba
Yum Kaax
Zac
Zeiţa O
Zeul B
Zeul C
Zeul D
Zeul G
Zeul K
Zeul L
Zeul N
Zeul Q
Zip
Zipakna
Zotz

Melanezieni
Hatuibwari
Hintubuhet
Kaia
Le-hev-hev
Nareau
Ndengai
Quat
Wonajö

Micronezieni
Lowa
Olifat
Puntan
Yelafaz

Mongoli
Boşintoi
Genghis Han
Geser Han
Manzashiri
Odqan
Qormusta
Sülde
Tengri
Tsaghan ebügen

Negrito
Apo Katawan
Buluga
Ja Pudeu
Karei
Tak Pedn
Tnong

Negrizi (→ Yoruba)
[Ba = Bambara]
Adro
Akongo
Ala
Alonkok
Alurwa
Amma
Anansi
Asase
Behanzin
Bumba
Cghene
Chapanga
Faro [Ba]
Fidi Mukullu
Hii
Hubeane
Ikenga
Imana
Kalumba
Kalunga
Katavi
Ka Tyeleo
Kavidivi
Kaydara
Kholomodumo
Kubuka
Legba
Leza
Lisa
Mawu
Mbotumbo
Mulungu
Musisi
Muso koroni [Ba]
Muvu
Mvidi Mukulu
Ndjambi
Niamye
Nommo
Nsambe
Nyame
Nzambi
Obassi-Osa
Onyame
Pemba [Ba]
Raluvimbha
Ruwa
So
Trowo
Umveliqangi
Unkulunkulu

Unumbotte
Wele
Xewioso
Yo [Ba]

Niloți
Deng
Kwoth
Ngai
Nyikang

Orfici → greci

Palmyra → arabi

Papuași
Bimbajo
Kaiamunu
Mangossi
Marunogere
Namita
Rigenmucha
Soido
Wunekau
Zeitățile Dema

Pigmei (mai ales bambuti)
Arebati
Khmvun
Mugasa
Muri-Muri
Tore

Polinezieni
[M = maori]
Aitu
Atea
Hina
Hine-nui-te-pe [M]
Io (2)
Kahukura [M]
Laka
Mahuike
Makemake
Marama [M]
Maui [și M]
Miru [M]
Oro
Oromatua
Pele
Rangi
Rongo
Tane
Tangaroa
Tawhiri
Tiki
Tinirau
Tu (1)
Whiro [M]

Popoare altaice, turcice
[Ia = iakuți]
Ai Tojon [Ia]
Erlik
Hinkon
K'daii [Ia]
Kubai-Khotum [Ia]
Kudai-Oktu
Mayin
Tangara [Ia] →Tengri
Tengri
Ülgän

Popoare din Asia de Sud-Est
[K = Khmer]
Cao Dai
Ning Kong Wa
Preas Eyn [K]
Preas Eyssaur [K]
Preas Prohm [K]
Reahu [K]
U Blei Nongthaw

Popoare din Asia Mică
(→ hitiți, hurriți]
[Fr = frigieni]
Adrasteia [Fr]
Agdistis [Fr]
Anaïtis → Anāhitā
Attis [Fr]
Baubo
Bellona (1)
Berekyndai [Fr]
Cabiri
Cibele [Fr.]
Coribanți [Fr.]
Inar
Kaşku
Kubaba
Ma
Marsyas [Fr]
Men [Fr]
Paldans
Papas [Fr]
Priapos [Fr]
Sabazios [Fr]
Sangarios [Fr]
Santas
Şanda
Tarhunt
Taru
Tiwaz
Tork
Zaşhapuna

Popoare din Indonezia
(corespunzător limbilor indoneziene)
[D = Dayak]
Alatala
Balitok
Batara Guru
Bungan → Balitok
Debata
Deva (2)
Dewi Sri
Empung Lumimu'ut
Hainuwele
Halita
Jata [D]
Kinorohingan [D]
Lature Danö
Lera Wulan
Lowalangi
Mahatala [D]
Mori Keraeng
Mula Jadi na Bolon

Muntu-untu
Petara [D]
Puang Matua
Pue mPalaburu
Pulang Gana [D]
Qadav
Satene
Si Boru Deak Parujar
Sihai
Silewe Nazareta
Singalang Burong [D]
Sirao
Tau-ro-to
Toar
Tuwale
Uis Neno
Upulero
Zeităţile Dema

Popoare mexicane → mayaşi, nahua

Popoare nahua
(azteci, tolteci)
Atlaua
Camaxtli
Chalchihuitlique
Chicome coatl
Cihuacoatl
Cinteotl
Cipactli
Citlalinicue
Coatlicue
Ehecatl
Huitzilopochtli
Ipalnemoa
Itzpapalotl
Mayahuel
Mictlantecutli
Mixocoatl
Nagual
Nanautzin
Omecihuatl
Ometecutli
Patecatl
Paynal
Quetzalcoatl
Tecciztecatl
Tepeyollotli
Teteo innan
Tezcatlipoca
Tlahuizcalpantecutli
Tlaloc
Tlazolteotl
Tonacacihuatl
Tonacatecutli
Tonatiuh
Xipe totec
Xiuhtecutli
Xochipilli
Xochiquetzal
Xocotl
Xolotl
Yacatecutli

Popoare indiene primitive
Alow
Arikina
Basuki
Bhagwān
Bhima
Bonga
Bura Pinnu
Dharam
Mahādeo
Mahaprabhu
Mahapurub
Nirantali
Ön
Parnashavari
Singbonga
Stambeshvari
Thakur Baba
Zom

Popoare ugro-finice din fosta Uniune Sovietică
Inmar
Juma
Kalteş
Keremet
Num
Num-Sänke
Num-Torum

Populaţia din Ţara de Foc
Jetaita
Kenoş
Temaukel → Watauinewa
Watauinewa
Xalpen
Xolas

Prusieni
Curche
Picullus
Suaixtix

Punici → fenicieni / sirieni

Quiché → mayaşi

Religia Bon → tibetani

Romani
Abundantia
Aesculapius
Aeternitas
Aius Locutius
Amor
Anna Perenna
Aurora
Bachus
Bellona (2)
Bona Dea
Caca
Cacus
Camene
Carmenta
Castor
Ceres
Concordia
Consus
Dea Dia
Diana (1)
Dis Pater
Dius Fidius
Diva Angerona
Divus

Egeria
Enea
Fama
Fauna
Faunus
Feronia
Fides
Flora
Fortuna
Genii
Genius
Graţii
Hercule
Honos
Ianus
Inuus
Iuno
Iuno Caelestis
Iupiter
Iuturna
Iuventas
Lactans
Lari
Larunda
Laverna
Lemuri
Liber
Libera
Libertas
Libitina
Lucina
Luna
Lupercus
Maia (2)
Manen
Mars
Mater matuta
Meditrina
Mefitis
Mercur
Minerva
Mutunus Tutunus
Neptun
Nona
Ops
Orcus
Pales
Parce
Pax
Penaţi
Picus
Pomona
Portunus
Pudicitia
Quirinus
Quiritis
Robiqus
Romulus
Salus
Saturnus
Securitas
Silvanus
Sol (1)
Spes
Strige
Tellus
Terminus
Tiberinus
Tutela
Veiovis
Venus
Vertumnus
Vesta
Victoria
Virbius
Virtus
Volumna
Vulcanus

Români

Alexie
Blajinii
Caii lui Sântoader
Caloianul
Căluşul
Circovii de Iarnă
Circovii de Vară
Crăciun
Dracul
Dragobete
Filipii
Foca
Gaia
Iama
Ielele
Ignatul Porcilor
Înătoarea
Joimăriţa
Lăzărelul
Mama Dracului
Mama şi Fata Pădurii
Marcul Boilor
Martinii de Iarnă
Marţolea
Mânecătoarea
Onofrei
Opârlia
Paparuda
Pâca
Pârliile
Pintilie
Sâmedrul
Sângiorzu
Sânpetru de Vară
Sânpetrul Lupilor
Sântandrei
Sântilie
Sânziana (Drăgaica)
Simion Stâlpnicul
Siva
Spiritele Pădurii
Strigoii (moroii)
Sulul
Ştima apei
Uriaşii
Ursitoarele
Vartolomeul Grâului
Varvara
Vârcolacii
Vinerea Mare
Zorile

Sikh

Vahguru

Sincretism, elenism roman târziu
Aglibōl
Aion
Akephalos
Ammon
Anaïtis → Anāhitā
Atargatis
Cautes
Cautopates → Cautes
Diana din Efes
Divus
Dolihenus
Elagabal
Eroți
Glykon
Heliopolitanus
Hermanubis
Hermes Trismegistos
Heron
Isis
Knef
Kolantes
Logos
Mithras
Natura
Serapis

Sinhalezi
Ayiyanayaka
Bandāra
Bosat
Dādimunda
Dala kadavara
Kataragama
Kiri amma
Natha
Pattini
Saman
Sanni yaka
Upulvan
Yakku

Sioux → indieni

Sciți
Artimpaasa
Papaios
Tabiti

Sirieni → fenicieni

Slavi
Baba-Iaga
Cernobog
Dabog
Domovoi
Hors
Jarovit
Lascovite
Mahr
Mokoš
Navi
Perun
Porenutius
Psezpolnica
Rugievit
Rusalka
Stribog
Svantevit
Svarog
Şrat
Triglav
Veles
Vilen
Wodnik

Sumerieni
Abgal
Abu
Abzu → Apsu
Alu
An
Anunna
Asag
Asalluhi
Aşnan
Baba (1)
Belili
Damgalnunna
Damu
Dimme
Dumuzi
Dumuziabzu
Enbilulu
Enki
Enlil
Enmeşarra
Ereşkigal
Galla
Gatumdu(g)
Geştinanna
Ghilgameş
Gibil
Gula
Hendursanga
Huwawa
Imdugud
Inanna
Isimu
Işkur
Kiskil-lilla
Lahama
Lahar
Lama (1)
Lugalbanda
Martu
Meslamta'ea
Nammu
Namtar
Nanna (1)
Nanşe
Nerigal → Nergal
Ninazu
Ningal
Ningirsu
Ningişzida
Ninhursanga
Nin'insina
Ninlil
Ninmah
Ninsun(a)
Ninurta
Nisaba
Nusku
Pabilsang
Şakan

Şara
Şulpa'e
Udug
Uraş
Utu
Zababa

Superstiţie europeană
Alp
Befana
Bercht
Bilwis
Brownie
Butz
Cobold
Corrigam
Druden
Elfi
Fatit
Fee
Femeia de la prânz
Fene
Gnomi
Guta
Habonde → Abundantia
Heinzelmännchen
Klabautermann
Lamia
Lorelei
Mahr
Melusine
Morgane
Mormo
Nixe
Oger
Ondine
Ora
Ork
Para
Pehtrababa
Perchten
Perit
Psezpolnica
Puck
Pukis
Rübezahl
Rusalka
Sidhe
Şrat
Troll
Utbor
Vadatajs
Vampir
Vile

Şintoism → japonezi

Tadjici
Bibi-se-şambe
Bobo-i-Dihkon
Bobo-Kyldyr
Kampir-dar-ghar

Taoism → chinezi

Tibetani
[B = religia bon]
Beg-tse
Chenresi
Dam-čan
bDud [B]
Gesar
dGra=lha [B]
Ishtadevatās
Keurima
Kun-tu-bzan-mo [B]
Kun-tu-bzan-po [B]
K'yun → Garuda
sK'yun ka'i mgo-čan
Lha [B]
Ma-mo [iniţial B]
dMu [B]
Nam-mkhai snying-po → Ākāshagarbha
Nan-lha [B]
gNyan [B]
Pekar [B]
sPyan-ras-gzigs → Chenresi
Ral-gčig-ma → Ekajatā
Sangs-po'bum-khri [B]
Satrig er-sangs [B]
Shen Iha ökar [B]
gShenrab [B]
Shridevi
Sipe gyalmo [B]
Sri [B]
Thab-lha [B]
bTsan [B]
Yidam

Traci
Adrasteia
Ares (!)
Bendis
Gebeleizis
Heros
Kotys
Zalmoxis
Zibelthiurdos → Shurdi

Ţigani
Alako
Beng
Devel
Mulo
Urme

Unguri
Armany
Baba (2)
Boldogasszony
Fene
Guta
Hadur
Isten (2)
Ördög
Sárkány

Urarţi
Bagvarti
Haldi
Şelardi
Şiwini
Teşeba →Teşub

Vedism → hinduism

Wodu — cult (Vodu/Voodoo)
Damballa
Legba
Loa

Yoruba
Eshu
Ifa
Obatala
Odudua
Olodumare
Olokun
Olorun
Orişa Nla
Orunmila
Oya
Şango
Yemaja

Indicații bibliografice

Pe lângă monografiile consacrate diferiților demoni și zeități este recomandabil să se consulte și alte lucrări generale de istoria religiilor, ca, de pildă, seria editată de Christel Matthias Schröder, „Die Religionen der Menschheit (Stuttgart, 1960), lucrări de referință despre mitologie ca „Wörterbuch der Mythologie" (Stuttgart, 1965) editată de Wilhelm Haussig și lexicoanele de istorie a religiilor ca „Encyclopedia of Religion" (New York, 1987), editate de Mircea Eliade.

Foarte utile sunt rezumatele sau lucrările ordonate pe religii sau popoare, care încearcă să dea o privire de ansamblu asupra complexelor și diversificatelor fenomene de tip personal; următoarele date literare se vor limita la asemenea publicații:

B. Albrektson: *History and thè Gods. An Essay on the Idea of Historical Events as Divine Manifestations in the Ancient Near East and in Israel*, Lund, 1967.

F. Altheim: *Griechische Götter im alten Rom*, Gießen, 1930.

F. Anders: *Das Pantheon der Maya*, Graz, 1963.

L. D. Barnett: *Hindu Gods and Heroes*, Londra, 1923.

L.D. Barnett: *Alphabetical list of the chief Hindu deities* (Antiquities of India). Calcutta, 1964.

R.D. Barnett: *The Gods of Zinjirli* (Nederlands Instituut voor het nabije Oosten, Compte-rendu, 1962).

Th. S. Barthel: *Einige Ordnungsprinzipien im aztekischen Pantheon. Zur Analyse der Sahagunschen Götterlisten* (Paideuma X/1964).

E.E. Barthell: *Gods and Goddesses of Ancient Greece*, 1971.

J. Baum: *Darstellungen aus der germanischen Götter- und Heldensage in der nordischen Kunst* (EJb 17/1949).

H. Baumann: *Afrikanische Wild- und Buschgeister* (Zeitschrift für Ethnologie 70/1938).

F. Benoit: *Art et dieux de la Gaule*, Paris, 1969.

B. Bhattacharyya: *The Buddhist pantheon and its classification* (în: K.B. Pathak Commemoration Essays), Poona, 1934.

H. Biezais: *Die Hauptgöttinnen der alten Letten* (Dis.), Uppsala, 1955.

H. Biezais: *Die Gottesgestalt der lettischen Volksreligion*, Uppsala, 1961.

W.F. Bonin: *Die Götter Schwarzafrikas,* Graz, 1979.
A. Bonnard: *Les dieux de la Grèce,* Lausanne, 1944, ed. 2, Paris, 1970.
F. Bork: *Germanische Götterdreiheiten* (Mannus 15/1923).
H.M. Böttcher: *Gott hat viele Namen. Eine Kulturgeschichte der Gottesvorstellungen,* München, 1962.
J. Bottéro: *Les divinités sémitiques en Mésopotamie ancienne* (Studi Semitici 1), Roma, 1958.
C.G. von Brandenstein: *Hethitische Götter nach Bildbeschreibungen in Keilschrifttexten* (Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft XLVI, 2/1943).
Br. Branston: *The last Gods of England,* Londra, 1957.
A. Brelich: *Gli eroi greci. Un problema storico-religioso,* Roma, 1958.
A. Brückner: *Osteuropäische Götternamen. Ein Beitrag zur vergleichenden Mythologie* (Zeitschrift für vgl. Sprachforschung 50/1922).
E.D. van Buren: *Symbols of the Gods in Mesopotamian Art* (Analecta Orientalia 23/1945).
C.A. Burland: *The Gods of Mexico,* Londra, 1967.
M. Butler: *Gods and Heroes on Maya Monuments* (Publications of the Philadelphia Anthropological Society 1/1937).
J. Campbell: *The Masks of God. Primitive Mythology,* New York, 1959.
R.C. Campbell: *The Devils and Evil Spirits of Babylonia,* 1903, 1904.
T. Canaan: *Dämonenglaube im Lande der Bibel,* Leipzig, 1929.
A. Caquot: *Sur quelques démons de l'Ancien Testament* (Semitica 6/1956).
A. Christensen: *Essai sur la démonologie iranienne,* Copenhaga, 1941.
V.C.C. Collum: *Die schöpferische Mutter-Göttin der Völker keltischer Sprache* (EJb 6/1938).
A.K. Coomaraswamy: *The Gods of Mahayana-Buddhism* (Burlington Magazine XXVII/1915).
W. Cordan: *Götter und Göttertiere der Maya. Resultate des Merida-Systems,* Bern/München, 1963.
H. Courlander: *Tales of Yoruba Gods and Heroes,* New York, 1973.
M.J. Dahood: *Ancient Semitic Deities in Syria and Palestine* (Studi Semitici 1), Roma, 1958.
A. Daniélou: *Hindu Polytheism* (Bollingen Series LXXIII), New York, 1964.
Fr. Daumas: *Les dieux de l'Égypte,* ed. 2, 1970.
M. David: *Les dieux et le destin en Babylonie,* Paris, 1949.
A. Deimel: *Pantheon Babylonicum,* Rom, 1914.
R.L. Dèrolez: *Götter und Mythen der Germanen,* Einsiedeln, 1963.
G. Devoto: *Nomi di divinità etrusche* (Studi Etruschi 6/1932, 7/1933; 14/1940).
F. Drexel: *Die Götterverehrung im römischen Germanien* (Berichte der römisch-germanischen Kommission 14/1922).
R. Du Mesnil du Buisson: *Études sur les dieux phéniciens hérités par l'Empire romain,* Leiden, 1970.

R. Du Mesnil du Buisson: *Nouvelles études sur les dieux et les mythes de Canaan,* Leiden, 1973.
G. Dumézil: *Mythes et dieux des Germains,* Paris, 1939.
G. Dumézil: *Les dieux des Indo-Européens,* Paris, 1952.
G. Dumézil: *Les dieux souverains des Indo-Européens,* Paris, 1977.
P.M. Duval: *Les dieux de la Gaule,* Paris, 1957. Ed. nouă, 1976.
P.M. Duval: *Observations sur les dieux de la Gaule* (RHR 145/1954).
D.O. Edzard: *Pantheon und Kult in Mari.* Liège, 1967.
P.A. Eichler: *Die Dschinn, Teufel und Engel im Koran,* Leipzig, 1928.
W. Eickmann: *Die Angelologie und Dämonologie des Korans im Vergleich zu der Engel- und Geisterlehre der Hl. Schrift,* Leipzig, 1908.
W. Th. Elmore: *Dravidian Gods in Modern Hinduism,* Madras, 1925.
E. Erkes: *Gestaltwandel der Götter in China* (Forschungen und Fortschritte, Dez. 1947).
A. Falkenstein/J. van Dijk: *Sumerische Götterlieder,* Heidelberg, 1959–1960.
C. Frank: *Lamastu, Pazuzu und andere Dämonen* (Mitteilungen der Altorientalischen Gesellschaft 1941).
K. Frank: *Bilder und Symbole babylonisch-assyrischer Götter,* Leipzig, 1906, re-editare, 1968.
L. Franz: *Die Muttergöttin im Vorderen Orient und in Europa* (Der alte Orient 35,3), 1937.
L. Franz: *Falsche Slavengötter,* Brünn, 1943.
J.G. Frazer: *Adonis, Attis, Osiris,* Londra, 1906.
A. Frey-Sallmann: *Aus dem Nachleben antiker Göttergestalten. Die antiken Gottheiten in der Bildbeschreibung des Mittelalters und der italienischen Frührenaissance,* Leipzig, 1931.
A. Getty: *The Gods of Northern Buddhism,* ed. 3, Tokyo, 1962.
Th. von Grienberger: *Germanische Götternamen auf rheinischen Inschriften* (Zeitschrift für deutsches Altertum 35/1891).
S. Gutenbrunner: *Die germanischen Götternamen der antiken Inschriften,* Halle a. d. Saale, 1936.
H.G. Güterbock: *Hethitische Götterdarstellungen und Götternamen* (Türk Tarih Kurumu Belleten 7/Ankara 1943).
W.K.C. Guthrie: *The Greeks and their Gods,* Londra, 1950.
V. Haas: *Hethtische Berggötter und hurritische Steindämonen. Riten, Kulte und Mythen,* Mainz, 1982.
G. Hart: *A Dictionary of Egyptian Gods and Goddesses,* Londra/Boston, 1986.
J.-J. Hatt: *Les dieux gaulois en Alsace* (Revue Archéologique de l'Est et du Centre 22/1971).
A.E. Haydon: *Biography of the Gods,* New York, 1941.
N.M. Hellmuth: *Monster und Menschen in der Maya-Kunst,* Graz, 1987.
R.A. Hendricks: *Classical Gods and Heroes. Myths as told by the Ancient Authors,* New York, 1972.

C. Hentze/ C. Kim: *Göttergestalten in der älteren chinesischen Schrift* (Studien zur frühchinesischen Kulturgeschichte, vol. II), 1943.
R. Herbig: *Götter und Dämonen der Etrusker,* Heidelberg, 1948.
M. Hermanns: *Heilbringer und Erlöser der Tibeter* (Cairo 6/1964).
M.J. Herskowitz: *African Gods and Catholic Saaints in New World Negro Belief* (American Anthropologist 39/1937).
R. Hofmann: *Die wichtigsten Körpergottheiten im Huang t'ung chin* (Göppinger Akademische Beiträge), Göppingen, 1971.
B. Holas: *Les dieux d'Afrique noire,* Paris, 1968.
U. Holmberg: *Die Wassergottheiten der finnisch-ugrischen Völker* (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 32), Helsinki, 1913.
L. Honko: *Geisterglaube in Ingermanland* (Folklore Fellows Communications 185), Helsinki, 1962.
E. Hornung: *Der Eine und die Vielen. Ägyptische Gottesvorstellungen,* Darmstadt, 1971.
E. Ishida: *Mother-Son Deities* (HR 4/1964–1965).
E. O. James: *The Concept of Deity,* Londra, 1950.
A. Jamme: *Le panthéon sud-arabe préislamique d'après les sources épigraphiques,* Louvain, 1947.
A. Jirku: *Neue Götter und Dämonen aus Ugarit* (Archiv Orientálni 41/1973).
D. Johnson/J. Johnson: *God and gods in Hinduism,* New Delhi, 1972.
R. Jokel: *Götter und Dämonen. Mythen der Völker,* Darmstadt, 1953.
E. Jung: *Germanische Götter und Helden in christlicher Zeit,* München/Berlin, 1939.
H. Kampel: *Die Dämonen im Alten Testament,* Augsburg, 1930.
H. Kees: *Der Götterglaube im Alten Ägypten,* ed. 3, Berlin, 1977.
A. Keilhauer/P. Keilhauer: *Die Bildsprache des Hinduismus. Die indische Götterwelt und ihre Simbolik,* Köln, 1983.
H. Kenner: *Die Götterwelt der Austria Romana* (Jahreshefte des Öterreichischen Archäologischen Instituts 43/1956–1958).
W. Kirfel: *Die dreiköpfige Gottheit. Archäologisch-ethnologischer Streifzug durch die Ikonographie der Religionen,* Bonn, 1948.
W. Kirfel: *Symbolik des Buddhismus* (Kapitel VI: Die Gottheiten des Mahāyāna), Stuttgart, 1959.
E. Knodt: *Chinesische Götter,* Berlin, 1916.
G.M. Kurulkar: *Demons of Hindu Mythology with special reference to their body-forms* (Journal of Anthropol. Society 1), Bombay, 1946.
P. Lambrechts: *Contribution à l'étude des divinités celtiques,* Brügge, 1942.
G. Lanczkowski: *Götter und Menschen im alten Mexico,* Olten/Freiburg i. Br, 1984.
St. Langdon: *Babylonian and Hebrew Demonology* (JRAS 1934).
E. Langton: *Essentials of Demonology,* Londra, 1949.
E. Laroche: *Recherches sur les noms des dieux hittites,* Paris, 1947.
P. Lawrence/M.J. Megitt (ed.): *Gods, Ghosts and Men in Melanesia,* Sydney, 1965.
J. Leibovitch: *Gods of Agriculture and Welfare in Ancient Egypt* (JNES 12/1953).

J. Leipoldt: *Sterbende und auferstehende Götter,* Leipzig, 1923.
F. von der Leyen: *Die Götter der Germanen,* München, 1938.
M. Lurker: *Götter und Symbole der alten Ägypter,* ed. 3, München, 1977 (engl. Londra, 1980).
M.-Th. de Mallmann: *Dieux polyvalents du tantrisme bouddhique* (JA 252/1964)
W. Mannhardt: *Die Götter der deutschen und nordischen Völker,* Berlin, 1860.
M.M. Marasinghe: *A study of the gods in early Buddhism in their mythological and social milieu* (Diss.), Birmingham, 1968.
H. Maspero: *Les dieux taoistes; comment on communique avec eux* (Comptes rendus de l'Académie des inscriptions et belles-lettres 1937).
J.S. Mbiti: *Concepts of God in Africa,* Londra, 1977.
L. Michilena: *De onomástica aquitana* (Pirineos 33–34/ Zaragoza 1954 — über Gotternamen auf aquitanischen Steininschriften).
H. Mode: *Fabeltiere und Dämonen. Die phantastische Welt der Mischwesen,* Leipzig, 1973 (engl. Londra, 1976).
J.C. de Moor: *The Semitic Pantheon of Ugarit* (Ugarit-Forschungen 2/1970).
A. Moretta: *Gli Dei dell'India,* Roma, 1966.
M.J. Mulder: *Kanaanäitische goden in het Oude Testament,* Haga, 1965.
R. Müller: *Die Krankheits- und Heilgötter des Lamaismus* (Anthropos 22/1927).
R. Müller-Sternberg: *Die Dämonen. Wesen und Wirkung eines Urphänomens,* Bremen, 1964.
W. Münke: *Die klassische chinesische Mythologie,* Stuttgart, 1976 (alphabetische Darstellung der mythologischen Gestalten).
E. Neumann. *Die Große Mutter. Eine Phänomenologie der weiblichen Gestaltungen des Unbewußten,* ed. 2, Olten, 1974.
H. Nevermann: *Götter der Südsee. Die Religion der Polynesier,* Stuttgart, 1947.
D. Nielsen: *Die äthiopischen Götter* (ZDMG 66/1912).
G. Obeyesekere: *The Buddhist Pantheon in Ceylon and its Extensions* (Anthropological Studies in Theravada Buddhism), Yale, 1966.
W. Oesterley: *Persian Angelology and Demonology,* Londra, 1936.
R.M. Ogilivie: *The Romans and their gods in the age of Augustus,* Londra, 1969.
R. Otto: *Gottheit und Gottheiten der Arier,* Gießen, 1932.
W.F. Otto: *Die Götter Griechenlands. Das Bild des Göttlichen im Spiegel des griechischen Geistes,* ed. 4, Frankfurt a M., 1956.
R. Patai: *The Hebrew Goddes,* New York, 1967.
I. Paulson: *Die Schutzgeister und Gottheiten der Jagdtiere im Glauben der nordasiatischen Völker* (Zeitschrift für Ethnologic 85/1960).
I. Paulson: *Welt-und Himmelsgottheiten der nordasiatischen Völker* (Ethnos 27/1962).
M. Percheron: *Dieux et demons, lames et sorciers de la Mongolie,* Paris, 1953.
E. Peterich: *Göttinnen im Spiegel der Kunst,* Olten/Freiburg, 1954.
E. Petersdorf: *Dämonologie,* 2 vol., München, 1956, 1957.

R. Pettazoni: *Allwissende höchste Wesen bei primitiven Völkern* (ARW XXIX/1931).
O. Petterson: *Chiefs and Gods. Religions and social elements in the south eastern Bantu kingship*, Lund, 1953.
A.J. Pfiffig: *Religio Etrusca* (partea III: Das Pantheon der Etrusker), Graz, 1975.
E.A. Philippson: *Die Genealogie der Götter in germanischer Religion, Mythologie und Theologie* (Illinois Studies in Language and Literature 37,3), Urbana, III, 1953.
C. de Plancy/J.A. Simon: *Dictionary of demonology*, Londra, 1965.
I. Racz (ed:): *Der unbekannte Gott*, Zürich, 1969.
P. Radin: *Gott und Welt in der primitiven Welt*, Zürich, 1951.
G. Radke: *Die Götter Altitaliens*, ed. 2, Münster, 1979.
R. Rahmann: *Gottheiten der Primitivstämme im nordöstlichen Vorderindien* (Anthropos 31/1936).
Chr. Rätsch (ed.): *Chactun. Die Götter der Maya. Quellentexte, Darstellung und Wörterbuch*, Köln, 1986.
N.-R. Ray: *Brahmanical Gods in Burma*, Calcutta, 1932.
R. Régnier/C. Plouin: *Dieux de Bronze en Pays Tamoul*, Paris, 1974.
J. Renger: *Götternamen in der altbabylonischen Zeit* (Heidelberger Studien zum alten Orient. ed. de D.O. Edzard), Wiesbaden, 1967.
M. Riemschneider: *Die urartäischen Gottheiten* (Orientalia, N.S. 32/1963).
G. Ristow: *Römischer Götterhimmel und frühes Christentum. Bilder zur Frühzeit der Kölner Religions- und Kirchengeschichte*, Köln, 1980.
R.H. Robbins: *The Encyclopedia of Witchcraft and Demonology*, New York, 1959.
E. Roberts: *Greek deities in the Buddhist art of India* (Oriental Art, N.S. 5/1959).
J.J.M. Roberts: *The Earliest Semitic Pantheon*, Baltimore/Londra, 1972.
G. Roeder: *Die ägyptische Götterwelt. Texte und Bilder*, Zürich, 1959.
H.J. Rose: *Gods and Heroes of the Greeks*, London, 1957.
A. Rosenberg: *Engel und Dämonen*, München, 1967, ed. 2, 1986.
Bh. Sahai: *Iconography of Minor Hindu and Buddhist Deities*, New Delhi, 1975.
K. Sastri: *South Indian Images of Gods and Goddesses*, Madras, 1916.
Cl. F.-A. Schaeffer: *Götter der Nord- und Inselvölker Zyperns* (Archiv für Orientforschung 21/1966).
E. Schaub-Koch: *La démonologie de l'art étrusque* (Revue de l'Université Laval 1959–1960).
P. Schellhaas: *Die Göttergestalten der Maya-Handschriften*, Berlin, 1904.
W. Schmidt: *Der Ursprung der Gottesidee*, 12 vol., Münster, 1912–1955.
H. Schneider: *Die Götter der Germanen*, Tübingen, 1938.
H. Schrade: *Der verborgene Gott. Gottesbild und Gottesvorstellung in Israel und im alten Orient*, Stuttgart, 1949.
L. Sechan/P. Lévèque: *Les grandes divinitès de la Grèce*, Paris, 1966.
A. Severyns: *Les dieux d'Homère*, Paris, 1965.
J. Shih: *The Notion of God in the Ancient Chinese Religion* (Numen 16/1969).

A.W. Shorter: *The Egyptian Gods. A Handbook.* Reed., Londra, 1978.
F. Sierksma: *De mens en zijn goden,* Amsterdam, 1959 (germ.: *Götter, Götzen und Dämonen,* Viena f.a.)
F. Sierksma: *Tibet's terrifying Deities. Sex and Aggression in religious acculturation,* Haga, 1966.
E. Simon: *Die Götter der Griechen,* ed. 2, München, 1980.
M. Simpson: *Gods and Heroes of the Greeks,* Amherst, 1976.
M.L. Sjöstedt: *Dieux et héros des Celtes* (Mythes et religions, vol. 7), Paris, 1940.
E.W. Smith (ed.): *African Ideas of God,* ed. 2, Londra, 1961.
J. Soustelle: *Erd- und Himmelsgötter der altmexikanischen Zeit* (Antaios X/1969).
J. Soustelle: *L'univers des Aztèques,* Paris, 1979.
B. Spranz: *Göttergestalten in den mexikanischen Bilderhandschriften,* Wiesbaden, 1964.
R. Stadelmann: *Syrisch-palästinensische Gottheiten in Ägypten,* Leiden, 1967.
K. Tallqvist: *Akkadische Götterepitheta* (Studia Orientalia), Helsinki, 1938.
J. Teixidor: *The Pantheon of Palmyra,* Leiden, 1979.
W. Thalbitzer: *Die kultischen Gottheiten der Eskimos* (ARW 1928).
E. Thévenot: *Divinités et sanctuaires de la Gaule,* Paris, 1968.
J. Tondriau/R. Villeneuve: *Dictionnaire du diable et de la démonologie,* Verviers, 1968.
E.B. Trigg: *Gipsy demons and divinities,* Londra, 1976.
A.S. Tritton: *Spirits and Demons in Arabia* (JRAS 1934).
H.A. Tylor: *Pueblo Gods and Myths,* Norman, Okla, 1974.
H.K. Usener: *Götternamen. Versuch einer Lehre von der religiösen Begriffsbildung,* ed. 2, Bonn, 1929.
P. Verger: *Dieux d'Afrique,* Paris, 1954.
Ch. Virolleaud: *Die große Göttin in Babylonien, Ägypten und Phönizien* (EJb 6/1938).
E.C. Visser: *Götter und Kulte im ptolemäischen Alexandrien,* Amsterdam, 1938.
M.W. Visser: *Die nicht menschengestaltigen Götter de Griechen,* Leiden, 1903.
J. de Vries: *Altgermanische Religionsgeschichte* (Kap. VII: Seelen, Geister und Dämonen. Kap. X: Die Götter), ed. 2, Berlin, 1956.
J. de Vries: *Die interpretatio roamana der gallischen Götter* (Indogermanica. Festschrift für Wolfang Krause), Heidelberg, 1960.
H. Walter: *Griechische Götter. Ihr Gestaltwandel aus den Bewußtseinsstufen des Menschen dargestellt an den Bildwerken,* München, 1971.
D. Westermann: *Gottesvorstellungen in Oberguinea* (Africa 1/1928).
H. Whitehead: *The Village Gods of South India,* Oxford, 1921.
G. Wissowa: *Interpretatio Romana. Römische Götter im Barbarenlande* (ARW 19/1918–1919).
P. Wodilla: *Niedere Gottheiten des Buddhismus,* Erlangen, 1926.
D.J. Wölfel: *Die Gottesnamen der Kanarier und der Berber* (Festschrift W. Havers),Viena, 1949.

Y. Yadin: *Symbols of Deities at Zinjirli, Carthage and Hazor* (Near Eastern Archaeology in twentieth century. Essays in honor of N. Glueck), Garden City, N.Y., 1970.

O. Zerries: *Wild-und Buschgeister in Südamerika,* Wiesbaden, 1954.

M. Ziegler: *Engel und Dämonen im Lichte der Bibel,* Zürich, 1957.

H. Zimmer: *Die indische Weltmutter* (EJb 6/1938).

J. Zwernemann: *Die Bedeutung von Himmels-und Erdgott in westafrikanischen Religionen* (Diss.), Mainz, 1954.

Tiparul executat la Regia Autonomă „Monitorul Oficial"

Cunoașterea și perceperea dependenței de forțe exterioare omului, imaginate ca persoane, cu care, de regulă, se intră într-un raport reciproc, constituie unul dintre enunțurile elementare ale tuturor religiilor. Zeii și demonii sunt întruchiparea, respectiv interpretarea accesibilă a acestor puteri și forțe, așa cum se văd ele în lumină și întuneric, în soare și lună, în apă și foc, în pasăre și șarpe. În toate fenomenele naturale se poate revela atât divinul, cât și demonicul...

Fiecare religie își are propriile convenții și simboluri pentru a exprima funcțiile, aspectele și domeniile existențelor superioare. De aceea, cei de altă credință și „necredincioșii" nu reușesc decât într-un anumit grad să pătrundă în sistemul de convenții, stabilite conștient și inconștient, al unei religii. Chiar și grecilor din Antichitate, zeii-animale egipteni le apăreau ca ceva înspăimântător, respingător. Omului modern, atât de mândru de logica sa, nu-i este mai ușor să recunoască, în spatele formelor și imaginilor de cult ale religiilor străine, adesea derutante și obscure în cel mai real sens al cuvântului, adevărata reprezentare a zeului...

Prezenta lucrare de referință oferă o imagine de ansamblu asupra tuturor existențelor supraomenești mai importante, imaginate ca persoane, din credința vechilor popoare civilizate și a religiilor actuale, dar așa-numitele popoare primitive sunt reprezentate și ele prin numeroase exemple.

MANFRED LURKER